

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ - Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΚΑΙ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ
ΧΡΟΝΩΝ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑΙ 1975

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

19986

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ - Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΕΠΙ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΔΩΡΕΑΝ

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ - Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

ΣΤ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΑΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1975

Χ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ - Α. ΛΑΖΑΡΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ
ΤΩΝ
ΝΕΩΝ ΧΡΟΝΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ 1937

Ἀναθεωρηθεῖσα ὑπὸ ἐπιτροπῆς συσταθεί-
σης δυνάμει τῆς ὑπ' ἀριθ. 94953/13-7-1970
ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Παι-
δείας καὶ Θρησκευμάτων.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Γενικὴ Ἱστορία διαιρεῖται εἰς τρεῖς μεγάλας περιόδους, τὴν Ἀρχαίαν, τὴν Μεσαιωνικὴν καὶ τὴν Νέαν.

Ἡ Ἀρχαία Ἱστορία περιλαμβάνει περίοδον 5.500 περίπου ἐτῶν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 5.000 π.Χ. ὁπότε ἔχομεν τὴν ἐμφάνισιν εἰς τὸ προ-σκήριον τῆς Ἱστορίας τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς (Ἀσσυρίων, Βαβυλωνίων, Αἰγυπτίων, Χαλδαίων, Περσῶν κλπ.) καὶ ἐν συνεχείᾳ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, μέχρι τοῦ 476 μ.Χ., δηλ. μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ Δυτικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Γόθων.

Εἰς τὴν μεγάλην αὐτὴν περίοδον περιλαμβάνεται ἡ Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Ἱστορία, τὴν ὁποίαν ἐμελετήσαμεν ἐκτενέστερον, ὄχι μόνον διότι εἶναι ἡ Ἐθνικὴ μας Ἱστορία, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦσαν οἱ πρῶτοι ἐκ τῶν ἱστορικῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἐδημιούργησαν ἀξιοθαύμαστον πολιτισμόν, ἀποτελοῦντα τὴν βᾶσιν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν σημερινῶν προηγμένων λαῶν.

Εἰς τὴν ἰδίαν περίοδον περιλαμβάνεται καὶ ἡ Ρωμαϊκὴ Ἱστορία, τὴν ὁποίαν ἐμελετήσαμεν ἐπίσης διὰ μακρῶν, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι οἱ Ρωμαῖοι ἦσαν ὁ δεῦτερος μετὰ τοὺς Ἕλληνας ἀνεπτυγμένος λαὸς τῆς ἀρχαιότητος, ὁ ὁποῖος ἴδρυσεν μεγάλην αὐτοκρατορίαν (*Imperium Romanum*) καὶ ἐτελειοποίησεν τὴν διαίτησιν καὶ τὴν νομοθεσίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι οἱ Ρωμαῖοι ἐλθόντες εἰς στενωπάτην σχέσιν πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κατέκτησαν μὲν τοῦτο, ἀλλ' ἐδέχθησαν τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πολιτισμόν, τοῦ ὁποῖου θεωροῦνται συνεχισταί. Τοιούτο-

τρόπως ἐδημιουργήθη ὁ ὅρος Ἑλληνο-ρωμαϊκὸς πολιτισμὸς, ὁρθῶς, ἐφ' ὅσον ὁμολογεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιον ρωμαίων ποιητὴν Ὀράτιον ὅτι «ἡ ἠττημένη Ἑλλὰς ὑπέταξε τὸν τραχὺν κατακτητὴν».

Ἡ Μεσαιωνικὴ Ἱστορία περιλαμβάνει πολὺ μικροτέραν περιόδον ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἀρχαίαν. Ἡ περίοδος αὕτη διὰ μὲν τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 476 μ.Χ. καὶ φθάνει μέχρι τοῦ 1492, δηλ. μέχρι τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς· διὰ δὲ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ 330 μ.Χ., δηλ. ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τοῦ Μεγ. Κων/τίνου — ἢ ἐπισημότερον ἀπὸ τοῦ 395 μ.Χ., ὅποτε ἐπῆλθε μὲ τὸν θάνατον τοῦ Μεγ. Θεοδοσίου ἡ ὀριστικὴ διαίρεσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους εἰς Ἀνατολικὸν καὶ Δυτικὸν — καὶ φθάνει μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (1453).

Ἡ Μεσαιωνικὴ Ἑλληνικὴ Ἱστορία, δηλ. ἡ Βυζαντινὴ, θεωρεῖται ὡς ἀδιάσπαστος συνέχεια τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἐφ' ὅσον ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἰδρῦθη εἰς χῶρον Ἑλληνικόν, εἰς τὸ Βυζάντιον, ἀρχαίαν ἀποικίαν τῶν Μεγαρέων.

Ἡ Ἱστορία τῶν Νέων, περιλαμβάνουσα καὶ τὴν Ἱστορίαν τῶν Νεωτέρων καὶ Νεωτάτων Χρόνων, ἀναφέρεται διὰ μὲν τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως καὶ τοῦ ὑπολοίπου κόσμου εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ 1492 μέχρι σήμερον, διὰ δὲ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος εἰς τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι σήμερον, ὑποδιαίρεῖται δὲ ὡς ἑξῆς:

Α'. Διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Δύσεως εἰς τρεῖς περιόδους.

1) Ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς μέχρι τῆς Εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας (1492 - 1648).

2) Ἀπὸ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας μέχρι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως (1648 - 1789) καὶ τοῦ Συνεδρίου τῆς Βιέννης (1815).

3) Ἀπὸ τοῦ Συνεδρίου τῆς Βιέννης (1815) μέχρι σήμερον.

Β'. Διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος εἰς δύο περιόδους.

1) Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως μέχρι τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1453 - 1821).

2) Ἀπὸ τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι σήμερον.

Τὸ παρὸν βιβλίον περιλαμβάνει γεγονότα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Εὐρωπαϊκῆς Ἱστορίας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων/πόλεως καὶ τῶν ἀνακαλύψεων τῶν Νέων Χωρῶν ἀντιστοίχως μέχρι τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου.

Η ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ

ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

(1492 - 1648)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ

Ναυτική πυξίς

Τὴν πρόοδον τῶν δυτικῶν λαῶν ἐβοήθησαν πολὺ σημαντικαὶ ἐφευρέσεις, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νέων χρόνων, ὡς ἡ ναυτικὴ πυξίς, ἡ πυρῖτις, ἡ τυπογραφία κ.ἄ.

Λέγεται ὅτι πολλοὺς αἰῶνας πρὸ Χριστοῦ οἱ Σῖναι ἐγνώριζον τὴν ιδιότητα τῆς μαγνητικῆς βελόνης νὰ στρέφεται πρὸς βορρᾶν καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι εἶχον ἀκούσει κατὰ τὰς σταυροφορίας περὶ τῆς μαγνητικῆς βελόνης, ἀλλὰ μόλις κατὰ τὸν ἸΔ' αἰῶνα εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν ἐτελειοποίησαν τὴν χρῆσίν της. Τότε κατεσκευάσθη ἡ ναυτικὴ πυξίς (bussola), ἡ ὁποία προήγαγεν ἐξαιρετικῶς τὴν ναυτιλίαν, διότι ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς ναυτικούς νὰ πλέουν εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέ-

λαγος, ἐνῶς μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τὰς ἀκτᾶς.

Ὅρη πρὸς τὰς ἀγνώστους χώρας

Τὰ ὅρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἦσαν πολὺ στενά, διότι οἱ μεγάλοι ἱστορικοὶ λαοὶ τῆς ἀρχαιότητος ἐξῆσαν καὶ ἔδρασαν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς περὶ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ὁ Μ. Ἀλέξανδρος ἐπλάτυνε τὰ ὅρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας, ἀλλ' ὁ σύνδεσμος, τὸν ὁποῖον ἐπεχείρησε νὰ δημιουργήσῃ μεταξὺ Ἰνδιῶν καὶ Εὐρώπης, διεκόπη ἤδη ἐπὶ τῶν Ρωμαίων. Βραδύτερον, κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἔγινεν ἡ Κωνσταντινούπολις, ὅπου τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν ἔφθανον διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Μ. Ἀσίας καὶ δὴ τῆς Τραπεζοῦντος. Ἄλλ', ὅταν οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Μ. Ἀσίαν, διεκόπη καὶ ἡ ὁδὸς αὕτη.

Ἀπὸ τότε τὸ ἐμπόριον τῶν Ἰνδιῶν διεξήγετο διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀραβες ἔμποροι μετεκόμιζον διὰ τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν. Ἀπ' ἐκεῖ παρελάμβανον αὐτὰ τὰ πλοῖα τῆς Βενετίας καὶ ἄλλων ἰταλικῶν πόλεων, τὰ μετέφερον εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὰ ἐπώλουν ἐκεῖ εἰς ὑπερόγκους τιμὰς. Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦσαν περιζήτητα εἰς τὴν Εὐρώπην τὰ προϊόντα τῶν Ἰνδιῶν, ἰδίως τὰ μπαχαρικά λεγόμενα, πιπέρι, γαρύφαλλον, μοσχοκάρυον, κανέλλα κλπ. Ἀπὸ τὰς Ἰνδίας ἤρχοντο ἐπίσης οἱ πολύτιμοι λίθοι, ὁ ἐλεφαντόδους, ὁ ἔβενος, τὰ βαμβακερὰ ὑφάσματα. Αἱ ἰταλικάι πόλεις ἐπλούτησαν ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸν ἐμπόριον καὶ ἐκίνησαν τὸν φθόνον ἄλλων ἐμπορικῶν πόλεων.

Πολλοὶ λοιπὸν ἐσκέφθησαν νὰ εὕρουν ἄλλην ὁδόν, διὰ νὰ φθάσουν εἰς τὴν πλουτοφόρον χώραν. Ἡ φιλοδοξία, ὁ πόθος τῆς μαθησεως καὶ ἡ δίψα τοῦ κέρδους κυρίως ὤθησαν τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἀναζήτησιν νέων χωρῶν.

Αἱ ἀνακαλύψεις

Πρῶτοι οἱ Πορτογάλοι ἐπεχείρησαν νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἰνδίας περιπλέοντες τὴν Ἀφρικὴν. Ἦδη κατὰ τὸν ἸΔ' αἰῶνα εἶχον ἀνακαλύψει τὴν Μαδέραν, τὰς Ἀζόρας καὶ τὰς Καναρίους νήσους. Τὸν ἸΕ' αἰῶνα ἔνθερμος ὑποστηρικτῆς τῶν θαλασσιῶν ἐπιχειρήσεων ἦτο

Ὁ Κολόμβος

ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλίας Ἰωάννου Α' πρίγκιψ Ἑρρίκος, ὁ ἐπικληθεὶς **θαλασσοπόρος**. Οἱ ἀπεσταλμένοι του ἀνεκάλυψαν τὸ Πράσινον ἄκρωτήριον καὶ τὰ παράλια τῆς Σενεγάλης τὸ 1445, τὸ δὲ 1486 ὁ **Βαρθολομαῖος Διάζ** (Bartholomeus Diaz) ἀνεκάλυψε τὸ **Ἀκρωτήριον τῆς Καλῆς Ἑλπίδος**, ὀνομασθὲν οὕτως ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλίας Ἰωάννου Β', ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Βαρθολομαῖος Διάζ τὸ εἶχεν ὀνομάσει Ἀκρωτήριον τῶν Τρικυμιῶν.

Ἐνῶ οἱ Πορτογάλοι ἐζήτουν τὴν ὁδὸν τῶν Ἰνδιῶν πλέοντες πρὸς ἀνατολάς, ἄλλοι ἐσκέφθησαν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ φθάσουν εἰς τὰς Ἰνδίας πλέοντες πρὸς δυσμάς.

Ὁ Χριστόφορος Κολόμβος ἀνέλαβε νὰ ἐκτελέσῃ τὸν πλοῦν τοῦτον.

Ὁ Κολόμβος ἐγεννήθη εἰς τὴν Γένουαν (Genova) τῆς Ἰταλίας περὶ τὸ 1436. Ἦτο υἱὸς πτωχοῦ ὑφαντουργοῦ καὶ ἔλαβε μικρὰν μόρφωσιν. Ἀπὸ τὴν πρώτην του νεότητα συνεκλόνισαν τὴν ψυχὴν του αἱ διηγήσεις περὶ θαλασσοποριῶν καὶ περὶ ἀγνώστων καὶ περιέργων χωρῶν. Ἰδιοσυγκρασία περιέργος, συνεδύαζε διορατικότητα ἐπιστημονικὴν, φαντασίαν εὐέξαπτον καὶ μυστικοπαθῆ εὐπιστίαν. Ὁ Κολόμβος διέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν Πορτογαλίᾳ, ὅπου αἱ διηγήσεις τῶν ναυτικῶν ἐξῆψαν περισσότερο τὴν φαντασίαν του. Ἡ πορτογαλικὴ κυβέρνησις ἀπέρριψε τὴν πρότασίν του νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξερευνητικὸν πλοῦν πρὸς δυσμάς.

Ὁ Κολόμβος κατέφυγεν εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδον καὶ Ἰσαβέλλαν, οἱ ὅποιοι τότε εἶχον κυριεύσει τὴν Γρενάδαν, εἶχον ἐκδιώξει τοὺς Ἄραβας ἐκ τῆς Ἰσπανίας καὶ ἦσαν διαθετιμένοι διὰ μεγάλων ἐξωτερικῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐνέκριναν τὸ τολμηρὸν σχέδιον τοῦ Κολόμβου καὶ τοῦ ἔδωσαν τὰ ἀπαιτούμενα πλοῖα καὶ τὰ ἄλλα μέσα. Τὴν 3ην Αὐγούστου 1492 ὁ Κολόμβος ἀπέπλευσε μετὰ τριῶν πλοίων ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς Πάλου καὶ τὴν 12ην Ὀκτωβρίου 1492 προσήγγισεν εἰς μίαν ἐκ τῶν νήσων τοῦ Βαχαμικοῦ

πελάγους, την οποίαν ώνόμασεν **Άγιον Σωτήρα** (San Salvador) και άμέσως κατόπιν ανέκαλυψε την Κούβαν. Ή ανακάλυψις έκαμε καταπληκτικήν έντύπωσιν. Ό βασιλεύς τής Ίσπανίας διώρισε τόν Κολόμβον ναύαρχον και άντιβασιλέα τών ανακαλυφθεισών χωρών και ό περίφημος θαλασσοπόρος έκαμε τρία άκόμη ταξίδια. Προσήγγισε την βόρειον άκτην τής Ν. Άμερικής και ανέκαλυψε τας έκβολάς του Όρενόκου ποταμού και τέλος έφθασεν εις την κεντρικήν Άμερικήν, προσεγγίσας εις τόν Ίσθμόν του Παναμά.

Ό Κολόμβος έδοκίμασε πολλάς πικρίας κατά την διάρκειαν τών επιχειρήσεων τούτων. Άπώλεσε τέλος την εύνοιαν τών βασιλέων, έπέστρεψεν εις την Ίσπανίαν και άπέθανεν έγκαταλελειμμένος περι τó 1506. Μέχρι τέλος τής ζωής του έπίστευεν ότι ανέκαλυψε την ανατολικήν παραλίαν τών Ίνδιών. Διά τούτο τας νήσους, τας όποιας ανέκαλυψεν, ώνόμασε **Δυτικάς Ίνδιαις** και τούς κατοίκους **Ίνδους**. Ή νέα ήπειρος έλαβεν άργότερα τó όνομα άπό τόν Φλωρεντίνον **Άμέρικον Βεσπούκι** (Amerigo Vespucci), ό όποιος είχε δημοσιεύσει περιγραφήν τών νέων χωρών.

Έν τῷ μεταξύ οι Πορτογάλοι έξηκολούθησαν τας προσπάθειαις δια νά φθάσουν εις τας Ίνδιαις. Τó 1498 ό διάσημος θαλασσοπόρος **Βάσκο ντά Γάμα** (Wasco da Gama) παρέπλευσε τó άκρωτήριον τής Καλής Έλπίδος και λαβών Άραβας πλοηγούς άπό την ανατολικήν παραλίαν τής Άφρικής έφθασεν εις την **Καλκούταν**, κεντρικόν λιμένα τών Ίνδιών, όθεν οι Άραβες έλάμβανον τά έμπορεύματα.

Κατάληψις και έξερεύνησις τών νέων χωρών

Τας ανακαλύψεις έπηκολούθησε ζωηροτάτη κίνησις πρòς έξερεύνησιν και έκμετάλλευσιν τών νέων χωρών. Μετά έπιμόνους πολέμους πρòς τούς ίθαγενείς οι Πορτογάλοι κατώρθωσαν νά ιδρύσουν άποικιακόν κράτος, τó όποιον περιέλαβε πολλούς έμπορικούς σταθμούς και φρούρια εις τά δυτικά παράλια τής ίνδικής χερσονήσου, επί τής νήσου **Κεϋλάνης**, τής χερσονήσου **Μαλάκκας** κλπ. Βραδύτερον κατέλαβον τμήματα τής δυτικής και ανατολικής Άφρικής. Επίσης Πορτογάλοι ναυτικοί παρασυρθέντες άπό τά ρεύματα πρòς τά παράλια τής Νοτίου Άμερικής ανέκαλυσαν τυχαίως την **Βραζιλίαν**, ή όποία έγινε πορτογαλική κτήσις (1500). Οι Πορτο-

γάλοι ἐξέτειναν τὰς ἐμπορικὰς σχέσεις των εἰς τὴν Κίναν καὶ Ἰαπωνίαν, ἐπεχείρησαν νὰ διαδώσουν τὸν Χριστιανισμόν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Ἀσίαν καὶ εἶχον παροδικὰς ἐπιτυχίας.

Οἱ Ἴσπανοὶ ἀντιθέτως ἱδρυσαν ἐκτεταμένον ἀποικιακὸν κράτος εἰς τὴν κεντρικὴν καὶ νότιον Ἀμερικὴν, ἀφοῦ κατέλαβον τὸ **Μεξικὸν** καὶ τὸ **Περού**. Καὶ εἰς τὰς δύο χώρας ἀνεκάλυψαν προϋπάρχοντα πολιτισμὸν τῶν **Ἀζτῆκ** καὶ τῶν **Ἰνκας**. Διέπραξαν ὁμως ἀπανθρώπους βιαιοπραγίας κατὰ τῶν ἰθαγενῶν.

Μεγάλην σπουδαιότητα διὰ τὸ μέλλον τῆς νέας ἠπείρου ἔχει ἡ ἀνακάλυψις τῶν Ἀνατολ. ἀκτῶν τῆς Βορ. Ἀμερικῆς καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν ἐγκατάστασις τῶν Ἀγγλων. Ἴταλοὶ ναυτικοί, οἱ ἀδελφοὶ **Καμποττο** (Cabotto), διατελοῦντες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου Ζ', ἐπεχείρησαν νὰ εὑρουν ὁδὸν πρὸς τὰς Ἰνδίας. Ἐπλευσαν πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ, ἀλλ' ἐμποδιοσθέντες ἀπὸ τοὺς πάγους προσήγγισαν εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Β. Ἀμερικῆς (1497).

Γάλλοι ναυτικοὶ ὑπὸ τὸν τολμηρὸν θαλασσοπόρον **Ἰάκωβον Καρτιέ** (Jacques Cartier) ζητοῦντες ἐπίσης τὴν πρὸς βορρᾶν διάβασιν, κατέλαβον τὸν **Καναδᾶν**, ὅπου ἀργότερα ἱδρυσαν εἰς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου (Saint - Laurent) τὴν πόλιν **Κεμπέκ** (Quebec, 1608).

Οἱ Ὁλλανδοὶ ἐπίσης πρὸς τὴν διεύθυνσιν αὐτὴν κατηύθυνον τὰς προσπάθειάς των.

Τέλος, τὸ 1519 - 22 ὁ Πορτογάλος **Φερδινάνδος Μαγελλᾶνος** (Magellan), διατελὼν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἰσπανίας Καρόλου Α', ἐξετέλεσε τὸν πρῶτον περίπλου τῆς γῆς περιπλεύσας τὴν παραλίαν τῆς Ν. Ἀμερικῆς, ἀφοῦ διήλθε διὰ τοῦ πορθμοῦ, ὁ ὁποῖος φέρεται τὸ ὄνομά του. Ὁ ὠκεανὸς εἰς τὸν ὁποῖον εἰσήλθεν, ὠνομάσθη ὑπ' αὐτοῦ **Εἰρηνικός**, διότι ἦτο περίοδος γαλήνης. Ὁ Μαγελλᾶνος ἐφονεύθη εἰς τὰς Φιλιππίνας νήσους εἰς συμπλοκὴν μὲ τοὺς ἰθαγενεῖς, οἱ δὲ διασωθέντες σύντροφοὶ του ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Πορτογαλίαν διὰ τοῦ Ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἐλπίδος (18 ἄνδρες ἐκ τῶν 265).

Ἀποτελέσματα τῶν ἀνακαλύψεων

Διὰ τῶν ἀνακαλύψεων ἐπλατύνθη ὁ διανοητικὸς ὀρίζων τοῦ

άνθρώπου, αί περί τῆς γῆς γνώσεις ἀνεστατώθησαν, ἡ γεωγραφία, ἡ ἀστρονομία καί ἡ φυσική ἐπιστήμη ἐπλουτίσθησαν σημαντικῶς. Τό παγκόσμιον ἐμπόριον ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν, τὰ μεταλλεῖα τῆς Ἀμερικῆς ἔδωσαν τόσῃν ἀφθονίαν χρυσοῦ καί ἀργύρου, ὥστε ἡ ἀξία τοῦ χρήματος κατέπεσε σημαντικῶς, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐπῆλθεν ὑπερτίμησις τῶν ἐμπορευμάτων.

Σημαντικώτατον ἀποτέλεσμα τῶν ἀνακαλύψεων ἦτο ὅτι ἡ Μεσόγειος, ἡ ὁποία κατὰ τοὺς ἀρχαίους καί τοὺς μέσους χρόνους ἦτο ἡ ἐστία τοῦ ἐμπορίου, ἔπαυσε νὰ εἶναι κεντρικὴ θάλασσα. Τό ἐμπόριον, ὁ πλοῦτος καί ὁ πολιτισμὸς μετετοπίσθησαν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἀτλαντικοῦ καί οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ κατοικοῦντες τὰ παράλια τοῦ Ἀτλαντικοῦ, Πορτογάλοι καί Ἰσπανοὶ κατ' ἀρχάς, βραδύτερον Ὀλλανδοί, Γάλλοι καί Ἄγγλοι, ἐπλούτησαν καί ἐδημιούργησαν μεγάλα ἀποικιακὰ κράτη.

Ἡ συγκοινωνία καί τὸ ἐμπόριον μὲ τὴν Ἀμερικὴν εἰς τὴν ἀρχὴν δὲν ἦσαν πολὺ ζωηρά. Οἱ Ἰσπανοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὸν μέγαν πλοῦτον τῶν νέων χωρῶν. Ἐξεμεταλλεύθησαν αὐτὰς κακῶς, ἐπειδὴ ἤθελον νὰ πλουτήσουν ἀκόπως καί ταχέως. Ἐδείχθησαν ἀπάνθρωποι πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐξηφανίσθησαν ἢ ἔφυγον εἰς τὰ δάση. Ἐπειδὴ ὅμως ἐχρειάζοντο ἐργατικὰς χεῖρας διὰ τὰς μεγάλας φυτείας, αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργήθησαν τὸν ΙΖ' καί ΙΗ' αἰῶνα, ἤρχισαν νὰ εἰσάγουν μαύρους ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἰσχυρότεροι κατὰ τὸ σῶμα καί εἶχον μεγαλύτεραν ἀντοχὴν. Τὸ δουλεμπόριον ἔλαβε τότε μεγάλας διαστάσεις καί ἡ μαύρη φυλὴ μετηνάστευσεν ἀκουσίως εἰς τὴν Ἀμερικὴν.

Πυρῖτις - μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης

Κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων ἔγιναν δύο σημαντικοὶ νεωτερισμοὶ εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην, ἦτοι ἡ χρησιμοποίησις τῆς **πυρρίτιδος** διὰ πολεμικοὺς σκοποὺς καί ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἵπποτικοῦ στρατοῦ διὰ **πεζοῦ μισθοφορικοῦ**.

Οἱ Σίνοι καί οἱ Ἀραβες ἐγνώριζον τὴν κατασκευὴν τῆς πυρρίτιδος, ἀλλ' ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆς διὰ πολεμικοὺς σκοποὺς ἔγινεν εἰς τὴν Εὐρώπην καί πολὺ ἀργότερα. Τὰ πρῶτα τηλεβόλα (canon) κατασκευάσθησαν κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἰδίως βαρέα διὰ

τήν πολιορκίαν ἢ ἄμυναν τῶν πόλεων. Ἀργότερα κατεσκεύασαν πυροβόλα τῆς χειρός, τὰ ὁποῖα ἦσαν εἶδος μικρῶν τηλεβόλων, βαρέων καὶ δυσμετακινήτων, ὥστε ἐπὶ μακρὸν ἢ λόγχη παρέμεινε τὸ κυριαρχοῦν ὄπλον. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος μόλις τὸ ἥμισυ τοῦ πεζικοῦ ἦτο ἐφωδιασμένον μὲ πυροβόλα ὄπλα (mousquet).

Τὸ πυροβόλον ἀνεστάτωσε τὴν πολεμικὴν τέχνην, διότι τὰ σιδηρᾶ ἀμυντικὰ ὄπλα δὲν ὑπερήσπιζον πλέον τοὺς πολεμιστὰς καὶ περιέπεσαν βαθμηδὸν εἰς ἀχρησίαν. Ἡ προσωπικὴ ἀνδρεία δὲν ἦτο πλέον ἀποτελεσματικὴ καὶ οἱ ἀγέρωχοι ἵπποτικοὶ πύργοι δὲν ἀντεῖχον εἰς τὴν δύναμιν τῶν τηλεβόλων. Ἄμεσον ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ παρακμὴ τοῦ στρατοῦ τῶν εὐγενῶν, τοῦ ὁποῖου ἡ κυρία δύναμις ἦτο τὸ ἵππικόν.

Ἡ ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας

Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πλούτου καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς πολεμικῆς τέχνης προεκάλεσαν οὐσιώδη πολιτικὴν μεταβολὴν εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἡγεμόνες, οἱ ὁποῖοι διέθετον τῶρα ἀφθονώτερα χρηματικὰ μέσα διὰ τῆς τακτικῆς φορολογίας, κατήρτισαν στρατὸν πεζικὸν ἀπὸ μισθοφόρους γεωργοὺς, ὁ ὁποῖος ἀπεδείχθη ἰσχυρότερος τοῦ ἵππικοῦ. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας πρῶτοι ἀπέκτησαν μόνιμον στρατὸν κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, τὸ δὲ παράδειγμά των ἠκολούθησαν ἄλλοι ἡγεμόνες.

Διὰ τοῦ μονίμου στρατοῦ οἱ βασιλεῖς ἔγιναν ἰσχυροί, συνέτριψαν εὐκόλως τὴν ἐσωτερικὴν ἀντίστασιν καὶ ἐπεβλήθησαν εἰς τοὺς φεουδάρχας. Ἀποτέλεσμα τούτου ἦτο ἡ ἐνίσχυσις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας καὶ ἡ κατάλυσις τῆς φεουδαρχίας. Οἱ βασιλεῖς ἐκυβέρνησαν τὰ κράτη αὐταρχικῶς χωρὶς περιορισμούς τῆς ἐξουσίας των. Οὕτω κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῶν νεωτέρων χρόνων ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ **ἀπόλυτος μοναρχία**, ἡ ὁποία τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα ἦτο τὸ ἰδανικόν τῶν διανοουμένων, διότι ἔθετε τέρμα εἰς τὴν μεσαιωνικὴν διάσπασιν τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ ἔθνους καὶ ἀπήλλαττε τὴν χώραν ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν μικρῶν τυραννίσκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

Τυπογραφία

Τὴν διάδοσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν γραμμάτων διηκόλυνεν ἡ ἀνακάλυψις τῆς τυπογραφίας. Δι' αὐτῆς τὸ βιβλίον ἔπαυσε νὰ εἶναι κτῆμα τῶν πλουσιῶν καὶ ἀπέβη προσιτὸν εἰς εὐρύτερα στρώματα. Ἡ τυπογραφία προῆλθεν ἐκ τῆς ξυλογλυπτικῆς καὶ ξυλογραφίας. Ἀπὸ μακροῦ δηλαδὴ συνήθιζον νὰ σκαλίζουσι ἐπὶ ξύλου φράσεις, εἰκόνας ἁγίων μετὰ ρητῶν καὶ νὰ ἀποτυποῦν αὐτὰ ἐπὶ πανίου ἢ χάρτου. Πρῶτος ὁ γερμανὸς **Ἰωάννης Γούτεμπεργ** (Gutenberg, 1397 - 1468) ἐκ Μαγεντίας (Mainz, Ρήνος) ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποίησιν μεμονωμένα κινητὰ στοιχεῖα ἀπὸ μέταλλον. Συνεταιρισθεὶς μετὰ τοῦ χρυσοχόου **Φούστ** (Fust) καὶ τοῦ **Σέφερ** (Schoeffer)

ἐτελειοποίησε τὴν τέχνην αὐτὴν καὶ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ἔντυπον βιβλίον, τὴν Ἀγίαν Γραφήν (Biblia latina vulgata). Ἡ σπουδαιότητα αὐτῆ ἐφεύρεσις διεδόθη ταχέως εἰς διαφόρους χώρας τῆς Εὐρώπης, ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν, ὅπου ὁ ἄλλος **Μανούτιος** (Aldus Manutius) ἐτύπωσεν ἀρχαίους συγγραφεῖς (editiones principes) ἐν Βενετίᾳ περὶ τὸ 1470.

ΣΤΡΟΦΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ — ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΛΟΓΙΟΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΥΣΙΝ — ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ

Α. Στροφή πρὸς τὴν ἀρχαιότητα

Ἡ Ἀναγέννησις τῶν γραμμάτων δὲν ἐνεφανίσθη αἰφνιδίως, ἀλλ' εἶχε προετοιμασθῆ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῶν Μέσων χρόνων. Μετὰ τὴν ἀναστάτωσιν, τὴν δημιουργηθεῖσαν ἀπὸ τὴν μετανάστευσιν τῶν Γερμανικῶν λαῶν, ἔμειναν εἰς τὴν Δύσιν ἀρκετὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνο-ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ὅποια ἐχρησίμευσαν ὡς ζύμη διὰ τὴν Ἀναγέννησιν. Ὡς παράδειγμα τοῦ ὅτι ἡ Δύσις οὐδέποτε ἔπαυσε νὰ θαυμάζη τὴν ἀρχαιότητα ἀναφέρομεν ὅτι ὁ Κάρολος ὁ Μέγας (742 - 813) διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸν ναὸν τῶν ἀνακτόρων του εἰς τὸ Ἄαχεν (Aix la Chapelle = Ἀκνίσγρανον) μετέφερε κίονας ἀπὸ τὴν Ραβένναν, ὁ δὲ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης ἔθεωρεῖτο αὐθεντία καὶ ὑπῆρξεν ὁ λατρευτὸς διδάσκαλος τῶν σοφῶν κατὰ τὸν Μεσαίωνα.

Ἄλλ' ἡ δημιουργηθεῖσα μετὰ τὰς ἀνακαλύψεις τῶν Νέων Χωρῶν ἀστική τάξις, ἡ ὅποια εἶχεν ἀποκτήσει πλοῦτον διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, δὲν ἤρκειτο πλέον εἰς τὴν ἀπλῆν θρησκευτικὴν μόρφωσιν τοῦ Μεσαίωτος. Ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν εἶχον δημιουργηθῆ μικραὶ ἀθηναὶ πολιτεῖαι (Φλωρεντία, Ἐνετία, Γένουα, Μιλᾶνον, Ρώμη κλπ.), αἱ ὅποια παρῆχον ἔδαφος πρόσφορον εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, ὑποστηριζομένην ἀπὸ φιλομούσους ἡγεμόνας καὶ κληρικούς.

Ἐστία πνευματικῆς κινήσεως κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα καθίσταται ἡ **Φλωρεντία**, ὅπου διὰ τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἔμπο-

ρίου τῶν ἐρίων συγκεντρώνονται μεγάλα κεφάλαια καὶ δημιουργοῦνται Τράπεζαι. Οἱ περίφημοι **Μέδικοι** (15ος αἰὼν) **Κόσιμος** καὶ **Λορέντζος**, ἰδιοκτῆται μεγάλου ἐμπορικοῦ καὶ τραπεζικοῦ οἴκου, ἀποκτοῦν εἰς τὴν πόλιν δύναμιν ἡγεμονικὴν. Εἰς τὸ μέγαρον τοῦ Λορέντζου Μεδίκου συναντῶνται οἱ ἄνθρωποι τοῦ πνεύματος καὶ συζητοῦν περὶ Ἰησοῦ καὶ Πλάτωνος, ὄνειρευόμενοι μίαν θρησκείαν, ἣ ὁποία θὰ ἦνῳνε τὴν χριστιανικὴν ἠθικὴν μὲ τὴν Ἑλληνικὴν καλαισθησίαν.

Υἱὸς τοῦ Λορέντζου Μεδίκου ἦτο ὁ Πάπας **Λέων Γ'**, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου, καθὼς καὶ ἐπὶ τοῦ προκατόχου του **Ἰουλίου Β'**, ἡ Ρώμη, διασφύζουσα ἄλλωστε περισσοτέρας ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, καθίσταται κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἐστία πνευματικῆς κινήσεως ἀξιολογωτέρα τῆς Φλωρεντίας.

B. Οἱ Ἑλληνες λόγιοι εἰς τὴν Δύσιν

Οἱ λόγιοι παρετήρησαν τότε ὅτι εἰς τὰ βιβλία τῶν Ἀρχαίων συγγραφέων ἐκρύπτοντο θησαυροί. Κατ' ἀρχὰς ἐμελέτησαν τοὺς Λατίνους συγγραφεῖς, διότι εἰς τὴν Δύσιν ἐγνώριζον καλῶς τὴν Λατινικὴν ὡς γλῶσσαν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλὰ κατὰ τὸν 15 αἰῶνα ἤρχισεν ἡ μετανάστευσις τῶν Ἑλλήνων λογίων τῆς Κων/πόλεως εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἣ ὁποία εὐρισκομένη πλησίον τοῦ Βυζαντίου οὐδέποτε διέκοψε τὰς σχέσεις τῆς μετ' αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου οἱ Ἑλληνες λόγιοι ἠσθάνοντο εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸν χῶρον περισσότερον οἰκεῖον, διότι ἐκεῖ διεσώζοντο ἀκόμη αἱ ἀναμνήσεις τῆς «Μεγάλης Ἑλλάδος» τῆς ἀρχαιότητος καὶ δὲν ἔπαυσε νὰ καλλιεργῆται ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς μονὰς τῆς Καλαβρίας, περιοχῆς εἰς τὴν ὁποίαν διατηροῦνται μέχρι σήμερον Ἑλληνόφωνοι (Διάλεκτος ἀνάμεικτος μὲ Ἑλληνικὰς λέξεις).

Ἐπειδὴ ἡ ἐξάπλωσις τῶν Ὀθωμανῶν ἐδημιούργησε θλιβεράν κατάστασιν εἰς τὴν Ἀνατολήν, πολλοὶ λόγιοι κατέφυγον εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως, καὶ ἐχρησίμευσαν ὡς διδάσκαλοι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τοὺς Ἰταλοὺς. Ἀξιολογώτεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὁ **Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς**, ὁ ὁποῖος ἐδίδαξε τὴν Ἑλληνικὴν εἰς τὴν Βενετίαν (1391), Φλωρεντίαν (1396), Μιλᾶνον (1399), Παβίαν καὶ Ρώμην (1408) καὶ ὁ ἀνεψιὸς του **Ἰωάννης Χρυσολωρᾶς**,

του οποίου μαθητής υπήρξε ο διαπρεπής έλληνοιστής **Φραγκίσκος Φίλελφος**, νυμφευθείς την επίσης λογίαν θυγατέρα του διδασκάλου του Θεοφανώ.

Έκ τών μετά την άλωση εγκατασταθέντων εις την Ίταλίαν άξιολογώτεροι ήσαν ο **Κων/τίνος Λάσκαρις** (1434 - 1501), ο οποίος έδίδαξε την Έλληνικήν εις τὸ Μιλᾶνον, όπου ο δούξ Φραγκίσκος Σφόρτσα τὸν προσέλαβεν ὡς διδάσκαλον τῆς θυγατρὸς του, καὶ ὁ **Ίωάννης Λάσκαρις**, βιβλιοφύλαξ τῆς Λαυρεντιανῆς βιβλιοθήκης τῆς Φλωρεντίας, τὸν ὁποῖον ἔστειλεν ὁ Λορέντζος Μέδικος εις Κων/πολιν ἐπὶ Σουλτάνου Βαγιαζήτ Β' (διαδόχου τοῦ Μωάμεθ Β' τοῦ Πορθητοῦ), διὰ νὰ αγοράσῃ ἑλληνικὰ χειρόγραφα. Ὁ **Γεώργιος Γεμιστός** (1355 - 1450), ὁ ὁποῖος ἐγεννήθη εις Κων/πολιν καὶ ἀπέθανεν εις Σπάρτην, ὅπου διήλθε τὸ περισσότερον μέρος τῆς ζωῆς του ἀσχολούμενος μὲ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἰδίως τοῦ Πλάτωνος. Χαρακτηριστικὸν τοῦ πλατωνικοῦ του ζήλου εἶναι καὶ τὸ ἐπώνυμον **Πλήθων**, τὸ ὁποῖον προσέλαβεν. Ἠκολούθησε τὸν βασιλέα Ίωάννην Η' Παλαιολόγον εις τὴν Ίταλίαν καὶ μετέσχε τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου εις Φερράραν καὶ Φλωρεντίαν (1438 καὶ 1439) διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Εἰς Φλωρεντίαν παρέμεινεν εις τὴν αὐλὴν τῶν Μεδίκων καὶ ἐνέπνευσε τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Πλάτωνα εις τοὺς λογίους τῆς Ίταλίας. Ἀπέθανεν ἑκατοντούτης περίπου εις Σπάρτην. Ὁ **Βησσαρίων** (1403 - 1472) ἐκ Τραπεζοῦντος, ὁ ὁποῖος ἦτο μαθητὴς τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ, ἠκολούθησεν ἐπίσης τὸν βασιλέα Ίωάννην Η' Παλαιολόγον εις Φερράραν καὶ Φλωρεντίαν (1439) καὶ ἠγωνίσθη διὰ τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς προσπάθειάς του ταύτης ἠναγκάσθη νὰ μείνῃ εις Ίταλίαν, ὅπου ἀνηγορεύθη καρδινάλιος τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

Γ. Ἀνθρωπισμὸς

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς οἱ λόγοι τῆς Δύσεως παρετήρησαν ὅτι οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἦσαν πολὺ ἀνώτεροι τῶν Λατίνων καὶ ὅτι εἶχον χρησιμεύσει ὡς ὑπόδειγμα εις ἐκείνους. Τοιοῦτοτρόπως ὁ βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν Ἀρχαίων ἐγινε πρότυπον, ἀνέζησε τὸ ἰδανικὸν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος περὶ ἐλευθέρας καὶ ὁμονι-

κῆς ἀναπτύξεως τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν δεξιοτήτων τοῦ ἀνθρώπου (homo universalis) καὶ ἡ μόρφωσις διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων ἐθεωρήθη ἡ μᾶλλον ἐμπρέπουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο αἱ σπουδαὶ αὐταὶ ὠνομάσθησαν **ἀνθρωπιστικαὶ** (studia humanitatis), οἱ καταγινόμενοι εἰς αὐτὰς **ἀνθρωπισταὶ** (humanistae) καὶ ἡ διανοητικὴ αὐτὴ κίνησις **ἀνθρωπισμὸς** (humanismus). Αἱ δύο κλασσικαὶ γλώσσαι ἐθεωρήθησαν ὡς αἱ μόναι ἄξια νὰ γραφοῦν. Ὁ Κικέρων ἔγινε πρότυπον κλασσικοῦ ὕφους καὶ ἡ μεσαιωνικὴ λατινικὴ τῆς ἐκκλησίας περιεφρονήθη. Εἰς τὰ ἀνθρωπιστικὰ σχολεῖα ἔγραφον καὶ ἔπαιζον δράματα εἰς τὴν λατινικὴν, ἑλληνικὰ καὶ λατινικὰ λέξεις εἰσῆλθον εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας καὶ οἱ λόγιοι ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἐξελληνίσουν ἢ νὰ ἐκλατινίσουν τὰ ὀνόματά των. Ὁ Hauslicht ἔγινε Οἰκολαμπάς, ὁ Schwarzerd Μελάγχθων, ὁ Schmidt ἔγινε Faber (= τεχνίτης) καὶ Weber ἔγινε Ταεχτορ (= ὑφαντουργός).

Οἱ συγγραφεῖς

Ἡ Εὐρώπη πρὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος εἶχεν ἀξιολόγους συγγραφεῖς καὶ καλλιτέχνας, τοὺς ὁποίους ὠνόμασαν προδρόμους τῆς Ἀναγεννήσεως.

Εἰς ἀπὸ τοὺς ἀρχαιότερους προδρόμους εἶναι ὁ διάσημος ποιητῆς τῆς Ἰταλίας **Δάντης** (Alighieri Dante, 1265 - 1321), ὁ συγγραφεὺς τῆς **Θείας Κομωδίας**. Ὁ Δάντης κατεῖχε τὴν μεσαιωνικὴν σοφίαν καὶ ἀπέδωσε ζωηρότατα τὰς μεσαιωνικὰς παραστάσεις τῆς κολάσεως, τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς καὶ τοῦ παραδείσου, ἀλλ' ἤδη ὡς διδάσκαλον καὶ ὁδηγὸν λαμβάνει τὸν Βιργίλιον, τὸν ποιητὴν τῆς Αἰνειάδος. Ὁ Δάντης ἔγραψε τὸ ποίημά του εἰς τὴν Ἰταλικὴν γλῶσσαν καὶ παρὰ τὴν ἀριστουργηματικὴν μορφήν τῆς γλώσσης καὶ τὴν ρυθμικὴν τελειότητα οἱ σύγχρονοι δὲν ἐξετίμησαν τὸ ἔργον, διότι εἶχε γραφῆ εἰς τὸ λαϊκὸν ἰδίωμα. Αἱ νεώτεροι ὁμως γενεαὶ ἐθεώρησαν τὸ ἔργον ὡς ἐν τῶν ἀξιολογωτάτων δημιουργημάτων τῆς ποιήσεως, τὴν δὲ γλῶσσαν του ὡς ὑπόδειγμα τῆς γραπτῆς ἰταλικῆς, ἡ ὁποία ἀπέβη τὸ μέσον διὰ τὴν πνευματικὴν ἐνότητα τῆς κατατεμαχισμένης Ἰταλίας.

Ὁ Δάντης

Ἐνα αἰῶνα βραδύτερον, τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ὁ **Πετράρκα** (Petrarca, 1304 - 1374) καταγόμενος ἀπὸ τὴν Φλωρεντίαν, ὅπως ὁ Δάντης, συνέθεσε τὰ κύρια ποιητικά του ἔργα εἰς τὴν λατινικὴν, ὡς π.χ. τὸ ἐπικὸν ποίημα Ἐφρικὴ (Africa), καὶ μόνον ἀπλᾶ λυρικά ποιήματα ἔγραψεν εἰς τὴν ἰταλικὴν. Ἄλλ' εἰς αὐτὰ ὀφείλει τὴν φήμην του ὡς λυρικοῦ ποιητοῦ, ἐνῶ τὰ λατινικὰ ποιήματά του ἐλησμονήθησαν. Ὁ Πετράρκα ἦτο θερμὸς φίλος τῶν ἀρχαίων καὶ ἐργάσθη ὅσον ὀλίγοι διὰ

τὴν ἀνακάλυψιν καὶ διάδοσιν ἀρχαίων κειμένων.

Ὀλίγον νεώτερος αὐτοῦ εἶναι ὁ τρίτος μέγας Φλωρεντίνος συγγραφεὺς **Βοκκάκιος** (Boccacio, 1313 - 1375), ὁ ὁποῖος εἰς τὰ ὀνομαστά διηγήματά του, τὴν **Δεκαήμερον** (Decamerone), ἔδωκε τὸ πρῶτον δείγμα τοῦ ἰταλικοῦ πεζοῦ λόγου.

Κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἐπεκράτησεν ἡ λατινικὴ γλῶσσα καὶ οἱ λόγιοι προσεπάθουν νὰ ἀπομιμοῦνται τὸ κλασσικὸν ὕφος καὶ ἰδίως τὸ ὕφος τοῦ Κικέρωνος. Ὀνομαστότατος ἀπὸ τοὺς χουμανιστὰς τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ὁ Ὁλλανδὸς λόγιος, ὁ γνωστὸς μὲ τὸ ἐξελληνισθὲν ὄνομα Ἐρασμος (1467 - 1536), ἀξιόλογος ἑλληνιστὴς, ὁ ὁποῖος ἐξέδωκε πολλὰ ἑλληνικὰ κείμενα καὶ εἰσήγαγε τὴν λεγομένην **ἐρασμακίην προφορὰν** τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς. Ἐγραψε λατινιστὶ καὶ ὑπῆρξε πολυγραφώτατος. Μεγάλην φήμην ἀπέκτησε τὸ σατιρικὸν ἔργον του ὁ **ἔπαινος τῆς μωρίας** (Laus stultitiae), διὰ τοῦ ὁποῖου διασύρει τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν σχολαστικότητα τῶν καθηγητῶν τῶν μεσαιωνικῶν πανεπιστημίων.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ἔγινε σημαντικὴ μεταβολή. Οἱ συγγραφεῖς

τῶν διαφόρων χωρῶν ἤρχισαν νὰ γράφουν τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους των. Τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα, ἡ γαλλικὴ, ἡ ἰταλική, ἡ ἰσπανικὴ, ἡ ἀγγλικὴ κλπ. ἐξυψώθησαν εἰς **γραφομένας γλώσσας**. Τοιουτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ **ἐθνικαὶ λογοτεχνίαι**.

Ἡ Ἰταλία κατὰ τὸν 15τῷ αἰῶνα εἶχε μεγάλης ἀξίας ποιητὰς καὶ λογογράφους γράψαντας εἰς τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν (διάλεκτον Φλωρεντίας = Τοσκανικὴν). Ἐκ τούτων ὁ **N. Μακιαβέλλι** (Nicolò Machiavelli, 1469 - 1527) διατελέσας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς φλωρεντινῆς πολιτείας συνέγραψε τὸ περίφημον βιβλίον «**Ὁ Ἡγεμὼν**» (Il Principe). Εἰς αὐτὸ ἐκθέτει τὴν ἀντίληψιν τῶν χρόνων τοῦ περὶ τοῦ ἀρχοντος, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπιτρέπονται τὰ πάντα χάριν τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος. Τὴν ἀποψιν ταύτην ὠνόμασαν **Μακιαβελλισμὸν**. Τὸ ἔργον τοῦτο ἔγινεν ὀνομαστότατον καὶ κατέστη πρότυπον τοῦ ἰταλικοῦ πεζοῦ λόγου.

Συγχρόνως ἤκμασεν ἡ **ρωμαϊκὴ ἱποτικὴ ποίησις**. Ὁ Ἄριόστο (Ariosto, 1474 - 1533) ἔλαβε θέμα τοὺς περὶ τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ρολάνδου μεσαιωνικοὺς μύθους καὶ συνέθεσεν ἑκτενὲς ἐπικὸν ποίημα ἐπιγραφόμενον **ὁ μαινόμενος Ὀρλάνδος** (Orlando Furioso). Ὁ δὲ **Τουρκουάτο Τάσσο** (Torquato Tasso, 1544 - 1595) εἰς τὸ θελκτικὸν ἔπος **Ἐλευθερωθεῖσα Ἱερουσαλήμ** ἐξύμνησε τοὺς ἱππῖοτας τῆς πρώτης σταυροφορίας τοὺς ἀπελευθερώσαντας τὴν Ἱερουσαλήμ.

Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον καὶ αἱ ἄλλαι χῶραι τῆς Εὐρώπης ἀνέδειξαν μεγάλους ποιητὰς καὶ λογογράφους. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείσης Ἐλισάβετ ἤκμασεν ὁ μέγας δραματικός ποιητὴς **Σαίξπηρ** (Shakespeare, 1564 - 1616), ὁ ὁποῖος ἀκο-

Ὁ Ἔρασμος.

‘Ο Σαίξπηρ

λουθῶν μᾶλλον τὰς ἐμπνεύσεις τῆς μεγάλης διανοίας του ἢ τὰ διδάγματα καὶ τοὺς κανόνες τῶν ἀνθρωπιστῶν ἐδημιούργησε τὰ ἀθάνατα δράματά του, τῶν ὁποίων τὰς ὑποθέσεις ἔλαβεν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν ἱστορίαν καὶ ἀπὸ τοὺς μύθους τῶν μέσων χρόνων καὶ τῆς ἀρχαιότητος.

Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ **Φραγκίσκος Ραμπελαί** (Rabelais, 1495 - 1553) καὶ ὁ **Μιχαὴλ Μονταίν** (Montaigne, 1533 - 1593) ἐδημιούργησαν τὴν γαλλικὴν πεζογραφίαν. Ὁ πρῶτος εἰς τὸ σατιρικὸν μυθιστόρημα *Gargantua et Pantagruel*

περιγράφει ὑπὸ μορφήν χονδροειδοῦς σατίρας τοὺς ἀνθρώπους τῶν χρόνων του καὶ διακωμῶδει τὴν παιδαγωγικὴν μέθοδον τῶν μέσων χρόνων. Ὁ δεύτερος εἰς τὰ **Δοκίμια** (*Essais*) ἐξέθεσε τὰς γνώμας του περὶ διαφόρων συγχρόνων προβλημάτων καταδικάζων τὰς θεολογικὰς συζητήσεις, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὰς διαιρέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, καὶ κρίνων μετ’ ἐπιεικείας τὰς ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας.

Ὀλίγον βραδύτερον, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17^{οῦ} αἰῶνος ἤκμασεν ἡ ἰσπανικὴ λογοτεχνία. Ὁ **Μιχαὴλ Θερβάντες** (Cervantes, 1547 - 1616) συνέγραψε τὸ περίφημον μυθιστόρημα **Δὸν Κιχώτης**, διὰ τοῦ ὁποίου παρωδεῖ τὰ περὶ ἵπποτῶν μυθεύματα τῶν χρόνων του.

Ὁ **Λόπε ντὲ Βέγκα** (Lope de Vega, 1562 - 1635) ὑπῆρξε δημιουργικὸς εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῆς ποιήσεως, εἰς τὸ ἔπος, τὴν βουκολικὴν ποίησιν, τὸ σονέττον κλπ., ἀλλ’ ἰδίως ὑπῆρξε παραγωγικώτατος εἰς τὴν συγγραφὴν θεατρικῶν ἔργων. Συνέγραψε 1500 τοιαῦτα καί, ὡς ὁ ἴδιος ἔκαυχᾶτο, ἠδύνατο νὰ γράψῃ ὀλόκληρον θεατρικὸν ἔργον ἐντὸς 24 ὥρων.

Ὀλίγον προγενέστερος τῶν δύο μεγάλων Ἰσπανῶν ποιητῶν ἦτο ὁ μέγιστος ποιητὴς τῆς Πορτογαλίας **Καμόενς** (Camões).

Ἡ Γερμανία ἤλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸ πνεῦμα τῶν δυτικωτέρων

εὐρωπαϊκῶν λαῶν διὰ τῆς ἐκ τῶν ἄνω ἐπιβολῆς, ἤτοι διὰ τῆς ἰδρύσεως ἀνωτάτων ἐκπαιδευτηρίων ὑπὸ τῶν ἡγεμόνων. Ὁ αὐτοκράτωρ Κάρολος Δ' εἶχεν ἰδρῦσει τὸ 1348 τὸ πρῶτον Γερμανικὸν Πανεπιστήμιον εἰς τὴν Πράγαν, εἰς τὸ ὁποῖον προσεκάλεσε διδασκάλους ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Γερμανικὸς χουμανισμὸς ἔδραν εἶχε κυρίως τὰ Πανεπιστήμια καὶ οἱ Γερμανοὶ λόγιοι, ἐπεὶδὴ ἔμειναν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν λατινικὴν γλῶσσαν, δὲν ἔδωσαν ἀξιόλογα λογοτεχνικὰ ἔργα κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν.

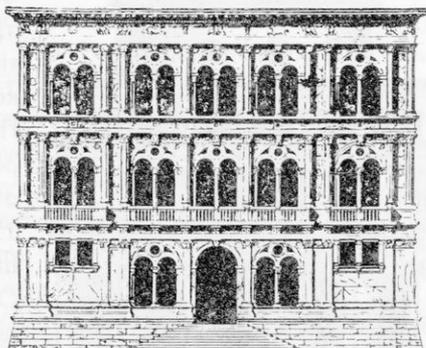
Αἱ τέχναι

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἡ Εὐρώπη εἶχε προηγμένην τέχνην. Ἰδίως ἤκμασεν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ἐκτίσθησαν ἀξιόλογοι ναοὶ γοθτικοῦ ρυθμοῦ, ὅπως οἱ ὀνομαστοὶ καθεδρικοὶ τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων (Notre Dame de Paris), τῆς Κολωνίας, τῆς Ρέμς, τῆς Οὐλμ κλπ. Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν οἱ ἀρχιτέκτονες τῆς Ἰταλίας ἐπανῆλθον εἰς τὸν ρωμαϊκὸν καὶ ἑλληνικὸν ρυθμὸν καὶ διὰ νέων συνδυασμῶν ἐδημιούργησαν τὸν λεγόμενον **Ρυθμὸν τῆς Ἀναγεννήσεως**. Ἐπίσης εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν ἔλαβον ὡς πρότυπα τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ τέχνη τῶν Μέσων χρόνων περιεφρονήθη, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι

Ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου Σπάντα (Ρώμη).

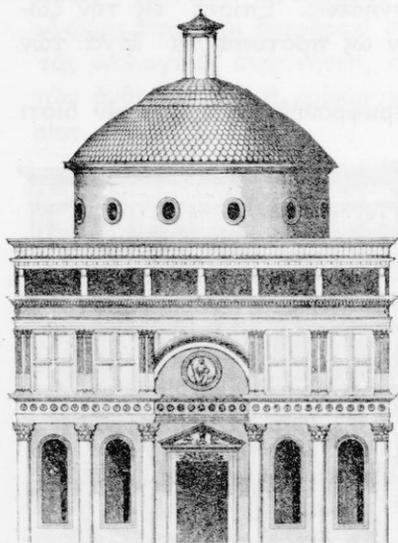
Μέγαρον Βεντραμίνι Καλέργι (Βενετία)
Οἰκοδόμημα τέλους 15' αἰῶνος. Ρυθμὸς
τῆς Ἀναγεννήσεως.

έθεωρήθη ως τέχνη βαρβάρων, τῶν Γόθων, ἐξ οὗ ἡ ὀνομασία Γοτθική τέχνη, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς κἀνόνας καὶ τὰς ἀντιλήψεις περὶ ρυθμοῦ τῶν Ἀρχαίων.

Οἱ πρόδρομοι τῆς ἰταλικῆς ἀναγεννήσεως

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἰταλικῆς τέχνης ὁ 15ος αἰὼν εἶναι γνωστός μὲ τὸν ὄρον **Κουαττροτσέντο** (Quattrocento), δηλ. ὁ αἰὼν ὁ ὁποῖος ἀρχίζει μὲ τὸν ἀριθμὸν 1401 καὶ ἐξῆς.

Ἡ Φλωρεντία κυβερνωμένη ὑπὸ τῶν Μεδίκων γίνεται κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ καλλιτεχνικὴ πρωτεύουσα τῆς Ἰταλίας. Ἐδῶ ἐμφανίζονται οἱ πρόδρομοι τῶν τεσσάρων Κορυφαίων τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως τοῦ ἐπομένου αἰῶνος. Οἱ ἀξιολογώτεροι ἐξ αὐτῶν εἶναι: Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ὁ **Φιλίππο Μπρουνελλέσκι** (Brunelleschi, 1379 - 1446), ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ ἔργου του σημειώνει τὴν ἀπαρχὴν τῆς Ἀναγεννήσεως εἰς τὴν Ἰταλίαν συνδέσας τὸ ὄνομά του μὲ πολυάριθμα μνημεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρωτεύουσαν

Μπρουνελλέσκι (Φλωρεντία, παρεκκλήσιον Pazzi).

θέσιν κατέχει ἡ περίφημος **Μητρόπολις τῆς Φλωρεντίας** (Santa Maria del fiore). Ὁ μεγαλειώδης καὶ ραδινὸς συγχρόνως θόλος τῆς, φθάνων εἰς ὕψος 100 περίπου μέτρων, ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον εἰς τὸν Μιχαὴλ Ἀγγελου διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ θόλου τοῦ Ἁγίου Πέτρου τῆς Ρώμης. Μεταγενέστερος τοῦ Μπρουνελλέσκι εἶναι ὁ ἐπίσης ὀνομαστός ἀρχιτέκτων τοῦ 15ου αἰῶνος **Μπραμάντε** (Bramante, 1444 - 1514) ἐκ τῆς πόλεως Οὐρμπίνο, πρωτευούσης ὁμωνύμου δουκάτου, περιελθόντος εἰς τοὺς Μεδίκους (1502). Εἰς τοῦτον ἀνετέθη τὸ 1505 ἡ οἰκοδόμησις τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου τῆς

Ἡ ἄνοιξις (Μποττιτσέλλι - Φλωρεντία, Ἀρχαία Πίνακοθήκη).

Ρώμης, τὰς ἐργασίας τοῦ ὁποίου συνέχισεν ἀργότερον ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος.

Εἰς τὴν γλυπτικὴν γίνεται ἀληθῆς ἐπανάστασις, διότι οἱ καλλιτέχναι δίδουν εἰς τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ζωὴν καὶ κίνησιν, στοιχεῖα ἄγνωστα ἕως τότε. Ὁ **Ντονατέλλο** (Donatello, 1386 - 1466) πρῶτος κατὰ τοὺς νέους χρόνους ἐτόλμησεν, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ρωμαϊκὴν ἀρχαιότητα, νὰ παρουσιάσῃ γυμνὰ σώματα, ὡς τὸ χάλκινον ἀγαλμα τοῦ **Δαβίδ**, ὁ ὁποῖος εἰκονίζεται ὡς ἀρχαῖος ἔφηβος, τελείως γυμνός, ἐκτὸς τῶν κνημίδων καὶ τοῦ πετάσου, κοσμουμένον μὲ στέφανον κισσοῦ. Μιμητὴς καὶ συνεχιστὴς τοῦ Ντονατέλλο εἶναι ὁ γλύπτης **Ἀντρέα Βερρόκιο** (Verrocchio, 1435 - 1488), γνωστὸς ἐπίσης ἀπὸ τὸ χάλκινόν του ἀγαλμα τοῦ **Δαβίδ**, θέμα πολὺ ἀγαπητὸν εἰς τὴν Φλωρεντινὴν τέχνην.

Εἰς τὴν ζωγραφικὴν εἰς ἐκ τῶν τελευταίων ἀντιπροσώπων τοῦ Μεσαίωνος εἶναι ὁ **Φρά Ἀντζέλικο**, (Fra Angelico, 1387 - 1455), ὁ ζωγράφος τῶν Ἀγγέλων, ἐνῶ ὁ **Μποττιτσέλλι** (Botticelli, 1444 - 1510) εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ζωγράφος ὁ ὁποῖος ἐμπνέεται ἀπὸ τὴν

ἀρχαιότητα. Ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ἔργα του εἶναι Ἡ Γέννησις τῆς Ἀφροδίτης καὶ ἡ Ἄνοιξις.

Οἱ τέσσαρες κορυφαῖοι

Ἡ τέχνη τῆς πρώτης Ἀναγεννήσεως ἦτο οὐσιαστικῶς τέχνη Φλωρεντινῆ, ἐνῶ ἡ τέχνη τῆς Κλασσικῆς Ἀναγεννήσεως τοῦ 16ου αἰῶνος εἶναι τέχνη τῆς Ρώμης. Εἰς τὴν μετατόπισιν τοῦ κέντρου τῆς Ἱταλικῆς Ἀναγεννήσεως ἀπὸ τὴν Φλωρεντίαν εἰς τὴν Ρώμην συνετέλεσαν οἱ δύο μεγάλοι Μαικῆναι τῆς ἐποχῆς, ὁ Πάπας Ἰούλιος Β' καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Λέων Ι'.

Ὁ Λεονάρδο ντὰ Βίντσι (Leonardo da Vinci, 1452 - 1519) εἶχε πολυμερεστάτην μόρφωσιν. Ἦτο ζωγράφος, γλύπτης, ἀρχιτέκτων,

Ἡ Παρθένος, ἡ Ἁγία Ἄννα καὶ ὁ Χριστὸς (Λεονάρδο ντὰ Βίντσι - Μουσεῖον Λούβρου, Παρίσι).

καὶ συγχρόνως ἐπιδέξιος μηχανικός, κατασκευάσας γεφύρας, ὀχυρωματικὰ ἔργα καὶ πλοῖα. Ἐκτὸς τούτου ἄφησε χειρόγραφα περὶ μηχανικῆς, πολεμικῆς τέχνης καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἀπὸ τὰ ὅποια φαίνεται ὅτι ὁ Λεονάρδο ἦτο πολυμερεστάτη διάνοια καὶ ὅτι εἶχε προῖδει τὰ στοιχεῖα πολλῶν ἐφευρέσεων, αἱ ὅποια ἐπραγματοποιήθησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ὅπως π.χ. τῆς πτητικῆς μηχανῆς. Ὁ Λεονάρδο ντὰ Βίντσι εἰργάσθη εἰς τὸ Μεδιόλανον, ὅπου ὁ δούξ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν κατασκευὴν οἰκογενειακοῦ μνημείου μετ'

ἐφίππου ἀνδριάντος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας. Τὸ σημαντικώτερον ἔργον τῆς διαμονῆς του εἰς Μεδιόλανον εἶναι ὁ **Μυστικός Δείπνος**, τὸν ὁποῖον ἐζωγράφησεν εἰς τὸν τοῖχον τοῦ ἐστιατορίου τῆς μονῆς τῆς **Ἁγίας Μαρίας τῶν Χαρίτων** (Santa Maria del Gracie). Εἰς τὴν Ρώμην ἐφιλοτέχνησε τὴν προσωπογραφίαν τῆς ὡραίας φλωρεντινῆς κυρίας, τῆς **Mona Lisa**, τῆς ὁποίας ἀπέδωσε πιστῶς τὰ χαρακτηριστικὰ ἐξιδανικεύσας συγχρόνως αὐτά. Ἡ εἰκὼν αὐτὴ εἶναι ἡ ὀνομαστὴ **Giocconda**, εὐρισκομένη εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου. Ὁ **Λεονάρδο** ντὰ **Βίντσι** εἶναι ἀρχηγὸς τῆς λεγομένης **Λομ-**

Τζιοκόντα (Λεονάρδο ντὰ Βίντσι. Μουσεῖον Λούβρου. Παρίσιοι).

Ἡ Πιετὰ τοῦ Μιχ. Ἀγγέλου

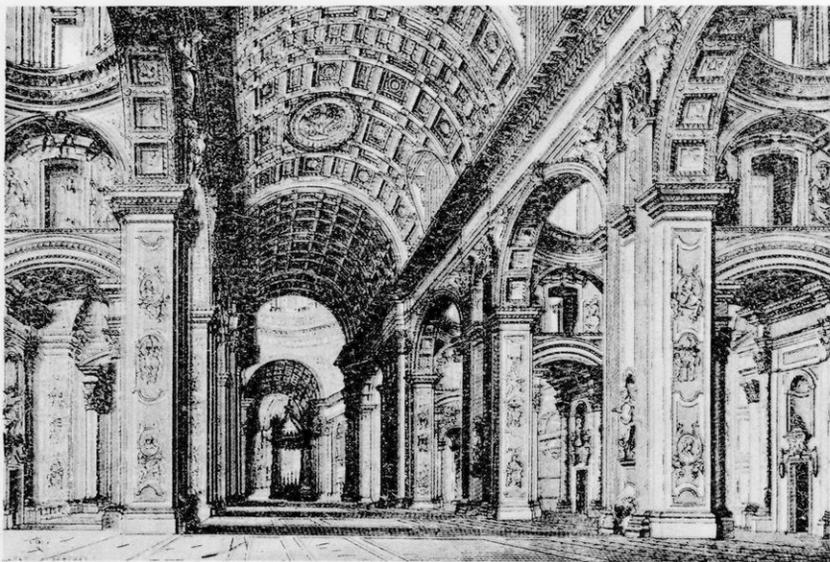
βαρδικῆς σχολῆς.

Ὁ **Μιχαὴλ Ἄγγελος** (Michel Angelo Buonarroti, 1475 - 1564) ἦτο μέγας δημιουργὸς, γλύπτης κυρίως, ἀλλὰ καὶ ζωγράφος καὶ ποιητὴς, συνθέσας ὡραῖα ποιήματα, ἐπίσης νοῦς πολυμερῆς, ὅπως ὁ **Λεονάρδο** ντὰ **Βίντσι**. Μετὰ μακρὰς ἀνατομικὰς μελέτας ἀπέβη γνώστης τοῦ γυμνοῦ σώματος. Ἡ βαθυτέρα του τάσις ἦτο νὰ δώσῃ πλαστικὴν μορφήν εἰς ἐννοίας ὑψηλὰς καὶ κατώρθωνε τοῦτο δίδων τολμηρὰς στάσεις εἰς τὰ πρόσωπα, μὴ ὑποχωρῶν πρὸ τῶν μεγίστων δυσχερειῶν. Διὰ

τούτο τὰ ἔργα του συγκινοῦν καὶ ταράττουν περισσότερο, παρ' ὅσον δίδουν τὴν ἡρεμον ἀπόλαυσιν τοῦ ὠραίου. Τοιοῦτον δημιουργημα εἶναι ἡ γιγαντιαία μορφή τοῦ Μωϋσέως, τὸν ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ στήσῃ ἐπὶ τοῦ μαυσωλείου τοῦ Πάπα 'Ιουλίου Β'.

Τὸ μαυσωλεῖον ὅμως αὐτὸ οὐδέποτε ἐγένετο, διότι οἱ φθονοῦντες τὴν δόξαν τοῦ Πάπα τὸν ἐπεισαν ὅτι θὰ ἦτο κακὸς οἰωνὸς νὰ κατασκευάσῃ ζῶν τὸν τάφον του. Οὕτως ἀπὸ τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτὸ μνημεῖον, ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἠδυνήθη νὰ ἀποπερατώσῃ μόνον τὸ περίφημον ἀγαλμα τοῦ Μωϋσέως, εὐρισκόμενον σήμερον εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ San Pietro in vincoli ('Ο Ἅγιος Πέτρος εἰς τὰ δεσμὰ) εἰς Ρώμην, ὡς καὶ δύο ἀγάλματα σκλάβων εὐρισκόμενα εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου, κατόπιν δωρεᾶς εἰς τὸν βασιλέα Φραγκίσκον Α' τῆς Γαλλίας.

Ὁ πάπας 'Ιούλιος Β' ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν νὰ κοσμήσῃ μὲ τοιχογραφίας τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγίου Σίξτου ἐντὸς τοῦ Βατικανοῦ Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος εἰργάσθη ἐπὶ τέσσαρα καὶ ἡμισυ ἔτη δυσνασχετῶν πολλάκις, διότι ἠναγκάζετο νὰ ζωγραφίζῃ τὴν στέγην ὑπτίως ἐπὶ ἰκρίωματος. Εἰς τὴν ὄροφὴν εἰκόνισε σκηνὰς ἀπὸ τὴν

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρον (Ρώμη).

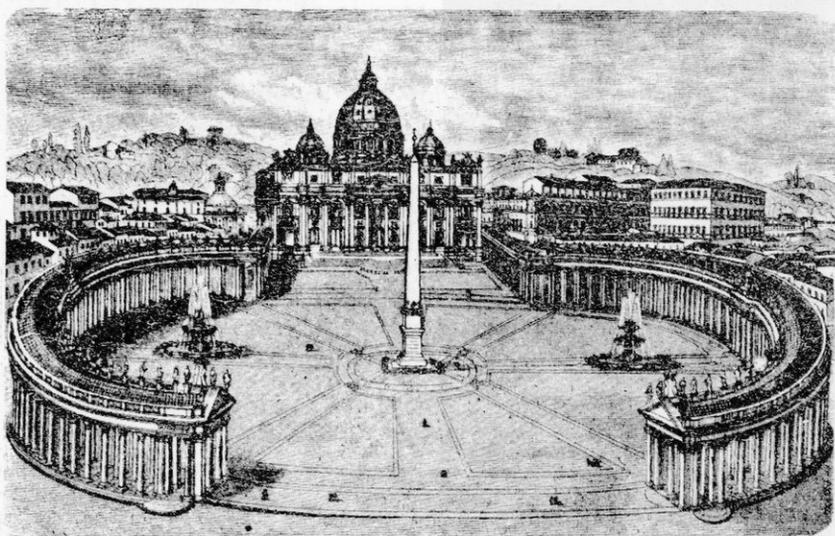

Ὁ Ἀναστάς Χριστός (Μιχαήλ Ἄγγελος).

γον τοῦ Μιχ. Ἀγγέλου, εὑρισκόμενον εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Πέ-

Παλαιὰν Διαθήκην, ὡς τὴν **Δημιουργίαν** καὶ τὴν **Παρακοήν**, εἰς τὰς γωνίας κολοσσιαίας μορφᾶς τῶν **Προφητῶν** καὶ **Σιβυλλῶν** καὶ εἰς τὸν τοῖχον τοῦ θυσιαστηρίου τὴν **Δευτέραν Παρουσίαν** μετὰ τὴν ἠράκλειον μορφήν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸ μέσον καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη τοὺς δικαίους ἀνερχομένους εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς κατακρημνιζομένους εἰς τὴν κόλασιν. Τὰ πρόσωπα ἐνθυμίζουσι ἀρχαϊκὰς μορφὰς καὶ ἐπανευρισκόμεναι εἰς αὐτὰς τὸ μεγαλειῶδες, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὴν γλυπτικὴν του.

Ἄλλο ἀξιόλογον γλυπτὸν ἔρ-

Ἡ Πλατεῖα τοῦ Ἁγίου Πέτρου (Ρώμη).

‘Ο Μωϋσῆς (Μιχ. Ἄγγελος)

Κεφαλή τοῦ Δαβίδ (Μιχαήλ Ἄγγελος).

τροῦ τῆς Ρώμης, εἶναι ἡ περίφημος Pietà, δηλ. ἡ Παναγία κρατοῦσα εἰς τὴν ἀγκάλῃν τῆς τὸν Χριστὸν νεκρόν.

Εἰς τὴν Φλωρεντίαν εὐρίσκειται ὁ **Δαβίδ** τοῦ Μιχ. Ἄγγελου, γυμνὸς ἐπίσης, ὡς καὶ τοῦ Ντονατέλλο, ἀλλ’ εἰργασμένος εἰς μάρμαρον. Τὸ ἄγαλμα τοῦτο στημένον ἄλλοτε εἰς τὸ ὑπαιθρον — Πλατεία Φλωρεντίας — εὐρίσκεται σήμερον ἐντὸς τῆς Ἀκαδημίας Καλῶν Τεχνῶν. Κατ’ ἐντολὴν τοῦ Πάπα Λέοντος Ι΄ κατεσκεύασεν ὁ καλλιτέχνης εἰς τὴν Φλωρεντίαν τὸ **μασσωλεῖον τῶν Μεδίκων** μετὰς δύο μεγαλειώδεις μορφὰς τοῦ Ἰουλίου καὶ Λαυρεντίου Μεδίκου εἰς τὰς κόγχας τοῦ μνημείου. Ὁ Μιχαήλ Ἄγγελος θεωρεῖται ὁ ἀρχηγὸς τῆς λεγομένης **Φλωρεντινῆς Σχολῆς**.

Ὁ **Ραφαήλ Σάντι** (Raffaele Santi, 1483 - 1520) ἀποτελεῖ τὸ κορύφωμα τῆς ἰταλικῆς ζωγραφικῆς. Ὁ βραχὺς βίος του (ἀπέθανε 37 ἐτῶν) ὑπῆρξε διαρκῆς δημιουργία. Ὁ Ραφαήλ ἦτο φύσις καλλιτεχνικὴ ἀπὸ τὰς σπανίας, προικισμένος μετὰ λεπτὴν αἴσθησιν τοῦ ὠραίου καὶ ἀρμονικοῦ. Μετὰ ἀπερίγραπτον εὐχέρειαν καὶ κυριαρχίαν τοῦ χρωστικῆτος ἐδημιούργησεν εἰκόνας ἀποπνεούσας εὐλάβειαν καὶ χάριν συγχρόνως, καθὼς καὶ δραματικὰ συμπλέγματα καὶ προσω-

Σχολή Ἀθηνῶν (Ραφαήλ, τοιχογραφία εἰς αἶθουσαν τοῦ Βατικανοῦ).

πογραφίας πλήρεις ζωῆς.

Ὁ Ραφαήλ, τοῦ ὁποῖου ἡ ἰδιοφυΐα εἶχεν ἐκδηλωθῆ εἰς νεαρὴν ἡλικίαν, προσεκλήθη μόλις 25ετῆς ὑπὸ τοῦ Πάπα Ἰουλίου Β' εἰς Ρώμην, ὅπου ἐκόσμησε τοὺς τοίχους διαμερίσματος τοῦ Βατικανοῦ. Εἰς τὰς τοιχογραφίας ταύτας εἰκονίζονται συμπλέγματα μορφῶν παριστῶντα τὴν **Θεολογίαν** (Disputa=συζήτησις περὶ τῶν Ἀχράντων μυστηρίων) **τὴν Ποίησιν, τὴν Φιλοσοφίαν** (Σχολή Ἀθηνῶν) καὶ τὴν **Δικαιοσύνην**.

Ὁ Ραφαήλ εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ζωγράφος ἱερῶν εἰκόνων, τῶν ὁποίων χαρακτηριστικὸν εἶναι οἱ στρογγυλοπρόσωποι μικροὶ ἄγγελοι, οἱ πλήρεις παιδικῆς ἀφελείας καὶ εὐρωστίας μικροὶ Χριστοὶ καὶ ἰδίως αἱ ὁμοίαι τεχνοτροπίαι Παναγίαι, τὰς ὁποίας παριστᾷ νεαρὰς καὶ ὠραίας ἐντὸς γλυκυτάτου φωτὸς καὶ ἀπαραμίλλου χρωματισμοῦ. Ἐζωγράφησε μέγα πλῆθος εἰκόνων τῆς Παναγίας μετὰ τοῦ παιδὸς Χριστοῦ, αἱ ὁποῖαι εἶναι γνωσταὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα Madonnae. Ἡ πλέον ὀνομαστὴ ἀπὸ αὐτὰς εἶναι ἡ **Παναγία τοῦ Ἁγίου Σίξτου** (Madonna Sixtina), τῆς ὁποίας τὸ πρωτότυπον εὐρίσκεται

εις τὸ Μουσεῖον τῆς Δρέσδης. Ὁ Ραφαήλ εἶναι ἀρχηγὸς τῆς **Ρωμαϊκῆς σχολῆς** καὶ ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγεννήσεως.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἡ Βενετία εἶχε μεγάλους καλλιτέχνους καὶ ἰδίως ζωγράφους. Ὁ ὀνομαστότατος ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ **Τιτσιάνο** (Tiziano, 1477 - 1576), ὁ ὁποῖος ἀπέθανεν εἰς

Μία Μαντόνα (Ραφαήλ).

Τὸ νόμισμα τοῦ Κήνσου (Τιτσιάνο - Μουσεῖον Δρέσδης).

βαθὺ γῆρας καὶ παρηγαγε πλῆθος εἰκόνων. Ἐζωγράφιζε συνήθως ἐπὶ τοίχων πλατυτάτας παραστάσεις, σκηνὰς ἀπὸ τὴν μυθολογίαν ἢ ἀπὸ τὴν ἱερὰν ἱστορίαν. Ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων τούτων ἦσαν σύγχρονοι ἄνθρωποι φέροντες στολὰς τῆς ἐποχῆς τῶν πολυτελεστάτας καὶ διακρινόμενοι διὰ τὴν φυσικὴν ζωηρότητα καὶ χάριν (Ἔργα: Ὁ Ἐνταφιασμὸς τοῦ Χριστοῦ, ἡ Madonna τοῦ οἴκου Pesaro, Οὐράνιος καὶ Ἐπίγειος Ἔρως, τὸ Νόμισμα τοῦ Κήνσου κλπ.) Ὁ Τιτσιάνο διεκρίθη καὶ ὡς προσωπογράφος καὶ εἶναι

Οι Ἀπόστολοι Παῦλος καὶ Μάρκος. (Ἄλμπρεχτ Ντύρερ)

ὀνομασταὶ αἱ εἰκόνες τῶν δύο ἀντιζήλων ἡγεμόνων τῶν χρόνων του, Καρόλου Ε' τῆς Γερμανίας καὶ Φραγκίσκου Α' τῆς Γαλλίας.

Ἀξιόλογοι ζωγράφοι

τῆς Ἑνετικῆς Σχολῆς ἦσαν ἐπίσης ὁ Βερονέζε (Veronese) καὶ ὁ Τιντορέττο (Tintoretto).

Ἡ τέχνη ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας

Ἡ Ἰταλία δὲν ἦτο ἡ μόνη χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἤκμασαν αἱ καλαὶ τέχναι. Ἠκολούθησαν ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία, αἱ Κάτω Χῶραι. Ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Γερμανίαν, ὅπου ὑπῆρχε παλαιотάτη παράδοσις τῆς τέχνης, παρήχθησαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀξιόλογα ἔργα.

Εἰς τὴν Γερμανίαν οἱ κυριώτεροι καλλιτέχναι εἶναι: Ὁ Ἄλμπρεχτ Ντύρερ (Albrecht Dürer, 1471 - 1528), τοῦ ὁποίου ἡ πε-

Διάκοσμον πινάκιον τοῦ 16ου αἰῶνος.

Ὁ Πιλάτος νίπτει τὰς χεῖρας. (Χάνς Χόλμπαϊν - Βασιλεία, Μουσείον).

ρίφημος χαλκογραφία Μελαγχολία θεωρεῖται ὡς ἓν ἐκ τῶν βαθυτάτων ἔργων τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ὁ Χόλμπαϊν (Holbein, 1497-1543), ὁ ὁποῖος διεκρίθη ὡς προσωπογράφος. Ἔργα του εἶναι: τὸ Πορτραῖτον τοῦ Ἐράσμου, ἡ Madonna τοῦ δημάρχου Meyer, ἀποτελοῦσα σύνολον πορτραίτων κλπ.

Εἰς τὴν Γαλλίαν οἱ ἀρχιτέκτονες ἐξηκολούθησαν νὰ κτίζουν κατὰ τὸν γοτθικὸν ρυθμὸν. Ἀλλὰ βαθμηδὸν τεχνῖται ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν εἰσήγαγον τὴν Ἰταλικὴν τέχνην εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ γλύπτης **Μιχαὴλ Κολόμπ** (Michel Colombe, 1431 - 1512)

συνδυάζων τὰς δύο τάσεις κατεσκεύασε τὸ ἐπιτύμβιον μνημεῖον τοῦ **δουκὸς τῆς Βρεττανίας**, ἓν τῶν χαριεστάτων ἔργων τῆς Ἀναγεννήσεως (Μητρόπολις Νάντης).

Εἰς τὴν Ἰσπανίαν μεταξὺ τῶν ζωγράφων τῆς Ἀναγεννήσεως ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ Ἕλληνας ζωγράφος **Κυριακὸς Δομήνικος Θεοτοκόπουλος**, γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα El Greco (1545 - 1614). Ἔγινεν ἑνωρὶς τέλειος κάτοχος τῆς βυζαντινῆς ζωγραφικῆς καὶ εἰς τὸ 20ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐγκατέλειψε τὴν πατρίδα του, τὸ Ἡράκλειον τῆς Κρήτης καὶ μετέβη εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου εἰργάσθη πλησίον τοῦ γέροντος ἤδη Τιτσιάνο. Ἐμείνεν ἐπίσης εἰς τὴν Ρώμην καὶ βραδύτερον μετέβη εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐγκατασταθεὶς εἰς τὸ Τολέδον. Ἐκεῖ συνεδέθη μὲ ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, στρατιωτικὸς καὶ ἐπιστήμονας καὶ ἔγινε γνωστὸς ὡς περίφημος ζωγράφος. «Ἡ ζωγραφικὴ, ἔλεγεν ὁ Γκρέκο, δὲν εἶναι τεχνικὴ, δηλ. συνταγαὶ καὶ

κανόνες, ἀλλ' ἄθλος, ἔμπνευσις, ἐνέργεια ἀπολύτως προσωπική». Τὸ ἔργον του ὑπῆρξε πλουσιώτατον. Ἐπὶ πολὺ ὁμως ἔμεινεν ἄγνωστον ἢ περιφρονημένον. Σήμερον προκαλεῖ μέγαν ἐνθουσιασμόν, αἱ δὲ πινακοθήκαι τῆς Εὐρώπης εἶναι πλήρεις ἀπὸ ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὡς πρόδρομος τοῦ ἐξπρεσσιονισμοῦ (expression). = ἔκφρασις) καὶ εἰς ἀπὸ τοὺς μεγάλους ζωγράφους τοῦ κόσμου.

Ἔργα τοῦ Θεοτοκοπούλου, εὕρισκόμενα εἰς τὴν Ἐθνικὴν μας Πινακοθήκην εἶναι : 1) Ὁ Χριστὸς ὁ αἰρων τὸν Σταυρόν, 2) Ἡ Σταύρωσις, 3) Ὁ Ἅγιος Φραγκίσκος τῆς Ἀσιζῆς καὶ 4) Ἡ Συναυλία τῶν Ἀγγέλων. Τὸ τελευταῖον ἠγοράσθη εἰς τὸ Μόναχον τὸ 1931 ὑπὸ τοῦ τότε Διευθυντοῦ τῆς Ἐθνικῆς Πινακοθήκης Ζαχαρίου Παπαντωνίου με τὴν τιμὴν τῶν 6.000.000 δραχμῶν. Ἡ τιμὴ ἐθεωρήθη τότε μεγάλη, σήμερον ὁμως ἡ ἀξία του, καθὼς καὶ ὄλων τῶν ἔργων τοῦ Θεοτοκοπούλου, εἶναι ἀνυπολόγιστος.

Ὁ αἰρων τὸν Σταυρόν αὐτοῦ. (Θεοτοκόπουλος -Μαδρίτη, Μουσεῖον).

Ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸ ὄρος τῶν ελαιῶν. (Θεοτοκόπουλος - Λίλλη, Μουσεῖον).

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

Τὰ αἷτια

Ἡ βαθεῖα συγκίνησις καὶ ἡ ἐνεργὸς πίστις, ἡ ὁποία ἐχαρακτήριζε τοὺς Χριστιανοὺς τῶν ἀποστολικῶν χρόνων, εἶχον ἀτονήσει πῶς ἀπὸ μακροῦ καὶ ἡ θρησκεία εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον εἶχε καταντήσει ἐν πολλοῖς ξηρὸς τύπος καὶ ἐνίοτε γράμμα νεκρόν.

Ἡ θρησκευτικότης τῶν μέσων χρόνων ἦτο μᾶλλον θρησκοληψία καὶ δεισιδαιμονία. Ὁ μεσαιωνικὸς ἄνθρωπος ἔζη διαρκῶς ὑπὸ τὸν φόβον τοῦ Σατανᾶ, ἐνόμιζεν ὅτι ἀμαρτάνει εἰς κάθε βῆμα. Τὸ κυριώτερον μέλημά του ἦτο πῶς νὰ ἀποφύγη τὸ πῦρ τῆς κολάσεως. Ἐπίστευεν ὅτι σώζεται ἀπὸ τὴν ἀμαρτίαν καὶ ἀπὸ τὸ πῦρ τῆς κολάσεως μὲ τὴν θαυματουργὸν δύναμιν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἱερῶν λειψάνων.

Διὰ τοῦτο ἀνελάμβανε μακρινὰς ἀποδημίας καὶ μετέβαινε εἰς τοὺς ἱεροὺς τόπους, διὰ νὰ προσκυνήσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Κύριος τόπος προσκυνήματος τῶν πιστῶν ἦσαν οἱ Ἅγιοι τόποι. Ἄλλ' ἄφ' οὗτοι οἱ Τοῦρκοὶ ἐκυρίευσαν τὴν Παλαιστίνην, ἤρχισαν νὰ πηγαίνουν καὶ εἰς ἄλλα μέρη, ἰδίως εἰς τὴν Ρώμην, ὅπου ἐλάμβανον γραπτὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, τὰ περίφημα **συγχωροχάρτια** (indulgentia).

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν νέων χρόνων ἕνεκα διαφόρων λόγων ἀφυπνίσθη τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα εἰς τὴν Δύσιν, ἰδίως εἰς τὰς γερμανικὰς χώρας. Ἡ κατάστασις τῆς ἐκκλησίας ἤρχισε νὰ μὴ ἱκανοποιῇ πολλοὺς. Οἱ εὐφυέστεροι, μελετῶντες τὰς Γραφάς, ἔβλεπον ὅτι ὁ βίος τῶν χριστιανῶν δὲν ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ. Ἰδίως ἐσκανδαλίζε τὴν συνείδησιν τῶν αὐστηροτέρων ἢ πολιτεία τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, οἱ ὅποιοι ἔζων βίον πολυτελεῆ, ὅπως οἱ κοσμικοὶ ἄρχοντες, ἐνεδύοντο ὅπως οἱ ἵππῶται, ἐθήρευον καὶ ἐλάμβανον μέρος εἰς τοὺς πολέμους, μετὰ δὲ τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀνεγίνωσκον τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς ἐκ τῶν ὁποίων εἶχον ἐμπνευσθῆ τὴν ἀγάπην τῆς κοσμικῆς ζωῆς, τὴν χαρακτηρίζουσιν τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀσκητικὴν τάσιν τῶν μέσων χρόνων.

Ἐντύπωσιν ἐπροξένει ἐπίσης ἡ κατάστασις τοῦ κατωτέρου Κλήρου, ὁ ὁποῖος ἐστερεῖτο μονίμου εἰσοδήματος, συνετηρεῖτο ἀπὸ τὴν ἐλεημοσύνην τῶν πιστῶν, ἦτο ἀμαθὴς καὶ ἔζη ὅπως οἱ πτωχοὶ χωρικοί, ἐσύχναζεν εἰς τὰ λαϊκὰ κέντρα, ἔπινε καὶ ἐχαρτοπαίκτηι.

Ἡ μεταρρυθμίσις εἰς τὴν Γερμανίαν

Πολλοὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς εἶχον αἰσθανθῆ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναμορφώσεως εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπως ὁ **Ἰωάννης Οὐϊκλιφ** (Wycliffe, 1320 - 1384) εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ὁ **Ἰωάννης Χοὺς** (Huss, 1363 - 1415) εἰς τὴν Βοημίαν. Ἄλλ' ἡ φωνὴ τῶν δὲν εὐρίσκεν εὐρυτέραν ἀπήχησιν, ἐνῶ ὁ Κλήρος πανίσχυρος ἀκόμη κατέπνιγε τὰς διαμαρτυρίας, πολλὰκις κατὰ τρόπον ἄγριον. Οὕτως ὁ Χοὺς ἐκάη ζῶν κατ' ἀπόφασιν τῆς ἐν Κωνσταντία συνόδου (1415).

Ἄλλὰ κατὰ τὸν 13Τ' αἰῶνα ὁ ἀναβρασμὸς ἀπέβη πολὺ ζωη-

ρότερος. Ήξημμένα ἦσαν τὰ πνεύματα ἰδίως εἰς τὴν Γερμανίαν, ἣ ὁποία ἐπιέζετο βαρύτερον ἀπὸ τὰς καταχρήσεις τοῦ Κλήρου, διότι ἡ γερμανικὴ ἐκκλησία ἐξηρτάτο ἀμέσως ἀπὸ τὸν Πάπαν. Γενικῶς ἐσκανδαλίζον τὴν συνείδησιν τῶν ἀπλουστέρων καὶ αὐστηροτέρων κατοίκων τῆς γεωργικῆς τότε Γερμανίας οἱ θρησκευτικοὶ νεωτερισμοὶ τῶν μᾶλλον προηγμένων δυτικῶν λαῶν.

Ὁ τότε πάπας Λέων Ι' ἔχων ἀνάγκην χρημάτων διὰ τὴν ἀποπεράττωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐπέτρεψεν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μαγεντίας τὴν ἔκδοσιν συγχωροχαρτίων ἐπὶ 8 ἔτη ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μοιρασθοῦν τὰ ἔσοδα. Ἡ πώλησις τῶν συγχωροχαρτίων ἐγένετο κατὰ τρόπον σκανδαλώδη. Ὁ δομηνικανὸς μοναχὸς **Τέτζελ** ἐκήρυξε τὴν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Ἀντὶ ὠρισμένου τιμήματος ἠδύνατό τις νὰ ἐξαγοράσῃ τὰς ἁμαρτίας του καθὼς καὶ τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀποθανόντων συγγενῶν. **Μόλις ἀκουσθῆ ὁ ἦχος τοῦ χρήματος**, ἔλεγεν, **ἡ ψυχὴ ἀναπηδᾷ ἀπὸ τὸ καθαρτήριον.**

Ὁ αὐγουστίνος μοναχὸς **Μαρτίνος Λούθηρος** (1483 - 1546), ἱεροκήρυξ καὶ καθηγητὴς τῆς Θεολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιττεμβέργης, ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τῆς συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν. Ἐπετέθη κατὰ τοῦ Τέτζελ εἰς τὰ κηρύγματα του καὶ κατὰ τὴν συνηθειαν τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνήρτησε τὴν 31ην Ὀκτωβρίου 1517 εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας τῶν ἀνακτόρων 95 θέσεις, δηλ. θέματα, προκαλῶν αὐτὸν εἰς δημοσίαν συζήτησιν. Ἡ πράξις τοῦ Λουθήρου εἶχε μεγάλην ἀπήχησιν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὸ ἔτος ἐκεῖνο θεωρεῖται ὡς ἀρχὴ τῆς Μεταρρυθμίσεως.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου

Ὅπως ὅλοι οἱ ἐμπνευσμένοι ἰδρυταὶ θρησκείων καὶ ἀναμορφωταί, οὕτω καὶ ὁ Λούθηρος δὲν ἔδωσε πλήρες καὶ ὀριστικὸν σύστημα τῶν δοξασιῶν του. Αἱ βασικαὶ ἀντιλήψεις τῆς διδασκαλίας του εἶναι **ἡ τῆς θείας χάριτος καὶ ἡ τῆς ἐλευθέρας ἐρεῦνης.**

Τὸ κυριώτερον μέλημα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του ἦτο πῶς νὰ σώσουν τὴν ψυχὴν των. Εἰς τὸ πρόβλημα αὐτὸ ὁ Λούθηρος ἔδωσεν ἱκανοποιητικὴν λύσιν διδάξας ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν σώζεται δι' ἔργων νόμου (ἀσκήσεων, νηστειῶν, προσευχῶν, προσκυνημάτων κλπ.), ἀλλὰ διὰ τῆς θείας χάριτος. Ἐκαστος δύναται νὰ σώσῃ τὴν

Ὁ Λούθηρος (τοῦ Λουκά Κράναχ, Ἰουζμπουργκ).

ψυχὴν του διὰ τῆς θερμῆς πίστεως καὶ δι' ἀμέσου ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἄνευ μεσολαβήσεως ἱερέων, ἐπισκόπων ἢ τοῦ Πάπα.

Τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ εὐρίσκει κανεὶς μελετῶν ἀπ' εὐθείας τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Ἡ παράδοσις εἰς τὴν ὁποίαν ἐστηρίζετο ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία δὲν ἔχει ἀξίαν, ἐφ' ὅσον δὲν συμφωνεῖ μετὰ τῆς Γραφῆς. Αὐτὰ εἶναι τὰ δύο γονιμώτερα σημεῖα τῆς νέας διδασκαλίας, τὰ ὁποῖα ἐπροξένησαν ἐντύπωσιν καὶ προσείλκυσαν ὄπαδούς.

Κατὰ τὸν Λούθηρον τὰ μυστήρια εἶναι δύο, τὸ βάπτισμα καὶ ἡ εὐχαριστία. Ἡ τελευταία εἶναι τελετὴ, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν γίνεται μετουσίωσις, ἀλλ' ἀπλῶς παρουσία τοῦ Θεοῦ. Ἡ λατρεία πρέπει νὰ γίνεται εἰς τὴν ὁμιλουμένην γλῶσσαν τοῦ τόπου καὶ ὄχι εἰς τὴν λατινικὴν. Κέντρον αὐτῆς εἶναι τὸ κήρυγμα. Διὰ τοῦτο ἡ προτεσταντικὴ ἐκκλησία ἔχει ἱεροκήρυκας ἀντὶ ἱερέων καὶ καταργεῖ τὰς πομπώδεις τελετάς. Τὰ πρωτεῖα τοῦ Πάπα δὲν ἔχουν δικαιολογίαν, ὅπως καὶ ἡ ἀγαμία τῶν ἱερέων, ἡ προσκύνησις τῶν ἀγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν.

Κατὰ ταῦτα ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου δὲν εἶναι προϊὸν ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἀλλὰ γέννημα ζωηρᾶς θρησκευτικῆς συγκινήσεως. Ὁ Λούθηρος θέλει νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν παλαιὰν ἀπλότητα καὶ αὐστηρότητα. Ὁμιλεῖ μὲ περιφρόνησιν διὰ τὴν ἐπιστήμην καὶ ἀποστρέφεται τὴν ὁρμὴν πρὸς ἔρευναν καὶ μάθησιν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἡ Μεταρρύθμισις στρέφεται κατὰ τῆς σπουδῆς τῶν ἀρχαίων εἰδωλολατρῶν συγγραφέων καὶ κατὰ τῆς εὐθύμου ἀντιλήψεως τῆς ζωῆς, ἡ ὁποία ἦτο συνέπεια αὐτῆς. Διὰ τοῦτο εἶχε δίκαιον ὁ Ἐρασμος, ὅταν ἔγραφεν ὅτι, ὅπου διαδίδεται ὁ λουθηρανισμὸς, καταστρέφονται αἱ ἐπιστῆμαι. Ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως μόνον εἶχε γόνιμον ἐπίδρασιν ἡ Με-

ταρρύθμισις. Παρέχουσα εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἐλευθερίαν νὰ μορφώσῃ τὴν πίστιν του διὰ τῆς ἀμέσου μελέτης τῆς Γραφῆς, ἐνίσχυε τὴν ἀτομικότητα καὶ τὸ θάρρος τῆς γνώμης. Ἄλλὰ τὰ ἀποτελέσματα αὐτὰ ἐφάνησαν βραδύτερον.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Λουθήρου διεδόθη εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν βόρειον Γερμανίαν, εἰς τὴν Σουηδίαν καὶ τὴν Δανίαν, ὅπου ἐδέχθησαν αὐτὴν οἱ ἡγεμόνες καὶ τὴν κατέστησαν θρησκείαν τοῦ κράτους.

Ἐξάπλωσις τῆς Μεταρρυθμίσεως

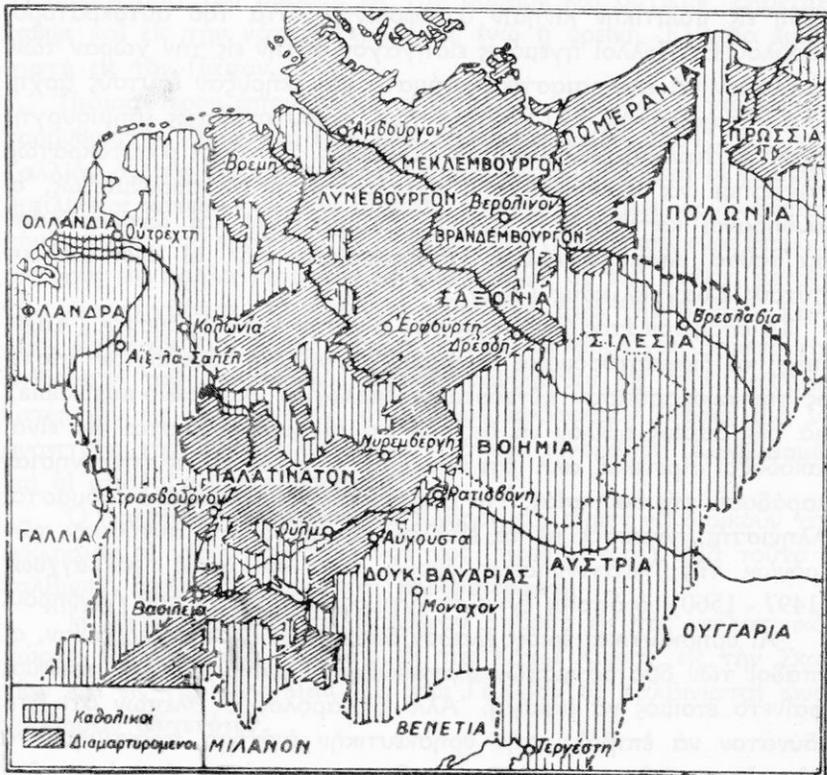
Ἡ Μεταρρύθμισις εὔρε πρόσφορον ἔδαφος εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅπου ἔγινε δεκτὴ μὲ ἐνθουσιασμόν ἀπὸ τοὺς διανοουμένους. Ἰδίως ὁμως προώδευσε, διότι τὴν ὑπεστήριξαν διὰ λόγους πολιτικούς οἱ μικροὶ ἡγεμόνες. Συνήντησεν ὁμως καὶ μεγάλα ἐμπόδια καὶ ἰσχυροὺς ἀντιπάλους, ἤτοι τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης.

Δύο ἔτη μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Λουθήρου (1519) ἀνηγορεύετο αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ὁ περίφημος Κάρολος Ε', ὁ ὁποῖος ἔτρεφε τὸ σχέδιον νὰ ταπεινώσῃ τοὺς μικροὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας, νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖράς του καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν κατὰ τὸ πρότυπον τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας. Διὰ τοῦτο εἶχε λόγους νὰ ἀντιπαθῇ τὴν Μεταρρύθμισιν, ἣ ὁποία ἔφερε διαίρεσιν εἰς τὴν διηρημένην ἤδη Γερμανίαν καὶ ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς στήριγμα εἰς τοὺς φεουδάρχας.

Ὁ Πάπας ἐπίσης μετὰ τινὰς ἐνδοιασμοὺς ἐκηρύχθη κατὰ τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἀφώρισε τὸν Λούθηρον. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἔκαυσε τὴν βούλλαν τοῦ Πάπα δημοσίᾳ πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του καὶ ἀπὸ πλῆθος λαοῦ (1520).

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἐκάλεσε τὸν Λούθηρον πρὸ τοῦ μεγάλου συνεδρίου τῶν Γερμανῶν ἡγεμόνων (= Δίαιτα) εἰς τὴν πόλιν Βόρμς (Worms, 1521), ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ ἀποκηρύξῃ τὰ συγγράμματά του καί, ὅταν ἠρνήθη, ἐκήρυξεν αὐτὸν ἐκτὸς νόμου καὶ διέταξε νὰ καίωνται τὰ βιβλία του.

Καταδικασθεὶς τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν Πάπαν ὁ Λούθηρος ἐφαίνετο διατρέχων τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἀλλ' ἔσωσαν αὐτὸν οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες. Ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Σαξονίας

Ἡ Γερμανία μετὰ τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην τῆς Αὐγούστης.

ἔκρυψεν αὐτὸν ἐπὶ δύο ἔτη εἰς ἓνα πύργον ἐντὸς τοῦ θουριγικοῦ δάσους, ὅπου ὁ Λούθηρος μετέφρασε τὴν Ἀγίαν Γραφήν εἰς τὴν γερμανικὴν, ἐνῶ συγχρόνως διηύθυνε τὴν κίνησιν κατὰ τοῦ καθολικισμοῦ.

Ὁ Αὐτοκράτωρ ἤθελε νὰ πλήξη τὴν Μεταρρύθμισιν, ἀλλὰ τὸν ἠμπόδισεν ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φραγκίσκου Α' καὶ ὁ τουρκικὸς κίνδυνος. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ πανίσχυρος σουλτᾶνος τῶν Τούρκων Σουλεῦμάν Β' ὁ Μεγαλοπρεπὴς ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Βιέννης καὶ ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀνάγκην τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἠνωμένης Γερμανίας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Μεταρρύθμισις κατέκτησεν ἔδαφος καὶ ὠργα-

νώθη εις πολιτικήν κίνησιν στρεφομένην κατά τοῦ αὐτοκράτορος Καρόλου Ε'. Πολλοί ἡγεμόνες εἰσήγαγον αὐτήν εις τήν χώραν των, κατέλαβον τὰ ἐκκλησιαστικά κτήματα καί ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς ἀρχηγούς τῆς ἐκκλησίας τοῦ κράτους των. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθησαν αἱ τοπικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Γερμανίας. Ὅταν δὲ ὁ αὐτοκράτωρ ἐπεχείρησε νὰ περιορίσῃ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Μεταρρυθμίσεως, οἱ λουθηρανοὶ κατέθεσαν ἔγγραφον διαμαρτυρίαν καὶ ὠνομάσθησαν διὰ τοῦτο **Διαμαρτυρόμενοι** (Protestantes), ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἐκάλουν ἑαυτοὺς **Εὐαγγελικούς** (1529).

Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1530) εἰς τὴν Δίαιταν τῆς Αὐγούστης (Augsburg) οἱ διαμαρτυρόμενοι ὑπέβαλον ἔγγραφον ὁμολογίαν πίστεως τὴν ὀνομασθεῖσαν **αὐγουσταίαν ὁμολογίαν** (confessio augustana), διὰ τῆς ὁποίας ἤθελον νὰ δείξουν ὅτι οἱ μεταρρυθμιστὰὶ δὲν εἶναι κακόδοξοι αἰρετικοί, ἀλλ' ὅτι θέλουν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν γνησίαν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας. Τὴν ὁμολογίαν εἶχε συντάξῃ ὁ ὀνομαστὸς ἑλληνιστῆς, γνωστὸς μὲ τὸ ἐξελληνισθὲν κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως ὄνομά του, **Φίλιππος Μελάγχθων** (1497 - 1560), ὁ ὁποῖος ἔγινε πολῦτιμος συνεργάτης τοῦ Λουθήρου.

Αἱ θρησκευτικαὶ ἔριδες ἔλαβον διαστάσεις εἰς τὴν Γερμανίαν, οἱ ὅπαδοι τῶν δύο δογμάτων ὀργανώθησαν καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐφαίνετο ἔτοιμος νὰ ἐκραγῇ. Ἀλλ' ὁ Κάρολος Ε' βλέπων ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐνότητα προετίμησε νὰ ἔλθῃ εἰς συμβιβασμὸν πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους ἡγεμόνας. Διὰ τῆς λεγομένης **Θρησκευτικῆς εἰρήνης τῆς Αὐγούστης** (1555) ὠρίσθησαν τὰ ἐξῆς: 1) Τὰ δύο δόγματα ἔχουν ἴσα δικαιώματα, 2) οἱ ἡγεμόνες δικαιοῦνται νὰ ἐπιβάλλουν τὸ δόγμα των εἰς τοὺς ὑπηκόους των (Cujus regio, ejus religio), 3) τὰ μέχρι τοῦ 1552 κατασχεθέντα ἐκκλησιαστικά κτήματα μένουσιν εἰς τοὺς διαμαρτυρομένους.

Διὰ τῆς συμβάσεως ταύτης ἀπεσοβήθη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

Ἡ Μεταρρυθμισίς εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ τὴν Γαλλίαν

Σχεδὸν συγχρόνως μὲ τὸν Λούθηρον καὶ λαβὼν ἀφορμὴν ἐπίσης ἀπὸ τὰ συγχωροχάρτια ἐκήρυξε τὴν Μεταρρυθμισίαν εἰς τὴν Ζυρίχην (1519) ὁ ἑλβετὸς ἱερεὺς **Οὐλριχ Ζβίγγλιος** (Zwingli, 1481 - 1531).

Ἡ διδασκαλία του διεδόθη εἰς τὴν βόρειον καὶ δυτικὴν Ἑλβετίαν καθὼς καὶ εἰς τὴν νότιον Γερμανίαν, ἐνῶ ἡ ὄρεινὴ Ἑλβετία ἔμεινε πιστὴ εἰς τὸν Πάπαν.

Περὶσσότερον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Λουθήρον ὁ γάλλος μεταρρυθμιστὴς **Ἰωάννης Καλβῖνος** (Calvin, 1509 - 1564). Εἰς τὴν Γαλίαν ὁ λαὸς δὲν ἤθελε θρησκευτικὸν νεωτερισμὸν καὶ οἱ βασιλεῖς ἀμειλίκτως κατεδίωξαν τὴν αἵρεσιν, ἡ ὁποία ἠπέιλει νὰ διασπάσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους. Ἐν τούτοις ἡ Μεταρρύθμισις εὔρε θερμοὺς ὁπαδοὺς εἰς πολλὰ μέρη τῆς Γαλλίας, ἰδίως εἰς τὰς πόλεις, μεταξὺ τῶν ἀνεπτυγμένων. Ὁ Καλβῖνος κατήγετο ἀπὸ τὴν βόρειον Γαλίαν, εἶχε λάβει μόρφωσιν ἀνθρωπιστικὴν καὶ νέος εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Λουθήρου. Ἐπειδὴ ἐκινδύνευεν εἰς τὴν Γαλίαν, κατέφυγεν εἰς τὴν Γενεύην, ὅπου εὔρε πρόσφορον ἔδαφος διὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν διδασκαλίαν του, ἡ ὁποία ὠνομάσθη **Καλβινισμὸς** καὶ οἱ ὁπαδοὶ του **Καλβινισταί**.

Ὁ Καλβῖνος κατήργησε τὸν Κλήρον καὶ ὥρισε νὰ διοικοῦν τὴν ἐκκλησίαν οἱ γέροντες τῆς κοινότητος (πρεσβύτεροι). Διὰ τοῦτο ἡ καλβινικὴ ἐκκλησία ὀνομάζεται **πρεσβυτεριανή**.

Ἡ Μεταρρύθμισις τοῦ Καλβίνου διεδόθη εἰς τὰς νεολατινικὰς χώρας, ἰδίως εἰς τὴν Γαλίαν, εἰς τὰς Κάτω Χώρας, εἰς τὴν Σκωτίαν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Εἰς τὴν Γαλίαν οἱ Καλβινισταὶ ὠνομάσθησαν **Οὐγενότοι**.

Ἡ Μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Σκωτίαν

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου τὰ πνεύματα ἦσαν ἀπὸ μακροῦ προ-παρασκευασμένα διὰ τὴν θρησκευτικὴν μεταβολήν, τὴν Μεταρρύθμισιν εἰσήγαγεν ὁ δραστήριος καὶ ιδιόρρυθμος βασιλεὺς **Ἑρρίκος Η΄**.

Ὁ Ἑρρίκος ἤθελε νὰ διεξευχθῆ τὴν σύζυγόν του Αἰκατερίνην τῆς Ἀραγωνίας, θεῖαν τοῦ Καρόλου Ε΄, καὶ νὰ συζευχθῆ μίαν κυρίαν τῶν τιμῶν, τὴν **Ἄνναν Μπόλεϋν** (Boleyn). Ἄλλ' ἔπειδὴ ὁ Πάπας παρέίλκυε τὴν ὑπόθεσιν, ἐκήρυξε τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγγλίας ἀνεξάρτητον καὶ ἑαυτὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας (1534).

Ἡ θρησκευτικὴ Μεταρρύθμισις εἰς τὴν Ἀγγλίαν διήλθε σειρὰν περιπετειῶν. Ὅριστικὴν μορφήν ἔλαβεν ἐπὶ τῆς περιφήμου βασιλείσ-

σης Ἐλισάβετ, θυγατρὸς τοῦ Ἑρρίκου Η΄ καὶ τῆς Ἄννης Μπόλεϋν. Ὁ βασιλεὺς ἀνεγνωρίσθη ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας, οἱ ἐπίσκοποι διετηρήθησαν, εἰσήχθη ἡ λειτουργία εἰς τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα ἔγινε δεκτὸν τὸ καλβινικὸν δόγμα. Ἄλλὰ συγχρόνως διετηρήθησαν τύποι τινὲς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὁ σταυρὸς, τὸ ὄργανον, ἡ στολὴ τῶν ἱερέων κλπ. Τοιοῦτοτρόπως διεμορφώθη ἡ ἀγγλικὴ **Ἐπισκοπικὴ Ἐκκλησία**.

Ἡ Σκωτία εἰσήγαγε ριζικωτέραν μεταρρυθμισιν. Κατήργησε τοὺς ἐπισκόπους καὶ ὅλους τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους, οἱ ὅποιοι ὑπενθύμιζον τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν. Ἡ σκωτικὴ ἐκκλησία διεμορφώθη κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἐν Γενεύῃ καλβινικῆς (πρεσβυτεριανῆς).

Ἀπὸ τὴν ἐπίσημον ἀγγλικὴν καὶ σκωτικὴν ἐκκλησίαν ἀπεσχίσθησαν δύο ομάδες αὐστηροτέρων μεταρρυθμιστῶν οἱ **Πουριτανοὶ** καὶ οἱ **Ἀνεξάρτητοι**, οἱ ὅποιοι ἀπέρριπτον πᾶσαν τελετὴν καὶ ἐδέχοντο ἰσότητα μεταξὺ τῶν πιστῶν.

Ἡ Ἰρλανδία παρέμεινε καθολικὴ καὶ οὕτω εἰς τὴν ἐθνικὴν διαφορὰν αὐτῆς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν προσετέθη καὶ ἡ θρησκευτικὴ. (Οἱ Ἰρλανδοὶ ἦσαν ἀπόγονοι τῶν παλαιῶν Κελτῶν, ἐνῶ οἱ Ἄγγλοι ἀνήκουν εἰς τὸ Γερμανικὸν φῦλον τῶν Ἀγγλοσαξόνων, ἐγκατασταθέντων εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεταναστεύσεως τῶν Γερμανῶν).

Ἡ ἀντιμεταρρυθμισις

Αἱ ἐπιθέσεις προεκάλεσαν ἀντίδρασιν ἐντὸς τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἠγέρθη μετ' ὀλίγον διὰ νὰ πολεμήσῃ τὴν αἵρεσιν. Οὕτω ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΣΤ΄ αἰῶνος ἤρχισε ζωηρὰ κίνησις εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζουσιν **Ἀντιμεταρρυθμισιν ἢ Καθολικὴν Μεταρρυθμισιν**. Ὡς μέσα διὰ τὴν ἄμυναν καὶ ἐπίθεσιν ἐχρησίμευσαν εἰς τὴν παπικὴν ἐκκλησίαν :

α) Ἡ ἐν **Τριδέντῳ Σύνοδος**, ἡ ὁποία συνήλθεν εἰς τρεῖς περιόδους ἀπὸ τὸ 1545 - 1563, διετύπωσε τὸ καθολικὸν δόγμα εἰς ἐνιαῖον σύστημα καὶ ἐξῆρε σκοπίμως τὰ σημεῖα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ καθολικὴ ἐκκλησία διεφώνει πρὸς τὴν διαμαρτυρομένην. Ἀνεγνώ-

ρισε τὸν Πάπαν ἄνωτερον τῶν συνόδων καὶ ἐνέκρινε τὴν δίωξιν τῶν αἰρετικῶν.

β) **Τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν** (Societas Jesu, 1540), τὸ ὁποῖον ἴδρυσεν ὁ ἰσπανὸς **Ἰγνάτιος Λοῦόλα** (Loyola) ὄργανώσας αὐτὸ στρατιωτικῶς. Ὁ Ἰησουΐτης εἶναι καλόγηρος καὶ συγχρόνως **στρατιώτης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας**. Ἐκτὸς τῶν μοναχικῶν ἀρετῶν, τῆς πενίας καὶ τῆς παρθενίας, πρέπει νὰ ἔχη τὴν ἀρετὴν τῆς ὑπακοῆς, τῆς τυφλῆς ὑπακοῆς πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, τὸν ἀρχηγὸν τοῦ τάγματος καὶ τὸν Πάπαν. Σκοπὸς τοῦ τάγματος ἦτο ἡ καταπολέμησις τῆς αἰρέσεως. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ὑπῆρξε καταπληκτικῆ. Προτοῦ συμπληρωθῆ αἰὼν, οἱ Ἰησουΐται εἶχον ἐξαπλωθῆ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ἐπειδὴ δὲ ἀντελήφθησαν ὅτι ἰσχυρὸν ὄπλον ἦτο ἡ διαπαιδαγώγησις τῆς νεολαίας, κατῴρθωσαν νὰ λάβουν εἰς χεῖράς των μέγα μέρος τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς Εὐρώπης, μετατρέψαντες μονὰς εἰς σχολεῖα Μέσης Ἐκπαιδεύσεως.

γ) Ἡ **Ἱερὰ Ἐξέτασις** (Inquisitio) καθηρτίσθη κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῆς Ἰσπανίας, τὸ ὁποῖον εἶχον χρησιμοποιήσει οἱ βασιλεῖς τῆς χώρας αὐτῆς πρὸς καταπολέμησιν τῶν ἀνυποτάκτων φεουδαρχῶν καὶ βραδύτερον διὰ τὴν καταδίωξιν τῶν ἀλλοδόξων, Ἑβραίων, Μωαμεθανῶν, ὡς καὶ τῶν Διαμαρτυρομένων. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἕξ καρδινάλιους καὶ εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα. Κατεδίκαζεν εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον τοὺς ἀπομακρυνομένους ἀπὸ τὴν ὀρθὴν πίστιν. Ἡ ἀπάνθρωπος αὐτῆ πράξις ἐθεωρεῖτο ὡς κατ' ἐξοχὴν θεάρεστος, ἔργον πίστεως (actus fidei, ἐξ οὗ τὸ ἰσπανικὸν autodafé), εὐεργετικὴ διὰ τὸν καταδικαζόμενον, διότι διὰ τῆς προσκαίρου βασάνου ἀπηλλάσσετο ἀπὸ τὴν αἰωνίαν καταδίκην. Ἡ Ἱερὰ ἐξέτασις δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἐκτύπωσιν συγγραμμάτων ἄνευ προηγουμένης ἐγκρίσεως ἢ ἀπηγόρευε τὴν ὑπὸ τῶν πιστῶν ἀνάγνωσιν ὠρισμένων βιβλίων. Ἐκ τούτου προῆλθον οἱ **πίνακες τῶν ἀπηγορευμένων βιβλίων** (Indices librorum prohibitorum ἢ ἀπλῶς Index), πίνακες δηλαδὴ, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνέγραφε καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναγράφῃ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία τὰ ἀνεπιθύμητα συγγράμματα. Ἡ Ἱερὰ ἐξέτασις διέπραξε φρικτὰς ἀγριότητας καὶ παρεκώλυσε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου.

Πλὴν τῶν ἐξωτερικῶν τούτων ἀμυντικῶν μέτρων ἔγινε βαθυτέρα

μεταβολή εις τήν παπικήν ἐκκλησίαν. Ἀπό ἀντίδρασιν εις τήν Μεταρρύθμισιν ἀφυπνίσθη τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα. Ζωηρὰν ἐκδήλωσιν τούτου ἔχομεν εις τήν τέχνην καὶ τήν λογοτεχνίαν τῶν μετὰ τήν Μεταρρύθμισιν χρόνων, εις τὰ ἔργα τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς, ἰδίως εις τὸν νέον, τὸν βαρὺν καὶ ἐπιβλητικὸν ρυθμὸν τῶν ναῶν, τὸν λεγόμενον **Μπαρόκ**, εις τήν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν καὶ τήν ποίησιν, τῆς ὁποίας κορυφωμα εἶναι ἡ «Ἐλευθερωθεῖσα Ἰερουσαλήμ» τοῦ Τορκουάτο Τάσσο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄

Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ

Ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατορία — Κάρολος Ε΄

Ἡ Γερμανία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἦτο διηρημένη εἰς πολλὰ κράτη, τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες ἔφερον διαφόρους τίτλους, ὀνομαζόμενοι βασιλεῖς, δοῦκες, κόμητες κλπ. Κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, ὅτε ἤρχισαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Οὐγγρων, οἱ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ συνενωθοῦν ὑπὸ κοινὸν ἄρχοντα, ὁ ὁποῖος νὰ διευθύνῃ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐξέλεξαν λοιπὸν τὸν ἰσχυρότατον ἡγεμόνα τῶν χρόνων ἐκείνων, τὸν **Ἑρρίκον δοῦκα τῆς Σαξονίας**, ὡς ἀνώτατον ἄρχοντα τῆς Γερμανίας (919 - 936). Ἐκτοτε τὰ γερμανικὰ κράτη ἀπετέλεσαν ὁμοσπονδίαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη **Ἁγία ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους**. Οἱ σημαν-

τικώτεροι τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων, ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν κατ' ἀρχάς, βραδύτερον ὀκτώ, **ἐκλέκτορες** καλούμενοι, ἐξέλεγον ὡς αὐτοκράτορα ἓνα ἐκ τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας καὶ συνήθως τὸν ἰσχυρότερον, ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἡγεμὼν τῆς ἰδίας ἐπικρατείας καὶ συγχρόνως αὐτοκράτωρ. Ὡς πρῶτος αὐτοκράτωρ τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ αὐτοῦ Γερμανικοῦ κράτους ἐστέφη εἰς τὴν Ρώμην ὁ **῾Θῶν Α'** υἱὸς τοῦ Ἑρρίκου τῆς Σαξονίας, τὸ 962 μ.Χ.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ἐκλέγωνται αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας πρίγκιπες ἀπὸ τὸν Ἀψβουργικὸν οἶκον (Habsburg). **Οἱ Ἀψβούργοι** ἦσαν ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας καὶ ἔφερον τὸν τίτλον τοῦ **ἀρχιδουκός**. Ὁ Ἀψβουργικὸς οἶκος ἀπέκτησε μεγίστην δύναμιν εἰς τὴν Εὐρώπην δι' ἐπιτυχῶν ἐπιγαμιῶν, διότι αἱ χῶραι ἐθεωροῦντο τότε κτήματα τῶν ἡγεμόνων καὶ ἐκληρονομοῦντο ἢ ἐδίδοντο ὡς προίξ.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ἐξέλεγε ὁ **Μαξιμιλιανὸς Α'** (1493 - 1519), ὁ ὁποῖος νυμφευθεὶς τὴν κληρονόμον τῆς Βουργουνδίας ἔλαβεν ὡς προίκα τὸ Ἄρτουά, (Artois) τὰς Κάτω Χώρας, τὸ Λουξεμβούργον καὶ τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν (Franche Comté). Νυμφεύσας δὲ τὸν υἱὸν τοῦ **Φίλιππον** μετὰ τὴν Ἰωάνναν τὴν Τρελλήν, θυγατέρα καὶ κληρονόμον τῶν βασιλέων τῆς Ἰσπανίας Φερδινάνδου καὶ Ἰσαβέλλας, κατώρθωσε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸν Ἀψβουργικὸν οἶκον τὴν Ἰσπανίαν μετὰ τὰς κτήσεις τῆς εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἰταλίαν καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Λατινικὸν ἐπίγραμμα τῆς ἐποχῆς ἔλεγε: *Bella gerant alii, tu felix Austria nube*· (ἄς διεξάγουν οἱ ἄλλοι πολέμους, σὺ εὐτυχὴς Αὐστρία νυμφεύου). Ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθη τὸ 1500 ὁ Κάρολος, ὁ ὁποῖος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του (1506) καὶ τὴν παραφροσύνην τῆς μητρὸς του κατέστη βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας ὑπὸ τὸ ὄνομα **Κάρολος Α'** μετὰ ἀντιβασιλέα τὸν πάππον τοῦ Φερδινάνδου, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ὁποῖου (1516) ἀνέλαβε προσωπικῶς τὴν βασιλείαν εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν. Ὄταν δὲ τὸ 1519 ἀποθνήσκῃ καὶ ὁ Ἀψβούργος πάππος τοῦ Μαξιμιλιανὸς ἐκλέγεται ὑπὸ τῶν ἐκλεκτῶν καὶ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Ε' (Quintus).

Ὁ Κάρολος Ε' (1519 - 1556) εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς ἀξιολογώτατους ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης. Ἡ δύναμις του ἦτο μεγάλη, αἱ δὲ

κτήσεις του άπεράντοι, διότι ώς βασιλεύς τής 'Ισπανίας ήτο κύριος τής 'Ισπανίας μετά τών άπεράντων κτήσεών της εις τήν 'Αμερικήν, τής Νεαπόλεως και τής Σικελίας, ώς και τών Κάτω Χωρών και τής 'Ελευθέρας Κομητείας, ώς αρχιδουξ δέ τής Αύστρίας κατείχε τας κτήσεις του 'Αψβουργικού οίκου και συγχρόνως ήτο αυτοκράτωρ τής Γερμανίας. Διά τουτο δικαίως έλεγον ότι ο ήλιος δέν δύει εις τό κράτος του.

Τό όνειρον του Καρόλου ήτο νά καταστήση τήν 'Ισπανίαν κοσμοκράτειραν, νά συντρίψη τήν αντίστασιν τών ήγεμόνων τής Γερμανίας και νά καταπνίξη τήν θρησκευτικήν μεταρρύθμισιν. 'Αλλά τά σχέδιά του άνησύχησαν τά γειτονικά κράτη και τούς γερμανούς ήγεμόνας και ώς έκ τούτου άφ' ένός περιήλθεν εις μακρόν πόλεμον πρòς τόν βασιλέα τής Γαλλίας, άφ' έτέρου ή θρησκευτική πολιτική του προεκάλεσε σειράν έσωτερικών ταραχών εις τήν Γερμανίαν.

Περίφημος ήτο ή αντίζηλία του Καρόλου Ε' και του βασιλέως τής Γαλλίας Φραγκίσκου Α'. Οί δύο ήγεμόνες περιεπλάκησαν εις μακρόν πόλεμον, τόν όποιον έμελλον νά συνεχίσουν οί διάδοχοί των. Ούτως ήρχισεν ή πάλη μεταξύ τών βασιλέων τής Γαλλίας και του 'Αψβουργικού οίκου, ή όποία έμελλε νά διαρκέση πολλούς αίώνας και νά συνταράξη τήν Εύρώπην.

'Αφορμήν εις τήν σύγκρουσιν έδωσε τό Μεδιόλανον και ή 'Ελευθέρα Κομητεία, τά όποία ήσαν γερμανικά φέουδα, είχον όμως καταληφθή υπό τών Γάλλων. 'Ο Κάρολος ήρχισε τόν πόλεμον έχων σύμμαχον τόν βασιλέα τής 'Αγγλίας 'Ερρίκον Η'. 'Η προσπάθειά του, όπως εισβάλη εις τήν νότιον Γαλλίαν, απέτυχεν, άλλ' ό ιπποτικός στρατός τών Γάλλων συνετρίβη παρά τήν Παβίαν τής άνω

'Ο Κάρολος Ε' (Τιτσιάνο - Μαδρίτη, Μουσείον Πράντο).

Ίταλίας και ὁ Φραγκίσκος πολεμῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν γάλλων ἱποποτῶν συνελήφθη αἰχμάλωτος (1525). Ἄλλ' ἀφέθη ἐλεύθερος μετ' ὀλίγον ὀρκισθεὶς ὅτι παραιτεῖται τῶν ἀξιώσεων ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω χωρῶν.

Μεγίστην αἴσθησιν προεκάλεσεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἡ συμμαχία τοῦ Φραγκίσκου Α' μετὰ τοῦ σουλτάνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως **Σουλεῦμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς**. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας εὐρισκόμενος εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπεκαλέσθη δι' ἐπιστολῆς τὴν συνδρομὴν τοῦ Σουλτάνου καὶ ὁ Σουλεῦμάν, ὁ ὁποῖος εἶχε κυριεύσει τὴν Οὐγγαρίαν, ἀνέλαβεν ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Βιέννης τὴν ὁποίαν καὶ ἐπολιόρκησεν (1529), ἐνῶ ὁ ὑπὸ τὸν Χαϊρεντὶν Βαρβαρόσσαν πειρατικὸς στόλος τῆς Ἀφρικῆς ἐλυμαίνεται τὴν Μεσόγειον καὶ ἠπειλεῖ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας.

Ἡ Χριστιανικὴ Εὐρώπη ἐφάνη τότε ὅτι ἠπειλεῖτο σοβαρῶς ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ κινδύνου, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀποφασιστικότητος τῆς ἠνωμένης Γερμανίας ὁ Σουλεῦμάν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἀπαλλαγεὶς ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν τοῦ Σουλτάνου ὁ Κάρολος προσέβαλε τὴν Τύνιδα, τὴν ἐστίαν τῶν ἀλγερινῶν πειρατῶν καὶ βάσιν τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Χαϊρεντὶν Βαρβαρόσσα. Ὁ πόλεμος κατὰ τῶν ἀπίστων καὶ ἐπικινδύνων πειρατῶν εἶχε χαρακτηῖρα σταυροφορίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβον μέρος κυρίως μὲν Ἴσπανοί, ἀλλὰ καὶ Ἴταλοὶ καὶ Γερμανοὶ (1535), οἱ δὲ πολυάριθμοι χριστιανοὶ αἰχμάλωτοι, οἱ ὁποῖοι ἐκρατοῦντο ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐπανεστάτησαν καὶ ἐπιτεθέντες ἐκ τῶν ὀπισθεν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἐβοήθησαν τὸν Κάρολον νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον.

Ἄλλ' ὁ Κάρολος οὐδὲν τῶν μεγάλων σχεδίων του κατώρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ καὶ καταληφθεὶς ὑπὸ μελαγχολίας ἀπεσύρθη ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἀφοῦ διεμοίρασε τὸ κράτος του μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ του Φερδινάνδου καὶ τοῦ υἱοῦ του Φιλίππου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μὲν πρῶτος ἔλαβε τὸ ἀρχιδουκάτον τῆς Αὐστρίας καὶ τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ δεῦτερος ἐγίνε βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας (1556), ὡς Φίλιππος Β'.

Ὁ Κάρολος Ε' ἐξηκολούθησε νὰ κυβερνᾷ παρασκηνιακῶς μέχρι τοῦ θανάτου του (1558). Ἡ προσπάθεια τῆς ἐνιαίας Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας εἶχεν ἀποτύχει, διότι τὸ κράτος τῶν Ἀψβούργων ἦτο μοναρχία μεσαιωνικοῦ τύπου μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς

τῶν Ἐθνοτήτων, ἡ ὁποία ἤρχισεν ἀπὸ τοὺς χρόνους αὐτοὺς νὰ γίνεταί συνειδητὴ εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ἡ Γαλλία

Ἡ Γαλλία εἶχε τὸ πλεονέκτημα νὰ κατοικῆται ὑπὸ πληθυσμοῦ ὁμοιογενοῦς. Ὁ βασιλικὸς οἶκος αὐτῆς δὲν ὑπέστη διακοπήν, ἀλλ' ἔδωσε σειρὰν λίαν ἰκανῶν βασιλέων, οὕτως ὥστε εἰς τὴν Γαλλίαν δὲν ἐπῆλθε χαλάρωσις τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, ὅπως συνέβη εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ Ἰταλίαν. Τὸναντίον ἡ χώρα συνεσφίγγετο διαρκῶς ἰσχυρότερον περὶ τὸν βασιλικὸν οἶκον.

Ἐξαιρετικὰ γεγονότα ἐνίσχυσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν κατὰ τὸ τέλος τῶν μέσων χρόνων καὶ μετὰ τὸ πέρας τοῦ **Ἐκατονταετοῦς** πολέμου μεταξὺ Γάλλων καὶ Ἀγγλων (1337 - 1453). Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον διεκρίθη ἡ γαλλίς ἡρώϊς Jeanne d'Arc, ἡ ὁποία ἔσπευε καὶ πάλιν βασιλέα τὸν Κάρολον Ζ' μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τῶν κατακτητῶν Ἀγγλων. Ὁ **Κάρολος Ζ'** (1422 - 1461) στηριζόμενος εἰς τὰ καλῶς ὀργανωμένα οἰκονομικὰ τοῦ κράτους ἐδημιούργησε πρῶτος μεταξὺ τῶν Εὐρωπαίων ἡγεμόνων μόνιμον στρατὸν καὶ διὰ συμβάσεως ἀπηλλάγη ἀπὸ τὰς ἐπεμβάσεις τοῦ Πάπα. Τὴν προσπάθειαν αὐτοῦ ἐξηκολούθησεν ὁ υἱὸς του **Λουδοβίκος ΙΑ'** (1461 - 1483). Ἰδιοφυῆς ἀλλὰ καὶ σκληρὸς ὡς ὁ πατήρ του, ἐπολέμησε κατὰ τῶν ἰσχυρῶν τιμαριούχων τῆς χώρας, ἐξωλόθρευσε πολλοὺς καὶ συνήνωσε τὰς κτήσεις των μετὰ τῶν κτήσεων τοῦ στέμματος. Συγχρόνως ἐβοήθησε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πόλεων, τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας καὶ ἐδιπλασίασε τὰ εἰσοδήματα τοῦ κράτους δι' ἐπιμελοῦς διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν.

Τὸν Λουδοβίκον ΙΑ' διεδέχθησαν οἱ βασιλεῖς **Κάρολος Η'** (1483 - 1498) καὶ **Λουδοβίκος ΙΒ'** (1498 - 1515), οἱ ὁποῖοι στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἰσχύος τῆς χώρας ἐστράφησαν πρὸς ἐξωτερικὰς κατακτήσεις, ἰδίως εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ Ἰταλικοὶ πόλεμοι διήρκεσαν 65 ἔτη (1494 - 1559) καὶ ἐσπατάλησαν ἀσκόπως τὴν δύναμιν τῆς χώρας.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Λουδοβίκον ΙΒ', **Φραγκίσκος Α'** (1515 - 1547) ὑπῆρξεν ὀνομαστὸς καὶ φιλόδοξος βασιλεὺς. Ἡ προσπάθειά του νὰ διατηρήσῃ τὴν Ἰταλίαν τὸν ἔφερεν εἰς ὄξυν ἀνταγωνισμὸν

Φραγκίσκος Α' (Παρίσιοι, Μουσείον του Λούβρου).

πρὸς τὸν Κάρολον Ε', ὡς ἐλέχθη ἄνωτέρω. Ἡ βασιλεία του συνέπεσε μὲ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως τῆς Γαλλίας, τὴν ὁποίαν ὑπεστήριξε διὰ τῆς ιδρύσεως τοῦ Collège de France (1530), διὰ τοῦ ὁποίου ἐδόθη μεγάλη ὤθησις εἰς τὴν ἀνθρωπιστικὴν κίνησιν εἰς τὴν Γαλλίαν. Τῆς κινήσεως αὐτῆς προΐστατο ὁ γραμματεὺς τοῦ βασιλέως καὶ ἐμψυχωτῆς τῶν κλασσικῶν σπουδῶν **Γουλιέλμος Μπυντέ** (Guillaume Budé, 1468 - 1540), ὁ ἐπικληθεὶς Ἔρασμος τῆς Γαλλίας. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Φραγκίσκον Α', υἱὸς του **Ἑρρίκος Β'** (1547 - 1559) ἐξηκολούθησε μὲ μεγαλύτεραν ἐπιτυχίαν τοὺς πολέμους τοῦ πατρὸς του. Διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Βρεττάνης, τοῦ

Καλαὶ καὶ τῶν πόλεων Μέτζ, Τουλ καὶ Βερντέν ἔδωσε συνοχὴν εἰς τὴν Γαλλίαν, παραιτηθεὶς ἀπὸ τὰς διεκδικήσεις ἐπὶ τῆς Ἰταλίας διὰ τῆς συνθήκης τοῦ 1559, τὴν ὁποίαν ὑπέγραψε μετὰ τοῦ Φερδινάνδου Α', ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Καρόλου Ε'.

Ἡ Ἰσπανία

Προέλευσις

Παλαιότατοι κάτοικοι τῆς Ἰσπανίας ἦσαν οἱ Ἰβηρες, οἱ ὅποιοι ἐξελατινίσθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας. Κατὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν λαῶν ἡ χώρα κατελήφθη ὑπὸ τῶν Βησιγόθων, οἱ ὅποιοι σὺν τῷ χρόνῳ ἀφωμοιώθησαν πρὸς τοὺς παλαιούς κατοίκους. Τὸν Η' αἰῶνα μ.Χ. ἤλθον οἱ Ἀραβες, οἱ ὅποιοι ἀφοῦ ἐνίκησαν τοὺς Βησιγόθους, κατέλαβον τὰ εὐφορώτερα μέρη τῆς χώρας, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ περιωρίσθησαν εἰς τὰ ὄρεινά μέρη, ὅπου ἴδρυσαν μικρὰ κράτη, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς γενναίους

πολεμιστὰς καὶ διετέλουν εἰς διηνεκεῖς πολέμους πρὸς τοὺς Ἄραβας ἢ Μαύρους (Maures), ὅπως τοὺς ὠνόμαζον. Ὁ Χαλίφης τῶν Ἀράβων πρωτεύουσαν εἶχε τὴν Κορδοῦνην. Οἱ Μουσουλμάνοι εἰσήγαγον τὸν ἀνατολικὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐκαλλιέργουν ἐπιμελῶς τὴν γῆν, εἶχον ἐξαιρετὸν σύστημα ὑδρεύσεως, προήγαγον τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἔκτισαν ἐξαιρετοὺς οἰκοδομάς, ὅπως εἶναι τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλάμπρας εἰς τὴν Γρανάδαν (ΙΓ' αἰών).

Τὸν ΙΑ' αἰῶνα διελύθη τὸ χαλιφᾶτον τῆς Κορδοῦνης καὶ προήλθον πολλὰ μικρὰ μουσουλμανικὰ κράτη, τὰ ὅποια ἐπολέμουν κατ' ἀλλήλων. Οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες ἐπωφελήθησαν αὐτοῦ καὶ ἐξέτεινον τὰς κτήσεις των πρὸς νότον.

Ἐνωσις τῆς Ἰσπανίας

Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἠνώθησαν τὰ δύο σημαντικώτερα χριστιανικὰ κράτη τῆς Καστίλλης καὶ τῆς Ἀραγωνίας διὰ τοῦ γάμου τοῦ διαδόχου τῆς Ἀραγωνίας Φερδινάνδου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Καστίλλης Ἰσαβέλλας.

Ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἤρχισαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ τὸ 1492 κατέλαβον τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν **Γρανάδαν**. Τοιοῦτοτρόπως ἔληξεν ἡ ἀραβικὴ κυριαρχία εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὸ γεγονός ἐθεωρήθη μέγα καὶ σπουδαιότατον διὰ τὴν χριστιανικὴν Εὐρώπην. Ὁ Πάπας ὠνόμασε τὸν Φερδινάνδον **Καθολικόν**, ἡ δὲ Ἰσπανία ἠνώθη εἰς ἓν κράτος ὑπὸ τὸ σκῆπτρον αὐτοῦ καὶ τῆς Ἰσαβέλλας.

Ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἔγιναν ἀπόλυτοι κύριοι τοῦ κράτους των καὶ κατέστησαν τὴν ἀρχὴν των ἀπεριόριστον. Ἔστηρίχθησαν εἰς τὴν ἀναπτυσσομένην ἀστικὴν τάξιν καὶ συνέτριψαν τοὺς εὐγενεῖς. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἱδρυσαν τὸ περίφημον δικαστήριον τῆς Ἰερᾶς ἐξετάσεως, τὸ ὅποῖον κατεδίωξε τοὺς ἀνυποτάκτους φεουδάρχας.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ὁ Φερδινάνδος ἐκυρίευσεν τὸ κράτος τῆς Νεαπόλεως, ἐνῶ ἡ Σικελία καὶ ἡ Σαρδηνία ἀνήκον ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος εἰς τὸν οἶκον τῆς Ἀραγωνίας, ὁ δὲ Κολόμβος εἶχεν ἀνακαλύψει τὴν Ἀμερικὴν. Τότε ἐφάνη ὅτι διανοίγεται εὐρὺ

μέλλον εις τήν Ἰσπανίαν, ἡ ὁποία ἐπὶ **Καρόλου Α΄**, ἐγγόνου τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας, ἔφθασεν εἰς μεγίστην λαμπρότητα καὶ ἰσχύν. Ὁ Κάρολος γενόμενος αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, ὡς Κάρολος Ε΄ μετεχειρίσθη τὴν μοναδικὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ δύναμίν του διὰ τὴν καταστίσθαι τὴν Ἰσπανίαν κοσμοκράτειραν.

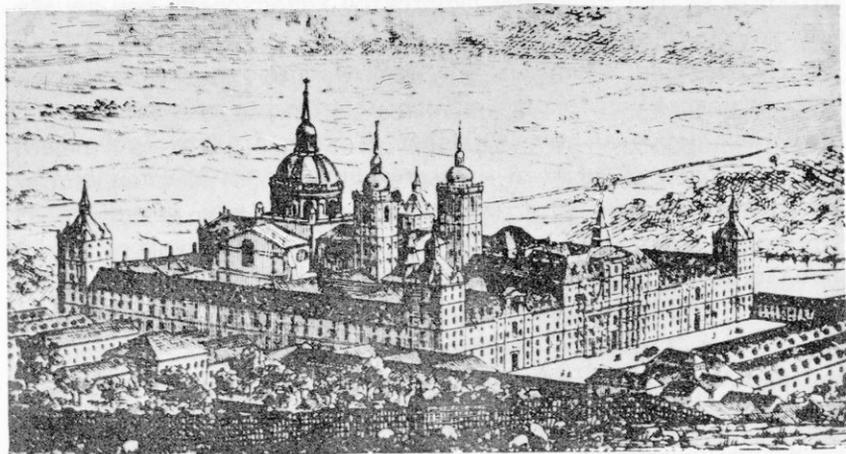
Παρακμὴ τῆς Ἰσπανίας

Μετὰ τὴν διανομὴν τοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ **Καρόλου Ε΄**, ὁ υἱὸς του **Φίλιππος Β΄** (1556 - 1598) γενόμενος βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας ἀπέβη ὁ πλουσιώτερος καὶ ἰσχυρότερος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης. Ἐξουσίαζε, πλὴν τῆς Ἰσπανίας, τὰς Κάτω Χώρας (Βέλγιον καὶ Ὀλλανδίαν), τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, τὴν Σικελίαν καὶ τὸ Μεδιόλανον καὶ κατεῖχεν ἀπεράντους χώρας εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Εἶχεν ἀφθόλους πόρους, στρατὸν καὶ στόλον ἰσχυρόν.

Ὁ Φίλιππος μετεχειρίσθη κακῶς τὴν δύναμίν του καὶ ὠδήγησε τὸ κράτος του εἰς τὴν καταστροφὴν. Προσκεκολλημένος εἰς τὴν καθολικὴν θρησκείαν, ὅπως ὁ πατὴρ του, ἐνόμιζεν ὅτι ἐκτελεῖ πράξιν θεάρεστον καταδιώκων τὴν «αἵρεσιν» τῶν Διαμαρτυρομένων. Ψυχρὸς καὶ δυσπρόσιτος, ἐργατικὸς εἰς τὸ ἄκρον, ὡς ὁ πατὴρ του, ἀλλὰ βραδύς εἰς τὴν ἐργασίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν σκέψιν, ἔζησε μονήρη βίον εἰς τὰ ὀνομαστά ἀνάκτορα τοῦ **Ἑσκουριάλ** (Escorial, πλησίον τῆς Μαδρίτης), συγκρότημα οἰκοδομημάτων περιλαμβάνον πλὴν τῶν ἀνακτόρων, ἐκκλησίαν, μοναστήρια, πάνθειον καὶ βιβλιοθήκην μὲ πλῆθος σπανίων βιβλίων καὶ χειρογράφων.

Ὁ Φίλιππος Β΄ ἔγινεν ὑπέρμαχος τοῦ Καθολικισμοῦ. Ὑπεστήριξε τοὺς καθολικοὺς τῆς Γαλλίας μὲ σκοπὸν νὰ ἀναβιβάσῃ ἰσπανὸν πρίγκιπα ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Γαλλίας. Συνεξεύχθη τὴν βασιλίσσαν τῆς Ἀγγλίας Μαρίαν Τυδώρ, τὴν Καθολικὴν, διὰ νὰ ἐξουσιάσῃ ἐπὶ τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο σκοποὶ του ἀπέτυχον.

Ἐπεχείρησε νὰ ἐκρίζωσῃ τὴν Μεταρρύθμισιν ἀπὸ τὰς Κάτω Χώρας καὶ νὰ κυβερνήσῃ αὐτὰς ἀπολυταρχικῶς, ἀλλὰ περιεπλάκη εἰς μακροχρόνιον καὶ τραχὺν ἀγῶνα, ὁ ὁποῖος ἐξήντηλε τὰς δυνάμεις τῆς Ἰσπανίας. Ὁ Φίλιππος μετῆλθε βίαια μέσα καὶ ὁ στρατηγὸς του κόμης **Ἄλβα** ἔγινε περιβόητος διὰ τὰς ὠμότητάς του. Εἰς τὸ τέλος ἡ Ὀλλανδία κατώρθωσε νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀνεξαρτη-

Τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ἑσκουριάλ.

σίαν τῆς, μετὰ ἀπὸ τραχὺν καὶ μακροχρόνιον ἀγῶνα 70 περίπου ἐτῶν, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1581, ὅποτε ἡ Ἐνωσις τῆς Οὐτρέχτ διεκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἐπτὰ βορείων ἐπαρχιῶν ἀπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Φιλίππου Β', μέχρι τοῦ ἔτους 1648, ὅποτε ἀνεγνωρίσθη αὕτη διὰ τῆς συνθήκης τῆς Βεσφαλίας.

Εἰς μεγάλην καταστροφὴν κατέληξεν ἡ προσπάθεια τοῦ Φιλίππου νὰ τιμωρήσῃ τὴν μισητὴν βασιλίссαν τῆς Ἀγγλίας Ἐλισάβετ, ἀντιταχθεῖσαν κατὰ τῶν σχεδίων του πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ καθολικισμοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ὁ ἰσπανικὸς στόλος, ἡ περίφημος **ἀήττητος ἀρμάδα** (invencible armada) ἀποτελουμένη ἀπὸ 130 πλοῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαινον 20 χιλ. στρατιῶται, καὶ ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ παραλάβῃ ἄλλας 30 χιλ. στρατιώτας ἀπὸ τὴν βελγικὴν ἀκτὴν, διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, κακῶς διοικούμενος κατελήφθη ὑπὸ τρικυμίας καὶ διεσκορπίσθη, ἐνῶ οἱ Ἀγγλοὶ μὲ τὰ μικρὰ των σκάφη καὶ τὰ πύρπολικά συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν.

Ὁ Φίλιππος Β' ἐπέτυχε μόνον νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν παλαιὸν ἰσπανικὸν πόθον νὰ ὑποτάξῃ τὴν Πορτογαλίαν (1580), ἡ ὁποία ἔμεινεν 60 ἔτη ὑπὸ τὴν ἰσπανικὴν κυριαρχίαν. Ἐπίσης ἔλαβε σημαντικὸν μέρος εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας συνασπισμόν, ὁ ὁποῖος

κατέληξεν εἰς τὴν παρὰ τὴν Ναύπακτον καταστροφὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου (Ναυμαχία Lepanto, 1571).

Ὁ Φίλιππος ᾠδήγησε τὴν Ἰσπανίαν εἰς τὴν καταστροφὴν, διότι οἱ μακροὶ καὶ ἄσκοποι πόλεμοι ἐξήντησαν τοὺς πόρους της. Ἐπὶ τῶν διαδόχων του, **Φιλίππου Γ' καὶ Δ'**, ἐξηκολούθησεν ἡ παρακμὴ, διότι οἱ Ἰσπανοὶ εἶχον συνηθίσει εἰς τὸν ἀκόπως ἐκ τῶν ἀποικιῶν εἰσρέοντα πλοῦτον καὶ ἀπέφευγον τὴν ἐργασίαν. Ἡ γῆ ἐκαλλιιεργεῖτο κακῶς ἢ μᾶλλον ἔμενεν ἀκαλλιέργητος, ἐνῶ ἡ μισαλλοδοξία τῶν Ἰσπανῶν ἐξεδίωξεν ἐκ τῆς χώρας τοὺς φιλοπόνους ἀπογόνους τῶν Μαύρων, οἱ ὅποιοι ἦσαν καλοὶ γεωργοὶ καὶ τεχνῖται. Ὁ Κλήρος ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Σύμβουλοι τοῦ βασιλέως, ὑπουργοί, διοικηταὶ ἐπαρχιῶν ἦσαν συνήθως κληρικοὶ καὶ περὶ τὸ 1700 τὸ ἥμισυ τῆς γῆς ἀνήκεν εἰς τὸν Κλήρον καὶ τὰ μοναστήρια.

Ἡ Ἀγγλία

Τὸ ἰσχυρὸν καὶ δραστήριον ἀγγλικὸν ἔθνος προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀνάμειξιν τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς Μ. Βρεττανίας, τῶν Βρεττανῶν, ἐκ τοῦ Κελτικοῦ κλάδου τῆς Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, μετὰ τοῦ ὀρμητικοῦ γερμανικοῦ φύλου τῶν Ἀγγλοσαξόνων, οἱ ὅποιοι κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ε' μ.Χ. αἰῶνος μετηνάστευσαν ἐκ τῆς Βορείου Γερμανίας, εἰς τὴν Μ. Βρεττανίαν καὶ ἵδρυσαν διάφορα κράτη εἰς αὐτήν. Ἦδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν μέσων χρόνων οἱ Ἀγγλοὶ ἦσαν ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένοι. Βραδύτερον ὑπέστησαν ἰσχυρὰν ἐπίδρασιν τῶν Γάλλων, ὅταν οἱ δοῦκες τῆς Νορμανδίας ἔγιναν βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας — Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς, 1066 μ.Χ. — Τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα ἐπεκράτησε καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλ' ἡ βασιλεία διετηρήθη πάντοτε ἰσχυρά, διότι ἡ ἀριστοκρατία οὐδέποτε ἀπέβη κυρίαρχος τῆς χώρας καὶ οἱ κόμητες ἦσαν ὑπάλληλοι τοῦ βασιλέως.

Ἀλλὰ τὸ ἰδιάζον εἰς τὴν Ἀγγλίαν εἶναι ὅτι παρὰ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἀνεπτύχθη τὸ **Κοινοβούλιον**, δηλαδὴ συμβούλιον τῶν γαιοκτημόνων εὐπατριδῶν, τὸ ὅποιον περιώριζε τὴν ἐξουσίαν τοῦ βασιλέως, ἰδίως προκειμένου περὶ φορολογίας, διότι ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Ἀγγλίαν δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους ἄνευ

τῆς συγκαταθέσεως τοῦ κοινοβουλίου.

Ὅταν ὁ βασιλεὺς **Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων** τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἐπεχείρησε νὰ καταργήσῃ τὸ δικαίωμα τοῦτο, οἱ εὐγενεῖς ἐξηγέρθησαν καὶ τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ τὸ ἐπικυρώσῃ δι' ἐπισήμου ἐγγράφου, Magna Charta (1215), ἡ ὁποία εἶχε σοβαρωτάτην σημασίαν εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ ἀγγλικοῦ πολιτεύματος.

Κατὰ τὰ τελευταῖα ἑκατὸν ἔτη τῶν μέσων χρόνων οἱ βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας περιεπλάκησαν εἰς μακρὸν πόλεμον πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, ὁ ὁποῖος διήρκεσε μετὰ διαλειμμάτων ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη καὶ ὠνομάσθη **Ἑκατονταετής πόλεμος** (1337 - 1453). Ἄλλ' οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταλάβει μέγα μέρος τῆς Γαλλίας, ἐξεδιώχθησαν τέλος ἐξ αὐτῆς. Ἀπὸ τὸ 1455 - 1485, ἐπὶ τριάκοντα ἔτη ἡ Ἀγγλία ἀνεστατώθη ἀπὸ ἐμφυλίους πολέμους διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου μετὰ τῶν δύο οἴκων, **Λανκάστερ** καὶ **Ἰόρκ** (Lancaster καὶ York). Ὁ πόλεμος οὗτος ὀνομασθεῖς τῶν **δύο ρόδων** ἐξηφάνισε μέγα μέρος τῶν εὐγενῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ βασιλέως. Ὁ **Ἐρρίκος Ζ' Τυδώρ** (Tudor) ἔθεσε τέρμα εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους καὶ ἴδρυσεν τὴν δυναστείαν τῶν Τυδώρ (1485 - 1603). Οἱ βασιλεῖς Ἐρρίκος Ζ' καὶ Ἐρρίκος Η' ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ τὸν πόθον τοῦ λαοῦ διὰ τὴν εἰρήνην κατέστησαν τὴν ἀρχὴν τῶν σχεδὸν ἀπεριόριστον, ἐξησθένισαν τὴν δύναμιν τῶν εὐγενῶν καὶ ὑπεχρέωσαν τὸ κοινοβούλιον νὰ ὑπακούῃ εἰς τὸ στέμμα.

Ὁ **Ἐρρίκος Η'** (1509 - 1547) εἶναι ὁ περίφημος Ἀγγλος βασιλεὺς τῶν χρόνων τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τῆς θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως, γνωστὸς διὰ τὰς ἐξαιρετικὰς του ἀρετὰς καὶ τὴν ἀνθρωπιστικὴν του παιδείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν σκανδαλώδη ἰδιωτικὴν ζωὴν του. Ἐνυμφεῦθη ἐξ γυναίκας. Ἡ πρώτη ἐξ αὐτῶν ἦτο ἡ νύμφη του, σύζυγος τοῦ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ του, Αἰκατερίνη τῆς Ἀραγωνίας, θεία τοῦ Καρόλου Ε' (ἀδελφὴ τῆς μητρὸς του Ἰωάννας). Ἡ ἐπιμονὴ του νὰ τὴν χωρίσῃ μετὰ ἀπὸ 18 ἔτη ἐγγάμου βίου (1527) τὸν ἔφερον εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Πάπαν καὶ τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ εἰσαγάγῃ τὴν Μεταρρύθμισιν εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἐκ τοῦ γάμου αὐτοῦ ἀπέκτησε μίαν κόρην, τὴν Μαρίαν Τυδώρ. Ἡ δευτέρα σύζυγός του, ἡ ὠραία Ἴρλανδὶς Ἄννα Μπόλεν, τοῦ ἔδωσε μίαν κόρην, τὴν Ἐλισάβετ, ἀλλὰ τὴν ἀπεκεφάλι-

Έρρίκος Η΄ (Άγγλία, ανάκτορα του Ουίνδσορ).

σε (1536) κατηγορών αυτήν δι' άπιστίαν. Ή τρίτη σύζυγός του Ίωάννα Σεϋμούρ απέθανε μετά τον τοκετόν, άφοϋ του ΐδωσεν υίόν, τον Έδουάρδον. Τήν τετάρτην διεζεύχθη, τήν πέμπτην άπεκεφάλισεν επίσης και μόνον ή έκτη επέζησε του τρομεροϋ συζύγου. Μετά τον θάνατον του Έρρίκου Η΄ εις τον θρόνον τής Άγγλίας ανήλθεν ό υίός του άπό τήν τρίτην γυναίκα του, ως Έδουάρδος ΣΤ΄ (1547 - 1553) και μετά τουτόν, άποθανόντα εις ήλικίαν 17 έτών, ή θυγάτηρ έκ του πρώτου γάμου του Μαρία Τυδώρ (1553 - 1558). Ύπανδρευθείσα, μετά τήν άνάρρησίν της εις τον θρόνον, τον Φίλιππον Β΄ τής Ίσπανίας και παρακινουμένη ύπ' αυτού άπεπειράθη νά επαναφέρη τον Καθολικισμόν εις τήν Άγγλίαν, αλλά ματαιώς, διότι επί τής Έλισάβετ διεμορφώθη όριστικώς ή Άγγλι-

κανική εκκλησία με τον βασιλέα επικεφαλής αυτής.

Ή Έλισάβετ (1558 - 1603), εγκαινιάζει περίοδον δόξης εις τήν ιστορίαν του άγγλικού λαού. Όταν ανήλθεν εις τον θρόνον, ή Άγγλία ήτο πτωχή άγροτική χώρα με 3 έκατομμύρια κατοίκους, ένϋ κατά τήν διάρκειαν τής βασιλείας της έτέθησαν αί βάσεις τής βιομηχανίας ως και τής δημιουργίας του ναυτικού και άποικιακού κράτους αυτής. Ή πολιτική τής θρησκευτικής γαλήνης έφερε τήν Έλισάβετ, ως είδομεν, εις αντίθεσιν προς τον φανατικόν ύπέρμαχον του Καθολικισμού Φίλιππον Β΄, σχεδιάζοντα άπόβασιν εις τήν Άγγλίαν. Άλλ΄ ή καταστροφή τής αηττήτου Άρμάδας (1588) εις τόν στενόν τής Μάγχης έθεσε τέρμα εις τας βλέψεις των Άψβούργων περι Ίσπανικής κοσμοκρατορίας και έδωσεν εις τήν Άγ-

γλίαν τὴν ὀριστικὴν τῆς θέσιν μεταξύ τῶν ἀποικιακῶν δυνάμεων. Εἰς τὴν παραλίαν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς οἱ Ἄγγλοι ἴδρυσαν τὴν πρῶτην των ἀποικίαν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν **Βιργινίαν** πρὸς τιμὴν τῆς ἀνυπάνδρου βασιλίσσης των. Τὴν οικονομικὴν ἀκμὴν τῆς Ἀγγλίας ἠκολούθησε καὶ ἀξιόλογος πνευματικὴ ἀνάπτυξις. Ἡ ἐποχὴ τῆς Ἐλισάβετ εἶναι ὁ «**Χρυσοῦς αἰὼν**» τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς Χώρας. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς ἔζησεν ὁ μέγας δραματικὸς ποιητῆς **Σαίξπηρ** καὶ ὁ φιλόσοφος **Βάκων**.

Μελανὸν σημεῖον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐλισάβετ ἀποτελεῖ ἡ ἀντιζηλία πρὸς τὴν ἐξαδέλφην τῆς, **Μαρίαν Στούαρτ**, ἡ ὁποία εἰς βρεφικὴν σχεδὸν ἡλικίαν εἶχε κληρονομήσει τὸν θρόνον τῆς Σκωτίας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς τῆς, βασιλέως Ἰακώβου Ε΄. Εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν (1558) συνεζεύχθη τὸν νεαρὸν διάδοχον τοῦ Γαλλικοῦ θρόνου Φραγκίσκον, νεώτερόν τῆς κατὰ δύο ἔτη, ὁ δὲ θάνατος τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἑρρίκου Β΄ (1559), ἀνεβίβασε τὸν Φραγκίσκον Β΄ καὶ τὴν Μαρίαν Στούαρτ ἐπὶ τοῦ Γαλλικοῦ θρόνου. Κατόπιν τοῦ προώρου ὁμως θανάτου τοῦ Φραγκίσκου Β΄ (1560) ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Σκωτίαν ὡς διάδοχος τοῦ θρόνου. Οἱ Καθολικοὶ μάλιστα ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς νόμιμον διάδοχον καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ θρόνου, ὡς συγγενεύουσιν πρὸς αὐτὸν καὶ ἐπειδὴ δὲν ἀνεγνώριζον τὸν γάμον τοῦ Ἑρρίκου Η΄ μετὴν Ἄνναν Μπόλεϋν. Κατόπιν περιπετειῶν εἰς τὴν χώραν τῆς ἡ Μαρία ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου ἡ Ἐλισάβετ τὴν ὑπέδεχθη κατ' ἀρχὰς φιλικῶς, κατόπιν ὁμως, διὰ νὰ σταθεροποιήσῃ τὴν θέσιν τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου, τὴν ἐφυλάκισε καὶ τέλος τῆν

Ἡ Βασίλισσα Ἐλισάβετ.

κατεδίκασεν εἰς θάνατον δι' ἀποκεφαλισμοῦ (1587).

Ἐν τούτοις, ἡ Ἐλισάβετ παρὰ τὴν στάσιν τῆς αὐτῆν ἔναντι τῆς Μαρίας Στούαρτ καὶ παρὰ τὰ ἑλαττώματά τῆς θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς θεμελιωτὰς τοῦ μεγαλείου τῆς Ἀγγλίας.

ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Οί θρησκευτικοί πόλεμοι τῆς Γαλλίας

Οί βασιλεῖς τῆς Γαλλίας ἐπολέμησαν σφοδρότατα τὴν θρησκευτικὴν Μεταρρύθμισιν, διὰ νὰ προλάβουν τὴν διάσπασιν, τὴν ὁποῖαν ἠπείλει νὰ φέρῃ εἰς τὸ κράτος των. Ἐν τούτοις ἡ Γαλλία κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ΙΣΤ΄ αἰῶνος ἐταράχθη σχεδὸν ἐπὶ σαράντα ἔτη ὑπὸ ἐμφυλίων θρησκευτικῶν ταραχῶν, διότι τὰς θρησκευτικὰς ἀντιθέσεις ἐξεμεταλλεύθησαν οἱ εὐγενεῖς πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἰδίας δυνάμεως.

Τὴν βασιλείαν τοῦ Ἑρρίκου Β΄ ἠκολούθησεν ἀσθενὴς βασιλεία τῶν υἱῶν του, **Φραγκίσκου Β΄** (1559), **Καρόλου Θ΄** (1560 - 1574) καὶ **Ἑρρίκου Γ΄** (1574 - 1589), ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἀνῆλθον

άνηλικοι εἰς τὸν θρόνον. Διὰ τοῦτο ἴσχυσε μεγάλως ἡ μήτηρ των, ἡ πονηρὰ καὶ φίλαρχος Αἰκατερίνη τῶν Μεδίκων. Ἐπὶ τῶν βασιλέων τούτων διεφιλονίκουν τὴν ἐπιρροὴν εἰς τὴν αὐτὴν δύο ἰσχυραὶ οἰκογένεια, οἱ **Βουρβόνοι** (Bourbons) καὶ οἱ **Γκυΐζαι** (Guises). Οἱ Γκυΐζαι ἦσαν ἀδιάλλακτοι καθολικοί, ἐνῶ οἱ βουρβόνοι ἔκλιναν πρὸς τὴν Μεταρρύθμισιν.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φραγκίσκου Β' τὸν ἀνήλικον καὶ ἀδυνατοῦ χαρακτηῆρος βασιλέα Κάρολον Θ' ἐπετρόπευεν ἡ μήτηρ του Αἰκατερίνη. Διὰ τὰ παγιωθῆ ἡ εἰρήνη, ἐμνήστευσαν τὴν ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως **Μαργαρίταν Βαλουᾶ** μετὰ τοῦ νεαροῦ βουρβόνου **Ἑρρίκου τῆς Ναβάρρας**, ὁ ὁποῖος, ὅπως καὶ ὁ οἶκός του, ἀνῆκεν εἰς τὴν Μεταρρύθμισιν. Μετ' ὀλίγον οἱ Βουρβόνοι καὶ οἱ Οὐγενότοι ἀπέκτησαν μεγάλην ἰσχὺν ἐπὶ τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ἡ Αἰκατερίνη φοβουμένη μήπως παραγκωνισθῆ τελείως συνεννοήθη με τοὺς Γκυΐζας καὶ τὸ καθολικὸν κόμμα. Κατὰ τὴν τέλεισιν λοιπὸν τῶν γάμων τοῦ Ἑρρίκου συνέβησαν εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν σκηναὶ τρομακτικαί, ἐκ τῶν βαρβαρωτέρων τῆς ἱστορίας. Οἱ καθολικοὶ τῆ ὑποκινήσει τῆς Αἰκατερίνης ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Οὐγενότων, οἱ ὁποῖοι εἶχον συρρεύσει εἰς Παρισίους ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γάμων, καὶ κατέσφαξαν δύο χιλιάδας ἐξ αὐτῶν. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη **Νῦξ τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου** (1572, 23 - 24 Αὐγούστου). Ἡ καταδίωξις τῶν Οὐγενότων ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου ἐφονεύθησαν περὶ τὰς 30 χιλιάδας.

Οἱ καθολικοὶ συνηνώθησαν εἰς τὴν συμμαχίαν τὴν λεγομένην **Liga** καὶ ὁ ἀγὼν ἐπανελήφθη μετὰ πείσματος, διότι ἤθελον νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ἀνοδὸν τοῦ Ἑρρίκου τῆς Ναβάρρας, ὁ ὁποῖος ἦτο ὁ νόμιμος διάδοχος τοῦ ἀτέκνου Ἑρρίκου Γ': Τέλος μετὰ πεισματώδη πάλην ἐπεκράτησεν ὁ Ἑρρίκος τῆς Ναβάρρας, ὁ ὁποῖος ὅμως ἐδέχθη τὸ καθολικὸν δόγμα, εἰσηλθεν εἰς Παρισίους καὶ ἐστέφη βασιλεὺς ὑπὸ τὸ ὄνομα **Ἑρρίκος Δ'** (1589).

Διὰ τοῦ **Ἑρρίκου Δ'** (1589 - 1610), ὁ ὁποῖος εἶναι εἰς ἐκ τῶν σοβαρωτέρων βασιλέων τῆς Γαλλίας, ἐτέθη τέρμα εἰς τοὺς θρησκευτικούς πολέμους καὶ ἡ Γαλλία ἠσυχάσασα πάλιν εἰσηλθεν εἰς περίοδον νέας ἀκμῆς. Πρὸς ὀριστικὴν κατάπαυσιν τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων ἐξέδωκεν ὁ Ἑρρίκος Δ' τὸ **Διάταγμα τῆς Νάντης** (1598),

διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωρεῖτο θρησκευτικὴ ἐλευθερία καὶ ἰσότης πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τοὺς Οὐγενότους, οἱ ὅποιοι πρὸς τούτοις διετήρησαν ὀχυράς τινας θέσεις. Διὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὁ **Βουρβονικὸς οἶκος**.

Ἡ Τριακονταετής πόλεμος (1618 - 1648)

Μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Καρόλου Ε' τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα ἐδόθη εἰς τὸν ἀδελφόν του Φερδινάνδον Α' (1558 - 1564) καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸν Μαξιμιλιανὸν Β' (1564 - 1576) καὶ Ροδόλφον Β' (1576 - 1612), οἱ ὅποιοι ἐκυβέρνησαν μὲ σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν διατηρήσαντες ἐπὶ ἡμισυν καὶ πλέον αἰῶνα τὴν γαλήνην, τὴν προελθοῦσαν ἐκ τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης τῆς Αὐγούστης (1555). Ἐπὶ τῶν διαδόχων των ὅμως, αὐτοκράτορος **Μαθίου** (1612 - 1619) καὶ **Φερδινάνδου Β'** (1619 - 1637), ἐπανελήφθησαν αἱ διώξεις κατὰ τῶν μεταρρυθμιστῶν, οἱ ὅποιοι ἠναγκάσθησαν νὰ ὀργανώσουν τὴν Προτεσταντικὴν Ἐνωσιν (Union), μὲ ἀρχηγὸν τὸν ἐκλέκτορα τοῦ Παλατινάτου Φρειδερίκον, ἐνῶ οἱ Καθολικοὶ εἶχον ἰδρύσει τὴν συμμαχίαν τῆς Liga, τῆς ὁποίας προῖστατο ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας Μαξιμιλιανός. Ἐκ τῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῶν δύο τούτων παρατάξεων προῆλθεν ὁ **τριακονταετής πόλεμος** (1618 - 1648), ὁ ὁποῖος ἐξειλίχθη εἰς εὐρωπαϊκὴν σύρραξιν.

Ἀφορμὴν ἔδωκεν ἡ προσπάθεια τοῦ αὐτοκράτορος Μαθίου νὰ ἐπιβάλῃ διὰ τῆς βίας τὸν Καθολικισμὸν εἰς τὴν Βοημίαν (1618). Οὕτως ἤρχισεν ὁ μακρὸς οὗτος πόλεμος, ὁ ὁποῖος διαιρεῖται εἰς 4 περιόδους: 1) **τὴν Παλατινατικὴν**, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Union καὶ ὁ Φρειδερίκος τοῦ Παλατινάτου ἀντιμετώπισαν τὴν ὑποστηρίζουσαν τὸν αὐτοκράτορα Liga, τῆς ὁποίας ὁ στρατηγὸς **Τίλλυ** (Tilly) ἐνίκησε τὸν Φρειδερίκον καὶ τὸν ἐξηνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς Ὀλλανδίαν. 2) **τὴν Δανικὴν**, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπεμβαίνει ὁ βασιλεὺς τῆς Δανίας **Χριστιανὸς Δ'** πρὸς βοήθειαν τῶν διαμαρτυρομένων τῆς Γερμανίας. Ὁ διαδεχθεὶς ὅμως ἤδη τὸν Μαθίαν αὐτοκράτορα Φερδινάνδος Β' ἔχει ἀποκτήσει ἴδιον στρατὸν, ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸν στρατὸν τῆς Liga, ὀργανωθέντα ὑπὸ τοῦ **Ἀλμπρεχτ Βαλλενστάιν** (Wallenstein). Ὁ Χριστιανὸς Δ' συγ-

Βαλλενστάιν (τοῦ Βαν Ντάικ, Μουσείου Μονάχου).

κρουσθεὶς πρὸς τὸν ἰσχυρὸν τοῦτον στρατὸν ἠττήθη (1629) καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ κράτος του. Ὁ Βαλλενστάιν νικητὴς ἔφθασε μέχρι τῆς Βαλτικῆς ἐπιχειρῶν νὰ ναυπηγήσῃ στόλον. Ἐπειδὴ ὁμως μετὰ τὰς νίκας του συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ συντρίψῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας καὶ νὰ μεταβάλλῃ αὐτὴν εἰς μέγα ἐνιαῖον κράτος, προεκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν καὶ τῶν καθολικῶν ἀκόμη ἡγεμόνων, συμμάχων τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ ὅποιοι ἀπήτησαν τὴν ἀπομάκρυνσίν του. Οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ ἔθυσιασε τὸν Βαλλενστάιν —

χαρακτηρισθέντα ὑπὸ τῶν νεωτέρων Γερμανῶν ὡς πρόδρομον τοῦ Βίσμαρκ — καὶ ἀνέθεσε τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων εἰς τὸν Τίλλυ. 3) **Τὴν Σουηδικήν**, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπεμβαίνει ὑπὲρ τῶν Διαμαρτυρομένων ὁ βασιλεὺς τῆς Σουηδίας **Γουσταῦος Ἀδόλφος**, ὑποστηριζόμενος χρηματικῶς ὑπὸ τοῦ περιφήμου Καρδιναλίου Ρισελιέ, ὅστις διηύθυνε τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας. Οὗτος προήλασε νικηφόρως πρὸς τὴν Βαυαρίαν καὶ κατέλαβε τὸ Μόναχον, ὃ δὲ Τίλλυ ἐνικήθη καὶ ἐφονεύθη. Ὁ Γουσταῦος Ἀδόλφος ἐνίκησε καὶ τὸν ἀνακληθέντα, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τίλλυ, Βαλλενστάιν, ἀλλ' ἐφονεύθη ὁ ἴδιος (1632) εἰς μάχην παρὰ τὴν πόλιν **Λοῦτσην** (Lützen) τῆς Σαξονίας. Ὁ νέος ἀρχηγὸς τῶν Σουηδῶν Βερνάρδος τῆς Βαϊμάρης συνέχισε τὰς νίκας κατὰ τοῦ Βαλλενστάιν, ὃ ὁποῖος κρατῶν ἤδη ἐφεκτικὴν στάσιν ἔθεωρήθη ὑποπίτος καὶ ἐδολοφονήθη (1634). 4) **Τὴν Γαλλο-σουηδικήν**, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπεμβαίνει καὶ ἡ Γαλλία, κυβερνωμένη ἤδη ὑπὸ τοῦ καρδιναλίου Ρισελιέ. Μετὰ τὸν αἰφνίδιον θάνατον τοῦ Βερνάρδου ἡ Γαλλία, κατὰ προτροπὴν τοῦ Ρισελιέ, ἐξηγόρασε

τὸν ἀκέφαλον στρατὸν τοῦ καὶ οὕτως ἔγινε κυρία τῆς Ἑλλάδας, τὴν ὁποῖαν εἶχε καταλάβει ἐν τῷ μεταξύ ὁ στρατὸς τοῦ Βερνάρδου. Κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίοδον, ὁ πόλεμος ἐπέξετάθη καὶ ἐκτὸς τῆς Γερμανίας, παρὰ τὰ Βελγικὰ σύνορα. Εἰς τὸ Ροκρουά (Rocroi) τῆς Βορείου Γαλλίας ὁ Γάλλος στρατηγὸς Κοντιέ (Condé) συνέτριψε τὸν Ἰσπανικὸν στρατὸν. Ὅτε δὲ ὁ Γαλλοσουλτανικὸς

Χάρτης τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου.

στρατός προήλαυε προς την Βιέννην, ὁ διαδεχθεὶς τὸν Φερδινάνδου Β' αὐτοκράτωρ **Φερδινάνδος Γ'** (1637 - 1657) ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ τὴν **Βεστφαλικὴν εἰρήνην** (1648).

Εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας

Διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας :

1. Ἡ Γαλλία ἐκράτησεν ὀριστικῶς τὸ **Μέτς**, **Τούλ** καὶ **Βερντέν** καὶ προσήρτησε τὴν **Ἄλσατιαν**. Ἡ Σουηδία ἔλαβε τὰς ἀκτὰς τῆς **Πομερανίας** καὶ ἄλλας ἐπικαίρους θέσεις, οὕτως ὥστε ἐξησφάλιζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Βαλτικῆς καὶ ἐξουσίαζε τὰς ἐκβολὰς τῶν γερμανικῶν ποταμῶν. Ἀνεγνωρίσθη ἡ **ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλβετίας** ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος **καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν** ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας.

2. Ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ πράγματα ἀνεγνωρίσθησαν ἴσα δικαιώματα εἰς τὰ διάφορα δόγματα καὶ ἀποκατεστάθη ἡ θρησκευτικὴ εἰρήνη.

3. Ἀνεγνωρίσθη **πλήρης αὐτοτέλεια** τῶν ἡγεμόνων τῆς Γερμανίας ἐντὸς τῶν κτήσεών των καὶ ἐδόθη εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ συνάπτουν συμμαχίας μεταξὺ των καὶ μετὰ ξένων κρατῶν.

Ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου

Ὁ τριακονταετὴς πόλεμος μετέβαλε τὴν Γερμανίαν εἰς ἐρείπια, ἡ χώρα ἐλεηλατήθη, τὰ χωρία κατεστράφησαν, οἱ ἀγροὶ ἔμειναν ἀκαλλιέργητοι, αἱ πόλεις ἠρημώθησαν καὶ σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει οἱ τεχνῖται. Ὁ πληθυσμὸς εἶχεν ἐλαττωθῆ εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον. Τοιοῦτοτρόπως ἡ χώρα ὑπέστη ἰσχυρὸν πλῆγμα, ἡ ἀνάπτυξις τῆς καθυστέρησε τοῦλάχιστον ἐπὶ ἓνα καὶ ἥμισυ αἰῶνα καὶ μόλις κατὰ τὰ μέσα τοῦ 18^{ου} αἰῶνος ἡ Γερμανία κατάρθωσε νὰ συνέλθῃ καὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πρόοδον τῶν δυτικῶν λαῶν.

Ἡ εἰρήνη ὅμως αὕτη ἦτο ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως ἀρχὴ νέας ζωῆς διὰ τὴν Γερμανίαν, διότι ἐκλείσθη τὴν ἑκατονταετῆ περίοδον τῶν θρησκευτικῶν διενέξεων καὶ ἐξησφάλισε τὸ πολῦτιμον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου, **τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως**. Ἡ Αὐστρία καταπνίξασα τὴν ἐλευθερίαν ταύτην ἔφερε τὴν πνευματικὴν ἀποτελεμάτωσιν εἰς τὴν χώραν καὶ ἀπεξενώθη ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς λοιπῆς Γερμανίας.

Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ
ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΑΓΓΛΙΑΝ

Τὰ δικαιώματα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ

Ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας κατὰ τοὺς μέσους χρό-
νους ἦτο οὐσιωδῶς διάφορος ἀπὸ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Οἱ βασιλεῖς
αὐτῆς διετήρουν πάντοτε μεγάλην ἰσχύν, ἐνῶ οἱ εὐγενεῖς τῆς χῶ-
ρας οὐδέποτε ἀπέκτησαν κυριαρχικὰ δικαιώματα.

Ἄφ' ἑτέρου ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ὑπεβάλλετο ἀνέκαθεν εἰς μερι-
κοὺς περιορισμούς. Ἰδίως εἰς τὰ ζητήματα φορολογίας ὁ βασιλεὺς
ἔπρεπε νὰ ζητήσῃ τὴν γνώμην τῶν φορολογουμένων. Ὅσακις
ἔπρόκειτο νὰ ἐπιβάλλῃ νέον φόρον, ἐκάλει εἰς συμβούλιον τοὺς γαιο-
κτῆμονας, τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν μοναστηρίων.

Οὕτω διεμορφώθη τὸ πρῶτον κοινοβούλιον (Parlement) ἢ **Βουλὴ τῶν Λόρδων**.

Ὅταν τὸν ΙΓ' αἰῶνα ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων (1199 - 1216) ἠθέλησε νὰ κυβερνήσῃ τὴν χώραν κατὰ τὰς ὁρέξεις του, οἱ εὐγενεῖς ἐξανέστησαν καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ τὴν ὀνομαστὴν Magna Charta (1215), τὸν πρῶτον δηλαδὴ **συνταγματικὸν χάρτην** τῆς Ἀγγλίας, ὁ ὁποῖος ἐξησφάλιζε τὰς ἐλευθερίας τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ (συγκατάθεσις διὰ τὴν φορολογίαν, προσωπικὴ ἐλευθερία, δικαίωμα ἀντιστάσεως).

Βραδύτερον ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια ὁ βασιλεὺς νὰ συμβουλευέται ἐπὶ οἰκονομικῶν κυρίως ζητημάτων ἀντιπροσώπους τῶν συμβουλιῶν τῶν κομητειῶν καὶ τῶν κοινοτήτων. Τοιοῦτοτρόπως προῆλθε δεύτερον συμβούλιον, ἡ δευτέρα ἀγγλικὴ Βουλὴ, ἡ **Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων**, ἡ ὁποία σὺν τῷ χρόνῳ ἔλαβε μεγαλυτέραν σπουδαιότητα, διότι ἀντεπροσώπευε τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ βασιλεία εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐτέθη ὑπὸ τὸν νόμον, ἐνῶ εἰς τὴν Γαλλίαν ἦτο ὑπὲρ τὸν νόμον.

Ἀπολυταρχικαὶ τάσεις τῶν Στούαρτ

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἐλισάβετ (1603) εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας προσεκλήθη ὁ βασιλεὺς τῆς Σκωτίας Ἰάκωβος, υἱὸς τῆς Μαρίας Στούαρτ. Τοιοῦτοτρόπως ἀνῆλθεν ἡ **δυναστεία τῶν Στούαρτ** εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον καὶ ἠνώθησαν ὑπὸ τὸ αὐτὸ σκῆπτρον Ἀγγλία καὶ Σκωτία.

Οἱ Στούαρτ ἀκολουθοῦντες τὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς των, ἰδίως τὸ παράδειγμα τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας, ἐπεχείρησαν νὰ κυβερνήσουν τὴν Ἀγγλίαν ἀπολυταρχικῶς. Ἀλλὰ προσέκρουσαν εἰς τὰς συνηθείας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ προεκάλεσαν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν. Ἐπιχειρήσαντες δὲ νὰ κανονίσουν αὐθαιρέτως τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα ἐξηρέθισαν τοὺς ὀπαδοὺς καὶ τῶν δύο δογμάτων.

Διὰ τοῦτο εἶχον διαρκεῖς προστριβὰς πρὸς τὸ κοινοβούλιον. Πολλάκις διέλυσαν αὐτό, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν πάλιν νὰ τὸ συγκαλέσουν, διότι εἶχον ἀνάγκην χρημάτων. Ἡ πολιτικὴ των γενικῶς δὲν εἶχε σταθερότητα καὶ συνέπειαν.

Κάρολος Α΄ (Βαν Ντάικ - Παρίσι, Μουσείον Λούβρου)

Ὁ Ἰάκωβος Α΄ (1603 - 1625) υἱὸς καθολικῆς, ἀνατραφεὶς ὁμως μὲ τὸ ἐπίσημον καλβινικὸν δόγμα, ἐστράφη ἐναντίον καὶ τῶν Καθολικῶν καὶ τῶν Πουριτανῶν. Οἱ τελευταῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ μεταναστεύσουν ὁμαδικῶς εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ὅπου ἴδρυσαν τὰς πρώτας, μετὰ τὴν Βιργινίαν, ἀγγλικὰς ἀποικίας. Ὁ Ἰάκωβος ἐσώρευσε σφάλματα ἐπὶ σφαλμάτων, τὰ ὅποια ἐπλήρωσεν ὁ υἱὸς του.

Ὁ Κάρολος Α΄ (1625 - 1649) ἦτο διάφορος τοῦ πατρὸς του. Εὐκίνητος, ὠραῖος καὶ ἵπποτικός εἰς

τὴν ἐμφάνισιν, εἰς τὸ βάθος ἦτο ἀδύνατος χαρακτήρ καὶ δὲν ἀπέφευγε τὸ ψεῦδος. Ἐπολιτεύθη κακῶς ὅπως ὁ πατὴρ του. Διέλυσε ἐπανειλημένως τὸ κοινοβούλιον, ἀλλ' ὅταν τέλος ἠναγκάσθη νὰ ἀνακαλέσῃ τοῦτο, ὀνομασθὲν **Μακρὸν Κοινοβούλιον** ἕνεκα τῆς μακρᾶς διαρκείας του (1640 - 1653), προσέκρουσε εἰς σφοδρὰν ἀντίδρασιν. Ἡ βουλὴ κατεδίκασεν εἰς θάνατον ὑπουργοὺς τοῦ βασιλέως, οἱ ὅποιοι ἦσαν συνένοχοι εἰς τὰ ἀπολυταρχικὰ μέτρα καὶ τὰς θρησκευτικὰς καινοτομίας. Τέλος ὁ Κάρολος ἦλθεν εἰς φανεράν ρῆξιν πρὸς τὸ κοινοβούλιον καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν ὕπαιθρον, διὰ νὰ ὀργανώσῃ τὸν πόλεμον κατ' αὐτοῦ.

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1648 — Κρόμβελ

Οὕτως ἤρχισεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μεταξὺ βασιλέως καὶ κοινοβουλίου. Μετὰ τοῦ βασιλέως ἐτάχθησαν οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὄπαδοὶ τῶν

ἐπισκόπων καὶ ἐν γένει αἱ δυτικάι καὶ βόρειαι ἑπαρχίαι, ἐνῶ τὸ πολυπληθέστερον καὶ πλουσιώτερον μέρος τῆς Ἀγγλίας, τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ νότιον, ὑπεστήριξε τὸ κοινοβούλιον. Ὁ στρατὸς τοῦ βασιλέως ἦτο μαχιμώτερος, διότι ἀπετελεῖτο ἀπὸ εὐγενεῖς ἵππεις, ἐξησκημένους καὶ τολμηροῦς, καὶ τὸ ἱππικὸν ἀπετέλει ἀκόμη τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ τότε στρατοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ στρατὸς τοῦ κοινοβουλίου εἶχε πολλὰς ἀποτυχίας.

Ὁ Ὀλιβιέρος Κρόμβελ (Cromwell), βουλευτὴς καὶ ἀξιωματικὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κοινοβουλίου, εἰσήγαγε νέαν τακτικὴν. Κατήρτισεν ἱππικὸν ἀπὸ ὄρεινους πουριτανούς, φανατικούς εἰς τὴν πίστιν των, οἱ ὅποιοι δὲν ἐπολέμουν ὅπως οἱ μισθοφόροι διὰ τὸ χρῆμα, ἀλλὰ ἀπὸ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν θρησκείαν. Οἱ πολεμισταὶ αὐτοί, ὅπως τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ λαοῦ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἠσθάνοντο ἀποστροφὴν πρὸς πᾶν καθολικόν. Ὁ Κρόμβελ λοιπὸν κατώρθωσε νὰ διεγείρῃ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα μὲ βίον αὐστηρόν, μὲ προσευχάς, μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ μὲ ἄσματα ἀπὸ τὸ ψαλτήριον. Ὁ στρατὸς αὐτὸς δὲν ἤργησε νὰ φανῇ ἀνώτερος ἀπὸ τὸν στρατὸν τοῦ βασιλέως. Ὁ Κρόμβελ διωρίσθη ἀρχιστράτηγος καὶ ἐνίκησε τὸν βασιλέα, ὁ ὅποιος ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Σκωτίαν. Ἀλλ' οἱ Σκῶτοι παρέδωκαν αὐτὸν εἰς τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον.

Τοιοῦτοτρόπως ἐπεκράτησε τὸ κοινοβούλιον. Δὲν ἤργησεν ὅμως νὰ ἔλθῃ εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Κρόμβελ. Ἡ πλειοψηφία τοῦ κοινοβουλίου ἦτο ἐναντίον τοῦ Κρόμβελ καὶ ἤθελε νὰ περιορίσῃ τὰς αὐθαιρεσίας του. Ἀλλ' ὁ νικητὴς στρατηγὸς κατέλαβε τὸ Λονδίνον καὶ ἀπέ-

Ὁ Κρόμβελ.

βαλε τούς αντιπολιτευομένους ἀπὸ τὴν Βουλὴν. Τοῦτο ὠνομάσθη **κάθαρσις τοῦ κοινοβουλίου**, τὸ δὲ οὕτως ἀκρωτηριασθὲν σῶμα **Κολοβὸν Κοινοβούλιον** (Rump-parlement), κατὰ τὴν σκωπτικὴν τάσιν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ὠρίμασεν εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀξιοματικῶν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ἡ ἰδέα, ὅτι πᾶσα κυριαρχία στηρίζεται εἰς τὸν λαὸν καὶ πηγάζει ἀπὸ τὸν λαόν. Τοιοῦτοτρόπως ἐγεννήθη ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἀξίωμα τῆς **ἐλέφ Θεοῦ κυριαρχίας** τὸ ἀξίωμα τῆς **κυριαρχίας τοῦ λαοῦ**.

Ὁ βασιλεὺς εἰσήχθη εἰς δίκην πρὸ ἐκτάκτου δικαστηρίου καὶ κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὡς **τύραννος, προδότης, δολοφόνος καὶ ἐχθρὸς τοῦ λαοῦ** καὶ ἀπεκεφαλίσθη (1649), οἱ δὲ υἱοὶ τοῦ Κάρολος Β' καὶ Ἰάκωβος Β' ἐξωρίσθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ἡ Δημοκρατία (1649 - 1660)

Ἡ μερίς, ἡ ὁποία εἶχε γίνεи κυρία τῆς καταστάσεως μετὰ τοῦ Κρόμβελ, ἀπετέλει μειοψηφίαν, ἀλλ' ἔδειξε μεγίστην δραστηριότητα καὶ διετηρήθη ἐπὶ ἑνδεκα ἔτη εἰς τὴν ἀρχὴν. Ἡ Ἄγγλια ἀνεκηρύχθη δημοκρατία, ἡ Ἄνω Βουλὴ διελύθη, ἀνετέθη δὲ εἰς ἕκτακτον συμβούλιον ἢ κυβέρνησις. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ Σκωτία καὶ ἡ Ἰρλανδία δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπανάστασιν, ὁ Κρόμβελ ἀπεβιβάσθη μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἰρλανδίαν καὶ κατέπνιξεν εἰς τὸ αἶμα τὴν ἀντίστασιν. Ἐπίσης κατεστάλη ἡ ἐξέγερσις τῆς Σκωτίας.

Μετὰ τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς ὁ Κρόμβελ ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως καὶ ἤρχισε νὰ ἐργάζεται πρὸς ἐξύψωσιν τῆς δυνάμεως τῆς Ἀγγλίας.

Ἐπειδὴ ἡ ὀλλανδικὴ δημοκρατία ὑπεστήριξε τοὺς Ἄγγλους βασιλόφρονας, ὁ Κρόμβελ ἐστράφη κατ' αὐτῆς. Τὸ 1651 τὸ κοινοβούλιον ἐψήφισε τὸν περίφημον **περὶ ναυτιλίας νόμον**, ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευεν εἰς τὰ ξένα πλοῖα νὰ μεταφέρουν εἰς ἀγγλικούς λιμένας προϊόντα ἄλλα ἐκτὸς τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ παραγομένων. Τοῦτο ἔβλαπτεν ἰδίως τὴν ὀλλανδικὴν ναυτιλίαν, ἡ ὁποία τότε διεξήγε σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς ὑψηλίου. Διὰ τοῦτο ἡ ὀλλανδία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Ἄλλ' ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἶχε σειρὰν ἐπιτυχιῶν, ἡ δὲ ὀλλανδία

ήναγκάσθη νά ειρηνεύση και νά αναγνωρίση τόν νόμον τῆς ναυτιλίας.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κρόμβελ διέλυσε βιαίως τὸ Κολοβὸν Κοινοβούλιον καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξίωματικοὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν ἀνώτατον ἄρχοντα ἰσοβίως ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ **Λόρδου Προστάτου**. Τότε ὁ Κρόμβελ ἀπέκτησε μεγίστην δύναμιν καὶ ἐκυβέρνηα τὴν χώραν ὡς δικτάτωρ. Ἡ Ἄγγλία κατέστη ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἰσχυρότερον διαμαρτυρούμενον κράτος, αἱ δὲ αὐλαὶ τῆς Εὐρώπης ἐζήτουν τὴν συμμαχίαν του, μολονότι ἀπεστρέφοντο αὐτόν, ὡς βασιλοκτόνον.

Ὁ Κρόμβελ ἀπέθανε τὸ 1658 καὶ τὸν διεδέχθη ὁ υἱὸς του **Ριχάρδος Κρόμβελ** ὡς λόρδος προστάτης. Ἄλλὰ δὲν εἶχεν οὔτε τὸ σθένος οὔτε τὰ ἡγετικά προσόντα τοῦ πατρός του. Διὰ τοῦτο παρητήθη οἰκιοθελῶς.

Παλινόρθωσις τῶν Στούαρτ

Τότε ὁ στρατηγὸς Μόνκ (Monk), ὁ ὁποῖος εἶχε καταστείλει νέαν ἐπανάστασιν τῆς Σκωτίας, ἐβάδισε μετὰ τοῦ στρατοῦ του κατὰ τῆς πρωτευούσης, εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἐτάχθη πρὸς τὸ μέρος τῆς πλειοψηφίας, ἡ ὁποία ἐπεθύμει τὴν κατάλυσιν τῆς δημοκρατίας καὶ τὴν παλινόρθωσιν τῆς βασιλείας. Τὸ νέον κοινοβούλιον ἐκάλεσεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Κάρολον Β', τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς ἐδέχθη μὲ ζωηρὰς ἐκδηλώσεις χαρᾶς.

Ἄλλ' οἱ Στούαρτ δὲν εἶχον συνετισθῆ εἰς τὴν ἔξορίαν. Ὁ **Κάρολος Β'** (1660 - 1685) καὶ ὁ ἀδελφὸς του **Ἰάκωβος Β'** (1685 - 1688) ἐπανέλαβον τὰ σφάλματα τῶν προκατόχων καὶ ὑπερέβησαν αὐτά, διότι ζήτησαν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' εἶχον προσοικειωθῆ τὰς συνηθείας τῆς γαλλικῆς αὐλῆς καὶ ἤθελον νά εἰσαγάγουν εἰς τὴν Ἄγγλιαν τοὺς ἀπολυταρχικοὺς τρόπους καὶ τὸν αὐλικὸν βίον τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας. Ἐκτὸς τούτου εἰργάσθησαν ἀναφανδὸν ὑπὲρ τοῦ καθολικοῦ δόγματος.

Ἡ βασιλεία τοῦ Καρόλου Β' διέρρευσε ἐν μέσῳ προστριβῶν πρὸς τὸ κοινοβούλιον. Ὁ Κάρολος εἰργάσθη διὰ νά βελτιώσῃ τὴν θέσιν τῶν καθολικῶν. Ἄλλὰ τὸ κοινοβούλιον ἐψήφισεν ὅτι μόνον ὁπαδοὶ τῆς ἐπισκοπικῆς ἐκκλησίας διορίζονται εἰς τὰς δημοσίας θέσεις. Ὀλίγον βραδύτερον (1679) ἐψήφισε τὸν περίφημον νόμον

Habeas corpus, ὁ ὁποῖος ἐξησφάλιζε τοὺς πολίτας ἀπὸ τὴν αὐθαίρετον φυλάκισιν, διότι κατήργησε τὴν προφυλάκισιν ὀρίσας ὅπως πᾶς πολίτης συλλαμβανόμενος προσάγεται εἰς δίκην ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὥρῶν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς πολιτικῆς διαμάχης ἐμορφώθησαν τὰ δύο μεγάλα κόμματα τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, τὰ ὁποῖα ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνας ἐκυβέρνησαν τὴν Ἀγγλίαν, ἤτοι τὸ κόμμα τῶν φιλοβασιλικῶν, οἱ ὁποῖοι ὠνομάσθησαν **Τόρις** (Tories, σημερινοὶ συντηρητικοί) ἐκπροσωποῦντες τὴν μεγάλην ἰδιοκτησίαν, καὶ τὸ κόμμα τῶν συνταγματικῶν, οἱ ὁποῖοι ὠνομάζοντο **Οὐῖξ** (Whigs, οἱ σημερινοὶ φιλελεύθεροι), ἐκπροσωποῦντες τὸ χρῆμα (βιομηχανίαν καὶ ἐμπόριον).

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1688

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Κάρολον Β' Ἰάκωβος Β' ὑπεστήριξεν ἀναφανδὸν τὸν καθολικισμόν, ἐπέτρεψεν ἐπισήμως τὴν καθολικὴν λειτουργίαν καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὰ ὕψιστα ἀξιώματα καθολικούς. Ὁ λαὸς ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὰς αὐθαιρεσίας αὐτὰς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως, διότι αἱ δύο θυγατέρες τοῦ Ἰακώβου, αἱ ὁποῖαι ἐμελλον νὰ διαδεχθοῦν αὐτόν, ἦσαν διαμαρτυρόμεναι. Ἀλλὰ παρὰ προσδοκίαν ἡ βασίλισσα ἐγέννησεν υἱόν, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς θὰ ἀνετρέφετο εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα. Τότε συνεννοήθησαν Τόρις καὶ Οὐῖξ καὶ προσεκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τὴν μεγαλυτέραν κόρην τοῦ Ἰακώβου **Μαρίαν** καὶ τὸν σύζυγόν της **Γουλιέλμον τῆς Ὁράγγης**, κυβερνήτην τῆς Ὁλλανδίας. Ὄταν οἱ νέοι βασιλεῖς ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅλη ἡ χώρα προσεχώρησεν εἰς αὐτοὺς καὶ ὁ Ἰάκωβος ἔφυγεν εἰς Γαλλίαν, ὅπου ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' τὸν ἐδέχθη ἡγεμονικῶς.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1688 ἦτο ἔργον τῆς εὐπορούσης τάξεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1648, ἡ ὁποία εἶχε προέλθει ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα. Διὰ τοῦτο ἡ δευτέρα ἐπανάστασις ἐστερεώθη καὶ οἱ Ἀγγλοὶ ὠνόμασαν αὐτὴν **ἐνδοξον ἐπανάστασιν**.

Ὁ Γουλιέλμος καὶ ἡ Μαρία ἐγένιναν βασιλεῖς τῆς Ἀγγλίας, ἀφοῦ ὑπέγραψαν τὴν **Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων** (Bill of rights),

διὰ τῆς ὁποίας ἐξησφαλίζοντο τὰ συνταγματικά δικαιώματα τοῦ Ἀγγλικοῦ Λαοῦ (1688).

Πράξις διαδοχῆς — Βασίλισσα Ἄννα (1702-1714)

Μετὰ τὸν θάνατον τῆς Μαρίας (1695), ἐβασίλευσε μόνος ὁ σύζυγός της **Γουλιέλμος Γ΄** (1689 - 1702). Οὗτος, πρὸ τοῦ θανάτου του, εἶχε φροντίσει νὰ ψηφισθῇ ὑπὸ τοῦ Ἀγγλ. Κοινοβουλίου ἡ **Πράξις Διαδοχῆς** (1701), ἡ ὁποία ἀπέκλεισε τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου διαδοχὴν τοῦ καθολικοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰακώβου Β΄ καὶ ὠρισεν ὡς πρώτην διάδοχον τὴν νεωτέρα θυγατέρα τοῦ Ἰακώβου Β΄ **Ἄνναν** καὶ μετ' αὐτὴν τὴν **Σοφίαν** (ἐγγονὴν τοῦ Ἰακώβου Α΄), ἡ ὁποία εἶχε συζευχθῇ τὸν ἐκλέκτορα τοῦ Ἀννοβέρου **Ἐρνέστον - Αὐγούστον**.

Οὕτω μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γουλιέλμου (1702) ἐβασίλευσεν ἡ **Ἄννα Στούαρτ** (1702 - 1714) τῆς ὁποίας ἡ βασιλεία ὑπῆρξε λαμπρά. Εὐρισκομένη ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν Οὐίξ κατ' ἀρχὰς καὶ κατευθυνομένη ἀπὸ τὴν εὐνοουμένην της δούκισσαν τοῦ Μάρλμπορω, τῆς ὁποίας ὁ σύζυγος ἀνεδείχθη ἔσχατος διπλωμάτης καὶ στρατηγός, ἐδέχθη νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὸν συνασπισμὸν κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ΄ (ἰδὲ εἰς ἐπόμενον Κεφ. Ζ΄ «Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ - Πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ΄»). Οἱ Ἀγγλοὶ εἶχον μεγάλας ἐπιτυχίας κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀφῆρσαν τὸ Γιβραλτάρ (1704), κλεῖδα τῆς Μεσογείου, κατέχοντες αὐτὸ μέχρι σήμερον.

Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἐγένινεν ἡ ὀριστικὴ ἔνωσις τῆς Σκωτίας μετὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἡ Ἄννα ἔλαβε τὸν τίτλον τῆς βασιλίσσης τῆς **Μεγάλης Βρετανίας**. Ἡ ἐπιθυμία της ὅμως νὰ φέρῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν ἐξόριστον εἰς Γαλλίαν ἀδελφὸν της **Ἰάκωβον Γ΄** τὴν ἠνάγκασε νὰ στραφῇ πρὸς τοὺς Τόρις καὶ νὰ διακόψῃ τὸν πόλεμον πρὸς τὴν Γαλλίαν. Ἡ Ἄννα ἀπέθανεν ἐν μέσῳ τῶν προσπαθειῶν ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ της. Μετὰ τὸν θάνατόν της εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας ἐκλήθη ὁ υἱὸς τῆς Σοφίας καὶ τοῦ Ἐρνέστου - Αὐγούστου, ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου **Γεώργιος Α΄**, ἰδρυτὴς τῆς **δυναστείας τοῦ Ἀννοβέρου**, ἡ ὁποία βασιλεύει μέχρι σήμερον εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΟΥ ΜΟΝΑΡΧΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑΝ — ΧΡΟΝΟΙ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

Λουδοβίκος ΙΓ' — Ρισελιέ και Μαζαρέν

Ὁ Ἑρρίκος Δ' ἀπέθανε δολοφονηθεὶς ὑπὸ φανατικοῦ καλογήρου (1610) καὶ ἐπὶ τινα χρόνον, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ ἐπέτρώπευε τὸν ἀνήλικον υἱὸν τοῦ **Λουδοβίκου ΙΓ'** ἢ βασιλομήτωρ **Μαρία τῶν Μεδίκων**, δευτέρα σύζυγος τοῦ Ἑρρίκου Δ', ἐπεκράτησαν οἱ εὐνοούμενοι καὶ οἱ αὐλοκόλακες, ἕως ὅτου τὴν διοίκησιν ἔλαβεν εἰς τὰς στιβαρὰς χεῖράς του ὁ καρδινάλιος **Ρισελιέ** (1624-1642).

Ὁ Armand du Plessis, κόμης τοῦ Richelieu, καταγόμενος ἀπὸ οἰκογένειαν εὐγενῶν, ἀρχικῶς προωρίζετο διὰ τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, ἀλλ' εἰς ἡλικίαν 22 ἐτῶν ἐχειροτονήθη ἐπίσκοπος. Τὸ 1614 ἐξελέγη ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Κλήρου εἰς τὴν Συνέλευσιν τῶν τριῶν

τάξεων, τὰς ὁποίας ἐκάλεσεν ἡ Μαρία τῶν Μεδίκων διὰ νὰ λάβουν μέτρα διὰ τὴν διοίκησιν. Ἡ Συνέλευσις αὕτη ἦτο ἡ τελευταία μέχρι τοῦ 1789, διότι ἡ Μαρία μετὰ τὴν λήψιν ὠρισμένων ἀποφάσεων διέκοψε τὰς ἐργασίας της. Ἡ βασιλομήτωρ διέκρινε τὰ προσόντα τοῦ Ρισελιέ καὶ τὸν προήγαγεν εἰς καρδινάλιον, τὸ δὲ 1624 ἐγένετο μέλος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου καὶ Πρωθυπουργός, ἀξίωμα τὸ ὁποῖον διετήρησε μέχρι τοῦ θανάτου του (1642).

Ὁ Ρισελιέ ἐπέδιωσε τρεῖς σκοπούς. 1) νὰ καταστρέψῃ τὸ κόμμα τῶν Οὐγενότων, 2) νὰ ταπεινώσῃ τοὺς εὐγενεῖς καὶ 3) νὰ ἀνυψώσῃ τὸ γόητρον τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας συντρίβων τὴν δύναμιν τῶν Ἀφβούργων. Ἐπέτυχε καὶ τοὺς τρεῖς.

Τὸ 1628 μετὰ ἐπίμονον πολιορκίαν κατελήφθη ἡ Λαρροσέλ (La Rochelle, ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τῆς Γαλλίας), τὸ ἰσχυρότερον φρούριον τῶν καλβινιστῶν, παρὰ τὴν βοήθειαν τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Ἄλλ' ὁ Ρισελιέ εἶχε τὴν περὶνοιαν νὰ διατηρήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητά τῶν δικαιωμάτων τῶν Οὐγενότων.

Συγχρόνως ἐστράφη κατὰ τῶν εὐγενῶν, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐμφυλίων πολέμων εἶχον ἀποβῆ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι. Διέταξε νὰ καταστρέψουν τοὺς ὠχυρωμένους πύργους, ὅσοι δὲν ἐχρησίμευον πρὸς ἄμυναν τῆς χώρας. Οἱ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἀνετίναξαν τότε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν.

Ὁ Ρισελιέ ἐμισεῖτο πολὺ καὶ ἡ θέσις του ἦτο διαρκῶς ἐπισηφαλής. Διὰ τοῦτο ἐκυβέρνησε τυραννικῶς. Διὰ μυστικῶν ὀργάνων ἐπέβλεπε τὰ πάντα καὶ ἐφόνευσε ὑπὲρ τοὺς πεντήκοντα ἀνθρώπους, ὡς ἐπιβουλευομένους τὴν ζωὴν του.

Ὁ Ρισελιέ ἐγκατέστησεν ὀρι-

Ὁ Ρισελιέ (Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου).

στικῶς τὴν ἀπολυταρχίαν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Γαλλίας. Δὲν συνεκάλεσε τοὺς **ἀντιπροσώπους τῶν Τάξεων** (Etats généraux) καὶ δι' αὐστηρῶν μέτρων κατέπειξε τὴν **ἀντίστασιν τοῦ κοινοβουλίου** (Parlement), δηλαδὴ τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου τῶν Παρισίων, τὸ ὁποῖον κατὰ παλαιὰν συνήθειαν εἶχεν ἀποκτήσει τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφέρῃ κρίσεις ἐπὶ τῶν διαταγμάτων τοῦ βασιλέως.

Ὁ Ρισελιέ κατὰ βάθος ἐκυβέρνησε κακῶς. Καταστρεπτικὴ ἰδίως ἦτο ἡ οἰκονομικὴ πολιτικὴ του. Ὄταν ἀπέθανεν, εἶχε προεξοφλήσει τὰ ἔσοδα πολλῶν ἐτῶν. Τὰ ἔσοδα ὑπερέβαινον κατὰ 50 ἑκατομμύρια τὰ ἔσοδα, ἐνῶ οἱ γεωργοὶ εἶχον καταστραφῆ ἀπὸ τὴν φορολογίαν. Ὁ καρδινάλιος ἀπέθανε μισούμενος ὑπὸ πάντων καὶ μόλις βραδύτερον ἐξετιμῆθη ἀπὸ τοὺς γάλλους πατριώτας, διότι εἶχεν ἐκμεταλλευσθῆ ἐπιτηδεῖως τοὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς τῆς Γερμανίας, διὰ τὴν ταπεινώσιν τὸν αὐστριακὸν οἶκον. Ἐβοήθησε κατ' ἀρχάς, ὅπως εἴδομεν, κρυφίως τὸν Γουσταῦον Ἀδόλφον, βραδύτερον δὲ ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸν τριακονταετῆ πόλεμον.

Ὁ Ρισελιέ δὲν εἶδε τὸ τέλος τοῦ τριακονταετοῦς πολέμου, τὸν ὁποῖον ἐξηκολούθησεν ὁ διάδοχός του καρδινάλιος **Μαζαρέν** (Mazarin, 1642 - 1661).

Ὁ Μαζαρέν, Ἰταλὸς τὴν καταγωγὴν, διέπρεπεν ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ παπικοῦ στρατοῦ καὶ κατόπιν ὡς διπλωμάτης εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Πάπα. Κατὰ τὰς ἀποστολάς του εἰς Γαλλίαν ἐγνώρισε τὸν Ρισελιέ, ὁ ὁποῖος τὸν εἰσήγαγεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ'. Ἐντὸς ὀλίγου ἐπολιτογραφήθη Γάλλος, προήχθη εἰς καρδινάλιον, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ὑπουργικὸν Συμβούλιον (1642), μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Λουδοβίκου ΙΓ' (1643) ἡ ἐπιτροπεύουσα τὸν πενταετῆ υἱὸν τῆς **Λουδοβίκου ΙΔ'** βασιλομήτωρ **Ἄννα ἡ Αὐστριακὴ**, τὸν δῶρισε Πρωθυπουργὸν τῆς Γαλλίας. Ὁ Μαζαρέν εἶδε τὰς μεγάλας ἐπιτυχίας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ κατὰ τὸν τριακονταετῆ πόλεμον.

Ἀλλὰ ἀκριβῶς τὸ ἔτος, κατὰ τὸ ὁποῖον ὑπεγράφετο ἡ τόσο εὐνοϊκὴ διὰ τὴν Γαλλίαν εἰρήνη τῆς Βεστφαλίας (1648), ἡ χώρα ἐταράχθη ἀπὸ ἐσωτερικὰς ἐξεγέρσεις, διότι ὁ λαὸς ἐστέναζεν ὑπὸ τὸ βάρος τῶν φόρων καὶ τὸ Κοινοβούλιον τῶν Παρισίων διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν νέων φορολογικῶν νομοθετημάτων. Ὄταν δὲ ὁ Μαζαρέν διέταξεν τὴν σύλληψιν μερικῶν ἀπὸ τὰ ζωηρότερα μέλη του, ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἐπανεστάτησεν ὑποστηριζόμενος ὑπὸ τῶν εὐ-

γενῶν. Ἡ ἐξέγερσις αὐτὴ ὠνομάσθη χλευαστικῶς Fronde (Σφενδὸνη). Ἀλλὰ τέλος ἡ βασιλεία ὑπερίσχυσε καὶ συνετρίβη ἡ τελευταία ἀντίστασις τῶν εὐγενῶν.

Λουδοβίκος ΙΔ' (1661-1715)

Ὅταν ἀπέθανεν ὁ Μαζαρέν, ὁ Λουδοβίκος ἦτο 22 ἐτῶν καὶ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης δὲν εἶχε λάβει ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν κυβέρνησιν. Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐνόμιζον ὅτι δὲν θὰ ἐνδιαφερθῆ διὰ τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Τὴν ἡμέραν ὅμως τοῦ θανάτου τοῦ Μαζαρέν προσεκάλεσε τοὺς ὑπουργούς, ἐδήλωσεν ὅτι ἀπεφάσισε νὰ εἶναι ὁ ἴδιος Πρωθυπουργὸς καὶ ἀνέλαβε προσωπικῶς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν διεχειρίσθη μέχρι τέλους τῆς μακρᾶς βασιλείας του. Τὰ 54 ἔτη τῆς ἀρχῆς τοῦ Λουδοβίκου ἀποτελοῦν μίαν τῶν ἀξιόσημειώτων περιόδων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὑπεύθυνον καὶ ὑπόλογον μόνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἐφρόνει ὅτι ἡ ἐξουσία τοῦ βασιλέως οὐδένα ἔχει περιορισμόν, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀνήκει ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν ὑπηκόων, ὅτι ὁ βασιλεὺς εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ κράτους. Ἐγὼ εἶμαι τὸ κράτος (l' état c' est moi), συνήθιζε νὰ λέγῃ καὶ τὰ βασιλικά διατάγματα συνήθως ἐτελείωναν διὰ τῆς φράσεως: car tel est mon plaisir.

Ἡ κυβέρνησις τῆς Γαλλίας ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἔγινεν αὐταρχικὴ, ἐξησκειτο αὐστηροτάτῃ ἀστυνομικῇ ἐπίβλεψις, οἱ ὑποπτοὶ καὶ οἱ ὑποπίπτοντες εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν ἀρχόντων συνελαμβάνοντο διὰ μυστικῶν ἐνταλμάτων (lettres de cachet) καὶ ἐνεκλείοντο χω--

Λουδοβίκος ΙΔ' (Παρίσιον, Μουσεῖον Λούβρου).

ρίς νὰ δικασθοῦν εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ κράτους, τῶν ὁποίων ὀνομαστοτάτη ἦτο ἡ **Βαστίλλη** (Bastille), ἀρχαῖον φρούριον τῶν Παρισίων.

Ὁ Λουδοβίκος ἐγκατεστάθη εἰς τὰ πολυτελῆ ἀνάκτορα τῶν **Βερσαλλιών**, τὰ ὁποῖα ἔκτισεν ὁ ἴδιος. Περί αὐτὰ ἔκτισαν τὰ μέγαρά των οἱ εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ἀνέμενον τὰ πάντα ἐκ τῆς εὐνοίας τοῦ ἄρχοντος. Ὁ βασιλεὺς περιεστοιχίσθη ἀπὸ πολυτελεστάτην καὶ δαπανηροτάτην αὐλὴν. Ὑπὲρ τὰς 3 χιλ. πρόσωπα ἀπετέλουν τὴν ὑπηρεσίαν του. Ἡ ζωὴ τῆς αὐλῆς ἐκανονίζετο ἀπὸ αὐστηρὰν ἔθιμοτυπίαν, ἡ ὁποία καθώριζε πότε θὰ ἐγερθῆ ἐκ τῆς κλίνης ὁ βασιλεὺς, πότε θὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸν κοιτῶνα, πότε θὰ δεχθῆ τοὺς οἰκείους, ποῖος θὰ προσφέρῃ τὸ νυκτερινὸν ἔνδυμα, ὅταν μετέβαινεν εἰς τὴν κλίνην, ἢ τὸν πῖλον, ὅταν ἐξήρχετο. Ὑπὸ τὴν λαμπρότητα ὅμως αὐτῆν, τὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν πρόθυμον ὑπόκλισιν ἐκρύπτετο πολλὴ ὑποκρισία, ψεῦδος καὶ διαφθορά.

Ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Λουδοβίκου

Ὁ Λουδοβίκος εἶχε τὴν ἰκανότητα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς συνεργάτας του. Διὰ τὴν διαχείρισιν τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, ἐχρησιμοποίησεν ἐκ συστήματος ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν, υἱοὺς ἐπιχειρηματιῶν καὶ τραπεζιτῶν, διότι ἦσαν ἐργατικώτεροι καὶ πειθαρχικώτεροι. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὑπουργοὺς του ἔδειξαν ἐξαιρετικὴν ἰδιοφυίαν καὶ ἔγιναν ὀνομαστοί, ὅπως π.χ. ὁ ὑπουργὸς τῶν οἰκονομικῶν **Κολμπέρ** καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν **Λουβουά**.

Τὰ Οἰκονομικά

Ὁ **Κολμπέρ** (Colbert) διεχειρίσθη ἐπὶ μακρὸν τὰ οἰκονομικά. Ἐργατικώτατος, μὲ ἀσυνήθη ἀντοχὴν συνεκέντρωνε τὰς ἀρμοδιότητας ἐπὶ τὰ σημερινῶν ὑπουργείων. Ὁ **Κολμπέρ** εἶναι ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῶν οἰκονομικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς του. Ἐφρὸνει ὅτι ὁ πλοῦτος μιᾶς χώρας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ποσὸν τοῦ ὑπάρχοντος εἰς αὐτὴν χρήματος. Διὰ νὰ αὐξηθῆ ὁ πλοῦτος τῆς Γαλλίας, ἔπρεπε νὰ εἰσάγεται ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον χρῆμα. Τοῦτο θὰ κατωρθοῦτο, ἂν ἡ ἐξαγωγή ὑπερέβαινεν τὴν εἰσαγωγὴν, μὲ ἄλλας λέξεις ἂν ἡ Γαλλία εἶχεν ἀκμαίαν βιομηχανίαν. Ὁ **Κολμπέρ**

ἐπίστευεν ὅτι ἡ βιομηχανία ἀναπτύσσεται μόνον μετὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ κράτους. Τὸ κράτος ἔπρεπε νὰ λάβῃ **προστατευτικὰ μέτρα**, νὰ ἐμποδίσῃ δηλαδὴ τὴν εἰσαγωγὴν ξένων βιομηχανικῶν προϊόντων, νὰ διευκολύνῃ τὴν εἰσαγωγὴν πρώτων ὑλῶν, νὰ ρυθμίσῃ τὴν παραγωγὴν. Τὴν οἰκονομικὴν αὐτὴν ἀντίληψιν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὸν 17^{ον} αἰῶνα, ὠνόμασαν **μερκαντιλισμὸν**.

Συγχρόνως ὁ Κολμπέρ κατήργησε τοὺς ἐντὸς τῆς Γαλλίας περιορισμοὺς τοῦ ἐμπορίου, κατεσκεύασεν ὁδοὺς, διώρυγας κλπ. Εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία τῆς Γαλλίας ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ ἡ Γαλλία ἀπέκτησεν ἀξιόλογον ἀποικιακὸν κράτος, τὸν **Καναδᾶν** καὶ τὴν **Λουϊζιάναν** ἐπὶ τοῦ Μισσισιππῆ.

Ἄ Ο Στρατὸς

Συνέπεια τῆς οἰκονομικῆς ἀκμῆς ἦτο ἡ μεγάλη στρατιωτικὴ ἰσχὺς τοῦ Λουδοβίκου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας ἐπὶ δεκαετίας ἦτο ὁ πλουσιώτερος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης. Ἐδημιούργησεν ἰσχυρὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἦτο τὸ στήριγμα τῆς ἀπολύτου μοναρχίας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τῆς ἐπιβολῆς εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὁργανωτὴς τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἦτο ὁ **Λουβουά** (Louvois).

Ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς Γαλλίας ἐπὶ Λουδοβίκου ἀνῆλθεν εἰς 220 χιλιάδας, ἐνῶ ἡ χώρα δὲν εἶχε περισσότερον ἀπὸ 15 - 20 ἑκατομ. κατοίκους. Οἱ στρατιῶται ἦσαν ὅπως εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην μισθωτοί. Ἄλλ' ὁ Λουδοβίκος ἐστρατολόγει μόνον Γάλλους, ἰδίως χωρικοὺς. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἦτο προηγμένος πολὺ ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως (πυροβολικόν, τελειότερα ὄπλα, συνδυασμὸς πυροβόλου καὶ λόγχης). Ἀντιθέτως εἰς τὰς ἀνωτέρας θέσεις τοῦ στρατοῦ ὁ Λουδοβίκος ἐχρησιμοποίησε μόνον εὐγενεῖς. Ὁ στρατὸς ἦτο καθαρῶς βασιλικός, ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς διώριζε τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ἐμισθοδότει αὐτοὺς ἐκ τοῦ ταμείου του.

Ὁ Λουδοβίκος ἀπέκτησε πολλοὺς ὀνομαστοὺς στρατηγοὺς, ὅπως τοὺς Condé, Turenne, Luxembourg, Catinat, κλπ. καθὼς καὶ τὸν διάσημον μηχανικὸν Vauban, ὁ ὁποῖος ὠχύρωσε τὰ βόρεια καὶ τὰ ἀνατολικά σύνορα τοῦ κράτους μετὰ νέου τύπου ὀχυρώματα, χαμηλὰ καὶ παχέα, καλυπτόμενα μετὰ πυκνὸν χῶμα καὶ χλόην. Ἡ

Γαλλία ἐπὶ Λουδοβίκου ἀπέκτησεν ἐπίσης σημαντικὴν ναυτικὴν δύναμιν.

Τὰ Θρησκευτικὰ

Ὁ Λουδοβίκος ἤθελε νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διότι εἶχε τὴν γνώμην ὅτι ἔπρεπε εἰς τὴν Γαλλίαν νὰ βασιλεύῃ μία πίστις, εἷς βασιλεὺς καὶ εἷς νόμος (un roi, une loi, une foi). Διὰ τοῦτο ἦλθεν εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Πάπαν, τοῦ ὁποίου ἠθέλησε νὰ περιορίσῃ τὴν ἐπιρροὴν εἰς τὴν Γαλλίαν, ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν τῶν ἐπισκόπων. Ὁ βασιλεὺς ἐστηρίχθη ἐπὶ σημαντικοῦ μέρους τοῦ γαλλικοῦ κλήρου καὶ πρόθυμον ἀπολογητὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς του εἶχε τὸν περίφημον ρήτορα καὶ συγγραφέα **Μποσσουέ** (Bossuet).

Ἀπάνθρωπος καὶ συγχρόνως ἀσύνητος ἦτο ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Λουδοβίκου πρὸς τοὺς καλβινιστάς. Παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ καθολικοῦ κλήρου, ἰδίως ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐκριζώσῃ τὴν αἵρεσιν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Ἀφοῦ μετεχειρίσθη πολλὰ βίαια μέτρα κατ' αὐτῶν, ἀνεκάλεσε τὸ διάταγμα τῆς Νάντης (1685). Χιλιάδες καλβινισταί, ὑπὲρ τὰς 100 χιλιάδας, ἐγκατέλειψαν τὴν Γαλλίαν καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς διαφόρους χώρας τῆς Εὐρώπης φέροντες τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιμέλειάν των εἰς αὐτάς. Εἰς τὴν Πρωσσίαν μόνον ἐγκατεστάθησαν ὑπὲρ τὰς 20 χιλιάδας Οὐγενότοι, οἱ ὅποιοι ἐδημιούργησαν τὸν πυρῆνα τεχνικῆς βιομηχανικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας.

Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ — Πόλεμοι Λουδοβίκου ΙΔ'

Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας **Φίλιππος Δ'** δὲν ἐπεκύρωσε τὴν συνθήκην τῆς Βεσφαλίας, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεγνωρίζετο ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Κάτω Χωρῶν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, ἀλλ' ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας, ἐλπίζων ὅτι θὰ ἐπωφελεῖτο ἀπὸ τὴν ἐκραγεῖσαν κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο (1648) ἐσωτερικὴν ἐξέγερσιν τῆς Fronde. Ὁ πόλεμος οὗτος μεταξὺ Γάλλων καὶ Ἰσπανῶν διήρκεσε πλέον τῶν 10 ἐτῶν, τελικῶς δὲ οἱ Ἰσπανοὶ ἠττηθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ ὑπογράψουν τὴν **Συνθήκην τῶν Πυρναίων** (1659), διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρησαν εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ

Ἄρτουά και μέγα μέρος τῆς Φλάνδρας. Τὸ ἴδιον ἔτος ὁ Λουδοβίκος ΙΔ΄ ἐνυμφεύθη τὴν **Μαρίαν Θηρεσίαν**, κόρην τοῦ Φιλίππου Δ΄ και εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἐκ 500.000 κορωνῶν ὑποσχεθείσης προικὸς ἐδήλωσεν ὅτι παραιτεῖται, ἐν ὀνόματι τῆς συζύγου του, παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἰσπανίας. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ ὑπόσχεσις αὕτη ἦτο δυσεκπλήρωτος διὰ τὴν οἰκονομικῶς ἐξηντλημένην Ἰσπανίαν, ἦτο αὐτονόητον ὅτι και ὁ Λουδοβίκος ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀπηλλαγμένον ἀπὸ τὴν δήλωσιν ταύτην.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρωθυπουργοῦ του Μαζαρέν (1661) και τὴν προσωπικὴν πλέον ἀνάληψιν τῆς βασιλείας, ὁ Λουδοβίκος ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπεκτείνει τὸ κράτος του εἰς βάρους τῶν ἄλλων κρατῶν και νὰ ἐπιβληθῇ ὡς ἀνώτατος δεσπότης εἰς τὴν Εὐρώπην. Τοιοῦτοτρόπως ἀρχίζει μίαν σειρὰν κατακτητικῶν πολέμων μὲ σκοπὸν νὰ φθάσῃ εἰς τὰ φυσικὰ σύνορα, ὡς ἔλεγον οἱ Γάλλοι, δηλ. τὸν Ρήνον. Οἱ ἐχθροὶ του ὠνόμασαν αὐτοὺς **ληστρικὸς πολέμους**, διότι σκοπὸν εἶχον τὴν ἄρπαγὴν ξένων ἐδαφῶν.

α. Πόλεμος διεκδικήσεως τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου (1667 - 1668)

Ὅταν τὸ 1665 ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας Φίλιππος Δ΄, ὁ Λουδοβίκος ἤγειρεν ἀξιῶσεις διεκδικῶν κληρονομικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῶν ἰσπανικῶν κτήσεων τῶν Κάτω Χωρῶν, αἱ ὁποῖαι μετεβιβάζοντο εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Φιλίππου, **Κάρολον Β΄**. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ υἱὸς οὗτος ἐγεννήθη ἀπὸ δεύτερον γάμον τοῦ Φιλίππου, ἐνῶ ἡ κόρη του Μαρία Θηρεσία ἀπὸ τὸν πρῶτον γάμον, ὁ Λουδοβίκος ΙΔ΄ ἐπεκαλέσθη παλαιὸν δίκαιον, κατὰ τὸ ὁποῖον προετιμῶντο εἰς τὰ ζητήματα κληρονομίας τὰ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τέκνα (*ius devolutionis* = δικαίωμα διεκδικήσεως) και ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἰσπανίας (1667). Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας **Λεοπόλδος Α΄** (1658 - 1705), διαδεχθεὶς τὸν πρεσβύτερον ἀδελφόν του Φερδινάνδον Γ΄, δὲν ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν αἴτησιν βοήθειας ἐκ μέρους τῆς Ἰσπανίας. Οὕτως ὁ στρατὸς τοῦ Λουδοβίκου εἰσηλθεν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὰς ἰσπανικὰς κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν και κατέλαβε τὴν Φλάνδραν και τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν. Ἄλλ΄ ἡ Ὀλλανδία κατάρθρωσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Ἀγγλίας και Σουηδίας και ἡ τριπλῆ συμμαχία ἠνάγκασε τὸν Λουδοβίκον νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐπέστρεψε τὴν Ἐλευθέραν

Κομητείαν, ἄρκεσθεις μόνον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Φλάνδρας (Εἰρήνη Αἴξ - λά - Σαπέλ, 1668).

β. Πόλεμος κατὰ τῆς Ὀλλανδίας (1672 - 1678)

Πνέων ἐκδίκησιν ὁ Λουδοβίκος ἐζήτει τὴν κατάλληλον στιγμήν νὰ πλήξῃ τὴν Ὀλλανδίαν, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πρωτεργάτις τῆς ὡς ἄνω συμμαχίας. Ἀφοῦ κατώρθωσε νὰ τὴν ἀπομονώσῃ μεταστρέφων ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Σουηδίαν, προσέβαλε τὴν χώραν μὲ πρωτοφανῆ διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους δύναμιν. Ἡ Ὀλλανδία διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον καὶ αἱ πόλεις αὐτῆς ἐδέχοντο τοὺς Γάλλους ἄνευ ἀντιστάσεως. Τότε ὁ Ὀλλανδικὸς λαὸς ἐξεγερθεὶς ἀνέτρεψε τὴν κυβέρνησιν τῶν μεγαλεμπόρων καὶ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν 22ετῆ **Γουλιέλμον τῆς Ὁράγγης**, ὁ ὁποῖος διέταξε νὰ καταρρίψουν τοὺς ὕδατοφράκτας τοὺς ὑπερασπίζοντας τὴν Ὀλλανδίαν ἀπὸ τὴν θάλασσαν καὶ ὅλη ἡ χαμηλὴ χώρα κατεκλύσθη ἀπὸ τὰ ὕδατα. Ὁ Γουλιέλμος κατήγετο ἀπὸ τὸν Οἶκον τῆς Ὁράγγης (Orange). Εἰς τῶν προγόνων του, ὁμώνυμός του, εἶχε γίνῃ ἐνδοξος εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῆς Ὀλλανδίας κατὰ τῆς Ἰσπανίας. Ἀναλαβὼν τὴν ἀρχὴν κατὰ τὰς κρίσιμους αὐτὰς στιγμὰς ὁ νέος Γουλιέλμος ἐκυβέρνησε τὴν Ὀλλανδίαν ἐπὶ τριάκοντα ἔτη καὶ ἀνεδείχθη ἔξοχος διπλωμάτης. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα, ὅταν ἔγινε βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, δὲν ἔπαυσε νὰ συνενώνῃ ἐχθροὺς κατὰ τοῦ Λουδοβίκου. Οὕτω διὰ τῶν ἐνεργειῶν του συνήφθη συμμαχία κατὰ τῆς Γαλλίας, τὴν ὁποίαν ἀπετέλεσαν ἡ Ὀλλανδία, ὁ αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος Α', τὸ Βραδεμβούργον καὶ ἡ Ἰσπανία. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἠναγκάσθη νὰ ἐκενώσῃ τὴν Ὀλλανδίαν καὶ ὁ Λουδοβίκος παρεχώρησεν ὅλα τὰ ἐδάφη, τὰ ὁποῖα τῆς εἶχεν ἀποσπάσει, ἀλλ' εἰς ἀντάλλαγμα τούτων καὶ χάρις εἰς τὰς νίκας τῶν στρατηγῶν Turenne καὶ Condé ἐξηναγκάσθη ἡ Ἰσπανία νὰ παραχωρήσῃ πάλιν εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν Ἐλευθέραν Κομητείαν ὡς καὶ συνοριακὰς θέσεις εἰς τὸ Βέλγιον (Συνθήκη Νιμέγκ, 1678).

γ. Πόλεμος κατὰ τῆς Γερμανίας (1686 - 1697).

Ὁ Λουδοβίκος εἶχε φθάσει ἤδη εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δυνάμεως καὶ εἰς ὠρισμένα σημεῖα κατώρθωσε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν

τῆς Γαλλίας μέχρι τοῦ Ρήνου. Νομίζων λοιπὸν ὅτι ἡδύνατο νὰ καταλαμβάνη συνεχῶς χώρας ἄνευ ἀντιστάσεως, συνέστησεν ἰδιαίτερα συμβούλια (Chambres de réunion), διὰ νὰ ἐξετάσουν ποῖαι πόλεις ἢ χῶραι εἶχον ἀποτελέσει ἄλλοτε ἐξαρτήματα τῆς Γαλλίας, ἀναζητῶν παλαιούς τίτλους ἀνερχομένους μέχρι τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ βασιλέως Δαγοβέρτου καὶ καταλαμβάνων διὰ τοῦ στρατοῦ του ἐν μέσῃ εἰρήνῃ τὰς ἐπιδικαζομένας εἰς αὐτὸν πόλεις. Οὕτω κατέλαβε κατ' ἀρχὰς δέκα πόλεις τῆς Ἀλσατίας, μεταξύ τῶν ὁποίων τὸ Στρασβοῦργον, ἀνηκούσας εἰς τὴν Γερμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀπησχολημένος λόγῳ τῶν ταραχῶν τῆς Οὐγγαρίας καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Τούρκων, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντιταχθῆ κατὰ τοῦ Λουδοβίκου, ὁ ὁποῖος ἤξισσε (1685) καὶ τμῆμα τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ θανόντος ἐκλέκτορος τοῦ Παλατινάτου, ὡς κληρονομίαν τῆς ἀδελφῆς τοῦ ἐκλέκτορος Καρλόττας - Ἐλισάβετ, νύμφης τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ του, δουκὸς τῆς Ὁρλεάνης. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισεν ὁ τρίτος ληστρικός πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου (1686 - 1697). Ἄλλ' ἡ πολιτικὴ κατάστασις ἐστράφη αἰφνιδίως ἐναντίον του, διότι ἡ ἔνδοξος ἐπανάστασις εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἐξεδίωξε τὸν φίλον του βασιλέα Ἰάκωβον Β' καὶ ἔφερεν εἰς τὸν θρόνον τὸν Γουλιέλμον τῆς Ὁράγγης, ὁ ὁποῖος ἔγινε ψυχὴ τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ Λουδοβίκου συνενώσας τὴν Ἀγγλίαν, τὴν Ὁλλανδίαν, τὸν αὐτοκράτορα Λεοπόλδον Α', νικητὴν ἤδη εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Τούρκων, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Σαβοΐαν κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας (Συνασπισμὸς Αὐγούστης).

Ὁ πόλεμος διεξήχθη εἰς διάφορα μέτωπα, τελικῶς δὲ οἱ Γάλλοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκκενώσουν τὸ Παλατινάτον, ἀφοῦ ἠρήμωσαν τὴν χώραν κατὰ τρόπον βάρβαρον. Ὁ Λουδοβίκος ἐταπεινώθη ζητήσας ἀπὸ τοὺς διπλωμάτας του νὰ ἔλθουν εἰς συμφωνίαν μὲ τοὺς ἀντιπάλους του, διὰ τῆς ὁποίας ἀνεγνώριζε τὸν Γουλιέλμον ὡς βασιλέα τῆς Ἀγγλίας. Παρὰ τὴν ταπεινώσιν του ὁμως διετήρησε τὰς παλαιὰς κτήσεις του ὡς καὶ τὸ Στρασβοῦργον (Συνθήκη Ρύσβικ, 1697).

δ. Πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ Ἰσπανικοῦ θρόνου (1701 - 1713).

Ὁ τέταρτος καὶ τελευταῖος πόλεμος τοῦ Λουδοβίκου ὑπῆρξε

καταστρεπτικός δι' αὐτὸν καὶ ἐσημείωσε τὴν κατάρρευσιν τῆς γαλλικῆς ὑπεροχῆς εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ πόλεμος ἤρχισε μὲ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν νέον αἰῶνα καὶ διήρκεσε δέκα τρία ἔτη (1701 - 1713). Ὁ Λουδοβίκος ἐπεχείρησε νὰ ἐγκαταστήσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἰσπανίας τὸν ἔγγονόν του **Φίλιππον ντ' Ἀνζοῦ** (Philippe d'Anjou) ὡς διάδοχον τοῦ ἀσθενικοῦ καὶ ἄπαιδος βασιλέως Καρόλου Β', υἱοῦ τοῦ Φιλίππου Δ' καὶ τελευταίου βασιλέως τῆς Ἰσπανίας ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀψβούργων. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοιουτοτρόπως ἡ δύναμις τῆς Γαλλίας θὰ ἀπέβαινε μεγίστη, συνησπίσθησαν κατ' αὐτοῦ αἱ σημαντικώτεραι δυνάμεις τῆς Εὐρώπης. — Ἀγγλία, Ὀλλανδία, Γερμανία, Πρωσσία, Σαβοΐα, Πορτογαλία καὶ τὰ ἐκλεκτοράτα Μαγεντίας, Παλατινάτου, Ἀννοβέρου κλπ. — Οὕτως ὁ πόλεμος κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ἔλαβε χαρακτῆρα πανευρωπαϊκοῦ σχεδὸν πολέμου.

Ἡ Γαλλία δὲν διέθετε πλέον τὰ προηγούμενα ἄφθονα μέσα, ὁ Λουδοβίκος ἦτο γέρων καὶ εἶχον ἀποθάνει οἱ καλύτεροι στρατηγοὶ του, ἐνῶ οἱ ἐχθροὶ του ἀνέδειξαν δύο ἐξαιρετοὺς στρατηγούς, οἱ Αὐστριακοὶ τὸν πρίγκιπα **Εὐγένιον τῆς Σαβοΐας**, ὁ ὁποῖος εἶχε δοξασθῆ εἰς τοὺς κατὰ τῶν Τούρκων πολέμους, οἱ δὲ Ἄγγλοι τὸν **Μάρλμπορω** (Marlborough), σύζυγον τῆς εὐνοουμένης τῆς βασιλίσσης Ἄννης.

Ὁ πόλεμος ἐλάμβανε κατ' ἀρχὰς εὐνοϊκὴν τροπὴν διὰ τὸν Λουδοβίκον, ἀλλ' ὅτε οἱ δύο στρατηγοί, Εὐγένιος καὶ Μάρλμπορω, μετέφεραν κρυφίως τὸν ἀγγλο - ολλανδικὸν στρατὸν ἀπὸ τὰς Κάτω Χώρας εἰς Βαυαρίαν, ὁ ἐκεῖ εὐρισκόμενος γαλλικὸς στρατὸς ὑπέστη δεινὴν ἥτταν. Συγχρόνως ὁ ἀγγλικὸς στόλος κατέλαβε τὸ Γιβραλτάρ (1704), τὸ ὁποῖον διατηροῦν οἱ Ἄγγλοι μέχρι σήμερον. Μετὰ νέαν νίκην τοῦ ἠνωμένου στρατοῦ εἰς τὸ Βέλγιον οἱ δύο στρατηγοὶ ἐβάδιζον ἤδη κατὰ τῶν Παρισίων. Ἀπὸ τὴν κρίσιμον αὐτὴν θέσιν ἔσωσε τὸν Λουδοβίκον ἡ αἰφνιδία πολιτικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ἡ κυβέρνησις τῶν Οὐίξ ἀνετράπη, ὁ στρατηγὸς Μάρλμπορω ἀπώλεσε τὴν ἰσχὺν καὶ ἡ νέα κυβέρνησις τῶν Τόρις ἐκλίνε πρὸς τὴν εἰρήνην. Συγχρόνως εἶχεν ἀποθάνει ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσήφ Α' (1705 - 1711) (υἱὸς τοῦ Λεοπόλδου Α') καὶ ὁ ἀδελφὸς του Κάρολος ΣΤ', ὁ ἀπαιτητῆς τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τῆς

Γερμανίας (1711 - 1740). Ἡ Ἑγγλία καὶ ἡ Ὀλλανδία δὲν εἶχον συμφέρον νὰ ἐνωθῆ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἰσπανία καὶ νὰ ἀνασθη τὸ κράτος τοῦ Καρόλου Ε'. Τοιοῦτοτρόπως ἡ συμμαχία διεσπάρθη, ἡ δὲ Γαλλία ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὰς πλείστας τῶν κατακτήσεων τοῦ Λουδοβίκου.

Εἰρήνη τῆς Οὔτρεχτ (1713)

Ἡ εἰρήνη τῆς **Οὔτρεχτ** (Utrecht, πόλις τῆς Ὀλλανδίας), ὥρισε τὰ ἑξῆς :

1. Ὁ ἔγγονος τοῦ Λουδοβίκου Φίλιππος ντ' Ἀνζού ἀνεγνωρίσθη βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας, ὑπὸ τὸ ὄνομα **Φίλιππος Ε'**, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ὄρω νὰ μὴ ἐνωθοῦν τὰ στέμματα τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας. Δι' αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἰσπανίας ὁ **βουρβονικὸς οἶκος**.

2. Ὁ αὐτοκράτωρ ἔλαβε τὰς ἰσπανικὰς κτήσεις τῶν Κάτω Χωρῶν, τὸ Μιλᾶνον, τὴν Νεάπολιν καὶ τὴν Σαρδηνίαν.

3. Ὁ δούξ τῆς Σαβοΐας Εὐγένιος ἔλαβε τὴν Σικελίαν καὶ τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ ἀργότερα αὐτὴν εἰς τὸν αὐτοκράτορα λαβὼν ὡς ἀντάλλαγμα τὴν Σαρδηνίαν, ἡ ὁποία μετὰ τῆς Σαβοΐας καὶ τοῦ Πεδεμοντιοῦ ἀπετέλει βασιλείον.

4. Ἡ Ἑγγλία ἐκράτησε τὸ Γιβραλτάρ καὶ τὴν Μινόρκαν, κατέλαβε δὲ ἐπὶ πλέον σημαντικὸν μέρος τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀμερικῆς.

5. Ἡ Γαλλία διετήρησε τὰς κατακτήσεις ἐκ τῶν πολέμων τοῦ Λουδοβίκου, ἤτοι τὴν Ἀλσατίαν, Ἀρτουά, Φλάνδραν καὶ Ἐλευθέραν Κομητείαν.

Διὰ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας ἡ εἰρήνη τῆς Οὔτρεχτ ἐσήμαινε τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς καταστροφῆς, τῆς γενομένης διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βεσφαλίας, διότι ἡ Αὐστρία ἀπέβαινε πάλιν ἰσχυρὰ δύναμις κατέχουσα κτήσεις εἰς τὰς Κάτω Χώρας καὶ κυριαρχοῦσα τῆς Ἰταλίας, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου εἶχε γίνει κυρία τῆς Οὐγγαρίας ἐκδιώξασα τοὺς Τούρκους. Ἡ Ἑγγλία ἀφ' ἑτέρου ἐπεξετάθη μεγάλως εἰς τὰς ἀποικίας, ἐνῶ ἡ δύναμις τῆς Ὀλλανδίας διαρκῶς κατέπιπτεν. Ἡ Γαλλία διετήρησε σχεδὸν ὅλας τὰς κατακτήσεις, ἀλλὰ δὲν ἦτο πλέον ἡ δεσπόζουσα δύναμις εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ή Εύρώπη μετά την ειρήνην της Ουτρεχτ (1713)

Θάνατος τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'

Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἀπέθανεν 77 ἐτῶν (1715) παραμείνας 72 ἔτη ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ κυβερνήσας τὴν Γαλλίαν ἐπὶ 54 ἔτη. Ἄλλ' ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτὸς τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ βασιλεὺς ἡλιος (le roi soleil), ὅπως ἠρέσκετο νὰ ὀνομάζη τὸν ἑαυτόν του, ἀποθνήσκων ἄφινε τὴν χώραν του κατεστραμμένην, ὅπως ὁ Φίλιππος Β' τὴν Ἰσπανίαν. Εἶχε δαπανήσει κολοσσιαῖα ποσὰ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ὀρέξεων του. Ἀπὸ τοῦ 1667 διεξῆγε σχεδὸν διαρκῆ πόλεμον κατὰ τῆς Εὐρώπης, ἐνῶ αἱ δαπάναι εἰς οἰκοδομάς, τὰ δῶρα εἰς εὐνοουμένους καὶ ὁ πολυτελής βίος τῆς αὐλῆς ἀπερρόφησαν μυθῶδη ποσά.

Ἡ ἀκαταλόγιστος φορολογία ἀπεμύζησεν οἰκονομικῶς τοὺς χωρικοὺς, ἡ δὲ καταδίωξις τῶν Οὐγενότων ἐστέρησε τὴν χώραν ἀρίστων τεχνιτῶν καὶ κατέστρεψε τὴν βιομηχανίαν. Εἰς πολλὰ μέρη οἱ χωρικοὶ μόλις εὕρισκον ἄρτον καὶ εἰς ὅλην τὴν Γαλλίαν παρετηρήθη ἐλάττωσις τοῦ πληθυσμοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ἠσθάνθη ἀνακούφισιν, ὅταν ἔληξεν ἡ μακρὰ βασιλεία του.

Ὁ Λουδοβίκος εἶχεν ἴδει ἀποθνήσκοντα τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου ὅλα τὰ μέλη τῆς οικογενείας του. Ὑπελείπετο μόνον ὁ πενταετής υἱὸς τοῦ ἐγγόνου του, ὁ ὁποῖος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας ὑπὸ τὸ ὄνομα **Λουδοβίκος ΙΕ'**.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΖ' ΑΙΩΝΑ Ο ΑΙΩΝ ΤΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ'

Τὰ γαλλικὰ γράμματα

Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἡ Γαλλία ἔγινε κέντρον πνευματικῆς κινήσεως. Ἰδίως ἀνεπτύχθη πολὺ ἡ λογοτεχνία. Οἱ ἐξοχώτεροι τῶν συγγραφέων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ὑπῆρξαν Γάλλοι. Ἡ γαλλικὴ γλῶσσα ἀπέβη ἡ γλῶσσα τῶν ἀνεπτυγμένων καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ οἱ γάλλοι συγγραφεῖς ἔγιναν ὑπόδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους λαούς.

Βραδύτερον ὑπέθεσαν ὅτι τὴν ἀκμὴν αὐτὴν προεκάλεσεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' προστατεύσας τοὺς συγγραφεῖς καὶ ὁ Βολταῖρος ὠνόμασε τὴν ἐποχὴν αὐτὴν **αἰῶνα Λουδοβίκου ΙΔ'**. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι καθ' ὅλα ἀκριβές, διότι ἡ Γαλλία εἶχε μεγάλους συγγραφεῖς ἤδη πρὸ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ ἡ λεγομένη ἐπίδρασις τοῦ βασιλέ-

ως τούτου ἦτο μικρότερα ἀπὸ ὅσην τοῦ ἀπέδосαν. Ἡ ἀνάπτυξις ἦτο κυρίως τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἰσχύος τῆς Γαλλίας κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα. Ἄλλ' εἶναι ἐπίσης ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ γαλλικὴ αὐτὴ σκορπίσασα πλουσίως τὰ μέσα τῆς εὐεξίας εἰς τὰς Βερσαλλίας καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐδημιούργησεν ἐκλεκτὴν κοινωνίαν, τῆς ὁποίας προῖον ἦτο ἡ ἀκμὴ τῶν γραμμάτων.

Ἡ κοινωνία ἐκείνη ἦτο κομψὴ καὶ ἀνυπερβλητος εἰς λεπτότητα, ἀλλὰ καὶ ὑπερβολικὰ πειθαρχικὴ καὶ τυπικὴ, ἄνευ ἰσχυρᾶς ἐσωτερικῆς ὀρμῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ λογοτεχνία τῆς διακρίνεται διὰ τὴν κομψότητα καὶ τὴν συμμετρίαν τῆς μορφῆς, ἀλλὰ δὲν διαπνέεται ἀπὸ ἰσχυρὰν δημιουργικὴν πνοήν.

Ἡ Ἀκαδημία

Ἡ Γαλλικὴ Ἀκαδημία ἦτο κατ' ἀρχὰς συνάθροισις ἰδιωτῶν. Ἄλλ' ὁ Ρισελιὲ ἀνεγνώρισεν αὐτὴν ὡς ἐπίσημον σωματεῖον ὑπὸ τὸ ὄνομα **Γαλλικὴ Ἀκαδημία** καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ προστάτου αὐτῆς (1635). Ἐπίσης ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' ἐπροστάτευσεν αὐτὴν, ὅταν δὲ τελειωτικῶς ὠργανώθη, ἀπετελέσθη ἀπὸ τεσσαράκοντα μέλη, τὰ ὁποῖα βραδύτερον ὠνομάσθησαν **ἀθάνατοι**. Ὁ Ρισελιὲ ἐπεφόρτισεν αὐτὴν νὰ ρυθμίσῃ τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, ὥστε νὰ ἐξαρκῆ εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ συντάξῃ λεξικόν, γραμματικὴν, ρητορικὴν καὶ ποιητικὴν, ἀλλὰ κατῶρθωσε νὰ συμπληρώσῃ μόνον τὸ λεξικόν. Οὕτω προῆλθε τὸ ὀνομαστὸν **Λεξικόν** τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας (1η ἔκδοσις 1694).

Οἱ συγγραφεῖς

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὴν Εὐρώπην ἰδιαίτερα τάξις συγγραφέων, διότι δὲν ὑπῆρχεν εὐρὺ ἀναγνωστικὸν κοινὸν καὶ τὰ βιβλία ἀπέφερον ἐλάχιστον κέρδος. Διὰ τοῦτο οἱ λογοτέχναι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εὐκατάστατοι ἄστοι καλλιεργοῦντες ἐρασιτεχνικῶς τὰ γράμματα. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' εἶχε τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἴδῃ λαμπρυνομένην τὴν βασιλείαν του ἀπὸ μεγάλους συγγραφεῖς ὡς καὶ ἀπὸ μεγάλας νίκας. Διὰ τοῦτο

ἠθέλησε νὰ προστατεύσει τοὺς συγγραφεῖς, ἀλλὰ τὰ ἐπιδόματα διενέμοντο ἀδεξίως, ὥστε οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς ὀλίγον ὠφελήθησαν ἀπ' αὐτά.

Εἰς τὴν ἀρχαιότεραν τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' γενεὰν ἀνήκουν τρεῖς μεγάλοι συγγραφεῖς.

Ὁ Πέτρος Κορνήλιος (Pierre Corneille, 1606 - 1684) ἀφοῦ προηγουμένως συνέγραψε περιπλόκους κωμωδίας, παρουσίασε τὸ 1653 τὸν *Cid*, δρᾶμα ἱπποτικόν, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπιτυχία ὑπῆρξε πρωτοφανής. Ὁ Κορνήλιος ἐκαλλιέργησε τὸ ἥρωϊκὸν δρᾶμα. Ὅπως ὅλοι οἱ δραματικοὶ συγγραφεῖς τῆς Γαλλίας τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, πρότυπον εἶχε τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα. Τὰς ὑποθέσεις του ἐλάμβανε κατὰ προτίμησιν ἀπὸ τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν, διότι οἱ Ρωμαῖοι, ὅπως ἔλεγεν, εἶχον ὕφος μεγαλοπρεπές. **Ὁ Ὁράτιος, ὁ Κίνας, ὁ Πολύευκτος**, εἶναι τὰ ἄριστα τῶν δραμάτων του.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ **Ντεκάρτ** (Descartes, 1596 - 1650, γνωστὸς μὲ τὸ ἐκλατινισθὲν ὄνομα **Καρτέσιος** (Cartesius), ἐξέδωκε τὸ πρῶτον σημαντικὸν ἔργον φιλοσοφίας, εἰς γαλλικὴν γλῶσσαν, τὸν **περὶ μεθόδου λόγον**, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐγένινεν εἰς τῶν θεμελιωτῶν τοῦ γαλλικοῦ λόγου.

Ὁλίγον βραδύτερον ὁ **Πασκάλ** (Pascal, 1623 - 1662), ὁ ὁποῖος σχεδὸν παῖς εἶχε δεῖξει σπανίαν ἰδιοφυΐαν εἰς τὰ μαθηματικὰ καὶ τὴν φυσικὴν, ἐδημοσίευσε σειρὰν ἐπιστολῶν κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν, αἱ ὁποῖαι ὠνομάσθησαν *Provinciales* καὶ ἐθεωρήθησαν ὡς πρότυπον τοῦ γαλλικοῦ πεζοῦ λόγου. Μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ συγγραφέως οἱ φίλοι του ἐδημοσίευσαν ὑπὸ τὸν τίτλον *Σκέψεις* (Pensées) τὰ ἀποσπάσματα συγγράμματος, τὸ ὁποῖον συνέταξε, διὰ νὰ ἀποδείξη τὴν ἀλήθειαν τῆς καθολικῆς θρησκείας.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' διεκρίθησαν τέσσαρες ποιηταί, ὁ **Μολιέρος, ὁ Λαφονταίν, ὁ Μπουαλὼ** καὶ ὁ **Ρακίνας**.

Ὁ Μολιέρος (Molière, 1622 - 1673) ἦτο ἐξαιρετικὴ ἰδιοφυΐα, ὁ μόνος ἀληθινὸς δημιουργὸς ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Αἱ 29 κωμωδίαί του εἶναι ἀπὸ τὰ τελειότερα ἔργα τοῦ εἴδους. Ὁ Μολιέρος ἐγνωρίζε καλῶς τὸν ἄνθρωπον, κατεῖχε τὴν σκηνηκὴν τέχνην καὶ διέσυρε τὰ ἐλαττώματα τῶν συγχρόνων του. Ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν κωμωδιῶν του ὑπερβαίνουν τὰ ὄρια τῶν χρόνων του

καὶ καταντοῦν αἰώνιοι τύποι. Ὁ Ἄρχοντοχωριάτης, αἱ Σοφαὶ Γυναῖκες, ὁ Φιλάργγυρος, ὁ Κατὰ φαντασίαν ἀσθενής, εἶναι θεατρικὰ ἔργα πλήρη χάριτος δεικνύοντα τὰς διαφόρους ὄψεις τοῦ ἀνθρώπινου χαρακτήρος, ἐνῶ ὁ Μισάνθρωπος καὶ ὁ Ταρτοῦφος εἶναι ἀριστουργήματα, εἰς τὰ ὁποῖα τὸ κωμικὸν ἐγγίζει τὰ ὄρια τοῦ τραγικοῦ.

Ὁ Λαφονταίν, (La Fontaine, 1621 - 1695) ἦτο ἀριστοτέχνης τοῦ γαλλικοῦ στίχου. Διεκρίθη κυρίως ὡς ποιητῆς μύθων, τῶν ὁποίων τὰς ὑποθέσεις ἐλάμβανεν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μυθογράφους.

Ὑπὸ τὴν μορφήν ὁμως τῶν ζώων ἐζωγράφησε τὰ ἦθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν ἀνθρώπων, ὥστε οἱ μῦθοί του εἶναι ἀληθῆ μικρὰ δράματα διακρινόμενα διὰ τὴν ζωηρότητα καὶ λεπτότητα τῶν παρατηρήσεων. Ὁ Λαφονταίν θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς γνησιωτέρους ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος καὶ οἱ μῦθοί του τάσσονται μεταξύ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας.

Ὁ Μπουαλώ (Boileau, 1636 - 1711) δὲν ἦτο κυρίως ποιητῆς, ἀλλ' εἶχε λεπτὴν καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν. Εἶναι ὁ ἀνεγνωρισμένος κριτικὸς τῶν χρόνων τούτων. Ἦτο θαυμαστής τοῦ Ὁρατίου καὶ κατ' ἀπομίμησιν ἐκείνου ἔγραψε **Σατίρας** καὶ **Ἐπιστολάς** καὶ τὴν **Ποιητικὴν τέχνην**. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' δῶρισε αὐτὸν ἱστοριογράφον τῆς αὐλῆς.

Ὁ καλλιτεχνικώτερος τῆς σειρᾶς αὐτῆς ἦτο ὁ νεώτερος **Ἰωάννης Ρασίν** (Racine, 1639 - 1699), γνωστὸς εἰς ἡμᾶς ὡς Ρακίνας. Ἐκπαιδευθεὶς εἰς σχολὴν μοναχῶν προωριζετο διὰ τὸ ἱερατικὸν στάδιον, ἀλλ' ἠγάπησε τὸ θέατρον καὶ ἔγραψε τραγωδίας, ἀπομιμούμενος τὸν Εὐριπίδην, τὸν ὁποῖον ἐγνώριζεν ἀπὸ τὸ πρωτότυπον χωρὶς νὰ τὸν ἐννοῇ πάντοτε καλῶς. Ἐντὸς δεκαετίας παρήγαγε τὰ ἀριστα τῶν ἔργων του, τὴν **Ἀνδρομάχην** καὶ τὴν **Ἰφιγένειαν**,

Ὁ Μολιέρος (Παρίσιοι, Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη).

Ὁ Ρασίν (Παρίσιοι, Ἔθν. Βιβλιοθήκη).

τὸν Βρεττανικὸν καὶ τὴν **Φαίδραν**, γράφων μὲ παραδειγματικὴν εὐχέρειαν στίχους τρυφεροὺς καὶ ἐπιτυγχάνων ἀμεμπτον συμμετρίαν τοῦ συνόλου. Ὁ Ρακίνας θεωρεῖται τὸ πρότυπον τοῦ κλασσικοῦ ὕψους καὶ τῆς κλασσικῆς τέχνης. Πικρανθεὶς ἀπὸ τὴν κακὴν ὑποδοχὴν τῆς **Φαίδρας**, ἐγκατέλειπε τὸ θέατρον καὶ ἀφιερῶθη εἰς τὴν σύνθεσιν θρησκευτικῶν ποιημάτων. Μόλις βραδύτερον καὶ κατὰ παράκλησιν τῆς μαρκησίας ντὲ Μαιντενὸν ἐπανῆλθεν εἰς τὸ θέατρον καὶ ἔγραψε δύο θρησκευτικὰ δράματα, τὴν **Ἑσθῆρ** καὶ τὴν **Ἀθελίαν**, τὰ ὁποῖα δεικνύουσιν ἄλλην ὁ-

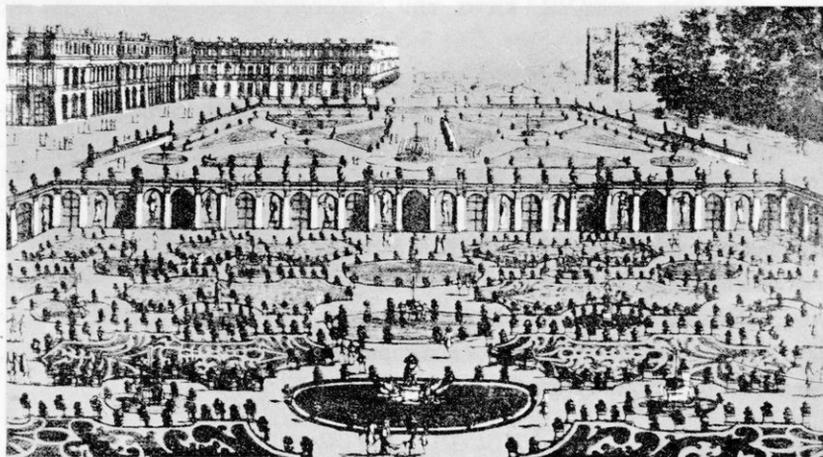
ψιν τῆς ἰδιοφυΐας τοῦ ποιητοῦ καὶ εἶναι ἔργα λεπτῆς θρησκευτικῆς συγκινήσεως ἐνθυμίζοντα εἰκόνας τοῦ Ραφαήλ.

Οἱ τέσσαρες οὗτοι συγγραφεῖς ἐπεβλήθησαν εἰς τὴν κοινὴν γνώμην, τὰ ἔργα των ἐθεωρήθησαν ὑποδειγματικά, οἱ δὲ κανόνες, τοὺς ὁποίους ἐθέσπισεν ὁ Μπουαλώ εἰς τὴν Ποιητικὴν Τέχνην, ἴσχυσαν ἐπὶ πολὺν χρόνον ὡς αἱ τελευταῖαι λέξεις τῆς αἰσθητικῆς. Αὐτὴ εἶναι ἢ κατ' ἐξοχὴν κλασσικὴ λογοτεχνία τῆς Γαλλίας.

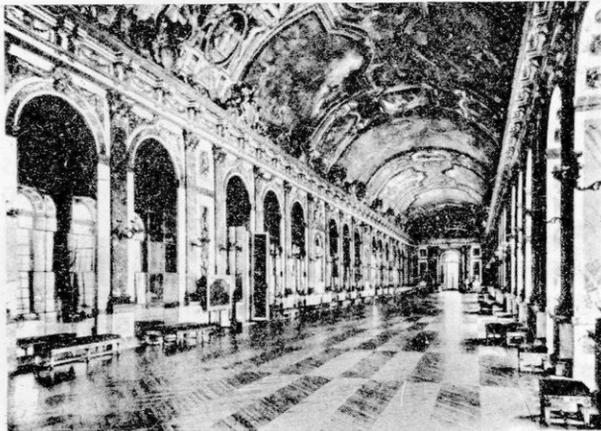
Εἰς νεωτέραν γενεάν ἀνήκουν ὁ συγγραφεὺς τῶν **Χαρακτήρων Λαμπρουγέρ** (La Bruyère, 1645 - 1696) καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος **Φενελὸν** (Fénélon, 1652 - 1715), ὁ παιδαγωγὸς τοῦ ἐγγόνου τοῦ βασιλέως. Αἱ **περιπλανήσεις τοῦ Τηλεμάχου** (Les aventures de Télémaque) εἶναι εἶδος ἐπικῆς διηγήσεως κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Ὀδυσσεΐας. Κύριος σκοπὸς ὅμως τοῦ συγγραφέως ἦτο νὰ δώσῃ νέον πρότυπον ἡγεμόνος, ὁ ὁποῖος ἐργάζεται διὰ τὸ ἀγαθὸν τῶν ὑπηκόων του. Αἱ **περιπλανήσεις** ἀπεδοκιμάσθησαν ὑπὸ τῆς αὐλῆς καὶ ὁ συγγραφεὺς των κατεδικάσθη εἰς εὐσχημον ἐξορίαν ἀπομακρυνθεὶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν του.

Ἀρχιτεκτονική καὶ ζωγραφικὴ ἐν Γαλλίᾳ

Ὁ Λουδοβίκος ἸΔ΄ ἐδαπάνησε κολοσσιαία ποσὰ δι' οἰκοδομὰς, ἐπειδὴ ἤθελε νὰ λαμπρύνῃ τὴν βασιλείαν του μὲ μνημεῖα μεγαλοπρεπῆ. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ ἀνεξωγογήθησαν διὰ τῆς γενναιοδωρίας του. Ὁ Λουδοβίκος ἐπεσκεύασε τὰ ἀνάκτορα τοῦ **Κεραμεικοῦ** (Tuileries) καὶ τοῦ **Λούβρου**, ἔκτισε δὲ τὰ ἀνάκτορα τοῦ **Μαρλὺ** (Marly) καὶ τοῦ **Τριανόν** (Trianon). Ἀλλὰ τὸ κύριον ἀρχιτεκτονικὸν μνημεῖον τῆς βασιλείας του εἶναι τὰ μυθώδη εἰς πολυτέλειαν ἀνάκτορα τῶν **Βερσαλλιῶν** (Versailles). Αἱ Βερσαλλίαι εὐρίσκονται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοὺς Παρισίους καὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ σύμπλεγμα οἰκοδομῶν. Τὸ κεντρικὸν οἰκοδόμημα ἔχει μῆκος 450 μέτρα καὶ κοσμεῖται ἀπὸ κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν. Ἀποτελεῖται ἀπὸ ἕνα ὄροφον πολὺ ὑψηλόν, ἀπὸ δεύτερον χαμηλότερον καὶ ἀντὶ στέγης φέρει ὀριζόντιον δῶμα. Πρὸ τοῦ ἀνακτόρου διεμόρφωσαν ἀπέραντον κήπον μὲ εὐρείας δενδροστοιχίας, ὁ ὁποῖος κοσμεῖται μὲ μαρμάρινα ἀγάλματα παριστάνοντα πρόσωπα τῆς μυθολογίας. Οἱ δρόμοι ὀδηγοῦν εἰς κρήνας ἢ εἰς μικρὰς λίμνας, αἱ ὁποῖαι στολιζοῦνται μὲ ἀγάλματα ἀρχαίων θεῶν καὶ μὲ πίδακας φθάνοντας εἰς μέγα ὕψος.

Βερσαλλίαι.

Ἐνάκτορα τῶν Βερσαλλιῶν (Ἡ αἴθουσα τῶν κατόπτρων).

Τὰ οἰκοδομήματα αὐτὰ κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν παραλλαγὴν τοῦ ρυθμοῦ τῆς Ἀναγεννήσεως, τὴν ὁποῖαν ὠνόμασαν **Μπαρόκ** (Baroque). Ὁ νέος ρυθμὸς ζητεῖ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐντύπωσιν τοῦ μεγαλειώδους καὶ τοῦ ἐπιβλητικοῦ μὲ

τὸν ὄγκον τῆς ὅλης οἰκοδομῆς καὶ τὴν διάταξιν τῶν μερῶν. Προτιμᾷ τὴν τεθλασμένην ἢ τὴν καμπύλην γραμμὴν καὶ τὸν φόρτον τοῦ γλυπτικοῦ καὶ ζωγραφικοῦ διακόσμου ἀντὶ τῆς εὐθυγραμμίας τοῦ κλασσικοῦ ρυθμοῦ.

Γενικῶς τὸν ρυθμὸν Μπαρόκ χαρακτηρίζει τι τὸ βίαιον, βαρὺ καὶ ἐπιδεικτικόν, ἀντίθετον πρὸς τὴν λιτότητα τῆς κλασσικῆς τέχνης. Ὁ ὅρος προῆλθε, κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν γνώμην, ἐκ τῆς πορτογαλικῆς λέξεως *barroco*, διὰ τῆς ὁποίας οἱ κοσμηματοπῶλαι ὠνόμαζον τοὺς ἀκατεργάστους καὶ ἀκανονίστους πολυτίμους λίθους.

Ἡ γαλλικὴ ζωγραφικὴ τοῦ 17 αἰῶνος δὲν παρήγαγεν ἔργα μεγάλης ἀξίας. Ἡ τέχνη εἶχε τελειοποιηθῆ καὶ οἱ τεχνῖται ἐζωγράφιζον με μεγάλην ἐπιμέλειαν, ἀλλὰ τὸ κοινὸν ἐζήτει τὸ πομπῶδες καὶ βαρὺ. Διὰ τοῦτο περισσότερο ἀπὸ τὰς κανονικάς, τὰς σοβαρὰς καὶ ψυχρὰς συνθέσεις ἐκτιμῶνται τὰ τοπία μὲ ἱστορικὰ καὶ μυθολογικὰ θέματα τοῦ **Νικ. Πουσσέν** (Nic. Poussin), **Ποιμένες τῆς Ἀρκადίας**, **Ἰδεῶδες τοπίον**, **Ὅρφεὺς καὶ Εὐρυσδίκη**, ἢ **Ἀρπαγὴ τῶν Σαβίνων** κλπ. καὶ τὰ τοπία τοῦ **Κλωντ Λορραῖν** (Claude Lorrain), **Πρωῖα**, **Ἐσπέρα**, ἢ **Ἐπιβίβασις τῆς βασιλείσεως τοῦ Σαβᾶ** κλπ.

Ἴσπανοὶ ζωγράφοι

Ἀντιθέτως ἢ Ἰσπανία ἀνέδειξε κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς με-

ρικούς από τούς καλύτερους ζωγράφους τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Βελάσκεθ (Velasquez, 1599 - 1660) ἐξωγράφιζε μέ τέχνην καί ἀνυπέβλητον ἐκφραστικότητα κατορθώσας μέ ἀπλᾶ χρώματα νά παράγη ἀρμονίαν φωτοσκιάσεων. Πλὴν τῶν μεγάλων θρησκευτικῶν εἰκόνων (**Σταύρωσις** κλπ.) ἐφιλοτέχνησε προσωπογραφίας βασιλέων καί μικρῶν πριγκίπων τῆς αὐλῆς, τῶν ὁποίων τινές εἰ-

Ἁγία Σύλληψις (Μουρίλλο, Μουσεῖον Λούβρου).

Ἡ Ἰνφάντιν Τερέζα (Βελάσκεθ).

ναὶ ὀνομασταὶ (**Πριγκίπισσα Μαργαρίτα** κλπ.), μία δὲ ἱστορική του εἰκὼν (**Παράδοσις τῆς Μπρέντα**) εἶναι περίφημος.

Ὁ Μουρίλλο (Murillo, 1617 - 1682) ἐξωγράφιζε σκηνὰς ἀπὸ τὴν ἱερὰν ἱστορίαν ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐξαιρετικῆς χάριτος εἶναι αἱ Παναγίαι, τὰς ὁποίας παρουσίαζεν ἐν μέσῳ ἀπαλοῦ φωτός, καὶ ὁ μικρὸς Χριστὸς παίζων μετὰ τοῦ παιδὸς Ἰωάννου ἢ μετ' ἀρνίου. Ἐξωγράφιζεν ἐπίσης σκηνὰς τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, χωρικούς καὶ ἀγυιόπαιδας ἐντὸς χρυσοῦ φωτισμοῦ καὶ μετὰ πιστὴν παράστασιν τῆς πραγματικότητος. Ἔργα του : Ἡ Ἁγία Οἰκογένεια,

Ἡ Ἁγία Οἰκογένεια (Μουρίλλο, Μουσείον Λούβρου).

Παῖδες παίζοντες κύβους (Μουρίλλο, Μουσείον Μονάχου).

ἡ Ἀνάληψις τῆς Παρθένου, ἡ Ἁγία Σόλληψις, ὁ Ἅγιος Ἀντόνιος μετὰ τοῦ Χριστοῦ παιδός, Χριστός καὶ Ἰωάννης παῖδες μετὰ τοῦ ἀρνίου, Παῖδες τρώγοντες σταφυλὰς κλπ.

Ἡ ζωγραφικὴ εἰς τὰς Κάτω Χώρας

Κατὰ τὸν 12' αἰῶνα αἱ Κάτω Χῶραι ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον ζωγραφικὴν, ἡ ὁποία ἐν πολλοῖς εἶναι πλουσιωτέρα καὶ πολυμερέστερα καὶ ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν ζωγραφικὴν τῆς Ἀναγεννήσεως.

Κέντρα τῆς ζωγραφικῆς αὐτῆς τῆς περιόδου εἶναι ἡ Φλάνδρα καὶ ἡ Ὀλλανδία. Αἱ δύο σχολαί, ἡ **Φλαμανδική** καὶ ἡ **Ὀλλανδική** ἔχουν κοινὸν ἔθνικὸν χαρακτῆρα τὴν ἀγάπην τῆς φύσεως. Ἄλλ' ἡ Φλάνδρα μείνασα πιστὴ εἰς τὸ καθολικὸν δόγμα καὶ ἐξαρτωμένη ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν διετήρησε τὴν παράδοσιν τῆς χριστιανικῆς τέχνης, ἐνῶ ἡ Ὀλλανδία ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν

και από τον Ισπανικόν ζυγόν εδημιούργησε τέχνην μάλλον κοσμικήν.

Ο έξοχώτερος από τους Φλαμανδούς ζωγράφους ήτο ο Ροϋμπενς (Rubens, 1577 - 1640). Αφού έζησεν επί τινα χρόνον εις την Ίταλίαν και έμελέτησε τους καλλιτέχνας τής Αναγεννήσεως, έγκατεστάθη εις Άμβέρσαν, όπου παρέμεινε συνεχώς σχεδόν μέχρι του θανάτου του. Υπήρξεν από τους πλέον γονίμους καλλιτέχνας. Εις 2235 υπελογίσθησαν υπό Έπιτροπής συσταθείσης εις Άμβέρ-

Ο Ροϋμπενς και η σύζυγός του (Ροϋμπενς Πινακοθήκη Μονάχου).

Ο Βάν Ντάικ
(Αυτόπροσωπογραφία).

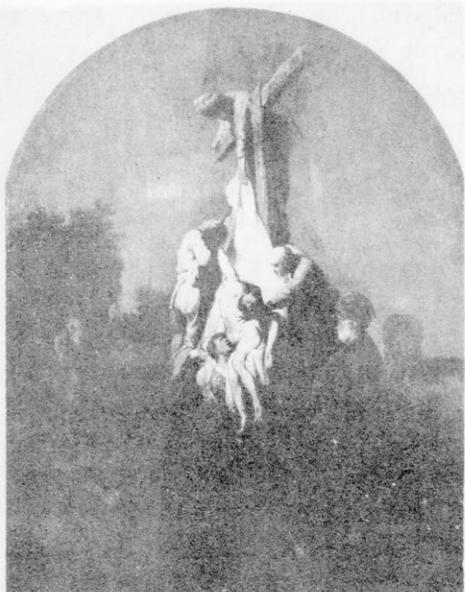
σαν οί σωζόμενοι πίνακές του, οί όποιοι είναι διεσκορπισμένοι εις τά μουσεια τής Εύρώπης. Μερικά από τά έργα του είναι : Άποκαθήλωσις, Λόγγη έκεντήθη, ή Προσωπογραφία του καλλιτέχνου μετά τής πρώτης γυναίκος του, κλπ.

Εις από τους γνωστοτέρους μαθητάς του Ροϋμπενς ήτο ο Βάν Ντάικ, (Van Dyck, 1599 - 1641), ό όποιος έμεινεν επί μακρόν εις Άγγλίαν, εις την αύλην του Καρόλου Α΄. Έργα του γνωστά είναι Κάρολος Α΄, τά Τέκνα του Καρόλου Α΄ κλπ.

Ἐκ τῶν Ὁλλανδῶν ζω-
γράφων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀ-
ξιολογώτερος εἶναι ὁ **Ρέμ-
πραντ** (Rembrandt, 1606
- 1669), ὁ ὁποῖος εἰργά-
σθη κυρίως εἰς προσωπο-
γραφίας, εἰς τοπία καὶ εἰς
σκηνὰς τοῦ καθημερινοῦ
βίου. Τὸ ἔργον του χαρα-
κτηρίζει ἡ ἀπαράμιλλος
ἀπόδοσις τῶν χρωμάτων
καὶ ἡ ἀντίθεσις φωτὸς καὶ

Ἐποκαθήλωσις (Ρέμπραντ). →

Μάθημα ἀνατομίας (Ρέμπραντ,
Μουσεῖον τοῦ Ἄμστερνταμ).

σκιάς. Ἀπὸ τὰ πλέον γνωστὰ ἔργα του εἶναι: **Ἡ Νυκτερινὴ Φρουρὰ καὶ τὸ Μάθημα τῆς Ἀνατομίας**, τὸ ὁποῖον παριστάνει ἱατρὸν ἐπιδεικνύοντα εἰς τοὺς συναδέλφους του ἀνατεμνόμενον σῶμα.

Αἱ ἐπιστῆμαι

Ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῶν νέων χρόνων εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν **Φυσικῶν ἐπιστημῶν**.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους οἱ ἄνθρωποι ἐζήτουν τὴν λύσιν πάσης ἀπορίας εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων καὶ ἰδίως τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων ἐπὶ μακρὸν ἐξηκολούθησαν τὸ σύστημα αὐτό.

Τὸν 12' αἰῶνα ὅμως πολλοὶ σοφοὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν ἀπ' εὐθείας τὴν φύσιν. Κατεσκεύασαν κατάλληλα ὄργανα μὲ τὰ ὁποῖα κατάρθωνον νὰ παράγουν κατὰ βούλησιν τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἤθελον νὰ μελετήσουν. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιούργησαν τὴν νεωτέραν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὴν **παρατήρησιν** καὶ τὸ **πείραμα**. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἐδειξαν μεγάλην δεξιότητα εἰς τὰς μελέτας αὐτὰς καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὑπερτεροῦν πολὺ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους.

Οἱ σοφοὶ τοῦ 12' αἰῶνος οἱ ἐγκύψαντες εἰς τὰς μελέτας αὐτὰς ἦσαν ὀλιγάριθμοι καὶ ὅλοι σχεδὸν ἑρασιτέχναι, εὕρισκόμενοι ἐκτὸς τῶν Πανεπιστημίων, τὰ ὁποῖα μὲ πείσμα ἀπέκλειον τὰς ἐρεῦνας αὐτάς. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐκκλησία κατεδίωκε πάντα νεωτερισμὸν εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως, ὡς αἵρεσιν. Αἱ ἐπιστῆμαι δὲν ἦσαν ἀκόμη πολὺ ἀνεπτυγμένα, ὥστε μελετῶν τις καὶ μόνος κατάρθωνε νὰ κατέχη ὅλας τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ τοῦ 13' καὶ 12' αἰῶνος ἦσαν συγχρόνως μαθηματικοί, φυσικοὶ καὶ φυσιολόγοι. Ἐγραφον εἰς τὴν λατινικὴν, τὰς δὲ γνώμας καὶ τὰς ἀνακαλύψεις τῶν ἀνεκοίνωνον πρὸς ἀλλήλους δι' ἐπιστολῶν.

Αἱ κυβερνήσεις παρετήρησαν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ ὠφέλεια ἀπὸ τὰς μελέτας αὐτάς. Ἐνδιεφέροντο ἰδίως διὰ τὴν ἀστρολογίαν, διότι οἱ ἄνθρωποι ἐξηκολούθουν νὰ πιστεύουσιν εἰς τὴν διὰ τῶν ἀστρων πρόγνωσιν. Δὲν ἤργησαν ὅμως νὰ ἐκτιμήσουν τὰς θετικὰς ὑπηρεσίας τῆς ἀστρονομίας. Τὸ 1667 ἐκτίσθη τὸ **Ἄστερο-**

Ἐκ τῶν Ὀλλανδῶν ζω-
γράφων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀ-
ξιολογώτερος εἶναι ὁ **Ρέμ-
πραντ** (Rembrandt, 1606
- 1669), ὁ ὁποῖος εἰργά-
σθη κυρίως εἰς προσωπο-
γραφίας, εἰς τοπία καὶ εἰς
σκηνὰς τοῦ καθημερινοῦ
βίου. Τὸ ἔργον του χαρα-
κτηρίζει ἡ ἀπαράμιλλος
ἀπόδοσις τῶν χρωμάτων
καὶ ἡ ἀντίθεσις φωτὸς καὶ

Ἄποκαθήλωσις(Ρέμπραντ).→

Μάθημα ἀνατομίας (Ρέμπραντ,
Μουσεῖον τοῦ Ἄμστερνταμ).

σκιάς. Ἀπὸ τὰ πλέον γνωστὰ ἔργα του εἶναι: **Ἡ Νυκτερινὴ Φρουρὰ καὶ τὸ Μάθημα τῆς Ἀνατομίας**, τὸ ὁποῖον παριστάνει ἰατρὸν ἐπιδεικνύοντα εἰς τοὺς συναδέλφους του ἀνατεννόμενον σῶμα.

Αἱ ἐπιστῆμαι

Ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῶν νέων χρόνων εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῶν **Φυσικῶν ἐπιστημῶν**.

Κατὰ τοὺς μέσους χρόνους οἱ ἄνθρωποι ἐζήτουν τὴν λύσιν πάσης ἀπορίας εἰς τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων καὶ ἰδίως τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ κατὰ τοὺς **νεωτέρους** χρόνους οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων ἐπὶ μακρὸν ἐξηκολούθησαν τὸ σύστημα αὐτό.

Τὸν 15' αἰῶνα ὅμως πολλοὶ σοφοὶ ἤρχισαν νὰ μελετοῦν ἀπ' εὐθείας τὴν φύσιν. Κατεσκεύασαν κατάλληλα ὄργανα μὲ τὰ ὁποῖα κατῴρθωνον νὰ παράγουν κατὰ βούλησιν τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἤθελον νὰ μελετήσουν. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιούργησαν τὴν νεωτέραν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, **τὴν παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα**. Οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως ἔδειξαν μεγάλην δεξιότητα εἰς τὰς μελέτας αὐτὰς καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὑπερτεροῦν πολὺ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους.

Οἱ σοφοὶ τοῦ 15' αἰῶνος οἱ ἐγκύψαντες εἰς τὰς μελέτας αὐτὰς ἦσαν ὀλιγάριθμοι καὶ ὅλοι σχεδὸν ἑρασιτέχναι, εὐρισκόμενοι ἐκτὸς τῶν Πανεπιστημίων, τὰ ὁποῖα μὲ πείσμα ἀπέκλειον τὰς ἐρεῦνας αὐτάς. Ἐπίσης καὶ ἡ ἐκκλησία κατεδίωκε πάντα νεωτερισμὸν εἰς τὴν μελέτην τῆς φύσεως, ὡς αἵρεσιν. Αἱ ἐπιστῆμαι δὲν ἦσαν ἀκόμη πολὺ ἀνεπτυγμένα, ὥστε μελετῶν τις καὶ μόνος κατῴρθωνε νὰ κατέχη ὅλας τὰς γνώσεις τῆς ἐποχῆς του. Διὰ τοῦτο οἱ σοφοὶ τοῦ 157' καὶ 16' αἰῶνος ἦσαν συγχρόνως μαθηματικοί, φυσικοὶ καὶ φυσιολόγοι. Ἐγραφον εἰς τὴν λατινικὴν, τὰς δὲ γνώμας καὶ τὰς ἀνακαλύψεις των ἀνεκοίνωνον πρὸς ἀλλήλους δι' ἐπιστολῶν.

Αἱ κυβερνήσεις παρετήρησαν ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ προέλθῃ ὠφέλεια ἀπὸ τὰς μελέτας αὐτάς. Ἐνδιεφέροντο ἰδίως διὰ τὴν ἀστρολογίαν, διότι οἱ ἄνθρωποι ἐξηκολούθουν νὰ πιστεύουν εἰς τὴν διὰ τῶν ἀστρῶν πρόγνωσιν. Δὲν ἤργησαν ὅμως νὰ ἐκτιμήσουν τὰς θετικὰς ὑπηρεσίας τῆς ἀστρονομίας. Τὸ 1667 ἐκτίσθη τὸ **Ἀστερο-**

σκοπεῖον Γκρήνουιτς (Greenwich) πλησίον τοῦ Λονδίνου καὶ σχεδὸν συγχρόνως τὸ ἀστεροσκοπεῖον τῶν Παρισίων. Κατήρτισαν βοτανικούς κήπους, ἰδίως εἰς τὰς πανεπιστημιακὰς πόλεις τῆς Ἰταλίας καὶ Ὀλλανδίας καὶ συλλογὰς φυτῶν καὶ ὀρυκτῶν, τὰς ὁποίας ὠνόμαζον **Μουσεῖα** ἐκ τῶν ὁποίων ὀνομαστότερον ἦτο τὸ Βρετανικὸν μουσεῖον (British Museum).

Ἐπειδὴ ὁμως τὰ πανεπιστήμια δὲν ἤθελον νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τὸν νέον τρόπον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, αἱ κυβερνήσεις ἱδρυσαν **Ἐπιστημονικὰς Ἀκαδημίας**, τῶν ὁποίων τὰ μέλη δὲν ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸν κύκλον τῶν καθηγητῶν τῶν Πανεπιστημίων. Αἱ Ἀκαδημιαὶ ἐβοήθησαν πολὺ τὴν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ ἀστρονομία καὶ γενικῶς αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἐσημείωσαν σημαντικὴν πρόοδον κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα. Ὁ πολωνὸς ἱερεὺς **Κοπέρνικος** (Copernicus, 1473 - 1543) σπουδάζας ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν Ἰταλίαν εἶχεν ἀποδείξει τὴν διπλὴν κίνησιν τῶν πλανητῶν, ὑποστηρίξας ὅτι κέντρον τοῦ συστήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ἡ γῆ εἶναι ὁ ἥλιος. Ὁ γερμανὸς ἀστρονόμος **Κέπλερ** (Kepler, 1571 - 1630) ἔδωκε κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 17^{ου} αἰῶνος μαθηματικὴν ἀπόδει-

Ὁ Γαλιλαῖος.

ξιν τοῦ συστήματος, διατυπώσας τοὺς λεγομένους **Νόμους τοῦ Κέπλερ**. Ἄλλ' ὁ κυριώτερος θεμελιωτὴς τῆς νεωτέρας φυσικῆς ἐπιστήμης εἶναι ὁ διάσημος Ἰταλὸς **Γαλιλαῖος** (Galilei, 1564 - 1642). Ἐδέχετο ὡς ἀναμφισβήτητον, ὅτι κέντρον τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος εἶναι ὁ ἥλιος καὶ ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ αὐτόν. Ἀνεκάλυψε τοὺς νόμους τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων καὶ ἔθεσεν οὕτω τὰς βάσεις τῆς μηχανικῆς. Κατεσκεύασε μεγεθυντικούς φακούς, διὰ τῶν ὁποίων διέκρινε τὰ ὄρη τῆς σελήνης, τοὺς δορυφόρους τοῦ Διὸς καὶ ἐξηκρίβωσε τὴν φύσιν τοῦ Γαλαξίου.

Ἄλλ' ἢ ἱερὰ Ἐξέτασις κατεδίκασε τὴν διδασκαλίαν του καὶ ὑπεχρέωσεν αὐτὸν νὰ ἀποκηρύξη γονυκλινῆς τὰς πλάνας του.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἐσυστηματοποίησεν ὁ διδάσκημος ἄγγλος φυσικὸς Νεύτων (Newton, 1642 - 1727) συνενώσας αὐτὰς εἰς τὸν νόμον τῆς **παγκοσμίου ἐλξεως**, ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομά του. Τὰς βάσεις τῶν Μαθηματικῶν παρέλαβον οἱ νεώτεροι ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μελετῶντες τοὺς Ἕλληνας μαθηματικούς. Ὁ γάλλος Βιέτ (Viète,

Ἰσαὰκ Νεύτων.

1540 - 1603) ἔδωκεν εἰς τὴν **Ἀλγεβραν** τὴν νεωτέραν μορφήν εἰσαγαγὼν τὰ γράμματα, ὁ δὲ φιλόσοφος Ντεκάρτ, ἐξαίρετος μαθηματικός, εἰσήγαγε τὸν ἀλγεβρικὸν ὑπολογισμὸν εἰς τὴν Γεωμετρίαν δημιουργήσας τὴν **Ἀναλυτικὴν Γεωμετρίαν**. Ἄλλος φιλόσοφος ὁ γερμανὸς Λάιμπνιτς, (Leibniz, 1646 - 1716) ἀνεκάλυψε τὸν **ἀπειροστικὸν λογισμὸν**. Οὕτω κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17' αἰῶνος εἶχον διαμορφωθῆ οἱ διάφοροι κλάδοι τῶν Μαθηματικῶν.

Ἡ Φυσικὴ κατ' ἀρχὰς δὲν ἦτο χωρισμένη ἀπὸ τὰ Μαθηματικὰ καὶ τὴν Ἀστρονομίαν. Ὁ Γαλιλαῖος ὑπελόγησε τὸν νόμον τῆς **πτώσεως τῶν σωμάτων**, ἐνῶ ὁ Τορρικέλλι (Torricelli, 1608 - 1647), Ἰταλὸς καὶ αὐτός, ἐμελέτησε τὸν νόμον τῆς **ισορροπίας** τῶν ρευστῶν καὶ κατασκεύασε τὸ **βαρόμετρον**, τὸ ὁποῖον μετ' ὀλίγον ἐπέτρεψε νὰ παρατηρήσουν τὴν **βαρῆτητα τοῦ ἀέρος** (Pascal).

Οὕτως, ἀπὸ τοῦ 17' αἰῶνος ἡ φυσικὴ ἐγίνε πειραματικὴ ἐπιστήμη.

Ἡ Φιλοσοφία

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶχον ἀναπτύξει πλουσιωτάτην φιλοσοφίαν προσπαθήσαντες νὰ ἐρμηνεύσουν τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν

του κόσμου καθώς και την αξίαν και τον σκοπόν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης ἐξέθεσε συστηματικῶς τὰς γνώσεις τῶν χρόνων του εἰς τὰ διεξοδικὰ συγγράματά του, ἐπεβλήθη εἰς τὰς ἐπομένας γενεὰς και κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐγινεν **αὐθεντία**, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ στηριχθῆ πᾶσα ἐπιστήμη και πᾶσα σοφία. Ἡ φιλοσοφία τῶν χρόνων αὐτῶν, ἡ λεγομένη **σχολαστικὴ φιλοσοφία**, αὐτὸν εἶχε διδάσκαλον και ὀδηγόν.

Κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης ἐμελέτησαν τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων και μερικοὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἐπαναφέρουν εἰς τὴν ζωὴν τὰ ἀρχαῖα φιλοσοφικὰ συστήματα. Ἰδίως ἐμελετήθη πολὺ και ἀπέκτησεν ὀπαδοὺς ὁ Πλάτων. Ἀλλὰ τὰ αὐτοτελεῆ φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν νεωτέρων χρόνων ἐδημιουργήθησαν μόλις κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα.

Ὁ διάσημος ἄγγλος φιλόσοφος **Μπέϊκον** (Bacon, 1561 - 1626), γνωστὸς εἰς ἡμᾶς ὡς Βάκων, ἐσυστηματοποίησε και ὑπεστήριξε τὴν θεωρίαν τῆς νέας μεθόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐδίδασκεν ὅτι τὰς περὶ τῆς φύσεως γνώσεις πρέπει νὰ πορισθῶμεν διὰ τῆς ἐμπειρίας. Πρέπει δηλαδὴ πρῶτον νὰ παρατηρήσωμεν τὰ φαινόμενα και νὰ ἐξακριβώσωμεν διὰ τοῦ πειράματος, ἔπειτα νὰ ταξινομήσωμεν αὐτὰ και ἀπὸ τὰς μερικὰς περιπτώσεις νὰ συναγάγωμεν **ἐπαγωγικῶς** τὸ γενικόν, δηλ. τοὺς νόμους τῶν φαινομένων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ σχολαστικοὶ ἠκολούθησαν τὴν ἀντίθετον ὁδὸν στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς γνώμης τῶν παλαιῶν σοφῶν και προσπαθοῦντες ἀπὸ γενικὰς ὑποθέσεις νὰ ἐρμηνεύσουν τὰ μερικὰ φαινόμενα, ὁ Μπέϊκον ἐπολέμησε ζωηρῶς τὴν σχολαστικὴν μέθοδον. Διὰ τοῦτο τὸ σύγγραμμά του ὠνόμασε *Novum organum*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὴν ὁποίαν εἶχον ὀνομάσει **Ὀργανον**, διότι ἔθεωρήθη ὡς τὸ μέσον τῆς ὀρθῆς διανοήσεως ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε στηριχθῆ ἡ σχολαστικὴ ἐπιστήμη.

Ὁ γάλλος φιλόσοφος **Ντεκάρτ** (Descartes, 1596 - 1650) ὑπέβαλεν εἰς αὐστηρὰν κριτικὴν τὴν σχολαστικὴν μέθοδον. Ὁ Καρτέσιος ἐσκέφθη ὡς ἐξῆς. Οἱ ἄνθρωποι παραλαμβάνουν συνήθως τὰς γνώσεις ἀπὸ τοὺς προγενεστέρους χωρὶς νὰ ἐξελέγξουν αὐτάς, στηριζόμενοι μᾶλλον εἰς τὴν γνώμην παλαιοτέρων σοφῶν, εἰς τὰς αὐθεντίας, ὅπως λέγουν.

Ὁ Καρτέσιος κατεδίκασε τὴν μέθοδον αὐτὴν, ἐκηρύχθη κατὰ πάσης αὐθεντίας καὶ ἤρχισε ν' ἀμφιβάλλῃ δι' ὅλα, ὄχι μόνον διὰ τὰ διδάγματα τῶν σοφῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὕπαρξιν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ἀκόμη καὶ ἔθεσεν ὡς ἀρχὴν νὰ μὴ δεχθῆ ὡς ἀλήθειαν παρὰ μόνον ὅ,τι ἐφαίνετο εἰς τὸν ἴδιον λογικὸν καὶ σαφές. Τὰς γνώμας ταύτας ἐξέθεσεν εἰς τὸ σύντομον ἀλλὰ περιεκτικὸν σύγγραμμά του, εἰς τὸν **Περὶ μεθόδου λόγον** (*Discours de la methode*), τὸ ὁποῖον ἔγραψεν εἰς τὴν ὀμιλουμένην γαλλικὴν. Ὁ Καρτέσιος ἦτο ἐξαιρετὸς μαθηματικὸς καὶ φυσικὸς, ἐδέχετο τὸ σύστημα τοῦ Κοπερνίκου καὶ ὑπεστήριζεν ὅτι ὅλα εἰς τὸν κόσμον γίνονται κατὰ **μηχανικὴν ἀνάγκην**. Ἰδιαιτέραν ὅμως θέσιν ἔδιδεν εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Καρτέσιον, διαφέρει ριζικῶς ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ τὴν ὕλην γενικῶς, ἀπὸ τὴν ἑκτατὴν οὐσίαν, ὅπως χαρακτηρίζει τὴν ὕλην. Ἡ διδασκαλία τοῦ Καρτεσίου ἔκαμεν ἐντύπωσιν, διεδόθη πολὺ καὶ ἀπέκτησε πολλοὺς ὁπαδοὺς. Ἄλλ' οἱ θεολόγοι κατεδίκασαν τὸ σύστημά του καὶ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἀκόμη οἱ καθηγηταὶ τῶν Πανεπιστημίων ἀπηγόρευον εἰς τοὺς φοιτητὰς νὰ μελετοῦν τὰ ἔργα του.

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἀξιόλογον φιλοσοφικὸν σύστημα ἀνέπτυξεν ὁ **Μπαροῦχ Σπινόζα** (*Spinoza*, 1632 - 1677), τὸ ὁποῖον ἐξετιμήθη βραδύτερον. Εἶχε γεννηθῆ ἀπὸ ἔβραίους γονεῖς εἰς τὸ Ἀμστελὸδαμον καὶ ἔζησεν εἰς τὴν Χάγην πτωχὸς καὶ ἀφανῆς, κατοικῶν ὡς οἰκότροφος εἰς οἰκίαν μικροαστῶν μετρίας οικονομικῆς καταστάσεως καὶ ποριζόμενος τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπὸ τὴν λείανσιν. ἕλων διὰ δίοπτρα ἢ ἀπὸ συνδρομὰς φίλων. Ὁ Σπινόζα ἤθελε νὰ δώσῃ μαθηματικὴν ἀκρίβειαν εἰς τοὺς συλλογισμοὺς του. Διὰ τοῦτο τὸ κύριον σύγγραμμά του, ἢ **Ἠθικὴ** (*Ethica ordine geometrico demonstrata*) ἔχει τὴν διάταξιν ἐγχειριδίου Γεωμετρίας (θεωρήματα, ἀποδείξεις, πορίσματα). Παρεδέχετο ὅτι ὅλα εἰς τὸν κόσμον ἀνάγονται εἰς ἐνιαίαν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, ἢ ὁποῖα εἶναι ἐν ταύτῳ **Θεὸς** καὶ **φύσις**, δηλαδὴ θεὸς καὶ φύσις εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸ (*deus sive natura*). Διὰ τοῦτο τὸ σύστημά του ὠνόμασαν **πανθεϊστικόν**. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σπινόζα ἐπιβάλλεται μὲ τὸ ὕψος καὶ τὴν εὐγένειαν, διότι διδάσκει ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ κανονικὴ λειτουργία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, συντελοῦσα εἰς τὴν γαλήνην τοῦ σοφοῦ καὶ τὸν κατευασμὸν τῶν παθῶν.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος, ὁ Ἄγγλος Τζῶν Λόκ (John Locke, 1632 - 1704) ὑπεστήριξε ὅτι πᾶσαι αἱ γνώσεις τὴν ἀρχὴν τῶν ἔχουν εἰς τὴν ἐμπειρίαν. Διὰ τοῦτο ἀπέρριπτε τὰς ἐμφύτους λεγομένας ἐννοίας τοῦ Καρτεσιῶν δεχόμενος ὅτι ἡ πηγὴ πάσης γνώσεως εἶναι τὸ αἶσθημα καὶ ἡ ἐν τῷ νῷ τοῦ ἀνθρώπου γινομένη ἐπεξεργασία τῶν παραστάσεων. "Ὅθεν, οὐδὲν ἐν τῇ νοήσει, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει. Ἡ διδασκαλία τοῦ Locke σημαίνει ἀντίδρασις εἰς τὰ θεωρητικὰ συστήματα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ τὴν ἀρχὴν νέας περιόδου εἰς τὴν φιλοσοφίαν (ἐμπειρική μέθοδος, ἀντίθετος πρὸς τὴν ὀρθολογικὴν, δεχομένην ὡς πηγὴν τῆς γνώσεως τὴν νόησιν).

Ὀλίγα ἔτη νεώτερος ὁ Γερμανὸς Λάιμπνιτς (Leibniz, 1646 - 1716), ἡ πρώτη λόγου ἀξία φιλοσοφικὴ διάνοια τῆς Γερμανίας μετὰ τὴν ἀναστάτωση τῶν θρησκευτικῶν διενέξεων, ἐπεχείρησε διὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας.

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ ΑΙΩΝΑ

I. Ἀνάπτυξις τῆς Ρωσίας

Οἱ Ρῶσοι

Εἰς τὰς ἀχανεῖς πεδιάδας τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἔζων σλαβικαὶ φυλαὶ, ἀπὸ τὰς ὁποίας προήλθον οἱ νεώτεροι σλαβικοὶ λαοί, Ρῶσοι, Πολωνοί, Ρουθηνοί, Τσέχοι, Σλοβάκοι, Νοτιοσλάβοι. Οἱ Σλάβοι ἐξειλίχθησαν πολὺ βραδύτερον τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἡ πολυαριθμοτέρα καὶ ἰσχυροτέρα σλαβικὴ φυλὴ ἦσαν οἱ Ρῶσοι. Τὸ πρῶτον Ρωσικὸν κράτος ἵδρυσαν Νορμανδοὶ τὸν Θ' αἰῶνα. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ροῦρικ ἐβασίλευσε μέχρι τέλους τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ οἶκος τῶν Ρωμανῶφ (1613), ὁ ὁποῖος ἐκυβέρνησε τὴν Ρωσίαν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος μας (1917).

Τὰ πρῶτα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ οἱ Ρῶσοι ἔλαβον ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Τὸν 12' αἰῶνα ὁμῶς ἡ Ρωσία ἐθεωρεῖτο ἀκόμη χώρα ἀσιατική. Οἱ κάτοικοί της ἔμενον μακρὰν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ διετήρουν ἤθη ἀσιατικά. Ἔφερον ποδήρεις ἐνδυμασίας, εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ προσκυνοῦν τοὺς ἄρχοντας, ἦσαν θρησκόληπτοι καὶ περιώριζον τὰς γυναῖκας. Ἡ κυρίαρχος τάξις, οἱ εὐγενεῖς δηλαδή καὶ ὁ Κληρὸς, ἦτο ἐχθρική πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Εὐρωπαίων, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν αἰρετικούς.

Τὸ ρωσικὸν κράτος δὲν εἶχε διέξοδον εἰς τὴν θάλασσαν, διότι τὰ παράλια τῆς Βαλτικῆς κατεῖχον οἱ Σουηδοὶ καὶ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου οἱ Τοῦρκοι. Ἡ μοναδικὴ ρωσικὴ θάλασσα, ἡ **Λευκὴ Θάλασσα**, εἶναι παγωμένη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἔτους. Ἐκεῖ εἶναι ὁ λιμὴν τοῦ Ἀρχαγγέλου εἰς τὸν ὁποῖον ἤρχοντο νὰ ἐμπορευθοῦν τὰ ἀγγλικά καὶ τὰ ὀλλανδικὰ πλοῖα.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 12' αἰῶνος οἱ Ρῶσοι ἤλθον εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους τῆς Δύσεως καὶ ἐντὸς δύο αἰῶνων κατάρθωσαν νὰ ἐνταχθοῦν εἰς τὸν κύκλον τῶν προηγμένων λαῶν.

Πέτρος ὁ Μέγας (1682 - 1725)

Ὁ Μέγας Πέτρος εἶναι ὁ ἡγεμὼν, ὁ ὁποῖος εἰσήγαγε τὸν λαόν του εἰς τὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως καὶ κατέστησε τὴν Ρωσίαν μεγάλην δύναμιν. Ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον ἔθεσε διπλοῦν σκοπὸν «νὰ ἀνοίξη παράθυρον», ὅπως ἔλεγε, πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ νὰ κάμη τὴν Ρωσίαν συγχρονισμένον κράτος, εἰσάγων εἰς αὐτὸ τὰς δύο δυνάμεις τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου, τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τεχνικὴν.

Ὁ Πέτρος ἐζήτηε διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν καὶ εἰς τὸν Εὐξείνου Πόντον, ἀλλὰ τὰ μὲν παράλια τῆς Βαλτικῆς, ὡς εἶδομεν, κατεῖχον οἱ Σουηδοί, τὰ δὲ παράλια τοῦ Εὐξείνου οἱ Τοῦρκοι. Ἡ πρώτη ἐπίθεσις κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχομένου λιμένος Ἀζώφ ἀπέτυχε. Τὸ ἐπόμενο ὁμῶς ἔτος (1696), ἀφοῦ ἀναδιωργάνωσε τὸν στρατόν του τῇ βοηθειᾷ εὐρωπαϊῶν ἀξιωματικῶν, κατέλαβε τὸ Ἀζώφ καὶ οὕτως ἐξησφάλισε λιμένα εἰς τὸν Εὐξείνου Πόντον.

Ἐταξίδευσεν ὕστερον εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ διδασθῇ τὴν

τεχνικήν τῶν Εὐρωπαϊῶν. Ἐπέ-
ρασαν ἀπὸ τὴν Πρωσσίαν καὶ ἔ-
φθασαν εἰς τὴν Ὀλλανδίαν, ὅπου
εἰργάσθη εἰς τὰ ναυπηγεῖα ὡς ὀ-
πλοῦς ἐργάτης ὑπὸ τὸ ὄνομα **Πέ-
τρος ὁ ξυλουργός**. Ἀπ' ἐκεῖ μετέβη
εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅπου διέμεινε μα-
κρότερον, διότι ὁ τρόπος τῆς ἐρ-
γασίας τῶν Ἀγγλων τοῦ ἤρесе
περισσότερον.

Κατὰ τὴν ἀπουσίαν του οἱ
Στρελίτσοι, τάγμα ἐπιλέκτων, εἴ-
δος Γενιτσάρων τῆς Ρωσίας, ὑπο-
κινούμενοι ἀπὸ τοὺς παλαιωρῶσους
καὶ ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν του **Σοφίαν**
ἐπανεστάτησαν, διότι ἐφθόνουν
τοὺς ξένους ἀξιωματικούς καὶ δὲν
ἠνείχοντο τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ
Πέτρου. Ἡ στάσις κατεστάλη καὶ ὅταν ἐπέστρεψεν ὁ Πέτρος προέβη
εἰς ὁμαδικὰς θανατώσεις, ἐφόνευσεν ἰδιοχείρως στασιαστὰς καὶ διέ-
λυσε τὸ τάγμα τῶν Στρελίτσων. Ὄταν οἱ πρόκριτοι ἤλθον νὰ τὸν
προσκυνήσουν, ἀπηγόρευσε τὴν γονυκλισίαν καὶ μὲ ψαλίδα ἔκοψε
τὴν γενειάδα των. Τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ συμπόσιον ἔκοψε τὰς ἄκρας
τῶν περιχειρίδων καὶ ἐπέβαλε νὰ φέρουν εὐρωπαϊκὰ ἐνδύματα καὶ
ἀμέσως κατόπιν δι' οὐκαζίου (διατάγματος) ὤρισε λεπτομερῶς τὴν
ἐνδυμασίαν.

Ὁ ρωσικὸς λαὸς ἐσκανδαλίζετο ἀπὸ τοὺς νεωτερισμοὺς τοῦ
βασιλέως καὶ οἱ καλόγηροι διέδιδον τρομερὰ περὶ αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ
Πέτρος συνέτριψε τὴν ἀντίδρασιν ἐξαναγκάσας εἰς ὑπακοὴν τὸν
Κληῆρον.

Τὴν διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν ἐπέτυχε μετὰ δεινὸν ἀγῶνα πρὸς
τὸν Κάρολον Β', βασιλέα τῆς Σουηδίας. Ἡ Σουηδία, καθὼς γνωρίζομεν,
ἀπὸ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας ἐξουσίαζε τὰ παράλια τῆς
Βαλτικῆς καὶ ἦτο μεγάλη δύναμις τοῦ βορρᾶ. Κατὰ τοῦ νεαροῦ, μό-
λις δεκαπενταετοῦς βασιλέως αὐτῆς, Καρόλου Β' (1697 - 1718),
συνησπίσθησαν ἡ Πολωνία, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Δανία καὶ εἰς τὴν συμ-

Ὁ Μέγας Πέτρος

μαχίαν προσετέθησαν βραδύτερον ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας καὶ ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισεν ὁ λεγόμενος **Μέγας Βόρειος Πόλεμος** (1700 - 1721), ὁ ὁποῖος κατετάραξε τὴν Εὐρώπην κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἐπετέθη κατὰ τῶν συνησπισμένων ἀντιπάλων του καί, ἀφοῦ ὑπεχρέωσεν εἰς εἰρήνην τὴν Δανίαν, ἐστράφη κατὰ τῆς Πολωνίας. Παρὰ τὴν Νάρβαν, πρωτεύουσαν τῆς Ἰγγρίας (ἐπὶ τῆς Βαλτικῆς) ὁ ἐξ 8.000 στρατὸς τοῦ Καρόλου ἐνίκησε τὸν ἐκ 40.000 στρατὸν τοῦ Πέτρου (1700). Ὁ Πέτρος ὁμως δὲν ἀπεθαρρύνθη. «Οἱ Σουηδοί, εἶπε, μὲ τὰς νίκας των θὰ μᾶς διδάξουν νὰ τοὺς νικήσωμεν. Εἰργάσθη μὲ ὑπομονὴν διὰ νὰ ἀνασυγκροτήσῃ τὰς δυνάμεις του. Παραλλήλως τὸ 1703 εἰς τὸ βῆθος τοῦ Φιλλανδικοῦ κόλπου καὶ ἐπὶ τῆς ἐκβολῆς τοῦ ποταμοῦ Νέβα ἔθετε τὰ θεμέλια τῆς Πετροπόλεως (Λένιγκραντ). Τὸ 1709 εἰς τὴν περίφημον περὶ τὴν Πολτάβαν μάχην ὁ Κάρολος ἠττήθη κατὰ κράτος καὶ μετ' ὀλίγων ἡππέων του κατέφυγεν εἰς τὴν Τουρκίαν.

Ἡ Σουηδία ἀπώλεσε τὰς κτήσεις της εἰς τὴν νότιον παραλίαν τῆς Βαλτικῆς καὶ ἔπαυσε νὰ εἶναι μεγάλη δύναμις, ἐνῶ ἡ Ρωσία κατέλαβε τὴν Ἰγγρίαν, Λιβονίαν καὶ Ἐσθονίαν καὶ οὕτως ἀπέκτησε διέξοδον εἰς τὴν Βαλτικὴν.

Αἰκατερίνη Β' (1762 - 1796)

Ἐπὶ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Πέτρου, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον οὔτε τὴν δύναμιν οὔτε τὴν πολυπραγμοσύνην του, ἐξηκολούθησεν ἡ πάλῃ μεταξύ νεωτεριστῶν καὶ παλαιορώσων καὶ ἐπανελήφθησαν οἱ πόλεμοι κατὰ τῶν Τούρκων, ἕως ὅτου τὸ 1762 ἔλαβε τὴν βασιλείαν ἡ περίφημος Αἰκατερίνη Β'.

Ἡ Αἰκατερίνη ἦτο γερμανίς, θυγάτηρ γερμανοῦ δουκός, καὶ εἶχε συζευχθῆ τὸν διάδοχον τοῦ ρωσικοῦ θρόνου Πέτρον. Ἐδειξεν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ρωσικὸν λαόν, ἔμαθε τὴν γλῶσσάν του, προσῆλθεν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, ἐνῶ ἦτο διαμαρτυρομένη, προσεποιήθη μεγάλην εὐσέβειαν καὶ ἐγίνε δημοφιλής. Ὁ σύζυγός της ἦτο ἀνάξιος, ἐμέθυε, τῆς ἐφέρετο σκληρῶς καὶ ἐσκέπτετο νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπ' αὐτήν. Ἄλλ' ἡ Αἰκατερίνη ἐκέρδισε τὴν εὐνοίαν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀνέ-

τρεψε τὸν Πέτρον, τὸν ὀ-
ποῖον οἱ φίλοι τῆς ἐδολοφό-
νησαν εἰς τὴν φυλακὴν.

Ἡ Αἰκατερίνη ἦτο μετρίου
ἀναστήματος, εὐσαρκος, ὑγιής,
βραδυκίνητος ὀλίγον, ἀλλὰ εὐθυ-
μος καὶ δραστηριωτάτη. Ἠγάπα
τὰς διασκεδάσεις ὅσον καὶ τὴν
ἐργασίαν. Κατὰ τὴν νεότητά της
εἶχε λάβει καλὴν μόρφωσιν, ἔμαθε
τὴν γαλλικὴν καὶ ἀνεγίνωσκε
γὰλλους συγγραφεῖς, τὸν Βολ-
ταῖρον καὶ τὸν Μοντεσκιέ. Ἦθελε
πολὺ νὰ γίνεταί λόγος περὶ αὐτῆς
καὶ διὰ τοῦτο περιεποιεῖτο καὶ ἐ-
κολάκευε τοὺς γάλλους συγγρα-
φεῖς, διότι ἤλπιζεν ὅτι δι' αὐτῶν
θὰ γίνῃ ὀνομαστή. Ἐπὶ 15 ἔτη εἴ-
χεν ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν Βολταῖ-
ρον, ἔπεισε τὸν Ντιντερό νὰ ἔλθῃ
εἰς Πετρούπολιν καὶ ἔστειλεν εἰς
τὸν Μπυφφὸν μετάλλια καὶ γουναρικά τῆς Σιβηρίας. Ἐγραψεν εἰς τὴν γαλλικὴν
ὄχι μόνον ἐπιστολὰς καὶ ἀπομνημονεύματα, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὰ δράματα καὶ κω-
μωδίας. Ἡ αὐταρχικὴ καὶ φιλάρεσκος βασίλισσα κατάρθρωσε νὰ κατακτήσῃ τοὺς
παρισινούς καὶ ὄλους τοὺς προοδευτικούς τοῦ 18' αἰῶνος, διότι ἤξευρε νὰ παίξῃ
τὸν ρόλον τοῦ προοδευτικοῦ καὶ νεωτεριστοῦ ἡγεμόνος.

Αἰκατερίνη Β'

Ἡ Αἰκατερίνη ἡγάπα τὴν πρόοδον καὶ ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ
τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸν εἰς τὴν χώραν της, ἀλλὰ χωρὶς νὰ
προσκρούσῃ εἰς τὰ ἔθιμα καὶ εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ὑπηκόων της.
Δι' ὄλων τῶν μέσων ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώ-
πην τὴν ἐντύπωσιν προοδευτικῆς καὶ φιλανθρώπου ἡγεμόνος.
Πράγματι ἀπέκτησε μεγάλην φήμην εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ὀνομάσθη
Σεμίραμις τοῦ Βορρᾶ. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς,
ἦτο ματαιόδοξος, παράφορος εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν καὶ εἶχεν ἀνώμα-
λον ἰδιωτικὸν βίον.

Οί κατά τῆς Τουρκίας πόλεμοι

Ἡ Αἰκατερίνη συνεχίζουσα τὸ ἔργον τοῦ Μ. Πέτρου ἐταπείνωσε τὴν Τουρκίαν καὶ συνειργάσθη μετὰ τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου καὶ τῆς Μαρίας Θηρεσίας διὰ τὸν διαμελισμὸν τῆς Πολωνίας (1772), ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔλαβε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν Ἀνατολὴν ἔχουν οἱ πόλεμοι τῆς Αἰκατερίνης κατὰ τῆς Τουρκίας, διότι αὐτοὶ συνεκίνησαν βαθύτατα τοὺς ὑποδούλους εἰς τὴν Τουρκίαν χριστιανικοὺς λαοὺς, οἱ ὁποῖοι ἔβλεπον εἰς τὸ πρόσωπον τῆς αὐτοκρατείας καὶ τοῦ ὁμοδόξου ρωσικοῦ λαοῦ τὸν θεόπεμπτον ἐλευθερωτὴν.

Ὅταν τὸ 1768 ὁ στρατὸς τῆς Αἰκατερίνης εἰσέβαλεν εἰς τὴν Πολωνίαν, ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς παροτρυνομένη ὑπὸ τῆς Γαλλίας. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἔφθασε βραδέως ἀπὸ τὴν Μ. Ἀσίαν, ἐνῶ ἡ Αἰκατερίνη ἔλαβε καιρὸν νὰ συναθροίσῃ στρατὸν καὶ νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν τουρκικῶν κτήσεων τοῦ Εὐξείνου. Οἱ δύο στρατοὶ κακῶς ὠπλισμένοι καὶ κακῶς συντηρούμενοι ἀλληλοεσφάζοντο ἐπὶ μακρὸν εἰς τὰς ἐρήμους καὶ ἐλώδεις πεδιάδας μεταξὺ Δνειστέρου καὶ Προύθου, ἐνῶ περισσοτέρους ἀπεδεκάτιζον αἱ ἀσθένειαι. Ὁ Μέγας Φρειδερίκος ἔλεγεν ὅτι «πολεμοῦν μονόφθαλμοι με τυφλοὺς». Τέλος ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατελήφθη ἀπὸ πανικὸν καὶ δεισκορπίσθη, οἱ δὲ Ρῶσοι κατέλαβον τὴν Μολδαβίαν καὶ τὴν Βλαχίαν καὶ ἔφθασαν εἰς τὸν Δούναβιν.

Ἦδη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἡ Αἰκατερίνη ἐπιθυμοῦσα νὰ δημιουργήσῃ στρατιωτικὸν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας εἶχεν ἀποστείλει πράκτορας καὶ μοναχοὺς διὰ νὰ παρακινήσουν εἰς ἐπανάστασιν τοὺς ὑποδούλους εἰς τὴν Τουρκίαν χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς ἐνῶ ὁ ρωσικὸς στόλος τῆς Βαλτικῆς διετάχθη νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Μεσόγειον. Ὁ στόλος οὗτος ὀδηγούμενος ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Ὀρλώφ ἐφωδιάσθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ παραλαβῶν Ἀγγλοὺς ὀδηγούς καὶ ἀξιωματικούς ἔπλευσε διὰ τοῦ Γιβραλτάρ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τότε ἀνεπετρώθησαν αἱ ἐλπίδες τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Πελοποννήσου ἐπανεστάτησαν. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἔσφαξαν τοὺς κατοίκους πολλῶν πόλεων, ἐνῶ ὁ ρωσικὸς στόλος ἠναγκάζετο νὰ ἀπομακρυνθῆ.

Οι Ρώσοι όμως είχαν σημαντικήν έπιτυχίαν εις τήν θάλασσαν. Προσέβαλον αίφνιδιαστικῶς τήν νύκτα τόν τουρκικόν στόλον, διπλάσιον σχεδόν ἀριθμητικῶς, εις τόν λιμένα τοῦ Τσεσμέ (ἀπέναντι τῆς Χίου). Οἱ Ἄγγλοι ἀξιωματικοί ἔρριψαν κατ' αὐτοῦ πυρπολικά καί ἔπειτα τόν κατέστρεψαν μέ βομβαρδισμόν (26 Ἰουνίου 1770). Ἄλλ' οἱ Ρώσοι δέν ἐτόλμησαν νά ἀκολουθήσουν τήν συμβουλήν τοῦ ἀγγλοῦ ναυάρχου Ἐλφινστον νά παραβιάσουν τὰ Δαρδανέλλια.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ρωσικός στρατός κατέλαβε τήν Κριμαίαν, ἄλλος δέ ρωσικός στρατός διέβη τόν Δούναβιν καί περιεκύκλωσε τόν τουρκικόν στρατόν. Ὁ σουλτάνος Μουσταφᾶς ἀπέθανε καί ὁ διάδοχος του μετά τήν ὀλοσχερή ἦτταν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εις Βουλγαρίαν, συνῆψε μετά τῆς Ρωσίας (1774) τήν εἰρήνην τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ (πλησίον τῆς Σιλιστρίας). Δι' αὐτῆς ἡ Ρωσία ἐκράτησε τὸ Ἀζώφ καί τὸ Κέρτζ καί ἐπέτυχε τήν ἐλευθέραν ναυσιπλοίαν εις τόν Εὐξεινον Πόντον. Ἡ Τουρκία ἐκράτησε τήν Βλαχίαν, Μολδαίαν καί Ἑλλάδα ὑπὸ τόν ὄρον νά κυβερνῶνται καλύτερον, ἀνεγνώρισε τήν πολιτικήν ἀνεξαρτησίαν τῶν Τατάρων τῆς Κριμαίας καί τοῦ Κουμπάν, καί ὁ Σουλτάνος ὑπέχρεοῦτο «νά προστατεύη διαρκῶς τήν χριστιανικήν θρησκείαν καί τοὺς ναοὺς τῆς καί νά λαμβάνη ὑπ' ὄψιν τὰς παραστάσεις τῶν Ρώσων ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας». Ἐπομένως ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ ἔδιδεν εις τοὺς Ρώσους τὸ δικαίωμα νά ἐπεμβαίνουν εις τὰ ἐσωτερικά τοῦ τουρκικοῦ κράτους.

Ἄλλ' ἡ Αἰκατερίνη οὐδέποτε ἔπαυσε νά ἐπιδιώκη τήν ἔξοδον τῆς Ρωσίας εις ἀνοικτήν καί θερμὴν θάλασσαν (ὅπερ ἀπετέλει τόν ἄξονα τῆς ρωσικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἀπὸ τοῦ Μ. Πέτρου καί ἔξῃς) καί νά ἐποφθαλιμᾷ τήν Κωνσταντινούπολιν καί τὰ Στενά. Διὰ τοῦτο ἦλθεν εις πολιτικὰς διαπραγματεύσεις ἀπὸ τοῦ 1780 μετά τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Ἰωσήφ Β' καί ἐν συνεννοήσει μετ' αὐτοῦ κατήρτισε τὸ περίφημον «Ἑλληνικὸν σχέδιον» διὰ τοῦ ὁποίου ἐσχεδιάζετο ἡ εὐνοοῦσα τὰς δύο ταύτας δυνάμεις καί ἰδίως τήν Ρωσίαν λύσις τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1783, ἀφ' ἧς ἡ Αἰκατερίνη Β' ἐδέχθη τοὺς ὅρους τοῦ Ἰωσήφ Β', ὑφίσταται πραγματικὴ συμμαχία μεταξύ τῶν δύο τούτων ἡγεμόνων.

Τότε ἡ Αἰκατερίνη, ἐπωφελομένη τῶν διχονοιῶν τῶν Τατάρων,

κατέλαβε την Κριμαίαν (1783), όπου έκτισε τὸ φρούριον τῆς Σεβαστοπόλεως, συνέλαβε δὲ τὸ σχέδιον νὰ κυριεύσῃ τὰς ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις τοῦ Σουλτάνου καταλαμβάνουσα καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Διὰ τοῦτο ἕνα ἀπὸ τοὺς ἐγγόνους τῆς ὠνόμασε Κωνσταντῖνον, ἐδίδαξεν αὐτὸν τὴν ἑλληνικὴν δι' ἑλληνίδος παιδαγωγοῦ καὶ ἔκοψε μετάλλιον παριστάνον τὴν Ἁγίαν Σοφίαν μετὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ μετ' ἀνατέλλοντος ἄστρου. Τὸ 1787 ἐπεχείρησε περιοδεῖαν εἰς τὰς καταληφθείσας χώρας καὶ εἰσηλθεν εἰς τὴν Σεβαστούπολιν, ὅπου θριαμβευτικαὶ ἀψίδες ἔφερον τὴν ἐπιγραφὴν: **ὁδὸς πρὸς τὸ Βυζάντιον.**

Καὶ δεύτερον πόλεμον (1787 - 1792) ἐπεχείρησεν ἡ Αἰκατερίνη κατὰ τῆς Τουρκίας συμμαχοῦσα μετὰ τοῦ Ἰωσήφ Β' τῆς Αὐστρίας. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς καὶ πάλιν ἠττήθη, ἀλλ' ἡ Αὐστρία ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τοῦ Βελγίου καὶ ἡ Αἰκατερίνη ἔκλεισε τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰασίου (1792), διὰ νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῆς εἰς τὴν πολωνικὴν ὑπόθεσιν.

Μετὰ τῶν δύο τούτων κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμων τῆς Αἰκατερίνης Β' συνδέονται ἀξιωμακίμωντα γεγονότα εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὰ ὅποια ἐκτίθενται κατωτέρω εἰς τὸ μέρος τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας.

II. Πολωνία

Κατάστασις τῆς Πολωνίας

Τὸ βασίλειον τῆς Πολωνίας τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἠνώθη μὲ τὸ Μέγα Δουκάτον τῆς Λιθουανίας καὶ μέχρι τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ἦτο μέγα κράτος ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῆς Βαλτικῆς μέχρι τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἀπὸ τοῦ ΙΖ' ὁμως αἰῶνος ἡ Πολωνία ἤρχισε νὰ καταρρέῃ λόγῳ τῶν συνεχῶν ἐπιθέσεων τῶν Τούρκων, τῶν Τατάρων, τῶν Σουηδῶν καὶ τῶν Ρώσων. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης Σοβιέσκυ (1674 - 1696) προσεπάθησε νὰ τὴν συγκρατήσῃ ἀπὸ τὴν πτώσιν. Αὐτὸς ἔσωσε τὴν Βιέννην ἀπὸ τὴν δευτέραν πολιορκίαν τῶν Τούρκων (1683).

Τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἡ Πολωνία παρουσιάζει ἀδυναμίαν ἐπιβιώσεως ὡς κράτος εὐρωπαϊκόν. Ἡ χώρα ἔστερεῖτο φυσικῶν συνόρων καὶ αἱ ἐκτεταμένοι πεδιάδες τῆς, διασχιζόμεναι ἀπὸ ἡρέμους ποταμούς, διηκολύνον τὰς ἀρπακτικὰς διαθέσεις τῶν γειτόνων τῆς. Ὁ ἕτερο-

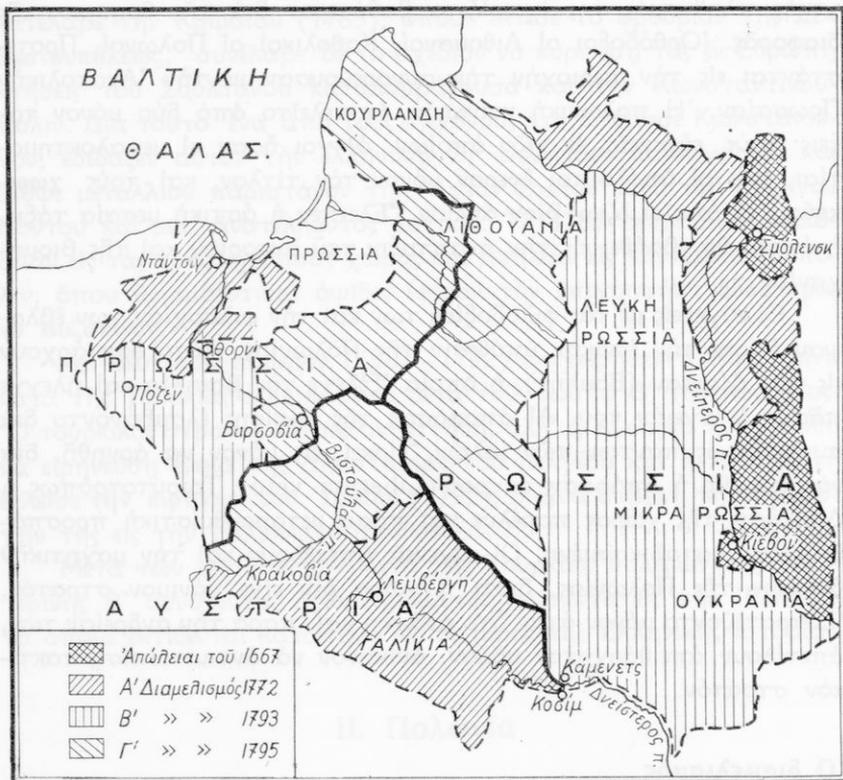
γενής πληθυσμός της έχωριζετο βαθύτερον διὰ τῆς θρησκευτικῆς διαφορᾶς. Ὁρθόδοξοι οἱ Λιθουανοί, Καθολικοὶ οἱ Πολωνοί, Προτεστάνται εἰς τὴν περιοχὴν τὴν συνορεύουσιν μὲ τὴν Ἀνατολικὴν Πρωσσίαν. Ἡ πολωνικὴ κοινωνία ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο μόνον τάξεις· τοὺς εὐγενεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων ὀλίγοι ἦσαν οἱ μεγαλοκτηματῖαι, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ἔφερον μόνον τὸν τίτλον, καὶ τοὺς χωρικούς, οἱ ὅποιοι ἔζων βίον ἄθλιον. Ἐλεῖπεν ἡ ἀστικὴ μεσαία τάξις, ἡ ὁποία θὰ ἐβοήθει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας.

Οἱ εὐγενεῖς μὲ τὰς φιλοδοξίας των καὶ τὴν φιλαρχίαν των ἐβλαψαν ἐνίοτε τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν τῆς Πολωνίας. Αὐτοὶ ἐκυριάρχουν εἰς τὴν Δίαιταν (Βουλὴν), ἡ ὁποία ἐξέλεγε τὸν βασιλέα καὶ ἤλεγχε πᾶσαν ἐνέργειάν του. Αἱ ἀποφάσεις τῆς Διαιτῆς ἐλαμβάνοντο διὰ συναινέσεως πάντων τῶν μελῶν. Ἦρκει, εἰς μόνον νὰ ἀρνηθῆ, διὰ νὰ θεωρηθῆ ἡ ἀπόφασις ἄκυρος (*Liberrum veto*). Τοιοῦτοτρόπως ἡ Διοίκησις τῆς χώρας παρέλυε καὶ πᾶσα μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια ἦτο καταδικασμένη. Οἱ εὐγενεῖς ἀπετέλουν καὶ τὴν μαχητικὴν δύναμιν τῆς Πολωνίας, διότι ἡ χώρα δὲν εἶχε μόνιμον στρατόν. Ἐστρατεύοντο μόνον ὅταν ἦτο ἀνάγκη καί, παρὰ τὴν ἀνδρείαν των, ἀπετέλουν ἀπειθάρχητον μάζαν, ἀνίκανον νὰ ἀντιμετωπίσῃ τακτικὸν στρατόν.

Ὁ διαμελισμὸς

Ἡ Πολωνικὴ Δημοκρατία, ὅπως ὠνόμαζον οἱ Πολωνοὶ τὸ κράτος των, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀμυνθῆ κατὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν γειτόνων, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀποκτήσει τὴν συνήθειαν νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἐσωτερικά της καὶ νὰ ρυθμίζουν τὴν κατάστασιν κατὰ τὴν ἀρέσκειάν των. Οἱ τρεῖς ἰσχυροὶ γείτονες, Ρωσία, Αὐστρία καὶ Πρωσσία, ἔχοντες συμφέρον νὰ διατηροῦν τὸ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον ἐξησφάλιζε τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πολωνίας, παρουσιάζοντο ὡς προστατὰται τοῦ « νομίμου καθεστώτος » ἢ καὶ ὑπεστήριζον εὐνοουμένους των διὰ τὸν βασιλικὸν θρόνον.

Τὸ 1772 ἡ Αἰκατερίνη τῆς Ρωσίας, ὁ Φρειδερίκος τῆς Πρωσσίας καὶ ἡ Μαρία Θηρεσία συνεννοήθησαν καὶ ἀπέσπασαν σημαντικὰ ἐδάφη τῆς Πολωνίας. Αὐτὸς εἶναι ὁ πρῶτος διαμελισμὸς τῆς Πο-

Διαμελισμός τῆς Πολωνίας.

λωνίας. Ἡ Ρωσία ἔλαβε τὴν μεγαλύτεραν μερίδα, τὴν Ἀνατολικὴν Λιθουανίαν, ἡ Αὐστρία τὴν Γαλικίαν καὶ Λοδομιρίαν, ὁ Φρειδερίκος μερίδιον μικρότερον, τὴν Ἑρμαλάνδην καὶ τὴν δυτικὴν Πρωσσίαν, τὸ ὅποιον ὅμως εἶχε τὸ προσὸν ὅτι ἦν ὡνε τὰς διακεκομμένας κτήσεις του. Τὸ 1793 ἡ Πολωνία ὑπέστη δεῦτερον διαμελισμὸν ὑπὸ τῆς Ρωσίας καὶ Πρωσσίας, καὶ τὸ 1795, παρὰ τὴν ἡρωικὴν ἀντίστασιν τῶν Πολωνῶν ὑπὸ τὸν **Θαδδαῖον Κοστσιουσκο**, ἡ Αὐστρία, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Πρωσσία ἐμοιράσθησαν ὅ,τι εἶχεν ἀπομείνει. Ἀπὸ τότε μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου πολέμου (1918) ἔπαυσεν ὑφιστάμενον πολωνικὸν κράτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Ι. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας

Παλαιότερα ἱστορία τῆς Πρωσσίας

Ἡ Πρωσσία ἦτο κατ' ἀρχὰς ἀσήμαντος ἡγεμονία. Ὁ πυρήν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀνεπτύχθη, εἶναι ἡ μαρκιωνία τοῦ Βρανδεμβούργου (Brandenburg) κειμένη μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἑλβε καὶ Ὁδερ. Ὅλη ἡ χώρα ἀνατολικῶς τοῦ Ἑλβε κατῳκεῖτο ἀπὸ Σλάβους, οἱ ὁποῖοι ἐξεγερμανίσθησαν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Εἰς τὰς χώρας αὐτὰς καθὼς καὶ εἰς τὴν Αὐστρίαν οἱ Γερμανοὶ διὰ μακρῶν πολέμων εἶχον ἰδρύσει μικρὰς ἡγεμονίας ἐκκλησιαστικὰς ἢ ἀκριτικὰς (Mark). Τὸν ΙΔ' αἰῶνα ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἔδωκεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τοῦ Βρανδεμβούργου τὸν τίτλον τοῦ ἐκλέκτορος καὶ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ἐδώρησε τὸ Βρανδεμβούργον εἰς τὸν οἶκον τῶν Χοεντζόλ-

λερν (Hohenzollern). Τοιουτοτρόπως ὁ οἶκος οὗτος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀρχικῶς νοτιογερμανικὸς (Νυρεμβέργη), μετεφυτεύθη εἰς τὴν βόρειον Γερμανίαν, ὅπου τὸν ἀνέμενεν ἔνδοξον μέλλον.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος οἱ Χοεντζόλλερν τοῦ Βρανδεμβούργου ἀπέκτησαν ἐκ κληρονομίας μικρὰν κτῆσιν ἐπὶ τοῦ Ρήνου (δουκάτον Κλέβ) καθὼς καὶ τὸ **δουκάτον τῆς Πρωσσίας**, τὴν σημερινὴν ἀνατολικὴν Πρωσσίαν, ἣ ὅποια διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Πολωνίας.

Μόνον αἱ δυτικαὶ κτήσεις τῶν Χοεντζόλλερν εἶχον σχετικὴν ἀνάπτυξιν, διότι ἐκεῖ ὑπῆρχον ὅπωςδῆποτε πόλεις ὅμοιαι πρὸς τὰς ὀλλανδικάς, ἐνῶ αἱ κτήσεις αὐτῶν, αἱ ὅποια ἔκειντο πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἑλβε, ἦσαν τότε εὐρεῖα πεδιάς, ἀμμώδης καὶ ἄγονος, διακοπτομένη ἀπὸ δάση καὶ ἔλη, καὶ ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένη. Πόλεις σχεδὸν δὲν ὑπῆρχον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο οὔτε καὶ ἀστικὴ τάξις. Διὰ τοῦτο οἱ κάτοικοι διηροῦντο εἰς δύο τάξεις, τοὺς **ἰππῶτας** καὶ τοὺς **γεωργούς**.

Ὁ ἐκλέκτωρ τοῦ Βρανδεμβούργου δὲν ἦτο ἀνεξάρτητος, διότι τὸ μὲν Βρανδεμβούργον ὑπήγχετο εἰς τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ δὲ δουκάτον τῆς Πρωσσίας ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Πολωνίας. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εὐτυχῆ γεγονότα καὶ ἡ προσωπικὴ ἀξία των ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Χοεντζόλλερν νὰ ἐκτείνουσι τὴν ἐπικράτειάν των καὶ νὰ ἀποκτήσουσι ἀνεξαρτησίαν.

Ἡ Πρωσσία βασιλείον (1701)

Οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου ἔφερον ἐπὶ μακρὸν τὸν τίτλον τοῦ ἐκλέκτορος. Εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ **Φρειδερίκος Γουλιέλμος** (1640 - 1688), ὁ ἐπονομασθεὶς **Μέγας Ἐκλέκτωρ**, ἦτο ἡγεμὼν ἐξαιρετικῆς ἀξίας. Διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βεστφαλίας ἀπέκτησε τὴν Πομερανίαν, ἀλλ' ὁ τριακονταετῆς πόλεμος ἄφησε τὸ κράτος του εἰς κακὴν κατάστασιν. Ὁ μέγας ἐκλέκτωρ ἐπολιτεύθη μὲ δεξιότητα, ἐπέβαλε τακτικὴν φορολογίαν, κατήρτισε στρατὸν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ὀλλανδικοῦ καὶ ἔγινε κύριος εἰς τὸ κράτος του. Ἐγκατέστησεν εἰς τὴν χώραν του τοὺς γάλλους καλβινιστάς, οἱ ὅποιοι ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Διατάγματος τῆς Νάντης. Τέλος κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ δουκάτον τῆς Πρωσ-

σίας από την επικυριαρχία του βασιλέως τῆς Πολωνίας. Τοῦτο ἦτο γεγονός σημαντικό, διότι οἱ ἡγεμόνες τοῦ Βρανδεμβούργου ἐγίνοντο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνεξάρτητοι εἰς ἓν τμῆμα τοῦ κράτους των.

Ὁ υἱὸς του **Φρειδερίκος Α'** (1688 - 1713) παρέλαβεν ἀπὸ τὸν πατέρα του κράτος ὠργανωμένον καὶ ἀξιόλογον στρατόν, ἐβοήθησε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' καὶ ὡς ἀμοιβὴν ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως διὰ τὸ ἀνεξάρτητον τμῆμα τοῦ κράτους του, τὴν Πρωσσίαν (1701). Ἀπὸ τότε οἱ ἐκλέκτορες τοῦ Βρανδεμβούργου ὠνομάσθησαν **βασιλεῖς τῆς Πρωσίας** καὶ οἱ ὑπήκοοι των Πρῶσοι εἰς οἰονδήποτε τμῆμα τῆς ἐπικρατείας καὶ ἂν ἀνῆκον. Ὁ Φρειδερίκος Α' εἶναι ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Πρωσίας.

Ὁ διάδοχός του **Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α'** (1713 - 1740), ὁ πατὴρ τοῦ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, ἦτο ἄνθρωπος περίεργος καὶ τόσον ἰδιορρυθμος ὥστε νὰ θεωρῆται εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι δὲν εἶχε σῶας τὰς φρένας. Νέος δὲν ἔμαθε τίποτε, ἀλλ' οὔτε καὶ ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως καὶ τῶν γνώσεων πιστεύων ὅτι ὁ Θεὸς φροντίζει δι' αὐτόν. Ἀπεστρέφετο τὴν πολυτέλειαν καὶ τὰς ἐπιδείξεις καὶ ἐπέβαλλεν αὐστηρὰν οἰκονομίαν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν οἰκογένειάν του. Συνέβη νὰ ραβδίση εἰς τὸν δρόμον ἐργάτας, διότι κατὰ τὴν κρίσιν του δὲν εἰργάζοντο καλῶς. Κατὰ βᾶθος ὅμως εἶχε νοῦν πρακτικὸν καὶ παρὰ τὰς ἰδιορρυθμίας του ἐκυβέρνησε καλῶς. Ἐφρόντισε κυρίως διὰ τὰ οἰκονομικὰ καὶ κατῴρθωσε νὰ αὐξήσῃ σημαντικῶς τὰ εἰσοδήματά του.

Ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος μὲ πάθος ἠγάπησε τὰ στρατιωτικὰ. Ἐφόρει διαρκῶς στρατιωτικὴν στολὴν καὶ συναεστρέφετο ἀξιω-

Ὁ Μέγας Ἐκλέκτωρ Φρειδερίκος
Γουλιέλμος

ματικούς. Εισήγαγε νέαν τακτικήν εἰς τὸν στρατόν. Κατεπὸνει τοὺς στρατιώτας μὲ ἀκατάπαυστα γυμνάσια. Ἦθελε νὰ ἐκτελοῦν ὁμοιομόρφους κινήσεις ὅλοι συγχρόνως, νὰ σηκώνουν τὸν πόδα εἰς τὸ ἴδιον ὕψος κλπ. Τοιοῦτοτρόπως ἐδημιουργήθη ἡ λεγομένη **πρωσσικὴ τακτικὴ**. Ἀποθνήσκων ἄφινε περίσσευμα 8 1/2 ἑκατομμύρια τάλληρα, στρατόν ἀπὸ 83 χιλιάδας, καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ κράτους εἶχον αὐξηθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του ἀπὸ 1.700.000 εἰς 2.700.000.

Φρειδερίκος ὁ Μέγας (1740-1786)

Τὴν δύναμιν ταύτην μετεχειρίσθη ὁ υἱὸς του Φρειδερίκος Β', διὰ νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ κράτος του καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν Πρωσσίαν μεγάλην δύναμιν.

Ὁ Φρειδερίκος διῆλθε δύσκολον νεότητα, διότι ὁ πατήρ του, ὁ ὁποῖος ἐφιλοδοξεῖ ὁ υἱὸς του νὰ γίνῃ « εὐσεβὴς Χριστιανός, γενναῖος στρατιώτης καὶ καλὸς οἰκογενειάρχης », ἠγανάκτει διὰ τὴν πρὸς τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ποίησιν κλίσιν τοῦ βασιλόπαιδος, ὕβριζε καὶ ἐρράβδιζεν αὐτόν. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ ἐφθασεν εἰς τόσῃν ὀξύτητα, ὥστε ὁ Φρειδερίκος ἐπεχείρησε νὰ δραπετεῦσῃ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλ' ἀνεκαλύφθη καὶ ἐφυλακίσθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ἐπὶ ἓν ἔτος. Μετὰ ταῦτα ὅμως ἐπὶ 10 ἔτη ἡσκήθη ἐπιμελῶς εἰς τὰ στρατιωτικά, ἐμυήθη εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους καὶ ἤρχισε νὰ ἐκτιμᾷ τὸν πατέρα του. Τοιοῦτοτρόπως, ὅτε ὁ Φρειδερίκος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ὀλίγοι ἠγεμόνες εἶχον τὴν κατάρτισίν του καὶ ὀλιγώτεροι ἐχρησιμοποίησαν αὐτὴν τόσον εὐφυῶς. Ἐνῶ κατὰ τὴν νεότητά του εἶχε συμπαθῆσαι τὰς θεωρίας τῶν γάλλων φιλοσόφων περὶ ἰσότητος καὶ ἐλευθερίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ, ἐν τούτοις ἐκυβέρνησεν ὡς ἀπόλυτος μονάρχης.

Ἄλλ' ὁ Φρειδερίκος διέφερον ἀπὸ τοὺς προκατόχους του εἰς βασικά σημεῖα. Ἐπρέσβευε δηλαδὴ ὅτι ὁ βασιλεὺς ὀφείλει νὰ κυβερνᾷ μὲ δικαιοσύνην καὶ ἀφιλοκέρδειαν καὶ νὰ ἔχῃ πρῶτον μέλημα τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, διότι ὁ βασιλεὺς εἶναι **χάριν τοῦ λαοῦ** καὶ ὄχι ὁ λαὸς **χάριν τοῦ βασιλέως**. « Ὁ βασιλεὺς, ἔλεγεν, εἶναι ὁ πρῶτος **ὑπάλληλος τοῦ κράτους** ». Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν τῶν χρόνων

του περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἄρχοντος ὠνόμασαν **πεφωτισμένην δεσποτείαν** (despotisme éclairé).

Ὁ Φρειδερίκος ἦτο θαυμαστής τῶν γάλλων συγγραφέων. Προσεκάλεσε τὸν Βολταίρον, ὁ ὁποῖος παρέμεινε ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὸ ἀνάκτορόν του, ἀπολαύων ἡγεμονικῶν τιμῶν. Ἄλλ' οἱ δύο ἄνδρες δὲν ἤργησαν νὰ ψυχρανθοῦν καὶ ἐχωρίσθησαν περιφρονούντες ἀλλήλους. Ὁ Φρειδερίκος συνέγραψε διάφορα ἔργα γαλλιστί. Οἱ μὲν στίχοι του δὲν εἶναι ἄπταιστοι, ἀλλὰ τὰ ἱστορικά του συγγράματα, παρὰ τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ ὕφους, εἶναι ἔργα μεγάλης ἀξίας, διακρινόμενα διὰ τὴν βαθύτητα τῆς ἱστορικῆς ἀντιλήψεως.

Ὁ πολυμαθὴς ὅμως καὶ φιλόσοφος βασιλεὺς ἐφρόντισε περισσότερο διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, παρὰ διὰ τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας. Ἔμεινε μέχρι τέλους ὁ πλέον ἀνεξίθρησκος ἡγεμὼν τῆς Εὐρώπης. « Εἰς τὴν Πρωσσίαν, ἔλεγε, ἕκαστος δύναται νὰ σώσῃ τὴν ψυχὴν του, ὅπως ὁ ἴδιος θέλει ». Ἡ χώρα του ἐπλούτησεν, ὁ πληθυσμὸς τῆς ηὔξηθη καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς μετὰ ταῦτα βιομηχανικῆς ἀκμῆς. Κατὰ τὴν βασιλείαν του ἐγκατεστάθησαν 300.000 μετανάσται εἰς τὸ κράτος του. Τοῦτο ὠνόμαζεν ὁ ἴδιος **ἐσωτερικὴν κατάκτησιν**.

Τὸ πρῶτιστον ὅμως μέλημα τοῦ Φρειδερίκου ἦτο ὁ στρατός. Διωργάνωσεν ἀξιόλογον στρατιωτικὴν δύναμιν, διεξήγαγε μακροὺς πολέμους καὶ ἀπέκτησε φήμην μεγάλου στρατηγοῦ. Ἀπὸ τὴν Πολωνίαν ἀπέσπασε χώρας, διὰ τῶν ὁποίων ἀποκατεστάθη ἡ συνοχὴ τῆς Πρωσσίας μετὰ τοῦ Βρανδεμβούργου, ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν ἀξιόλογον ἐπαρχίαν, τὴν Σιλεσίαν, καὶ κατάρθωσε νὰ διατηρήσῃ τὰς κατακτήσεις ἐναντίον σχεδὸν ὅλης τῆς συνησπισμένης Εὐρώπης. Οὕτω μετὰ 45 ἐτῶν βασιλείαν εἶχε σχεδὸν διπλασιάσει εἰς ἕκτασιν τὸ κράτος του (200 χιλ. τετρ. χιλιόμετρα) καὶ σχεδὸν τετραπλασιάσει εἰς πληθυσμὸν (6 ἑκατομμύρια). Οἱ φόροι ἀπέδιδον 22 ἑκατομμύρια τάλληρα καὶ τὸ ταμεῖον εἶχε περίσσευμα 60 ἑκατομμύρια. Ἡ γεωργία καὶ ἡ βιομηχανία ἦσαν εἰς μεγάλην ἀκμὴν.

Ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ Αὐστριακοῦ θρόνου (1740 - 1748)

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ἡ Εὐρώπη ἐταράχθη ἀπὸ αἶμα-

τηρούς πολέμους, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωσαν ἀφορμὴν ἀφ' ἑνὸς αἰ
βλέψεις διαφόρων ἡγεμόνων ἐπὶ τῶν κτήσεων τῆς Αὐστρίας, ἀφ'
ἑτέρου ἢ αὐξανομένη δύναμις τῆς Πρωσσίας. Οἱ πόλεμοι οὗτοι εἶναι
δύο. **Ὁ πόλεμος διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου καὶ ὁ**
Ἑπταετῆς πόλεμος.

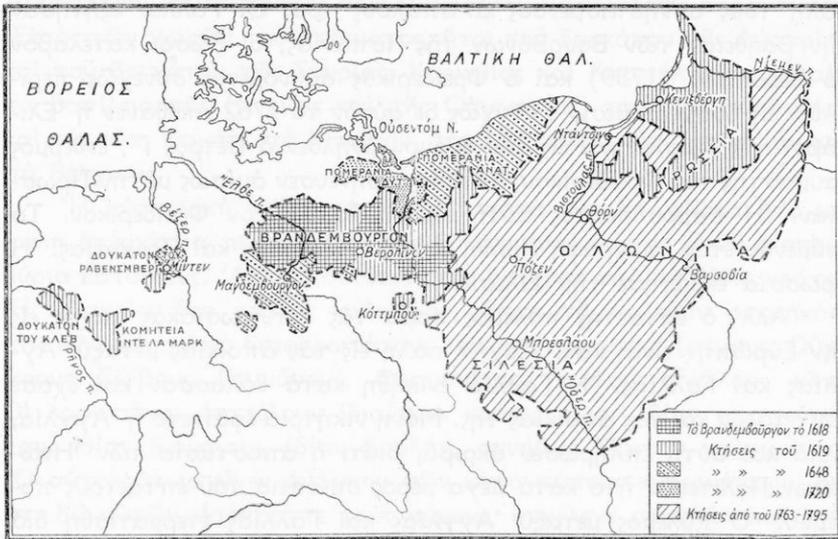
Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Κάρολος ΣΤ' ἐπειδὴ δὲν εἶχεν
υἱόν, ἤθελε νὰ ἀφήσῃ διάδοχον τοῦ θρόνου τὴν θυγατέρα του Μα-
ριάν Θηρεσίαν. Ἐκανόνισε τὴν διαδοχὴν δι' ἐπισήμου πράξεως, ἡ
ὁποία ὠνομάσθη Pragmatica Sanctio. Δι' αὐτῆς ὠρίζετο τὸ δικαί-
ωμα τῆς γυναικείας διαδοχῆς καὶ τὸ ἀδιαίρετον τῶν κτήσεων τοῦ
ἀψβουργικοῦ οἴκου, ἐφ' ὅσον ἡ Μαρία θὰ εἶχεν ἀπογόνους. Δι' ἀκα-
ταπονήτων προσπαθειῶν κατώρθωσε ν' ἀναγνωρισθῇ ἡ πρᾶξις ἀπὸ
τοὺς ἀμέσως ἐνδιαφερομένους καὶ ἀπὸ τοὺς ξένους ἡγεμόνας. Ἄλλ'
ὅταν ἀπέθανεν, οὐδεὶς ἐσεβάσθη τὰς συνθήκας, διότι ἡ Αὐστρία δὲν
εἶχε στρατόν, διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὸν σεβασμὸν αὐτῶν.

Ὁ ἐκλέκτωρ τῆς Βαυαρίας ἡγείρεν ἀξιώσεις ἐφ' ὅλης τῆς κλη-
ρονομίας καὶ ὑπεστηρίχθη ἀπὸ τὴν Γαλλίαν. Βαυαρικὸς καὶ γαλλι-
κὸς στρατὸς εἰσέβαλον εἰς τὴν Αὐστρίαν, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσ-
σίας κατέλαβε σχεδὸν χωρὶς ἀντίστασιν τὴν Σιλεσίαν. Ἡ Ἰσπανία,
ἡ Σαξονία καὶ ἡ Σαρδηνία ἐστράφησαν κατὰ τῆς Αὐστρίας.

Εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἡ Μαρία Θηρεσία δὲν εἶχεν οὔτε
στρατόν οὔτε χρήματα καὶ ἐφαίνετο χαμένη. Ἄλλὰ τὴν ἔσωσεν ἡ
πίστις τῶν ὑπηκόων της, ἰδίως τῶν Οὐγγρων, καὶ ἡ ὑποστήριξις
τῆς Ἀγγλίας. Ὁ αὐστριακὸς στρατὸς ἔδειξε μεγάλην ἀντοχὴν, οἱ
ἐχθροὶ ἀπεκρούσθησαν καί, ὅταν ἡ Ρωσία προσεχώρησεν εἰς τὴν
συμμαχίαν τῆς Αὐστρίας, ἀπεφάσισαν νὰ εἰρηνεύσουν. Διὰ τῆς εἰ-
ρήνης τῆς Αἰξ - λα - Σαπέλ (Aix la Chapelle, 1748) ἡ Μαρία Θη-
ρεσία διετήρησε τὸ στέμμα καθὼς καὶ ὅλας τὰς χώρας της, πλὴν τῆς
Σιλεσίας καὶ τοῦ μικροῦ δουκάτου τῆς Πάρμας εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ
Pragmatica Sanctio ἀνεγνωρίσθη καὶ ἀπετέλεσε τὴν βάσιν, ἐπὶ
τῆς ὁποίας ἐστηρίχθη ἡ ὑπαρξις τῆς αὐστριακῆς μοναρχίας μέχρι
τοῦ τέλους της.

Ὁ ἑπταετῆς πόλεμος (1756 - 1763)

Κατὰ τὸ διάστημα τῶν 8 ἐτῶν, τὰ ὁποία ἐμεσολάβησαν, ἐγι-
νεν ἀντιστροφή τῶν συμμαχιῶν. Ἡ Γαλλία συνεμάχησε μὲ τὴν

Ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας.

Αὐστρίαν, διότι τὴν ἀνησύχει ἡ αὐξανομένη δύναμις τῆς Πρωσσίας. Μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας ἀφ' ἑτέρου ἀνεπτύχθη ζωηρὰ ἀντίθεσις διὰ τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τοῦ γερμανικοῦ χώρου. Ἰδίως ὁμως ὑπῆρχε μέγας ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, τῆς ὁποίας ἡ πρόοδος εἰς τὰς ἀποικίας ἤρχισε νὰ ἀνησυχῇ τοὺς Ἄγγλους. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Εὐρώπη ἐχωρίσθη εἰς δύο στρατόπεδα. Ὁ Φρειδερίκος ἐπέτυχε τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν συνασπισμὸν Αὐστρίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας, εἰς τὸν ὁποῖον βραδύτερον προσετέθη ἡ Σουηδία, τὰ μικρὰ γερμανικὰ κράτη καὶ ἡ Ἰσπανία. Ἡ σύρραξις, γνωστὴ ὡς **ἐπταετῆς πόλεμος**, ὑπῆρξεν ἡ φοβερωτέρα τοῦ 17^{ου} αἰῶνος. Πεδία τῶν μαχῶν ἦσαν ἡ Εὐρώπη, αἱ Ἰνδία καὶ ἡ Β. Ἀμερικὴ.

Ὁ Φρειδερίκος διὰ τῶν περιλαλήτων ἐπιτυχιῶν τὰς ὁποίας εἶχεν ἐπιτιθέμενος κατὰ τῶν Γάλλων εἰς Ρόσμπαχ (Rossbach 1757), τῶν Αὐστριακῶν εἰς Λέουθεν (Leuthen) καὶ τῶν Ρώσων εἰς Τσόρντορφ (Zorndorf), ἀπέκτησε τὴν φήμην τοῦ μεγίστου στρατηλάτου τῶν χρόνων του. Ἀλλ' αἱ νίκαι αὗται δὲν ἤρκεσαν διὰ νὰ κατα-

βάλη τούς συνησπισμένους αντιπάλους του. Οί Γάλλοι ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Βουρβόνων τῆς Ἰσπανίας, οἱ Ρῶσοι κατέλαβον τὸ Βερολῖνον (1759) καὶ ὁ Φρειδερίκος ἀμυνόμενος συνεχῶς περιῆλθεν εἰς δυσχερῆ θέσιν. Εὐτυχῶς δι' αὐτὸν τὸ 1762 ἀπέθανεν ἡ Ἐλισάβετ τῆς Ρωσίας καὶ εἰς τὸν θρόνον ἀνῆλθεν ὁ Πέτρος Γ', ἔνθερος θαυμαστής τοῦ Φρειδερίκου, ὁ ὁποῖος εἰρήνευσεν ἀμέσως μετὰ τὴν Πρωσσίαν. Ἡ ἀπροσδόκητος αὐτῆ εἰρήνη ἔσωσε τὸν Φρειδερίκον. Τὸ ἐπόμενο ἔτος ὑπεγράφη εἰρήνη μεταξύ Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας. Ἡ Πρωσσία ἐκράτησε τὴν Σιλεσίαν.

Ἄλλ' ὁ ἑπταετής πόλεμος παρὰ τὰς ἐντυπωσιακὰς μάχας εἰς τὴν Εὐρώπην εἶναι κατ' ἐξοχὴν πάλῃ εἰς τὰς ἀποικίας μεταξύ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Ἡ Γαλλία ἐνίκηθη κατὰ θάλασσαν καὶ ἔχασε τὸν στόλον καὶ τὰς ἀποικίας της. Μόνη νικήτρια ἐφαίνετο ἡ Ἀγγλία, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἐπλήρωσεν ἀκριβὰ, διότι ἡ ἀποστασία τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν ἦτο κατὰ μέγα μέρος συνέπεια τοῦ ἑπταετοῦς πολέμου. Ὁ πόλεμος μεταξύ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐτερματίσθη διὰ τῆς εἰρήνης τῶν Παρισίων (1763).

Ἡ γερμανικὴ διαρχία

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Πρωσσίας ἐδημιούργησε νέον γερμανικὸν κράτος, τὸ ὁποῖον ἤρχισε νὰ διεκδικῆ τὴν ἐπὶ τῆς Γερμανίας κυριαρχίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἕως τότε ἡ Αὐστρία. Ὁ πρωσσικὸς στρατὸς εἶχεν ἀναδειχθῆ ἀνώτερος τοῦ αὐστριακοῦ καὶ αἱ νικαί του ἰδίως κατὰ τῆς Γαλλίας ἐκολάκευσαν τὸν ἐθνικὸν ἐγωϊσμόν τῶν Γερμανῶν. Ἀπὸ τότε ἐφάνη ὅτι τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὸ ὁμοιογενὲς ἐθνικὸν κράτος τῆς Πρωσσίας καὶ ἐγεννήθη ζωηρὸς ἀνταγωνισμὸς μεταξύ τῶν δύο μεγάλων κρατῶν, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας, διὰ τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Γερμανίαν. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ὠνόμασαν **γερμανικὴν διαρχίαν** (dualismus).

II. Αὐστρία

Σύνθεσις τοῦ αὐστριακοῦ κράτους

Ἡ Αὐστρία κατῴρθωσε τὸν ΙΗ' αἰῶνα νὰ ἐπανορθώσῃ τὰς ζημίας, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑποστῆ εἰς τὴν συνθήκην τῆς Βεσφαλίας. Διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Οὐτρεχτ (1713) μετὰ τὸν πόλεμον πρὸς τὸν

Λουδοβίκον ΙΔ' τὸ κράτος τῶν Ἀψβούργων ἐπεξετάθη σημαντικῶς. Ἐκτὸς τῶν χωρῶν τοῦ στέμματος, ἦτοι τοῦ δουκάτου τῆς Αὐστρίας καὶ τοῦ δουκάτου τῆς Στυρίας, Καρινθίας καὶ Καρνιόλης, περιέλαβε τὰ βασίλεια τῆς Βοημίας καὶ τῆς Οὐγγαρίας, τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ τὰς νέας κτήσεις, τὸ Μιλάνον, τὴν Νεάπολιν, τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὸ Βέλγιον.

Ἡ αὐστριακὴ κυριαρχία λοιπὸν κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἦτο μεγάλη ἐπικράτεια περιλαμβάνουσα ἐκτεταμέναις χώρας μὲ 29 ἑκατομύρια κατοίκους. Ἄλλ' ἢ σύνθεσις τῆς διέφερεν ἀπὸ τὰ ἄλλα κράτη. Ἡ Αὐστρία ἦτο κράτος καθολικόν, ὅπως τὸ παλαιὸν ρωμαϊκόν, ἀποτελουμένη ἀπὸ διαφορωτάτους λαούς, Γερμανούς, Τσέχους, Οὐγγρους, Σέρβους, Ρουμάνους, Φλαμανδούς, Ἰταλοῦς, Γάλλους κλπ. Οἱ λαοὶ οὗτοι ἀπετέλουν ἰδιαιτέρα κράτη, εἶχον ἰδίαν πρωτεύουσαν, ἰδίαν διοίκησιν, ἰδίαν βουλήν, συνήθως δίαιταν καλουμένην. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχεν ἀνάγκην τῶν κατὰ τόπους κυβερνήσεων, διότι δι' αὐτῶν εἰσέπραττε τοὺς φόρους, συνέλεγε στρατὸν καὶ ἐπέβαλλε τοὺς νόμους. Ἡ Βοημία μάλιστα καὶ ἡ Οὐγγαρία εἶχον ἰδίους καταστατικούς χάρτας.

Προσπάθειαι πρὸς ἐνοποίησιν τῆς Αὐστρίας

Τοιοῦτον κρατικὸν συγκρότημα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶναι στερεόν. Οἱ ἡγεμόνες τῆς Αὐστρίας εἶχον πολλὰς προστριβὰς εἰς τὸ ἔσωτερικὸν καὶ μὲ τὰ γειτονικά κράτη. Διὰ τοῦτο ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ διατηροῦν διαρκῶς ἰσχυρὸν στρατὸν, διὰ νὰ συγκρατοῦν τὰ ἀνομοιογενῆ στοιχεῖα τῆς μοναρχίας καὶ νὰ ματαιώνουν τὰς βλέψεις τῶν γειτόνων. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὁ πόλεμος τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου ἠπειλήσεν, καθὼς εἶδομεν, τὴν ἀκεραιότητα τῆς μοναρχίας, τὴν ὁποίαν ἔσωσεν ἡ δραστηριότης καὶ τὸ θάρρος τῆς Μαρίας Θηρεσίας.

Ἡ Μαρία ἀφοῦ ἀπηλλάγη ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν κίνδυνον, βοηθημένη ἀπὸ τὸν υἱὸν τῆς Ἰωσήφ Β' ἐπεχείρησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ κράτος, νὰ ἐπιβάλλῃ δηλαδὴ ὁμοίομορφον διοίκησιν, νὰ συγκεντρώσῃ ὅλην τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς χεῖράς τῆς, ὅπως εἶχον πράξει οἱ Χοεντζόλλερν εἰς τὴν Πρωσσίαν, καὶ νὰ ἀφομοίωσῃ τὰς διαφορὰς ἐθνότητος τῆς ἐπικρατείας τῆς, ὅπως εἶχεν ὄνειρευθῆ τοῦτο πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ὁ Βαλλενστάϊν καὶ ὁ Φερδινάνδος Β'. Διότι ἐφρό-

νουν πολύ ὀρθῶς ὅτι ἡ μοναρχία τότε μόνον θὰ ἦτο βιώσιμος, ὅταν θὰ ἐλάμβανε μορφήν ἐνιαίου ἐθνικοῦ κράτους μὲ ἰσχυρὰν κεντρικὴν ἐξουσίαν, ὅπως ἦτο ἡ Γαλλία, ἡ Ἀγγλία καὶ ὅπως εἶχον γίνει κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Ρωσία.

Τὸ ἔργον ἦτο δύσκολον, διότι ἡ Αὐστριακὴ μοναρχία ἀπετε-
λεῖτο ἀπὸ ποικίλα ἔθνη, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀφυπνισμένην ἐθνικὴν συν-
ειδησιν, διαφορὰς θρησκευτικὰς καὶ ἀντιθέσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦτο
δυνατὸν νὰ συμβιβασθοῦν. Διὰ τοῦτο τὸ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον
τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Ἰωσήφ ἐπέτυχεν ἐν μέρει μόνον.

Μαρία Θηρεσία καὶ Ἰωσήφ Β'

Ἡ Μαρία Θηρεσία (1740 - 1780) εἶχε διαυγῆ ἀντίληψιν καὶ νοῦν πρακτικόν. ἠθέλε νὰ ἐπιβάλη τὴν μεταρρυθμίσειν βαθυδὸν χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὸ αἶσθημα τῶν ὑπηκόων της.

Τὸ πρῶτον μέλημά της ἦτο νὰ δημιουργήσῃ ἰσχυρὸν στρατὸν καὶ νὰ προαγάγῃ τὴν βιομηχανίαν τοῦ τόπου. Ἐκυβέρνησε μόνη μὲ ὀλίγους συμβούλους καὶ ἐπεχείρησε νὰ συγκεντρώσῃ τὴν διοί-
κησιν τῆς μοναρχίας πλὴν τῆς Οὐγγαρίας, ἡ ὁποία διετήρησε τὴν αὐτόνομον ἀριστοκρατικὴν διοίκησιν καὶ τὴν δισαίταν της.

Ἡ Μαρία Θηρεσία ἦτο ἀφελὴς καὶ εὐθυμος, τολμηρὰ καὶ εἰλι-
κρινῆς καὶ ἔγινε παροιμιώδης διὰ τὴν οἰκειότητα πρὸς τοὺς ὑπηκό-
ους της. Ἠγάπα ἰδιαιτέρως τὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον ἐπεθεώρει πολ-
λάκις ἔφιππος. Ἦτο ἀφωσιωμένη εἰς τὸ καθῆκόν της, ἀλλ' ἠγάπα
ἐπίσης καὶ τὴν μουσικὴν καὶ τοὺς χορούς. Ἐπὶ αὐτῆς ἡ αὐλὴ καὶ ἡ
Βιέννη ἀπέκτησαν τὴν παροιμιώδη εὐθυμίαν καὶ λαμπρότητα των.

Ἡ Μαρία ἀπὸ τοῦ 1765 ἔλαβεν ὡς βοηθὸν εἰς τὴν διακυβέρνη-
σιν τοῦ κράτους τὸν υἱὸν της Ἰωσήφ, ὁ ὁποῖος τὴν διεδέχθη μετὰ
τὸν θάνατόν της. Ὁ Ἰωσήφ Β' (1780 - 1790) ἦτο μορφὴ συμπαθε-
στάτη, ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου φιλόσοφος καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν φιλόφρωντος
ἡγεμών. Ὁ βίος του ὑπῆρξε πρότυπον τάξεως καὶ φιλεργίας.

Ὁ Ἰωσήφ ἐπεχείρησε συστηματικώτερον νὰ ἐπιβάλη τὰς μεταρ-
ρυθμίσεις. Ἀλλὰ προσεπάθησε νὰ συνδυάσῃ αὐτὰς μὲ τὰς νέας
περὶ κράτους καὶ διοικήσεως ἀντιλήψεις. Εἶχε μελετήσει τοὺς γάλ-
λους συγγραφεῖς τῶν χρόνων του καὶ ἤθελε νὰ διαρρυθμίσῃ τὸ
κράτος του κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῶν **φυσικρατῶν** καὶ τῶν **φι-**

λοσόφων, τὰς ὁποίας θὰ γνωρίσωμεν κατωτέρω. Ὅπως ἡ πλειονότης τῶν διανοουμένων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀπεστρέφετο τὰς συνηθείας τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος, πᾶν τὸ παραδεδομένον καὶ ἱστορικῶς καθιερωμένον. Ἀλλὰ τὸ καθεστῶς τῆς Αὐστρίας ἐστηρίζετο κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς παραδόσεως, ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν δικαιωμάτων τῶν εὐγενῶν, τὰ ὁποῖα οἱ φιλόσοφοι ὠνόμαζον προλήψεις.

Ὁ Ἰωσήφ κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν, διότι ἐφρόνει ὅτι οἱ ἀληθεῖς ἰδιοκτῆται τῆς γῆς εἶναι οἱ γεωργοὶ καὶ ὄχι οἱ φεουδάρχαι, ἐθέσπισε τὴν ἐλευθερίαν τῆς βιομηχανίας καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου καὶ καθιέρωσε τὴν ἀνεξιθρησκείαν.

Ὁ Ἰωσήφ προηγήθη εἰς πολλὰ τῶν μεταρρυθμιστικῶν θεσμῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία ἐξεργάγη κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας του. Ἀλλ' ἡ Αὐστρία δὲν ἦτο τὸ κατάλληλον ἔδαφος διὰ τοιαύτας ριζικὰς μεταρρυθμίσεις. Οἱ Οὐγγροὶ εὐγενεῖς ἐξωργίσθησαν διὰ τὴν κατάργησιν τῆς δουλοπαροικίας, οἱ Βέλγοι διὰ τοὺς θρησκευτικούς νεωτερισμούς. Αἱ διατάξεις περὶ ἀνεξιθρησκείας προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ μισαλλοδοξίαν τοῦ ὄχλου, ἐνῶ ἡ συγκεντρωτικὴ διοίκησις ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίας τὰς ἐθνότητας. Οἱ Βέλγοι ἐπανεστάτησαν, ἐκήρυξαν ἐκπτώτον τὸν Ἰωσήφ καὶ ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ὁ Ἰωσήφ εἶδε νὰ καταρρέῃ ἡ προσπάθειά του καὶ ἀπέθανε πλήρης πικρίας παρὰ τὸν Δούναβιν, ὅπου ἐπολέμει κατὰ τῶν Τούρκων, ὀνειρευόμενος νὰ καταλύσῃ τὸ κράτος τῶν βαρβάρων καὶ νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμούς.

Ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχός του Λεοπόλδος Β' (1790 - 1792) ἔσπευσε νὰ ἀνακαλέσῃ σχεδὸν ὅλας τὰς μεταρρυθμιστικὰς διατάξεις του, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν γαλήνην εἰς τὸ κράτος του. Ἡ μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια τῆς Μαρίας καὶ τοῦ Ἰωσήφ δὲν ἀπέτυχεν εἰς τὸ σύνολον, διότι κατέστησε τὴν Αὐστρίαν κράτος στρατιωτικὸν καὶ ἀκμαῖον οικονομικῶς, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ζήσῃ ἐπὶ ἓνα καὶ πλέον αἰῶνα ἀκόμη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄

Η ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ

Ἡ Δυναστεία τοῦ Ἀννοβέρου - Γεώργιος Α΄ καὶ Γεώργιος Β΄

Τὸ πολιτικὸν καθεστῶς τὸ καθιερωθὲν διὰ δύο ἐπαναστάσεων τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα, στερεώνεται τὸν ΙΗ΄ ὑπὸ τὴν δυναστείαν τοῦ Ἀννοβέρου.

Ὁ **Γεώργιος Α΄** (1714 - 1727) ἦτο ἤδη 54 ἐτῶν, ὅταν ἐκλήθη εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀγγλίας. Δὲν ἐγνώριζε τὴν ἀγγλικὴν, ὅπως καὶ οἱ περιστοιχίζοντες αὐτὸν Γερμανοί. Ἐμεινε πάντοτε ξένος μεταξὺ ξένων καὶ οὐδέποτε παρηγορήθη, διότι ἐγκατέλειπε τὸ Ἀννοβερὸν. Ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι συγχρόνως ἐκλέκτωρ τοῦ Ἀννοβέρου, τὰ συμφέροντα τοῦ ὁποίου ὑπερήσπιζε πάντοτε θερμῶς.

Ὁ υἱὸς τοῦ **Γεώργιος Β΄** (1727 - 1760) εἶχε τὰς ἕξεις καὶ τὰς

ιδέας του πατρός του. Οί Άγγλοι όμως ήνέχθησαν αυτούς από αίσθημα νομιμοφροσύνης, κυρίως όμως διότι ήσαν διαμαρτυρόμενοι καί λόγω τής θέσεώς των ήσαν ακίνδυνοι διὰ τὰς άγγλικάς έλευθερίας.

Πράγματι οί δύο οὔτοι Γεώργιοι έπιδεικνύοντες χλιαρόν ένδιαφέρον διὰ τόν τόπον καί στερούμενοι έπιβολής άφησαν τήν φροντίδα τής κυβερνήσεως εἰς τὸ κοινοβούλιον καί καθιέρωσαν τήν συνήθειαν νά λαμβάνουν τούς ύπουργούς των άπό τὸ πλειοψηφούν εἰς τήν Βουλήν κόμμα. Ἡ συνήθεια αὕτη υπήρξεν εὐνοϊκή διὰ τήν στερέωσιν τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος. Χάρις εἰς τήν μακροχρόνιον άποχήν τής βασιλείας άπό πάσης άναμείξεως εἰς τὰ κυβερνητικά έργα, έπεκράτησεν ἡ αντίληψις ὅτι εἰς τήν Ἑγγλίαν ὁ **βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ.**

Παραλλήλως καθιερώθη κυβερνητικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον έπιβάλλει τὸν χωρισμὸν τῶν έξουσιῶν. Ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς εἶναι άνεύθυνος, **τὴν έκτελεστικὴν έξουσίαν** άσκοῦν οἱ ύπουργοί, ένῶ προηγουμένως τούς ύπουργούς υπεδείκνυεν ὁ βασιλεὺς. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον έπεκράτησεν ἡ συνήθεια νά γίνεται πρόεδρος τής κυβερνήσεως ὁ άρχηγὸς τοῦ πλειοψηφούντος εἰς τὸ Κοινοβούλιον κόμματος, ὁ ὁποῖος τοιουτοτρόπως άπέκτησε σχεδὸν δικτατορικὴν έξουσίαν έπὶ τῶν ὁπαδῶν του. **Ἡ νομοθετικὴ έξουσία** άνήκεν εἰς τὸ Κοινοβούλιον, συνιστάμενον άπό δύο Βουλάς, τήν Βουλὴν τῶν **Λόρδων**, τής ὁποίας τὰ μέλη διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καί τήν Βουλὴν τῶν **Κοινοτήτων**, τής ὁποίας τὰ μέλη έξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, τούλάχιστον ὑπὸ μέρους αὐτοῦ, διὰ μίαν έπταετίαν (άπό τοῦ 1716). Σύν τῷ χρόνῳ ἡ Βουλὴ τῶν Λόρδων ἔχασε τήν έπιρροήν της πρὸς ὄφελος τής δευτέρας.

Εἰς τήν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων υπήρχον, ὡς προείπομεν δύο κόμματα, οἱ Τόρις καί οἱ Οὔίξ. Ἐπὶ τῶν δύο πρώτων Γεωργίων έκυβέρνησαν οἱ Οὔίξ, έπειδὴ εἶχον πολεμήσει τούς **Στούαρτ** καί ἔχρησίμευον ὡς στήριγμα τής προτεσταντικῆς δυναστείας. Ἡ πολιτικὴ των ἦτο έπὶ μακρόν φιλειρηνική.

Ὁ Οὔάλπουλ (Walpole, 1676 - 1745), ὁ δραστηριώτερος πρωθυπουργὸς τής περιόδου αὐτῆς, έκυβέρνησεν έπὶ εἴκοσι έν έτη (1721 - 1742). Ἐπέφυγε μὲ έπιμέλειαν πᾶσαν έξωτερικὴν περιπλοκήν.

Διетήρησεν αγαθὰς σχέσεις με τὴν Γαλλίαν καὶ ἐξησφάλισε τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τι διάστημα.

Ἐκέρδισε τοὺς **ιδιοκτητὰς**, ἐλαφρώσας τὴν φορολογίαὶν τῆς γεωργίας, καὶ τοὺς ἐμπόρους, ἐγκαινιάσας εἶδος ἐλευθέρου συναλλαγῆς, καθ' ἣν ἐποχὴν τὰ ἄλλα κράτη ἔκλειον αὐστηρῶς τὰ σύνορά των εἰς τὴν ἐξαγωγήν καὶ τὴν εἰσαγωγήν. Διηκούλυε τὴν εἰσαγωγήν πρῶτων ὑλῶν καὶ τὴν ἐξαγωγήν βιομηχανικῶν προϊόντων.

Ἡ ἐπιτυχία ἐδικαίωσε τὴν τόλμην του. Αἱ πόλεις αἱ ὁποῖαι εἶναι σήμερον τὰ κέντρα τῆς ἀγγλικῆς βιομηχανίας, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του εἶδον τὴν πρώτην ἀνάπτυξιν. Ἡ ἐξαγωγή ἀπὸ 600.000 ἀνῆλθεν εἰς 12.000 000 λίρας καὶ ἡ ἀξία τῶν ἀκινήτων ἐτριπλασιάσθη.

Ὁ ταχὺς αὐτὸς πλουτισμὸς καὶ τὰ οἰκονομικὰ μέτρα τοῦ Οὐάλπουουλ προεκάλεσαν διαφθορὰν καὶ ἠθικὴν κρίσιν εἰς τὴν χώραν. Ἐναντίον τῆς καταστάσεως ταύτης ἐδημιουργήθη ἀντίδρασις. Ἡ ἀπομόνωσις, εἰς τὴν ὁποῖαν εἶχεν ὀδηγήσει τὴν χώραν ἡ φιλειρηνικὴ πολιτικὴ, ἐξήγειρε πολλοὺς ἐθνικιστὰς. Ἡ χαλαρὰ τέλος στάσις του κατὰ τὴν σύρραξιν διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου ἐπέφερε τὴν πτώσιν του (1742). Οἱ Οὐίξ ἐκράτησαν τὴν ἀρχὴν, ἀλλ' ἐγιναν φιλοπόλεμοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ νέου ἀρχηγοῦ των Πίτ.

Ὁ Οὐίλλιαμ Πίτ (William Pitt, 1708 - 1778) ἦ ὁ Πρῶτος Πίτ, ὅπως λέγουν, ὑπῆρξεν ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους πολιτικούς ἀνδρας τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου. Βουλευτὴς 27 ἐτῶν, ἦτο ἀντίπαλος τοῦ Οὐάλπουουλ, τὸν ὁποῖον κατηγορεῖ ὡς ὑπαίτιον τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἀνυποληψίας τῆς Ἀγγλίας. Εὐθύς εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ ὀνομάζεται **ἀδιάφθορος**, θερμὸς πατριώτης, με ἀπέραντον ὑπερηφάνειαν, τὴν ὁποῖαν ἠρμήνευε διὰ θεατρικῆς εὐγλωττίας, ἀπέκτησε μεγάλην δημοτικότητα.

Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Πίτ οἱ Οὐίξ ἔλαβον μέρος εἰς δύο πολέμους, τὸν πόλεμον διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου καὶ τὸν ἐπταετῆ. Ἐξῆλθον ζημιωμένοι ἀπὸ τὸν πρῶτον, διὰ τοῦ δευτέρου ὁμως ἐξησφάλισαν μεγάλα κέρδη.

Γεώργιος Γ' (1760 - 1820) — Ἡ κοινοβουλευτικὴ κρίσις

Ὁ Γεώργιος Γ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον 23 ἐτῶν. Ἀπλοῦς τοὺς τρόπους, ἤρεμος εἰς τὴν ζωὴν, εἰλικρινὴς καὶ εὐλαβὴς, ἀποστρεφό-

μενος τήν διαφθοράν, εἶχεν ἐμπνευσθῆ ἀπό τήν πρωσσίδα μητέρα του τήν ιδέαν ὅτι ἔπρεπε νά εἶναι πραγματικός βασιλεύς.

Οὕτως ὁ Γεώργιος Γ' ἠθέλησε νά μὴ εἶναι μόνον βασιλεύς, ἀλλά καί νά κυβερνήσῃ. Ἦθελε μάλιστα νά εἶναι ὁ **πρῶτος ὑπουργός τοῦ βασιλείου**. Εἶχε δηλαδή τήν ἀπαίτησιν νά ἀντικαταστήσῃ τήν κοινοβουλευτικὴν κυβέρνησιν διὰ προσωπικῆς. Σύμφωνα εἰς τοῦτο μέ τὰς περὶ βασιλέως ἀντιλήψεις τῶν Τόρις, ἔτρεφε συμπάθειαν πρὸς αὐτούς, ἐνῶ ἀπεστρέφετο τοὺς Οὐίξ.

Ἡ ἀπαίτησις τοῦ βασιλέως ἐδημιούργησε κοινοβουλευτικὴν κρίσιν. Ἡ πρώτη ἀπόπειρά του νά ἀναβιβάσῃ εἰς τήν ἀρχὴν τὸ κόμμα τῶν Τόρις, προσέκρουσεν εἰς ἐξέγερσιν τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ τὸ 1770 ἐπωφεληθεὶς τῆς περιπλοκῆς εἰς τὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς ἐχρησιμοποίησεν ἐπὶ δώδεκα ἔτη (1770 - 1782) τὸν λόρδον Νόρθ (North) καὶ ἐκυβέρνησεν αὐταρχικῶς ὁ ἴδιος.

Ὁ ζωηρὸς ἐρεθισμὸς τῆς κοινῆς γνώμης, ὁ ὁποῖος ἐξεδηλώθη διὰ τῆς ἰδρύσεως πολιτικῶν σωματείων, συγκεντρώσεων, διαδηλώσεων, σατίρας καὶ τοῦ τύπου, ἰδίως ὅμως τὰ ἀτυχήματα εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀμερικῆς, ὑπεχρέωσαν τὸν βασιλέα νά ὑποχωρήσῃ. Εὐρεθεὶς πρὸ ἀδιεξόδου ὁ Γεώργιος Γ' παρέδωκε τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν νεαρὸν υἱὸν τοῦ Πίτ.

Ὁ Δεύτερος Πίτ (1759 - 1806) ἐγίνε πρωθυπουργὸς 24 ἐτῶν. Ἀδιάφθορος καὶ πατριώτης, ὅπως ὁ πατήρ του, ἤλθεν εἰς τήν ἀρχὴν ὑπὸ ἐξαιρετικὰς περιστάσεις. Εἶχε μὲν ὑπὲρ αὐτοῦ τήν κοινὴν γνώμην ἀλλ' ἐναντίον του τὸ Κοινοβούλιον, τὸ ὁποῖον κατεψήφισεν αὐτὸν 16 φορές ἐντὸς τριμήνου. Ὁ Πίτ ὅμως ἀντιθέτως πρὸς τὴν παράδοσιν, δὲν παρητήθη καὶ διέλυσε τὸ Κοινοβούλιον. Αἱ ἐκλογαὶ ἔφερον πλειοψηφίαν ἀφωσιωμένην εἰς αὐτὸν καὶ ἐκυβέρνησεν ὡς ἀπόλυτος κύριος τὴν Ἀγγλίαν ὑπὲρ τὴν εἰκοσαετίαν (1784 - 1806).

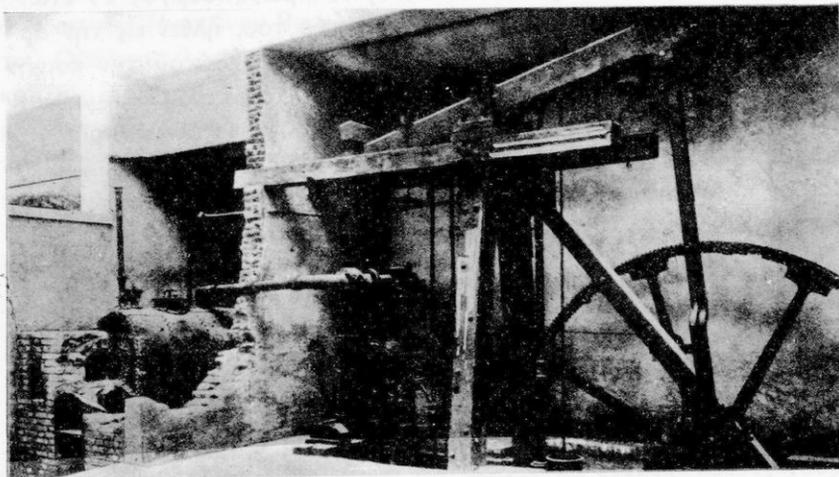
Ἀνύψωσε τὸ ἠθικὸν τῆς χώρας, ἐτακτοποίησε τὰ δοκιμασθέντα ἐκ τοῦ πολέμου τῶν ἀποικιῶν οἰκονομικὰ καὶ ἀνέπτυξε τὸ ἐμπόριον. Χάρις εἰς αὐτὸν ἐμετριάσθη ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ Οὐίξ καὶ Τόρις καὶ ἐσχηματίσθη κόμμα πατριωτικόν, ἀφωσιωμένον εἰς τὸν βασιλέα καὶ τὸ σύνταγμα. Τοιοῦτοτρόπως τὸ ἔθνος ἠνωμένον ἀντεμετώπισε τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν, κατὰ τῆς ὁποίας ὁ Πίτ ἐκήρυξεν «ἐξοντωτικὸν πόλεμον».

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 11^{ου} αἰῶνος, ἡ Ἀγγλία ἀνεπτύχθη εἰς χώραν κατ' ἐξοχὴν βιομηχανικὴν καὶ ἐμπορικὴν. Τὴν πρώτην ὠθησιν εἰς τὴν βιομηχανικὴν ἀκμὴν τῆς χώρας ἔδωσεν ἡ ἀπότομος αὐξησις τοῦ πληθυσμοῦ της, ὁ ὁποῖος ἐδιπλασιάσθη ἀπὸ τοῦ 1700 - 1780. Ἐπειτα ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἄνθρακος ἀντὶ τοῦ ξύλου διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν μεταλλευμάτων τοῦ σιδήρου ὑπῆρξε διὰ τὴν πλουσίαν εἰς γαιάνθρακα καὶ σίδηρον Ἀγγλίαν ἡ ἀρχὴ τῆς μεταλλουργικῆς βιομηχανίας, ἡ ὁποία ἐπὶ μακρὸν ἔμεινεν ἀσυμμάχιστος.

Σχεδὸν συγχρόνως ἐφεῦρον διαφόρους μηχανάς, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὴν κλωστικὴν μηχανήν, ἐνῶ ὁ Οὐάτ (Watt) ἔδιδε τὴν κίνησιν εἰς τὰ ἐργαστᾶσια τελειοποιῶν τὴν ἀτμομηχανήν (1769 - 1779).

Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν ἦτο ἀκόμη μεγαλυτέρᾳ ἡ ἐπιτυχία. Ἀφοῦ ἐξετόπισαν τοὺς ἀντιπάλους των Ἰσπανοὺς, Γάλλους καὶ Ὀλλανδοὺς, οἱ Ἀγγλοὶ ἀπέβησαν κυρίαρχοι εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἔγιναν αὐτοὶ **ἀμαξηλάται τῆς θαλάσσης**, ὅπως συνήθιζον νὰ ὀνομάζουσαν παλαιότερον τοὺς Ὀλλανδοὺς.

Ἀτμομηχανὴ τοῦ Οὐάτ τοῦ 18^{ου} αἰῶνος.

Ἡ Ἀγγλία ἔθεωρεῖτο ἡ χώρα τῶν ἐλευθεριῶν καὶ παρουσιά-
ζετο ὡς ὑποδειγματική εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Αἱ δύο Βουλαι συνε-
δρίαζον δημοσίᾳ καὶ αἱ συζητήσεις ἐδημοσιεύοντο αὐθημερὸν εἰς
τὰς ἐφημερίδας. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶδον τὸ φῶς πολλαὶ ἐφημερίδες,
μεταξὺ τῶν ὁποίων μερικαὶ ἐξειλίχθησαν εἰς τεραστίους δημοσιογρα-
φικούς ὀργανισμούς καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἐκδίδωνται καὶ σήμερον,
ὅπως οἱ **Καιροὶ** (Times), ὁ Πρωϊνὸς Ταχυδρόμος (Morning Post)
κ.ἄ.

Ἀντιβασιλεία — Λουδοβίκος ΙΕ' (1715-1774)

Τὸν Λουδοβίκον ΙΔ' διεδέχθη ὁ υἱὸς τοῦ ἐγγόνου του Λουδοβίκος ΙΕ'. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ νέος βασιλεὺς ἦτο μόλις πενταετής, τὴν Γαλλίαν ἐπὶ ὀκτῶ ἔτη ἐκυβέρνησεν ὁ θεῖός του Φίλιππος τῆς Ὁρλεάνης, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἱστορίαν εἶναι γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Régent (ἀντιβασιλεὺς). Ὁ Φίλιππος ἦτο ἄνθρωπος εὐφυῆς, ἀμέμπτου ἀνατροφῆς καὶ κομψῶν τρόπων. Ἄλλ' ἐπ' αὐτοῦ καθὼς καὶ ἐπὶ τοῦ διαδόχου του ἐβάρυναν αἱ ἁμαρτίαι τῆς προηγουμένης βασιλείας. Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ' εἶχεν ἀφήσει ὑπέρογκον χρέος, τὸ ὁποῖον ἐξωγοῦτο διαρκῶς ἀπὸ τὸ ἐτήσιον ἔλλειμμα τοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἡ προσπάθεια τοῦ Φιλίππου νὰ ἀνορθώσῃ τὰ οἰκονομικὰ διὰ τῆς ἐκδόσεως χαρτονομίσματος κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον εἰσηγήθη ὁ σκῶτος Τραπεζίτης Λόου (Law), κατέληξεν εἰς τρομερὰν χρεωκοπίαν.

Ὁ Λουδοβίκος ΙΕ' ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἔτη (1723 - 1774) καὶ ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ εἶναι ὀνομαστὴ διὰ τὰ ἐρείπια τὰ ὁποῖα ἐσώρευσεν. Ἡ βασιλεία διὰ τὸν Λουδοβίκον ΙΕ' ἦτο μέσον πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ὀρέξεων τοῦ ἄρχοντος. Ἰδίως μετὰ τὸν πόλεμον διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ αὐστριακοῦ θρόνου κατέπεσεν ἠθικῶς καὶ τὰ πράγματα τῆς Γαλλίας ἤγον καὶ ἔφερον οἱ εὐνοούμενοι καὶ αἱ εὐνοούμεναι, ἀπὸ τὰς ὁποίας γνωστοτέρα εἶναι μία κόρη ἀστικῆς καταγωγῆς, ἔξαιρετικῆς πράγματι καλλονῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔδωκε τὸν τίτλον τῆς μαρκησίας Πομπαντούρ. Ἦσκει αὕτη τόσην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ', ὥστε ἐκυβέρνησε κατ' οὐσίαν τὴν Γαλλίαν ἐπὶ 19 ἔτη. Αὕτη ἐρρῦθμιζε τὰ σπουδαιότατα θέματα τῆς εἰρήνης ἢ τοῦ πολέμου καὶ οἱ ἀνώτατοι ἀξιωματικοὶ διω-

Ἡ κυρία Πομπαντούρ (Λατούρ, Παρίσιον, Μουσεῖον Λούβρου).

ρίζοντο τῇ ὑποδειξει τῆς. Τὰ οἰκονομικὰ ἐξηθρῶθησαν τελείως λό-
γω τῆς ἀκαταλόγιστου σπατάλης, ἐνῶ τὸ γόητρον τῆς Γαλλίας
κατέπεσε μετὰ τὰς ἀποτυχίας εἰς τοὺς πολέμους καὶ ἰδίᾳ ἔνεκα τῆς
ἀπωλείας τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Ὁ Λουδοβίκος εἶχεν ἐνίοτε στιγμὰς νηφαλιότητος. Περί τῶν
ὑπουργῶν τοῦ ἔλεγε ὅτι ἀσφαλῶς θὰ καταστρέψουν τὸ κράτος,
ἀλλὰ προσέθετεν : «Ἐν τούτοις θὰ διαρκέσῃ ὅσον ζῶμεν ἡμεῖς». Διὰ
τοῦτο ἀπέδωσαν εἰς αὐτὸν τὴν περιβόητον φράσιν «Après moi
le déluge» (= μετ' ἐμὲ ὁ κατακλυσμός).

Λουδοβίκος ΙΣΤ' (1774 - 1792).

Τὸν Λουδοβίκον ΙΕ' διεδέχθη ὁ εἰκοσαετής ἑγγονός του Λουδο-
βίκος ΙΣΤ'. Ὁ νέος βασιλεὺς εἶχεν ἀγαθὴν ψυχὴν καὶ ἦτο ἠθικός,
ἀλλὰ δὲν εἶχε μάθει τίποτε κατὰ τὴν νεότητά του, καὶ ἕως τὸ τέλος
τῆς ζωῆς του δὲν κατῴρθωσε νὰ ἐννοήσῃ τὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους.

Λουδοβίκος ΙΣΤ'
(Μουσεῖον Βερσαλλιών).

Μαρία Ἀντουανέττα
(Μουσεῖον Βερσαλλιών).

Ἐδυσκολεύετο νὰ λάβῃ μόνος ἀποφάσεις καὶ ὑφίστατο διαρκῶς τὴν ἐπίδρασιν τῶν περὶ αὐτόν.

Ἡ σύζυγός του Μαρία Ἀντουανέττα, θυγάτηρ τῆς αὐτοκρατείας Μαρίας Θηρεσίας, ἦτο νέα εὐειδῆς καὶ ζωηρά, ἀλλ' εἶχε συνηθίσει εἰς τὸν ἐλαφρὸν καὶ ἀφελῆ βίον τῆς αὐλῆς τῆς Βιέννης. Συνήθως ἦτο ἀδιάφορος διὰ τὴν πολιτικὴν, ἀλλ' εἰς κρίσιμους στιγμὰς ἤσκησεν ἀποφασιστικὴν καὶ μοιραίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς κυβερνήσεως. Εἰς τὴν Γαλλίαν δὲν εἶχε πολλὰς συμπαθείας καὶ οἱ ἀντίπαλοι τῆς Γαλλοαυστριακῆς συμμαχίας ἦσαν κακῶς διατεθειμένοι πρὸς αὐτήν. Ὁ λαὸς ἀπέδιδεν εἰς αὐτὴν τὴν ἀντίδρασιν τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων. Τὴν ὠνόμαζον πικροχόλως «ἡ Αὐστριακὴ» ἢ «ἡ κυρία ἔνστασις». (Autrichienne ἢ Madame veto).

Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Ὁ διαφωτισμὸς

Μεταξύ κυβερνώντων και λαοῦ εἶχε δημιουργηθῆ ἀπὸ μακροῦ χάσμα, τὸ ὁποῖον ἐγένετο βαθύτερον. Ἀξιόλογοι συγγραφεῖς, τοὺς ὁποῖους ὠνόμασαν **φιλοσόφους και οἰκονομολόγους**, διεφώτισαν τὸν λαὸν δεικνύοντες τὰ τρωτὰ και τοὺς παραλογισμοὺς τοῦ καθεστώτος. Διὰ τοῦτο τοὺς χρόνους αὐτοὺς ὠνόμασαν αἰῶνα τοῦ **διαφωτισμοῦ**.

Κατὰ τοῦ καθεστώτος ἦσαν, πλὴν τῶν φιλοσόφων και τῶν οἰκονομολόγων, πολλοὶ ἀνεπτυγμένοι ὑπάλληλοι τοῦ κράτους. Ἐπίσης πολλοὶ κληρικοὶ και εὐγενεῖς ἦσαν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως, ὡς ὁ Κονδορσέ (Condorcet), εὐγενῆς τὴν καταγωγὴν, ἀπὸ τοὺς

πρώτους δημοκρατικούς τῆς Γαλλίας, ὁ Λαφαγιέτ (La Fayette), ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Ἀμερικανῶν, ὁ κόμης Μιραμπῶ (Mirabeau), ὁ ὁποῖος ἐξελέγη ἀντιπρόσωπος τῆς τρίτης τάξεως καὶ διεκρίθη ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ρήτωρ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως.

Οἱ μεταρρυθμισταὶ εἶχον κοινὸν γνώρισμα ὅτι ἤθελον νὰ διαρρυθμίσουν τὸ καθεστῶς καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς Γαλλίας κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου (raison). Ἄλλ' ὑπῆρχον δύο τάσεις. Οἱ μὲν ἤθελον νὰ μεταρρυθμίσουν τὴν διοίκησιν μένοντες πιστοὶ εἰς τὸν θεσμὸν τῆς ἀπεριορίστου βασιλείας, νὰ ἐνοποιήσουν τοὺς νόμους, νὰ καθιερώσουν τὴν ἰσότητα τῆς φορολογίας καὶ νὰ βελτιώσουν τὴν θέσιν τοῦ χωρικοῦ. Ἐπομένως ἐφαντάζοντο εἶδος πεφωτισμένης μοναρχίας κατὰ τὸ σύστημα π.χ. τοῦ Ἰωσήφ Β' τῆς Αὐστρίας. Οἱ ἄλλοι, ἐκτὸς τῆς διοικητικῆς, δικαστικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀναμορφώσεως ἤθελον πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ σύνταγμα, τὸ ὅποιον νὰ δίδῃ εἰς τὸν λαὸν τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Οἱ τελευταῖοι ἠκολούθησαν τὴν διδασκαλίαν τῶν φιλοσόφων καὶ εἶχον ὡς πρότυπον τὸ ἀγγλικὸν πολίτευμα καὶ τὸ πρόσφατον ἀμερικανικόν. Τὴν ἀνατροπὴν τῆς βασιλείας καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς δημοκρατίας ἐζήτουν πολὺ ὀλίγοι κατ' ἀρχάς.

Οἱ φιλόσοφοι

Ὁ γάλλοι συγγραφεῖς τοῦ 17^{ου} αἰῶνος ἀνεγιγνώσκοντο μὲ πολλὴν ἀγάπην εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ ἡ γαλλικὴ λογοτεχνία τοῦ αἰῶνος τούτου ἀπέκτησε διάδοσιν καὶ ἐπιβολὴν μεγάλην. Οἱ συγγραφεῖς δὲν ἦσαν πλέον ποιηταὶ ἢ καθαροὶ λογοτέχναι, ἀλλ' ἐπραγματεύοντο κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα. Κατέκρινον αὐστηρῶς τὸ κρατοῦν πολιτειακὸν σύστημα καὶ διέδιδον τὰς νέας περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ιδέας. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν αὐτοὺς φιλοσόφους.

Πατὴρ τῶν νέων ἦ, ὅπως ἔλεγον τότε, τῶν φιλελευθέρων ιδεῶν, ἦτο ἡ Ἀγγλία. Ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1648 εἶχε γεννηθῆ ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ καὶ οἱ ἄγγλοι φιλόσοφοι, ἰδίως ὁ περίφημος Τζῶν Λόκ (John Locke, 1632 - 1704), εἶχον διδάξει ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι φύσει ἐλεύθερος καὶ ἔχει ἀναφαίρετα δι-

καιώματα, τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ιδιοκτησίας. Αὐτὰ εἶναι **τὰ φυσικὰ δικαιώματα** τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἄνθρωποι παραχωροῦν τὴν ἀπαιτούμενην ἐξουσίαν εἰς τὸ κράτος, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὰ δικαιώματά των. Μεταξὺ λαοῦ καὶ κυβερνώντων ὑπάρχει εἶδος συμβολαίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραβοῦν οἱ κυβερνηταί. Αὕτῃ εἶναι ἡ θεωρία τοῦ **κοινωνικοῦ συμβολαίου**. Ἐὰν ὅμως τὸ κράτος ἀντὶ νὰ προστατεύῃ παραβιάζῃ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως, τὸ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν πολιτῶν συμβόλαιον διαλύεται καὶ οἱ πολῖται ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπαναστατήσουν. Τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον **δικαίωμα ἀντιστάσεως**.

Ἡ ἐκκλησία εἶναι κατὰ τὸν Λόκ ἐκούσιος συνεταιρισμὸς τῶν ἀνθρώπων νὰ λατρεύουν δημοσίᾳ τὸν Θεόν, ὅπως κρίνουν αὐτοὶ θεάρεστον καὶ σύμφορον διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς των. Τὸ κράτος εἶτε ἄλλη ὀργάνωσις δὲν δικαιούται νὰ ἐπιβάλλῃ βιαίως ὠρισμένον δόγμα οὔτε ὠρισμένον τύπον λατρείας. Αὕτῃ εἶναι ἡ θεωρία τῆς **ἀνεξιθρησκείας** (tolérance).

Εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν γενεάν τῶν γάλλων φιλοσόφων ἀνήκουν δύο ὀνομαστοὶ συγγραφεῖς, ὁ Βολταῖρος καὶ ὁ Μοντεσκιέ.

Ὁ Βολταῖρος (Voltaire, 1694 - 1778) καταγόμενος ἀπὸ πλουσίαν ἀστικὴν οἰκογένειαν εἶχε σπουδάσει εἰς σχολὴν Ἰησουϊτῶν. Νέος ἀκόμη ἐφιλονίκησε μετὰ τινος εὐγενοῦς ὁ ὁποῖος τὸν ἐξυλοκόπησε καί, ὅταν ἐζήτησε δικαιοσύνην, ὁ εὐγενὴς κατῶρθωσε νὰ τὸν ἐγκλείσῃ εἰς τὴν Βαστίλλην. Ὅταν ἀπελύθη, μετέβη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅπου ἔμεινε τρία ἔτη. Ἡ διαμονὴ εἰς τὴν φιλελευθέραν καὶ προηγμένην χώραν τῶν Ἀγγλοσαξόνων εἶχε βαθεῖαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διανοίας του.

Ὁ Βολταῖρος ἦτο τολμηρὰ καὶ πολυμερὴς διάνοια, συγγραφεὺς γλαφυρός, πολυμαθὴς καὶ εὐφυολόγος, ὃχι ὅμως πάντοτε βαθύς. Διέπρεπεν εἰς ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ὡς ἐπικός ποιητὴς καὶ δραματογράφος, ὡς μυθιστοριογράφος, ὡς σατιρικός, ὡς φιλόσοφος καὶ κριτικός, ὡς ἱστορικός καὶ μαθηματικός. Κατὰ βᾶθος ὁ Βολταῖρος δὲν ἦτο δημοκρατικῶν διαθέσεων οὔτε εἶχε ζωηρὸν πολιτικὸν ἐνδιαφέρον. Ἦθελε μόνον νὰ καταργήσῃ τὰ ἀπάνθρωπα μέτρα τῆς ἀπολυταρχίας, τὴν θανατικὴν ποινὴν καὶ τὴν κατάσχεσιν τῆς περιουσίας καὶ ἐπολέμησε σφοδρότατα τὴν μισαλλοδοξίαν.

Ο Μοντεσκιέ (Montesquieu, 1689 - 1755) είχε γίνει γνωστός με τὰς **Περσικὰς ἐπιστολάς** (Lettres persanes, 1721) εἰς τὰς ὁποίας ἐσατίρισε τὰ ἤθη τῶν εὐγενῶν καὶ τὰς καταχρήσεις τῶν κυβερνώντων. Βραδύτερον εἰς τὸ ὀνομαστόν του ἔργον τὸ **Πνεῦμα τῶν Νόμων** (L'ésprit des lois, 1748) ἐπραγματεύθη συστηματικῶς καὶ με ὀξύνοιαν τὰς νέας περὶ κράτους θεωρίας. Ἀκολουθῶν τὸν φιλόσοφον Ἀριστοτέλην προέτεινε τὴν διαίρεσιν τῶν ἐξουσιῶν τοῦ κράτους εἰς τρεῖς, τὴν **νομοθετικὴν**, τὴν **ἐκτελεστικὴν** καὶ τὴν **δικαστικὴν**. Ο Μοντεσκιέ ἦτο ἀπὸ τοὺς ἐμβριθεστάτους συγγραφεῖς τοῦ αἰῶνος καὶ ἡ ἐπίδρασις του ὑπῆρξε γονιμωτάτη.

Ο Βολταῖρος καὶ ὁ Μοντεσκιέ ἦσαν κατὰ βᾶθος μοναρχικοὶ καὶ ἀριστοκρατικοί. Δὲν ἐπεζήτησαν τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος ἀλλ' ἀπλῶς τὴν μεταρρύθμισίν του. Δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ ἐμφανισθῇ νέα γενεὰ φιλοσόφων, ἡ ὁποία ἦτο ἐπαναστατικωτέρα καὶ ἐζήτητε ριζικώτεραν ἀνατροπὴν. Εἰς τὴν γενεάν αὐτὴν ἀνήκουσιν λόγιοι καὶ συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι περιστοιχίζουσιν τὸν φιλόσοφον Ντιντερό καὶ ὀνομάζονται διὰ κοινοῦ ὀνόματος **Ἐγκυκλοπαιδισταί**, διότι συνειργάσθησαν εἰς τὴν Ἐγκυκλοπαιδεῖαν τὴν ὁποίαν ἴδρυσεν ὁ Ντιντερό (1751).

Ο Ντιντερό (Diderot, 1713 - 1784) κατήγετο, ὅπως ὁ Βολταῖρος, ἀπὸ τὴν ἀστικὴν τάξιν καὶ εἶχε σπουδάσει ὅπως ἐκεῖνος εἰς σχολὴν Ἰησουϊτῶν. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἀνέλαβε τὴν ἔκδοσιν μεγάλου ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ με συνεργασίαν πολλῶν λογίων. Τὸ ἔργον εἶχε σκοπὸν νὰ δώσῃ ἐπισκόπησιν τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φιλοσοφικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὴν σύνταξιν συνειργάσθησαν πολλοὶ ἐπαναστατικοὶ συγγραφεῖς καὶ τὸ ἔργον ἔγινε πολεμικὸν ὄργανον τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ὀπαδῶν τῶν νέων ἰδεῶν. Ο κυριώτερος συνεργάτης του, ὁ μαθηματικὸς Νταλαμπέρ (d'Alembert), ἔγραψε τὸν πρόλογον, ὁ ὁποῖος ἐξετιμήθη πολὺ. Εἰς τοὺς τελευταίους τόμους συνειργάσθησαν συγγραφεῖς ριζοσπαστικώτεροι, ὁ Ἑλβέτιος (Helvetius) καὶ ὁ βαρῶνος Χόλμπαχ (Holbach), οἱ ὁποῖοι ἔκλινον πρὸς τὸν ὕλισμόν καὶ τὴν ἀθεΐαν. Ἡ ἐγκυκλοπαιδεῖα ἐξεδόθη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1751 - 1772 καὶ ἀπέβη μνημειῶδες ἐπιστημονικὸν ἔργον. Τοιοῦτοτρόπως προῆλθεν ἡ **Μεγάλη Ἐγκυκλοπαιδεῖα** (Grande Encyclopédie) τοῦ 18' αἰῶνος.

Φήμην μεγάλου συγγραφέως εἶχεν ἀποκτήσει κατὰ τοὺς αὐτοὺς

χρόνους ὁ Ρουσσώ (Jean Jacques Rousseau, 1712 - 1778). Υἱὸς ὠρολογοποιοῦ τῆς Γενεύης, δὲν εἶχε λάβει ἀνωτέραν μόρφωσιν. Τὸ κύριον ἔργον του εἶναι τὸ Κοινωνικὸν Συμβόλαιον (Contrat social, 1762). Ὁ Ρουσσώ δὲν ἤθελε νὰ ὀργανώσῃ τὴν πολιτείαν κατὰ τὸ ἀγγλικὸν πρότυπον, ἐπειδὴ ἐφρόνει ὅτι οἱ Ἕλληες ἔχουν φαινομενικὴν μόνον ἐλευθερίαν. «Οἱ ἄνθρωποι, ἔλεγε, πρέπει νὰ νομοθετοῦν ἀπ' εὐθείας συνερχόμενοι οἱ ἴδιοι, ὅπως ἐγίνετο εἰς τὰς ἀρχαίας πολιτείας, διότι ἡ κοινὴ βούλησις ζητεῖ πάντοτε τὸ ἀριστον». Ὁ Ρουσσώ πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη φύσει ἀγαθός, ἀλλὰ διέφθειρεν αὐτὸν ὁ πολιτισμός. Διὰ νὰ διορθωθῶμεν, διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν τὴν παλαιὰν ἀθωότητα, πρέπει νὰ **ἐπιστρέψωμεν εἰς τὴν φύσιν**.

Ὅταν ἐξεδόθη τὸ Κοινωνικὸν Συμβόλαιον, τὸ δικαστήριον τῶν Παρισίων εἶχε καταδικάσει ἄλλο ἔργον του, τὸν **Αἰμίλιον** (Emile) καὶ εἶχε διατάξει τὴν σύλληψιν τοῦ συγγραφέως του. Ἄλλ' ὁ Ρουσσώ ἐδραπέτευσε εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Ὁ Αἰμίλιος εἶναι τὸ ὀνομαστὸν παιδαγωγικὸν σύγγραμμα τοῦ Ρουσσώ, εἰς τὸ ὁποῖον διδάσκει ὅτι πρέπει νὰ μελετήσωμεν τὰς **φυσικὰς τάσεις** τοῦ παιδὸς καὶ κατ' αὐτὰς νὰ ρυθμίσωμεν τὴν ἀγωγὴν του. Ὁ Αἰμίλιος ἐξετιμήθη ἰδίως εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ἀνεκαίνισε τὴν παιδαγωγικὴν ἐπιστήμην. Γενικῶς ἦτο ἀξιολογώτατη ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ρουσσώ. Οἱ ριζοσπαστικώτεροι ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας εἶχον συνήθως γνώμας καὶ φράσεις αὐτοῦ εἰς τὰ χεῖλη, ἐνῶ ὁ συναισθηματικὸς καὶ ὀνειρώδης συγγραφικὸς τρόπος του προπαρεσκεύασε τὸν ρομαντισμὸν τοῦ 18' αἰῶνος.

Οἱ οἰκονομολόγοι

Αἱ γνώμαι περὶ πλοῦτου τῶν λαῶν καὶ τῆς διοικήσεως τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους ἤλλαξαν κατὰ τὸν 18' αἰῶνα. Οἱ συγγραφεῖς οἱ πραγματευθέντες τὰ ζητήματα τῆς **πολιτικῆς οἰκονομίας**, ὅπως λέγομεν σήμερον, ἦσαν ἰδίως Γάλλοι καὶ ὀνομάσθησαν **οἰκονομολόγοι**.

Κατὰ τὸν 18' αἰῶνα ἐπίστευον ὅτι ὁ πλοῦτος μιᾶς χώρας συνίσταται εἰς τὸ ποσὸν τοῦ ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντος χρυσοῦ, καὶ μέσον πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ χρυσοῦ ἐθεώρουν τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον. Τὸν 18' αἰῶνα ὁ γάλλος Κεναί (Quesnay 1694 - 1774) ἐδίδαξεν ὅτι

ή γή είναι ή πηγή του πλούτου, διότι καλλιεργουμένη παράγει πᾶν ὄ,τι ἐπιθυμοῦμεν, καί διὰ τοῦτο οἱ ἀληθεῖς παραγωγοί είναι οἱ γεωργοί. «Πτωχοὶ γεωργοί, ἔλεγε, πτωχὸν κράτος, πτωχὸν κράτος, πτωχὸς βασιλεύς». Οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας ταύτης ὠνομάσθησαν **φυσιοκράται**. Ὁ Γκουρναί (Gourney, 1712 - 1759) πάλιν ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ἐπέμβασις τοῦ κράτους εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν εἶναι ἐπιβλαβὴς καὶ ἀπήτησε τελείαν ἐλευθερίαν παραγωγῆς καὶ ἐμπορίου «laissez faire, laissez passer».

Τὰς θεωρίας ταύτας ἐσυστηματοποίησεν ὁ διασημότερος ἀπὸ τοὺς οἰκονομολόγους τοῦ 18 αἰῶνος, ὁ σκῶτος Ἀδάμ Σμιθ (Adam Smith, 1723 - 1790) εἰς τὸ ὀνομαστὸν ἔργον **Ἐρευναι περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν αἰτίων τοῦ πλούτου τῶν ἔθνῶν**. Ἐδίδασκεν ὅτι τὸν πλοῦτον παράγει ἡ ἐργασία ὑπὸ πάσας τὰς μορφὰς καί, διὰ τὴν ἐπιτύχωμεν τὴν εὐδαιμονίαν τῶν ἀνθρώπων, πρέπει νὰ ἀφήσωμεν ἕκαστον νὰ ἐργάζεται ὅπως θέλει. Αἱ ἀνθρώπινοι διατάξεις, αἱ ὁποῖαι σκοποῦν δῆθεν νὰ προστατεύσουν τὸ κοινὸν συμφέρον, φέρουν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. «Τὸ ἄτομον ἐργαζόμενον δι' ἴδιον ὄφελος ὀδηγεῖται ὑπὸ ἀοράτου χειρός, ὅπως συντελέσῃ εἰς τὸ κοινὸν ἀγαθόν». Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τοῦ **ἐλευθέρου συναγωνισμοῦ** στηριζομένου ἐπὶ τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησεως τῶν ἀγαθῶν.

Τοιοιουτρόπως τὸν 18 αἰῶνα ἐπεκράτησεν, ἀντιθέτως πρὸς τὸ προστατευτικὸν σύστημα τῶν χρόνων τοῦ μερκαντιλισμοῦ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη φιλελευθέρα τάσις ἢ **λιμπεραλισμός** (Liberalismus).

Πεφωτισμένη δεσποτεία

Αἱ νέαι περὶ κράτους καὶ ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων ἰδέαι ἐξηπλώθησαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ἐνεποίησαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς λαοὺς καὶ δὲν ἄφησαν ἀσυγκινήτους τοὺς ἡγεμόνας.

Πολλοὶ πράγματι κυβερνητὰι ἐνεκοιλπώθησαν τὰς νέας ἰδέας ἀπὸ πεποίθησιν ἢ ἀπὸ συμφέρον καὶ προσεπάθησαν νὰ ἐφαρμόσουν αὐτὰς εἰς τὴν διοίκησιν των. Τὴν νέαν ἀντίληψιν συνώψιζον εἰς τὸ ἀξίωμα «**Ὁ ἡγεμὼν ἐπλάσθη διὰ τὸν λαὸν ἢ τὸ κράτος δὲν εἶναι κτῆμα τοῦ ἡγεμόνος**».

Τους ἡγεμόνας τούτους ὠνόμασαν πεφωτισμένους δεσπότες (Φρειδερίκος ὁ Μέγας, Ἰωσήφ Β', Αἰκατερίνη Β'), καὶ τὸ σύστημα **πεφωτισμένην δεσποτείαν**.

Οἱ ἡγεμόνες οὗτοι, ἂν καὶ εἰλικρινῶς ἐφρόντιζον διὰ τὸ καλὸν τῶν ὑπηκόων των, ἤθελον νὰ πράξουν τοῦτο χωρὶς τὴν συνεργασίαν αὐτῶν. «Ὅλα διὰ τὸν λαὸν καὶ οὐδὲν διὰ τοῦ λαοῦ» ἦτο ἡ ἀρχὴ τοῦ Φρειδερίκου Μεγάλου τῆς Πρωσσίας. Ἐνθαρρύνουν τὴν γεωργίαν, καταργοῦν τὰ τελωνεῖα, κατασκευάζουν δρόμους, διώρυγας, λιμένας, φροντίζουν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, καταργοῦν ἢ περιορίζουν τὴν δουλοπαροικίαν, μετριάζουν τὰς σκληρὰς ποινάς. Ἀποφεύγουν ὅμως κάθε πολιτικὸν νεωτερισμὸν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'

ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΠΟΙΚΙΑΣ

Ι. Ἀποικιακὸς ἀνταγωνισμὸς

Ἀποικιακοὶ λαοὶ

Οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Ἴσπανοὶ προηγήθησαν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἐξερεύνησιν τῶν νέων χωρῶν. Ἄλλὰ δὲν ἐφάνησαν ἄξιοι τῆς μεγάλης τύχης των. Καὶ οἱ δύο ἦσαν λαοὶ ὀλίγον δημιουργικοὶ καὶ ὀλιγώτερον προοδευτικοί. Κατέλαβον τὰς νέας χώρας ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως των καὶ ἐξεμεταλλεύθησαν αὐτὰς κακῶς θέλοντες νὰ πλουτήσουν ἀκόπως. Ὅσοι ἐξ αὐτῶν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς νέας χώρας ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος ἢ ἀνεμείχθησαν μὲ τοὺς ἐντοπίους καὶ ἐξειλίχθησαν εἰς λαοὺς νωθροὺς.

Οἱ Ὀλλανδοὶ ἔδειξαν μεγαλυτέραν δεξιότητα. Ἐξεμεταλλεύθησαν τὰς Ἰνδίας μεθοδικώτερον, ἐδημιούργησαν σημαντικὴν ναυ-

τιλίαν και τὸν ΙΖ' αἰῶνα εἶχον εἰς χειράς των τὸ διαμετακομιστικὸν ἐμπόριον τῆς ὑψηλίου. Παραλλήλως ἀνέπτυξαν εἰς τὴν χώραν των ἀξιόλογον πολιτισμὸν, ὁ ἰδιωτικὸς βίος προήχθη καὶ ἤκμασεν ἡ τέχνη, ἰδίως ἡ ζωγραφικὴ. Ἀλλὰ καὶ τῶν Ὀλλανδῶν τὸ ἀποικιακὸν σύστημα ἦτο ἐλαττωματικόν. Ἰδρυσαν ἐμπορικοὺς σταθμοὺς μᾶλλον παρὰ πραγματικὰς ἀποικίας. Ἐθεώρουν τὰς ἀποικίας μόνον ὡς μέσον πλουτισμοῦ, ἐφάνησαν συμφεροντολόγοι καὶ μικρόψυχοι πρὸς τοὺς ἐγχωρίους.

Μετὰ τοὺς Ὀλλανδοὺς ἦλθον οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοὶ. Οἱ βασιλεῖς τῆς Γαλλίας κατέβαλον μεγάλην προσπάθειαν νὰ δημιουργήσουν ἀποικιακὸν κράτος. Ὁ γαλλικὸς ἀποικισμὸς ἦτο μᾶλλον κρατικὴ ἐπιχείρησις, ἐνῶ οἱ ἴδιοι οἱ Γάλλοι δὲν ἔδειξαν πραγματικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς ὑπερποντίους κτήσεις. Οἱ εὐγενεῖς ἐλάμβανον τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν βασιλέα νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἀνακαλυπτομένην χώραν, κατελάμβανον αὐτὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως των καὶ τὴν ἐκυβέρνην ὡς ἐπαρχίαν γαλλικὴν. Ἔστελλον συνήθως εἰς τὰς νέας χώρας καταδίκους καὶ πολὺ ὀλίγους γεωργοὺς. Τοὺς ἐπιχειρηματίας ἠκολούθουν ἱεραπόστολοι καὶ ὁ Κλήρος ἀπέκτα μεγάλην ἰσχὴν εἰς τὰς ἀποικίας. Τὸ μέγιστον μέρος π.χ. τῆς γῆς εἰς τὸν Καναδᾶν ἦτο ἰδιοκτησία τοῦ Κλήρου. Γενικῶς ἡ ἀποικιακὴ πολιτικὴ εἰς τὴν Γαλίαν εἶχεν ὀλίγους θιασώτας. Ὁ Βολταῖρος π.χ. ἔλεγεν ὅτι ἀπορεῖ διατὶ οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἀγγλοὶ ἀλληλοσφάζονται δι' ὀλίγα πλέθρα χιόνος, ἐννοῶν τὴν κοιλάδα τοῦ Ὀχάιο, καὶ οἱ περισσότεροι πολιτικοὶ τῆς Γαλλίας ἐφρόνουν ὅτι «μία τετραγωνικὴ λεύγα εἰς τὰς Κάτω Χώρας ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ μίαν ἀποικίαν».

Τὸναντίον τὰς ἀγγλικὰς ἀποικίας ἐδημιούργησεν ἡ ἀτομικὴ πρωτοβουλία. Τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα, ἔγινε μεγάλη ἔξοδος τῶν Ἀγγλων εἰς τὰς ἀποικίας. Αὐτοὶ δὲν ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν βασιλέα ἢ τὴν κυβέρνησιν, ἀλλ' ἔφυγον οἰκειοθελῶς, διὰ νὰ εὔρουν νέαν πατρίδα. Δὲν ἦσαν ὅπως οἱ Γάλλοι ἀποικοὶ κατάδικοι, ἀλλ' ἄνθρωποι ἐλεύθεροι ἔχοντες ζωρὰν ἀντίληψιν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ μετέβαινον εἰς τὰς ἀποικίας, διὰ νὰ εὔρουν περισσοτέραν ἐλευθερίαν ἀπὸ ὅσην εἶχον εἰς τὴν πατρίδα. Οἱ πουριτανοὶ π.χ. πιεζόμενοι ἐπὶ Ἰακώβου Α' μετηνάστευσαν ὁμαδικῶς εἰς τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν.

Ἡ ἀγγλικὴ ἀποικία δὲν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν μητρόπολιν, εἶχεν ἰδίαν διοίκησιν, ἰδίους νόμους, ὅπως συνέβαινε τοῦτο εἰς τὰς ἀρχαίας

έλληνικὰς ἀποικίας. Οἱ ἄγγλοι ἀποικοὶ ἦσαν ἀνεπτυγμένοι, ἐξέ-
διδον ἡμερησίως καὶ ἐτύπωνον βιβλία.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους οἱ Ἕλληνοὶ ἀνεδείχθησαν ἀξιο-
λογώτατος ἀποικιακὸς λαός. Ἐμφανισθέντες τελευταῖοι ὑπερέβησαν
ταχέως ὅλους τοὺς ἄλλους καὶ κατῴρθωσαν νὰ δημιουργήσουν
ἐκεῖθεν τοῦ ὠκεανοῦ ἀληθῆ νέον κόσμον, δευτέραν Εὐρώπην, ὑπερέ-
χουσαν μάλιστα τῆς παλαιᾶς εἰς σφρίγγος καὶ δημιουργικῆν πνοήν

Ἕλληνοὶ καὶ Γάλλοι εἰς τὰς ἀποικίας

Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας διεξεδίκησε τὸ
κράτος τῆς θαλάσσης ἀπὸ τὴν Ἕγγλιαν. Ὑπῆρξαν χρόνοι κατὰ
τοὺς ὁποίους ἀνεπτύχθη ἐπικινδύνως τὸ γαλλικὸν ναυτικόν. Οἱ
Γάλλοι ἀπέκτησαν σημαντικὰς ἀποικίας εἰς τὴν Ἕμερικὴν καὶ τὰς
Ἰνδίας καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο κρατῶν ἔφθασεν εἰς μεγάλην
ὀξύτητα. Πᾶσα ρῆξις εἰς τὴν Εὐρώπην εἶχεν ὡς συνέπειαν πόλεμον
εἰς τὰς ἀποικίας καὶ πᾶσα διένεξις εἰς τὰς ἀποικίας εἶχεν ἀντίκτυπον
εἰς τὴν Εὐρώπην.

Εἰς τὴν Β. Ἕμερικὴν οἱ Γάλλοι εἶχον ἐγκατασταθῆ κατὰ τὴν
ἀρχὴν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εἰς τὴν χερσόνησον Ἕκαδίαν καὶ εἰς τὸν κόλ-
πον τοῦ Ἕγίου Λαυρεντίου (Saint Laurent). Ἕκὸμῃ βορειότερον ἐξ-
ηρεύνησαν καὶ κατέλαβον τὸν Καναδᾶν καὶ ἀπὸ τοῦ 1673 κατῆλ-
θον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Μισσισιππὶ καὶ τὴν ἀπέραντον πεδιάδα,
τὴν ὁποίαν ἀνεκάλυψαν, ὠνόμασαν Λουϊζιάναν πρὸς τιμὴν τοῦ
Λουδοβίκου ΙΔ'.

Οἱ Ἕλληνοὶ ἐγκατεστάθησαν νοτιώτερον καταλαβόντες κατὰ
πρῶτον τὴν Βιργίνιαν. Βραδύτερον οἱ Ἕλληνοὶ πουριτανοὶ φεύ-
γοντες τὰς πιέσεις τοῦ Ἰακώβου Α' κατέλαβον τὴν μεταξὺ αὐτῆς
καὶ τῶν γαλλικῶν ἀποικιῶν χώραν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Νέα
Ἕγγλιαν. Ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ 1608· μέχρι τοῦ 1732 ἰδρύθησαν αἱ
13 Ἕλληναὶ ἀποικίαι (Βιργίνια, Μασσαχουσέτη, Νέα Ὑόρκη, Κα-
ρολίνα, Γεωργία κλπ.), αἱ ὁποῖαι ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῶν
Ἕνωμένων Πολιτειῶν.

Οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἕλληνοὶ ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῶν
Ἕλλανδῶν διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν Ἰνδιῶν. Συνέστησαν δη-
λαδῆ ἐμπορικὰς ἐταιρείας πρὸς διεξαγωγὴν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἕ

άγγλική εταιρεία ιδρυθείσα τὸ 1599 συνέστησε διαφόρους ἐμπορικούς σταθμούς, τῶν ὁποίων βάσις ἦτο τὸ Μαντράς (Madras) ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς παραλίας τῆς Ἰνδικῆς χερσονήσου.

Ἡ Γαλλικὴ εταιρεία ιδρύθη τὸ 1604, εἶχε τὸν αὐτὸν σχεδὸν ὄργανισμόν, κατέλαβε νήσους τινὰς τοῦ Ἰνδικοῦ ὠκεανοῦ, ἰδίως τὴν Μαδαγασκάρην, καὶ ἐπὶ Κολμπέρ διεξήγε ζωηρὸν ἐμπόριον. Οἱ Γάλλοι ἵδρυσαν ἐπίσης πολλοὺς ἐμπορικούς σταθμούς ἐπὶ τῆς Ἰνδικῆς παραλίας, τῶν ὁποίων κέντρον ἦτο τὸ **Ποντισερὺ** (Pondichéry) νοτίως τοῦ Μαντράς.

Τοιοῦτοτρόπως οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἄγγλοι ἦσαν ἀντιμέτωποι εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας καὶ ὁ μεταξὺ αὐτῶν ἀνταγωνισμὸς ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς μακροὺς καὶ τραχεῖς ἀγῶνας. Κατὰ τοὺς μεγάλους πολέμους εἰς τὴν Εὐρώπην μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν διεξήγετο ζωηρὸς ἀγὼν εἰς τὰς ἀποικίας. Οἱ Ἄγγλοι ἀποικοὶ ἦσαν πολυπληθέστεροι καὶ δραστηριώτεροι ἀπὸ τοὺς Γάλλους καὶ τὸ κράτος τῶν ἔδειξε μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον. Κατὰ τὸν **Ἑπταετῆ Πόλεμον** (1756 - 1763) οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον τὰς γαλλικὰς ἀποικίας τῆς Ἀμερικῆς καὶ μετὰ τοὺς ναπολεοντείους πολέμους διὰ τῆς **Εἰρήνης τῶν Παρισίων** (1815) ἀνεγνωρίσθη ἡ ἐπ' αὐτῶν κυριαρχία τῆς Ἀγγλίας.

Ταυτοχρόνως οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον καὶ τοὺς γαλλικοὺς σταθμούς τῶν Ἰνδιῶν κυριεύσαντες τὸ Ποντισερὺ. Διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1763 ἀπέδωσαν αὐτὸ καθὼς καὶ τέσσαρας ἄλλας θέσεις, ἀλλ' ἡ Γαλλία ὑπεχρέωθη νὰ μὴ διατηρῆ στρατὸν εἰς τὸ Ποντισερὺ. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Γαλλία ἔχασε τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας

Οἱ Ἄγγλοι ἦσαν ἤδη σταθερῶς ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Β. Ἀμερικὴν. Ἀφοῦ δὲ ἀπεμάκρυναν τοὺς Γάλλους ἀπὸ τὰς Ἰνδίας, ἐτράπησαν εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς μεγάλης χερσονήσου.

Ὁ λόρδος Κλάιβ (Clive), δευθυντῆς τῆς εταιρείας τῶν Ἰνδιῶν, διωργάνωσε τὴν κατάκτησιν. Λαβὼν ὡς ἀφορμὴν τὸν φόνον ὀλίγων Ἄγγλων ἤρχισε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἰθαγενῶν καὶ ἐντὸς δέκα ἐτῶν (1757 - 1767) ἐκυρίευσεν τὴν Βεγγάλην. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις προβλέπουσα τὸ μέλλον τοῦ Ἰνδικοῦ χώρου ἐκράτησε

τάς κατακτηθείσας χώρας δι' ἑαυτὴν καὶ διώρισε τὸν Κλάιβ διοικητὴν αὐτῶν.

Περὶ τὸ 1600 οἱ Ὀλλανδοὶ εἶχον ἀνακαλύψει τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τῆς Αὐστραλίας. Ἀλλὰ τὴν νέαν ἥπειρον ἐξερεύνησεν ὁ ἄγγλος θαλασσοπόρος Κούκ. (Cook) καὶ κατέλαβεν αὐτὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας (1770). Οἱ Ἄγγλοι ἵδρυσαν ἀποικίαν εἰς τὴν θέσιν τῆς σημερινῆς πόλεως Σύδνεϋ (Sydney). Τοιοῦτοτρόπως ἐτέθησαν στερεαὶ αἱ βάσεις τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῆς Ἀγγλίας.

II. Ἡ ἀνεξαρτησία τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν

Αἱ ἀποικίαι κατὰ τῆς Μητροπόλεως

Ὁ ἑπταετής πόλεμος ἔδωσε τὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῆς Β. Ἀμερικῆς εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἀλλὰ 13 ἔτη μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου αἱ ἄγγλικαὶ ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς μητροπόλεως καὶ μετὰ ἀγῶνα ἑπτὰ ἐτῶν ἀπέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Αἱ δεκατρεῖς ἀποικίαι τῆς Β. Ἀμερικῆς εἶχον αὐτοδιοικήσιν ὑπὸ τὴν ἄγγλικὴν κυριαρχίαν. Αἱ βορειότεραι ἀπετελοῦντο ἀπὸ μικροκαλλιεργητᾶς, ἀπογόνους τῶν πουριτανῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐγκαταλείψει τὴν πατρίδα των ἐπὶ Ἰακώβου Α'. Βραδύτερον, ὅταν ἐπεκράτησεν ὁ Κρόμβελ καὶ ἐπεβλήθη ἡ Δημοκρατία, πολλοὶ εὐγενεῖς ἔφυγον ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς νοτίους ἀποικίας ἐκαλλιέργουν καπνὸν καὶ βάμβακα χρησιμοποιοῦντες δούλους εἰς τὰς ἐκτεταμένας φυτείας των. Αἱ θαλασσοπορίαι καὶ ὁ διηνεκῆς πόλεμος πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ πρὸς τοὺς γάλλους ἀποίκους εἶχον ἀναπτύξει τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν ἀποφασιστικότητα τῶν ἄγγλων ἀποίκων. Ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀποικιῶν τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἀνήρχετο εἰς δύο περίπου ἑκατομμύρια.

Αἱ ἀποικίαι ἐξηρτῶντο οἰκονομικῶς ἀπὸ τὴν μητρόπολιν. Ἡ ἄγγλικὴ κυβέρνησις ἐκανόνιζε τὸ ἐμπόριόν των. Συμφώνως πρὸς τὴν κρατοῦσαν **μερκαντιλικὴν πολιτικὴν** τῶν χρόνων τούτων αἱ ἀποικίαι ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐξάγουν τὰς πρώτας ὕλας μόνον εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἀπ' αὐτὴν νὰ προμηθεύωνται τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα, τῶν ὁποίων ἀπηγορεύετο ἡ παρασκευὴ εἰς τὰς ἀποικίας.

Ἡ κυβέρνησις τῶν Οὐίξ, κυβέρνησις μεγαλοβιομηχάνων καὶ ἐμπόρων, εἶχεν ἐκμεταλλεuthῆ ἀπλήστως τὰς ἀποικίας.

Ὁ ἑπταετῆς πόλεμος ἐδημιούργησε μεγάλας οἰκονομικὰς δυσχερείας εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ κυβέρνησις διὰ νὰ ἀντεπεξέλθῃ, ἠναγκάσθη νὰ φορολογήσῃ βαρύτερον τὰς ἀποικίας καὶ ἐπέβαλε σερὰν ἀπαγορευτικῶν μέτρων, τὰ ὅποια ἐξήγειραν τοὺς ἀποίκους.

Ἡ ἐπανάστασις

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων ἔδωσεν ὁ λεγόμενος φόρος τοῦ χαρτοσήμου. Κατὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν ἀντίληψιν ὁ φορολογούμενος ἔπρεπε νὰ ψηφίζῃ ὁ ἴδιος τοὺς φόρους του. Τὸ ἀγγλικὸν λοιπὸν κοινοβούλιον δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους εἰς τὰς ἀποικίας, διότι αὗται δὲν ἀντεπροσωπεύοντο εἰς τὸ κοινοβούλιον. Ἡ κυβέρνησις τῆς Βιργινίας διεμαρτυρήθη ὑποστηρίζουσα ὅτι: « Οἱ πρῶτοι ἄποικοι ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν καὶ μετέδωσαν εἰς τοὺς ἀπογόνους των ὅλα τὰ προνόμια καὶ ὅλας τὰς ἐλευθερίας τῶν ἀγγλων ὑπηκόων. Ἡ γενικὴ συνέλευσις τῆς ἀποικίας ἔχει τὸ ἀποκλειστικὸν δικαίωμα νὰ εἰσπράττῃ φόρους παρὰ τῶν κατοίκων καὶ πᾶσα ἀπόπειρα, ὅπως ἄλλος τις σφετερισθῇ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, εἶναι παράνομος, ἀντισυνταγματικὴ καὶ ἄδικος καὶ τείνει νὰ καταστρέψῃ τὴν βρετανικὴν καθὼς καὶ τὴν ἀμερικανικὴν ἐλευθερίαν ».

Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀπέσυρε τὸν φόρον τοῦ χαρτοσήμου, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐπέβαλε τὸν **τελωνειακὸν φόρον** ἐπὶ ὠρισμένων εἰδῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ἡ φορολογία δὲν ἦτο σημαντικὴ, ἀλλ' οἱ τελωνοφύλακες, τοὺς ὁποίους ἐγκατέστησεν ἡ Ἀγγλία ὑπὸ τὴν πρόφασιν αὐτὴν, ἠμπόδιζον τὸ λαθρεμπόριον, τὸ ὁποῖον διεξήγετο εἰς εὐρυτάτην κλίμακα. Διὰ τοῦτο προεκλήθη μεγάλη ἐξέγερσις. Ἰδίως εἰς τὴν Βοστώνην ἐπῆλθε σύγκρουσις λαοῦ καὶ στρατοῦ. Τότε ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπέμεινε μόνον εἰς τὴν φορολογίαν τοῦ τείου, ἀλλ' οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐκφόρτωσιν τῶν πλοίων, τὰ ὅποια ἐκόμιζον τέιον. Εἰς τὴν Βοστώνην ὁμὰς κατοίκων μετῃμφισμένων εἰς ἰνδιάνους ἀνῆλθον εἰς τρία πλοῖα, τὰ ὅποια εὐρίσκοντο εἰς τὸν λιμένα καὶ ἔρριψαν τὰ κιβώτια τοῦ τείου εἰς τὴν θάλασσαν. Τοῦτο ἐξήγειρε τὴν κοινὴν γνώμην εἰς τὴν Ἀγ-

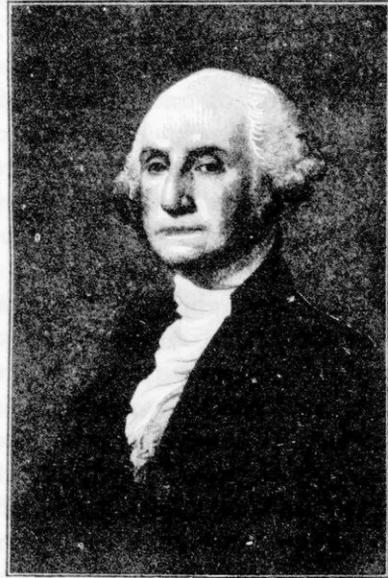
γλίαν κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Βοστώνης καὶ διετάχθη ὁ ἀποκλεισμός τοῦ λιμένος της.

Αἱ ἀποικίαι ἔστειλαν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν, διὰ νὰ συσκεφθοῦν περὶ τῆς καταστάσεως. Ἡ συνέλευσις τῆς **Φιλαδελφείας** ἐδημοσίευσε τὴν **Διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων**, διὰ τῆς ὁποίας διεμαρτύρητο κατὰ τῆς φορολογίας, καὶ ἀπεφάσισε τὸν ἀποκλεισμόν τῶν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων. Ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις κατέφυγεν εἰς τὴν βίαν καὶ ἀπέστειλε στρατιωτικὴν δύναμιν κατὰ τῆς Βοστώνης, ἀλλ' ἡ πολιτοφυλακὴ τῆς Μασσαχουσέττης ἔλαβε τὰ ὅπλα καὶ ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς ἐπολιορκήθη εἰς τὴν Βοστώνην.

Ἡ συνέλευσις τῆς Φιλαδελφείας τότε ἐδήλωσεν ὅτι ἡ ἄμυνα τῆς Μασσαχουσέττης εἶναι ὑπόθεσις κοινὴ τῶν ἀποικιῶν, ἀπεφάσισε νὰ σχηματίσῃ στρατὸν καὶ διώρισεν ἀρχιστράτηγον τὸν γαιοκτήμονα τῆς Βιργινίας Γεώργιον Οὐάσιγκτον (Washington, 1732 - 1799), ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποκτήσει φήμην εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἐπεβάλλετο μὲ τὴν εὐθύτητα τοῦ χαρακτήρος του. Οἱ κάτοικοι ἐκάστης ἀποικίας ἐξέλεξαν ἐπαναστατικὴν κυβέρνησιν, ἡ ὁποία κατήρτισεν ἰδιαιτερον σύνταγμα. Δι' αὐτοῦ αἱ ἀποικίαι μετεβάλλοντο εἰς ἀνεξάρτητα κράτη, εἰς **δημοκρατίας**.

Ἡ σημαντικωτάτη τῶν ἀποικιῶν Βιργινία προέταξε τοῦ συντάγματος αὐτῆς τὴν διακήρυξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία εἶναι ἔγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, διότι ἀποκρυσταλλώνει τὰς περὶ τοῦ νέου πολιτεύματος ἀντιλήψεις καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόδειγμα εἰς τὰς ἄλλας ἀποικίας ὡς καὶ εἰς τὴν διακήρυξιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τὸ 1789. Αἱ ἀρχαὶ ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται εἶναι αἱ ἑξῆς :

α) **Τὸ φυσικὸν δίκαιον.** — Ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται φύσει ἐλεύ-

Ὁ Γεώργιος Οὐάσιγκτον.

θερος και ανεξάρτητος και έχει δικαιώματα απαράγραπτα, ήτοι : τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς, τῆς περιουσίας, τῆς εὐδαιμονίας, τῆς ἀσφαλείας.

β) **Ἡ κυριαρχία τοῦ λαοῦ.** — Πᾶσα ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸν λαὸν και ἐξ αὐτοῦ πηγάζει, οἱ δὲ ἄρχοντες εἶναι ἐντολοδόχοι και ὑπάλληλοι αὐτοῦ.

γ) **Τὸ πολίτευμα.** — Ὁ τελειότερος τύπος πολιτεύματος, κατὰ τὴν διακέρυξιν, εἶναι ἡ δημοκρατία, διότι δημιουργεῖ τὸν ὑψιστον βαθμὸν εὐδαιμονίας και ἀσφαλείας τοῦ πολίτου και εἶναι μᾶλλον ἐξησφαλισμένη κατὰ τοῦ κινδύνου τῆς κακῆς διοικήσεως.

δ) **Ὁ χωρισμὸς τῶν ἐξουσιῶν.** — Ἡ νομοθετική, ἡ ἐκτελεστική και ἡ δικαστική ἐξουσία πρέπει νὰ χωρισθοῦν, ὅπως ἐδίδαξεν ὁ Μοντεσκιέ.

ε) **Ἡ αἵρετή κυβέρνησις.** — Διὰ νὰ προλαμβάνωνται αὐταρχικαὶ ὑπερβασίαι τῶν δύο ἐξουσιῶν, πρέπει νὰ περιβάλλωνται αὐτὰς ἀπλοῖ ἰδιῶται ἐκλεγόμενοι κατὰ μικρὰ χρονικὰ διαστήματα.

Τὸ ἀγγλικὸν κοινοβούλιον ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ 6 χιλ. στρατόν, διὰ νὰ πολεμήσῃ τὰς ἀποικίας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀγγλίας δὲν εὔρεν ἀρκετοὺς Ἀγγλους πρὸς στρατολογία, ἠγόρασε τὸν στρατὸν πολλῶν μικρῶν ἠγεμόνων τῆς Γερμανίας. Οἱ Ἀμερικανοί, οἱ ὅποιοι κατὰ βάθος δὲν ἤθελον τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ἐξανέστησαν, ὅταν ἔμαθον ὅτι ὁ βασιλεὺς ὠπλιζε ξένους ἐναντίον των. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ἀνεπτύχθη **ἐθνικὸν αἶσθημα ἀμερικανικὸν** και ἡ συνέλευσις τῆς Φιλαδελφείας ἐκήρυξε τὴν **ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποικιῶν** τὴν 4 Ἰουλίου 1776.

Τοιουτοτρόπως ἤρχισεν ὁ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγὼν τῶν ἀποικιῶν, ὁ ὅποιος διήρκεσεν ἑπτὰ ἔτη (1776 - 1783). Στρατὸν ὠργανωμένον δὲν εἶχον οἱ Ἀμερικανοί, εἶχον ὅμως ἀποφασιστικότητα και ἐνθέρμους ἀρχηγούς. Ἡ ὑπόθεσις των ἠγειρεν ἐνθουσιασμὸν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην και ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ περίφημος ἐκ Βοστώνης πολιτικὸς Βενιαμὶν Φραγκλῖνος (Franklin) ἐστάλη εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας και εἰργάσθη μὲ μεγάλην δεξιότητα διὰ τὴν ἀμερικανικὴν ὑπόθεσιν. Τέλος ἡ Γαλλία ἐκλείσεν ἐπίσημον συμμαχίαν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἡ δὲ Ἰσπανία και ἡ Ὀλλανδία ἐπίσης ἐπενέβησαν ὑπὲρ αὐτῶν, και εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπῆρχον πολλοὶ συμπαθοῦντες τὸ κίνημα τῶν Ἀμερικανῶν. **Διὰ τῆς**

ειρήνης τῶν **Βερσαλλιῶν** (1783) ἡ Ἄγγλῖα ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ἀποικιῶν.

Τὸ πολίτευμα

Αἱ πολιτεῖαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἠνώθησαν εἰς μίαν ὁμοσπονδίαν ὑπὸ τὸν τίτλον **Ἠνωμένοι πολιτεῖαι τῆς Ἀμερικῆς** (United States of America, συντομογραφικῶς U.S.A.). Κατὰ τὸ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἰσχύει ἀπὸ τοῦ 1787, ἡ κυβέρνησις τῆς ἐνώσεως ἔδραν ἔχει τὴν Οὐάσιγκτον, διευθύνει τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὸ ἐμπόριον καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους καὶ νὰ κόπτῃ νόμισμα.

Τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν ἀσκεῖ τὸ **Κογκρέσσον** (Congress), ἀποτελούμενον ἀπὸ δύο βουλὰς κατὰ τὴν ἀγγλοσαξονικὴν ἀντίληψιν, ἀπὸ τὴν **Βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων**, τὴν ὁποῖαν ἀποτελοῦν ἀντιπρόσωποι τῶν πολιτειῶν κατ' ἀναλογίαν τοῦ πληθυσμοῦ ἐκάστης, καὶ ἀπὸ τὴν **Γερουσίαν** ἀποτελουμένην ἀπὸ δύο γερουσιαστὰς ἐξ ἐκάστης πολιτείας, τοὺς ὁποῖους ἐκλέγει ἡ ἰδιαιτέρα βουλὴ ἐκάστης τῶν πολιτειῶν.

Τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀσκεῖ ὁ **Πρόεδρος**, ὁ ὁποῖος ἐκλέγεται διὰ μίαν τετραετίαν ὑπὸ ἀντιπροσώπων τῶν πολιτειῶν ἐκλεγομένων ἐπὶ τούτῳ. Ὁ Πρόεδρος εἶναι ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, διαπραγματεύεται τὰς συνθήκας καὶ διορίζει τοὺς ὑπαλλήλους. Αὐτὸς ἐπίσης διορίζει τοὺς ἀνωτέρους λειτουργοὺς τοῦ κράτους μὲ τὴν συναίνεσιν τῆς Γερουσίας.

Τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν ἀσκεῖ τὸ **Ἀνώτατον Δικαστήριον**, τὸ ὁποῖον ἀποφαίνεται ὡσάκις γεννᾶται ζήτημα ἐρμηνείας τοῦ συντάγματος ἢ τῶν νόμων, οἱ ὁποῖοι διέπουν τὴν συμπολιτείαν.

Αἱ τρεῖς ἐξουσίαι εἶναι ἀνεξάρτητοι. Τὸ Κογκρέσσον συνέρχεται κατ' ἔτος καὶ ὁ Πρόεδρος δὲν δικαιούται οὔτε νὰ ἀναβάλλῃ τὴν συνέλευσιν οὔτε νὰ διαλύσῃ αὐτό. Ἀλλὰ καὶ τὸ Κογκρέσσον δὲν ἔχει ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ Προέδρου καὶ τῶν Ὑπουργῶν, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν Ἀμερικὴν ὀνομάζονται Γραμματεῖς καὶ δὲν λαμβάνονται ἀπὸ τὴν Βουλὴν. Ὁ Πρόεδρος ὅμως ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῆς Βουλῆς νὰ συζητήσῃ ἐκ νέου νόμον τὸν ὁποῖον ἐψήφισεν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει διὰ νὰ λάβῃ ἰσχὺν ὁ νόμος, πρέπει νὰ ψηφι-

σθῆ ἀπὸ τὰ δύο τρίτα τῶν ἀντιπροσώπων. Ἐπειδὴ δὲ σπανίως ἐπιτυγχάνεται ἡ πλειοψηφία αὕτη, ἐπιστροφή νόμου ὑπὸ τοῦ Προέδρου ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἄρνησιν καὶ τοῦτο εἶναι τὸ λεγόμενον *veτο* τοῦ Προέδρου.

Ἐκάστη πολιτεία ἀποτελεῖ ἴδιον κράτος ἔχον αὐτοδιοίκησιν, ἰδίαν Βουλὴν καὶ ἰδίαν κυβέρνησιν. Ἡ Ὁμοσπονδία ἐξ ἀρχῆς δὲν περιωρίσθη εἰς τὰς ἀρχικὰς 13 πολιτείας, ἀλλ' ἦτο δεκτικὴ εὐρύσεως, διότι ἐκάστη περιφέρεια, μόλις ἀπέκτα πληθυσμὸν 50 χιλ., εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀποτελέσῃ πολιτείαν.

Αἱ Ἠνωμένοι Πολιτεῖαι ἀνεπτύχθησαν ταχέως. Ἦδη κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1848 αἰῶνος εἶχον δημιουργηθῆ νέα πολιτεία. Ἠγόρασαν τὴν περιοχὴν τοῦ Μισσισιππὶ ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα, τὴν Φλωρίδα ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν. Τὸ Τέξας ἀπεσχίσθη ἀπὸ τὸ Μεξικὸν καὶ προσεχώρησεν εἰς τὴν μεγάλην συμπολιτείαν. Τοῦτο δὲ ἔγινεν ἀφορμὴ πολέμου μεταξὺ Ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ Μεξικοῦ, κατὰ τὸν ὅποιον ἐνίκησαν αἱ Πολιτεῖαι καὶ διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ 1848 ἀπέκτησαν τὴν Καλιφορνίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'

Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Ι. Αί παραμοναί τῆς Ἐπαναστάσεως

Αἷτια

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἦτο γενικὴ εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀλλαγῆς τοῦ καθεστῶτος. Αἱ καταχρήσεις τῆς μοναρχίας τῶν Βουρβόνων, τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ ἀνωτέρου Κλήρου, ἡ ἀθλία θέσις τῶν κατωτέρων τάξεων καὶ ἡ ἐπίδρασις τῶν γάλλων φιλοσόφων καὶ λογοτεχνῶν τοῦ διαφωτισμοῦ ὑπῆρξαν τὰ κυριώτερα αἷτια, τὰ ὅποια ὠδήγησαν εἰς τὴν τεραστίαν ἐξέγερσιν, τὴν ὀνομασθεῖσαν **Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν**. Εἰς τὰ ἀνωτέρω δέον νὰ προστεθῇ τὸ ἐλκυστικὸν παράδειγμα τῆς Ἄγγλιας καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς.

Τὸ παλαιὸν καθεστῶς

Τὸ πολίτευμα καθ' ὅλον τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι, καθὼς ἤδη εἴπομεν, **ἀπόλυτος μοναρχία**. Ὁ Βασιλεὺς κυβερνᾷ μὲ ὀλίγους ἀνωτέρους λειτουργούς, τοὺς ὁποίους ἐκλέγει ὁ ἴδιος. Ἐπιβάλλει τοὺς νόμους, ὀρίζει τοὺς φόρους, διαθέτει κατ' ἀρέσκειαν τὸν δημόσιον πλοῦτον.

Ἡ Γαλλία δὲν εἶχεν ἐνοποιηθῆ τελείως. Οἱ νόμοι, ἡ φορολογία, οἱ τρόποι συναλλαγῆς, τὰ μέτρα, τὰ σταθμὰ, τὸ νόμισμα, διαφέρουν ἀπὸ περιοχῆς εἰς περιοχὴν. Τοῦτο προκαλεῖ σύγχυσιν καὶ μεγάλα ἐμπόδια εἰς τὸ ἐμπόριον.

Οἱ κάτοικοι τῆς Γαλλίας διηροῦντο εἰς τρεῖς τάξεις· τὰς δύο προνομιούχους, ἥτοι τοὺς εὐγενεῖς καὶ τὸν Κληρὸν καὶ εἰς τὸν λαὸν ἢ τὴν τρίτην τάξιν, τὴν *Tiers état*, ὅπως τὴν ὠνόμαζον οἱ Γάλλοι. Αἱ δύο προνομιοῦχοι τάξεις ἀπετέλουν μικρὰν μειοψηφίαν, περίπου τὰ 2 ἑκατοστὰ τοῦ πληθυσμοῦ. Ἐπὶ συνόλου 25 περίπου ἑκατομμυρίων περὶ τὰς 500.000 ἦσαν εὐγενεῖς καὶ ὁ ἀνώτερος Κληρὸς.

Οἱ **εὐγενεῖς** ἦσαν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων πολεμιστῶν ἢ ἀνθρωποι εἰς τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς εἶχε δώσει τὸν τίτλον τοῦ εὐγενοῦς. Ἦσαν κύριοι τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς γῆς, ἀπηλλάσσοντο ἀπὸ τὴν φορολογίαν καὶ ἐλάμβανον εὐκόλως τὰς ἀνωτέρας θέσεις.

Ὁ **Κληρὸς** ἀπετελεῖτο ἀπὸ 130.000 πρόσωπα. Ἀπ' αὐτὰ 5 - 6 χιλιάδες, ὁ ἀνώτερος Κληρὸς (ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι, ἡγούμενοι), διέθετον μεγάλα εἰσοδήματα. Εἶχον ἐκτεταμένα κτήματα (τὸ 1/3 τῆς γαλλικῆς γῆς) καὶ ἄλλην περιουσίαν ἀπὸ δωρεὰς τῶν βασιλέων καὶ τῶν πιστῶν. Τὰς προσοδοφόρους θέσεις τῶν κληρικῶν ὁ βασιλεὺς ἔδιδε συνήθως εἰς τοὺς δευτεροτόκους υἱοὺς τῶν εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἐκαρποῦντο αὐτὰς ὡς τιμάρια καὶ ἔζων εἰς τὴν Αὐλὴν, ἔχοντες τὰς ἀπολαύσεις τῶν εὐγενῶν. Τούναντίον ὁ κατώτερος Κληρὸς, πενιχρῶς μισθοδοτούμενος, ἔζη ὅπως ὁ πτωχὸς λαός.

Ἐναντι τῆς μειοψηφίας αὐτῆς τῶν προνομιούχων ἦτο ὁ μέγας ὄγκος τοῦ λαοῦ, ἡ *Tiers état*. Ἀπετελεῖτο ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπὸ τοὺς καλλιεργητὰς τῆς γῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τοὺς ἐμπόρους καὶ ἐπαγγελματίας τῶν πόλεων, δηλ. τοὺς ἀστούς. Ἡ ἀστικὴ ὅμως τάξις (*bourgeoisie*) κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εὕρισκετο εἰς ἀνοδὸν. Εἶχε νὰ ἐπιδείξῃ ἐπιχειρηματίας καὶ ἐπαγγελματίας μὲ οἰκονομικὴν

ἀνεξαρτησίαν, ἰατρούς, δικηγόρους, λογίους. Αὐτὴ θὰ δώσῃ τοὺς σπουδαιότερους ἀρχηγοὺς κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν.

II. Μοναρχικὴ περίοδος τῆς ἐπαναστάσεως

Ἡ σύγκλησις τῶν γενικῶν τάξεων

Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους εἶχον φθάσει εἰς ἀδιέξοδον. Ἐν τούτοις αἱ μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι τῶν ὑπουργῶν **Τυργκό** (Turgot) καὶ **Νεκέρ** (Necker) ἀπέτυχον, διότι προσέκρουσαν εἰς τὴν ἀντίδρασιν τῆς αὐλῆς καὶ τῶν εὐγενῶν. Ὁ Λουδοβίκος ΙΣΤ' πιεζόμενος ἀπὸ τὴν ἀνάγκην συνεκάλεσε τὰς Γενικὰς Τάξεις (États Généreaux), τοὺς ἀντιπροσώπους δηλαδὴ τῶν τριῶν τάξεων, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶχον συγκληθῆ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ρισελιέ (ἀπὸ τοῦ 1614). Οἱ ἀντιπρόσωποι συνῆλθον τὴν 5 Μαΐου 1789 εἰς Βερσαλλίας. Οἱ πατριῶται, ὅπως ὠνόμαζον τοὺς ὄπαδους τῶν μεταρρυθμίσεων, ἦσαν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὸν βασιλέα, διότι εἶχεν ἐπιτρέψει τὸν διπλασιασμόν τῶν ἀντιπροσώπων τῆς τρίτης τάξεως. Ἐπὶ 1.200 ἀντιπροσώπων ὑπὲρ τοὺς 600 ἦσαν τρίτης τάξεως καὶ ἀνὰ 300 περίπου τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ Κλήρου. Ἄλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐδημιουργηθῆ σοβαρὸν ζήτημα. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξεως, ἤθελον νὰ ψηφίζον κατ' ἄτομα ἐπειδὴ ὑπελόγιζον ὅτι ὑποστηριζόμενοι ἀπὸ τοὺς μεταρρυθμιστὰς ἐφημέριους, θὰ εἶχον τὴν πλειοψηφίαν. Οἱ προνομιοῦχοι ἀντιθέτως ἐπέμενον νὰ ψηφίζον κατὰ τάξεις, ὅποτε θὰ εἶχον αὐτοὶ τὴν πλειοψηφίαν. Ἐπειδὴ οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ κληρικοὶ δὲν ὑπεχώρουν, οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς τρίτης τάξεως, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον προσχωρήσει 15 ἐφημέριοι, ἀνεκήρυξαν ἑαυτοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ ἔθνους, δηλαδὴ Ἐθνοσυνέλευσιν (Assemblée nationale). Αὐτὴ ἦτο ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ πράξις τῆς συνελύσεως, ἡ ὁποία ἀνέτρεπε τὴν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης κρατοῦσαν τάξιν (17 Ἰουνίου 1789).

Ὁ βασιλεὺς ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ Κλήρου καὶ διέταξε νὰ κλείσουν τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι θὰ ἐτοιμασθῆ διὰ τὴν βασιλικὴν συνεδρίασιν. Ἄλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν πρόεδρον τῆς συνελύσεως, τὸν ἀστρονόμον **Μπαιγιὺ** (Bailly) καὶ τὸν ἀββᾶ **Σιεγιές** (abbé

Sieyès), κατέλαβον αίθουσας τῶν ἀνακτόρων, ἡ ὁποία ἐχρησίμευεν ὡς σφαιριστήριο, συνεδρίασαν ἐκεῖ παρά τὴν ἀπαγόρευσιν καὶ ὠρκίσθησαν, ὅτι δὲν θὰ χωρισθοῦν πρὶν ἢ δώσουν **σύνταγμα** εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ πρᾶξις αὕτη ὠνομάσθη "**Ὀρκος τοῦ σφαιριστηρίου** (20 Ἰουνίου 1789). Τὴν 23 Ἰουνίου ἐγένετο ἡ προετοιμαζομένη ἐπίσημος συνεδρίασις, εἰς τὴν ὁποίαν παρευρέθησαν καὶ αἱ τρεῖς τάξεις. Ὁ βασιλεὺς παρουσιασθεὶς εἰς τὴν αίθουσαν ἐδήλωσε μὲ ἀπολυταρχικὸν ὕφος ὅτι τὰ προνόμια εἶναι ἀπαραβίαστα καὶ διέταξε νὰ ψηφίσουν κατὰ τάξεις. Ἀλλὰ μετὰ τὸ πέρασ τῆς συνελεύσεως ἡ τρίτη τάξις ἔμεινε μόνη εἰς τὴν αίθουσαν καὶ ἐκήρυξε κατ' εἰσήγησιν τοῦ περιφήμου κόμητος Μιραμπὼ τὰ μέλη τῆς ἔθνοσυνελεύσεως ἀπαραβίαστα. Ἡ πλειονότης τῶν κληρικῶν καὶ ἀρκετοὶ εὐγενεῖς ἠνώθησαν μετὰ τῆς τρίτης τάξεως. Ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἐξέγερσις τῶν Παρισίων - Βαστίλλη

Ὁ βασιλεὺς ἐσκέφθη νὰ μεταχειρισθῆ βίαν κατὰ τῆς συνελεύσεως καὶ συνεκέντρωσε περὶ τὰς Βερσαλλίας στρατιωτικὴν δύναμιν, ἰδίως ἀπὸ Ἑλβετοὺς καὶ Γερμανοὺς τῆς φρουρᾶς. Αὐτὸ ὅμως προεκάλεσε μέγαν ἀναβρασμὸν εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὅταν δὲ ἔφθασεν ἡ εἶδησις ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπέπεμψε τὸν μεταρρυθμιστὴν ὑπουργὸν Νεκέρ, ἐξέσπασεν ἡ στάσις.

Ἡ μανία τοῦ πλήθους ἐστρέφετο κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς Βαστίλλης, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς φυλακὴ πολιτικῶν καταδίκων. Τὴν 14 Ἰουλίου 1789 ὁ ὄχλος τῶν Παρισίων προσέβαλε καὶ κατέλαβεν αὐτὸ μετὰ αίματηρὰν συμπλοκὴν, κατέσφαξε τὴν φρουρὰν καὶ κατεδάφισε τὸ μισητὸν φρούριον.

Ἡ πτώσις τῆς Βαστίλλης ἐσήμανε τὸ τέλος τοῦ δεσποτισμοῦ εἰς τὴν Γαλλίαν. Αἱ πόλεις κατήρτισαν δημοτικὰ συμβούλια καὶ ἔθνοφρουράς. Τῆς ἔθνοφρουρᾶς τῶν Παρισίων προΐστατο ὁ νεαρὸς μαρκήσιος Λαφαγιέτ, ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει μέρος εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῆς Ἀμερικῆς καὶ εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην φήμην.

Ὅταν ἔπεσεν ἡ Βαστίλλη, ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, Κόμης τοῦ Ἄρτοά, ἀπὸ τοὺς ἀδιαλλάκτους ἀπολυταρχικοὺς, ἐγκατέλειπε τὴν

Γαλλίαν μετὰ πολλῶν ἐκ τῆς ἀνωτέρας ἀριστοκρατίας καὶ μετ' ὀλίγον ἠκολούθησαν αὐτοὺς πολλοὶ δυσηρεστημένοι εὐγενεῖς καὶ κληρικοί. Οἱ φυγάδες οὗτοι, ὀνομασθέντες *Émigrés*, συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν παραρρήνιον Γερμανίαν, ἰδίως εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἡγεμονίας Κολωνίαν, Μαγεντίαν κλπ. καὶ εἰργάζοντο κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ νύξ τῆς 4ης Αὐγούστου — Κατάργησις τῶν προνομίων

Τὴν ἐξέγερσιν τῶν Παρισίων ἐπηκολούθησαν στάσεις καθ' ὅλην τὴν Γαλλίαν. Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων ἡ ἔθνοσυνέλευσις κατήργησε κατὰ τὴν νυκτερινὴν συνεδρίασιν τῆς 4 Αὐγούστου τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ Κλήρου, δηλαδὴ τὰ φεουδαρχικὰ δικαιώματα καὶ τὴν δεκάτην, καθὼς καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τὴν φορολογίαν. Οἱ εὐγενεῖς ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτου συγκινήσεως ἐδήλουν, ὅτι παραιτοῦνται ἀπὸ τὰ δικαιώματά των. Ἐπηκολούθησαν ἐκδηλώσεις συναδελφώσεως μεταξὺ τῶν ἀντιθέτων. Ὁ Λουδοβίκος ἐπανέφερε τὸν Νεκέρ, ἀνεγνώρισε τὴν κυβέρνησιν τῶν Παρισίων καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ἐξουσίαν.

Ἡ διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου

Ἡ συνέλευσις ἀφήσασα τὸν σκοπὸν, διὰ τὸν ὁποῖον εἶχε κληθῆ, τὴν τακτοποίησιν δηλαδὴ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους, ἀνέλαβε νὰ συντάξῃ σύνταγμα διὰ τὴν Γαλλίαν, τουτέστιν θεμελιώδη νομοθεσίαν, ἡ ὁποία εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ρυθμίξῃ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας. Διὰ τοῦτο ἡ πρώτη αὐτῆ συνέλευσις ὠνομάσθη ἀπὸ τῆς 9 Ἰουλίου 1789 Συντακτικὴ Συνέλευσις. (*Assemblée constituante*). Κατὰ πρότασιν τοῦ *Λαφαγιέτ* καὶ κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ἀμερικῆς προέταξε τοῦ συντάγματος γενικὰς ἀρχὰς περὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου καὶ πολίτου.

Ἡ διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ὠνομάσθη ἡ ἔκθεσις τῶν ἀρχῶν τούτων, εἶναι ἔγγραφον μεγάλης σπουδαιότητος, ἡ ριζοσπαστικώτερα πρᾶξις τῆς συνελεύσεως. Ἐν αὐτῇ κηρύττονται ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότης πρὸ τοῦ νόμου, ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἀντιστάσεως κατὰ πάσης καταπίεσεως ὡς φυσικὰ δικαιώματα, δηλαδὴ κοινὰ εἰς πάντα ἄνθρωπον ἀδιακρίτως καταγωγῆς, ἐθνότητος καὶ φυλῆς.

Τὸ νέον πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστῶς

Τὸ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον κατήρτισεν ἡ πρώτη συντακτικὴ συνέλευσις, μετέβαλε ριζικῶς τὸ πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν καθεστῶς τῆς Γαλλίας.

Αἱ κυριώτεραι διατάξεις αὐτοῦ εἶναι αἱ ἑξῆς :

1) Διατηρεῖται ἡ κληρονομικὴ βασιλεία, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἔχει μόνον τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν.

2) Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἀσκεῖται ὑπὸ ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους οἱ ὅποιοι ἐκλέγονται δι' ἐμμέσου ψηφοφορίας καὶ ἀποτελοῦν μίαν βουλήν.

3) Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία, ὅπως πᾶσα ἄλλη, πηγάζει ἀπὸ τὸν λαόν. Οἱ δικασταὶ πρέπει νὰ ἐκλέγωνται ὑπὸ τοῦ λαοῦ, αἱ δὲ δίκαι νὰ διεξάγονται δημοσίᾳ.

4) Τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα, κολοσσιαίας χρηματικῆς ἀξίας, ἐκηρύχθησαν ἔθνικα.

5) Τὰ μοναχικὰ τάγματα κατηργήθησαν, ἱερεῖς καὶ ἐπίσκοποι ἔγιναν δημόσιοι ὑπάλληλοι μισθοδοτούμενοι ὑπὸ τοῦ κράτους. Ἡ πολιτεία ἀνέλαβε τὴν συντήρησιν τῶν ἀγαθοεργῶν ἰδρυμάτων, τὰ ὅποια συνετήρει μέχρι τότε ὁ Κληρὸς.

Οἱ ἱερεῖς ὑπεχρεώθησαν νὰ ὀρκισθοῦν πίστιν εἰς τὸ νέον πολίτευμα. Πολλοὶ ἠρνήθησαν νὰ ὀρκισθοῦν ὀνομασθέντες διὰ τοῦτο **ἀνώμοτοι** (insermentés), οἱ δὲ χωρικοὶ ἐσέβοντο αὐτοὺς περισσότερο ἀπὸ τοὺς ὀρκισθέντας. Οἱ ἀνώμοτοι ἱερεῖς ἀντέδρων κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ ὄπαδοὶ τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος εὔρον εἰς αὐτοὺς ἰσχυρὸν στήριγμα.

Δὲν ὑπῆρχε πλέον διαφορὰ τάξεως εἰς τὴν Γαλλίαν, διότι ἡ τάξις τῶν εὐγενῶν κατηργήθη.

Ἡ φυγὴ τοῦ βασιλέως

Ἡ πλειοψηφοῦσα μερὶς τῆς συνελεύσεως ἦτο μοναρχικὴ καὶ ἐδείκνυε σεβασμὸν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως.

Ἄλλ' οἱ ἐπαναστατικοὶ σύλλογοι, ἡ περίφημος Λέσχη τῶν **Ἰακωβίνων** (Jacobins) καὶ ἡ **Λέσχη τῶν Κορντελιέ** (Cordeliers), ὀνομασθεῖσαι οὕτως ἀπὸ τὰ μοναστήρια ὅπου συνεδρίαζον, μετὰ πολυαρίθμους διακλαδώσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας, διέσπειρον δημοκρατικὰς ιδέας.

Τὴν 5 Ὀκτωβρίου 1789 διαδήλωση τοῦ λαοῦ, ἀφορμὴν λαβοῦσα τὴν ἔλλειψιν ἄρτου καὶ ἀποτελουμένη κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ γυναῖκας τῆς ἀγορᾶς, κατηυθύνθη πρὸς τὰς Βερσαλλίας καὶ συνεκρούσθη πρὸς τὴν φρουρὰν τῶν ἀνακτόρων. Ὁ βασιλεὺς κατὰ συμβουλήν τοῦ Λαφαγιέτ ἐγκατέλειψε τὰς Βερσαλλίας καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Παρισίους καὶ μετ' αὐτοῦ ἡ Ἔθνοσυνέλευσις μετεφέρθη εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ἀπὸ τότε ὁ βασιλεὺς ἦτο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ λαοῦ τῶν Παρισίων καὶ τῆς ἔθνοφρουρᾶς. Διὰ τὴν ἀντιμετωπισθῆ ἡ οἰκονομικὴ κρίσις, ἡ Συνέλευσις ἐχρησιμοποίησε τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα ὡς ἀντιστάθμισμα καὶ ἐξέδωσε χαρτονομίσματα (assignats).

Ὁ Μιραμπώ.

Ἡ Ἐπανάστασις, ἀφοῦ ἀποκατέστησε τὴν ἰσότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, ἠθέλησε νὰ διακηρύξη καὶ τὴν ἀδελφωσύνην κατὰ τὸ τριπλοῦν σύνθημα αὐτῆς (Liberté - égalité - fraternité). Κατὰ τὴν πανηγυρικὴν ἑορτὴν τῆς συναδελφώσεως (Fête de Fédération), ἡ ὁποία ἐωρτάσθη τὴν 14 Ἰουλίου 1790 ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς ἀλώσεως τῆς Βασιτίλλης, ὁ βασιλεὺς ὠρκίσθη εἰς τὸ νέον σύνταγμα ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐφαίνετο λήξασα.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μιραμπώ, ὁ ὁποῖος κατηγορεῖτο, ὄχι ἀδίκως, ὡς συνηκολογήσας πρὸς τὴν αὐλήν, ἀπέθανε κηδευθεὶς μὲ μεγάλας τιμὰς. Ὁ βασιλεὺς ἔστερήθη τοῦ καλοῦ τούτου συμβούλου, ἐνῶ μεγάλην ἐπιρροὴν ἀπέκτησαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων, ἰδίως ὁ Ρομπειπιέρ (Robespierre), ὁ ἀρχηγὸς τῶν Κορντελιέ Νταντόν (Danton) καὶ ὁ περιβόητος Μαρὰ (Marat), ὁ ἐκδότης τῆς ἡμερηίδος «L'ami du Peuple». (= Ὁ φίλος τοῦ λαοῦ).

Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ πληξῆ τὴν ἐπανάστασιν μὲ τολμηρὸν ἐγχείρημα. Τὴν 20 Ἰουνίου 1791 ἔφυγε κρυφίως μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἀπὸ τὴν πρωτεύουσαν πρὸς τὰ βελγικὰ σύνορα. Εἶχε σκοπὸν νὰ φθάσῃ εἰς τὸ Βέλγιον καὶ νὰ

τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν φυγάδων εὐγενῶν καὶ τοῦ ξένου στρατοῦ, ὁ ὁποῖος τοὺς ὑπεστήριζεν. Ἄλλ' ἀνεγνωρίσθη καθ' ὁδόν, συνελήφθη καὶ ὠδηγήθη εἰς Παρισίους. Τότε ἡ συνέλευσις ἀνέστειλε τὴν ἐξουσίαν του καὶ ἤσκησεν αὐτὴ ὅλας τὰς ἐξουσίας. Ἡ προσπάθεια τῶν ἀντιμοναρχικῶν νὰ ἀνατρέψουν τὴν βασιλείαν ἀπέτυχε. Ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὸν ὄρκον εἰς τὸ σύνταγμα καὶ ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὴν ἐξουσίαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ συνέλευσις συμπληρώσασα τὸ σύνταγμα διελύθη τὴν 30 Σεπτεμβρίου 1791. Ἡ Συντακτικὴ Συνέλευσις ἔθεσε τέρμα εἰς τὸ παλαιὸν καθεστῶς καὶ καθώρισε τὰ πλαίσια τῆς συνταγματικῆς μοναρχίας ἐμπιστευομένη τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐργασία αὐτῆς τῆς Συνελεύσεως ὑπῆρξεν ἡ πλέον ἐποικοδομητικὴ ὅλης τῆς περιόδου.

Ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευσις (1791 - 1792)

Συμφώνως πρὸς τὸ νέον σύνταγμα ἐξελέγη ἡ τακτικὴ βουλὴ ὀνομασθεῖσα **Νομοθετικὴ Συνέλευσις** (Assemblée legislative), ἡ ὁποία συνῆλθε τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1791. Ἀπετελέσθη ἀπὸ νέους ἄνδρας, διότι ἡ Συντακτικὴ, κατὰ πρότασιν τοῦ Ρομπεισπιέρ, εἶχε ἀποφασίσει οὐδὲν τῶν μελῶν της νὰ ἐκλεγῆ διὰ τὴν νέαν συνέλευσιν. Τοιοῦτοτρόπως ἐστερηθῆ ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευσις τῶν ἐμπειρῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον δώσει τὸ Σύνταγμα εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ἀπὸ τὰς πρώτας συνεδριάσεις ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευσις εὐρέθη διηρημένη εἰς κόμματα. Εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα τοῦ Βουλευτηρίου ἐκάθηντο οἱ συνταγματικοὶ μοναρχικοί, οἱ ὁποῖοι ἐπλειοψήφουν. Εἰς τὴν ἀριστερὰν οἱ μετριοπαθεῖς δημοκρατικοί, οἱ ὁποῖοι εἶχον χάσει τὴν ἐμπιστοσύνην των πρὸς τὸν βασιλέα μετὰ τὴν ἀπόπειραν φυγῆς του. Οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν μέλη τῆς Λέσχης τῶν Ἰακωβίνων καὶ διεκρίνοντο διὰ τὴν εὐχέρειαν τοῦ λόγου. Ἐπειδὴ δὲ μερικοὶ διακεκριμένοι ἡγέται των κατήγοντο ἀπὸ τὴν περιοχὴν τοῦ ποταμοῦ **Ζιρονὸν** (Gironde) ὠνομάσθη τὸ κόμμα **Ζιρονδῖνοι** (Girondins). Εἰς τὴν ἄκραν ἀριστερὰν καὶ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτέρων θέσεων τοῦ βουλευτηρίου ἐκάθηντο οἱ ὀλίγοι ἐπαναστατικοὶ τῶν ἄκρων, μέλη τῆς λέσχης τῶν Κορντελιέ, τοὺς ὁποίους ὠνόμασαν Ὀρεινοὺς (Montagnards), καὶ κατ' ἐπέκτασιν οἱ ἀνατρεπτικοὶ ὠνομάσθησαν γενικῶς **ὄρεινοὶ** ἢ **ὄρος** (Montagne), ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ συντηρητικοὶ ὠνομάσθησαν **πεδινοὶ** ἢ **πεδιάς** (Plaine).

‘Ο πόλεμος — ‘Η επανάστασις τῆς 10 Αὐγούστου 1792

Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1792 οἱ γερμανοὶ ἡγεμόνες, ἰδίως ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, ἐξωθούμενοι ἀπὸ τοὺς γάλλους μετανάστας καὶ ἀπὸ τὰς μυστικὰς ὑποκινήσεις τοῦ Λουδοβίκου καὶ τῆς Ἀντουανέττας, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ εἰσβάλουν εἰς τὸ γαλλικὸν ἔδαφος καὶ νὰ συντρίψουν τὴν ἐπανάστασιν. Εἰς τὴν Γαλλίαν ὅλα τὰ κόμματα, δι’ ἀντιθέτους λόγους, ἤθελον τὸν πόλεμον. ‘Η ἀπειλητικὴ προκήρυξις τοῦ ἀρχιστρατήγου τοῦ ἠνωμένου γερμανικοῦ στρατοῦ **Μπραουνσβάικ** (Braunschweig), ἀντὶ νὰ ἐκφοβίση τοὺς ἐπαναστάτας, προεκάλεσε μέγαν ἐρεθισμόν. ‘Η Συνέλευσις λοιπὸν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Αὐστρίας (20 Ἀπριλίου 1792).

‘Η Γαλλία ὅλη ἤρχισε νὰ κινῆται. Εἰς τὴν πρωτεύουσαν συνέρρεον ἐθελονταὶ ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα. Τὴν 30 Ἰουλίου ἔφθασαν 500 Μασσαλιῶται ψάλλοντες τὸ νέον ᾠσμα, τὸ ὁποῖον εἶχε συνθέσει διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ρήνου ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ Ρουζέ δὲ Λιλ (Rouget de Lisle). Τὸ ᾠσμα ὠνομάσθη Μασσαλιῶτις (Marseillaise) καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ ἔθνικὸς ὕμνος τῶν Γάλλων.

Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτάς, οἱ ἀνατρεπτικοὶ ἐκέρδισαν ἔδαφος. Τὴν νύκτα τῆς 9 πρὸς τὴν 10 Αὐγούστου 1792 οἱ Ἰακωβῖνοι ἐξεδίωξαν ἀπὸ τὴν δημαρχίαν τοὺς συντηρητικὸς συμβούλους καὶ ἐσχημάτισαν νέον **κοινοτικὸν συμβούλιον** (Commune), εἰς τὸ ὁποῖον παρεκάθηοντο ὁ Νταντόν, ὁ Μαρά καὶ ὁ Ρομπεσπιέρ, καὶ τὴν 10 ἐξήγειραν τὸν λαόν. ‘Η συνέλευσις ἐψήφισε τὴν **ἀναστολὴν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας** καὶ ἀπεφάσισε τὴν σύγκλησιν νέας **συντακτικῆς συνελεύσεως**, διὰ νὰ δώσῃ νέον σύνταγμα εἰς τὴν Γαλλίαν. Συγχρόνως ἐσχημάτισθη νέα κυβέρνησις, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Νταντόν ἦτο ὑπουργὸς Δικαιοσύνης. Ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν εἶχε κυρίως τὸ δημοτικὸν συμβούλιον τῶν Παρισίων.

Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἀποτυχιῶν εἰς τὸ μέτωπον ἐπεκράτησε μεγάλη παραχῆ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἰδίως ὅταν ἔφθασεν ἡ εἶδησις ὅτι ὁ Λαφαγιέτ, ὁ ἥρωρ τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν ἡμερῶν, ὁ ὁποῖος εὕρισκετο ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ εἰς τὰ βελγικὰ σύνορα στρατοῦ, ἐπεχείρησε νὰ τὸν στρέψῃ ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς πρωτεύουσας καὶ ἀποτυχῶν ἐδραπέτευσεν εἰς τοὺς ἐχθρούς. Οἱ

εὐγενεῖς καὶ οἱ ὀπωσθήποτε προσκείμενοι εἰς τὸ ἀρχαῖον καθεστῶς ἔγιναν ὕποπτοι καὶ ὁ ὄχλος εἰς τὴν παραφορὰν τοῦ ἐφόνευσε εἰς τὰς φυλακὰς περὶ τοὺς χιλίους κρατούμενους ἱερεῖς καὶ εὐγενεῖς (Φόνο τοῦ Σεπτεμβρίου).

Βαλμύ (20 Σεπτεμβρίου 1792)

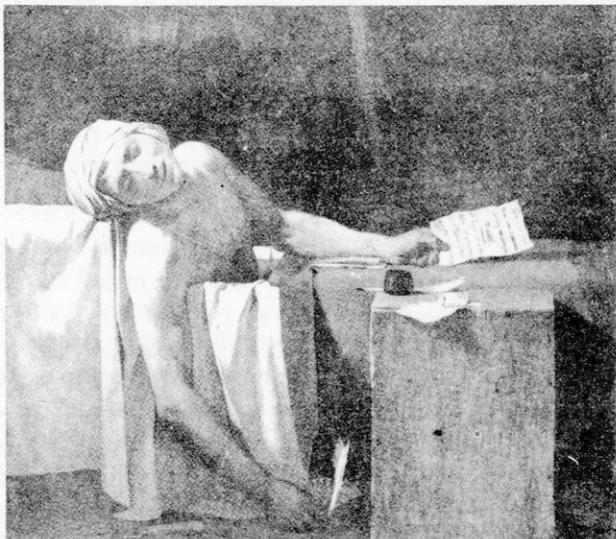
Ἄλλ' ἢ αὐστροπρωσικὴ εἰσβολὴ τοῦ 1792 ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, διότι πρὸ τῆς ὀρμῆς τῆς γαλλικῆς νεολαίας, ὁ κακῶς ὠργανωμένος στρατὸς τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ὁ πρωσικὸς στρατὸς καὶ τὸ σῶμα τῶν γάλλων μεταναστῶν, τὸ ὁποῖον τὸν ἐνίσχυσε, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν Καμπανίαν. Αἶφνης ὁμως παρετήρησαν, ὅτι αἱ συγκοινωνίαι τῶν ἐκινδύνευον νὰ κοποῦν ἀπὸ τοὺς Γάλλους, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ντυμουριέ καὶ τοῦ βοηθοῦ του Κέλλερμαν εἶχον ὀχυρωθῆ εἰς τὸ Βαλμύ. Οἱ πρῶσοι καὶ οἱ γάλλοι εὐγενεῖς, οἱ ὁποῖοι ὠνόμαζον τὸν γαλλικὸν στρατὸν «στρατὸν τῶν ὑποδηματοποιῶν καὶ τῶν ραπτῶν», ἔμειναν κατά-πληκτοι πρὸ τῆς ἀντοχῆς των. Ἐβρομβάρδισαν τὸ Βαλμύ ἀλλ' εἶδον ὅτι οἱ Γάλλοι ἐκράτουν τὰς θέσεις των. Ὁ Μπραουνσβαϊκ ἐθεώρησε καλὸν νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἐξεκένωσεν ἐν σπουδῇ τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. Ὁ γερμανὸς ποιητὴς Γκαίτε (Goethe), ὁ ὁποῖος εἶχε παρακολουθήσει τὴν ἐκστρατείαν καὶ παρευρέθη εἰς τὴν ὑποχώρησιν, ἐνόησε τὴν σημασίαν τῶν γεγονότων. «Ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ καὶ ἀπὸ σήμερον, εἶπεν, ἀρχίζει νέα ἐποχὴ εἰς τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν καὶ δύνασθε νὰ εἴπητε ὅτι παρευρέθητε εἰς τὴν ἀρχὴν της».

III. Ἡ Δημοκρατία

Κατάργησις τῆς βασιλείας

Τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ γαλλικαὶ ἐπαναστατικαὶ δυνάμεις ἐνίκησαν εἰς τὸ Βαλμύ, ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευσις παρεχώρησε τὴν θέσιν της εἰς μίαν νέαν ἐθνοσυνέλευσιν. Αἱ ἐκλογαὶ γινόμεναι διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας, ἐνῶ εἰς τὰς δύο προηγουμένας ἐκλογὰς εἶχον ψηφίσει μόνον οἱ πληρώνοντες φόρον, ἔφερον δημοκρατικὴν πλειοψηφίαν. Οἱ Ζιρονδῖνοι τῶρα κατεῖχον τὴν δεξιάν (συντηρητικοί), ἐνῶ ἡ ἀριστερὰ ἐπληρώθη ἀπὸ Ὀρεινοῦς. Ὑπῆρχεν ὁμως καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς βασιλοφρόνων συνταγματικῶν (πεδινόι).

‘Ο Μαρὰ νεκρός (ἔργον τοῦ γάλλου ζωγράφου David).

‘Ο Ρομπεσπιέρ και ὁ Νταντὸν ἦσαν ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἐκλεγέντας. Ἐξελέγη ἐπίσης ὁ Μαρὰ. Τοιοῦτοτρόπως κατηρτίσθη ἡ δευτέρα ἔθνοσυνέλευσις τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὀνομασθεῖσα Convention Nationale ἢ Convent, ἡ ὁποία ἐκυβέρνησε τρία περίπου ἔτη τὴν Γαλλίαν (ἀπὸ τῆς 20 Σεπτεμβρίου 1792 μέχρι τῆς 26 Ὀκτωβρίου 1795) καὶ εἶναι ἡ κυρίως ἐπαναστατικὴ συνέλευσις.

Ἡ Convention κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας, ἐκήρυξε τὴν Γαλλίαν δημοκρατίαν, ἥλλαξε τὴν χριστιανικὴν χρονολογίαν καὶ ἀρχὴν τῆς νέας χρονολογίας ὥρισε τὴν ἡμέραν τῆς ἀνακηρύξεως τῆς δημοκρατίας.

‘Ο Λουδοβίκος ΙΣΤ’ εἰσήχθη εἰς δίκην ὡς ἀπλοῦς ιδιώτης ὑπὸ τὸ ὄνομα Louis Capet καὶ κατηγορήθη ἐπὶ συνωμοσίᾳ κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ καὶ ἐπιβουλῇ κατὰ τῆς γενικῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιστολῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπεδείκνυσαν ὅτι συνεννοεῖτο μετὰ τῶν μεταναστῶν καὶ τῆς Αὐστρίας. Ἡ πρότασις τῶν Ζιρονδίνων νὰ ἐρωτηθῇ ὁ κυρίαρχος λαὸς διὰ δημοψηφίσματος ἀπερρίφθη. ‘Ο βασιλεὺς κατεδικάσθη εἰς θάνατον διὰ μικρᾶς πλειο-

ψηφίας και ἀνήλθεν εἰς τὴν λαιμητόμον τὴν 21 Ἰανουαρίου 1793.

Ἐπηκολούθησεν ἀγρία πάλη μεταξύ Ζιρονδίνων καὶ Ὀρεινῶν καὶ οἱ δεῦτεροι ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου καὶ τοῦ ὄχλου τῶν Παρισίων κατώρθωσαν νὰ ἐξουδετερώσουν τοὺς πρώτους. Ἐκατατομήθησαν 22 Ζιρονδῖνοι, ἐνῶ πολλοὶ διέφυγον εἰς τὰς ἐπαρχίας διὰ νὰ ὀργανώσουν ἀντεπανάστασιν. Ἡ μνηστὴ ἐνὸς ἐκ τῶν κατατομηθέντων, Charlotte Corday, ἐδολοφόνησε τὸν Μαρὰ εἰς τὴν οἰκίαν του ἐντὸς τοῦ λουτροῦ.

Ἡ τρομοκρατία

Ἡ ἐπανάστασις καὶ οἱ ἡγέται τῆς διετέλουν διαρκῶς ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς καταστροφῆς. Ὁ στρατὸς εἶχε σοβαρὰς ἀποτυχίας εἰς τὰ σύνορα, οἱ βασιλικοὶ ἐξήγειραν τὸν λαὸν εἰς ἐπικινδύνους στάσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ὁ Ντυμουριέ, ὁ νικητὴς τοῦ Βαλμύ, ἐπεχείρησε νὰ παρασύρῃ τὸν στρατὸν κατὰ τῶν ἐν Παρισίοις ἀντιπάλων καὶ ἤρχισε νὰ συνεννοῆται μὲ τὸν ἐχθρὸν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς βασιλείας. Τέλος ἐπειδὴ ἀπέτυχεν, ἠτύμολησεν εἰς τὸ αὐστριακὸν στρατόπεδον, ὅπως εἶχε πράξει πρὸ αὐτοῦ ὁ Λαφαγιέτ.

Ἡ συνέλευσις ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν γεγονότων αὐτῶν κατήρτισε τὴν περίφημον **Ἐπιτροπὴν τῆς Δημοσίας Σωτηρίας** (Comité du Salut public), τὴν ὁποίαν ἀπετέλεσεν ὁ Νταντόν,

Ὁ Ρομπεισπιέρ.

ὁ ἰσχυρότατος ἀνθρωπος τῆς ἡμέρας μεταξύ τῶν Ὀρεινῶν, μὲ ἐννέα ὄπαδούς του. Εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐσχηματίσθησαν παραρτήματα τῆς ἐπιτροπῆς αἱ λεγόμεναι **ἐπιτροπαὶ τῆς ἐποπτείας** καὶ εἰς αὐτὰς περιῆλθεν οὐσιαστικῶς ἡ ἐξουσία. Τοιοῦτοτρόπως ἡ Γαλλία ἐξουσιάζετο ἀπὸ τοὺς Ἰακωβίνους.

Κατ' εἰσῆγησιν τοῦ Νταντόν ἐσχηματίσθη **ἑκτακτὸν ἐπαναστατικὸν δικαστήριον** μετὰ παραρτημάτων εἰς τὰς ἀντιδραστικὰς ἐπαρχίας καὶ ἤρχισαν καταγγελίαι κατὰ τῶν ὑπόπτων καὶ ὁμαδικαί

θανατώσεις. Ἀντιδραστικοὶ ἱερεῖς, φυγάδες καὶ γενικῶς πᾶς ὁ ἀντιφρονῶν ἢ ἀποδοκιμάζων τὰς πράξεις τῶν κυβερνῶντων συνελαμβάνετο καὶ μετὰ πρόχειρον διαδικασίαν ὠδηγεῖτο εἰς τὴν λαιμητόμον. Διὰ τοῦτο τὴν περίοδον τῶν 14 μηνῶν ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1793 μέχρι τοῦ Ἰουλίου 1794 ὠνόμασαν **Τρομοκρατίαν** (Terreur).

Ὁ Νταντὸν ἐθεώρει τὴν τρομοκρατίαν ὡς προσωρινὸν μέτρον πρὸς στερῶσιν τῆς δημοκρατίας. Διὰ τοῦτο ἠθέλησε νὰ φανῆ μετριοπαθέστερος, ὅταν ἀπεσοβήθη ὁ ἐξωτερικὸς κίνδυνος. Ἄλλ' ἤλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς ἀδιαλλάκτους καὶ ἔπεσε θῦμα τῆς ὑπόουλου πολιτικῆς τοῦ Ρομπειπιέρ, ὁ ὁποῖος ἐφθόνηε τὴν δημοτικότητά του. Κατὰ τὴν δίκην ἠκούσθη ἡ βροντώδης φωνὴ τοῦ περιφήμου δημαγωγοῦ ἐπιμαρτυρομένου ὅτι ἔσωσε τὴν Γαλίαν καὶ τὴν δημοκρατίαν. Ἄλλὰ κατεδικάσθη καὶ ἀπεκεφαλίσθη μετὰ τοῦ Ντεμουλέν, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἐφημερίδα του *Le Vieux Cordelier* εἶχεν ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν ὑπερβολῶν τῆς τρομοκρατίας. Τότε ἐκυριάρχησεν ὁ Ρομπειπιέρ καὶ μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ νόμου, ὁ ὁποῖος ἐπέτρεπε τὴν ἄνευ μαρτύρων καταδίκην, αἱ θανατικαὶ ἐκτελέσεις ὑπερέβησαν πᾶν ὄριον. Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ἡ λαιμητόμος ἐλειτούργησε τακτικῶς εἰς δύο θέσεις τῶν Παρισίων. Ἔγιναν περὶ τὰς 2600 ἐκτελέσεις, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ 1376 ἐντὸς τῶν τελευταίων 39 ἡμερῶν, κατὰ τὰς ὁποίας ἐκυριάρχησεν ὁ Ρομπειπιέρ.

Κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ὁ χριστιανισμὸς κατηργήθη ἐπισήμως. Ἀντὶ τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας εἰσήχθη ἡ μέτρησις ἀπὸ Δημοκρατίας (22 Σεπτεμβρίου 1792), τὰ λατινικὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἀντικατεστάθησαν διὰ λαϊκῶν ὀνομάτων. Ἀντὶ δὲ τῆς εἰς ἐβδομάδας διαιρέσεως εἰσήχθη ἡ διαίρεσις εἰς δεκάδας καὶ ἡ δεκάτη ἀφιέρωθη εἰς τὴν λατρείαν τοῦ **ὑπερτάτου ὄντος**.

Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Νταντὸν, ὁ Ρομπειπιέρ ἐκυβέρνησεν ὡς δικτάτωρ μετὰ τῶν διαβοήτων ὁπαδῶν του Σαιν Ζιούστ (*Saint Just*) καὶ Κουθὸν (*Couthon*). Ἄλλὰ δὲν ἐβράδυνε νὰ γίνῃ μισητὸς καὶ ἐπίφοβος καὶ εἰς τοὺς ὁπαδοὺς του ἀκόμη. Διὰ τοῦτο ὀρεινοὶ καὶ μετριοπαθεῖς συνεννοήθησαν καὶ παρεσκεύασαν τὴν περίφημον ἡμέραν τῆς 9 Thermidor (27 Ἰουλίου 1794), κατὰ τὴν ὁποίαν μετὰ θυελλώδη συνεδρίαν τῆς Συνελεύσεως ὁ Ρομπειπιέρ συνελήφθη μετὰ τῶν ἐμπίστων του. Ὁ περιβόητος δημεγέρτης ἀνῆλθεν εἰς τὴν λαιμητόμον καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ συλληφθέντες βουλευταὶ, πολλὰ μέλη

τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, Ἰακωβίνοι τοῦ ἐπαναστατικοῦ δικαστηρίου κ.ἄ., τὸ ὄλον 104 ἄτομα.

Τὸ Διευθυντήριον (27 Ὀκτωβρίου 1795 — 9 Νοεμβρίου 1799)

Ἡ πτώσις τοῦ Ρομπεσπιέρ ἐσήμανε βαθυτέραν μεταβολήν. Ἡ ἐπαναστατικὴ ὄρμη εἶχεν ἐκπνεύσει καὶ ἤρχισεν ἡ ἀντίδρασις. Ἡ τρομοκρατηθεῖσα τάξις τῶν εὐπόρων ἀνεθάρρησεν. Οἱ νέοι τῆς τάξεως ταύτης, ἡ λεγομένη **χρυσὴ νεολαία**, ἐπετέθησαν κατὰ τῆς λέσχης τῶν Ἰακωβίνων, τὴν ὁποίαν ἡ συνέλευσις διέταξε νὰ κλείσουν.

Ἡ νέα ἐθνοσυνέλευσις ἐψήφισε σύνταγμα πολὺ συντηρητικόν. Δι' αὐτοῦ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἐδίδετο εἰς Διευθυντήριον (Directoire) ἀπὸ πέντε ἀνδρας, οἱ ὁποῖοι ἐκυβέρνην τῇ βοήθειᾳ δύο βουλῶν, τῆς **Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων καὶ τῆς Βουλῆς τῶν Γερόντων** ἐκ 250 ἀνδρῶν, ἡλικίας ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη. Ἄλλὰ διὰ νὰ ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῆς αὐξανομένης μοναρχικῆς ἀντιδράσεως, ἀπεφάσισαν οἱ ἀντιπρόσωποι διὰ τὴν νέαν βουλήν κατὰ τὰ δύο τρίτα νὰ ληφθοῦν ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Convention. Τὸ νέον σύνταγμα ἔγινε δεκτὸν διὰ δημοψηφίσματος. Ἄλλ' ἡ μοναρχικὴ μερις τῆς πρωτευούσης προσεταιρισθεῖσα τὴν ἐθνοφρουρὰν ἐπεχείρησε διὰ πραξικοπήματος ν' ἀνατρέψῃ τὸ καθεστῶς. Ἡ συνέλευσις εὐρεθεῖσα εἰς δύσκολον θέσιν ἀνέθεσε τὴν ἄμυναν εἰς τὸν νεαρὸν στρατηγὸν **Ναπολέοντα Βοναπάρτην**, ὁ ὁποῖος εἶχε διακριθῆ εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τουλόν. Ὁ Ναπολέων κατέπνιξεν εὐχερῶς τὴν στάσιν διὰ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πυροβολικοῦ.

Τὰ δημιουργήματα τῆς ἐπαναστάσεως

Μέγα μέρος τοῦ ἔργου τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἀρνητικόν, διότι κατ' ἀρχὰς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος. Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις διεπνέετο ἐπίσης ἀπὸ ζωηρὸν πόθον δημιουργίας, διότι καὶ οἱ φοβερῶτεροι ἀπὸ τοὺς τρομοκράτας εἶχον σχέδια προοδευτικὰ καὶ ἀνθρωπιστικὰ.

Τὸ σύνταγμα τοῦ 1792 ὥρισεν νὰ εἶναι ἡ **ἐκπαίδευσις κοινὴ καὶ νὰ παρέχεται δωρεὰν** εἰς ὅλους τοὺς πολίτας. Ἡ Convention ἀπεφάσισε, κατ' εἰσήγησιν τοῦ Νταντόν, ἡ **στοιχειώδης ἐκπαί-**

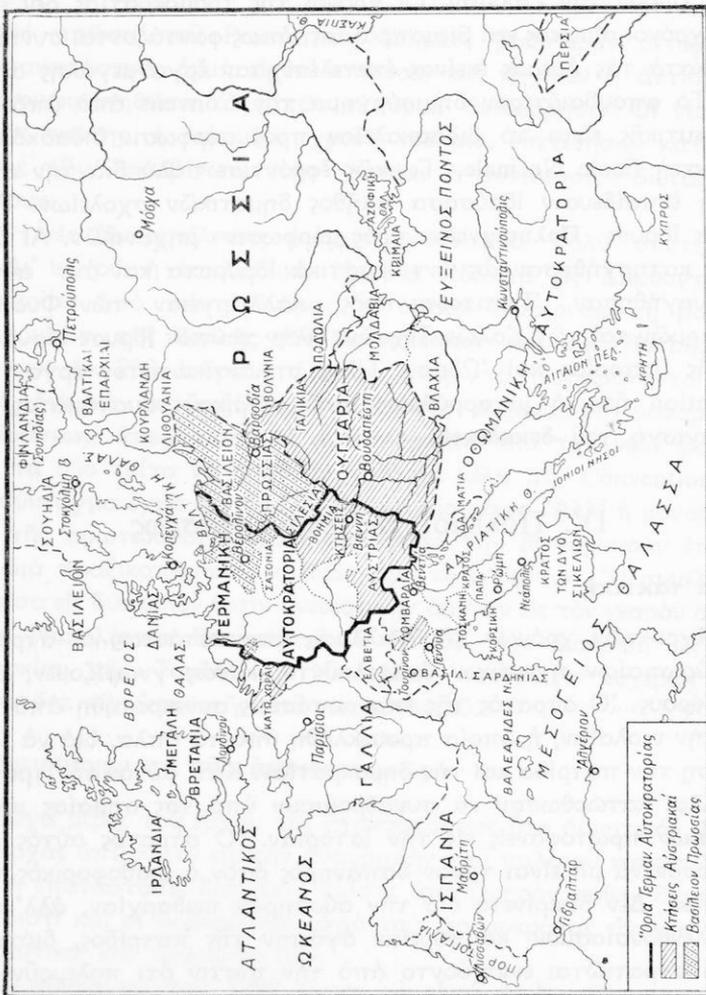
δευσις νὰ εἶναι ὑποχρεωτική. Ἡ Convent παρά τοὺς ἐξωτερικοὺς καὶ ἑσωτερικοὺς περισπασμοὺς ἔφερεν εἰς τὴν ζωὴν ἰδρύματα, τὰ ὁποῖα τιμοῦν τὴν Γαλλίαν. Οἱ χρόνοι τῆς τρομοκρατίας δὲν εἶναι μόνον χρόνοι αἵματος καὶ βιαιοπραγίας, ὅπως φαντάζονται συνήθως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἐπετελέσθησαν ἔργα μεγάλης σημασίας. Τὸ σπουδαιότερον δημιούργημα τῆς Convent ἀπὸ ἀπόψεως ἐκπαιδευτικῆς εἶναι τὸ διδασκαλεῖον πρὸς μόρφωσιν διδασκάλων, ἢ γνωστὴ École Normale. Γενικῶς ἐφρόντισε πολὺ διὰ τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν ἰδρύσασα πλῆθος δημοτικῶν σχολείων. Πρὸς τούτοις ἵδρυσε **Πολυτεχνεῖον** πρὸς μόρφωσιν μηχανικῶν. Αἱ ἀκαδημαῖα κατηργήθησαν ὡς ἀντιδραστικὰ ἰδρύματα καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐδημιουργήθησαν **Ἰνστιτούτα** πρὸς καλλιέργειαν τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν Καλῶν Τέχνων. Πλὴν τούτων ἵδρυσε Μουσεῖον Φυσικῆς Ἱστορίας καὶ Ὡδεῖον. Τέλος σημαντικώτατον ἔργον τῆς Convention ἦτο ἡ μεταρρύθμισις τοῦ μετρικοῦ συστήματος καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ **δεκαδικοῦ**.

IV. Πόλεμοι τῆς ἐπαναστάσεως

Ἡ νέα τακτικὴ

Μέχρι τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως οἱ στρατοὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἡγεμόνων ἀπετελοῦντο, καθὼς γνωρίζομεν, ἀπὸ μισθοφόρους. Ὁ στρατὸς τῆς ἐπαναστάσεως συνεκροτήθη ἀπὸ τὴν γαλλικὴν νεολαίαν, ἡ ὁποία προσεκλήθη ὑπὸ τὰ ὅπλα, διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα καὶ τὴν δημοκρατίαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Γάλλοι κατώρθωσαν νὰ συναθροίσουν ὑπὸ τὰς σημαίας μάζας ἀνθρώπων πρωτοφανεῖς εἰς τὴν ἱστορίαν. Ὁ στρατὸς αὐτὸς εἶχε τὸ προσόν νὰ μὴ εἶναι τόσο δαπανηρὸς ὅσον ὁ μισθοφορικὸς τῶν ἡγεμόνων. Δὲν διεκρίνετο διὰ τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν, ἀλλ' εἶχε θερμὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ εὐρείαν ἀγάπην τῆς πατρίδος, διότι οἱ γάλλοι στρατιῶται ἐνισχύοντο ἀπὸ τὴν πίστιν ὅτι πολεμοῦν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἄλλων λαῶν.

Ἡ σύστασις τοῦ στρατοῦ τῆς δημοκρατίας ἀνεστάτωσε τὴν τακτικὴν. Οἱ ὁδηγοὶ του, παράτολμοι καὶ συνήθως νέοι, ταχέως προαχθέντες εἰς στρατηγοὺς περιεφρόνησαν τὴν παλαιότεραν μέ-

‘Η Εὐρώπη τὸ 1789

θοδον. Ἐπετίθεντο μὲ πυκνὰς φάλαγγας ἐπιδιώκοντες νὰ συγκεντρώσουν ἀνωτέραν δύναμιν κατὰ τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἐχθροῦ. Διὰ τοῦτο τὸ πᾶν ἐξηρητᾶτο ἀπὸ συνδυασμένας κινήσεις καὶ συγκεντρώσεις πρὸ τῆς μάχης. Τῆς νέας τακτικῆς ἀριστοτέχνης ἀνεδείχθη ὁ Ναπολέων.

Τὸν ἐπαναστατικὸν στρατὸν διωργάνωσεν ὁ περίφημος Λάζαρος Καρνὼ (Carnot), ὁ ἐπονομασθεὶς **ὄργανωτὴς τῆς νίκης**, σοφὸς μαθηματικὸς καὶ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Δημοσίας Σωτηρίας, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὰς 14 στρατιάς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐχάραξε τὰ σχέδια τῶν ἐκστρατειῶν.

ἌΟ κατὰ τῆς Γαλλίας συνασπισμὸς

Ἡ γερμανικὴ ἐκστρατεία τοῦ 1792 ἀπέτυχεν οἰκτρῶς πρὸ τῆς ἀπροσδοκῆτου ὀρμῆς τῆς γαλλικῆς νεολαίας, ὁ δὲ στρατὸς τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων ἐξεκένωσε τὸ γαλλικὸν ἔδαφος. Ὁ στρατὸς τοῦ Ντυμουριὲ κατέλαβε τότε τὸ **Βέλγιον**, ἐνῶ ἕτερος στρατὸς προήλασε μέχρι τοῦ Ρήνου. Συγχρόνως κατελήφθησαν πρὸς νότον ἡ **Νίκαια καὶ ἡ Σαβοῖα**, αἱ ὁποῖαι ἐκηρύχθησαν δημοκραταίαι ὑπὸ τὸ ὄνομα **Δημοκρατία τῶν Ἀλλοβρόγων**. Ἡ προσάρτησις τῶν καταληφθεισῶν χωρῶν καὶ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ βασιλέως εἶχεν ὡς συνέπειαν γενικὸν συνασπισμὸν κατὰ τῆς Γαλλίας.

Ἡ Ἀγγλία συνήνωσε τότε κατὰ τῆς Γαλλίας διὰ χρημάτων καὶ ἀπειλῶν τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας, πολλοὺς γερμανοὺς ἡγεμόνας, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Ὀλλανδίαν (1793). Πρὸ τοῦ συνασπισμοῦ αὐτοῦ ἐφάνη κινδυνεύουσα ἡ δημοκρατία. Οἱ Γάλλοι ἠττήθησαν εἰς πολλὰ μέρη καὶ εἰς διαφόρους ἐπαρχίας τῆς Γαλλίας ἐξερράγησαν στάσεις. Μετὰ τὴν διαφυγὴν εἰς τὰ ἐχθρικά στρατόπεδα τοῦ Ντυμουριὲ καὶ τοῦ Λαφαγιέτ, ὅπως εἶδομεν ἤδη, ἐπεκράτησε γενικὴ δυσπιστία κατὰ τῶν εὐγενῶν στρατηγῶν, οἱ ὁποῖοι σχεδὸν πάντες ἀντικατεστάθησαν δι' ἀξιωματικῶν ἀστικῆς προελεύσεως, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους πολλοὶ ἦσαν νεαρῶτατοι, ὡς ὁ συμπαθὴς καὶ ἥρωϊκὸς Χὸς (Hoche), μόλις 25 ἐτῶν, ὁ **Ναπολέων Βοναπάρτης** κ.ἄ. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ὑπερίσχυσαν οἱ Ἰακωβῖνοι καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Δημοσίας Σωτηρίας ἔρριπεν εἰς τὰ σύνορα μεγάλας μάζας στρατοῦ διὰ τῆς **ὁμαδικῆς στρατολογίας**.

Μετ' ἀποφασιστικὰς μάχας ἐπὶ τῶν βελγικῶν συνόρων ἀνακατελήφθησαν τὸ Βέλγιον καὶ ἡ ἀριστερὰ ὄχθη τοῦ Ρήνου. Ὁ δὲ στρατηγὸς Pichegru μετ' ἐπιμόνους μάχας κατὰ τοῦ ἀγγλοολλανδικοῦ στρατοῦ διέβη τοὺς βραχίονας τοῦ Ρήνου ἐπὶ τῶν πάγων καὶ κατέλαβε τὴν Χάγην καὶ τὸ Ἄμστερνταμ, ἐνῶ ὁ ὀλλανδικὸς στόλος ἀποκλεισθεὶς ἐν μέσῳ τῶν πάγων μεταξὺ τῆς Helder καὶ τῆς νήσου Texel παρεδίδοτο εἰς τοὺς οὐσσάρους τῆς γαλλικῆς ἐμπροσθοφυλακῆς. Ἡ Ὀλλανδία ἀνεκηρύχθη δημοκρατία ὑπὸ τὸ ὄνομα **Βαταβικὴ δημοκρατία**.

Τὸ 1795 ὁ συνασπισμὸς διεσπάρθη, διότι ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας διὰ συνθήκης ὑπογραφείσης ἐν **Βασιλείᾳ** (Basel) εἰρήνευσε καὶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνεγνώρισε τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων κατοχὴν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ρήνου. Ἀπὸ τότε ἡ Πρωσσία διετέλεσεν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τῆς Γαλλίας μέχρι τοῦ 1806. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰρήνευσε καὶ ἡ Ἰσπανία.

Τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ἡ Convention, ἐξηκολούθησε τὸ Διευθυντήριον. Ἡ Αὐστρία ἀπομονωθείσα ἠπειλήθη ἀπὸ τρεῖς γαλλικὰς στρατιάς. Τὰς δύο ἀπ' αὐτὰς ἐσταμάτησεν ἐπὶ τοῦ Ρήνου ὁ ὀνομαστὸς στρατάρχης Ἀρχιδούξ Κάρολος. Ἄλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῆς τρίτης στρατιάς Ναπολέων Βοναπάρτης ἐγένετο ἔνδοξος κατὰ τὴν ὀνομαστὴν **ἐκστρατείαν τῆς Ἰταλίας** (1796). Τέλος ἡ Αὐστρία ὑπεχρεώθη νὰ κλείσῃ τὴν εἰρήνην τοῦ Καμποφόρμιο (Campo - Formio, 17 Ὀκτωβρίου 1797), διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρησε τὸ μὲν Βέλγιον εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν δὲ Λομβαρδίαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος δημιουργηθεῖσαν **Ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Δημοκρατίαν**, ἐνῶ διὰ μυστικῆς συμφωνίας ἀνεγνώριζε καὶ αὐτὴ τὴν κυριαρχίαν τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ρήνου. Ὡς ἀντιστάθμισμα ἔλαβε τὴν χώραν τῆς βενετικῆς δημοκρατίας, τὴν ὁποίαν πρὸ μικροῦ εἶχε καταλύσει ὁ Ναπολέων, ἀλλὰ παρεχώρησεν εἰς τὸν Ναπολέοντα τὰς Ἰονίους νήσους.

Ὁ κατὰ θάλασσαν πόλεμος

Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Campo - Formio μόνη ἡ Ἀγγλία ἔμεινεν ὑπὸ τὰ ὄπλα. Γαλλία καὶ Ἀγγλία ἐπάλαισαν ἐπὶ μακρὸν εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰ πολεμικὰ πλοῖα ἦσαν τότε ξύλινα καὶ ἐκινουῦντο δι' ἰστιῶν. Τὰ κατ' ἐξοχὴν πολεμικὰ ἦσαν τὰ **πλοῖα τῆς γραμμῆς**, τὰ

ὅποια ἔφερον μέχρις 120 τηλεβόλα, ἐνῶ αἱ φρεγάται ἦσαν ἐλαφρότεροι καὶ ταχυπλωότεροι, ὠπλισμένοι μὲ 30-60 τηλεβόλα.

Κατὰ τοὺς πολέμους τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ἀγγλία εἶχε στόλον πολὺ ἀνώτερον. Διὰ τοῦτο ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐθαλασσοκράτει, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθῶνῃ νὰ ἀποκλείῃ ἐντελῶς τὰ παράλια τῆς Γαλλίας. Τὸ 1793 προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν βασιλοφρόνων ἐπαναστατῶν κατέλαβε τὴν Τουλὸν, τὴν ὁποίαν ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ, ὅταν ἐφθασεν ὁ γαλλικὸς στρατός, ἀλλὰ κατέκαυσε τὸν λιμένα καὶ τὰ εὐρεθέντα ἐκεῖ πολεμικά. Κατὰ τὰς συμπλοκάς εἰς τὴν θάλασσαν ὑπερίσχυον συνήθως οἱ Ἀγγλοὶ.

Ἐκστρατεία εἰς Αἴγυπτον

Μετὰ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ νίκας τὸ Διευθυντήριον περιέβαλε τὸν Ναπολέοντα μὲ μεγάλας τιμὰς καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κατὰ τῆς Ἀγγλίας πολέμου. Ὁ Ναπολέων ἐμελέτησε σχέδιον ἀποβάσεως εἰς τὴν μεγάλην Βρεταννίαν, τὸ ὁποῖον δὲν κατάρθωσε νὰ πραγματοποιήσῃ. Ἐσκέφθη τότε νὰ προσβάλλῃ τὴν πηγὴν τῆς ἀγγλικῆς δυνάμεως, τὰς Ἰνδίας, καταλαμβάνων τὴν Αἴγυπτον.

Ἡ Αἴγυπτος ἀνῆκεν ὀνόματι μόνον εἰς τὸν Σουλτάνον, διότι τὴν ἀρχὴν κυρίως εἶχον οἱ **Μαμελοῦκοι** μπεῆδες, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Μαμελοῦκων πολεμιστῶν. Ὁ Ναπολέων συνεκέντρωσεν εἰς Τουλὸν ἐκλεκτὸν στρατὸν ἀπὸ 38 χιλ. καὶ ἔλαβε μαζί του τοὺς καλυτέρους ἀξιωματικούς, οἱ ὅποιοι εἶχον διακριθῆ εἰς τὸν πόλεμον τῆς Ἰταλίας, καθὼς καὶ διαφόρους σοφοὺς, καλλιτέχνας καὶ τεχνίτας, γεωργικὰς μηχανὰς καὶ ὀλόκληρον ὑλικόν, ὅπως διανοίξῃ τὸν Ἰσθμὸν τοῦ Σουέζ. Τὸ μυστικὸν ἐτηρήθη καλῶς, καθόσον ὁ Ναπολέων διέδιδεν ὅτι ἠτοίμαζεν ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρεταννίαν. Διὰ τοῦτο ὁ ναύαρχος τοῦ ἀγγλικῆς στόλου τῆς Μεσογείου, ὁ περίφημος Νέλσον (Nelson), ἀπέκλεισε τὴν διάβασιν τοῦ Γιβραλτάρ καὶ ἄφησεν αὐτὸν νὰ πλεύσῃ ἀκωλύτως εἰς Αἴγυπτον.

Κατὰ τὸν πλοῦν ὁ Ναπολέων κατέλαβε τὸν ὀχυρώτατον λιμένα τῆς Μάλτας ἐκδιώξας ἐκεῖθεν τὸ τάγμα τῶν Μελιταίων ἵπποτων, καὶ ἀπέκτησεν οὕτως ἰσχυρὰν ναυτικὴν βάσιν. Ἀμέσως κατόπιν ὁ γαλλικὸς στρατός ἀπεβιβάσθη ἀκωλύτως εἰς τὸν ὄρμον τοῦ **Ἀβουκίρ**, κατέλαβε τὴν **Ἀλεξάνδρειαν** καὶ ἐβάδισε κατὰ τοῦ Καίρου. Ἡ ἀντίστασις τῶν Μαμελοῦκων ἦτο ἀσήμαντος, ἀλλ' ὁ Ναπο-

λέων είχε να παλαίση πρὸς τὰς κλιματικές συνθήκας, τὰς ὁποίας δὲν εἶχε προβλέψει. Οἱ στρατιῶται ὀδεδυμένοι διὰ τῶν ἀνύδρων ἐρήμων ὑπὸ τὸν καυστικὸν ἥλιον ἐνδεδυμένοι τὰς βαρεῖας χειμερινὰς στολὰς κατελαμβάνοντο ὑπὸ ἀπελπισίας καὶ μερικοὶ ἠὺτοκτόνησαν.

Οἱ Μαμελοῦκοι ἵππεις ἐπεχείρησαν νὰ φράξουν τὴν πρὸς τὸ Κάιρον ὁδόν, ἀλλ' ἦσαν τελείως ἀνίσχυροὶ κατὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ. Κατὰ τὴν **μάχην τῶν Πυραμίδων** (21 Ἰουλίου 1798), ὅπως ὠνόμασεν ἐπὶ τὸ πομπωδέστερον τὴν σύγκρουσιν αὐτὴν ὁ Ναπολέων, τὸ γαλλικὸν πυροβολικὸν ἐθέρισε 2 χιλ. Μαμελοῦκοι, ἐνῶ μόνον 30 Γάλλοι ἐφονεύθησαν. Οὕτω τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1798 ὅλη ἡ Αἴγυπτος εἶχε περιέλθει ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Γάλλων.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασεν ὁ Νέλσων, ἀφοῦ εἶχεν ἀναζητήσει εἰς ὄλην τὴν Μεσόγειον τοὺς Γάλλους, καὶ εἰς τὸν ὄρμον τοῦ Ἄβουκίρ κατέκαυσε τὸν γαλλικὸν στόλον τὴν 1 Αὐγούστου 1798. Ὁ Ναπολέων ἐστράφη τότε κατὰ τῆς Συρίας (1799). Μὲ μικρὰν δύναμιν διέσχισε τὴν μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ Συρίας ἔρημον καὶ κατέλαβε τὴν **Ἰόππην**. Ἄλλ' ἀπέτυχε προσβαλὼν τὴν ὀχυρὰν θέσιν τοῦ **Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ἄκρας**. Ἐπιστρέψας εἰς Αἴγυπτον ἐνίκησε τὸν τουρκικὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀποβιβάσει ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἄβουκίρ.

Κατὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ Ναπολέοντος ἐν Αἰγύπτῳ ἐπολέμησεν ὑπὸ τὰς γαλλικὰς σημαίας καὶ σῶμα Ἑλλήνων ἐθελοντῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Νικολάου Τσεσμελή ἢ Παπάζογλου (Colonel Nicol). Χάριν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκείνου ἐν Αἰγύπτῳ στρατιωτικοῦ σώματος (Brigade greeque) συνέθεσεν ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς τὸ Ἔθνος Πολεμιστῆριον (1800).

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Τουρκία, δεχθεῖσα τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Ναπολέοντος ἐν Αἰγύπτῳ, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῆς Ρωσίας, ἡ ὁποία διέβλεπεν ἐπίσης εἰς τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου ἐκστρατεῖαν καὶ γενικώτερον εἰς τὸ ἀνατολικὸν σχέδιον τοῦ Ναπολέοντος τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ συστήματος τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῆς. Ἡ προσέγγισις τῶν δύο δυνάμεων, Ρωσίας καὶ Τουρκίας, τῶν ὁποίων τὰ συμφέροντα συνέπεσαν τότε ἔστω καὶ προσωρινῶς, ἐπεσφραγίσθη διὰ τῆς συνθήκης τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Δεκέμβριος 1798), ἡ ὁποία εἶχε σκοπὸν τὴν ἐκδίωξιν τῶν Γάλλων ἐκ τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσο-

γείου. Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς συμφωνίας ταύτης, διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν ἱστορίαν, ὁ ρωσικὸς στόλος διελθὼν τὸν Βόσπορον συνηνώθη μετὰ τοῦ τουρκικοῦ καὶ ἀπὸ κοινοῦ οἱ δύο στόλοι ὑπὸ τοὺς ναυάρχους Οὐσακῶφ καὶ Καδὴρ βέην ἔπλευσαν κατὰ τῶν Ἰονίων νήσων, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τοῦ 1797 κατεῖχοντο κατὰ πλήρη κυριότητα ὑπὸ τῶν Γάλλων, καὶ κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1799 κατέλαβον αὐτάς. Ἐκτοτε ἤρχισε νέα περίοδος τῆς Ἱστορίας τῆς Ἑπτανήσου, ἡ ὁποία διεμορφώθη εἰς τὴν Ἰόνιον Πολιτείαν (1800 - 1807).

Ἡ θέσις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐν Αἴγυπτῳ ἦτο κρίσιμος, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ εἰς τὴν Αἴγυπτον οὔτε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Κατὰ τὴν δυσχερῆ αὐτὴν στιγμήν ὁ Ναπολέων, ἐπειδὴ ἡ πολιτικὴ κατάστασις εἶχε περιπλακῆ εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν, ἀνεχώρησε κρυφίως μετὰ τινῶν ἀφωσιωμένων ἀξιωματικῶν καὶ κατάρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Μετὰ πολλὰς περιπετείας ὁ γαλλικὸς στρατός, ὁ ὁποῖος ἔμεινεν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἐσυνθηκολόγησε μὲ τοὺς Ἄγγλους ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μετακομισθῇ εἰς τὴν Γαλλίαν (1801). Ὑπὸ τὸν αὐτὸν ὄρον παρεδόθη καὶ ἡ γαλλικὴ φρουρὰ τῆς Μάλτας.

Αὐτὸ ἦτο τὸ τέλος τῆς εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείας. Ἄλλ' ἐξ αὐτῆς ὠφελήθη σημαντικῶς ἡ ἐπιστήμη, διότι οἱ Γάλλοι σοφοὶ ἐμελέτησαν τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ὀργάνωσιν τῆς χώρας, καθὼς καὶ τὸ ἀρδευτικὸν σύστημα τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου καὶ κατήρτισαν τὸ σχέδιον διώρυγος μετὰξὺ Μεσογείου καὶ Ἐρυθρᾶς. **Τὸ Αἴγυπτιακὸν Ἰνστιτοῦτον**, τὸ ὁποῖον συνεστήθη τότε, συνεκέντρωσε πολλὰς παρατηρήσεις καὶ ἐμελέτησε μνημεῖα ἄγνωστα μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ γάλλος σοφὸς Σαμπολλιὸν (Champollion) ἐθεμελίωσε τὴν αἴγυπτιολογίαν ἀναγνῶσας τὴν ἱερογλυφικὴν γραφὴν. Τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν αὐτῶν ἐδημοσιεύθησαν εἰς μέγα σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον **ἡ Αἴγυπτος**.

Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

Ι. Ἀνύψωσις τοῦ Ναπολέοντος

Ἑπατεία καὶ αὐτοκρατορία

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀναταραχῶν συμβαίνει πολλάκις ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν δύο πολιτικῶν φατριῶν νὰ προκύψῃ στρατιωτικὴ δεσποτεία. Αὐτὸ συνέβη εἰς τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς πολιτείας, ὅπου ἀπὸ τὸν ἀνταγωνισμὸν τῶν εὐπατριδῶν καὶ τοῦ δήμου ἐγεννήθη ἡ τυραννίς. Ἐπίσης εἰς τὴν Ρώμην ἀπὸ τὴν πάλιν τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληβείων προέκυψεν ἡ καισαρική ἀρχή.

Ὁμοίως εἰς τὴν Γαλλίαν ἀπὸ τοὺς κλονισμοὺς τῆς ἐπαναστάσεως ἐγεννήθη ἡ αὐτοκρατορία τοῦ Ναπολέοντος. Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς τρομοκρατίας ἐξεδηλώθη ζωηρὰ ἀντίδρασις, ἡ ὅποια ἐνισχύετο

διαρκῶς κατὰ τὴν χαλαρὰν διοίκησιν τοῦ Διευθυντηρίου. Ὁ λαὸς ἤρχισε νὰ ἀνησυχῇ, διότι ἔβλεπε νὰ κινδυνεύουν τὰ ἀποκτήματα τῆς ἐπαναστάσεως. Ὑπεστήριξε τότε ἓνα νικηφόρον στρατηγόν, τὸν Ναπολέοντα, ὁ ὁποῖος ἐσυμβόλιζε δι' αὐτὸν τὴν δημοκρατίαν καὶ ἦτο ἡ ἀσφάλεια τῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀποκτήσει μὲ τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Ναπολέων ἀνηγορεύθη Ὑπατος καὶ βραδύτερον Αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων καὶ ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ἐπὶ 16 περίπτου ἔτη. Τὴν περίοδον αὐτὴν οἱ Γάλλοι ὀνομάζουν Ὑπατεῖαν (1799 - 1804) καὶ Αὐτοκρατορίαν (1804 - 1815).

Ὁ Ναπολέων

Ἐπιστρέψας ὁ Ναπολέων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον εὗρε γενικὴν δυσαρέσκειαν κατὰ τοῦ Διευθυντηρίου. Ἀνέτρεψεν αὐτὸ διὰ τοῦ πραξικοπήματος τῆς 18 Brumaire (Νοέμβριος 1799) καὶ προέβη εἰς σύνταξιν νέου συντάγματος, τοῦ τετάρτου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1789. Κατὰ τὸ νέον σύνταγμα ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κράτους ἐτέθη ὁ Ναπολέων ὡς **πρῶτος ὑπάτος** (Premier consul) ἐκλεγείς διὰ δέκα ἔτη μετὰ δύο ἄλλων ὑπάτων, οἱ ὁποῖοι εἶχον συμβουλευτικὴν ψῆφον. Ὁ πρῶτος ὑπάτος ἦτο ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ, αὐτὸς διεχειρίζετο τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν καὶ εἶχε τὴν **ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν**. Ἐπίσης αὐτὸς διώριζε τὰ μέλη τῆς **Γερουσίας** (Senat), ἡ ὁποία ἀπετελεῖτο ἀπὸ 60 μέλη, καὶ ἐξέλεγε τὰ μέλη τῶν δύο βουλῶν ἀπὸ τοῦ καταλόγου, τὸν ὁποῖον κατήρτιζον οἱ ἐκλογεῖς. Ὁ Ναπολέων διορίζων εἰς τὴν Γερουσίαν πρόσωπα τῆς ἐμπιστοσύνης του ἰσόβια καὶ πλουσιῶς ἀμειβόμενα, εἶχεν αὐτὴν πάντοτε ἀφωσιωμένην καὶ τοιουτοτρόπως ἐξουσίαζε τὴν κρατικὴν μηχανήν.

Ὁ Ναπολέων εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς τοὺς δημοκρατικοὺς καθὼς καὶ πρὸς τοὺς νομιμόφρονas βασιλικούς, τοὺς ὁπαδοὺς δηλαδὴ τῶν Βουρβόνων. Κατίσχυσε καὶ τῶν δύο. Τὸ 1802 ἐπωφελοῦμενος τῶν

νικῶν του ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ **Ἰσοβίου Ὑπάτου**. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐγέννησεν ἀντίδρασιν εἰς τὸν στρατόν, ἔπαυσεν ἢ ἔστειλεν εἰς ὑπερποντίους ἑξορίας τοὺς δημοκρατικούς στρατηγούς. Τέλος ἀφοῦ κατέπνιξε συνωμοσίαν τῶν βασιλοφρόνων, ἔλαβε τὸν τίτλον **Κληρονομικὸς αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων** καὶ τὴν 2 Δεκεμβρίου τοῦ 1804 ἐστέφη παρούσιᾳ τοῦ Πάπα εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων. Μετὰ ἓν ἔτος ἐστέφη **κληρονομικὸς βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας** καὶ διώρισεν ἀντιβασιλέα τὸν υἱὸν τῆς συζύγου του Ἰωσηφίνας Εὐγένιον **Μπωχαρναί**.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ Ναπολέοντος εἶχεν ἀρκετὰ στερεὸν κοινωνικὸν στήριγμα, διότι διὰ τὰς λαϊκὰς μάζας ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε συμβολικὴν ἔννοιαν, ἦτο ἡ προσωποποιήσις τῆς Δημοκρατίας, ὁ ἰσχυρὸς ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος ἐπροστάτευε τὰς διὰ τῆς ἐπαναστάσεως κτηθείσας ἐλευθερίας. Ἡ ἀνωτέρα τάξις πάλιν ἔβλεπεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὴν πολιτικὴν σταθερότητα, ἡ ὁποία ἀπέτρεπε τὰς αἰφνιδίους ἀνατροπὰς.

Ὁ Ναπολέων (1769-1821) εἶναι ἀπὸ τὰ περιέργα δημιουργήματα τῶν ταραχωδῶν καιρῶν. Ἐγενήθη τὸ 1769 εἰς Αἰάκιον (Ajaccio) τῆς Κορσικῆς. Ἦτο δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἰταλοῦ δικηγόρου Καρόλου Βοναπάρτε (Buonaparte). Ἐσπούδασεν εἰς τὸ Κολλέγιον τῆς Βριέννης καὶ τὴν Στρατιωτικὴν Σχολὴν τῶν Παρισίων. Τὸ ὕφος του ἦτο ἐκφραστικὸν καὶ εἰς τὰς προκηρύξεις καὶ τὰς ἀγορεύσεις πρὸς τὸν στρατόν ἐφθανε εἰς ἐπιβλητικὴν εὐγλωττίαν.

Τὰ πνευματικὰ χαρίσματα τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἡ σωματικὴ ἀντοχὴ του ἦσαν σπάνια. Εἶχε μνήμην ἀπεριόριστον καὶ διορατικότητα ὀξυτάτην. Ἡ ἐυκινησία τοῦ πνεύματός του ἦτο ἀπαράμιλλος. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα μέχρι τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν καὶ συγχρόνως νὰ συλλαμβάνη καθαρὰν τὴν εἰκόνα τοῦ ὅλου. Ἡ αὐτοπεποίθησις καὶ ἡ δύναμις τῆς βουλήσεώς του ἦσαν πρωτοφανεῖς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐγωισμὸς καὶ ἡ φιλοδοξία του δὲν εἶχον ὄρια. Ἡ δραστηριότης του ἦτο ὑπεράνθρωπος, ὑπηγόρευε συγχρόνως εἰς πολλοὺς γραμματεῖς τὰ ἔγγραφα ὄλων τῶν ὑπουργείων. Ἦρκεῖτο πολλακίς εἰς τρίωρον ὕπνον.

Ἡ διοίκησις τοῦ Ναπολέοντος

Ὁ Ναπολέων ἐκυβέρνησε τὴν Γαλλίαν ὡς στρατεύμα, εἰς τὸ ὁποῖον αἱ διαταγαὶ του ἔπρεπε νὰ ἐκτελῶνται χωρὶς συζήτησιν. Οἱ ἀντιδρῶντες πολῖται ἐτέθησαν ὑπὸ αὐστηρὰν ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ὑπατείας του ἔπαυσε τὰς

περισσότερας τῶν ἡμερησίων καὶ εἰς τὸ ἕξῃς ἔπαυε καὶ διώριζε τοὺς διευθυντὰς τῶν ἡμερησίων ὡς νὰ ἦσαν κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι.

Ὁ Ναπολέον ἐδημιούργησεν αὐλὴν, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσήγαγε τὰς συνθηεῖας τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος. Αἱ κυριαὶ ἐδιδάχθησαν νὰ ὑποκλίνωνται ὅπως ἄλλοτε εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Βουρβόνων. Οἱ παλαιοὶ τίτλοι ἀνεκλήθησαν εἰς τὴν ζωὴν καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὠνομάσθησαν **αὐτοκρατορικοὶ πρίγκιπες**. Μετὰ τὰς μεγάλας στρατιωτικὰς ἐπιτυχίας ἐδημιούργησε βαρῶνους, κόμητας, δοῦκας, ἵπποτας, δηλαδὴ τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς νέας αὐτοκρατορίας, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδιδεν ἐπιδόματα καὶ ἐδώρει εἰσοδήματα. Ἐπίσης ἐδημιούργησε τὴν Λεγεῶνα τῆς Τιμῆς, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ἐλάμβανον ἐπιδόματα. Ὅλα δὲ αὐτὰ διότι ὁ Ναπολέον διέβλεπεν ὅτι ἡ κληρονομικὴ βασιλεία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθῇ χωρὶς κληρονομικὴν ἀριστοκρατίαν. Διοικηταί, ὑποδιοικηταί, δήμαρχοι τῶν ἐπαρχιῶν διωρίζοντο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Οὕτω κατηργήθη ἡ αὐτοδιοίκις καὶ ἐδημιουργήθη αὐστηρὰ συγκέντρωσις. Ἐν τούτοις ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ ἦτο εὐχαριστημένη, διότι τὸ κράτος ἐπανεῦρε τὴν γαλήνην καὶ ἐξησφαλίσθη ἡ ἀπονομὴ τοῦ δικαίου.

Ὁ Ναπολέον ἐπέτυχεν νὰ γεφυρώσῃ τὸ δημιουργηθὲν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως χάσμα μεταξὺ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Ἦλθεν εἰς συνεννόησιν καὶ συμφωνίαν μὲ τὸν Πάπαν, τὴν γνωστὴν ὡς **Κονκορδάτον** (Concordat, 1801), δι' ἧς ὁ πρῶτος Ὑπάτος διώριζε τοὺς ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους καὶ τὸ κράτος ἀνελάμβανε τὴν μισθοδοσίαν τοῦ κλήρου, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε πληρωθῆ ἀπὸ τοῦ 1794. Ὁ Πάπας ἀνεγνωρίζετο ὡς κεφαλὴ τῆς γαλλικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐπέκρυνεν τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπὸ τῆς Πολιτείας διοριζομένων εἰς τὰ ὑψηλὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα. Ἡ συμφωνία αὕτη ἴσχυσε μέχρι τοῦ 1905.

Ἐπέβαλεν αὐστηρὰς οἰκονομίας καὶ ὑπεχρέωσε τὰς κατακτηθεῖσας χώρας νὰ συντηροῦν τὰ στρατεύματά του. Οὕτω τὰ οἰκονομικὰ βελτιώθησαν καὶ τὸ 1800 ἰδρύθη ἡ Τράπεζα τῆς Γαλλίας.

Ἐφρόντισεν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἰδρύσας σχολεῖα, βιβλιοθήκας, μουσεῖα καὶ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Γαλλίας. Ὁ Ναπολέον ἤθελε νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ὅπως ἔπραξεν ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', ἀλλὰ δὲν ἠγάπα τοὺς ἀνεξαρτήτους συγγραφεῖς. Ἐξώρισε τοὺς δύο ἀρίστους συγγραφεῖς τῶν χρόνων του, τὸν

Σατωμπριάν και τήν κυρίαν **Στάελ**, ἐνῶ ἐπροστάτευσε δευτερευούσης ἀξίας λογοτέχνας.

Τò σπουδαιότερον ὅμως ἔργον τοῦ Ναπολέοντος ὑπῆρξεν ἡ ἔκδοσις τοῦ **Ναπολεοντείου Κώδικος** (1804), ὁ ὁποῖος περιελάμβανε τὸ ἐπὶ τῶν νέων ἀντιλήψεων στηριζόμενον ἀστικὸν δίκαιον καὶ ὁ ὁποῖος εἰσῆχθη εἰς πολλὰς χώρας.

II. Στρατιωτικὴ ἐπικράτησις Ναπολέοντος

Ἡ Ναπολεόντειος στρατηγικὴ

Ὁ Ναπολέων ἐτελειοποίησε τὴν τακτικὴν τῶν στρατηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁρμᾶτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὅτι ὁ πολυπληθέστερος στρατὸς νικᾷ πάντοτε τὸν ὀλιγαριθμότερον. Διὰ τοῦτο ἤθελε νὰ κρατῆ συγκεντρωμένας τὰς δυνάμεις του καὶ νὰ συντρίβῃ δι' ἀποφασιστικῆς ἐπιθέσεως τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἐχθροῦ. Ἀνεδειχθη ἀριστοτέχνης τῆς τακτικῆς αὐτῆς. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ ὑπολογίζῃ καλῶς τὰ πράγματα, νὰ συλλαμβάνῃ ταχέως σχέδια καὶ νὰ ἐκτελῇ αὐτὰ μετὰ θαυμαστῆς ἐπίσης ταχύτητος. Ὁ στρατὸς του ἦτο ἀκαταπόνητος εἰς τὰς πορείας καὶ διὰ τῆς ταχύτητος τῶν κινήσεων καὶ τῆς ἐπικαίρου συγκεντρώσεως ἐξησφάλιζε τὴν νίκην. «Διὰ τῶν κνημῶν μας κερδίζει τὰς μάχας», ἔλεγον οἱ στρατιῶται. Οἱ στρατηγοὶ του ἠκολούθησαν τὴν τακτικὴν του, ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔγιναν ἔνδοξοι, ὅπως ὁ Νέϋ, ὁ Μπερναντότ, ὁ Μασσενά κλπ. (Ney, Bernadotte, Massenat).

Ὁ Ναπολέων ἐσυστηματοποίησε τὴν γενικὴν στρατολογίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐπανάστασις, καὶ κατῶρθωσε νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν μεγάλας μάζας ἀνθρώπων. Ὁ στρατὸς του ἀπὸ τοῦ 1805 ἔλαβε τὴν προσωνομιαν **Μεγάλῃ στρατιᾷ** (Grande armée). Ὑπῆρξεν ὅμως καὶ ὑλικώτερος λόγος τῆς τυφλῆς ἀφοσιώσεως τοῦ στρατοῦ εἰς τὸν Ναπολέοντα, διότι ὁ γάλλος χωρικὸς ἐπίστευεν ὅτι, ἂν πέσῃ ἡ ἀρχὴ του, θὰ ἐπανέλθῃ τὸ παλαιὸν καθεστῶς καὶ θὰ στερηθῇ τὰς γαίας, τὰς ὁποίας εἶχε λάβει ἀπὸ τοὺς εὐγενεῖς.

‘Ο δεύτερος κατά τῆς Γαλλίας συνασπισμὸς (1798-1802)

Τὸ 1798 ἡ Γαλλία εὐρέθη πρὸ νέου συνασπισμοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἔλαβον μέρος ἡ Ἀγγλία, ἡ Αὐστρία, ἡ Ρωσία καὶ ἡ Τουρκία. Κατ’ ἀρχὰς οἱ Γάλλοι εἶχον σημαντικὰς ἀποτυχίας. ‘Ο Ἀρχιδούξ Κάρολος τῆς Αὐστρίας ἀπώθησε τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἐκεῖθεν τοῦ Ρήνου, ἐνῶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ διάσημος Ρῶσος στρατηλάτης Σουβάρωφ, ὀδηγῶν τὸν ρωσοαυστριακὸν στρατὸν, εἶχε λαμπρὰς ἐπιτυχίας. ‘Ο ρωσικὸς στρατὸς ἐπολέμει μετ’ ἐξαιρετικοῦ φανατισμοῦ κατὰ τῶν «ἀθῆεν γάλλων ἐπαναστατῶν».

Ἄλλ’ ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἤλλαξεν, ὅταν τὸν Μάιον τοῦ 1800 ὁ Ναπολέων διεβίβασε διὰ τοῦ Ἀγίου Βερνάρδου εἰς τὴν Ἰταλίαν τὴν ἐφεδρικήν στρατιάν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐτοιμάσει κρυφίως. Οἱ αὐστριακοὶ ἐνικήθησαν παρὰ τὸ **Μαρέγκο** καὶ ἐξέκνωσαν τὴν Ἰταλίαν (Ἰούνιος 1800). Ἀφ’ ἐτέρου ὁ στρατηγὸς Μορώ (Moreau), ἐκέρδισε λαμπρὰν νίκην παρὰ τὸ Μόναχον καὶ ἤνοιξε τὴν πρὸς τὴν Βιέννην ὁδόν. ‘Ο αὐτοκράτωρ ἐδέχθη νὰ εἰρηνεύσῃ. Ἡ **Εἰρήνη τῆς Λουνεβίλ** (Lunéville. 1801) ἐπεκύρωσε τοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης τοῦ Καμποφόρμιο. Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1802) ὑπέγραψε καὶ ἡ Ἀγγλία, ὅπου εἶχεν ἀνατραπῆ ὁ Πίτ, τὴν εἰρήνην τῆς Ἀμιέν (Amiens) διὰ τῆς ὁποίας ὑπεχρεοῦτο νὰ ἐπιστρέψῃ τὰς γαλλικὰς ἀποικίας καὶ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν.

Πολιτικαὶ μεταβολαὶ

Ἡ εἰρήνη τῆς Λουνεβίλ καὶ τῆς Ἀμιέν ἦσαν ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς κυριαρχίας τοῦ Ναπολέοντος ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. ‘Ο γάλλος δικτάτωρ διερρύθμισε τὰ πράγματα ὅπως ἤθελεν. Ἀπὸ τὰς δημοκρατίας, αἱ ὁποῖαι εἶχον σχηματισθῆ περὶ τὴν Γαλλίαν, ἄλλας προσήρτησεν εἰς τὸ κράτος του καὶ ἄλλας μετάβαλεν εἰς βασιλεία. Προσήρτησεν τὸ Πεδεμόντιον καὶ τὴν δημοκρατίαν τῆς Γενούης, ἐνῶ τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων δημοκρατίαν μετεβάπτισεν εἰς **Βασίλειον τῆς Ἰταλίας**, ἐστέφθη βασιλεὺς αὐτοῦ καὶ διώρισε τὸν πρόγονόν του **Εὐγένιον Μπωχαρναί** ἀντιβασιλέα. Σημαντικωτέρα ἦτο ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν Γερμανίαν. ‘Ο Ναπολέων παρέδωσε τὰ ἐκκλησιαστικὰ κράτη καὶ τὰς ἐλευθέρους πόλεις, πλὴν ὀλίγων, εἰς τοὺς κοσμικοὺς ἡγεμόνας,

οί οποίοι είχαν ἀπολέσει πέραν τοῦ Ρήνου χώρας προσαρτηθείσας εἰς τὴν Γαλλίαν.

Αἱ μεταβολαὶ αὗται εἶχον μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ μέλλον τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας, διότι δι' αὐτῶν ἐπῆλθε σημαντικὴ συγκέντρωσις, τὴν ὁποίαν ἐνίσχυσαν μεταγενέστεραι συνθήκαι τοῦ Ναπολέοντος. Ἐνῶ τὸ 1789 ὑπῆρχον 190 κρατίδια καὶ ἐλεύθεραι πόλεις, τὸ 1815 ἔμειναν μόνον 39. Τοιουτοτρόπως ὁ Ναπολέων εἰργάσθη ἀσυναισθήτως διὰ τὴν ἔνωσιν τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἰταλίας.

Ὁ τρίτος συνασπισμὸς (1805)

Οἱ Ἄγγλοι ἔμποροι δὲν ἦσαν εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν εἰρήνην, διότι διὰ τοῦ πολέμου ἐξησφάλιζον τὸ μονοπώλιον τοῦ ἀποικιακοῦ ἔμπορίου. Διὰ τοῦτο ἡ Ἄγγλία δὲν ἐξεκένωσε τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν Μάλταν καὶ τὸν Μάιον τοῦ 1803 ἐπανελήφθησαν αἱ ἐχθροπραξίαι. Ὁ Πίτ κληθεὶς πάλιν εἰς τὴν ἀρχὴν διεκήρυξεν ὅτι θὰ πολεμήσῃ μέχρι τέλους τοῦ βίου του τὸν Ναπολέοντα. Ὁ Ναπολέων συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Βουλώνην μέγαν στρατὸν ἔχων σκοπὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Μ. Βρεταννίαν. Ὁ Πίτ συνήνωσε τότε τὴν Αὐστρίαν, Ρωσίαν καὶ Σουηδίαν κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας παρέμεινε πάλιν οὐδέτερος.

Οὐλμ — Ἄουστερλιτς — Τραφαλγκάρ

Ὁ Ναπολέων ἔστρεψε τὸν στρατὸν, τὸν ὁποῖον εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὴν Βουλώνην, κατὰ τῆς Αὐστρίας. Διὰ ταχυτάτης πορείας προῆλασε πρὸς τὸν Ἄνω Δούναβιν, ὅπου τὰ νοτιογερμανικὰ κράτη Βαυαρία, Βυρτεμβέργη καὶ Βάδη, ἐτάσσοντο μὲ τὸ μέρος τῆς Γαλλίας. Συγχρόνως ὁ στρατηγὸς του Μπερναντότ, παραβιάζων τὴν οὐδετερότητα τῆς Πρωσσίας, ἐβάδιζεν ἀπὸ τὸ Ἄννοβερν πρὸς τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν. Τοιουτοτρόπως ὁ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μάκ (Mack) αὐστριακὸς στρατὸς, ὁ ὁποῖος εἶχε προχωρήσει μέχρι τῆς Οὐλμ (Ulm), ἀπεκόπη καὶ ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ· 30 χιλ. ἄνδρες καὶ 53 τηλεβόλα παρεδόθησαν εἰς τοὺς Γάλλους (Ὀκτώβριος 1805). Ὁ Ναπολέων ἐν συνεχείᾳ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βιέννην.

Ἀφοῦ ἀνέπαυσε καὶ ἀνασυνέταξε τὸν στρατὸν του, προσέβαλε

τούς Αυστριακούς και τούς Ρώσους παρά τὸ Ἔουστερλιτς (Austerlitz) βορείως τῆς Βιέννης. Ἡ περιβόητος αὐτὴ μάχη, ὀνομασθεῖσα μάχη τῶν **τριῶν αὐτοκρατόρων**, διότι πλὴν τοῦ Ναπολέοντος παρευρίσκοντο ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκος Β΄ καὶ ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος Α΄, εἶναι ὑπόδειγμα ναπολεοντείου τακτικῆς. Οἱ σύμμαχοι εἶχον 15 χιλιάδας νεκροὺς καὶ τραυματίας καὶ 20 χιλιάδας αἰχμαλώτους (2 Δεκεμβρίου 1805).

Ὁ Νέλσων

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ στόλος τοῦ Ναπολέοντος τὸν ὅποιον εἶχεν ἐτοιμάσει μὲ πολλὰς θυσίας, διὰ νὰ ὑποστηρίξη τὴν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀπόβασιν, ὑπέστη πανωλεθρίαν. Ὁ γαλλικὸς στόλος ἠνωμένος μετὰ τοῦ ἰσπανικοῦ κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῶν Γαδεΐρων. Ὅταν ὁμοῦς ἐπεχείρησε νὰ ἐξέλθῃ προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Νέλσων, ὁ ὁποῖος κατέκαυσε τὸ μεγαλύτερον μέρος καὶ ἠχμαλώτισε τὸ ὑπόλοιπον παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Τραφαλγκὰρ βορείως τοῦ λιμένος τῶν Γαδεΐρων. Ὁ ναύαρχος Νέλσων ἐφονεύθη κατὰ τὴν ναυμαχίαν (21 Ὀκτωβρίου 1805).

Τὸ τέλος τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας

Οἱ σύμμαχοι δὲν διέθετον πλέον στρατόν. Διὰ τοῦτο ἡ Αὐστρία ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ τὴν **Εἰρήνην τοῦ Πρέσμπουργκ** (25 Δεκεμβρίου 1806), διὰ τῆς ὁποίας παρεχώρει τὴν Βενετιάν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας καὶ τὸ Τυρόλον εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βαυαρίας. Ἡ Βαυαρία καὶ ἡ Βυρτεμβέργη ἐκηρύχθησαν βασιλεία. Συγχρόνως ὁ Ναπολέων κηρύττει ἐκπτώτους τοὺς Βουρβόνους τῆς Νεαπόλεως καὶ παραδίδει τὸ βασιλεῖον εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ. Ἡ Βαταβικὴ δημοκρατία μεταβάλλεται εἰς τὸ **βασιλεῖον τῆς Ὁλλανδίας**

καὶ δίδεται εἰς τὸν ἀδελφόν του Λουδοβίκον. Τὸ 1806 δημιουργεῖ τὴν **Ὁμοσπονδίαν τοῦ Ρήνου**, ἣ ὁποία περιέλαβεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅλα τὰ κράτη τῆς Γερμανίας πλὴν τῆς Πρωσσίας καὶ τῆς Αὐστρίας. Ἡ Ὁμοσπονδία τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν του, συνάπτει μετ' αὐτοῦ συμμαχίαν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τοῦ χορηγῇ 63 χιλιάδας στρατὸν εἰς περίπτωσιν πολέμου.

Οὕτω δὲν ὑπῆρχε πλέον Γερμανικὴ αὐτοκρατορία. Διὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Β' ἀπέθεσε τὸ γερμανικὸν στέμμα καὶ ἔλαβε τὸν τίτλον ἀπλῶς τοῦ **Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας** (6 Αὐγ. 1806). Τοιοῦτοτρόπως ἔληξεν ἡ **Ἀγία Ρωμαϊκὴ** Αὐτοκρατορία **τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους** ἢ ὑφισταμένη ἀπὸ τοῦ Ὁθωνοῦ τοῦ Μεγάλου (962 μ.Χ.).

Ὁ τέταρτος συνασπισμὸς – Κατάρρευσις τῆς Πρωσσίας (1806)

Ὁ Ναπολέων ἐκυριάρχει εἰς τὴν Γερμανίαν. Τὰ στρατεύματά του ἐκινουῦντο ἐλευθέρως, διεχίμαζον εἰς αὐτὴν καὶ συμπεριεφέροντο ὡς κατακτηταί. Αὐτὸ προεκάλει ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Γερμανοὺς καὶ πολλοὶ ἤρχισαν νὰ ἐξεγείρωνται κατὰ τῆς ταπεινώσεως. Σὺν τῷ χρόνῳ ἐδημιουργήθη φιλοπόλεμος μερίς, τῆς ὁποίας ψυχὴ ἔγινεν ἡ βασίλισσα τῆς Πρωσσίας Λουίζα, καὶ δὲν ἐβράδυναν αἱ φιλοπόλεμοι ἐκδηλώσεις εἰς τὸ Βερολῖνον. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας συνεννοήθη μὲ τὴν Ρωσίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἀπήτησεν ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα νὰ ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά του ἀπὸ τὴν Γερμανίαν. Ἐκεῖνος ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως ἔθεσεν εἰς κίνησιν τὸν στρατὸν του. Ὁ πρωσσικὸς στρατὸς ὠργανωμένος κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα καὶ ὀδηγούμενος ἀπὸ τὸν γηραιὸν Braunschweig, τὸν ἀρχηγὸν τῆς πρώτης γερμανικῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Γαλλίαν, συνετρίβη εἰς δύο μεγάλας μάχας, παρὰ τὴν Ἰέναν (Jena) καὶ τὴν Ἀουερστετ (Auerstädt). Ὁ Ναπολέων εἰσῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς Βερολῖνον (Ὀκτώβριος 1806), ἐνῶ οἱ πρῶσοι στρατηγοὶ παρεδίδοντο ὁ εἰς κατόπιν τοῦ ἄλλου. Καὶ αὐτὸς ὁ μετὰ ταῦτα ἔνδοξος Μπλύχερ (Blücher) ὑποχωρήσας μέχρι τοῦ Λύμπεκ (Lübeck) ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ. Ἡ βασιλικὴ οἰκογένεια κατέφυγεν εἰς Καίνιξμπεργκ.

Βραδύτερον ἐνεφανίσθησαν οἱ Ρῶσοι, οἱ ὁποῖοι ἀντέταξαν

σοβαράν αντίστασιν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ διεξήχθη σφοδρὰ πάλη εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Πρωσσίαν. Τελικῶς ὑπερίσχυσε ὁ Ναπολέων, ὁ ὁποῖος συνέτριψε τοὺς Ρώσους εἰς τὴν μάχην τοῦ Friedland (14 Ἰουνίου 1807). Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος λαγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ.

Τότε ἔγινεν ἡ ὀνομαστὴ συνάντησις τοῦ Ναπολέοντος μετὰ τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Νίεμεν, ἀπέναντι τῆς πόλεως Τίλισιτ, ἐντὸς πλωτοῦ περιπτέρου. Τὴν συνάντησιν ταύτην ἐπηκολούθησεν ἡ συνθήκη τοῦ Τίλισιτ (18 Ἰουλίου 1807). Ὁ Ναπολέων ἐκέρδισε τὸν Ἀλέξανδρον διεγείρας παρ' αὐτῷ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ δύο συνεννοούμενοι ἠδύνατο νὰ κυριαρχήσουν τοῦ κόσμου. Διὰ τοῦτο ὁ τσάρος λαβὼν σοβαρὰ ἀνταλλάγματα μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο ὀλόκληρος ἡ Φινλανδία, ἐγκατέλειπε τὴν Πρωσσίαν, τὴν ὁποίαν διεμέλισεν ὁ Ναπολέων. Οὗτος ἀπέσπασε τὰς πρὸς Δ. τοῦ Ἑλβε κτήσεις τῆς, συνήνωσεν αὐτὰς μετὰ τοῦ ἐκλεκτοράτου τῆς Ἑσσης, τοῦ Μπράουνσβαϊκ καὶ τοῦ Ἀννοβέρου καὶ ἐδημιούργησε τὸ **βασιλεῖον τῆς Βεστφαλίας**, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἰερώνυμον. Ἀπέσπασε τὴν πρωσσικὴν Πολωνίαν καὶ ἐδημιούργησε τὸ **Μέγα Δουκάτον τῆς Βαρσοβίας**, τὸ ὁποῖον ἔδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σαξονίας. Ἡ Πρωσσία ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ 160 ἑκατομμύρια φράγκα πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ πληρώσῃ, 160 χιλ. γαλλικοῦ στρατοῦ ἔμενον εἰς τὴν χώραν συντηρούμεναι ἀπ' αὐτήν.

Παραλλήλως διὰ μυστικῆς διατάξεως τῆς συνθήκης τοῦ Τίλισιτ ἡ Ρωσία ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν περιοχὴν τοῦ Κάπταρο καὶ κατὰ πλήρη κυριότητα (ὡς γαλλικὸν ἔδαφος) τὰς Ἰουίους νήσους. Εἰς ἐκτέλεσιν τῆς διατάξεως ταύτης ὁ στρατηγὸς Berthier κατέλαβε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1807 τὴν Ἐπτάνησον, τὴν ὁποίαν προσήρτησεν εἰς τὴν γαλλικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἐκτοτε ἀρχίζει ἡ δευτέρα γαλλοκρατία εἰς τὴν Ἐπτάνησον.

Ἡπειρωτικὸς ἀποκλεισμός

Ὁ Ναπολέων εἶχε φθάσει εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεώς του. Ἀπὸ τὸ Βερολῖνον ἐξέδωσε διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπέβαλε τὸν ἀποκλεισμόν τοῦ ἀγγλικοῦ ἐμπορίου. Ἡ Ἀγγλία εἶχεν

ἀποκλείσει ἀπὸ τοῦ Μαΐου 1806 τοὺς γαλλικοὺς λιμένας ἀπὸ τῆς Βρέστης μέχρι τῆς Ἀμβέρσης. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ναπολέων διέταξε τὸν ἀποκλεισμόν τῶν ἀγγλικῶν παραλίων καὶ ἀπηγόρευσε τὸ μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐμπόριον καὶ τὴν πώλησιν ἀγγλικῶν ἐμπορευμάτων εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς τὰς χώρας τῶν συμμάχων τῆς. Τοῦτο ὠνόμασθη **ἠπειρωτικὸς ἀποκλεισμός** (Νοέμ. 1806). Ἡ Ἀγγλία ἀπέκλεισε τότε τοὺς λιμένας τῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἐδέχοντο τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμόν. Ἡ Πρωσσία καὶ ἡ Ρωσία προσεχώρησαν εἰς τὸν ἠπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν.

Ὁ ἀποκλεισμός ἐβλάπεν ἰδίως τὴν Γαλλίαν καὶ τὰς χώρας τῆς ἠπειρωτικῆς Εὐρώπης, διότι ἐπῆλθε μεγάλη ἔλλειψις ἀποικιακῶν καὶ ὑπερετιμήθησαν τὰ εἶδη πρώτης ἀνάγκης.

Κατάληψις Πορτογαλίας καὶ Ἰσπανίας

Ἡ Πορτογαλία δὲν εἶχε δεχθῆ τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμόν καὶ ἡ Λισσαβὼν ἀπέβη κέντρον λαθρεμπορίου. Διὰ τοῦτο ὁ Ναπολέων συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Ἰσπανίας κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς τὴν Λισσαβῶνα μὲ 25 χιλ. στρατοῦ καὶ ἐκήρυξεν ἔκπτωτον τὸν βασιλέα τῆς Πορτογαλίας, ὁ ὁποῖος ἔφυγεν ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς τὴν Βραζιλίαν (1807).

Τὸ ἐπόμενο ἐτος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὑπεχρέωσε τὸν βασιλέα τῆς νὰ παραιτηθῆ καὶ ἔστεψε τὸν ἀδελφόν του Ἰωσήφ βασιλέα τῆς Ἰσπανίας (1808). Ἀλλὰ προεκάλεσε μεγίστην ἀντίδρασιν, διότι αἱ μᾶζαι τοῦ ἰσπανικοῦ λαοῦ ἦσαν συντηρητικώταται καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ τὸν ἐφανάτιζον κατὰ τῶν Γάλλων. Ἦρχισε τότε μακρὸς καὶ ἐπίμονος ἀγὼν διὰ τοὺς Γάλλους, ὁ ὁποῖος ἐστοίχισε περὶ τὰς 300 χιλ. ἄνδρας. Οἱ Ἰσπανοὶ διηρημένοι εἰς μικρὰ σώματα καὶ ὀδηγούμενοι ἀπὸ φανατικούς καλογήρους διεξήγον κλεφτοπόλεμον (Guérilla), ἐνῶ αἱ κινήσεις τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐδυσχεραίνοντο πολὺ εἰς τὴν ὄρεινὴν, θερμὴν καὶ ἄγονον χώραν.

Μετ' ὀλίγον οἱ Ἀγγλοὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Λισσαβῶνα ὑπὸ τὸν περίφημον στρατηγὸν Οὐέλλιγκτον (Wellington) καὶ κατεσκεύασαν ὠχυρωμένον στρατόπεδον ἀπὸ θαλάσσης εἰς θάλασσαν (1 Αὐγούστου 1808). Ἐν τῷ μεταξύ δύο γάλλοι στρατηγοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνηκολογήσουν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ὁ Ναπολέων

έξοστράτευσε αυτοπροσώπως και κατέλαβε την Μαδρίτην. Ἄλλὰ τὰς περὶ τὴν Λισσαβώνα ὄχυρὰς θέσεις τῶν Ἑγγλων δὲν κατώρθωσαν νὰ διασπάσουν οἱ γάλλοι στρατηγοὶ παρὰ τὰς αἱματηρὰς ἐπιθέσεις. Βραδύτερον, ὅταν κατέρρευσε ἡ δύναμις τοῦ Ναπολέοντος, οἱ Γάλλοι ἐξεκένωσαν τὴν Ἰβηρικὴν χερσόνησον καὶ ὁ Οὐέλιγκτον διέβη τὰ Πυρηναιῶ καὶ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Γαλλίαν.

Ὁ πέμπτος συνασπισμὸς (1809)

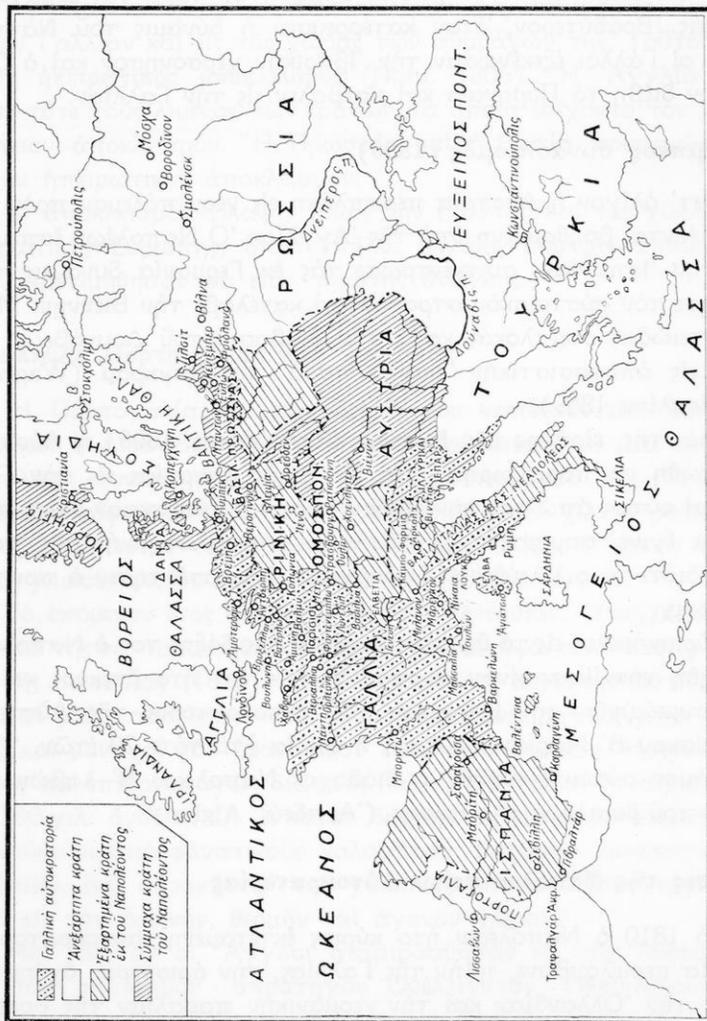
Μετ' ὀλίγον ἡ Αὐστρία περιεπλάκη εἰς νέον πόλεμον πρὸς τὸν Ναπολέοντα, βοηθουμένη ὑπὸ τῆς Ἑγγλίας. Ὁ Ναπολέων ἔσπευσε ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, συνεκέντρωσε τὰς ἐν Γερμανίᾳ δυνάμεις του, ἀπώθησε τὸν αὐστριακὸν στρατὸν καὶ κατέλαβε τὴν Βιέννην. Μετὰ περιπετειώδεις συμπλοκάς κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Δουνάβεως ἐνίκησε εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην παρὰ τὸ Βάγκραμ (Wagram, 5 - 6 Ἰουλίου 1809).

Διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Βιέννης (Ὀκτώβριος 1809) ἡ Αὐστρία ὑπεχρέωθη νὰ παραχωρήσῃ τὰς ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ οὕτως ἀπώλεσε τὴν ἐξοδὸν πρὸς τὴν Μεσόγειον θάλασσαν. Ἐπίσης ἔγινε σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς πολιτικῆς, διότι τὸ φιλελεύθερον ὑπουργεῖον ἀντικατέστησε ὁ πονηρὸς Μέττερνιχ.

Εὐρισκόμενος εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δόξης του ὁ Ναπολέων διεζεύχθη τὴν Ἰωσηφίναν προφασιζόμενος ὅτι ἦτο ἄτεκνος καὶ τὸ 1810 συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Φραγκίσκου Β' Μαρίαν Λουίζαν, ἡ ὁποία ἦτο τότε 20 ἐτῶν. Ἀπὸ τὸν γάμον αὐτὸν ἐγεννήθη ὁ διάδοχος Ναπολέον Β' λαβὼν τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Ρώμης (Ἀετιδεύς, Aiglon).

Ἑκτασις τῆς Ναπολεοντείου Αὐτοκρατορίας

Τὸ 1810 ὁ Ναπολέων ἦτο κύριος ἐκτεταμένης αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία περιελάμβανε, πλὴν τῆς Γαλλίας, τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ρήνου, τὴν Ὀλλανδίαν καὶ τὴν γερμανικὴν παραλίαν τῆς βορείου θαλάσσης, μέχρι τοῦ Λύμπек (Lübeck). Εἰς τὴν Ἰταλίαν κατεῖχε τὸ Πεδεμόντιον, τὴν Γένουαν, τὴν Τοσκάνην καὶ τὸ κράτος τοῦ Πάπα, παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τοῦ ποντίφικος, ὁ ὁποῖος ἀφώρισε

Ἡ Ναπολεόντειος αὐτοκρατορία τὸ 1812.

τὸν Ναπολέοντα (1809). Τέλος περιλαμβάνοντο εἰς τὸ κράτος του αἱ ἰλλυρικαὶ ἐπαρχίαι τῆς Αὐστρίας καὶ αἱ Ἴονιοι νῆσοι. Ἐξηρτῶντο ἀπ' αὐτὸν τὰ βασίλεια τῆς Ἰταλίας, τῆς Νεαπόλεως, ἡ Ἰσπανία ἢ Ἑλβετία, ἡ Ὁμοσπονδία τοῦ Ρήνου καὶ τὸ Μέγα Δουκάτον τῆς Βαρσοβίας. Ἡ Πρωσσία, ἡ Δανία καὶ ἡ Ρωσία ἦσαν σύμμαχοί του. Ἡ δὲ Σουηδία, ὅπου πρὸ μικροῦ ὁ γάλλος στρατηγὸς Μπερναντότ εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ὡς διάδοχος τοῦ ἀτέκνου βασιλέως, διετέλει ὑπὸ γαλλικὴν ἐπιτροπὴν.

III. Πτώσις τοῦ Ναπολέοντος

Ἡ κατὰ τῆς Ρωσίας ἐκστρατεία

Προστριβαὶ μετὰ τῆς Ρωσίας εἶχον ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ τοῦ 1809. Ἡ σπουδαιότερα αἰτία ὑπῆρξεν ὁ ἠπειρωτικὸς ἀποκλεισμός, ὁ ὁποῖος εἶχε καταστρεπτικὰς συνεπείας διὰ τὸ ρωσικὸν ἐμπόριον καὶ ὑπεχρέωσε τὸν τσάρον Ἀλέξανδρον Α' νὰ μὴ τὸν τηρῆ. Αὐτὸ ἐσήμαινε πόλεμον μετὰ τὸν Ναπολέοντα. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔκλεισε συμμαχίαν μετὰ τὴν Σουηδίαν.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1812 ὁ Ναπολέων ἦτο ἕτοιμος νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοὺς Ρώσους μετὰ 600.000 περίπου στρατὸν, ἀποτελούμενον ἀπὸ Γάλλους, Γερμανοὺς, Ἰταλοὺς καὶ Πολωνοὺς. Ὁ Ναπολέων διέβη τὸ Νίεμεν καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τὸ Σμόλενσκ, τὸ ὁποῖον οἱ Ρῶσοι ἐξεκένωσαν μετὰ αἱματηρὰν μάχην.

Ὁ ρωσικὸς στρατὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ **Κουτούζωφ** ἀπέφυγε συστηματικῶς νὰ παραταχθῆ εἰς μάχην καὶ ὑποχωρῶν κατέστρεψε τὴν χώραν, εἰς τὴν ὁποίαν μετ' ὀλίγον θὰ εἰσῆρχετο ὁ ἐχθρὸς. Τέλος, παρὰ τὸ Βοροδῖνον, 70 χιλιόμετρα ἔξω ἀπὸ τὴν Μόσχαν, ἐδόθη ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη. Οἱ Ρῶσοι, μετὰ πείσμονα ἀντίστασιν, ὑπεχώρησαν καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ Γάλλοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Μόσχαν (14 Σεπτ. 1812). Αὕτῃ εἶναι ἡ μάχη τῆς Μόσχας, ὅπως τὴν ὠνόμασεν ὁ Ναπολέων, ἡ ὁποία ἐστοίχισε τὴν ζωὴν εἰς περισσότερους ἀπὸ 70.000 ἄνδρας.

Κατὰπληκτος ὁ Ναπολέων εὔρε τὴν πόλιν ἔρημον ἀπὸ κατοίκους καὶ δύο ἡμέρας μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν του μυστηριώδεις πυρκαϊαὶ κατέστρεψαν τὰ 3/4 τῆς πόλεως. Ἐπὶ πέντε ἑβδομάδας ματαίως

άνεμενεν ὅτι ὁ Τσάρος θὰ ἐζήτει εἰρήνην. Ὁ χειμὼν ἐπλησίαζε, τὰ τρόφιμα ἤρχιζαν νὰ σπανίζουν καὶ ἀταξία ἐξηπλοῦτο εἰς τὸ στρατεύμα. Ἡ παραμονὴ εἰς τὴν Ρωσίαν ἦτο ἀδύνατος καὶ τὴν 18 Ὀκτωβρίου 1812 ὁ Ναπολέων ἔδωσε τὸ σύνθημα τῆς ὑποχωρήσεως. Ἡ ὑποχώρησις ὑπῆρξεν ἀληθῆς κόλασις, καθὼς τὸ ψῦχος, ἡ πείνα καὶ οἱ ἐπιτιθέμενοι Κοζάκοι ἀπεδεκάτιζον τὴν Μεγάλην Στρατιάν. Κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ ποταμοῦ Βερεζίνα οἱ Γάλλοι εἶχον τρομακτικὰς ἀπωλείας. Ὄταν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1812 ὁ Ναπολέων διέβαινε πάλιν τὸν Νίεμεν εἶχε τὸ 1/5 τοῦ στρατοῦ του. Ὁ στρατὸς αὐτὸς ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει ἐζήτησε νὰ ἀνοίξη δρόμον διὰ τῆς Πολωνίας καὶ Πρωσσίας. Ὁ ἴδιος ὁ Ναπολέων ἔφυγε κρυφίως ἐπὶ ταχυδρομικῆς ἀμάξης καὶ διὰ τῆς Βαρσοβίας καὶ Δρέσδης ἔφθασεν εἰς Παρισίους, ὅπου δι' ἀνακοινωθέντος ἀνήγγειλε τὴν καταστροφὴν τῆς Μεγάλης Στρατιᾶς.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Ρωσίας διέλυσε τὸν μῦθον ὅτι ὁ Ναπολέων ἦτο ἀήττητος καὶ ὑπῆρξε μία τῶν μεγίστων καταστροφῶν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Ἀπὸ τοὺς 600.000 ἄνδρας, οἱ ὅποιοι εἰσῆλθον εἰς τὸ ρωσικὸν ἔδαφος, 250.000 ἦσαν νεκροί, τραυματῆται ἢ ἀσθενεῖς, 130.000 αἰχμάλωτοι, 50.000 λιποτάκται.

Οἱ Πρῶσοι καὶ Αὐστριακοί, οἱ ὅποιοι εἶχον ἀκολουθήσει ἀναγκαστικῶς τὸν Ναπολέοντα, ἀπεστάτησαν μόλις εἶδον τὴν καταστροφὴν καὶ ὅλη ἡ Γερμανία ἐκινεῖτο ἤδη κατὰ τοῦ Ναπολέοντος.

Ἐξέγερσις τῆς Γερμανίας — Λειψία

Τὴν καταστροφὴν τῆς Ρωσίας, μετὰ μάλιστα τὴν ἀποτυχίαν καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἠκολούθησε μεγάλη κίνησις εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ **ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος** ἐτέθη ἡ Πρωσσία, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ διανοούμενοι εἶχον ἐπιτύχει νὰ ἀφυπνίσουν τὸ πατριωτικὸν συναίσθημα. Ἐνισχυθεῖσα δι' ἀγγλικῶν χρημάτων καὶ ἐφάρμοσα τὴν καθολικὴν ὑποχρεωτικὴν θητεῖαν κατώρθωσε νὰ παρατάξῃ 270 χιλιάδας στρατόν. Οἱ Γάλλοι ἐξεκένωσαν τὸ Βερολῖνον καὶ ἀπεσύρθησαν ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ Ὅδερ. Ἄλλ' ὁ Ναπολέων ἦτο πάντοτε ἐπίφοβος.

Ἡ Ρωσία, ἡ Πρωσσία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Σουηδία, εἰς τὰς ὁποίας βραδύτερον προσετέθη καὶ ἡ Αὐστρία ἀπετέλεσαν τὸν ἕκτον κατὰ

του Ναπολέοντος συνασπισμόν. Οί σύμμαχοι ἀντέταξαν κατ' αὐτοῦ 500 χιλ. διηρημένους εἰς τρεῖς στρατιάς. Μίαν ἐξ αὐτῶν ὠδήγει ὁ ἄλλοτε στρατηγὸς τοῦ Ναπολέοντος Μπερναντότ, τὴν ἄλλην ὁ πρῶστος στρατηγὸς Μπλύχερ καὶ τὴν τρίτην ὁ αὐστριακὸς Σβάρτσενμπεργκ, ὁ ὁποῖος εἶχε καὶ τὴν γενικὴν ἀρχιστρατηγίαν.

Ὁ Ναπολέων ταχέως ἀναδιωργάνωσεν τὸν στρατόν του διὰ τῆς στρατολογίας νεαρῶτάτων στρατιωτῶν καὶ εἰς δύο μάχας παρὰ τὸ Λουΐτσεν (Lützen) καὶ Μπάουτσεν (Bautzen) ἐνίκησε τοὺς ἠνωμένους Ρώσους καὶ Πρώσους. Τότε προσεχώρησεν εἰς τὸν συνασπισμόν ἡ Αὐστρία καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη ἐδόθη παρὰ τὴν Λειψίαν. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε σκληρὸς καὶ διήρκεσε τρεῖς ἡμέρας (16 - 19 Ὀκτωβρίου 1813) μὲ σοβαρὰς ἀπωλείας ἐκατέρωθεν. Αὕτη εἶναι ἡ μάχη **τῆς Λειψίας ἢ μάχη τῶν Ἐθνῶν**, ὅπως τὴν ὠνόμασαν οἱ Σύμμαχοι. Ὁ γαλλικὸς στρατὸς ἠττήθη καὶ ὑπεχρεώθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Γαλίαν. Ἡ Γερμανία μέχρι τοῦ Ρήνου ἦτο ἐλευθέρη, οἱ Γερμανοὶ ἠγεμόνες ἀπεστάτησαν, ἡ Ὁμοσπονδία τοῦ Ρήνου διελύθη.

Εἰσβολὴ εἰς τὴν Γαλίαν

Ἀρχομένου τοῦ 1814 πέντε στρατιαὶ προσεπάθουν νὰ παραβιάσουν ἀπὸ διάφορα σημεῖα τὰ γαλλικὰ σύνορα. Αἱ καταπληκτικαὶ προσπάθειαι τοῦ Ναπολέοντος δὲν ἔφερον ἀποτέλεσμα καὶ τὴν 31 Μαρτίου 1814 οἱ σύμμαχοι εἰσῆλθον εἰς Παρισίους. Ὁ Ναπολέων προσεπάθησε νὰ σώσῃ τὸν θρόνον ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του, ἀλλ' εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὑπερίσχυσαν οἱ ὀπαδοὶ τῶν Βουρβόνων καὶ ἡ Γερουσία, τελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Ταλλεϋράντ, ἄλλοτε ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ Ναπολέοντος, ἐκήρυξεν ἔκπτωτον τὸν Ναπολέοντα.

Οἱ σύμμαχοι ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον τῆς Γαλλίας τὸν ἀδελφὸν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ' Λουδοβίκον ΙΗ' * ὁ ὁποῖος ὑπεσχέθη ἀμέσως ὅτι θὰ παραχωρήσῃ σύνταγμα. Μετ' αὐτοῦ συνῆψαν οἱ σύμμαχοι τὴν πρώτην **εἰρήνην τῶν Παρισίων** (30 Μαΐου 1814), διὰ τῆς ὁποίας ἡ Γαλλία ἐπανήρχετο εἰς τὰ σύνορα τοῦ 1792, ἀνέκτα πάλιν σχεδὸν πάσας τὰς ἀποικίας της καὶ δὲν ὑπεχρεοῦτο νὰ πληρῶσῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν οὔτε νὰ ἐπιστρέψῃ τὰ καλλιτεχνικὰ

* Λουδοβίκος ΙΖ' θεωρεῖται ὁ υἱὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ', ὁ ὁποῖος οὐδέποτε ἐβασίλευσεν ἀποθανὼν νεαρῶτατος εἰς τὰς φυλακάς.

Ὁ Ναπολέων τὸ 1814.

ἔργα, τὰ ὁποῖα ὁ Ναπολέων εἶχεν ἀφαιρέσει ἐκ διαφόρων μουσείων τῆς Εὐρώπης. Ἡ Ἀγγλία ἐκράτει τὴν Μάλταν καὶ τὴν Ἑλγολάνδην. Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἐκθρονισθέντες ἡγεμόνες, ἐπανήρχοντο εἰς τὸν θρόνον των (παλινόρθωσις, restoration) καὶ ὠρίζετο νὰ συνέλθῃ συνδιάσκεψις τῶν κρατῶν εἰς τὴν Βιέννην, διὰ νὰ ρυθμίσῃ τὴν νέαν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης.

Κατ' εἰσήγησιν τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου παρεχωρήθη εἰς τὸν Ναπολέοντα ὡς ἡγεμονία ἡ νῆσος Ἑλβα καὶ ὑπεχρέωθη ἡ Γαλλία νὰ δίδῃ εἰς αὐτὸν χρηματικὴν ἐπιχορήγησιν.

Τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1814 συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Βιέννην οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν συμμάχων καὶ ὄλων τῶν ἐνδιαφερομένων κρατῶν, πολλοὶ ἡγεμόνες, ὑπουργοὶ καὶ στρατηγοί.

Μεγίστην ἐπιρροὴν ἤσκησεν ἐπὶ τῶν διαπραγματεύσεων ὁ Μέττερνιχ (Metternich, 1773 - 1859). Μέλος τῆς ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας ἦτο ὁ Ἕλλην Καποδίστριας. Μετὰ μεγάλης ἐπιτηδειότητος εἰργάσθη ὁ ἀντιπροσωπεύων τὴν Γαλλίαν **Ταλλεϋράν** (Talleyrand, 1754 - 1838), ὁ ὁποῖος κατῴρθωσε νὰ διασπάσῃ τοὺς συμμάχους προσεταιρισθεὶς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Αὐστρίας, καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἐξεργηγνύετο πόλεμος μεταξὺ τοῦ νέου συνδυασμοῦ καὶ τῆς Ρωσίας καὶ Πρωσσίας. Αἱ συνεννοήσεις δὲν εἶχον καταλήξῃ εἰς ὀριστικὸν συμπέρασμα, ὅποτε ἔφθασεν ἡ εἰδησις ὅτι ὁ Ναπολέων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ συνασπισμὸς

τῶν ὀκτώ κρατῶν ἀνευέωθη καὶ οἱ σύμμαχοι ἐκήρυξαν τὸν Ναπολέοντα ἔχθρὸν καὶ ταραξίαν τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου.

Αἱ ἑκατὸν ἡμέραι — Βατερλώ

Ὁ Ναπολέων εἶχε ἀκριβεῖς πληροφορίες διὰ τὰς ἀντιθέσεις τῶν συμμάχων εἰς τὴν Βιέννην. Ἐγνώριζεν ἐπίσης καλῶς ὅτι ὁ γαλλικὸς λαὸς δὲν ἠγάπα τὸν Λουδοβίκον. Πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ διπλωμάται συνεννοοῦντο μετ' αὐτοῦ, ὅπως ἐπανορθώσουν τὴν ἀρχὴν του. Ἐνθαρρυνόμενος λοιπὸν ἀπ' αὐτὰ ἀνέλαβε τὴν καταπληκτικὴν ἐπιχείρησιν νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν Γαλλίαν. Τὴν 1 Μαρτίου 1815 ἀπεβιβάσθη μετὰ 1100 ἀνδρῶν εἰς Κάννας τῆς Προβηγκίας. Λαὸς καὶ στρατιῶται ἐδέχθησαν αὐτὸν πανταχοῦ μετ' ἐπευφημίας «Ζήτη ὁ αὐτοκράτωρ». Ὁ στρατηγὸς Νεύ, ὁ ὁποῖος ἐστάλη κατ' αὐτοῦ, προσεχώρησε μετὰ τοῦ στρατοῦ του πρὸς αὐτὸν καὶ ὅλη ἡ Γαλλία τὸν ἀνεγνώρισεν, ἐνῶ ὁ Λουδοβίκος ἔφυγεν εἰς τὸ ἐν Βελγίῳ στρατόπεδον τῶν συμμάχων. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισε νέα περίοδος δράσεως τοῦ Ναπολέοντος, ἡ ὁποία διήρκεσεν ὀλίγον περισσότερον ἀπὸ τρεῖς μῆνας καὶ ὀνομάζεται εἰς τὴν ἱστορίαν Ἐκατὸν ἡμέραι (20 Μαρτίου - 28 Ἰουνίου 1815).

Ὁ Ναπολέων περιεποιήθη τὸν γαλλικὸν λαόν, παρεχώρησε φιλελεύθερον πολίτευμα καὶ εἰς τὰς προκηρύξεις του μετεχειρίσθη ἐκφράσεις τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν χρόνων. Συγχρόνως ἤρχισε νὰ καταρτίζῃ στρατὸν καὶ κατάρθωσε ταχέως νὰ δημιουργήσῃ 208 χιλ. καλῶς ἡσκημένον στρατόν.

Ἡ θέσις τοῦ Ναπολέοντος ἦτο δυσχερεστάτη. Εἰς τὸ Βέλγιον ὑπῆρχον δύο στρατόπεδα, ὁ ἄγγλος στρατηγὸς Οὐέλλιγκτον μετὰ 100 χιλ. στρατοῦ καὶ ὁ Μπλύχερ μετὰ 150 χιλ. Τὸν Ρῆνον κατεῖχον 350 χιλ. Αὐστριακοὶ καὶ ὀπισθεν αὐτῶν ἦσαν 225 χιλ. Ρῶσοι. Οἱ σύμμαχοι ἐδήλωσαν ὅτι δὲν θὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησιν μετὰ τὸν Ναπολέοντα.

Ὁ Ναπολέων διὰ νὰ προλάβῃ τὴν περαιτέρω συγκέντρωσιν τοῦ ἐχθροῦ, προῆλασε μετὰ 120 χιλ. ἐκλεκτὸν στρατὸν πρὸς τὸ Βέλγιον σχεδιάζων νὰ χωρίσῃ δι' ἰσχυροῦ κτυπήματος τὰ στρατεύματα τοῦ Οὐέλλιγκτον καὶ τοῦ Μπλύχερ. Τὸ πρῶτον κτύπημα ἐδέχθησαν οἱ Πρῶσοι. Μετὰ πεισματώδη μάχην οἱ Γάλλοι διέσπασαν τὸ κέντρον

‘Ο Ουέλλιγκτον.

των και ὁ ἴδιος ὁ Μπλύχερ ἔπεσεν ἀπὸ τὸν ἵππον καὶ ἐκινδύνευσεν. Ἀμέσως κατόπιν προσέβαλε τοὺς Ἕλληνας, ἐλπίζων ὅτι θὰ συντριφῆ αὐτοὺς διὰ τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς (74 χιλ. Γάλλοι καὶ 246 τηλεβόλα κατὰ 60 χιλ. Ἕλληνων καὶ 148 τηλεβόλων). Ἦδη εἶχον ἀρχίσει νὰ κλονίζονται αἱ τάξεις τῶν Ἕλληνων, ὁπότε ἐνεφανίσθησαν οἱ Πρωῦσοι τοῦ Μπλύχερ. Οἱ Γάλλοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Τὸ πρωσικὸν ἱππικὸν κατεδίωξεν αὐτοὺς καθ’ ὅλην τὴν νύκτα οὕτως ὥστε τὰ συν-

τρίμματα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ διήλθον ἐν πανικῷ τὰ βελγικὰ σύνορα καὶ μόλις ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Παρισίων κατῴρθωσαν ν’ ἀνασυνταχθοῦν. Αὕτη εἶναι ἡ περίφημος ἐν Βατερλώ καταστροφή (18 Ἰουνίου 1815).

Μετὰ τὴν καταστροφήν συνῆλθον εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν αἱ δύο βουλαὶ ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Ναπολέοντος. Ἐσχημάτισαν προσωρινὴν κυβέρνησιν, ἠνάγκασαν τὸν Ναπολέοντα νὰ παραιτηθῆ καὶ τὸν διέταξαν νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Γαλλίαν. Ὁ Ναπολέων κατέφυγεν ἐπὶ ἀγγλικῷ πολεμικῷ εἰς Ροσεφόρ (Rochefort) καὶ οἱ Ἕλληνοι τὸν μετέφερον εἰς Ἀγίαν Ἐλένην, μικρὰν νῆσον κειμένην εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Ἀφρικῆς, ὅπου ἔζησεν ἕξ ἔτη ἀσθενῆς καὶ συντετριμμένος καὶ ἀπέθανε τὸ 1821.

Ἡ δευτέρα εἰρήνη τῶν Παρισίων

Μετ’ ὀλίγον οἱ ἐχθροὶ κατέλαβον τὸ δεύτερον τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν. Οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν πανηγυρικῶς καὶ τούτους ἠκολούθησεν ὁ Λουδοβίκος ΙΗ΄. Ὁ Λουδοβίκος

ὑπέγραψε τὴν δευτέραν εἰρήνην τῶν Παρισίων (20 Νοεμβρ. 1815), διὰ τῆς ὁποίας ἡ Γαλλία ἐπανήρχετο εἰς τὰ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως σύνορά της (τοῦ 1790). Οὕτως ἡ περιπέτεια τῶν Ἑκατὸν ἡμερῶν ἐστοίχισεν εἰς τὴν Γαλλίαν ἡμισυ ἑκατομμύριον κατοίκους καὶ 700 ἑκατομμύρια φράγκα πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Ἐπίσης ὑπεχρέωθησαν οἱ Γάλλοι νὰ ἐπιστρέψουν τὰ ἀρπαγέντα ἔργα τέχνης.

Αἱ ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης

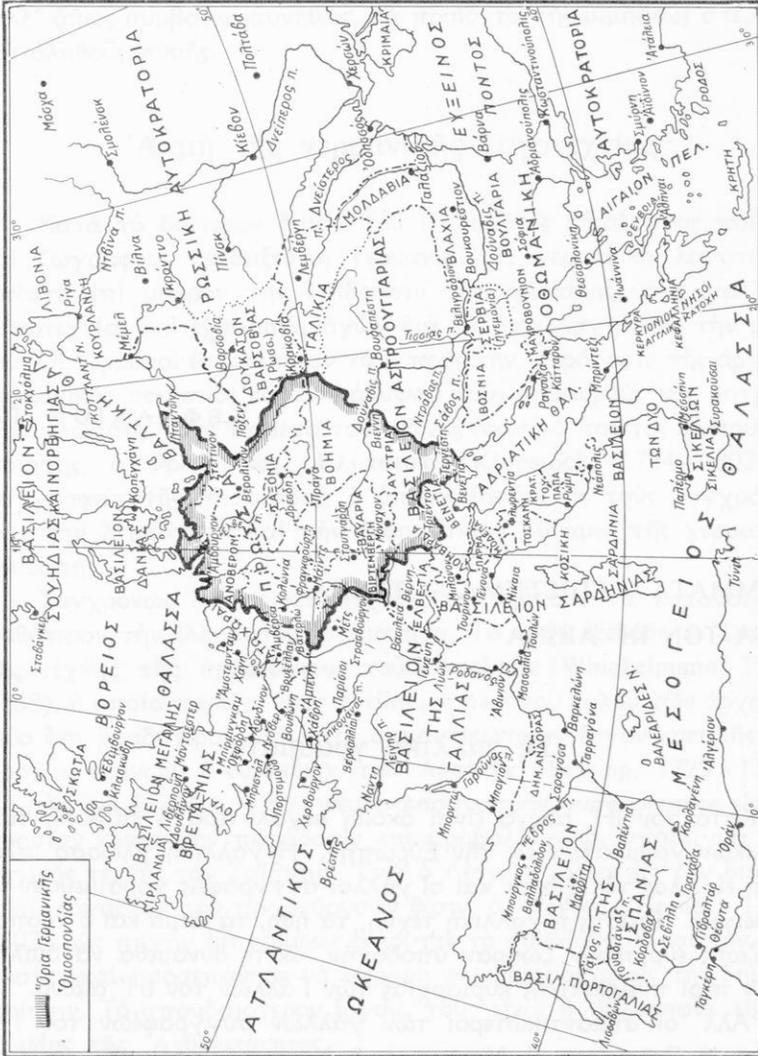
Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος τὸ συνέδριον τῆς Βιέννης συνεπλήρωσε τὰς ἐργασίας του καὶ ἔλαβεν ἀποφάσεις, αἱ ὁποῖαι ὠρίσαν τὴν νέαν πολιτικὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης. Οἱ διπλωμάται εἰργάσθησαν ὡς ἀντιπρόσωποι ἡγεμόνων καὶ ὄχι λαῶν. Ἔστηρίχθησαν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς **νομιμότητος, τῆς ἰσορροπίας καὶ τῶν ἀντισταθμισμάτων** καὶ διεμοίρασαν τὰς χώρας χωρὶς νὰ ἐρωτήσουν τοὺς κατοίκους.

Ἡ Ρωσία ἔλαβε μέγα μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας, συνήνωσεν αὐτὸ μετὰ τῶν λοιπῶν πολωνικῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐσχημάτισεν οὕτω τὸ βασίλειον τῆς Πολωνίας, τῆς ὁποίας βασιλεὺς ἀνηγορεύθη ὁ Τσάρος. Ἡ Πρωσσία ἔλαβε μέρος τοῦ δουκάτου τῆς Βαρσοβίας (τὸ Πόζεν, τὸ Θόρν καὶ Ντάντσιγκ) καὶ τρεῖς γερμανικὰς ἐπαρχίας (Σαξονίαν, Βεστφαλίαν καὶ περιοχὴν τοῦ Ρήνου). Ἡ Ἀγγλία ἐκράτησε τὴν Μάλταν καὶ τὰς Ἰονίους νήσους εἰς τὴν Μεσόγειον Θάλασσαν, καὶ ἐπικαίρους θέσεις διὰ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀποικιῶν της εἰς τὴν Ἀμερικὴν, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὰς Ἰνδίας (Ὀνδούραν, Ὀλλανδικὴν Γουϊάναν, Ἀκρωτήριο Καλῆς Ἐλπίδος, Κεϋλάνην κλπ.). Ἡ Αὐστρία ἐλάμβανε τὰς Ἰλλυρικὰς ἐπαρχίας, τὴν Βενετίαν καὶ Λομβαρδίαν καὶ ἀπέκτα μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Οἱ παλαιοὶ ἡγεμόνες τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ Πάπας ἐπανήλθον εἰς τὸν θρόνον των. Τὸ Βέλγιον ἠνώθη μετὰ τῆς Ὀλλανδίας εἰς ἓν κράτος ἀνεξάρτητον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Βασιλείου τῶν ἠνωμένων Κάτω Χωρῶν ὑπὸ τὸν βασιλέα Γουλιέλμον Α' τῆς Ὁράγγης καὶ ἡ Νορβηγία ἠνώθη μετὰ τῆς Σουηδίας.

Ἱερὰ Συμμαχία (1815)

Τῇ εἰσηγήσει τοῦ μυστικοπαθοῦς τσάρου Ἀλεξάνδρου οἱ σύμμαχοι ἡγεμόνες Ρωσίας, Αὐστρίας καὶ Πρωσσίας συνῆψαν τὴν λεγο-

μένην Ἱερὰν Συμμαχίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἀνελάμβανον τὴν ὑποχρέω-
σιν νὰ ὑποστηρίξουν τὴν θρησκείαν, νὰ διατηρήσουν τὴν εἰρήνην
καὶ τὴν τάξιν εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ νὰ κυβερνήσουν τὸ κράτος των
κατὰ τὴν θέϊαν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν. Αὐτὸ κατ' αὐτοὺς ἐσή-
μαινεν ὅτι θὰ κατεδίωκον πᾶσαν φιλελευθέραν κίνησιν εἰς τὴν χώραν
των καὶ θὰ ὑπεστήριζον ἀλλήλους καθὼς καὶ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας,
διὰ νὰ διατηρήσουν τὸ ἀπολυταρχικὸν καθεστῶς. Εἰς τὴν Ἱερὰν
Συμμαχίαν δὲν μετεῖχεν ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας, διότι εἶχε συντα-
γματικὴν δέσμευσιν. Μετ' ὀλίγον ὅμως (20 Νοεμβρίου 1815) συνήφθη
νέα τετραμερὴς συμμαχία Ἀγγλίας, Αὐστρίας, Πρωσσίας καὶ Ρω-
σίας, ἀποβλέπουσα εἰς τοὺς αὐτοὺς ὡς καὶ ἡ Ἱερὰ Συμμαχία σκοπούς.
Διὰ τῆς νέας αὐτῆς συνθήκης οἱ συμβληθέντες ἡγεμόνες ἐπεφύλαξαν
εἰς ἑαυτοὺς τὸ δικαίωμα ἐπεμβάσεως, κατόπιν κοινῆς συνεννοήσεως,
πρὸς καταστολὴν τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων, τὰ ὁποῖα θὰ
ἔθετον εἰς κίνδυνον τὴν μετὰ τόσον κόπον ἀποκατασταθεῖσαν εἰρήνην
καὶ ἰσορροπίαν τῆς Εὐρώπης. Εἰς τὴν συνθήκην ταύτην προσεχώ-
ρησε βραδύτερον καὶ ἡ Γαλλία (1818). Αὕτη εἶναι γνωστὴ ὡς Πεν-
ταρχία. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἡ Ἱερὰ Συμμαχία καὶ μάλιστα ἡ Πενταρ-
χία ἤσκησεν ἀληθῆ δεσποτείαν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης. Κατεδίωξε τοὺς
φιλελευθέρους καὶ κατέπνιξε πᾶσαν προοδευτικὴν ἐκδήλωσιν τῶν
λαῶν πολλάκις διὰ βιαίων ἐπεμβάσεων. Διὰ τοῦτο ὅταν ἐξερράγη
ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, οἱ ἡγεμόνες καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Ἱερᾶς
Συμμαχίας ἐστράφησαν κατ' αὐτῆς ἀμειλικτῶς.

‘Η Εύρώπη μετά τὸ 1815.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

ΓΡΑΜΜΑΤΑ – ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ – ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ

Τὰ γαλλικά γράμματα

Κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα εἶναι ἀκόμη μεγαλυτέρα ἡ ἐπιβολὴ τῶν γαλλικῶν γραμμάτων εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἡ γαλλικὴ γλῶσσα μελετᾶται εἰς ὅλας τὰς χώρας καὶ οἱ γάλλοι συγγραφεῖς χρησιμεύουν ὡς ὑπόδειγμα. Ἐπίσης ἡ γαλλικὴ τέχνη, τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς εὐρίσκουν ζωηρὰν ὑποδοχὴν, ὥστε δυνάμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ πνευματικῆς κυριαρχίας τῶν Γάλλων τὸν ΙΗ' αἰῶνα.

Ἄλλ' οἱ σημαντικώτεροι τῶν γάλλων συγγραφέων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὁ Βολταῖρος, ὁ Μοντεσκιέ, ὁ Ντιντερό, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλήσαμεν ἐν ἐκτάσει, δὲν εἶναι καθαροὶ λογοτέχναι, ἀλλὰ πολιτικοὶ συγγραφεῖς καὶ πραγματεύονται μᾶλλον κοινωνικὰ προβλήματα.

Παραλλήλως ἐξηκολούθησεν ἡ παράδοσις τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ ὑπάρχουν συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι συνθέτουν δράματα καὶ μύθους κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ μεγάλου αἰῶνος τῶν γαλλικῶν γραμμάτων. Ἄλλ' ὅπως συμβαίνει συνήθως, τὰ προϊόντα τῆς μιμήσεως στεροῦνται ἀληθοῦς πνοῆς.

Ἄκμῃ τῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀξιολόγους ποιητὰς καὶ ζωγράφους ἀνέδειξεν ἡ Γερμανία. Ἡ γερμανικὴ λογοτεχνία ὑπέστη ἐπὶ μακρὸν τὴν ἐπίδρασιν τῆς κλασικίζουσης γαλλικῆς λογοτεχνίας καὶ ἐχρειάσθη ἀγῶν διὰ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν μίμησιν. Οἱ Γερμανοὶ ἐστράφησαν τότε πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς ἀρχαίας γερμανικῆς ποιήσεως καὶ ἀνεκάλυψαν τοὺς θησαυροὺς τῆς μητρικῆς τῶν γλώσσης. Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἐφάνη ὁ πρῶτος δημιουργὸς ποιητῆς, ὁ Φρειδερίκος **Κλόπστοκ** (Klopstock, 1724 - 1803), ὁ συγγραφεὺς τῆς Μεσσιάδος, ὁ ὅποιος ἔδειξεν εἰς τοὺς συγχρόνους του τὴν λεπτότητα καὶ τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν τῆς γερμανικῆς γλώσσης.

Συγχρόνως λόγιοι καὶ τεχνοκρίται ἐζήτησαν νὰ κατανοήσουν βαθύτερον τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Τὸ 1764 ἐξεδόθη ἡ **Ἱστορία τῆς τέχνης τῆς ἀρχαιότητος** τοῦ **Βίνκελμαν** (Winckelmann, 1717 - 1768), ἡ ὁποία παρεῖχε νέαν ἀντίληψιν περὶ τοῦ καλοῦ τῶν ἀρχαίων. Δύο ἔτη βραδύτερον ἐφάνη τὸ σημαντικώτερον ἔργον κριτικῆς τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁ **Λαοκῶν** τοῦ **Λέσινγκ** (Lessing, 1729 - 1781). Ὁ Λέσινγκ ἐπολέμησε τὸν ψευδοκλασικισμὸν ἀναφερόμενος εἰς τὴν γνησίαν κλασσικὴν παράδοσιν καὶ προβάλλων ὡς ὑπόδειγμα δραματικῆς τέχνης τὸν Σαίξπηρ. Ἐνῶ ὁ Λέσινγκ ἔδιδεν εἰς τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν τὴν πρωτεύουσαν θέσιν, ὁ **Χέρντερ** (Herder, 1744 - 1803), ὡς πηγὴν ἐμπνεύσεως ἐκήρυττε τὸ συναίσθημα καὶ τὴν φαντασίαν καὶ προσεπάθησε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν εἰς τὴν δημῶδη ποιήσιν. Τὸ σπουδαιότερον ἔργον του εἶναι ἡ **Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας τῆς Ἀνθρωπότητος**.

Μετὰ τὴν προπαρασκευὴν αὐτὴν ἤρχισεν ἡ ἀκμὴ τῶν γερμανικῶν γραμμάτων. Τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ ΙΗ' αἰῶνος οἱ

‘Ο Γκαίτε

Γερμανοί ονομάζουν περίοδον **Θυέλλης και ‘Ορμής** (Sturm und Drang), διότι παρήχθησαν πλήθος μεγάλων έργων.

Κατά τούς χρόνους τούτους εξεδηλώθη ή μεγάλη ποιητική ιδιοφυία του Γκαίτε (Goethe, 1749 - 1832). Τό πρώτον αξιόλογον έργον του ήτο τό μυθιστόρημα **Βέρθερ**, εις τό όποιον εικονίζεται ή ρομαντική διάθεση, ή κατέχουσα τās τότε νεαρās ψυχās. Τό έργον συνταγμένον υπό μορφήν έπιστολών εις γλώσσαν άπλην, έδημιούργησε σχολήν και άπέκτησε πολλούς μιμητάς.

‘Ο Γκαίτε εξειλίχθη εις μέγαν διανοούμενον συνδυάζοντα τήν

παράδοσιν του γερμανικού μεσαιώνος πρὸς τό πνεῦμα τῆς έλλη- νικής αρχαιότητας, τήν όποίαν υπερβαλόντως ήγάπησεν.

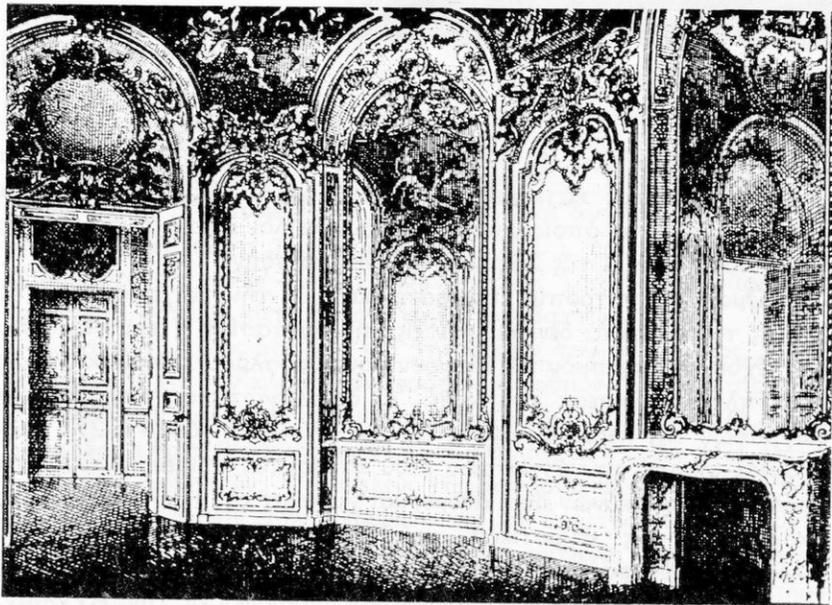
‘Η μεγάλη δημιουργία του είναι ό **Φάουστ** (Faust). “Ηρωσ του έργου, τό όποιον έχει μορφήν δράματος χωρίς νά έχη τήν έσωτερικήν ένότητα σκηνικού έργου, ύποτίθεται ό σοφός τῶν χρόνων τῆς ‘Αναγεννήσεως Φάουστ, ό όποίος, άφοῦ καθ’ όλον τόν βίον του έκοπίασε ζητῶν τήν αλήθειαν και προσπαθῶν νά ώφελήση τούς ανθρώπους, γέρων ήδη μεταμελείται, διότι κατηνάλωσεν οὔτω τήν νεότητα, και έπιθυμεί νά επαναλάβη τήν ζωήν, όπως δώση εις αυτήν άλλην κατεύθυνσιν.

‘Ο Γκαίτε συνεδέθη διά στενῆς φιλίας μετά του Φρειδερίκου Σίλλερ (Schiller, 1759 - 1805), του όποίου τὰ νεανικά δράματα (**Οί Αησταιί, Φιέσκο, Δὸν Κάρολος**) διαπνέονται από θερμήν αγάπην πρὸς τήν έλευθερίαν του άτομου και του πολίτου. ‘Ο σχετικῶς βραχύς βίος του υπῆρξε διαρκῆς δημιουργία. ‘Ο **Βαλλενστάίν, ή Μαρία Στούαρτ, ό Γουλιέλμος Τέλ**, είναι από τὰ άριστα δραματικά δημιουργήματα τῆς Γερμανίας.

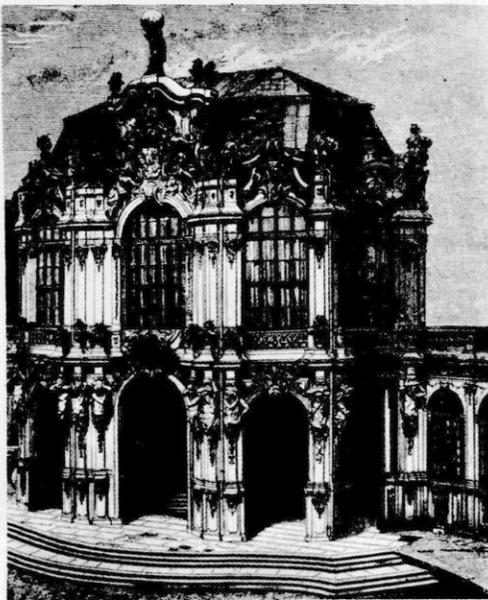
Αί τέχναι

Εἰς τὴν τέχνην τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐσημειώθη σημαντικὴ μεταβολή, ἀνάλογος πρὸς τὰς τάσεις καὶ τὰ ἦθη τῆς ἐποχῆς.

Ἡ Ἀρχιτεκτονικὴ φαίνεται νὰ ἀκολουθῆ κατὰ τύπους τὸν οἰκοδομικὸν τρόπον τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ τὰ καλύτερα κατασκευάσματα, ἀνάκτορα, ναοί, ἐνθυμίζουσι κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν τὰς Βερσαλλίας καὶ ἄλλα κτίσματα τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. Ἐν τούτοις, ἡ μεταβολὴ εἶναι αἰσθητὴ. Τὰ οἰκοδομήματα δὲν ἔχουσι οὔτε τὸ μέγεθος οὔτε τὸν βαρῦν καὶ ψυχρὸν ὄγκον τοῦ Μπαρόκ. Οἱ καλλιτέχναι ἀποφεύγουσι συστηματικῶς τὴν εὐθυγραμμίαν εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ προτιμοῦσι τὰς καμπύλας καὶ ἰδιορρυθμοὺς γραμμὰς. Τὰ ἀετώματα κάμπτονται καὶ ἐπικρατοῦσι τὰ αὐθαίρετα σχέδια καὶ ἡ διακόσμησις διὰ φανταστικῶν φυτῶν, πτηνῶν ἢ ὀστράκων. Γενικῶς ἐπιδιδόκουσι τὸ ἐλαφρὸν, τὸ κομψὸν καὶ εὐθύμον. Σημαντικωτέρα εἶναι ἡ μεταβολὴ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν καὶ τὴν ἐπίπλωσιν. Τὰ δωμάτια γίνονται

Αἴθουσα τοῦ μεγάρου Σουμπιζ τῶν Παρισίων.

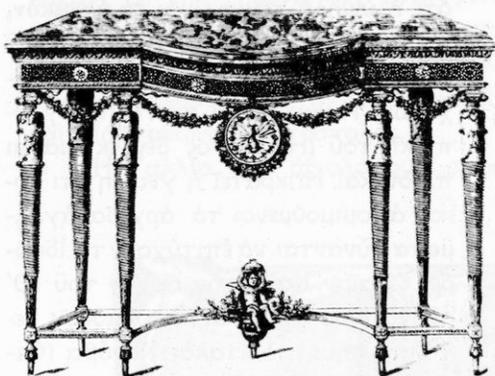
Δυτικόν περίπτερον τοῦ Zwinger (Δρέσδη).

δοβίκου ΙΕ'. Εισήχθη εἰς διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης, ὅπου γάλλοι τεχνῖται πολλάκις κατεσκεύασαν ὅμοια ἔργα. Ἀξιόλογα εἶναι τὰ οἰκοδομήματα, τὰ ὅποια κατεσκεύασαν πολλοὶ μικροὶ ἡγεμόνες τῆς Γερμανίας, ἰδίως οἱ τῆς Σαξονίας εἰς τὴν Δρέσδη.

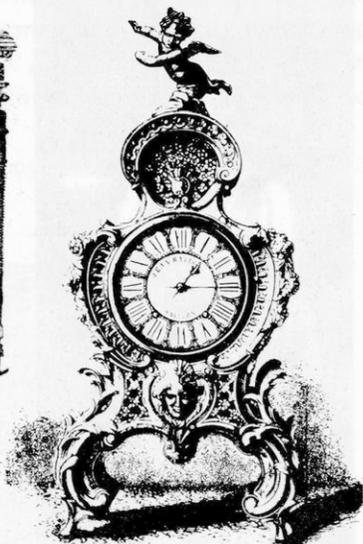
Ὅμοια τεχνοτροπία ἐπικρατεῖ καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν, τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα δὲν ὀμιλοῦν εἰς τὴν φαντασίαν ἢ τὴν διάνοιαν, ἀλλ' ἔχουν προορισμὸν νὰ τέρψουν τοὺς ὀφθαλμοὺς. Πολλάκις ὅμως εἶναι πλήρη κινήσεως καὶ ζωῆς. Ὁ ἀξιολογώτατος τῶν γάλλων ζωγράφων τῆς περιόδου αὐτῆς Βαττώ (Watteau, 1684 - 1721) ἐζωγράφησε σκηνὰς τοῦ ἀγροτικοῦ βίου καὶ ἐορτὰς ποιμένων, ἀλλὰ τὰ πρόσωπα τῶν εἰκόνων εἶναι ἄνδρες καὶ γυναῖκες τῆς ὑψηλῆς κοινωνίας εἰκονιζόμενοι εἰς ἀγροτικὸν περιβάλλον (ὀνομαστότερα ἔργα: **Πλοῦς εἰς Κύθηρα**, **Γεῦμα ἐν ὑπαίθρῳ** κλπ.).

Τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἀκμάζουν ἀξιόλογοι ζωγράφοι εἰς τὴν Ἀγγλίαν, οἱ ὅποιοι διακρίνονται διὰ τὴν πιστὴν ἀπόδοσιν τῆς φύσεως καὶ τῆς

μικρότερα, κατασκευάζονται ἰδιαίτερα, ἀπόκρυφα διαμερίσματα, κλίμακες, ἀπὸ τὰς ὁποίας δύναται τις νὰ εἰσέλθῃ ἢ νὰ ἐξέλθῃ χωρὶς νὰ γίνεται ἀντιληπτός. Εἰς τὴν ἐπίπλωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐπιδιώκουν τὸ κομψὸν καὶ συγχρόνως ἀναπαυτικόν. Τὰ ἐπιπλα γίνονται μικρότερα καὶ ἀναπαυτικώτερα. Γενικῶς ἐπιζητοῦν τὸ ἀπαλόν, ὅ,τι τέρπει τὰς αἰσθήσεις. Τὴν τεχνοτροπίαν ταύτην ὠνόμασαν Ροκοκὸ (Rococo, ἀπὸ τὸ rocaille = ὄστρακον). Τὸ Ροκοκὸ εἶναι ἡ τέχνη τῶν χρόνων τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ Λου-

Τράπεζα και ώρολόγιον ροκοκό.

περιγραφὴν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου (ρεαλισμός). Ὁ ἰδρυτὴς τῆς νέας ἀγγλικῆς ζωγραφικῆς Χόγκαρτ (Hogarth, 1697 - 1764) ὀλλανδικῆς καταγωγῆς, παρέστησε τὸν βίον τῶν ἀκαταστάτων καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀμελείας καὶ ἀσωτίας καὶ εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ἠθικῆς γελοιογραφίας. (Ἔργα : **Ἱστορία ὑπηρετίας, Ἱστορία ἀσώτου, Ὁ γάμος κατὰ τὸν συρμόν**). Οἱ δὲ δύο μεγάλοι ἀγγλοὶ ζωγράφοι τοῦ αἰῶνος, ὁ Ρέϊνολτς (Reynolds, 1723 - 1792) καὶ ὁ **Γκαίνσμπορω** (Gainsborough, 1727 - 1787) ἦσαν ἔξοχοι προσωπογράφοι καὶ ζωγράφοι τοπίων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Βαττώ.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἔχομεν ἐπιστροφήν εἰς τὸν κλασσικὸν πρότυπον ρυθμόν. Εἰς Παρισίους καὶ ἀλλαχοῦ κτίζουσιν ναοὺς καὶ μέγαρα ἀρχαίζοντος ρυθμοῦ. Ὁ Ναπολέων ἰδρύει θριαμβευτικὰς ἀψίδας καὶ στήλας, αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀπομίμησις τῶν ρωμαϊκῶν. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας θέλει νὰ καταστήσῃ τὸ Μόναχον πόλιν τῶν μνημείων καὶ οἱ ἀρχιτέκτονες του κατασκευάζουσιν Στοὰς καὶ Προπύλαια ἀπομιμούμενοι τὰ μνημεῖα τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπίσης ἡ διακόσμησις καὶ τὰ ἐπιπλα γίνονται ἀπλούστερα καὶ εὐθυγραμμότερα (ρυθμὸς empire). Οἱ γλύπται φρονοῦν

Ἡ Ἥβη (Τορβάλδσεν).

χειρεῖ νὰ ἀναγεννήσῃ τὴν ζωγραφικὴν ἀνακαλῶν εἰς τὴν ζωὴν τὰς συμμετρικὰς γραμμὰς καὶ τὴν ἀρμονίαν τῆς μουσικῆς διαπλάσεως τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων, καὶ δεσπόζει ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη (ἔργα : **Ὀρκος τῶν Ὀρατίων, Λεωνίδας εἰς τὰς Θερμοπύλας, αἱ Σαβίναι**). Οἱ ὀνομαστώτεροι ζωγράφοι τῶν χρόνων τούτων εἶναι μαθηταὶ του.

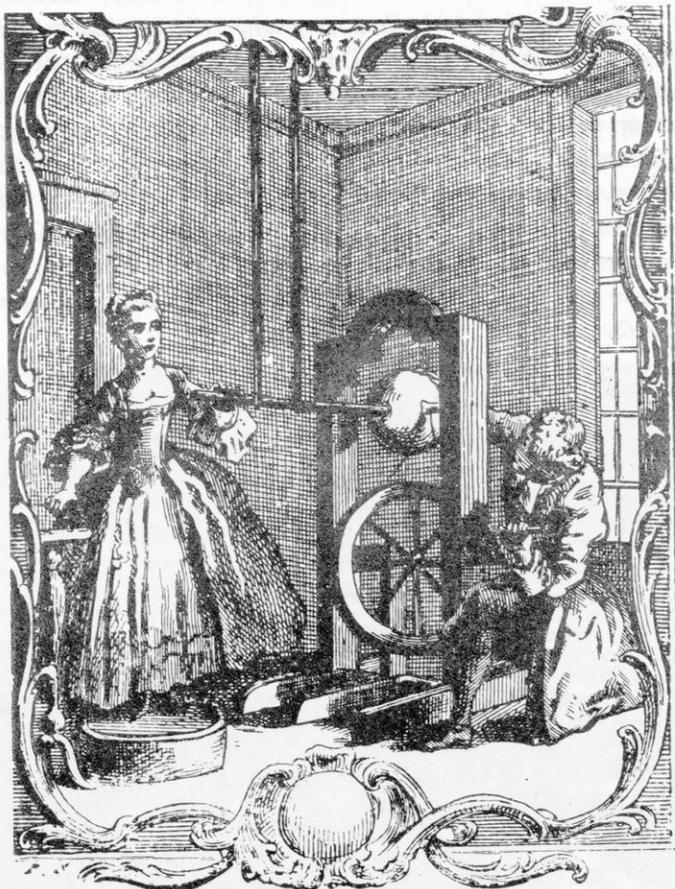
Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι

Ἡ ζωρὰ ἐπιστημονικὴ κίνησις τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸν ΙΗ'. Αἱ συνθήκαι τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας δὲν ἤλ-

ὅτι ἡ ὑψηλὴ τέχνη εἶναι τὸ ἥρωικόν, τὸ ὁποῖον ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ **γυμνοῦ** κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἀρχαίων. Ἡ κομπὴ καὶ περίτεχνος γλυπτικὴ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος δὲν ἐκτιμᾶται πλέον καὶ ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι μόνον ἀπομιμούμενοι τὰ ἀρχαῖα ἀγάλματα δύνανται νὰ ἐπιτύχουν τὸ ἰδεῶδες ὡραῖον. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος δύο γλύπται ἀπολαύουν μεγάλης φήμης, ὁ Ἰταλὸς Κανόβα (Canova, 1757 - 1822) καὶ ὁ δανὸς Τορβάλδσεν (Thorwaldsen, 1770 - 1844), οἱ ὁποῖοι ἐξῆσαν καὶ εἰργάσθησαν εἰς τὴν Ρώμην. Καὶ οἱ δύο εἶχον μεγάλην εὐχέριαν καὶ παρήγαγον μέγα πλῆθος ἔργων ἀπομιμούμενοι τὴν κανονικότητα τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Ὅμοιαι τάσεις ἐπικρατοῦν καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ παραμελεῖται ἡ πρωτότυπος καὶ πλήρης ζωῆς τέχνη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὁ ἡγέτης τῆς κλασικίζούσης ζωγραφικῆς, ὁ γάλλος **Δαυῖδ** (David, 1748-1825), ὁ κατ' ἐξοχὴν ζωγράφος τῶν χρόνων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπι-

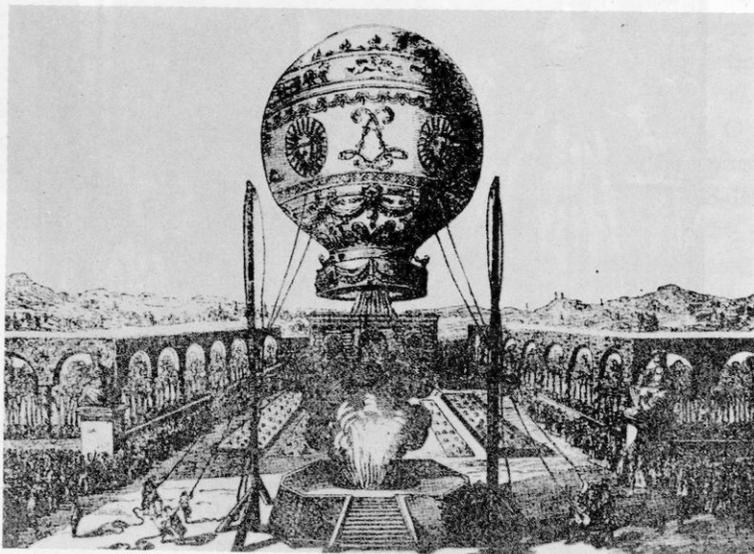
λαξαν. Οί ἐπιστήμονες δὲν εἶναι γενικῶς εἰδικοί ἀλλ' ἐρασιτέχνη καλλιεργοῦντες τὰς ἐπιστήμας, ὅπως π.χ. ὁ Λαβουαζιέ, ὁ δημιουργὸς τῆς χημείας, εἶναι μισθωτῆς φόρων. Αἱ κυβερνήσεις ὅμως ὑποστηρίζουν προθυμότερον τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, ἰδρύνουν ἀκαδημίας καὶ διοργανώνουν ἀποστολάς.

Ἡ Γαλλία ἔχει ἀξιολόγους σοφούς, ἰδίως μαθηματικούς, τῶν

Ἡλεκτρικὴ μηχανή.

ὁποίων ὁ διασημότερος Λαπλάς (Laplace, 1749 - 1827) γράφει τὰ κυριώτερα ἔργα του κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10' αἰῶνος. Τὴν σημαντικωτέραν πρόοδον σημειώνει πάλιν ἡ **φυσική**. Κατασκευάζουν ἀκριβέστερον μέτρον διὰ τὴν μέτρησιν τῆς θερμότητος, τὸ **θερμόμετρον** μὲ ὑδράργυρον, ὁ Φαρενάιτ (Fahrenheit) εἰς τὴν Ἀγγλίαν (1716), ὁ Ρεωμύρος (Reaumur) εἰς τὴν Γαλλίαν (1713), ὁ Κέλσιος (Celsius) εἰς τὴν Σουηδίαν (1742). Οἱ ἀδελφοὶ Μονγκολφιέρ (Montgolfier) κατασκευάζουν τὸ ἀερόστατον (1783), ὁ σκῶτος Οὐάτ (Watt, 1736 - 1819) τροποποιεῖ τὴν ἀτμομηχανήν, τῆς ὁποίας τὴν πρώτην ιδέαν εἶχε συλλάβει ὁ γάλλος Παπέν (Papin) ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ', καθιστᾷ αὐτὴν παραγωγικὴν κινητικῆς δυνάμεως καὶ τὴν χρησιμοποιεῖ εἰς τὰ μεταλλεῖα καὶ εἰς τὰ ὑφαντήρια. Βραδύτερον ἔγινε προσπάθεια νὰ χρησιμοποιοῦσιν αὐτὴν διὰ τὴν κίνησιν ἀμαξῶν καὶ πλοίων. Ἄλλ' ἡ ἔλλειψις ὑποστηρίξεως ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως καθυστερεῖ τὴν ἐφεύρεσιν. Ἡ μελέτη τοῦ ἠλεκτρισμοῦ φέρει εἰς διαφόρους παρατηρήσεις καὶ εἰς τὴν ἀνακάλυψιν ὑπὸ τοῦ ἀμερικανοῦ Φραγκλίνου τοῦ **ἀλεξικεραύνου**, τοῦ πρώτου πρακτικοῦ πορίσματος τῶν μελετῶν αὐτῶν.

Δοκιμὴ ἀερόστατου ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Μονγκολφιέρ.

Ἡ Χημεία ἀναπτύσσεται εἰς ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ **Λαβουαζιέ** (Lavoisier, 1743 - 1794), ὁ ὁποῖος ὀρίζει τὴν μέθοδόν της. Διαπιστώνοντας ὅτι ἡ ὕλη δύναται νὰ ἀλλάσῃ μορφήν, ἀλλ' ὅτι διατηρεῖ πάντοτε τὸ βάρος, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ζυγὸς εἶναι ἀλάνθαστον ὄργανον εἰς πᾶσαν χημικὴν ἔρευναν. Ὁ Λαβουαζιέ ἐξηκρίβωσε τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀέρος καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ὀξυγόνου εἰς τὴν καῦσιν. Ἐπίσης κατῶρθωσε δι' ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως νὰ δείξῃ τὰ συστατικὰ τοῦ ὕδατος.

Αἱ φυσιοδικαὶ ἐπιστῆμαι σημειώνουν ἐπίσης μεγάλας προόδους. Ὁ Σουηδὸς **Λιννέ** (Linné, 1707 - 1778) ἐμελέτησε τὸ φυτικὸν βασιλεῖον καὶ εἰσήγαγε γενικὸν σύστημα ταξινομήσεως τῶν φυτῶν καὶ ὀνοματολογίαν, ἡ ὁποία ἔγινε δεκτὴ γενικῶς καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη σήμερον. Φήμην μεγάλου φυσιοδίφου ἀπέκτησεν ὁ γάλλος **Μπυφὸν** (Buffon, 1707 - 1788), τοῦ ὁποίου τὰ συγγράμματα πλὴν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας εἶναι ἐξαίρετα λογοτεχνήματα.

Ἡ Φιλοσοφία

Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς φιλοσόφους τοῦ 12' αἰ. οἱ ὁποῖοι ἐδίδασκον ὅτι ὁ ἄνθρωπος φέρει ἐκ γενετῆς μερικὰς γνώσεις, τὰς **ἐμφύτους ἐννοίας**, οἱ γάλλοι φιλόσοφοι καὶ ψυχολόγοι τοῦ 18' αἰῶνος ἐδίδαξαν ὅτι αἱ γνώσεις μας προέρχονται ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις μόνον καὶ τέλος ὅτι ἡ βασικὴ οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ὕλη. Τοιοῦτοτρόπως ἐπεκράτησαν εἰς τὴν Γαλλίαν ἰδίως **αἰσθησιαρχικαὶ** καὶ **ὕλιστικαὶ** ἀντιλήψεις.

Ἡ τάσις αὕτη δὲν ἤργησε νὰ γεννήσῃ ἀντίδρασιν. Ὁ γερμανὸς Ἐμμανουήλ Κάντ (Kant, 1724 - 1804), ἀπὸ τοὺς ὀξυνουστάτους φιλοσόφους, ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι εἶχον ἄδικον οἱ ὀπαδοὶ τῶν δύο ἀντιθέτων ἀντιλήψεων. Οἱ πρὸ αὐτοῦ φιλόσοφοι εἶχον περιπέσει εἰς βασικὸν σφάλμα, διότι ἐπίστευσαν ὅτι τὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἱκανὸν νὰ λύσῃ τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας, τὴν προέλευσιν τοῦ κόσμου, τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς. Πρέπει κατὰ τὸν Κάντ νὰ ἀντιστρέψωμεν τὸ πρόβλημα, νὰ ἐξετάσωμεν δηλαδὴ ἂν τὸ λογικὸν μας εἶναι εἰς θέσιν νὰ λύσῃ τὰ προβλήματα αὐτά. Ἡ φιλοσοφία πρέπει λοιπὸν νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν κριτικὴν τοῦ

λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Διὰ τοῦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ὀνομάζεται **κριτική φιλοσοφία** καὶ τὸ κύριον ἔργον του ἐπιγράφεται **Κριτική τοῦ καθαρῦ λόγου**. Ὁ Κάντ φθάνει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι εἶναι ματαιοπονία νὰ θέλωμεν νὰ λύσωμεν διὰ τοῦ λογικοῦ τὰ παλαιὰ προβλήματα τῆς μεταφυσικῆς καὶ ὅτι τὸ κύριον ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ ἠθική. Ὁ ἴδιος ἐδίδαξε τὴν καθαρὰν ἠθικὴν, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀξία τῶν πράξεων ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν διάθεσιν, ἀπὸ τὴν **ἠθικὴν βούλησιν**.

Ὁ Κάντ ἔδωσε νέαν κατεύθυνσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία ὀνομάσθη **ιδεαλισμός** καὶ ὅπως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὸν Σωκράτην, οὕτω κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἀπὸ τὸν Κάντ ἐξῆλθεν ὀλόκληρος γενεὰ φιλοσόφων, τῶν ὁποίων οἱ σημαντικώτεροι εἶναι ὁ Φίχτε (Fichte, 1762 - 1814) Σέλλινγκ (Schelling, 1775 - 1854) καὶ ὁ Χέγκελ (Hegel, 1770 - 1831).

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΠΡΟ-ΙΟΥΣΑ ΚΑΤΑΠΤΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ

Κατακτήσεις τοῦ Μωάμεθ Β' (1451-1481)

Ὁ Μωάμεθ, ἀφοῦ ἐκυρίευσε τὸ 1453 τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν προμαχῶνα τῆς Βαλκανικῆς, ἐνεφανίσθη ὡς μάλιστα τῶν δυναστεϊῶν τῆς χερσονήσου ταύτης καὶ τῆς Ἀνατολῆς. Μετ' ὀλίγον ὅλη ἡ Ἑλλὰς ὑπέκυψε εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς. Ὁ Μωάμεθ κατέλυσε τὸ κράτος τῶν Παλαιολόγων εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ **Θωμᾶς Παλαιολόγος** κατέφυγεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου βραδύτερον ὁ υἱὸς του Ἄνδρέας ἐπώλησε τὰ ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου δικαιώματά του εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Κάρολον Η', ὁ ὁποῖος ὠνεيرهύετο σταυροφορίαν κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν. Συγχρόνως κατελήφθησαν τὰ

φραγκικά κράτη τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν, ἐνῶ ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς οἱ Τούρκοι ἀπέσπασαν τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Χίον, ἀπὸ τοὺς Γενουά-
τας τὴν Λέσβον. Τοιοῦτοτρόπως τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἑλληνικῶν
χωρῶν ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Τούρκους ἤδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΕ' αἰῶ-
νος. Οἱ Ἐνετοὶ διετήρουν ἀκόμη τὴν Κύπρον, τὴν Κρήτην, τὰς Ἰο-
νίους Νήσους, λιμένας τινὰς τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν Ναύπακτον,
ἐνῶ ἡ Ρόδος κατείχετο ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ τάγματος τῶν ἵππο-
τῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου.

Πρὸς δυσμὰς ὁ Μωάμεθ προσέβαλε τὸ 1456 τὸ Βελιγράδιον καὶ
παρὰ τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ περιφήμου βοεβόδα τῆς Τρανσυλ-
βανίας **Ἰωάννου Οὐνιάδου** ἡ Σερβία ὑπέκυψε, διότι οἱ γαιοκτή-
μονες τῆς Σερβίας, οἱ **βογιάροι**, ὀρθόδοξοι τὸ θρήσκειμα, ἐπρο-
τίμησαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Ἡ Σερβία ἔγινε τουρ-
κικὴ ἐπαρχία. Τὸ 1464 κατελήφθη ἡ Βοσνία καὶ μετ' ὀλίγον ἡ Ἐρζε-
γοβίνη. Εἰς τὴν βόρειον Ἀλβανίαν ὁ περιφήμος **Γεώργιος Καστρι-
ώτης** ἢ **Σκενδέρμπεης** κατεφρόνει τὴν ἰσχὺν τῶν Ὀθωμανῶν. Ἄλλ'
ὅταν ἀπέθανε γέρον ἤδη, ἡ χώρα του περιήλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν
τοῦ Σουλτάνου. Τὸ 1481, ὅταν ἀπέθανεν ὁ Μωάμεθ, ὅλη ἡ Μικρὰ
Ἀσία καὶ ὅλαι αἱ χῶραι μεταξὺ τοῦ Σάβου, τοῦ Δὸν καὶ τοῦ Ταινά-
ρου ἐκτὸς τοῦ Μαυροβουνίου, τῆς Δαλματίας καὶ τῆς Μάνης εἶχον
γίνει τουρκικαί.

Αἱ κατακτήσεις τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος

Αἱ κατακτήσεις τῶν Ὀθωμανῶν ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸν
ΙΣΤ' αἰῶνα. Διὰ τοῦτο οἱ δύο οὗτοι αἰῶνες, ὁ ΙΕ' καὶ ΙΣΤ', εἰς τὴν
ἱστορίαν ὀνομάζονται αἰῶνες τῶν μεγάλων τουρκικῶν κατακτήσεων.
Εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον ἔφθασεν ἡ ἰσχὺς τῶν Ὀθωμανῶν ἐπὶ τῶν
δύο Σουλτάνων, Σελίμ Α' καὶ Σουλεῦμάν Β'.

Ὁ **Σελίμ Α'** (1512 - 1520) ἦτο ἄγριος καὶ αἰμοχαρής. Κατέλαβε
τὸν θρόνον διὰ στάσεως κατὰ τοῦ πατρός του Βαγιαζίτ, τὸν ὁποῖον
πιθανῶς ἐδολοφόνησεν, ὅπως καὶ τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς
του. Πρῶτος μεταξὺ τῶν Σουλτάνων συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἐξισλα-
μίσῃ τοὺς κατοίκους τῆς Αὐτοκρατορίας. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διέτρεξε
τότε σοβαρώτατον κίνδυνον, τὸν ὁποῖον ἀπέτρεψεν ἡ ἐπιτιήδειος

πολιτική τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ Σελίμ κατέκτησε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Τὰς χώρας ταύτας ἐξουσίαζον Μογγόλοι ἵππεις, οἱ καλούμενοι **Μαμελοῦκοι** (δοῦλοι), τοὺς ὁποίους οἱ Χαλίφαι τῆς Βαγδάτης εἶχον προσλάβει ὡς μισθοφόρους κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ Σουλτάνου τῆς Αἴγυπτου καὶ ἐξουσίαζε τὴν Συρίαν. Οἱ Μαμελοῦκοι ἠττήθησαν παρὰ τὸ Χαλέπιον καὶ ὅταν ὁ Σελίμ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ταύτην, ὁ ἱεροκῆρυξ τοῦ μεγάλου τεμένους προσεφώνησεν αὐτὸν **ὑπὲρ τῶν δύο ἱερῶν πόλεων Μέκκας καὶ Μεδίνας** (1517). Οὕτως οἱ Σουλτᾶνοι τῆς Τουρκίας ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ **Χαλίφου**, δηλαδὴ τοποτηρητοῦ τοῦ Προφήτου.

Ὁ **Σουλεῦμάν Β΄** (1520 - 1566) εἶναι ὁ ὀνομαστότερος τῶν Τούρκων δυναστῶν, σύγχρονος τοῦ Καρόλου Ε΄, τοῦ Φραγκίσκου Α΄, τοῦ Λέοντος Ι΄ καὶ τοῦ Λουθήρου. Εὐρωπαῖοι συγγραφεῖς διέλαβον ἐκτενῶς περὶ αὐτοῦ, εὐρωπαῖοι ζωγράφοι ἀπεικόνισαν αὐτὸν καὶ σφῶνται μακρὰ ἐκθέσεις τῶν Βενετῶν Πρεσβευτῶν περὶ αὐτοῦ. Οἱ Εὐρωπαῖοι **ὠνόμασαν αὐτὸν Μεγαλοπρεπῆ** (magnifique) καὶ οἱ Τοῦρκοι **Γιαβὺς** (ἄξιον) καὶ Κανουνι (νομοθέτην). Ὁ Σουλεῦμάν διεκρίθη ὡς πολεμιστὴς, ὡς προστάτης τῶν γραμμάτων καὶ νομοθέτης. Μόλις ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, κατέρριψε τὰ δύο προπύργια τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ **Βελιγράδιον καὶ τὴν Ρόδον**. Ἡ Ρόδος ἔπεσε μετὰ κρατεράν ἀντίστασιν τῶν ἵπποτῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποχωρήσαντες ὑπόσπονδοι ἐκ τῆς νήσου ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν **Μάλταν** (1522). Ἡ δύναμις τῶν Ὀθωμανῶν ἔφθασε τότε εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι ἡγεμόνες ἐπεζήτησαν τὴν συμμαχίαν τοῦ Σουλεῦμάν. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Γαλλίας **Φραγκίσκος Α΄** ἠττηθεὶς εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ **Καρόλου Ε΄** καὶ αἰχμαλωτισθεὶς ἔστειλεν ἀπεσταλμένον εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἰσχυροῦ Σουλτάνου. Σφῶνται ἐπιστολαὶ τοῦ Σουλεῦμάν, εἰς τὰς ὁποίας πλήρης ἀσιατικοῦ στόμφου ὁμιλεῖ περὶ τῆς δυνάμεώς του.

Ὁ Σουλτᾶνος προσέβαλε τὴν Οὐγγαρίαν (1526). Εἰς τὴν περιφημον μάχην τοῦ **Μοχάτς** (Mohacz) συνετρίβη τὸ οὐγγρικὸν ἵππικὸν καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Οὐγγαρίας **Λουδοβίκος Β΄** ἐφονεύθη. Οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Βούδαν καὶ κατασκευάσαντες πελωρίαν γέφυραν διέβησαν τὸν Δούναβιν καὶ κατέλαβον τὴν **Πέσταν**. Τότε οἱ Οὐγγροὶ εὐγενεῖς ἔδωσαν τὸ στέμμα τῆς Οὐγγαρίας εἰς τὸν **ἄρχιδουκά** τῆς

Ἡ Τουρκία κατά τὸν 17ον αἰῶνα.

Αὐστρίας Φερδινάνδον, ἐνῶ ὁ Σουλεῦμάν ὑπεστήριζε τὸν ἀνταγωνιστὴν ἐκείνου **Ἰωάννην Ζαπόλιαν**.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀρχιδουξ, κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Σουλτάνου κατέλαβε τὴν Πέσταν, ὁ Σουλεῦμάν παρεσκεύασε μεγάλην ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Αὐστρίας, καὶ προήλασε μέχρι τῶν προθύρων τῆς Βιέννης. Μετ' ὀλίγον 250 χιλιάδες στρατοῦ μετ' 300 τηλεβόλα περικύκλωσαν τὴν αὐστριακὴν πρωτεύουσαν, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζον 16 χιλιάδες στρατοῦ μετ' 72 τηλεβόλα. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ὑπεχώρησαν πρὸ τῆς ἀνωτέρας πολεμικῆς τέχνης τῶν Εὐρωπαίων (1529).

Ἡ κατάληψις τῆς Ρόδου ἤνοιξεν εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Ὁ Σουλτᾶνος διώρισε τότε ὀργανωτὴν καὶ διοικητὴν τοῦ στόλου τὸν περίφημον πειρατὴν καὶ ἄρχοντα τοῦ Ἀλγερίου Χαϊρεδδίν Βαρβαρόσαν. Ἡ τουρκικὴ ἀρμάδα εἶδε τότε ἡμέρας δόξης καὶ οἱ ἀλγερινοὶ πειραταὶ διέσπειρον τὸν τρόμον εἰς τὴν Μεσόγειον λαφυραγωγοῦντες τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ ἀπάγοντες αἰχμαλώτους τοὺς ἐπιβάτας. Διὰ τοῦτο ἡ κατὰ τῆς Τύνιδος ἐκστρα-

τεία Καρόλου του Ε' έλαβε χαρακτηήρα σταυροφορίας. Τò φρούριον κατελήφθη υπό τών χριστιανών. Ο Χαϊρεδδιν έξεδιώχθη από την Τύνιδα και χιλιάδες αίχμαλώτων ήλευθερώθησαν.

Έπί του υιού και διαδόχου του Σουλεϊμάν **Σελίμ Β'** (1566 - 1574) οί Τούρκοι κατέλαβον την **Κύπρον** εκδιώξαντες τους Ένετούς (1571). Ο τουρκικός στόλος ήπείλει ήδη την Κρήτην και τὰ παράλια τής Δαλματίας. Τότε ο Πάπας Πίος Ε' ήνωσεν εις ήεράν συμμαχίαν την Ένετίαν, την Ίσπανίαν και τους ήππότας του Άγίου Ίωάννου. Ναύαρχος του ήνωμένου χριστιανικού στόλου ήτο ο έτεροθαλής αδελφός του βασιλέως τής Ίσπανίας Φιλίππου Β' **Δόν Ίωάννης ο Αύστριακός** (Don Juan d'Austria) μόλις είκοσι δύο έτών, άλλ' ήδη ένδοξος από τους πολέμους κατά τών πειρατών τής Άφρικής. Ο χριστιανικός στόλος, συγκείμενος εκ 250 περίπου πλοίων, πολλά τών όποίων άνήκον εις Έλληνας και εκυβερνώντο υπό Έλλήνων, προσέβαλεν έξω του Κορινθιακού Κόλπου παρά τὰς Έχινάδας νήσους τόν τουρκικόν άποτελούμενον από Αίγυπτίους, Άλγερινούς και Τούρκους πολεμιστάς, ώς και Έλληνας κωπηλάτας στρατολογηθέντας βιαίως, και κατά την έπακολουθήσασαν ναυμαχίαν, ή όποία είναι μία τών άξιολογωτάτων τής Ίστορίας, ο μωαμεθανικός στόλος άποτελούμενος εκ 270 πλοίων κατεστράφη όλοσχερώς. Ο χριστιανικός κόσμος έχαιρέτησε τόν Ίωάννην τόν Αύστριακόν ώς θεόπεμπτον σωτήρα. Αύτη είναι ή όνομαστή **ναυμαχία τής Ναυπάκτου** (Lepanto 1571). Η άποτυχία τής Βιέννης και ή καταστροφή εις την Ναύπακτον έθεσαν φραγμόν εις την τουρκικήν έξάπλωσιν και τόν ΙΖ' αιώνα ήδη άρχίζει ή έσωτερική παράλυσις τής Τουρκίας.

Άρχή τής τουρκικής παρακμής

Στάσεις τών Γεντισάρων και μηχανορραφία του χαρεμίου ύποσκάπτουν την τουρκικήν ισχύν, ώστε ήδη από του πρώτου ήμισους του ΙΖ' αιώνος τò διορατικόν βλέμμα τών Εύρωπαίων διπλωματών διέβλεπε την άπαρχήν τής παρακμής.

Ο περιβόητος Σουλτάνος **Μουράτ Δ'** (1623-1640) μόνον δια βιαίων μέσων και παροδικώς άνεχαίτισε την προϊούσαν έσωτερικήν άποσύνησιν. Αί κεφαλαί τών μεγάλων Βεζυρών έπιπτον ώς έπί

Σελίμ τῷ αἰμοχαροῦς καί τὸ πρῶτον ἀπεκεφαλίσθη ὁ Σεῖχουλισλάμης καὶ ὁ Πατριάρχης **Κύριλλος ὁ Λούκαρης** ἔπεσε θῦμα τῆς θηριωδίας τοῦ Σουλτάνου καὶ τῶν μηχανορραφῶν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰησουϊτῶν τοῦ Γαλατᾶ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μουράτ ἐξηκολούθησεν ἡ ἀναρχία, τὴν ὁποῖαν ἐσταμάτησαν ἐπὶ τινὰ χρόνον οἱ ἐκ τοῦ Οἴκου τῶν **Κιοπρουλῆ** μεγάλοι βεζύραι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 12' αἰῶνος. Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν, ὁ **Μεχμέτ Κιοπρουλῆς**, ἀναλαβὼν τὸ ἀξίωμα ἐβδομηκοντούτης ἤδη, δὲν ἐγνώριζε γραφὴν καὶ ἀνάγνωσιν, ἀλλ' ἦτο ἀνθρωπος δραστήριος μέχρις ἀγριότητος καὶ εἶχεν ἔμφυτον ἰκανότητα. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀρχῆς του ἀπεκεφάλισεν ἡ ἔρριψεν εἰς τὸν Βόσπορον τέσσαρας χιλιάδας πρόσωπα καὶ εἰς 39 χιλιάδας ὑπολογίζονται τὰ θύματα τῆς πενταετοῦς βεζυρείας του. (1656-1661). Μεταξὺ τῶν θυμάτων του ἦτο καὶ ὁ Πατριάρχης **Παρθένιος**.

Κατάληψις τῆς Κρήτης (1645 - 1669)

Καθ' ὃν χρόνον ὁ τριακονταετῆς πόλεμος ἐμαίνετο εἰς τὴν Εὐρώπην, οἱ Τοῦρκοι παρεσκεύασαν μεγάλην ἐκστρατεῖαν κατὰ τῆς Κρήτης, τὴν ὁποῖαν κατεῖχον οἱ Ἑνετοί. Ἀποβιβασθέντες τὸ 1645 εἰς τὴν νῆσον κατέλαβον ἀμέσως τὰ Χανιά καὶ τὴν Σούδα καὶ τὸ 1648 ἤρχισαν τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεγάλου Κάστρου, δηλαδὴ τοῦ Ἡρακλείου. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι τῶν ἔθραύσθησαν ἐπανειλημμένως καὶ ἡ πολιορκία τοῦ Μεγάλου Κάστρου ἐγένετο ὀνομαστή διαρκέσασα ἐκ διαλειμάτων 21 ἔτη.

Ἐπὶ τῶν Κιοπρουλῆδων οἱ Τοῦρκοι ἐνέτειναν τὰς προσπάθειαις των καὶ τὸ 1666 ἐξεστράτευσεν αὐτοπροσώπως ὁ δεύτερος Κιοπρουλῆς, ὁ Ἀχμέτ, ἀνὴρ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πατέρα του ἠπιώτερος καὶ ἀνεπτυγμένος, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ὡς διερμηνέα τὸν Ἑλληνα **Παναγιώτη Νικουσίον**, ἐνῶ τὴν ἄμυναν τοῦ φρουρίου διηύθυνεν ὁ ὀνομαστὸς Ἑνετὸς στρατηγὸς **Φραγκίσκος Μοροζίνης**. Τέλος μετὰ τρία ἔτη οἱ Ἑνετοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν καὶ τὰς διαπραγματεύσεις διηύθυνεν ὁ Νικουσίος. Οὕτως ἡ Κρήτη ὑπετάχθη εἰς τοὺς Τούρκους. (1669).

Ἡ τελευταία πολιορκία τῆς Βιέννης (1683)

Ὁ Μέγας βεζύρης **Καρά Μουσταφᾶς**, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῆ τοῦ δευτέρου Κιοπρουλῆ Ἀχμέτ καὶ διάδοχος ἐκείνου, ἐχρησιμοποίησε τὴν ἀναγεννηθεῖσαν δύναμιν τῆς Τουρκίας διὰ μεγάλην ἐπιχείρησιν κατὰ τῆς Εὐρώπης φιλοδοξῶν νὰ ἐπιτύχη ὅ,τι δὲν εἶχε κατορθώσει πρὸ ἑνὸς αἰῶνος Σουλεϊμάν ὁ Μεγαλοπρεπής. Ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν τῆς Αὐστρίας ἕνεκα τῶν πολέμων κατὰ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' ἐνεφανίσθη μὲ 200 χιλιάδας στρατοῦ πρὸ τῆς Βιέννης, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζον μόνον 10 χιλιάδες τακτικὸς στρατὸς καὶ πολιτοφυλακὴ ἀποτελεσθεῖσα ἀπὸ φοιτητὰς καὶ ἐνόπλους πολίτας. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ἔσωσε τὴν Βιέννην ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας **Ἰωάννης Σοβιέσκι**. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν αὐτοῦ οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες προσέβαλον τὸ στρατόπεδον τοῦ Μουσταφᾶ, οἱ Γενίτσαροι ἐπολέμησαν κακῶς καὶ ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν. Ὁ χριστιανικὸς κόσμος ηὐλόγησε τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωάννου Σοβιέσκι ὡς πρὸ ἑνὸς αἰῶνος τοῦ νικητοῦ τῆς Ναυπάκτου. Οὕτως ἀπέτυχεν ἡ τελευταία ἐπίθεσις τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Εὐρώπης. Ἀπὸ τότε ἤρχισε νὰ καταρρέῃ ἡ δύναμις των καὶ ταχέως ἐφάνη ὅτι ὁ εὐρωπαϊκὸς στρατὸς ἦτο πολὺ ἀνώτερος τοῦ τουρκικοῦ εἰς τὴν ὀργάνωσιν, τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ εἰς τὸ ἠθικόν.

Ὁ κατὰ τῆς Τουρκίας συνασπισμὸς τοῦ 1684

Ἐνθαρρυνόμενοι ἐκ τῆς πρὸ τῆς Βιέννης ἐπιτυχίας οἱ Χριστιανοὶ ἡγεμόνες, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας, ὁ βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, ἡ Ἑνετία καὶ οἱ ἱππότες τῆς Μάλτας, ἐσχημάτισαν ἱερὰν συμμαχίαν τῇ προτροπῇ τοῦ Πάπα, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσηλθεν, τὸ 1686, καὶ ἡ ὀρθόδοξος Ρωσία. Ὁ πόλεμος διήρκεσε 16 ἔτη. Ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ ὠνομάσθη 14 σταυροφορία. Οἱ Τοῦρκοι προσβληθέντες .. τότε ἀπὸ πολλὰ σημεῖα ὑπέστησαν σειρὰν καταστροφῶν. Τὸ 1686 ἔπεσεν ἡ Βούδα, τὸ προπύργιον τοῦτο τῶν Ὀθωμανῶν, καὶ ἡ Οὐγγρική δίαίτα (Βουλὴ) ἐκήρυξε τὸ Οὐγγρικὸν στέμμα κληρονομικὸν τοῦ οἴκου τῆς Αὐστρίας. Οἱ Ἑνετοὶ προσέβαλον τὴν Πελοπόννησον, ὑπὸ τὸν γηραιὸν ἥρωα τῶν πολέμων τῆς Κρήτης Φραγκίσκον Μοροζίνην.

Ὁ Μοροζίνης καταλαβὼν τὴν Πελοπόννησον μέχρι τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἴσθμου ἐβάδισε κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως ἔπαθε φοβερὰν καταστροφὴν ὁ Παρθενῶν (26 Σεπτεμβρίου 1687), βληθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν ἐκ τοῦ λόφου τοῦ Φιλοπάππου.

Οἱ Τοῦρκοι ὑπέστησαν μεγάλας ἤττας πολεμοῦντες κατὰ τῶν Αὐστριακῶν. Τὸ 1697 ὁ Πρίγκιψ Εὐγένιος τῆς Σαβοΐας ἐκέρδισε τὴν μεγάλην μάχην τῆς Ζέντας (Γιουγκοσλαβία). Δύο ἔτη μετὰ ταῦτα ἔκλεισεν ὁ Σουλτᾶνος τὴν ἐπιζημιωτάτην διὰ τὴν Τουρκίαν **εἰρήνην τοῦ Κάρλοβιτς**, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Πελοπόννησος καὶ πολλαὶ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἔμενον ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν (1699).

Ἀφοῦ διὰ τῆς εἰρήνης τῆς **Οὔτρεχτ** (1713) ἐδαμάσθη ἡ ὁρμὴ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἔπεμψε τὸν ἄριστον τῶν στρατηγῶν του, τὸν Πρίγκιπα Εὐγένιον τῆς Σαβοΐας, κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Μέγας βεζύρης, ὁ ὁποῖος ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Κερκύρας, ἐστράφη κατὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ διέβη τὸν Σάβον, ἄλλ' ἡ δύναμις του συνετρίβη εἰς τὰ τεῖχη τοῦ Πετροβαρδαῖνου (πόλεως τῆς Αὐστρίας ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως 1716) καὶ ὁ πολιορκῶν τὴν Κέρκυραν τουρκικὸς στρατὸς ἀπεσύρθη ἐν ἀταξίᾳ. Ὁ Εὐγένιος μετὰ νέαν νίκην κατέλαβε τὸ Βελιγράδιον σχεδιάζων νὰ προελάσῃ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ εἰρήνη τοῦ **Πασσάροβιτς** (νῦν σερβικῆς πόλεως, 1718) ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν τραχύν ἀγῶνα μεταξύ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας. Δι' αὐτῆς ἡ Αὐστρία ἐλάμβανε τὸ Βανᾶτον, τὴν βόρειον Σερβίαν μετὰ τοῦ Βελιγραδίου καὶ μέρος τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Βλαχίας, ἄλλ' ἡ Πελοπόννησος ἐπανήρχετο εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἡ συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς εἶναι σημαντικὸς σταθμὸς εἰς τὴν τουρκικὴν ἱστορίαν, διότι σημαίνει τὴν ἀρχὴν τῆς τουρκικῆς ὑποχωρήσεως εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἀπὸ τότε ἡ Τουρκία δὲν ἀποτελεῖ πλέον κίνδυνον, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἤδη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἶναι προφανῆς ἡ κατάρρευσις τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, τὸ δὲ ζήτημα τῆς κληρονομίας τῶν χωρῶν της ἀρχίζει νὰ δημιουργῇ πρόβλημα, τὸ πολυπλοκὸν Ἀνατολικὸν ζήτημα, τοῦ ὁποίου τὴν λύσιν κατὰ διαφόρους τρόπους ἐζήτησαν αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις.

Παρακμή τῆς Τουρκίας

Οἱ Τούρκοι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Εὐρώπης. Ἰδίως δὲν κατώρθωσαν νὰ προσοικειωθοῦν τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τεχνικὴν, τὰς δύο μεγάλας δυνάμεις τοῦ νεωτέρου ἀνθρώπου. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 12' αἰῶνος ἡ Τουρκία ὑστερεῖ σημαντικῶς τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἡ ἀπόστασις γίνεται διαρκῶς μεγαλυτέρα, ὅσον προάγονται οἱ λαοὶ τῆς Δύσεως. Παραλλήλως ἡ θρησκεία τοῦ Κορανίου ἀποτρέπει τὸν πιστὸν νὰ καταγίνεται εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία εἶναι ἔργον τῶν ἀπίστων χριστιανῶν.

Ἐπὶ τούτων ὁμοῦ καὶ ἄλλοι λόγοι τῆς τουρκικῆς παρακμῆς, οἱ ὁποῖοι εἶναι μᾶλλον ἐξωτερικὰ συμπτώματα τῆς μιᾶς βαθυτέρας αἰτίας.

1. — Ἡ ἰσχὺς τῶν Σουλτάνων ἐστηρίχθη ἐπὶ τῆς κατακτήσεως καὶ τὸ ταμεῖον αὐτῶν ἐπληροῦτο διὰ τῶν λαφύρων τῶν νέων χωρῶν. Ὅταν λοιπὸν ἔπαυσαν αἱ κατακτήσεις ἤρχισεν ἀμέσως κλονιζόμενον τὸ κράτος, διότι ὁ Σουλτᾶνος δὲν εἶχε χρήματα.

2. — Ὅταν ἔπαυσαν αἱ κατακτήσεις καὶ ἤρχισε νηφαλιώτερος ὁ βίος, ταχύτατα ἐξέπνευσεν ἡ ὀρμητικότης τῶν Τούρκων καὶ κατέπεσε τὸ ἀγέρωχον φρόνημα. Ὁ Σουλτᾶνος δὲν ἦτο πλέον ὁ κρατερὸς ἡγέτης τῶν πολεμιστῶν τοῦ Ἰσλάμ, ἀλλὰ ἀπὸ μακροῦ εἶχε γίνει ἀόρατος, ἐγκεκλεισμένος ἐντὸς τῶν Ἀνακτόρων. Ἄφινε συνήθως τὴν διοίκησιν εἰς τοὺς βεζύρας καὶ εἰς τὰς γυναῖκας τοῦ χαρεμίου. Κατ' ἀναλογίαν εἶχε καταπέσει καὶ ἡ πολεμικότης τοῦ στρατοῦ. Τὸ σῶμα τῶν Γενιτσάρων κακῶς διοικούμενον εἶχε παραλύσει τελείως.

3. — Τὸ τουρκικὸν κράτος διετήρησε τὸν μεσαιωνικὸν φεουδαρχικὸν χαρακτήρα. Οἱ ἄρχοντες τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν τυραννίσκοι ἐκβιάζοντες τοὺς κατοίκους καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἰσχυροὶ πασάδες εἶχον ἀποβῆ σχεδὸν ἀνεξάρτητοι στρατολογοῦντες καὶ διεξάγοντες πολέμους δι' ἴδιον λογαριασμόν, ὅπως π. χ. ὁ Ἀλῆ Πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου κ. ἄ.

4. — Δημόσιαι θέσεις καὶ δικαιοσύνη ἦσαν ὄνηται. Θέσεις διοικητῶν ἐπωλοῦντο καθ' ὄρισμένον τιμολόγιον καὶ οἱ ἐξαγοράζοντες τὰς θέσεις πασάδες ἐξεβίαζον τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν, διὰ νὰ

καλύφουν τὸ τίμημα. Ἐπίσης, ἐπωλοῦντο αἱ θέσεις τῶν δικαστῶν. Ἀπέβησαν δὲ παροιμιώδεις αἱ εἰς βᾶρος τοῦ δημοσίου καταχρήσεις τῶν Τούρκων. **Τὸ ταμίειον τοῦ Πατισᾶχ εἶναι θάλασσα καὶ ὅστις δὲν πίνει ἀπ' αὐτὴν εἶναι χοῖρος**, ἔλεγε τουρκικὸν λόγιον.

5. — Οἱ κυρίως Τούρκοι ἀπετέλουν μειοψηφίαν εἰς τὸ κράτος, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ ὑπήκοοι τοῦ Σουλτάνου, οἱ ὅποιοι ἦσαν πολυάριθμοι, πλούσιοι καὶ ἀνεπτυγμένοι, ἐθεώρουν τὴν αὐτοκρατορίαν ὡς ἐχθρικήν καὶ ἐζήτουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἦσαν δηλαδὴ στοιχεῖα διαλυτικὰ καὶ εἰργάζοντο διὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ κράτους.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΝ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑΝ

Συνέπειαι τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως

Διὰ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως ἐνέσκηψεν ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν εἰς τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος. Ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία του παρεδίδοντο εἰς τὴν διάκρισιν ὑπερφιάλων πολεμιστῶν, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν τὸν ἡττημένον **ραγιᾶν** ὡς τὸ εὐτελέστατον πρᾶγμα τοῦ κόσμου. Σφαγαὶ καὶ λεηλασίαι συνώδευσαν τὴν προέλασιν τῶν Τούρκων. Διὰ τοῦτο, ὅσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους κατῶρθωσαν, ἔφυγον πρὸ τῆς τουρκικῆς λαίλαπος εἰς χώρας εὐτυχεστέρας.

Τὸ τουρκικὸν κράτος διετήρησε μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος τὸν μεσαιωνικὸν φεουδαρχικὸν χαρακτῆρα. Οἱ Τούρκοι ἀπετέλουν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν. Οἱ μπέηδες ἀπόγονοι τῶν πολεμιστῶν, εἰς τοὺς

όποιους ο Σουλτάνος είχε μοιράσει την γην, ήσαν οί μεγαλοκτηματíαι τής Τουρκίας. Οί Σλάβοι καί οί 'Αλβανοί ήσαν γεωργοί καλλιεργούντες τὰ κτήματα τών μπέηδων, ένῶ οί 'Ελληνες είχον συρρεύσει είς τὰς πόλεις έξασκοῦντες τὸ εμπόριον καί τὰς τέχναις. 'Απετέλουη δηλονότι τήν αστικήν τάξιν τής Τουρκίας. Διά τὸν λόγον τοῦτον οί Σλάβοι γεωργοί έξηπλοῦντο διαρκῶς νοτιώτερον καί είς αὐτὸν τὸν λόγον ὀφείλεται ἡ βαθμιαία εἰρηνική μετανάστευσις τών 'Αλβανῶν είς τήν 'Ελλάδα.

Βαθυτέρα ἦτο ἡ θρησκευτική διαίρεσις τών ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου. Είς τήν 'Ανατολήν δηλαδὴ δέν ἔγινεν ἀφομοίωσις τών λαῶν ὅπως είς τήν Δύσιν μετὰ τήν μετανάστευσιν τών Γερμανῶν, ὅπου ἔκ τής συγχωνεύσεως κατακτητῶν καί κατακτηθέντων προήλθον ἐνιαίᾳ μεγάλα 'Εθνη. Οί Μωαμεθανοί ήσαν οί κυρίαρχοι, ἔθεώρουη τοὺς χριστιανοὺς ὡς ὑποδεεστέραν φυλήν καί τοὺς περιεφρόνουη ἀποκαλοῦντες αὐτοὺς **Ραγιάδες** (ὑπηκόους), **Γκιαούρ** (ἀπίστους) ἢ **Κιαφίρ** (εἰδωλολάτρες). Ἄλλὰ καί οί χριστιανοί ἀπεστρέφοντο τοὺς Μωαμεθανοὺς ὡς ἀπολιτίστους καί μισαροὺς.

Οί ραγιάδες ὑφίσταντο μυρίας κακώσεις. 'Εφορολογοῦντο βαρύτερον, ἐπλήρωνον τὸν κεφαλικὸν φόρον (χαράτσι) καί δέν εὔρισκον δικαιοσύνην πρὸ τών τουρκικῶν δικαστηρίων. Οί Χριστιανοί δέν ἐστρατολογοῦντο, διότι οί Μωαμεθανοί ἔθεώρουη αὐτοὺς ἀπολέμους, ἀλλ' ἐπλήρωνον φόρον ὡς ἀντισήκωμα (μπιντέλι) καί ὑπεχρεοῦντο είς διαφόρους ἀγγαρείαις κατὰ τοὺς πολέμους. Είς παλαιότερους χρόνους είχον δώσει καί φόρον αἵματος διά τὸν τουρκικὸν στρατὸν (τὸ παιδομάζωμα) καί τὰς θυγατέρας των διά τὰ χαρέμια τών ἰσχυρῶν Μωαμεθανῶν.

Διά τοῦτο ἡ πρώτη καί σημαντική συνέπεια τής κατακτήσεως ἦτο ἡ **ἐλάττωσις τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ**. Ἡ ἑλληνική γλῶσσα, ἡ ἄλλοτε κυρίαρχος είς τήν 'Ανατολήν, ὑπεχώρησε καί περιορίσθη είς ὀλίγα ἑκατομύρια ἀνθρώπων. Οί Τοῦρκοι κατέστρεψαν τήν βυζαντινὴν ἀριστοκρατίαν, τήν στρατιωτικήν καί τήν τιμαριωτικήν τών ἐπαρχιῶν. Οί Χριστιανοί ἠγεμόνες εἴτε ἐσφάγησαν εἴτε ἔφυγον είς τήν Εὐρώπην εἴτε ἐξισλαμίσθησαν.

Δεύτερον **κατεστράφη ἡ περιουσία τών 'Ελλήνων**. Ὁ Σουλτάνος ἀφῆρσεν ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς τὰς καλύτερας γαίαις καί διεμοίρασεν αὐτὰς είς Τούρκους πολεμιστὰς καί ἄλλας ἔδωσεν είς τὰ

τζαμιά ως **βακούφια**. Μόνον μικρά κτήματα εις ἀπόκεντρα καὶ ὄρεινά μέρη ἔμειναν εις τοὺς ὑποδούλους, οἱ ὅποιοι ὑπεχρεώθησαν νὰ εἰσφέρουν τὸ πέμπτον τῶν προϊόντων των. Διὰ τοῦτο διετηρήθησαν Ἕλληνες γαιοκτῆμονες κυρίως εις τὴν Πελοπόννησον, εις τὰς νήσους, εις τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ εις τὴν μεσημβρινὴν Ἡπειρον.

Τρίτον **κατεστράφη ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς** καὶ ἡ ἀσιατικὴ ἀπαιδευσία ἐξηπλώθη εις τὰς κατακτηθείσας χώρας. Ὅ,τι εἶχεν ἀπομείνει ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν κατεστράφη, τὰ γράμματα ἐλησμονήθησαν, ἡ τέχνη παρήκμασεν, ἀκόμη καὶ ὁ χαρακτήρ μέρους τῶν ὑποδούλων ὑπέστη θλιβερὰν ἀλλοίωσιν, διότι ἐξέλιπεν ἀπ' αὐτοὺς τὸ ἐλεύθερον φρόνημα.

Ἰὺπό τὴν μακρὰν τουρκικὴν κυριαρχίαν **ἔπαθε καὶ αὐτὴ ἡ φύσις τῆς χώρας**. Ἡ καταστροφή τῶν δασῶν καὶ ἡ ἀποχέρσωσις τῆς γῆς, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ τέλους τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἔλαβον μεγαλυτέρας διαστάσεις. **Ἐπίσης παρημελήθησαν αἱ ὁδοί**. Ἄλλὰ διὰ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως συνηνώθη εις ἓν τὸ ἑλληνικὸν Ἔθνος, τὸ τεμαχισθὲν διὰ τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1204 ὑπὸ τῶν φράγκων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ Τοῦρκοι καταλύσαντες τὰ ποικιλώ- νυμα φραγκοενετικά ἢ ἑλληνικά κράτη ἐπανέδωσαν εις τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος **τὴν πολιτικὴν καὶ πνευματικὴν ἐνότητα**.

Ὁργάνωσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ

Οἱ πιστοὶ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, ὅσοι κατέλαβον τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ἦσαν κυρίως πολεμισταί, οἱ ὅποιοι, ὅπως πᾶσα στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία, εἶχον ἀνάγκην ἀπὸ παραγωγῶν γεωργῶν καὶ τεχνίτας. Διὰ τοῦτο ὁ Σουλτᾶνος διετήρησε τοὺς Ἕλληνας, ἐπειδὴ ἦσαν ἔμποροι καὶ τεχνῖται. Ἄλλωστε ἡ μωαμεθανικὴ θρησκεία διηκόλυνε τὴν διατήρησιν τῶν ξένων ἔθνοτήτων. Ὁ Μωάμεθ μετέφερε πολλοὺς Ἕλληνας εις τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὰς πόλεις τὰς ὁποίας ἐκυρίευσεν.

Ἄφοῦ διετηρήθη τοιοῦτοτρόπως τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ὠργανώθη ὅπως τὰ ὑπόδουλα Ἔθνη κατὰ τοὺς παλαιοὺς χρόνους, ὅπως π. χ. ἦσαν ὠργανωμένοι οἱ ὑποτελεῖς λαοὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ Βυζαντινοῦ καὶ τοῦ Ἀραβικοῦ. Διετήρησε τουτέστι καὶ προσήρ-

μοσε πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοινοτικὴν διοίκησίν του. Ὅμοίως ὠργανώθησαν καὶ αἱ ἄλλαι μὴ μωαμεθανικαὶ ἐθνότητες, ὡς οἱ Ἀρμένιοι, Ἑβραῖοι κ.τ.λ.

Ὁ Μωάμεθ Β΄ διετήρησε τοὺς θρησκευτικοὺς ἀρχηγοὺς τῶν μὴ μουσουλμανικῶν ἐθνοτήτων χορηγῆσας εἰς αὐτοὺς πολιτικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν ποιμνίων των καὶ καταστήσας αὐτοὺς ὑπευθύνους διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἐπὶ κινδύνῳ τῆς κεφαλῆς των. Ἦλπιζε δὲ ὅτι, ἐπιδαφιλεύων εἰς αὐτοὺς τιμὰς καὶ πλοῦτον, θὰ εἶχεν αὐτοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τὸν οἶκον τῶν Ὀσμανιδῶν καὶ προθύμους νὰ ἀποκοιμίζουσαν τὸ ποίμνιόν των διὰ τῆς διδασκαλίας **ἐλευθερίας ἐν οὐρανῷ καὶ ὑποταγῆ ἐπὶ τῆς γῆς.**

Ἡ σημαντικωτέρα τῶν χριστιανικῶν ἐθνοτήτων ἦτο ἡ ἑλληνικὴ. Ὁ Μωάμεθ διετήρησε τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει **ἑλληνικὸν Πατριαρχεῖον.** Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἐπειδὴ ἐχῆρυσεν ὁ πατριαρχικὸς θρόνος, διέταξε νὰ ἐκλέξουν νέον Πατριάρχην. Ἐξελέγη δὲ ὁ **Γεώργιος Σχολάριος** ὀνομασθεὶς **Γεννάδιος,** ἀρχηγὸς τῆς **ἀνθροποτικῆς μερίδος,** ὁ ὁποῖος ἐξησφάλιζε τὸ μεταξὺ τῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως θρησκευτικὸν χάσμα.

Ὁ νέος Πατριάρχης ἐστέφη μὲ ὄλην τὴν ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων λαμπρότητα. Ἀπὸ τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου εἶχε καταφύγει τὸ Πατριαρχεῖον, μετέβη εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Μωάμεθ, ὅπου παρεκάθησεν εἰς μεγαλοπρεπῆς δεῖπνον, καὶ ὁ Σουλτᾶνος προπέμπων αὐτὸν ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἔχη τὴν φιλίαν καὶ τὴν εὐνοίαν του καὶ θὰ ἐξακολουθῆ νὰ ἀπολαύῃ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν προνομίων, ὅπως ἐπὶ τῶν χριστιανῶν αὐτοκρατόρων. Συνώδευσε αὐτὸν μέχρι τῆς αὐλῆς, τὸν ἐβοήθησε νὰ ἀναβῆ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὰ πατριαρχεῖα ἐν συνοδείᾳ τούρκων μεγιστάνων. Ἐκτὸς τούτου αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ τῶν ὀρθοδόξων διετήρησαν μέρος τῆς παλαιᾶς λαμπρότητος καὶ ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα εἰς τὸ Φανάριον ἀνεμίμησεν ἡμέρας ἀρχαίας αἴγλης.

Ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ὅλοι οἱ ὀρθόδοξοι λαοὶ τῆς Τουρκίας, Ἑλληνας, Ἀλβανοί, Βούλγαροι, Σέρβοι, Βλάχοι, ἐθεωροῦντο ὡς ἀποτελοῦντες μίαν φυλὴν. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἔκαμον διάκρισιν καὶ ὠνόμαζον ὅλους διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος **Ροῦμ.** (Ρωμαίους). Ὁ Ἕλληνας Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ὁ θρησκευτικὸς ἀρχηγὸς ὅλων τῶν ὀρθοδόξων τῆς Τουρκίας, ἀφ' ὅτου μάλιστα τὸ 1766-1767 κατηργή-

θησαν αἱ δύο ἀρχαῖαι αὐτοκέφαλοι ἐκκλησίαι, ἡ σερβική τοῦ Ἰπεκίου καὶ ἡ βουλγαρική τῆς Ἀχρίδος. Ἀπὸ τότε ὁ ἑλληνικὸς Κληρὸς ἀπέκτησεν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά ἰσχὺν σχεδὸν ἴσην μὲ τὴν πολιτικὴν ἰσχὺν τοῦ Σουλτάνου.

Τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀφοῦ ἐξεδιώχθη ἀπὸ τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων καὶ ἀπὸ ἄλλους ναοὺς, ἤδρευεν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἸΣΤ' αἰῶνος εἰς τὸ Φανάριον, τὸ ὁποῖον εἶναι συνοικία κτισμένη ἐπὶ τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ Κερατίου κόλπου. Τὸ πατριαρχεῖον ἦτο τὸ ἐκκλησιαστικὸν κέντρον τῶν ὀρθοδόξων τῆς Τουρκίας, πρωτίστως ὅμως τὸ ἔθνικὸν κέντρον τῶν Ἑλλήνων, περὶ τὸ ὁποῖον εἶχε συσπειρωθῆ τὸ ἔθνος μετὰ τὴν τραγικὴν καταστροφὴν. Ἐκεῖ ἐντὸς τοῦ σκιεροῦ καὶ λαβυρινθώδους πατριαρχικοῦ μεγάρου καὶ εἰς τὰς περὶ αὐτὸ συνοικίας μὲ τὴν ἀνατολικὴν ὄψιν ἐξειλίχθη ὁ ἐκκλησιαστικὸς καὶ ἔθνικὸς βίος τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ.

Οἱ Φαναριῶται

Περὶ τὴν πατριαρχικὴν αὐλὴν ἐδημιουργήθη σὺν τῷ χρόνῳ νέα τάξις εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἔλαβον σημαντικὸν μέρος εἰς τὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας. Εἶχον συγκεντρωθῆ ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ μόνον σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέκτησαν ἀνωτέραν κοινωνικὴν θέσιν καὶ ἀξίωμα. Οἱ νέοι εὐγενεῖς ὠνομάσθησαν Φαναριῶται ἀπὸ τὴν συνοικίαν, ὅπου ἔκειτο τὸ πατριαρχεῖον. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἦσαν εὐφρεῖς, ἐμάνθανον ξένας γλώσσας καὶ ἐγνώριζον τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔργα καλῦτερον ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Διὰ τοῦτο ὁ Σουλτᾶνος μετεχειρίζετο αὐτοὺς εἰς ἀνωτέρας κρατικὰς ὑπηρεσίας καὶ πολλοὶ διεκρίθησαν ὡς διερμηνεῖς ἢ πρεσβευταὶ τῆς Πύλης. Βραδύτερον, ἀπ' αὐτοὺς ἐξέλεγεν ὁ Σουλτᾶνος τοὺς ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας.

Ἄλλ' οἱ Φαναριῶται ζῶντες μεταξὺ Τούρκων καὶ ἐρχόμενοι εἰς διαρκῆ μὲ τοὺς τούρκους κυβερνήτας ἐπαφὴν εἶχον προσοικειωθῆ τοὺς τρόπους τῶν καθὼς καὶ τὰς ἔξεις τῆς τουρκικῆς αὐλῆς. Αἱ ἀνωτέραι θέσεις εἰς τὴν τουρκικὴν ὑπηρεσίαν κατελαμβάνοντο μὲ δωροδοκίας καὶ ταπεινώσεις, πολλάκις δὲ ἐστοίχιζον τὴν κεφαλὴν τοῦ τιτλούχου ραγιᾶ, διότι τὰ τουρκικὰ ἦθη ἦσαν τότε ἄγρια καὶ ὁ

Σουλτᾶνος ἢ ὁ μέγας βεζύρης διὰ τὴν ἐλαχίστην αἰτίαν ἢ διαβολὴν ἔστελλον αὐτὸν εἰς τὴν ἀγχόνην.

Ἡ διοίκησις τῶν κοινοτήτων

Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις καὶ τὰ χωρία ἦσαν ὠργανωμένα ἀνέκαθεν εἰς κοινότητες. Ἐξέλεγον δηλαδὴ ἐπιτροπὴν, ἢ ὁποῖα ἐφρόντιζε διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ναῶν, κρηνῶν, νεκροταφείων κλπ. Οἱ Τοῦρκοι ἀνεγνώρισαν καὶ διετήρησαν αὐτάς, δι' οὓς λόγους εἶχον διατηρήσει οἱ Ρωμαῖοι καὶ Βυζαντινοί, διότι διηκούλουν τὸ ἔργον τῆς διοικήσεως, ἰδίως δὲ τὴν **φορολογίαν**, διότι ἡ κυβέρνησις, ἀντὶ νὰ ἀποτείνεται εἰς ἰδιώτας, εἶχεν **υπεύθυνα σωματεῖα**, μετὰ τῶν ὁποίων συνεννοεῖτο διὰ τὴν εἰσπραξιν τῶν φόρων. **Οἱ προύχοντες ἢ προεστοὶ ἢ δημογέροντες ἢ κοτζαμπάσηδες** ἐκάστης κοινότητος συνεννοοῦμενοι μετὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἢ τῶν ἐκμισθούτων τοὺς φόρους ὠρίζον τὸ ποσὸν τοῦ φόρου, τὸ ὁποῖον ὤφειλε νὰ καταβάλλῃ ἡ κοινότης, καὶ αὐτοὶ ἐκάνονίζον τὸ ἀναλογοῦν εἰς ἕκαστον κάτοικον μερίδιον.

Τὰ προνόμια τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους

Οὕτω λοιπὸν μᾶλλον παλαιαὶ συνήθειαι ἢ θετικαὶ παραχωρήσεις τῶν Σουλτάνων ἐδημιούργησαν εἶδος αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Τὴν αὐτοδιοίκησιν τῶν θρησκευτικῶν καὶ κοινοτικῶν πραγμάτων ὠνόμασαν βραδύτερον προνόμια τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ὅμοια εἶχον καὶ αἱ ἄλλαι ἐθνότητες τῆς Τουρκίας. Οὐσιαστικῶς τὰ προνόμια εἶναι :

1. Ἐλευθερία θρησκείας καὶ γλώσσης.
2. Προστασία καὶ ἀπαραβίαστον τοῦ Κλήρου.

Οἱ ἐπίσκοποι ἄσκούν εἶδος πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐπιβλέψεως· ἐδικαιοῦντο δηλαδὴ νὰ τιμωροῦν κατὰ τοὺς προϋπάρχοντας τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως χριστιανικοὺς νόμους τοὺς παρεκτρεπομένους εἰς θρησκευτικὰ ἢ καὶ οἰκονομικὰ ζητήματα, ἀφορῶντα εἰς τὴν κοινότητα δι' ἐξωεκκλησιασμοῦ, ἀναθέματος, ἀφορισμοῦ ἢ καὶ παράδοσεως αὐτῶν εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχάς. Ὁ δὲ Πατριάρχης ἐδικαιοῦτο

νά καταδικάζη εις εἰρκτὴν ἢ καὶ θάνατον.

4. Ρητῇ τοῦ Σουλτάνου ἀδείξ ὑπάγονται εἰς τὸν Κληῖρον πᾶσαι αἱ περὶ γάμου καὶ κληρονομίας δίκαι. Τὰς δίκας ταύτας διεξάγει τὸ **Πνευματικὸν δικαστήριον**, τοῦ ὁποίου προεδρεῖει ὁ ἐπίσκοπος. Αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ ἐφεισιβάλλονται μόνον ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τοῦ Πατριάρχου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ διαδικασία τῶν Τούρκων ἦτο δαπανηρὰ καὶ ὀλίγην ἐνέπνεεν ἐμπιστοσύνην, οἱ χριστιανοὶ ὑπέβαλλον εἰς τὸ Πνευματικὸν δικαστήριον καὶ τὰς ἀστικὰς ὑποθέσεις. Πολλὰκις Τούρκοι καὶ Ἰουδαῖοι κατέφευγον εἰς τοὺς ἀρχιεπισκόπους, διότι εἶχον μεγαλυτέραν πεποίθησιν εἰς τὴν ἀμεροληψίαν αὐτῶν παρὰ τοῦ Μουφτῆ.

5. Ἐλευθερία τῆς δημοτικῆς διοικήσεως, τουτέστι τῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν Κοινοτήτων ὑπὸ δημογεροντίας ἐλευθέρως ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐκλεγομένης.

Τινὲς τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων εἶχον μεγαλύτερα προνόμια, ὅπως ἡ Χίος, ἡ Τήνος, ἡ Νάξος, αἱ τρεῖς ναυτικαὶ νῆσοι Ὑδρα, Σπέτσαι, Ψαρά, ἐξαρτῶμεναι ἀμέσως ἐκ τοῦ Καπετὰν πασᾶ (ναυάρχου καὶ Ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν), ἡ δὲ Μάνη οὐδέποτε ὑποταγεῖσα οὐσιαστικῶς εἰς τοὺς Τούρκους ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1770 ὑπὸ ἄρχοντος ἐντοπίου διοριζομένου ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου καὶ φέροντος τὸν τίτλον τοῦ **μπέη**.

Ἄρματολοι καὶ κλέφται

Τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὄρεινῶν διαμερισμάτων τῆς Ἑλλάδος ἐνεπιστεύθη ὁ Σουλτᾶνος εἰς τὰ στρατιωτικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα εἶχον σχηματισθῆ τὸ πρῶτον κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, διὰ τὰ ἀντιταχθῶν εἰς τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Σέρβων καὶ τῶν Φράγκων. Τὰ στρατιωτικὰ αὐτὰ σώματα ὠνομάσθησαν **ἄρματολοι**, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν **καπετάνοι** καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐποπτευόμενα διαμερίσματα, **ἄρματολίκια**.

Οὐσιαστικῶς ὅμως ἐκτεταμένα διαμερίσματα τῆς Ἑλλάδος, ὅπως τὰ Ἄγραφα, τὸ Ξηρόμερον, ἡ μεταξὺ τοῦ Πηλίου καὶ τοῦ Ὀλύμπου χώρα κ.τ.λ., διετέλουν εἰς ἀναρχίαν. Σημαντικὸν μέρος τῶν κατοίκων εὕρισκετο εἰς κατάστασιν ἀνταρσίας ἢ ἡμιανταρσίας.

Δέν ἦσαν δὲ ὀλίγοι οἱ ζῶντες ἀπὸ τὴν ληστείαν. Ἄλλ' ἡ ληστεία ἐθεωρεῖτο ὡς ἐκδήλωσις τῆς τάσεως τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ὅσοι δὲν ἠδύναντο νὰ ὑποφέρουν τὸν ζυγόν, ὅσοι ἠσθάνοντο εἰς τὸ στῆθος τῶν σφύζουσιν γενναιοτέραν καρδίαν ἔσπευδον εἰς τὰ ὄρη καὶ ὁ δοῦλος τῆς χθὲς μετεβάλλετο εἰς ἐπίφοβον ἐχθρόν. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ λεγόμενοι **κλέφται** « Ἄλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ κλέφτου, ὡς τὸ ὄνομα τοῦ ληστοῦ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οὐ μόνον δὲν ἐθεωρεῖτο αἰσχρόν, ἀλλ' ἐνομιζέτο ἔνδοξον καὶ τὰ ὀνόματα τῶν διαπρεφάντων μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τούτων μετεδίδοντο εὐσεβάστως ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν », ὅπως γράφει ὁ ἱστορικὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Σπ. Τρικούπης.

Ἡ Πύλη δὲν ἔδιδε μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς μεμονωμένας αὐτὰς ἀνταρσίας, περιοριζομένη νὰ τιμωρῇ ἀγρίως τοὺς συλλαμβανόμενους. Ἄλλὰ μεταξὺ φρουροῦ καὶ ἀντάρτου ἡ ἀπόστασις δὲν ἦτο μεγάλη. Ὁ ἀρματολὸς τῆς χθὲς ἐγένετο αὔριον κλέφτης καὶ πολλοὺς ὀνομαστοὺς κλέφτας ἡ Πύλη διώριζεν ἀρματολοὺς. Γενικῶς ὑπῆρχε βαθυτέρα συμπάθεια μεταξὺ ἀρματολῶν καὶ κλεφτῶν, τοὺς ὁποίους ἦγωνε τὸ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν μῖσος. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἔθνικὴ συνειδήσις ἐξύψωσεν ἀμφοτέρους εἰς ἡρώας. Ὁ Ὀλυμπος, ἡ Πίνδος, τὰ Ἄγραφα, τὸ Ξηρόμερον, ὁ Βάλτος εἶναι τὰ θρυλικά λημέρια τῶν, ὁ δὲ βίος, τὰ κατορθώματα καὶ τὰ παθήματά τῶν, τὸ προσφιλέθμα τῶν δημοτικῶν ᾠσμάτων.

Ἐμπόριον καὶ ναυτιλία τῶν Ἑλλήνων

Ἡ καταστροφὴ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν παρακμὴν τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς εἰς τὰ παράλια. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας τῶν ἰταλικῶν πόλεων καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατάληψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπληξαν καιρίως τὸ βυζαντινὸν ἐμπόριον, τὴν δὲ καταστροφὴν συνεπλήρωσεν ἡ τουρκικὴ κατάκτησις, οὕτως ὥστε δὲν δύναται νὰ γίνῃ σπουδαῖος λόγος περὶ ναυτιλίας καὶ ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους. Ἄλλ' ὅταν διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν Τούρκων ἐδημιουργήθη νέα κατάστασις πραγμάτων, οἱ Ἕλληνες ἔλαβον ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς χεῖράς

των τὸ ἐμπόριον. Εἰς ὅλην τὴν Τουρκίαν οἱ Ἕλληνες ἐξήσκουν τὸ μικροεμπόριον καὶ βραδύτερον ἔγιναν ἀπαραίτητοι μεσίται καὶ πράκτορες τῶν μεγάλων ἐμπορικῶν καὶ ναυτιλιακῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Εὐρωπαίων. Κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα, ὅποτε ἤκμαζε τὸ γαλλικὸν ἐμπόριον εἰς τὴν Ἀνατολήν, οἱ Ἕλληνες ἐπλούτησαν ὡς πράκτορες τῶν Γάλλων. Ἰδίως εἰς τὴν Σμύρνην ἀνεπτύχθησαν πλούσιοι ἐμπορικοὶ οἶκοι.

Σπουδαιότατὸν ὅμως γεγονός διὰ τὸν τουρκοκρατούμενον ἑλληνισμόν εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ ναυτικοῦ τῶν νήσων. Ἡ Ὑδρα πρώτη ἀπέκτησε ναυτικὸν καὶ τὴν ἐμιμήθησαν ἄλλαι νῆσοι, αἱ Σπέτσαι, τὰ Ψαρά, ἡ Μύκονος κλπ. Τὸν ΙΗ' αἰῶνα οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀξιόλογον ναυτιλίαν. Μὲ τὰ ἱστιοφόρα των μετεκόμιζον σίτον ἀπὸ τὴν Ρωσίαν ἢ ἐγχώρια προϊόντα εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ παρελάμβανον ἀπ' ἐκεῖ ἀποικιακά, ὑφάσματα καὶ ἄλλα βιομηχανικὰ εἶδη. Ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία ὠφελήθη πολὺ ἀπὸ τὴν μεταξύ Ρωσίας καὶ Τουρκίας συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ - Καϊναρτζή (1774), ἡ ὁποία ἐπέτρεπεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα νὰ πλέουν ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν. Κατὰ τοὺς πολέμους τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὸν ναπολεόντειον ἀποκλεισμόν οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἐπλούτησαν διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἰδίως διὰ τοῦ λαθρεμπορίου. Τολμηροὶ θαλασσινοὶ περιφρονοῦντες τοὺς κινδύνους τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐκόμιζον εἰς τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λιμένας ἐμπορεύματα, τῶν ὁποίων αἱ τιμαὶ εἶχον φθάσει εἰς μεγάλα ὕψη.

Τὰ ἐμπορικὰ τῶν χρόνων τούτων ἦσαν ὠπλισμένα μὲ τηλεβόλα διὰ τὸν φόβον τῶν πειρατῶν τοῦ Ἀλγερίου καὶ οἱ ναῦται ἦσαν ἐξησκημένοι εἰς τὰς συμπλοκάς. Διὰ τοῦτο ἦτο εὐκόλον νὰ μεταβληθοῦν εἰς πολεμικά. Ἡ ἀντοχή, ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἰδίως τὸ λιτοδίαιτον τῶν Ἑλλήνων κατέστησαν αὐτοὺς ἀκαταγωνίστους εἰς πολλὰ εἶδη ἐπιχειρήσεων. Εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὴν Γένουαν, τὴν Βενετίαν, τὴν Ἀμβέρσαν, εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ τοὺς Παρισίους καὶ εἰς ἄλλα μεγάλα κέντρα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐμπορίου ἐδημιουργήθησαν παροικίαι ἑλλήνων ἐμπόρων. Ἡ διασπορὰ αὕτη ὠφέλησε τὸ ἔθνος, διότι οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν κόσμον ἀνώτερον καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἀπέβησαν ἐντριβέστεροι εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πολιτικὴν. Βλέποντες ἐξ ἀποστάσεως κατενόησαν, ὅτι ἡ Τουρκία εἶναι κράτος καταρρέον καὶ ὄχι ὁ τρομερὸς καὶ ἀκαταμάχη-

τος κατακτητής, όπως ήσθάνοντο αυτήν, ἐφ' ὅσον διετέλουν ὑπὸ τὸ πέλαμα της.

Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας

Ἀφ' οὗτου οἱ τελευταῖοι Ἕλληνες ἀνθρωπισταί, ὁ Πλήθων, ὁ Βησσαρίων, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος, ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος καὶ ἄλλοι, φεύγοντες πρὸ τῆς τουρκικῆς λαίλαπος μετέφερον τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πνεῦμα εἰς τὴν Δύσιν, σκότος πυκνὸν ἐκάλυψε τὴν ἀτυχή Ἀνατολήν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς σκοτεινοτάτους χρόνους τῆς δουλείας δὲν ἔλειψαν ἀμυδρὰ φῶτα εἰς διάφορα σημεῖα τῆς ἑλληνικῆς χώρας. Τὸ τραγικὸν πρόβλημα τῆς Παιδείας τοῦ ὑποδουλωθέντος ἔθνους συνέλαβεν εἰς ὅλην του τὴν ἔκτασιν ὁ πρῶτος μετὰ τὴν Ἀλωσιν Οἰκουμηνικός Πατριάρχης Γεννάδιος Β' ὁ Σχολάριος, ὁ ὁποῖος μόλις ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἴδρυσεν τὴν Πατριαρχικὴν Σχολήν, τὴν ἄλλως λεγομένην Πατριαρχικὴν Ἀκαδημίαν ἢ μεγάλην Σχολήν τοῦ Γένους (1454). Ἡ ἴδρυσις τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς θεωρεῖται πρᾶξις ὑψίστης σημασίας διὰ τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι ὑπῆρξεν ἡ πρώτη μετὰ τὴν Ἀλωσιν καὶ κυρία ἐστία τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας. Οἱ λόγοι οὖν τοῦ 1570 αἰῶνος δὲν εἶχον ἀποσείσει τὴν μεσαιωνικὴν στενότητα καὶ ἐξηκολούθουν τὴν μακράκινα μετὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διαμάχην προσπαθοῦντες νὰ διακριθοῦν διὰ τοῦ κατὰ τῶν παπιστῶν ζήλου. Μόλις κατὰ τὸν 1700 αἰῶνα ἔγινεν ἐλαφρὰ μετατροπὴ, διότι οἱ λόγοι ζωηρότερον ἀναπολοῦν τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ ἀρχίζουσι νὰ διαισθάνωνται τὴν σημασίαν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Κύριλλος Λούκαρις (1572 - 1638), σύγχρονος τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Καρτεσίου, ὁ ἐπανειλημμένως πατριαρχεύσας λόγιος καὶ πνευματικὸς μαχητής, εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς νέας τάσεως. Ὁ βίος του ἦτο πλήρης ἀγώνων καὶ περιπετειῶν, διότι ἡ ἐλευθερία τῶν θεολογικῶν φρονημάτων του ἐξήγειρε κατ' αὐτοῦ πολλοὺς ἀντιπάλους, ἡμετέρους καὶ ξένους. Ἀλλ' οἱ τραχεῖς ἀγῶνες ἔδωσαν εἰς τὰς συγγραφὰς του δύναμιν καὶ βαθύτητα ἀγνωστον ἕως τότε. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κυρίλλου Λουκάρως ἰδρύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὸ πρῶτον τυπογραφεῖον, ὡς ἐξάρτημα τῆς Μεγάλης τοῦ Γέ-

νους Σχολής, τὸ ὁποῖον ἐλειτούργησεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀγοράσαντος αὐτὸ ἐν Λονδίῳ Κεφαλλῆνος Νικοδήμου Μεταξᾶ διὰ χορηγίας τοῦ μεγαλωνύμου Πατριάρχου. Τέλος κατίσχυσαν αἱ ραδιοουργίαι τῶν ἀντιπάλων του καὶ ὁ Λούκαρις καθηρέθη καὶ ἐξωρίσθη καὶ τέλος ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον.

Ἄλλοι σπουδαῖοι σύγχρονοι τοῦ Λουκάρεως λόγιοι εἶναι ὁ **Κορυδαλλεύς**, ὁ **Καρνοφύλλης** καὶ ὁ **Λέων Ἀλλάτιος**, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοὺς εὐρωπαίους ἀναμένει τὴν σωτηρίαν τῶν ὁμογενῶν. Εἰς τὸ ποίημά του **Ἑλλάς** ἐπικαλεῖται τὴν συνδρομὴν τοῦ καρδιναλίου Ρισελιὲ ὑπὲρ τῆς ποδοπατουμένης ὑπὸ τῶν Τούρκων πατρίδος του, εἰκονίζει τὴν παλαιὰν ἑλληνικὴν λαμπρότητα καὶ θρηνεῖ διὰ τὴν παντελῆ κατὰπτωσιν καὶ τὴν περιβάλλουσαν τὴν Ἑλλάδα βαθεῖαν νύκτα.

Περὶ τὸ τέρμα τοῦ ΙΖ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀρχίζει ἡ δρᾶσις τῶν Μαυροκορδάτων. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1636 - 1709) σπουδᾶσας εἰς τὴν Πάδουαν τῆς Ἰταλίας καὶ ἐκδώσας ἀξιόλογον διατριβὴν λατινιστὶ περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος ἐχρημάτισε καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἰατρικῆς καὶ μεγάλως ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ Κιοπρουλῆ Ἀχμέτ πασᾶ. Διορισθεὶς εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου διερμηνέως κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τῆς εἰρήνης τοῦ Κάρλοβιτς (1699) ἔδειξεν ἐξαιρετικὴν διπλωματικὴν δεξιότητα. Διὰ τοῦτο ἴσχυε πολὺ παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς καὶ ὁ πιεζόμενος ἑλληνικὸς λαὸς προσέβλεπεν εἰς αὐτὸν ὡς πρὸς πατέρα. Ἐγραψε πολυάριθμα συγγράμματα, τὴν **Ρητορικὴν**, τὴν **Γραμματικὴν**, τὴν **Ἰουδαϊκὴν καὶ Ρωμαϊκὴν ἱστορίαν**, τὰ ὁποῖα ἔχυσαν φωτεινὴν ἀκτῖνα εἰς τὸ Φανάριον καὶ ἤνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς ἐλευθερωτέραν διανόησιν. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ **Νικόλαος Μαυροκορδάτος**, ὁ πρῶτος Ἕλλην ὀσποδάρως (ἡγεμῶν) τῆς Βλαχίας, ἔδωκε τὴν πρώτην ὠθησιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὰς παραδουαβείους ἡγεμονίας, ἰδρύσας τυπογραφεῖον καὶ σχολὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδιδάσκοντο ἡ ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ. Ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαυία γίνονται κέντρον ἑλληνικῆς παιδείας. Εἰς τὸ Βουκουρέστιον καὶ Ἰάσιον λειτουργοῦν ἀνώτερα ἑλληνικὰ σχολεῖα (Ἀκαδημία, Λύκειον). Λόγιοι καὶ διδάσκαλοι τυγχάνουν περιποίησεως καὶ τιμῆς εἰς τὰς αὐλὰς τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα

Περὶ πραγματικῆς προόδου τῆς ἑλληνικῆς παιδείας δύναται νὰ γίνη λόγος μόνον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα. Διότι, ἐνῶ προηγουμένως ἡ παιδεία περιοριζέτο εἰς τὸν Κλήρον μόνον καὶ σχολεῖα διετηροῦντο μακρὰν τοῦ βλέμματος τῆς ἀρχῆς, εἰς μοναστήρια ἢ εἰς τοὺς νάρθηκας τῶν ἐκκλησιῶν, τώρα ἡ παιδεία τείνει νὰ γίνη κοσμικώτερα, διότι ἡ τάξις τῶν ἐμπόρων ζητεῖ διαφορετικὴν μόρφωσιν. Διὰ τοῦτο δημιουργοῦνται ἐκπαιδευτήρια εἰς πολλὰ μέρη. Κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς τοῦ Φαναρίου, ἡ ὁποία διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Κλήρου ἀπέκτησε μεγάλην ὑπόληψιν, ιδρύθησαν τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἀνώτερα σχολεῖα εἰς τὴν Πάτμον, τὰ Ἰωάννινα, Λάρισα, Θεσσαλονίκη, Τύρναβον καὶ Ἀδριανούπολιν.

Τὸν ΙΖ' ἰδίως ὅμως τὸν ΙΗ' αἰῶνα, εἰς μεγάλην ἀκμὴν ἔφθασεν ἡ ἡπειρωτικὴ πρωτεύουσα, τὰ Ἰωάννινα. Κατὰ τὴν τουρκικὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1731 ἡ πόλις ἠρίθμει 40 χιλιάδας κατοίκους, ἐξ ὧν τὰ 3/4 ἦσαν Ἕλληνες καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἀπέβη σπουδαῖον ἐμπορικὸν κέντρον. Φιλοπάτριδες Ἰωαννῖται πλουτήσαντες εἰς τὴν Πόλιν, ἰδίως ὅμως εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐφιλοτιμήθησαν νὰ καταστήσουν τὴν πατρίδα των φωτοβόλον πνευματικὴν ἐστίαν. Τότε ιδρύθησαν αἱ ποικιλώνυμοι σχολαὶ τῶν Ἰωαννίνων, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐξῆλθον οἱ σημαντικώτεροι λόγιοι τοῦ αἰῶνος.

Ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς παιδείας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον συνυφασμένη μετὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία κατὰ μέγα μέρος της εἶναι ἔργον τῶν κληρικῶν.

Λίαν χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τοὺς μακροὺς καταλόγους τῶν Ἑλλήνων λογίων τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας τὰ δύο τρίτα καὶ πλέον τῶν διδασκάλων εἶναι ἱερωμένοι.

Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους λογίους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος εἶναι ὁ ἐκ Κεφαλληνίας **Ἡλίας Μηνιάτης** (1669 - 1714), ἐξαίρετος ἐκκλησιαστικὸς

κός ρήτωρ, ὁ ὁποῖος διὰ τὴν πλησιάσει τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, μετεχειρίζετο ἀπλούστερον τύπον γλώσσης καὶ αἰπλῆρεις ζωῆς ὁμιλίαι του ἀναγινώσκονται μὲ εὐχαρίστησιν ἀκόμη καὶ σήμερον. Ἄλλ' οἱ κορυφαῖοι τῶν λογίων τοῦ 17 αἰῶνος εἶναι δύο Κερκυραῖοι, ὁ **Εὐγένιος Βούλγαρις** (1716 - 1806) καὶ ὁ **Νικηφόρος Θεοτόκης** (1736 - 1800). Ὁ Βούλγαρις εἶχε φιλοσοφικὸν νοῦν καὶ σπουδᾶσας εἰς τὸ Πατάβιον ἐγνώρισε τὰς θεωρίας τοῦ Λοκ (Locke), τοῦ Λάιμπνιτς (Leibniz) καὶ τοῦ Βόλφ (Wolff), τῶν ὁποίων τὰ διδάγματα ἐπεχείρησε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ **Λογικὴ του** (1766) καὶ ἡ **Μεταφυσικὴ του** (1805) εἶναι ἀπὸ τὰ ἀξιόλογα ἔργα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ὁ Θεοτόκης ἠγάπησε μᾶλλον τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας διακριθεὶς καὶ ὡς θεολόγος ἱεροκήρυξ. Τὰ **Κυριακοδρόμιά του**, ἥτοι ἐρμηνεῖαι τῶν κυριακῶν εὐαγγελίων, χρησιμεύουν ἀκόμη καὶ σήμερον ὡς βοήθημα εἰς τοὺς ἱεροκλήρυκας. Καὶ οἱ δύο ἦσαν ἱερωμένοι καὶ ἐδίδαξαν εἰς διαφόρους σχολάς. Μεταναστεύσαντες εἰς Ρωσίαν εἰργάσθησαν μετὰ ζήλου εἰς τὸν διαφωτισμὸν τοῦ ὁμοδόξου ρωσικοῦ λαοῦ καὶ διεκρίθησαν ἀμφοτέροι. Ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη Β' περιεποιήθη αὐτοὺς καὶ τοὺς ἀνύψωσεν εἰς ἀρχιεπισκόπους.

Ἄλλος διδάσκαλος τοῦ ἔθνους ὑπῆρξεν ὁ **Φραγκίσκος Σκουφός** ἐκ Κυδωνίας Κρήτης. Ἔσπουδασε Θεολογίαν καὶ φιλοσοφίαν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Κολλέγιον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Ρώμῃ. Τὸ 1669 διωρίσθη διδάσκαλος εἰς τὴν Φλαγγίνειον Σχολὴν ἐν Βενετίᾳ. Ἐγραψε ρητορικὴν καὶ πολλὰ ἄλλα.

Μὲ τοὺς χρόνους αὐτοὺς συμπίπτει ἡ δρᾶσις τοῦ **Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ** (1714 - 1779). Γεννηθεὶς εἰς τὸ χωρίον Ταξιάρχης κείμενον πλησίον τοῦ Μεγάλου Δένδρου τῆς Αἰτωλίας, νεώτατος ἐκάρη μοναχός. Διψῶν μάθησιν καὶ δρᾶσιν, κατώρθωσε μετὰ περιπετείαις νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Κων/πολιν, ἐγνωρίσθη καὶ ἐξετιμῆθη παρὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ πολλῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ὡς καταληφθεὶς ὑπὸ θείας ἐμπνεύσεως ἤρχισε τὸ θεῖον κήρυγμα ἀπὸ τοῦ 1760. Περιῆλθεν σχεδὸν ὅλην τὴν Ἑλλάδα, τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὴν Μακεδονίαν, Ἡπειρον, Θεσσαλίαν, Στερεὰν Ἑλλάδα, τὰς Ἰονίους νήσους. Τὰ κηρύγματα τοῦ Κοσμᾶ, γινόμενα εἰς γλώσσῃ τοῦ λαοῦ, διήγειρον ἀκράτητον ἐνθουσιασμὸν εἰς τὰς χιλιάδας τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἔσπευδε νὰ παρακολουθήσῃ τὸ κήρυγμά του. Εἰς τὰ τελευ-

Ἄδαμάντιος Κοραΐς.

ταῖά του ἔτη ὁ Κοσμάς κέντρον τῆς δράσεώς του εἶχεν ἐκλέξει τὴν Ἑπειρον. Ἐκεῖ συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον τὴν 24 Αὐγούστου 1779. Ἡ ἐκκλησία ἔταξεν αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς.

Ἀλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβη κατὰ τὴν φήμην ὁ Ἄδαμάντιος Κοραΐς (1748 - 1833), διότι εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ τὸ ἔθνος εἶδε τὸν κατ' ἐξοχὴν σοφὸν καὶ ἑρμηνευτὴν τῶν προγονικῶν συγγραμμάτων. Ὁ Κοραΐς ἦτο ἐπιμελέστατος καὶ ὀξύνους μελετητῆς, ἔγραψε πολλὰ καὶ ποικίλου περιεχομένου συγ-

γράμματα καὶ ἐσχολίασε καὶ ἐξέδωκεν ἀρχαίους Ἕλληνας συγγραφεῖς, Ξενοφῶντα, Πλάτωνα, Ἱπποκράτην, Θεόφραστον, Πλούταρχον (Ἑλληνικὴ Βιβλιοθήκη, 1807 - 1825). Εἶναι ἀπὸ τοὺς ὀλίγους Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι ἐξετιμήθησαν εἰς τὴν Ἑσπερίαν, ὅθεν καὶ ἐπροτάθη ἐπανειλημμένως ὡς μέλος τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν γραμμάτων. Πρὸ παντὸς ὅμως ἦτο εὐγενὴς φύσις, ἠγάπα περιπαθῶς τὴν πατρίδα του καὶ ἐγκατεστημένος εἰς Παρισίους, παντοιοτρόπως εἰργάσθη διὰ τὴν πνευματικὴν ἀφύπνισιν καὶ ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς.

Τοὺς ἐξαιρέτους αὐτοὺς ἄνδρας, οἵτινες κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους συνέβαλον εἰς τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὠνόμασαν **Διδασκάλους τοῦ Γένους**.

Δημοτικὴ ποίησις

Πλὴν τῆς λογίας λογοτεχνίας, ἡ ὁποία ἦτο προσιτὴ μόνον εἰς τοὺς ὀλίγους, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε δημιουργήσει ἤδη κατὰ τοὺς

μέσους χρόνους δημώδη ποιήσιν εις τὴν κοινῶς ὀμιλουμένην γλῶσσαν. Κατ' ἀρχὰς ἡ δημώδης ποίησις ἐμφανίζεται παρὰ τῷ λαῷ τῆς πρωτευούσης καὶ εἰς τὰ σκώμματα τῶν ἵπποδρομιῶν. Δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ ἀποκτήσῃ μεγάλην λαμπρότητα εἰς τὰ **ἀκριτικὰ ποιήματα** τῆς Μ. Ἀσίας, τὰ ὁποῖα ἐξεθείαζον τὰ ἐπικά κατορθώματα τῶν παραμεθορίων φρουρῶν, τῶν καλουμένων **ἀκριτῶν**, εἰς τοὺς διηνεκεῖς πολέμους μὲ τοὺς Ἄραβας. Βραδύτερον ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐθρήνησε τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ καθ' ὄλην τὴν διάρκειαν τῆς τουρκοκρατίας ἔψαλλε τὰ δεινοπαθήματα καὶ τοὺς πόθους του. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν τῶν ποιημάτων, τὰ ὁποῖα ὀνομάζονται **δημώδη ᾄσματα** τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶναι ἀριστουργήματα διὰ τὴν ἐκφραστικὴν δύναμιν καὶ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς. Ψάλλουν συνήθως τὰ ἀπλᾶ καὶ ἰσχυρὰ συναισθήματα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν λύπην, τὸν ἔρωτα, τὴν θλίψιν τοῦ θανάτου. Ἄλλα πάλιν ὑμνοῦν τὸν ἡρωϊσμόν τῶν ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμησαν τοὺς Τούρκους ἢ ἔπесαν θύματα τῆς ἀγριότητός των, ἰδίως τοὺς ἄρματολούς καὶ κλέφτας. Διαπνέονται ἀπὸ θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὴν φύσιν, τὰ ὑψηλὰ βουνά, τὸν Ὀλυμπον καὶ τὸν Κίτσαβον, πρὸς τὰ μεγάλα πτηνά, τὰ ὁποῖα ζοῦν εἰς τὴν ἐρημίαν τῶν ὀρέων. Ἐκδηλώνουν τὸ ἀνήσυχον ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς πολεμιστάς, οἱ ὁποῖοι ἀφήνοντας τὴν ἐστίαν των φεύγουν εἰς τὰ ὄρη. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐποιεήθησαν ἀναμφιβόλως ἀπὸ γυναῖκας, ἀπὸ συζύγους καὶ μητέρας ἢ ἀδελφὰς τῶν πολεμιστῶν. Τὰ δημώδη ᾄσματα ἐξύψωσαν τὸ φρόνημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ εἶναι τὰ γνησιώτερα μνημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς διανοητικῆς καταστάσεως αὐτοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας.

Ἀνάπτυξις τῆς Κρήτης

Ἐπὶ 4 1/2 αἰῶνας (1210 - 1669) ἡ μεγαλόνησος Κρήτη διετέλεσεν ὑπὸ ἐνετικὴν κυριαρχίαν. Οἱ Ἐνετοὶ παρὰ τὰς αὐθαιρεσίας των εἰς τὰ θρησκευτικὰ καὶ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ παπικοῦ κλήρου ἐκυβέρνησαν ἐπιεικῶς. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν των οἱ κάτοικοι εἶχον σχετικὴν ἐλευθερίαν εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον, διετήρησαν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν των καὶ εἶδον καλὰς ἡμέρας, ἰδίως ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως μέχρι τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρ-

κων. Οί Κρήτες καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ διάστημα ἠγάπησαν τὰ γράμματα, τὰ ἔθνη καὶ τὰς καλὰς τέχνας, ἰδίως τὴν ζωγραφικὴν καὶ ὠφελήθησαν ἀπὸ τὰς σχέσεις των μετὰ τὴν Δύσιν. Κατὰ τοὺς χρόνους λοιπὸν τῆς Ἐνετοκρατίας ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Κρήτην ἀξιόλογος λογοτεχνία. Ἐκαλλιεργήθη, ὅπως εἰς τὰς χώρας τῆς Δύσεως, ἡ λαϊκὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία ἔγινεν ἐξαιρετὸν ἐκφραστικὸν ὄργανον. Οἱ Κρήτες ἔγραψαν ἔργα εἰς πεζὸν λόγον, διεκρίθησαν ὁμως ἰδίως ὡς ποιηταί. Ἐγραψαν ποιήματα διδακτικά, τραγωδίας, κωμωδίας, ἔπη. Ἐκαλλιέργησαν πολὺ τὸ θρησκευτικὸν δράμα, τὸ λεγόμενον μυστήριον. Ἄριστον δεῖγμα αὐτοῦ τοῦ εἴδους εἶναι ἡ **Θυσία τοῦ Ἀβραάμ**, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Κρῆς ποιητὴς ἀνέστησεν εἰς 1154 πολιτικούς στίχους τὴν βιβλικὴν ὑπόθεσιν. Περὶ τὸ 1600 ὁ Ρεθύμνιος ποιητὴς **Χορτάτζης** ἔγραψε τὴν τραγωδίαν «**Ἐρωφίλη**», ἡ ὁποία παρὰ τὸ μᾶκρος της, περιέχει ὠραία μέρη καὶ ἰδίως χορικά. Τὸ ἔργον μαρτυρεῖ τὴν ἐπαφὴν τῆς Κρήτης μετὰ τὸν δυτικὸν κόσμον. Ἀλλὰ τὸ ἀξιολογώτερον προῖον τῆς κρητικῆς ποιήσεως εἶναι τὸ ἱπποτικὸν ἔργον τοῦ **Βισσέντζου Κορνάρου** ὁ «**Ἐρωτόκριτος**». Εἰς τὸ μακροσκελὲς αὐτὸ ρομαντικὸν ποίημα ὁ λαϊκὸς ποιητὴς ἐξυμνεῖ τὴν ἀνδρείαν, τὴν ἄδολον φιλίαν, τὰ εὐγενικὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ. Δικαίως τὸ ποίημα ἀπέβη λαϊκὸν καὶ ὑπῆρχον Κρήτες, οἱ ὁποῖοι ἐγνώριζον ὀλόκληρον τὸν «Ἐρωτόκριτον» ἀπὸ στήθους.

Κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς οἱ Κρήτες διεκρίθησαν καὶ εἰς τὰς τέχνας, ἰδίως εἰς τὴν ζωγραφικὴν. Τὸν 16ον αἰῶνα ἤδη ἠκμασεν ἡ ἀγιογραφικὴ βυζαντινὴ σχολὴ τοιχογραφίας, ἔλκουσα τὴν ἀρχὴν της πιθανῶς ἀπὸ τὰς τοιχογραφίας τοῦ Μυστρά. Τὰ ἔργα της διακρίνονται ἀπὸ τὰς ἀποτόμους φωτοσκιάσεις καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγλυφον ὄψιν τῶν ἀντικειμένων διὰ βιαίων ἀντιθέσεων, ἰδίως τῶν προσώπων καὶ τῶν γυμνῶν μερῶν, ὥστε παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν ἀναγλύφων. Δὲν παρημελήθησαν ἐν τούτοις αἱ φορηταὶ εἰκόνες, αἱ ὁποῖαι ὁμως ἀκολουθοῦν τὴν ἰδίαν τεχνοτροπίαν.

Σπουδαιότεροι ἀντιπρόσωποι τῆς κρητικῆς Σχολῆς κατὰ τὸν 15Τ' αἰῶνα εἶναι οἱ ἀγιογράφοι : **Θεοφάνης**, ὁ ὁποῖος τὸ 1535 ἐξέτελεσε τὰς τοιχογραφίας τοῦ καθολικοῦ τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὁρει μονῆς τῆς Λάυρας, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ὑπόδειγμα κρητικῆς τεχνοτροπίας. Ὁ Θεοφάνης ἐπηρέασθη ἀπὸ Ἰταλικά καὶ Βενετικά ἔργα,

ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ἠδυνήθη νὰ ὑποτάξῃ τὰ ξένα δάνεια εἰς τὴν Βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν. Ὁ **Ζώρξης** ζωγραφῆσας (1547) τὸ καθολικὸν τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει μονῆς τοῦ Διονυσίου. Εἰκονογράφοι φορητῶν εἰκόνων εἶναι : Ὁ **Μιχαὴλ Δαμασκηνὸς** (αἱ. 15Τ'-1Ζ'). Ἔργα αὐτοῦ σφύζονται πολλαχοῦ ἐν Ἑλλάδι (ἐν Κερκύρα, Ζακύνθῳ, Κρήτῃ, Ἀθήναις...). Ἐπίσης σημαντικαὶ τοιχογραφίαι τοῦ ὑπάρχουν εἰς τὸν ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνικὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Τὸν 1Ζ' αἰῶνα διεκρίθησαν ὁ ἐκ Ρεθύμνου **Ἐμμανουὴλ Τζάνες**, ὁ **Ἡλιοῦ**, ὁ **Μόσχος**, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1Ζ' αἰῶνος ὁ **Βίκτωρ** κ.ἄ.

Ἐκ τοῦ κλίματος τούτου ἐξῆλθεν ὁ ἀξιολογώτατος καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως **Δομήνικος Θεοτοκόπουλος**, περὶ τοῦ ὁποίου ἐγένετο ἤδη λόγος εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον.

Ἑπτανησιακὸς πολιτισμὸς

Ἰδιαίτουσαν θέσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἔχουν αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου. Αἱ ἑπτὰ νῆσοι τοῦ Ἰονίου πελάγους δὲν ἐγνώρισαν τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ διατελέσασι ὑπὸ τὴν ἐνετικὴν κυριαρχίαν καὶ βραδύτερον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Γάλλων, Ρώσων καὶ Ἀγγλῶν, ἐτήρησαν ἀμεσωτέραν ἐπαφὴν μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης. Ἔνεκα τούτου ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ἑπτάνησον καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κέρκυραν ἴδιος βίος καὶ πολιτισμὸς. Κατὰ τὸν 1Η' αἰῶνα τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτήρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦσαν εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἐξ αὐτῶν ἀπεφοίτησαν ἄνδρες διακριθέντες εἰς τὰ γράμματα, ὡς ὁ Μηνιάτης, ὁ Θεοτόκης, ὁ Βούλγαρις κ.ἄ. Ἀξιολογώτατον γεγονός εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶναι ἡ ἰδρυσις τῆς Ἰονίου Ἀκαδημίας. Ὁ διακεκριμένος Ἀγγλὸς φιλέλλην **Φρειδερίκος Νόρθ Γκίλφορντ**, υἱὸς ὑπουργοῦ καὶ γνωστος τῆς ἑλληνικῆς, τὸ 1824 ἰδρυσεν ἀνώτατον ἐκπαιδευτήριον εἰς τὴν Κέρκυραν ὀνομασθὲν **Ἰόνιος Ἀκαδημία**, ὅπου ἐδιδάσκετο κλασσικὴ φιλολογία, φιλοσοφία καὶ ἱστορία, φυσικὴ πειραματικὴ, νομικὴ καὶ ἰατρικὴ. Εἰς αὐτὸ ἐδίδαξαν ὁ **Κ. Ἀσώπιος**, **Ἀνδρέας Κάλβος** κ.ἄ.

Ἡ πίστις εἰς τὴν Ἀναγέννησιν τοῦ Ἔθνους

Ἐκκλησία λοιπὸν καὶ Κληρὸς, κοινοτικὴ αὐτοδιοίκησις καὶ ἔνοπλος ἀντίστασις, ὅπου ἦτο δυνατόν, πρὸς τούτοις ἐμπόριον καὶ ναυτιλία καὶ διανοητικὴ ἀνάπτυξις ἦσαν τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ στηρίγματα τοῦ δουλεύοντος Ἑλληνισμοῦ. Οἱ Ἕλληνες ὅμως ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς καταστροφῆς ἐπίστευσαν, ὅτι ἡ τουρκικὴ κυριαρχία θὰ ἦτο παροδική. Ἀλλ' ἡ ἀπελευθέρωσις κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἄλωσιν αἰῶνας ἦτο ψιλὸς πόθος, διότι οἱ Ἕλληνες δὲν ἔβλεπον διὰ τίνων μέσων ἦτο δυνατόν νὰ καμφθῆ ἡ κραταιὰ τῶν Ὄθωμανῶν αὐτοκρατορία, πρὸ τῆς ὁποίας ἔπτησσαν καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι. Μόλις βραδύτερον, ὅταν ἤρχισε καταρρέουσα ἡ ἰσχὺς τοῦ Σουλτάνου, ὁ πόθος τῆς ἀνεξαρτησίας μετεβλήθη εἰς πίστιν.

Ἐξεγέρσεις ὅμως, ἀπονενομημένοι ἔστω, δὲν ἔλειψαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κων / πόλεως μέχρι τοῦ 1821 σημειοῦνται ἐν τῇ ἰστορίᾳ ὑπὲρ τὰ δεκαπέντε σχέδια ἐξεγέρσεως καὶ ἔλαβον χώραν περὶ τὰ δέκα κινήματα τοπικοῦ χαρακτῆρος, τρεῖς δὲ μεγάλαι ἐξεγέρσεις, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία εὐθύς μετὰ τὴν ἄλωσιν, ἡ δευτέρα τὸν 12' αἰῶνα κατὰ τοὺς Τουρκοενετικούς πολέμους καὶ ἡ τρίτη κατὰ τὸν Τουρκορωσικὸν πόλεμον τοῦ 1770. Παράδειγμα καταπληκτικὸν εἶναι τὸ κίνημα τοῦ ἐπισκόπου Τρίκκης τῆς Θεσσαλίας Διονυσίου (τοῦ ἐπικληθέντος Σκυλοσόφου), ὅστις τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1612 ἀφοῦ συνέλεξεν 800 περίπου χωρικοὺς ἀπὸ τὰ ὄρη τῆς Ἠπείρου με ὀρμητικὴν ἐπίθεσιν εἰσῆλθεν εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὅπου κατέσφαξε πολλοὺς Τούρκους καὶ ἐπυρπόλησε τὸ μέγαρον τοῦ Τούρκου δικαστοῦ. Τὸ κίνημα ὅπως ἦτο φυσικὸν ἀπέτυχεν. Ὁ Διονύσιος συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον.

Κατὰ τὴν 1Ε', 1ΣΤ' καὶ 1Ζ' ἑκατονταετηρίδα μόνοι οἱ βασιλεῖς τῆς Δύσεως ἠδύναντο νὰ δώσουν χεῖρα βοηθείας εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς. Ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καθὼς καὶ οἱ πνευματικοὶ ἄρχοντές του δὲν ἠύχοντο κατὰ βάθος τὴν ἐκ μέρους τῶν Δυτικῶν σταυροφορίαν. Αἱ μεγάλαι αὐστριακαὶ νίκαι τοῦ τέλους τῆς 1Ζ' καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς 1Η' ἑκατονταετηρίδος δὲν εἶχον ἐνθουσιάζει τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' ὅταν κατὰ τὴν 1Η' ἑκατονταετηρίδα ἡ ὁμόδοξος Ρωσία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως ἀγῶνα,

Κλήρος και λαός είδον ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Τσάρου τὸν θεόπεμπτον ἐκδικητὴν καὶ λυτρωτὴν καὶ ὅλοι ἠσθάνοντο ὅτι ἐπλησίαζεν ἡ ὥρα τῆς ἀναστάσεως.

Σχέσεις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν Ρωσίαν τὸν ΙΗ' αἰῶνα

Ἡ προϊούσα παρακμὴ τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἔπεισε τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς πολιτικούς τῆς Ρωσίας ὅτι ἦτο εὐκόλον νὰ διαδεχθοῦν τοὺς Τούρκους ἐπὶ τῆς κληρονομίας τοῦ Βυζαντίου, ὡς φυσικούς δὲ συμμάχους των εἰς τὴν κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας πάλιν ἐθεώρησαν τοὺς χριστιανούς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου. Διὰ τοῦτο τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετροπόλεως δὲν ἔπαυσε νὰ ὑποβάλη διὰ παντὸς τρόπου τὸν ἱερὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἀποσείσουν τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Οἱ εἰς τὴν Πετρούπολιν μεταβαίνοντες Ἕλληνες ἀπέκτων ἀμέσως τὴν ρωσικὴν ἰθαγένειαν, ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς τὸν στρατὸν καὶ προήγοντο εἰς ἀξιώματα. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Κλήρος τῆς Μόσχας διετέλει εἰς συνεχῆ ἀλληλογραφίαν μετὰ τῶν τεθλιμμένων ἐκκλησιῶν τῆς Ἑλλάδος, ἔστελλεν εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὄρους διάφορα δῶρα, ἄμφια, σκεύη πολύτιμα, εἰκόνας, σταυροὺς κλπ. Ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) ἀνεγνώριζεν ὡς νόμιμον τὴν παλαιὰν ἀπαίτησιν τῆς Ρωσίας, ὅπως παρίσταται ὡς προστάτης τῶν ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανῶν. Πάντα ταῦτα, πρὸς τούτοις δὲ πολλὰι δημῶδεις προφητεῖαι ἐξέκαιον τὸν πόθον τῶν Ἑλλήνων καὶ καθίστων αὐτοὺς προθύμους νὰ ἀκούουν τὰς προσκλήσεις τῆς Ρωσίας. Διὰ τοῦτο μετὰ τῶν πολέμων τῆς Ρωσίας κατὰ τοῦ Σουλτάνου συνεδέθησαν κινήματα τῶν Ἑλλήνων, τὰ ὁποῖα εἶναι οἱ πρῶτοι πραγματικοὶ ἀγῶνες αὐτῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας.

Τὸ κίνημα τοῦ 1769

Ἡ κατὰ τῆς Τουρκίας πολιτικὴ τῆς Ρωσίας ἤρχισεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μεγάλου Πέτρου (1682 - 1725). Αὐτὸς πρῶτος διὰ πρακτόρων καὶ διὰ προκηρύξεων ἐπέδιωσε νὰ ἐξεγείρῃ εἰς ἐπανάστασιν τοὺς πρὸς Ν. τοῦ Δουνάβεως ὑποδούλους Χριστιανικοὺς λαούς,

ἄλλ' οὐδεμίαν ἀπήχησιν εἶχον τὰ κηρύγματα τοῦ ἰδίως μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, διότι δὲν ὑπέσχετο εἰς αὐτοὺς τὴν ἐπανίδρυσιν τοῦ ἐκπεσόντος ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου, ὅπερ ἀπετέλει τὸν διακαῆ πόθον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀντικατάστασιν τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας διὰ τῆς ἠπιωτέρας ρωσικῆς.

Πρώτη ἡ Αἰκατερίνη Β' ἡ Μεγάλη (1729 - 1796) ἀντιμετώπισε τὰ προβλήματα τῶν ὑποδούλων Χριστιανικῶν λαῶν κατὰ τρόπον διάφορον ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ἠκολούθησαν ὁ Μ. Πέτρος καὶ οἱ ἄμεσοι διάδοχοι αὐτοῦ. Ἡ Αἰκατερίνη δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη τῆς Βαλκανικῆς ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐλευθερίαν.

Μόλις ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον ἡ Αἰκατερίνη Β', ὁ εὐνοούμενος αὐτῆς **Γρηγόριος Ὁρλώφ** ἔστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν ἐκ Σιατίστης Γεώργιον Παπάζολην, ἕλληνα ἀξιωματικὸν τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ προετοιμάσῃ ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν μελετώμενον ρωσοτουρκικὸν πόλεμον. Οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Μάνης ἐφάνησαν δύσπιστοι εἰς τοὺς ὠραίους λόγους καὶ τὰς πλουσίας ὑποσχέσεις τοῦ Παπάζολη. Ἄλλ' ὁ ἔγκριτος προύχων τῶν Καλαμῶν Παναγιώτης Μπενάκης ἐφάνη προθυμότερος, ἐνῶ φῆμαι καὶ διαδόσεις ἐξηῖπτον τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ. Πανταχοῦ ἐπιστεύετο ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐμελεῖ νὰ ἐλευθερωθῆ ὑπὸ τῆς Ρωσίας. Ἐψιθυρίζετο ὅτι ἀκτινοβόλος σταυρὸς ἐπεφάνη ἐπὶ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ὅτι μάτην οἱ Τοῦρκοι προσεπάθουν νὰ ἀποδιώξουν τὸ θαυμάσιον σημεῖον καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὄρη ἀντήχησε τὸ δημῶδες ῥημα :

« Ἀκόμη τούτ' τὴν ἀνοιξη ραγιαδες, ραγιαδες,
Τοῦτο τὸ καλοκαίρι, ὅσο νᾶρθη ὁ Μόσκοβος
νὰ φέρῃ τὸ σεφέρι, Μωριά καὶ Ρούμελη ».

Διὰ τοῦτο ἡ Πελοπόννησος καὶ ἡ Στερεὰ ἐκινήθησαν, μόλις ἐφάνη εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας ὁ ρωσικὸς στόλος.

Τὴν 17 Φεβρουαρίου ὁ **Θεόδωρος Ὁρλώφ** ἀπεβιβάσθη εἰς Οἴτυλον μὲ ὀλίγας ἑκατοντάδας Ρώσων ἀξιωματικῶν καὶ ὀπλιτῶν. Ἐσχηματίσθησαν ἀμέσως ἐν Μάνη δύο μικρὰ ἐπαναστατικὰ σώματα πλαισιωθέντα δι' ἐλαχίστων Ρώσων ἕκαστον, ἡ ἀνατολικὴ καὶ ἡ δυτικὴ φάλαγξ « λεγεῶνες τῆς Σπάρτης ». Ἐκ τούτων ἡ μὲν δυτικὴ ἐκυρίευσεν τὴν Καλαμάταν, τὸ Λεοντάρι, τὴν Κυπαρισσίαν, ἡ δὲ

ισχυροτέρα ανατολική φάλαγξ κατέλαβε τὸν Μυστρᾶν, ὅπου ἐγκατεστάθη προσωρινή κυβέρνησις. Ἡ ἐπανάστασις ἐξηπλώθη ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰς βορείας ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου μέχρι Πατρῶν καὶ Κορίνθου, ἐπεξετάθη δὲ καὶ πέραν τοῦ Ἴσθμοῦ ἐπὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν Κρήτην ὑψώθη ἐπίσης ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰ Σφακιά ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Δασκαλογιάννη, ὁ ὁποῖος μετ' ὀλίγον εὔρε τραγικὸν τέλος. Κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου τοῦ 1770 ὀλόκληρος ἡ Πελοπόννησος πλὴν τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τῶν φρουρίων, ἡ Στερεὰ Ἑλλάς καὶ ἐν μέρει ἡ Θεσσαλία, ἡ Κρήτη, αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἰουνίου πελάγους εὐρίσκοντο ἐν ἐξεγέρσει.

Ὁ Θεόδωρος Ὀρλώφ, διευθύνων κάκιστα τὸν ἐπαναστατικὸν ἀγῶνα, ἐξήντηλσε τὰς μικρὰς δυνάμεις του πολιορκῶν τὴν Κορώνην. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἔφθασε μετὰ νέων πλοίων καὶ πολεμοφοδίων, ὁ **Ἀλέξιος Ὀρλώφ**, αἱ δυνάμεις τῶν Ρώσων δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς διὰ τὴν ἐπιχείρησιν. Ὄθεν ἡ κατὰ τῆς πρωτευούσης τῆς Πελοποννήσου Τριπόλεως ἐπίθεσις ἀπέτυχεν, ἐνῶ τὸ Διβάνιον ἐνήργησε δραστηρίως καὶ ἔστειλε κατὰ τῆς Πελοποννήσου πολυπληθεῖς ἄλβανικὰς ὀρδὰς. Αἱ Πάτραι κατελήφθησαν ἐξ ἐφόδου καὶ 3 χιλ. κάτοικοι ἐσφάγησαν μετὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Παρὰ τὴν Κορώνην οἱ συνενωθέντες μετὰ τῆς φρουρᾶς τῆς Τριπόλεως Ἀλβανοὶ κατέκοψαν 400 Μανιάτας συλλαβόντες αἰχμάλωτον τὸν ἀρχηγὸν τῶν **Ἰωάννη Μαυρομιχάλην**. Ὁ Ἀλέξιος Ὀρλώφ ἔφυγεν ἠττημένος εἰς Ναυαρίνον, ὅθεν ἔβλεπε τὸ χυνόμενον αἷμα τῶν συμμάχων του, καὶ τέλος ἀπελπισθεὶς ἀπέπλευσε τὴν 1 Ἰουνίου ἐγκαταλείψας τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν τύχην των. Κατὰ θάλασσαν ὁ Ὀρλώφ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος, διότι ὁ ρωσικὸς στόλος, χρησιμοποιοῦν πυρπολικά, κατάρθωσε νὰ καύσῃ τὸν τουρκικὸν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Τσεσμέ τὴν 26 Ἰουνίου 1770.

Τὸ κίνημα τῆς Πελοποννήσου ἐπνίγη εἰς τὸ αἷμα καὶ ἡ χώρα δεινῶς ἐληλατήθη ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, οἱ ὁποῖοι κατερχόμενοι καθ' ὀμάδας πρὸς νότον προέβησαν εἰς φοβερὰς καταστροφὰς καὶ σφαγὰς Χριστιανῶν εἰς Ἡπειρον, Θεσσαλίαν καὶ Στερεὰν Ἑλλάδα. Ἄλλ' οἱ Ἀλβανοὶ εἰσβολεῖς, ὑποκαταστήσαντες τοὺς Τούρκους εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Πελοποννήσου, μετεβλήθησαν εἰς μάστιγα ὄχι μόνον τῶν Χριστιανῶν ἀλλὰ καὶ τῶν Ὀθωμανῶν κατοίκων, τοὺς

ὁποίους ἐπίσης κατετυράνουν καὶ κατελήστευον. Τὸ κακὸν ἐπληθύνθη τόσον, ὥστε ἡ Υ. Πύλη ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Πελοπόννησον ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τὰ ληστρικὰ στίφη τῶν Ἀλβανῶν.

Τὴν ἐκκαθάρισιν ταύτην ἀνέλαβεν ὁ καπετὰν πασᾶς Χασάν Μαντάλογλου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἀπέτυχε νὰ πείσῃ τοὺς Ἀλβανοὺς νὰ ἀχωρήσουν εἰρηνικῶς, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν ἐλλήνων κλεφτῶν χορηγήσας εἰς αὐτοὺς ὄπλα καὶ πολεμοφόδια καὶ ὑποσχεθεὶς ἀμνηστίαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παρὰ τὴν Τρίπολιν καταστροφὴν τῶν Ἀλβανῶν (1779) προσέβαλε κατὰ τὴν τουρκικὴν συνθήειαν καὶ τοὺς συμμάχους του. Τότε θῦμα τῆς παρασπονδίας τῶν Τούρκων ἔπεσεν ὁ ἐκ Γορτυνίας ἀρματολὸς **Κωνσταντῖνος Κολοκοτρώνης** (1780), πατὴρ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ὁ ὁποῖος, παιδίον τότε, μόλις διεσώθη. Ἡ Μάνη ὑπεχρεώθη εἰς ὑποτέλειαν διοικουμένη ὑπὸ ἐγγωρίου μπῆ καὶ καταβάλλουσα 15 χιλ. γροσίων ἐτήσιον φόρον. Οὕτω θλιβερῶς διεψεύθησαν αἱ ὑποσχέσεις τῆς Αἰκατερίνης καὶ εἰς τὴν καρδίαν τῶν Ἑλλήνων ἀπέμεινε πικρία καὶ δυσπιστία πρὸς τοὺς βορείους ἐλευθερωτὰς.

Τὰ γεγονότα τῶν ἐτῶν 1787-1792

Λάμπρος Κατσώνης

Ἡ Αἰκατερίνη Β' ἐπειγομένη νὰ ρυθμίσῃ τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα πρὸς ὄφελος τῆς Ρωσίας κατέστρωσεν ἀπὸ τοῦ 1780 τὸ Ἑλληνικὸν Σχέδιον, τὸ ὁποῖον προέβλεπε τὴν ἀνόρθωσιν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ κληρονομικὸν ἡγεμόνα τὸν νεώτερον ἐκ τῶν ἐγγόνων τῆς Κωνσταντίνου, τὸν ὁποῖον ἐμόρφωσεν ἑλληνοπρεπιῶς. Τὸ σχέδιον τοῦτο ἀπεδέχθη μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Ἰωσήφ Β' ἔναντι ἐδαφικῶν ἀνταλλαγμάτων ὑπὲρ τῆς χώρας του καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1783 ὑφίστατο κατ' οὐσίαν συμμαχία μετὰ τῶν δύο αὐτοκρατόρων ἀποβλέπουσα εἰς τὸν διαμελισμὸν τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἡ ρωσοαυστριακὴ συμμαχία δὲν διήρκεσε μέχρι τέλους. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰωσήφ Β', ὁ ἀδελφὸς του νέος αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Λεοπόλδος Β' ἀντιμετωπίζων πολεμικὰς καὶ πολιτικὰς δυσχε-

ρείας έκλεισε μετά τῶν Τούρκων τὴν εἰρήνην τοῦ Σιστόβου (Ἰούλιος 1790) ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διατηρήσεως τοῦ πρὸ τοῦ πολέμου καθεστῶτος. Ἡ Αἰκατερίνη ὅμως συνέχισε νικηφόρως τὸν πόλεμον μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1792.

Τὸ 1788 ὁ Λάμπρος Κατσώνης, καταγόμενος ἐκ Λεβαδείας, λοχαγὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσίας, ἐξέπλευσεν ἐκ Τεργέστης μετὰ μικροῦ στόλου ἐξοπλισθέντος διὰ συνεισφορῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ φέροντος τὴν ρωσικὴν σημαίαν καὶ ἐπέδραμεν εἰς τὸ Αἶγαῖον. Αὐξήσας δὲ διὰ τῆς συλλήψεως τουρκικῶν πλοίων τὸν ἀριθμὸν τοῦ στόλου του εἰς 16 κατέστη τὸ φόβητρον τῶν Τούρκων εἰς τὴν Μεσόγειον. Κατεναυμάχησεν ἐπανειλημμένως τμήματα τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἐπεβίβασεν ἐπὶ τῶν πλοίων τὸν ὀνομαστὸν ὄπληρχηγὸν **Ἄνδρίτσον** μὲ 500 παλληκάρια, προσέβαλε τὸν τουρκικὸν στόλον μεταξύ **Ἄνδρου** καὶ **Εὐβοίας** καὶ κατετρόπωσεν αὐτόν. Τὴν ἐπομένην ὅμως εὐρεθεὶς μεταξύ τοῦ τουρκικοῦ καὶ τοῦ ἀλγερινοῦ στόλου δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν καὶ τὸ ὑπερέχον πυροβολικὸν καὶ διέφυγε μετ' ἀπελπιν ἀγῶνα ὁ περιβόητος καταδρομεύς. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ἠρνήθησαν εἰς αὐτὸν πᾶσαν βοήθειαν οἱ Ρῶσοι πράκτορες καὶ ἡ τσαρίνα κλείσασα τὸ 1792 τὴν εἰρήνην τοῦ Ἰασιού διέταξεν αὐτὸν νὰ παύσῃ τὰς κατὰ τῆς Τουρκίας ἐχθροπραξίας. Ἄλλ' ὁ Λάμπρος, ὁ ὁποῖος εἶχε καταρτίσει νέον στολισκόν, δὲν ὑπήκουσε καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1792 ἐξέδωσε τὴν περίφημον προκήρυξιν, τὴν «Φανέρωσιν τοῦ ἐξοχωτάτου χιλιάρχου καὶ ἱππέως Λάμπρου Κατσώνη», εἰς τὴν ὁποίαν ἀφοῦ καταγγέλει τὴν ἀχάριστον ἐκ μέρους τῆς Αἰκατερίνης ἐγκατάλειψιν τῶν Ἑλλήνων, κηρύττει ὅτι οἱ Ἕλληνες διὰ τῶν ἰδίων μόνον δυνάμεων θὰ ἀποκτήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των, καὶ ἀποβιβάσας τὸν Ἄνδρίτσον εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ Ταινάρου προσεκάλεσε τοὺς Λάκωνας εἰς ἐπανάστασιν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι δὲν ἐκινήθησαν, ὁ δὲ μπέης τῆς Μάνης **Ζαννέτος Γρηγοράκης** πιεζόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἠπέλιθσεν αὐτὸν ὅτι θὰ βαδίση ἐναντίον του. Τέλος προσβληθεὶς ὑπὸ ἰσχυρᾶς ναυτικῆς δυνάμεως διέλυσε τὴν ἐν Πόρτο - Κάγιο βάσιν του καὶ κατέφυγεν ἐπὶ πλοίου εἰς Ἰθάκην, ἐκεῖθεν δὲ μετὰ πολλὰς περιπετείας ἐπέστρεψεν εἰς Κριμαίαν, ὅπου ἀπέθανε τὸ 1804.

Ὁ δὲ Ἄνδρίτσος καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων διέσχισε

Λάμπρος Κατσώνης.

τὴν Πελοπόννησον καὶ μετὰ τραχεῖς ἀγῶνας διεσώθη εἰς τὴν Ἰθάκην. Ἄλλ' οἱ Ἐνετοὶ συλλαβόντες αὐτὸν τὸν μετέφεραν εἰς τὴν Ζάραν, ὅπου καὶ παρέδωσαν αὐτὸν εἰς τοὺς Τούρκους. Μετακομισθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐθανατώθη οἰκτρῶς. Τὰ κατορθώματα ὅμως τοῦ κλέφτου καὶ τοῦ καταδρομέως διετηρήθησαν εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ Αἰκατερίνη διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἰασιού ἐγκατέλειπε μὲ ἀδιαφορίαν τοὺς Ἕλληνας συμμάχους τῆς καὶ ἀπεψύχρα-

νεν οὕτω τὰς ὑπολειπομένας ἀπὸ τοῦ 1770 συμπαθείας τῶν Ἑλλήνων. Ἐπεκράτησε τότε ἀντὶ τῆς ρωσικῆς ἢ **γαλλικῆς ἐπιρροῆς**, διότι ἤδη ἐταράσσετο ἡ Εὐρώπη ὑπὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων ἐστρέφετο ἀπλήστως πρὸς τὰ θαυμάσια συνθήματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος.

Σούλι καὶ Ἄλῃ πασᾶς

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περίπου οἱ θρυλικοὶ ἀγῶνες τοῦ Σουλίου κατὰ τοῦ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων ἀνύψωσαν τὸ φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐνίσχυσαν τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἀναμετρηθῶν πρὸς τοὺς μουσουλμάνους.

Ὁ Ἄλῃ - Πασᾶς (1744 - 1822) ἦτο ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς φεουδάρχας, οἱ ὅποιοι ἐκμεταλλεζόμενοι τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης ἐσχεδίασαν τὴν ἴδρυσιν ἰδίας ἐξουσίας. Ὁ Ἄλῃς ἦτο, ὅπως καὶ ἄλλα δημιουργήματα τῆς πολυταράχου ἐκείνης ἐποχῆς, π.χ. ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου καὶ ὁ Μεχμέτ Ἄλῃς τῆς Αἰγύπτου, φύσις ἀνήσυχος, πλήρης ἀκαταλογίστου ὀρμῆς καὶ ἀκάμπτου ὠμότητος.

Ἐγεννήθη εἰς τὸ μικρὸν χωρίον τῆς Ἀλβανίας Τεπελένι. Ἡ νεότης τοῦ Ἀλῆ διήλθεν ἐν μέσῳ τῶν βιαίων παθῶν, τῶν δολοπλοκιῶν καὶ τῶν αἱματηρῶν προδοσιῶν ἢ ἐκδικήσεων, τῶν ὁποίων εὐρεῖα κονίστρα ἦτο τότε ἡ Τουρκία καὶ ἰδίως ἡ θρησκευτικῶς καὶ πατριαστικῶς διηρημένη Ἀλβανία. Ἀπέκτησε τὴν εὐνοίαν τῆς Πύλης διὰ προδοσίας τοῦ εὐεργέτου του πασᾶ τοῦ Δελβίνου καὶ ἔγινε κύριος τοῦ πασαλικίου τῶν Τρικάλων. Διὰ πλαστογραφήσεως τοῦ σουλτανικοῦ φερμανίου ἔγινε κύριος τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἔστερέωσε τὴν θέσιν του διὰ τῆς τόλμης ἢ διὰ τῆς ἔξαγορᾶς τῶν ἐν τῷ Διβανίῳ ἰσχυόντων. Οὕτω κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ τὸ κράτος του σχεδὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὸν Σουλτᾶνον. Ἔρχεται εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Ναπολέοντα καὶ προσλαμβάνει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του γάλλους ἀξιωματικούς. Ὁργανώνει στρατὸν 10 - 12 χιλ. καὶ ἐκτείνει τὴν ἐξουσίαν του εἰς τὴν μέχρι τοῦ Ὀλύμπου Μακεδονίαν καὶ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ἀλῆς ἐπεριποιεῖτο τοὺς χριστιανούς τρέφων μεγαλυτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτοὺς ἢ εἰς τοὺς μουσουλμάνους μισθωτοὺς του. Μετεχειρίζετο τὴν ἑλληνικὴν ὡς ὄργανον διπλωματικῆς συνεννοήσεως καὶ ὑπέθαλπτε τὸν πόθον τῶν Ἀλβανῶν περὶ ἀνεξαρτησίας καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων περὶ ἔθνικῆς ἀναγεννήσεως. Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὶ ὑπηρέτησαν τὸν περιβόητον σατράπην καὶ πολλοὶ τῶν πολεμιστῶν τοῦ 1821 καὶ τῶν δύο στρατοπέδων εἶχον ἐκπαιδευθῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ὡς λ.χ. ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρίτσου Ὀδυσσεύς, ὁ Καραϊσκάκης, ὁ Ὁμέρ - Βρυῶνης κ.ἄ. Κυρίως ὅμως δὲν ἠνείχετο τὰς φιλελευθέρους ἐκδηλώσεις καὶ συνέτριβε μετὰ πείσματος πᾶσαν ἀντίστασιν. Ἀλβανοὶ μπέτηδες καὶ κάτοικοι ὀλοκλήρων πόλεων ἐδοκίμασαν τὴν ἀπανθρωπίαν τοῦ ξίφους του, οἱ τολμηρότατοι τῶν Ἑλλήνων ἀρματολῶν, οἱ Κατσαντωναῖοι καὶ ὁ Βλαχάβας, ὑπέκυψαν εἰς τὴν δύναμιν ἢ τὸν δόλον του καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἄσματα ἐθρήνησαν τὰς 16 εὐγενεῖς γυναῖκας τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τῆς **Κυρᾶ Φροσύνης**, τὰς ὁποίας ὁ Ἀλῆς ἐπνιξεν εἰς τὴν λίμνην.

Οἱ Σουλιῶται ἦσαν Ἕλληνες ἀλβανόφωνοι, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸν 13' αἰῶνα φεύγοντες τοὺς Τούρκους εἶχον ἀποσυρθῆ εἰς τὰ ἄγρια Κασσιοπαῖα ὄρη τῆς νοτίου Ἠπείρου, εἰς δωδεκάωρον ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἱδρυσαν ἐκεῖ στρατιωτικὴν κοινότητα αὐτοδιοικουμένην, ἡ ὁποία περιέλαβε κατ' ἀρχὰς τέσσαρα καὶ βρα-

Ἄλῃ Πασᾶς.

χρήσιν τῶν ὄπλων.

Ὁ Ἄλῃς ἀπεφάσισε νὰ ἐξαφανίσῃ τὸν μικρὸν ὀρεινὸν λαόν, ὁ ὁποῖος ἠρίθμει τότε περὶ τοὺς 2.500 μαχητάς. Ἄλλ' ἡ πρώτη προσβολὴ κατὰ τὸ 1791 ἀπέτυχε τελείως, διότι οἱ Ἄλβανοὶ τοῦ δὲν ἐτόλμησαν νὰ εισδύσουν εἰς τὴν ἀγρίαν ὀρεινὴν χώραν καὶ διεσκορπίσθησαν λεηλατοῦντες τὴν πεδιάδα τῆς Παραμυθίας καὶ πολλοὶ κατεκόπησαν ὑπὸ τῶν αἰφνιδιαστικῶς ἐπιπεσόντων Σουλιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων.

Δύο ἔτη βραδύτερον ἐπετέθη μετὰ μεγαλυτέρας παρασκευῆς. Ἄλλ' ἡ διὰ δόλου ἐπιχειρηθεῖσα ἐπίθεσις δὲν ἐπέτυχε, διότι οἱ Σουλιῶται συνελθόντες ἐκ τῆς πρώτης ἐκπλήξεως ἀντέταξαν ἰσχυρὰν ἄμυναν ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς των Μπότσαρην καὶ Λάμπρον Τζαβέλλαν καὶ ἠνάγκασαν τὸν Ἄλῃν νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἰωάννινα τρίζων τοὺς ὁδόντας ἀπὸ ἀγανάκτησιν.

Ἐπὶ ὀκτῶ ἔτη ἄφησεν ἡσύχους τοὺς Σουλιώτας, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθον μεγάλαι ἀνατροπαὶ καὶ ὁ ἴδιος εἶχεν ἄλλας ἐνασχολήσεις. Ἡ εἰρήνη τοῦ Καμποφόρμιο (1797) παρέδιδεν εἰς τοὺς Γάλλους τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ὁ ἀπεσταλμένος τῆς δημοκρατίας ὕψωσε τὴν τρίχρουν σημαίαν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῆς Κερκύρας. Οὕτως

δύτερον ἔνδεκα χωρία. Ἐπλήρωνον φόρον εἰς τὴν Πύλην, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐφορολόγουν τὴν γειτονικὴν χώραν. Ἐλέγετο ὅτι ἐξήκοντα χωρία, τὰ χωρία τῶν Παρασουλιωτῶν λεγόμενα, ἐπλήρωνον φόρον εἰς τοὺς Σουλιώτας.

Ἡ κυριωτάτη ἐνασχόλησις τῶν Σουλιωτῶν ἦτο ἡ κτηνοτροφία, ἡ δὲ φύσις τοῦ τόπου καὶ αἱ συχναὶ συμπλοκαὶ μετὰ τῶν ὁμόρων κατέστησαν αὐτοὺς τραχεῖς καὶ πολεμικοὺς. Καὶ αὐταὶ αἱ γυναικῆς των ἐγνώριζον τὴν

ήνοιγετο εὐρὺ στάδιον εἰς τὰς ραδιοurgerίας τοῦ Ἄλῃ, ὁ ὁποῖος διενοεῖτο νὰ καταλάβῃ τοὺς μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν κατεχομένους λιμένας τῆς Ἡπείρου, Πρέβεζαν καὶ Πάργαν, καὶ νὰ θέσῃ τὸν πόδα ἐπὶ τῆς Κερκύρας. Κατ' ἀρχὰς προσεποιήθη φιλιάν πρὸς τοὺς νέους γείτονάς του. Ἐδέχθη ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα καὶ ἔδειξεν ἑαυτὸν πρόθυμον νὰ κατηχηθῆ εἰς τὰ κηρύγματα τῶν Ἰακωβίνων. Οὕτω τῇ ἀνοχῇ τοῦ γάλλου διοικητοῦ τῆς Κερκύρας παρεσκεύασε στόλον εἰς τὸν κόλπον τῆς Ἄρτης, κατέλαβεν αἰφνιδιαστικῶς ἑλληνικὰ χωρία τῆς παραλίας καὶ κατέσφαξε τοὺς κατοίκους. Ὁ Ναπολέων ἐστρατεύων εἰς Αἴγυπτον ἔστειλεν ἀπὸ τὴν Μάλταν τοὺς χαιρετισμούς του εἰς τὸν φίλον τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Ὁ Ἄλῃς ἐπὶ τινα χρόνον ἀκόμη προσεποιήθη ὅτι γοητεύεται ἐκ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ γάλλου στρατάρχου, αἴφνης ὁμως ἔρριψε τὸ προσωπεῖον, συνέλαβε καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ναπολέοντος, προσέβαλε τὴν ὑπὸ 300 γάλλων φρουρουμένην Πρέβεζαν καὶ καταλαβὼν αὐτὴν παρέδωκεν εἰς τὴν σφαγὴν καὶ τὴν δῆωσιν (1798).

Μετὰ ταῦτα ἐκινήθη κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Παρεσκεύασεν εἶδος ἱεροῦ πολέμου κατ' αὐτῶν προσπαθῆσας νὰ ἐκκαύσῃ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν τουρκαλβανῶν. Οἱ δερβίσαι καὶ σείχαι (ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων) ἐξῆψαν τὸ κατὰ τῶν γκιαούρηδων κοινὸν μῖσος τῶν Μωαμεθανῶν. Οὕτω διὰ παρασκευῆς ἀξιολόγου καὶ 10 χιλ. ἀνδρῶν προσέβαλε τοὺς Σουλιώτας. Μὴ ἐπιτυχῶν ὁμως νὰ καταλάβῃ αὐτοὺς ἐξ ἐφόδου μετέβαλε τὴν πολιορκίαν εἰς ἀποκλεισμὸν κατασκευάσας ὠχυρωμένους πύργους εἰς τὰς διεξόδους τῶν στενοποριῶν. Ὁ ἄνισος ἀγὼν διήρκεσε τρία ἔτη (1800 - 1803), κατὰ τὰ ὁποῖα οἱ Σουλιῶται ἔδειξαν ἀπαράμιλλον ἀνδρείαν. Ὁ Φῶτος Τζαβέλλας, ὁ ἥρωικὸς υἱὸς τοῦ Λάμπρου, ὁ καλόγηρος Σαμουῆλ καὶ ἄλλοι εἶναι οἱ ἥρωες τῶν ἐπικῶν ἐκείνων περιπετειῶν. Τέλος οἱ Σουλιῶται ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποχωρήσουν ὑπόσπονδοι ἐκ τῶν χωρίων των, ἀλλ' ὁ Ἄλῃς παρασπονδῆσας προσέβαλε τοὺς ὑποχωροῦντας, αἱ δὲ Σουλιώτισσαι περιελθοῦσαι εἰς ἀπόγνωσιν, ἀπεφάσισαν νὰ θυσιασθοῦν, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ταπείνωσιν (Χορὸς τοῦ Ζαλόγγου). Μόνον μέρος τῶν κατοίκων διεσώθη εἰς Πάργαν καὶ διεπεραιώθη ἐκεῖθεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ΄

ΠΑΡΑΜΟΝΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία κατὰ τὴν ἀρχὴν
τοῦ 10' αἰῶνος. — Τὸ τουρκικὸν πρόβλημα

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 10' αἰῶνος ὁ Σουλτᾶνος εἶναι ἀκόμη κύριος εὐρυτάτων κτήσεων εἰς τὰς τρεῖς ἡπείρους. Εἰς τὴν Εὐρώπῃ ἐξουσιάζει τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν, τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Ἀλβανίας, καθὼς καὶ τὰς ἑλληνικὰς νήσους πλὴν τῶν Ἰονίων νήσων, αἱ ὁποῖαι πλὴν ἐπιδρομῶν τινων δὲν ἐγνώρισαν τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Ἐκτὸς τούτων ἡ Τουρκία κατέχει ὅλην τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Σερβίαν, τὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην. Πέραν τοῦ Δουνάβεως ἡ Μολδαυία καὶ ἡ Βλαχία μετὰ τῆς Βεσσαραβίας ἀποτελοῦν δύο ἡγεμονίας φόρου ὑποτελεῖς, τὰς ὁποίας διοικοῦν χριστιανοὶ ἡγεμόνες διοριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. Τοὺς ἡγεμόνας

τῶν παραδουναβίων ἐπαρχιῶν λαμβάνει ὁ Σουλτᾶνος ἀπὸ τοῦς Φαναριώτας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Εἰς τὴν Ἀσίαν οἱ Τοῦρκοι ἐξουσιάζουν τὴν Μ. Ἀσίαν καὶ τὸν Πόντον μέχρι τῆς Γεωργίας, τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Ἀραβίαν. Εἰς τὴν Ἀφρικὴν πλὴν τῆς Αἰγύπτου ἔχει τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Κυρηναϊκῆς, τῆς Τριπόλεως καὶ τοῦ Ἀλγερίου.

Τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἔγινε καταφανὲς ὅτι ἡ τουρκικὴ αὐτοκρατορία δὲν εἶχε τὴν δύναμιν νὰ συγκρατήσῃ τὰ μέλη της. Ὁ Σουλτᾶνος δὲν εἶχε χρήματα οὔτε ἦτο εἰς θέσιν νὰ κινητοποιήσῃ τὸν στρατὸν του. Τὸ παλαιὸν στρατιωτικὸν σύστημα τῶν Τούρκων εἶχε καταπέσει, τὸ περίφημον σῶμα τῶν Γενιτσάρων ἦτο μᾶλλον πληγὴ τῆς ἐξουσίας καὶ τὰ **ὀτζακιά** των (στρατῶνες) διαρκῆς ἐστία στασιῶδους ἀναβρασμοῦ. Ἡ δὲ διαφθορὰ τῶν κυβερνητικῶν ὀργάνων ἐπροχώρει διαρκῶς βαθύτερον. Τὴν κρατοῦσαν σύγχυσιν εἰς τὸ κράτος ἐνίσχυσεν ἡ **μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια** ἡγεμόνων τινῶν καὶ πολιτικῶν τῆς Τουρκίας. Κατὰ τὸ τέλος δηλονότι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως μετεδόθη καὶ εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν ἡ ἀναμορφωτικὴ τάσις. Ὁ **Σελὶμ Γ'** (1789 - 1807) ἐπεχείρησε τὸν ἐξευρωπαϊσμὸν τῆς Τουρκίας εἰσάγων εὐρείας οἰκονομικὰς καὶ στρατιωτικὰς μεταρρυθμίσεις, συντρίβων τοὺς δυσηγίους Γενιτσάρους καὶ ἐγκαινιάζων τὴν **πεφωτισμένην δεσποτείαν**. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξήγειρε κατ' αὐτοῦ τοὺς παλαιοτούρκους, τοὺς οὐλεμάδες καὶ τοὺς Γενιτσάρους καὶ ἀφύπνισεν εἰς τοὺς ὑποδούλους τὰς κοιμωμένας δυνάμεις. Εἰς πολλὰ μέρη σατράπαι ἰσχυροὶ ἐπεχείρησαν νὰ ἀποσπασθοῦν ἐκ τοῦ κέντρου ἐκμεταλλεόμενοι τὴν ἀδυναμίαν τῆς Πύλης, ὅπως ὁ Ἀλῆς τῶν Ἰωαννίνων, ὁ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς τῆς Αἰγύπτου.

Ὑπὸ τὰς περιστάσεις αὐτὰς ἐφάνη ὅτι τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου δὲν ἦτο βιώσιμον καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Εὐρώπης ἐσκέφθησαν πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπωφεληθοῦν καλύτερον ἀπὸ τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ. Τότε ἤρχισεν ὁ περὶ τὴν Τουρκίαν ἀνταγωνισμὸς τῶν Εὐρωπαίων. Ἐκάστη μεγάλη δύναμις ἐπέδιωκε τὸ ἴδιον συμφέρον, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τούτου προῆλθον δύο μεγάλα γεγονότα ἀντίθετα τῶν προσδοκιῶν τῶν διπλωματῶν. Ἀφ' ἑνὸς παρετάθη ἡ ἐν τῇ Βαλκανικῇ κυριαρχία τῶν Τούρκων, ἀφ' ἑτέρου οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἀνέκτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἡ μεγάλη

ἐξέγερσις τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821 ἔθεσεν ὑπὸ τὴν πραγματικὴν αὐτοῦ μορφήν τὸ **τουρκικὸν πρόβλημα**.

Ἐπίδρασις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἶχε διαλυτικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς Τουρκίας. Βαθύτερον τῶν ἄλλων ἔθνῶν τῆς Βαλκανικῆς συνεκίνησε τοὺς Ἕλληνας. Ἦδη πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως οἱ Γάλλοι φιλόσοφοι εἶχον διασύρει τὸν δεσποτισμὸν τοῦ Σουλτάνου. Πρὸ τοῦ πολέμου τοῦ 1788 ὁ Βολταῖρος ἔγραφεν εἰς τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίνην: «Κτυπήσατε τοὺς Τούρκους ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς πείσμα τοῦ ἐν Πολωνίᾳ ἐξάρχου τοῦ Πάπα, ὁ ὁποῖος διάκειται πρὸς αὐτοὺς τοσοῦτον φιλικῶς. Θριαμβεύσατε συγχρόνως κατὰ τοῦ ἁγίου πατρὸς καὶ τοῦ Μουφτή. Θὰ εἶναι ὠραῖον θέαμα νὰ ἴδῃ τις δύο αὐτοκρατεῖρας νὰ σύρουν ἀπὸ τῶν ὠτων εἰς τὴν Ἀσίαν τὸν χονδρὸν Μουσταφᾶν». Ἡ δὲ διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου εὔρεν ἰσχυρὰν ἀπήχησιν εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Οἱ Ἕλληνες φοιτηταὶ τῶν Παρισίων καὶ τῶν ἰταλικῶν πόλεων κατελήφθησαν ὑπὸ θερμοῦ ζήλου πρὸς τὰς ἰδέας τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις τοῦ ἔθνους, ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ ἔμπορος, ἄρχοντες καὶ λαός, ὁ ποιμὴν τῶν ὀρέων καὶ ὁ Φαναριώτης εὐπατρίδης, ἐπεθύμουν τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τούτων εἰς τὴν Ἀνατολήν. Βραδύτερον ὁ Κολοκοτρώνης ὠμολόγησεν ὅτι ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς του **σημαίνουσα ὡς σάλπιγξ τῆς ἐσχάτης κρίσεως, ὅτι ἐγγίζει ἡ ἡμέρα τῆς ἐλευθερίας**. Διὰ τοῦτο βαθεῖα συγκίνησις διακατεῖχε τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν κατὰ τὸν χρόνον τῆς ναπολεοντείου ἐκστρατείας κατὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἦδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 11^{οῦ} αἰῶνος εἶχον γίνεαι ζωηρότεροι αἱ μετὰ τῆς Γαλλίας σχέσεις καὶ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι καὶ ναυτικοὶ μετακομίζοντες τὸν ρωσικὸν σίτον εἰς τοὺς λιμένας τῆς Γαλλίας ἐλάμβανον ἐκεῖθεν χρυσὸν καὶ τὰς νέας ἰδέας περὶ ἐλευθερίας.

Ρήγας ό Φεραϊός (1757- 1798)

Τήν τάσιν ταύτην αντιπροσωπεύει ιδίως ό ένθερμος κήρυξ τής έλευθερίας Ρήγας Φεραϊός.

Ό Ρήγας έγεννήθη εις τό Βελεστίσιον τής Θεσσαλίας και δια τοϋτο έγράφετο Βελεστινλής. Άλλ' οί Έλληνες λόγιοι, υποθέτοντες ότι εις τήν θέσιν τοϋ Βελεστίνου έκειντο αί άρχαία Φεραί, ώνόμαζον αϋτόν Φεραϊόν. Ήτο ύπέροχος φυσιογνωμία, όμοίαν τής όποίας ή Βαλκανική σπανίως είδεν άπό πολλών αιώνων. Άκοίμητος φιλομάθεια και θερμή άφοσίωσις εις τό ιδανικόν έχαρκτηρίζον αϋτόν και συγχρόνως νεανική πίστις, ή όποία δέν ύπολογίζει τās δυσκολίας. Διδαχθείς τās έγκύκλια μαθήματα έν Ζαγορά τοϋ Πηλίου ειργάσθη επί τινα έτη ως διδάσκαλος. Άλλά ποθών έλευθερίαν μετέβη εις τās παραδουναβίους ήγεμονίας, όπου προσελήφθη ως γραμματεϋς τοϋ ήγεμόνος. Έκει, καθώς διηγείται ό έταίρος και βιογράφος του Περραιβός, έπροξένησεν εις τήν ψυχήν του βαθειαν έντύπωσιν ή τότε έκραγείσα γαλλική επανάστασις και έγέννησε παρ' αϋτῶ τόν πόθον νά μάθη τήν γαλλικήν, δια νά κατανοήση τό μέγα γεγονός. Πράγματι έμαθε τήν γαλλικήν, και έμβαθύνας εις τās δόγματα τής έλευθερίας ανέλαβε νά μυήση εις τās ιδέας ταύτας όσους ήδύνατο. Κατώρθωσε νά κατηχήση όχι μόνον πολλούς προκρίτους και άρματολούς, αλλά λέγεται ότι προσείλκυσε και τόν περίφημον Πασβάνογλου τοϋ Βιδινίου. Συγχρόνως τās ποιήματά του μετέδιδον τήν συγκίνησιν καθ' όλην τήν Έλλάδα. Ό Ρήγας συνέθεσε τό θούριόν του ως Μασσαλιώτιδα τής έλληνικής επαναστάσεως.

Τήν επανάστασιν έφαντάζετο ως γενικήν έξέγερσιν τῶν λαῶν τής Τουρκίας κατά τοϋ άπολυταρχικοϋ Σουλτάνου.

«Βούλγαροι κι' Άρβανίται και Σέρβοι και Ρωμιοί,
νησιῶται κι' Ήπειρῶται μέ μιὰ κοινή όρμή,
γιὰ τήν έλευθερία νά ζώσουμε σπαθί.

.....

ν' ανάψουμε μιὰ φλόγα εις όλην τήν Τουρκιά,
νά τρέξη άπ' τήν Μπόσνα έως τήν Άραπιά».

Τό 1796 ό Ρήγας μετέβη εις τήν Βιέννην, όπου ήκμαζε τό μετὰ

Ρήγας ὁ Φεραῖος.

τῆς Ρούμελης ἐμπόριον καὶ ὑπῆρχον πολλοὶ εὐποροῦντες ὁμογενεῖς, τοὺς ὁποίους προσεπάθησε νὰ μύησῃ εἰς τὰς ιδέας του. Ἐκεῖ ἦλθεν εἰς προσωπικὴν συνεννόησιν μετὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας στρατηγοῦ Μπερναντότ, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες συνεζήτουν παταγωδῶς εἰς τὰ καφενεῖα τῆς Βιέννης περὶ προσεχοῦς διαλύσεως τῆς Τουρκίας.

Ὁ Ρήγας ἦτο ἰδεολόγος ἄνευ πρακτικότητος. Διὰ τοῦτο ἐφαντάσθη ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν πραγματοποίησιν τῶν

ἐθνικῶν πόθων του διὰ τοῦ Ναπολέοντος, τὸν ὁποῖον θεώρει ὡς πρόμαχον τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν. Εἰς Βιέννην ἐκτυπώνει μὲ τὴν ἐνίσχυσιν εὐπόρων ὁμογενῶν τὰ ἐπαναστατικά του φυλλάδια, τὴν προκήρυξίν του, ἐπίσης **τὴν Χάρταν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος**. Ἐκ τῆς Βιέννης ὁ Ρήγας μετέβη εἰς Τεργέστην, σκοπὸν ἔχων νὰ διέλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν Ναπολέοντα. Ἄλλ' ἢ αὐστριακὴ ἀστυνομία περιεκύκλωσε τὴν νύκτα τὸ ξενοδοχεῖον του καὶ εὐροῦσα κιβώτια πλήρη ἐπαναστατικῶν ἐντύπων, τὸν συνέλαβε. Μεταφερθεὶς εἰς Βιέννην ὑπεβλήθη εἰς αὐστηρὰν ἀνάκρισιν. Ἡ κυριωτέρα κατηγορία κατὰ τοῦ Ρήγα καὶ τῶν ὁπαδῶν του ἦτο, ὅτι παρεσκεύαζον ἐπανάστασιν εἰς φιλικὴν πρὸς τὴν Αὐστρίαν χώραν. Μετὰ μακρὰς συνεννοήσεις πρὸς τὴν Πύλην, ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις παρέδωσε τὸν Ρήγα καὶ ἑπτὰ ἐκ τῶν συλληφθέντων ἐταίρων του εἰς τὸν πασᾶν τοῦ Βελιγραδίου. Ἡ θανάτωσις αὐτῶν κατὰ ἀσφαλεστέραν πηγὴν ἔγινε τὴν νύκτα τῆς 24 Ἰουνίου 1798 εἰς Βελιγράδιον. Οἱ μετὰ τοῦ Ρήγα συμμαρτυρήσαντες πατριῶται ἦσαν : Ὁ Εὐστράτιος Ἀργέντης, ἔμπορος ἀπὸ τὴν Χίον. Ὁ Δημήτριος Νικολίδης, ἰατρός ἐξ Ἰωαννίνων, ὁ Ἀντώνιος Κορω-

νίος, ἔμπορος καὶ λόγιος ἀπὸ τὴν Χίον, ὁ Ἰωάννης Καρατζᾶς, λόγιος ἀπὸ τὴν Λευκωσίαν τῆς Κύπρου, ὁ Θεοχάρης Γεωργίου Τουρουντζίας ἔμπορος ἀπὸ τὴν Σιάτισταν, ὁ Ἰωάννης Ἐμμανουήλ φοιτητῆς Ἰατρικῆς ἀπὸ τὴν Καστοριὰν καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Παναγιώτης Ἐμμανουήλ υπάλληλος τοῦ Ἀργέντη.

Φιλικὴ Ἐταιρεία

Μετὰ τὸ Συνέδριον τῆς Βιέννης, κατὰ τὸ ὁποῖον οὐδεμία ἐλήφθη ἀπόφασις ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος περιέπεσεν εἰς ἀθυμίαν καὶ ἀπογοήτευσιν. «Τότε εἶδα, λέγει ὁ Κολοκοτρῶνης εἰς τὰ Ἀπμνημονεύματά του, πῶς ὅ,τι κάμωμεν, θὰ τὸ κάμωμεν μονάχοι καὶ δὲν ἔχουμε ἐλπίδα καμμιά ἀπὸ τοὺς ξένους». Οἱ Ἕλληνες ἀποκαμόντες νὰ ἀναμένουν τὴν ἐλευθερίαν των ἀπὸ τὰ Χριστιανικὰ Ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἀπεφάσισαν νὰ στηριχθοῦν εἰς τὴν ἀρετὴν των καὶ τὰ ὄπλα των. Ἐντὸς τοιοῦτου κλίματος ἰδρύθη ἡ Ἐταιρεία τῶν Φιλικῶν. Αἱ πληροφορίες μας περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς εἶναι ἀνεπαρκεῖς. Ἐγενήθη ἐπὶ ρωσικοῦ ἐδάφους εἰς τὴν Ὀδησσόν, ὅπου ἀνέκαθεν ἤκμαζε τὸ ἐλληνικὸν ἐμπόριον. Ἰδρυσαν αὐτὴν ἄνδρες οὔτε ἐπὶ γένει οὔτε ἐπὶ παιδείᾳ διακρινόμενοι, ἀλλὰ δραστήριοι καὶ ἀποφασιστικοὶ (1814) ὁ Νικόλαος Σκουφᾶς ἐξ Ἄρτης, ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ ἐξ Ἰωαννίνων καὶ ὁ Ἐμμανουήλ Ξάνθος ἐκ Πάτμου. Ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσημότητα τῆς ἀρχῆς καὶ τὴν μηδαμινότητα τῶν μέσων τῆς αὐτῆ ταχέως ἐξηπλώθη καὶ συνέδεσε πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ καὶ τὰ μάλιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ πρῶτοι ἰδρυταὶ τῆς ἑταιρείας ὠνόμασαν αὐτὴν Ἐταιρείαν τῶν φιλικῶν καὶ προσεπάθησαν νὰ δώσουν εἰς αὐτὴν τὴν ὀργάνωσιν τῶν μυστικῶν ἑταιρειῶν. Ἄλλ' ἡ σκόπιμος διάδοσις ὅτι ὀπισθεν τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἐταιρείας κρύπτεται μεγάλη δύναμις, προσέδιδεν εἰς αὐτὴν αἴγλην. Τοῦτο ἦτο τὸ θρυλούμενον ἐπιτηδεῖως περὶ τῆς Ἀρχῆς, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐδηλοῦτο ὅτι τὴν δρᾶσιν τῆς ἑταιρείας διευθύνει μυστικῶς ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὑπουργὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, ἢ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας. Ἐντὸς ὀλίγου ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε΄, ὁ μπέης τῆς

Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης (1792-1826).

Μάνης Μαυρομιχάλης, πλείστοι ἄρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων ἦσαν μεμυημένοι εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἑταιρείας, ἡ ὁποία περὶ τὸ 1819 - 1820 ἦτο κοινὸν θέμα τῶν λόγων καὶ τῶν σκέψεων τῶν Ἑλλήνων. Ὅλοι ἐπίστευον ὅτι δάκτυλος ρωσικὸς διέπει τὰ πάντα ἀοράτως καὶ ὁ ἀκράτητος ζῆλος καὶ ἡ ἀθυροστομία πολλῶν ἔβαλον πολλὰκις εἰς κίνδυνον τὴν ἀδελφότητα.

Ἀλέξανδρος
Ὑψηλάντης
ἄρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας

Ὅτε ἐξηπλώθη ἡ Ἑταιρεία, οἱ διευθύνοντες αὐτὴν ἤσθάνθησαν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην νὰ ἀναθέσουν τὴν ἀρχὴν εἰς ἄνθρωπον ἐμπνέοντα σέβας καὶ ἐμπιστοσύνην. Ὅθεν ἔστειλαν εἰς Πετρούπολιν τὸν Ἐμμ. Ξάνθον, διὰ νὰ προσφέρῃ τὴν ἀρχὴν τῆς ἑταιρείας εἰς τὸν Καποδίστριαν, τὸν Ἕλληνα ὑπουργὸν τοῦ Τσάρου. Ἄλλ' ὁ Ξάνθος ἔφθασεν εἰς Πετρούπολιν εἰς ἀκατάλληλον ὥραν. Διότι πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἐκραγῆ ἑπανάστασις εἰς τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ ἡγεμόνος Φερδινάνδου Ζ' (1820) καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ἐλάμβανον μέτρα πρὸς κατάπνιξιν τοῦ φιλελευθέρου κινήματος. Διὰ τοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τύχῃ εὐμενοῦς ὑποδοχῆς εἰς τὴν ρωσικὴν αὐλὴν ἀπεσταλμένος μυστικῆς ἑταιρείας. Ὁ Καποδίστριας δὲν ἐδέχθη τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἑταιρείας καὶ ὁ Ξάνθος ἐστράφη πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην.

Ὁ Ἄλ. Ὑψηλάντης (1792 - 1828) κατήγετο ἀπὸ ἀρχαίαν Φαναριώ-

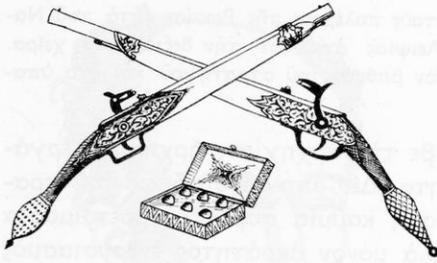
τικήν οικογένειαν. Είχε διαπρέψει εις τούς πολέμους τῆς Ρωσίας κατὰ τοῦ Ναπολέοντος καὶ εἰς τὴν μάχην τῆς Λειψίας ἀπώλεσε τὴν δεξιάν του χεῖρα. Ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ πρίγκιπος, τὸν βαθμὸν τοῦ στρατηγοῦ καὶ ἦτο ὑπασπιστὴς τοῦ Τσάρου.

Ὁ Ὑψηλάντης ἀφοῦ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν, ἤρχισε νὰ ἐργάζεται μετὰ ζῆλον καὶ δραστηριότητα. Δὲν ἀντελήφθη ὅμως τὴν πραγματικὴν κατάστασιν, ὅτι δηλαδὴ καμμία σοβαρὰ προετοιμασία δὲν ὑπῆρχε διὰ τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ μόνον ἀκράτητος ἐνθουσιασμοῦ καὶ κινήσεως ἰσχυρὰ ἀνὰ τὸ Πανελλήνιον καὶ ἀναμονὴ ὅτι κάτι μέγα πρόκειται νὰ συμβῆ.

Δύναμις τῶν ἐμπολέμων

Κατὰ τῆς ἐξεγειρομένης Ἑλλάδος ἢ Τουρκία δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἀποστείλῃ μεγάλας στρατιωτικὰς δυνάμεις, διότι, καθὼς προείπομεν, τὸ παλαιὸν στρατιωτικὸν τῆς σύστημα ἦτο ἐν παραλύσει καὶ οἱ Γενίτσαροι δὲν ἦσαν πλέον οἱ φοβεροὶ μαχηταὶ τοῦ ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνος. Κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἡ Πύλη ἔστειλε διαρκῶς ἀνεπαρκεῖς καὶ κακῶς ἐφωδιασμένας δυνάμεις καὶ τὸ πυροβολικὸν τῆς ἦτο κακόν. Διὰ τοῦτο συνήθως δὲν ἦτο ἀξία λόγου ἡ ὑπεροχὴ τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὅποιοι σχεδὸν μέχρι τέλους ἔστερουῦντο πυροβολικοῦ. Τὸ ἵππικὸν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ δράσῃ εἰς τὴν ὄρεινὴν χώραν καὶ πολλὰκις ἦτο βαρὺ κώλυμα ἕνεκα ἐλλείψεως χόρτου. Κατὰ τῶν κακῶς ἐφωδιασμένων καὶ κακῶς ὀδηγούμενων τούτων δυνάμεων οἱ Ἕλληνες διεξήγον ἐπιτυχή **κλεφτοπόλεμον**.

Μεγάλην σημασίαν διὰ τὸν ἀγῶνα εἶχε τὸ μέγα πλῆθος τῶν φρουρίων, τὰ ὅποια κατεῖχον οἱ Τούρκοι εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλὰ πάντα ἀνεξαιρέτως ἦσαν παρημελημένα καὶ δὲν εἶχον οὔτε πολεμοφόδια οὔτε τροφὰς ἀρκετὰς. Ὁ δὲ ἀνώτερος τουρκικὸς στόλος δὲν κατάρθωσε νὰ τροφοδοτήσῃ τὰ φρούρια, διότι οὗτος ἦτο, ὅπως πάντοτε, παρημελημένος. Εἰς τὸν ναύσταθμον τῆς Κων/πόλεως ὑπῆρχε σημαντικὸς ἀριθμὸς πολεμικῶν πλοίων ὠπλισμένων διὰ μεγάλου ἀριθμοῦ τηλεβόλων. Πλὴν τούτων ὁ Σουλτᾶνος ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ τὸ ναυτικὸν τοῦ Ἀλγερίου καὶ τοῦ Μεχμέτ

Πιστόλες καὶ σφαῖρες τῶν χρόνων τῆς
Ἐπαναστάσεως.

λοὶ καὶ οἱ κλέφται. Τὰ ὄπλα καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν πολεμιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν διάφορα. Τὸ ἐπικρατοῦν πυροβόλον ἦτο τὸ ἐφωδιασμένον διὰ πυριτολίθου (**τσακμάκι**) μετὰ βραχείας κάννης. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος ἠγοράσθησαν νεωτέρου τύπου ὄπλα. Ἡ δὲ τακτικὴ τῶν κλεφτῶν διέφερε πολὺ τῆς τακτικῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατευμάτων. Τὸ κύριον ἐλάττωμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἦτο ἡ ἔλλειψις πειθαρχίας. Ὅταν προσεγγίζῃ ὁ ἐχθρὸς, οἱ κλέφται διασπείρονται καὶ ἕκαστος αὐτῶν ζητεῖ πρόχωμα ἢ θάμνον, ἢ ἄλλον κατάλληλον τόπον ἐνέδρας, ὁπόθεν πυροβολεῖ κατὰ τῶν Τούρκων. Ὅπου μένουν πολλοί, κατασκευάζουν ἡμισεληνοειδῆ ὄχυρώματα, τὰ λεγόμενα **ταμπούρια**, ὅπισθεν τῶν ὁποίων καιροφυλακτοῦν, διὰ νὰ δεχθοῦν δι' αἰφνιδιαστικοῦ πυρὸς τὸν προσεγγίζοντα ἐχθρὸν. Ἄλλ' ὁ στρατὸς αὐτῶν ἔχει μεγάλα προτερήματα, τὴν ἀντοχὴν καὶ τὴν ὀλιγάρκειαν. Οὕτω δὲν ἀνησυχεῖ πολὺ ὁ Κολοκοτρώνης διὰ τὸν ἀνεφοδιασμόν. Τὰ αὐτὰ προσόντα ἔχουν οἱ πολεμισταὶ τῆς θαλάσσης, οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπὸ τὰ πληρώματα τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἑλλήνων.

Κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου οἱ Ἕλληνες διαθέτουν τοὺς π ἄ ρ ω ν α ς τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Φαρῶν, δηλαδὴ τὰ διὰ τηλεβόλων ἐξωπλισμένα ἐμπορικὰ πλοῖα. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ ἔχουν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν ἐναντι τῶν Τούρκων, τὰ δὲ κατορθώματά των δύνανται νὰ συγκριθοῦν μόνον πρὸς τὰ κατορθώματα τῶν Ἀγγλων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δημιουργίας τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ. Ὁ ὀπλισμὸς τῶν πλοίων δὲν εἶναι ἀξιόλογος, ἀλλὰ καὶ

Ἄλλ' τῆς Αἰγύπτου, τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς καλυτέραν κατάστασιν. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι οὐδέποτε ἦσαν καλοὶ ναυτικοί. Τὰ πληρώματα ἦσαν ξένοι τυχοδιῶκται κακῶς ἡσκημένοι καὶ κακῶς χειριζόμενοι τὰ πλοῖα.

Τὸν πυρῆνα τῆς κατὰ ξηρὰν δυνάμεως τῶν Ἑλλήνων ἀπετέλεσαν οἱ **ἀρματο-**

τὸ πυροβολικὸν τοῦ τουρκικοῦ στόλου δὲν εἶναι πολὺ ἀνώτερον. Οὕτω σπανίως βυθίζεται πλοῖον δι' ὀβίδος. Πολλάκις δὲ μετὰ πολυ-
ωρον ναυμαχίαν οἱ στόλοι ἀποχωρίζονται ἄνευ σοβαρᾶς βλάβης, ἐνῶ διὰ τῶν πυρπολικῶν, τῶν ὁποίων ἔκαμαν ἀξιόλογον χρῆσιν οἱ Ἕλληνες ναυτικοί, ἐπροξένησαν μεγάλας καταστροφὰς εἰς τὰ ἔ-
χθρικά πλοῖα καὶ ἐτρομοκράτουν τὸν τουρκικὸν στόλον.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

Ι. Ἐναρξίς τῆς Ἐπαναστάσεως

Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰς Παραδουναβίους Ἡγεμονίας

Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ζωηρᾶς ζυμώσεως γεγονὸς μεγάλης σημασίας ἐπέσπευσε τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ἀλῆ-πασᾶς τῶν Ἰωαννίνων ἦλθεν εἰς φανεράν ρῆξιν πρὸς τὸν Σουλτᾶνον καὶ ἐκάλεσε τοὺς Ἕλληνας εἰς βοήθειαν. Ἐκεῖνοι ὁμως ἐσκέφθησαν πῶς νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῶν Μωαμεθανῶν. Τότε ὁ Ὑψηλάντης ἔλαβεν ἀπερίοριστον ἄδειαν ἀπὸ τὸν Τσάρον, κατήλθεν εἰς τὴν Ὀδησσὸν καὶ εἰς σύσκεψιν τῶν Φιλικῶν ἀπεφασίσθη νὰ ἀρχίσῃ τὸν ἀγῶνα ἀπὸ τὴν Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν.

Οἱ λόγοι τῆς προτιμήσεως ἦσαν οἱ ἑξῆς: α) Αἱ ἡγεμονίαι

έθεωροῦντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὡς ἄλλη Ἑλλάς, διότι ἡγεμόνες καὶ αὐλικοί ἦσαν Ἕλληνες καὶ διότι ὁ λαὸς ὡς ὁμόδοξος ὑπέθετον ὅτι θὰ ὑπεστήριζε προθύμως τὸ κίνημα. β) Οἱ Φιλικοὶ εἶχον τὴν βεβαιότητα ὅτι θὰ συνέπραττον μετ' αὐτῶν οἱ μισθοφόροι στρατιῶται οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἡγεμόνων καὶ ἐντοπίων ἀρχόντων. Οὗτοι ἦσαν Χριστιανοὶ διαφόρων ἐθνοτήτων, Σέρβοι, Βούλγαροι, Ἕλληνες, ὀνομαζόμενοι διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος Ἄρβανῖτες. Πράγματι οἱ δύο σημαντικώτατοι τῶν ὀπλαρχηγῶν αὐτῶν, ὁ Γεώργιος Ὁλύμπιος καὶ ὁ Πάτμιος Σάββας, μέλη τῆς ἑταιρείας, εἶχον ὑποσχεθῆ νὰ συμπράξουν. γ) Δὲν ὑπῆρχε τουρκικὸς στρατὸς εἰς τὰς ἡγεμονίας καὶ κατὰ τὰς συνθήκας ἔπρεπε νὰ εἰσαγάγῃ στρατὸν εἰς αὐτάς, νὰ ζητήσῃ τὴν συγκατάθεσιν τῆς Ρωσίας. Ἐπομένως ὑπῆρχε μεγάλη πιθανότης προστριβῶν μεταξὺ Ρωσίας καὶ Πύλης, ἐὰν ἐταράσσοντο αἱ ἡγεμονίαι. δ) Ἐθεωρεῖτο κέρδος ὁ τουρκικὸς στόλος νὰ συγκεντρωθῆ εἰς τὸν Δούναβιν κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἑλληνικῆς ἐξεγέρσεως.

Τὴν 22 Φεβρουαρίου 1821 ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης διέβη τὸν Προῦθον, παραπόταμον τοῦ Δουνάβεως, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του καὶ τινῶν ἄλλων, καθὼς καὶ ὑπὸ 200 ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων οἱ πλείστοι εἶχον ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν ρωσικὸν στρατὸν, καὶ περὶ τὴν ἑσπέραν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ **Ἰάσιο**, πρωτεύουσαν τῆς Μολδαυίας. Ὁ ἡγεμὼν Μιχαὴλ **Σοῦτσος** καὶ οἱ κάτοικοι ἐδέχθησαν αὐτὸν μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι ὀπισθεν τοῦ βαδίζουσαν ρωσικὰ στρατεύματα. Οἱ ὀπλοφόροι Ἄρβανῖται τῆς πόλεως καὶ ἡ φρουρὰ τοῦ ἡγεμόνος ἐτάχθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ὑψηλάντου. Προσῆλθον δὲ καὶ πολλοὶ μαθηταὶ ἐνθουσιῶντες. Ἐκεῖθεν ἐδημοσίευσεν προκήρυξιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἐνθουσιώδη, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλεγε. **Κινηθῆτε, καὶ θέλετε ἰδεῖ μίαν κραταιὰν δύναμιν νὰ ὑπερασπισθῆ τὰ δίκαιά μας.**

Ἄλλὰ δὲν ἤργησεν ν' ἀποδειχθῆ ὅτι ἡ Μολδοβλαχία δὲν ἦτο ὁ κατάλληλος τόπος διὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Οἱ κάτοικοι ἐφάνησαν ἀδιάφοροι πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κίνημα, ὁ δὲ στρατὸς τῶν Ἄρβανιτῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐστηρίχθη ἡ Ἐταιρεία, ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνοργάνωτος.

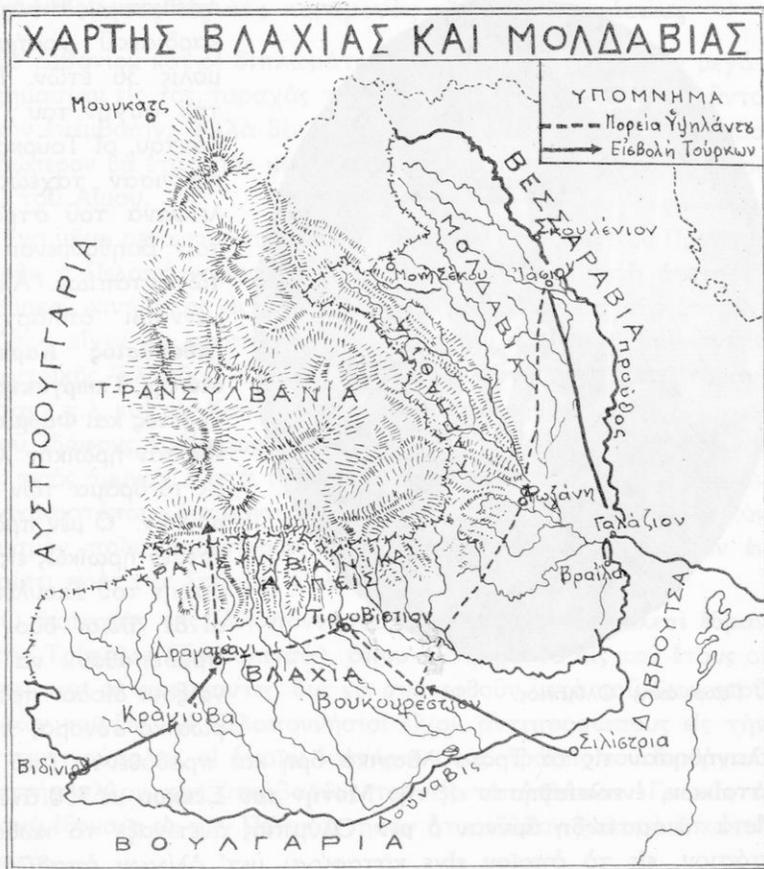
Ὁ Ὑψηλάντης ἐπροχώρησεν βραδέως πρὸς τὴν Βλαχίαν. Εἰς τὴν **Φωξάνην**, μεθωριακὴν πόλιν μεταξὺ Βλαχίας καὶ Μολδαυίας, ἡ δύναμις του ἐνισχύθη σημαντικῶς διὰ τῆς προσελεύσεως νέων ὀπλαρ-

χηγῶν. Ἐκεῖ κατηρτίσθη καὶ ὁ Ἱερὸς Ἀόχος. Πεντακόσιοι δηλαδὴ νέοι τῶν εὐγενεστέρων οἴκων, τῶν ὁποίων πολλοὶ σπουδασταὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν Πανεπιστημίων, ἀπετέλεσαν ἰδιαίτερον σῶμα. Τὸ σῶμα τῶν διεκρίνετο διὰ τὴν πειθαρχίαν καὶ ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἰψηλάντου. Ἄλλ' ὁ ἀρχιστράτηγος ἦτο ἀναποφάσιτος. Ἐβαινε βραδέως καὶ ἄνευ σχεδίου καὶ μόλις μετὰ 4 ἑβδομάδας εἰσῆλθεν εἰς τὸ **Βουκουρέστιον** (28 Μαρτίου).

Ἀποτυχία τοῦ κινήματος

Ἡ περιβαλοῦσα κατ' ἀρχὰς τὸ κίνημα τοῦ πρίγκιπος αἴγλη διελύετο ταχέως. Εἶχον παρέλθει πέντε ἑβδομάδες, ἀφ' ὅτου ὁ Ἰψηλάντης διέβη τὸν Προῦθον, καὶ ρωσικὴ σύμπραξις δὲν ἐφαίνετο. Ἀντιθέτως ὡς κεραυνὸς ἔπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του ἡ ἀποκήρυξις τοῦ κινήματος ὑπὸ τῆς Ρωσίας καὶ ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Πατριάρχου. Ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος διὰ νὰ δείξη τὴν πίστιν του εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καὶ διὰ νὰ διασκεδάσῃ τὴν κρατοῦσαν ὑπόνοιαν ὅτι ἡ Ρωσία ὑπέθαλπε τὸ κίνημα τοῦ Ἰψηλάντου, ἀπεκήρυξεν αὐτὸ ἐπισήμως, διέταξε νὰ διαγράψουν τὸ ὄνομα τοῦ Ἰψηλάντου ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ρώσων ἀξιωματικῶν καὶ ἐδήλωσεν εἰς τὸ Διβάνιον διὰ τοῦ ἐν Κων/πόλει πρέσβεως του ὅτι ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ εἶναι ξένη πρὸς τὸ κίνημα τοῦ Ἰψηλάντου. Ὁ δὲ Πατριάρχης πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἀφώρισε τὸν Ἰψηλάντην καὶ τὸν Ὄσποδάρου τῆς Μολδαβίας Μιχ. Σουῦτσον. Ἦλπιζεν ὅτι διὰ τῆς ἀποκηρύξεως ταύτης θὰ ἔσφριζε τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων ἀπὸ τὰ σκληρὰ ἀντίποινα τῶν Τούρκων.

Ἡ Ρωσία ἐπέτρεψε τὴν εἴσοδον τουρκικῶν στρατευμάτων εἰς τὰς ἡγεμονίας καὶ οἱ Τούρκοι εἰσῆλθον ἀπὸ τρία σημεῖα. Ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατέπνιξε τὸ κίνημα. Τὸν ἀγῶνα ἔκρινε τελικῶς ἡ μάχη παρὰ τὸ χωρίον **Δραγατσάνι**. Οἱ Ἱερολοχῖται ἠγωνίσθησαν μὲ ἡρωϊσμὸν καὶ ἀνεκάλεσαν εἰς τὴν μνήμην τῶν Ἑλλήνων τὰ κατορθώματα τοῦ Ἱεροῦ Λόχου τῶν Θηβαίων. Οἱ νεαροὶ ὅμως Ἱερολοχῖται ἦσαν ἄπειροὶ εἰς τὸν πόλεμον καὶ κατεκόπησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων σπαχήδων (ἵππέων). Διακόσιοι ἔπεσαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ 40 ἠχμαλωτίσθησαν (7 Ἰουνίου). Ἡ νεωτέρα ὅμως Ἑλλάς ἐτίμησε τοὺς ἥρωας αὐτοὺς τῆς ἐλευθερίας, στήσασα

Ὁ χάρτης τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς Παραδουναβίους ἡγεμονίας.

πρὸς τιμὴν των μνημείων εἰς τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἄλλὰ τὸ κάλλιστον μνημεῖον πρὸς τιμὴν τῶν Ἱερολοχιτῶν ἔσθησε διὰ τῆς ἀθανάτου ὁδῆς του ὁ Ζακύνθιος ποιητῆς Ἀνδρέας Κάλβος («Εἰς Ἱερὸν Λόχον»).

Ὁ Ὑψηλάντης ὑπεχώρησεν εἰς τὰ αὐστριακὰ σύνορα, διέβη αὐτὰ καὶ παρεδόθη εἰς τὰς αὐστριακὰς ἀρχάς. Ὑπ' αὐτῶν ἐνεκλείσθη εἰς τὸ φρούριον Μουγκάτς ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ ἕξ ἔτη, ἀπεφυλακίσθη δὲ μόνον διὰ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ τσάρου Νικολάου Α'. Τὸ 1828

Ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος.

πλανήθησαν εἰς τὰ Τρανσυλβανικὰ ὄρη καὶ προδοθέντες ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἐνεκλείσθησαν εἰς τὴν **Μονὴν τοῦ Σέκκου** μὲ 350 ἄνδρας. Μετὰ πεισματώδη ἄμυναν ὁ μὲν Ὀλύμπιος ἀνέτιναξε τὸ κωδωνοστάσιον, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχε καταφύγει μετ' ὀλίγων ὁπαδῶν καὶ εὔρε θάνατον ἔνδοξον, ὁ δὲ Φαρμάκης παραδοθεὶς ἐστάλη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀπεκεφαλίσθη. Ἡ ἐπανάστασις τῶν ἡγεμονιῶν ἀπέτυχεν, ὁ δὲ Σουλτᾶνος δὲν διώρισε πλέον Ἕλληνας ἡγεμόνας εἰς Μολδαυίαν καὶ Βλαχίαν. Ὁ Ἕλληνισμὸς ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἐδέχθη τὸ κίνημα τῶν ἡγεμονιῶν μὲ παλλομένην καρδίαν, ἡ δὲ φήμη περὶ μεγάλων κατορθωμάτων τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ στρατοῦ του, ἐπέσπευσε τὴν ἔκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

ἀπέθανεν εἰς Βιέννην ἐκ καρδιακοῦ νοσήματος μολὶς 36 ἐτῶν. Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ὑψηλάντου, οἱ Τοῦρκοὶ ἐξηφάνισαν ταχέως τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν ἐντοπιῶν. Ἄλλ' οἱ γενναῖοι ὀπλαρχηγοὶ **Ἀθανάσιος Καρπενσιώτης, Γεωργάκης Ὀλύμπιος καὶ Φαρμάκης**, ἔδωσαν ἡρωϊκὴν λύσιν εἰς τὸ δράμα τῶν ἡγεμονιῶν. Ὁ μὲν πρῶτος ἔπεσεν ἡρωϊκῶς εἰς τὴν μάχην τοῦ Σκουλενίου, οἱ δὲ ἄλλοι δύο, ἐνῶ προσεπάθουν νὰ διανοίξουν δίοδον πρὸς τὰ ρωσικὰ σύνορα, περι-

Ἡ Πελοπόννησος εἰς τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως

Τὸ Διβάνιον καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Εὐρώπης ἀπέδωσαν μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς ταραχὰς τῆς Μολδοβλαχίας, διότι ἐφοβοῦντο ρωσικὴν ἐπέμβασιν. Ἀλλὰ δὲν ἠδύναντο νὰ φαντασθοῦν ὅτι κίνημα σοβαρώτερον θὰ ἐτάραττε μετ' ὀλίγον τὴν νότιον ἄκραν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

Ἐνα μῆνα μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου διάβασιν τοῦ Προϋθου ἐξηγέρθη ἡ Πελοπόννησος. Ἡ Πελοπόννησος ἦτο φυσικὴ ἀφετηρία τοῦ ἔθνικοῦ κινήματος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀποχωρισμένη τῆς Στερεᾶς ὡς νῆσος, εἶχεν ὡς προπύργιον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν δύσβατον ὄγκον τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς ναυτικὰς νήσους Ὑδραν, Σπέτσας κ.τ.λ. καὶ τὴν Κρήτην. Τὰ ὄρη τῆς καὶ ἡ ἀνώμαλος διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους καθίστων αὐτὴν ἀκρόπολιν δυσπρόσβατον, κατάλληλον πρὸς ἄμυναν. Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ἐν τῶν ἀκμαιοτάτων διαμερισμάτων τῆς Ἑλλάδος ἔχον χριστιανικὸν πληθυσμὸν πολυπληθέστερον, εὐπορώτερον καὶ ἐμπορικώτερον ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα.

Ὁ διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου λεγόμενος **Μόρα βαλεσι** ἔδραν εἶχε τὴν Τρίπολιν (Τριπολιτσά), ὅπου συνήρχοντο δις τοῦ ἔτους οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ προύχοντες, διὰ νὰ συσκεφθοῦν μετὰ τοῦ διοικητοῦ περὶ τῶν κοινῶν. Οἱ Πελοποννήσιοι εἶχον ἀντιπροσώπους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ ὅποιοι ἐπετήρουν τὰς πράξεις τοῦ διοικητοῦ καὶ κατήγγελλον τὰς ὑπερβασίας του εἰς τὸ Διβάνιον. Γενικῶς ἡ τουρκικὴ ἐξουσία εἰς τὴν Πελοπόννησον ἦτο μᾶλλον χαλαρὰ ἢ καταθλιπτικὴ.

Πρὸς τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τῆς χερσονήσου ὁ μικρὸς λαὸς τῆς **Μάνης** εἶχε διατηρήσει τὴν ἀνεξαρτησίαν του καὶ τὸ φιλοπόλεμον, ἐνῶ αἱ Πάτραι ἤκμαζον ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην πόλιν τῆς χερσονήσου διὰ τὸ ἐμπόριον τῆς σταφίδος καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, τὴν ὁποίαν προσεπόρισεν εἰς τοὺς κατοίκους ἢ πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους ἐπικοινωνία. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ πρὸς τὴν Μάνην ἐστρέφοντο τὰ βλέμματα τῶν Ἑλλήνων, διότι ἐκεῖθεν ἀνέμενον τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος, συγχρόνως προσεῖχον εἰς τοὺς πολιτικώτερος προύχοντας τῆς Ἀχαΐας. Μέγα δὲ κύρος εἶχον κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως τρεῖς ἐξέχοντες πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος **Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός**,

ὁ προεστὸς τῶν Καλαβρύτων Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ ὁ προεστὸς Αἰγίου Ἀνδρέας Λόντος, μέλη τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ συνδεόμενοι διὰ στενῆς φιλίας.

Ἐπισημειώσεις

Ἄλλοι ἄγγελοι — Σουλιάται

Εἰς τὴν Ἠπειρον ἐξηκολούθει ἡ πάλη μεταξύ τοῦ Ἀλῆ καὶ τῶν στρατευμάτων τοῦ Σουλτάνου. Οἱ ἐν Κων/πόλει ἐσκέφθησαν τότε τοὺς παλαιούς ἐχθρούς τοῦ βεζύρη τῶν Ἰωαννίνων, τοὺς ἀνδρείους Σουλιάτας καὶ ἔδωσαν διαταγὴν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ σουλτανικοῦ στρατοῦ νὰ καλέσῃ αὐτοὺς κατὰ τοῦ Ἀλῆ. Οἱ φυγάδες, οἱ ὅποιοι ἐπὶ δεκαεπτὰ ἔτη ἔτρωγον τῆς ἐξορίας τὸν ἄρτον εἰς τὴν Ἐπτάνησον μὲ ἐξωγκωμένην καρδίαν ἀτενίζοντες μακρόθεν τὰ ὄρη τῆς πατρίδος τῶν, διέβησαν τὸ μεταξύ Κερκύρας καὶ Ἠπείρου στενὸν καὶ ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων στρατόπεδον. Ἀλλὰ τὸ ἔνστικτον ὠδήγησεν αὐτοὺς νὰ διακρίνουν ὅτι δὲν ἦτο συμφέρον νὰ συντριβῇ τελείως ὁ εἰς τῶν ἀντιπάλων. Ὅθεν ἦλθον εἰς συνεννόησιν πρὸς τὸν Ἀλῆν καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μάρκος Μπότσαρης, διέπλευσε διὰ νυκτὸς τὴν λίμνην καὶ συνηντήθη μετὰ τοῦ Ἀλῆ, ὁ ὅποιος ἐνηγκαλίσθη αὐτὸν δακρύων καὶ ὑπεσχέθη τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τοὺς Σουλιάτας τῶν ἐνδόξων βράχων τῶν. Τὴν 6 Δεκεμβρίου 1820 οἱ Σουλιάται, τριακόσιοι πολεμισταί, ἐγκατέλειψαν τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ κατῴρθωσαν ν' ἀνακτήσουν τὴν παλαιὰν πατρίδα τῶν ἀποκρούσαντες τὰς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων.

Χουρσίτ καὶ Παπαφλέσσας

Ἡ Πύλη συλλαβοῦσα ὑπονοίας διὰ τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν Πελοπόννησον διώρισε Μόρα Βαλεσί τὸν πρῶτον μέγαν βεζύρην Χουρσίτ, ἄνδρα μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐπιβλητικόν, ὁ ὅποιος ἔφθασεν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1820 μὲ πολυτελεῆ ἀκολουθίαν καὶ πολυἀριθμὸν χαρέμιον ἐμπνεύσας φόβον καὶ ἀνησυχίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλὰ δὲν ἔδωσε σημασίαν εἰς τὰ θρυλούμενα καὶ μετ' ὀλίγας ἐβδομάδας ἀνεχώρησεν εἰς Ἠπειρον, διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πολεμοῦντος κατὰ τοῦ Ἀλῆ στρατοῦ, ὥστε ἡ ἐξουσία ἐν Τριπόλει ἔμεινεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀνθηγεμόνος (Καϊμακάμη) καὶ οἱ Ἕλληνες ἠσθάνθησαν μεγάλην ἀνακούφισιν. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἀντελήφθησαν τὸ μέγεθος τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως τῶν

ραγιαδων και δεν εδωσαν
μεγάλην προσοχήν εις τον
υποβόσκοντα αναβρασμόν
και οι δύο Μόρα βαλῆδες,
οι εν βραχει χρόνω διαδε-
χθέντες ἀλλήλους και ἀπ-
ελθόντες, ἄφησαν εις την
Τρίπολιν, ως εις τόπον ἀ-
σφαλῆ, τους θησαυρους και
τά χαρέμια των και μόνον
πρός φύλαξιν αυτών ενί-
σχυσαν την φρουράν της
πόλεως δια χιλίων ἀν-
δρών.

Λήγοντος του ετους
1820 εφθασεν εις Πελοπόν-
νησον ως αντιπρόσωπος
του Ὑψηλάντου ο αρχι-
μανδρίτης **Γρηγόριος Δι-
καῖος**, ο γνωστός υπό το

ὄνομα Παπαφλέσσα, δραστήριος και ὀρηκτικός ἀπόστολος της
εταιρείας, φέρων ὀλίγην πυρίτιδα και ὀλίγα πολεμεφόδια, ἀλλά
και πολλὰς ὑποσχέσεις. Οι ἀρχιερεῖς και πρόκριτοι γνωρίζοντες
καλύτερον τὰ πράγματα δεν εἶδον πίστιν εις τὰς ἐπαγγελίας
του Παπαφλέσσα. Μάλιστα συνελθόντες εις μυστικὴν συνεδρίαν
εις την μονὴν του Ἀγίου Γεωργίου παρὰ το Αἶγιον, ἀφοῦ ἤκουσαν
τόν Δικαῖον, συνέστησαν εις αὐτόν νὰ μὴ διαδίδη ἀνυπόστατα.
Ἄλλ' ἐκεῖνος διεκήρυξεν ὅτι ἡ 25 Μαρτίου ἦτο ἡ τελευταία προθεσμία
πρός ἔκρηξιν της ἐπαναστάσεως. Οι πρόκριτοι ἠπέλιθον τότε τὸν
Δικαῖον, ἀλλὰ παρὰ τῷ λαῷ εὔρισκον πρόθυμον ὑποδοχὴν αἱ εἰση-
γήσεις του και ὠρίμαζε καθ' ἡμέραν ψυχικῶς τὸ κίνημα.

Ἐκρηξις της Ἐπαναστάσεως

Οι ἐγχώριοι Τουρκοὶ της Πελοποννήσου ἐθоруβοῦντο βλέποντες
ἀσυνήθη κινήσιν. Πρὸ πάντων ἐτάραξεν αὐτούς ἡ εἶδησις ὅτι εφθασεν
εις την Μάνην ο περιβόητος Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο ἀπὸ μακροῦ

Χουρσιτ πασᾶς.

φυγὰς καὶ μέχρι θανάτου καταδιωκόμενος ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας προσκληθέντες διὰ σύσκεψιν ὑπὸ τοῦ Καϊμακάμη εἰς τὴν Τριπολιτσάν δὲν μετέβησαν φοβούμενοι ἐνέδραν. Τοιοῦτοτρόπως ἔμειναν ἐκτεθειμένοι καὶ ἐσκέφθησαν νὰ ἐπιστεύσουν τὸ κίνημα. Διὰ τοῦτο ἐνῶ ὁ τολμηρὸς κλέφτης Νικόλαος Σολιώτης τῇ προτροπῇ τοῦ Παπαφλέσσα ἐφόνευσεν ἐνεδρεύσας εἰς Πόρτες Ἀγριδίου ὀκτῶ τούρκους εἰσπράκτορας, ὁ γέρων πρόκριτος τῶν Καλαβρύτων **Ἀσημάκης Ζαίμης** ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του κλέφτας **Χονδρογιάννην** καὶ **Πεισιώτην** νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τοῦ **σπαχῆ Σαῖδ** Λαλιώτου (ἀπὸ τὸ περίφημον χωρίον τουρκαλβανῶν τῆς Πελοποννήσου Λάλα), ὁ ὁποῖος ἔφερε χρήματα τοῦ δημοσίου εἰς τὴν Τρίπολιν. Ἡ ἀπόπειρα ἀπέτυχεν, ἀλλὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ κατετάραξαν τοὺς Τούρκους καὶ ἔδωσαν θάρρος εἰς τοὺς Ἕλληνας. Αἴφνης ἐξέσπασεν ἡ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης συγκρατουμένη ὀρμή καὶ τὴν 21 Μαρτίου ὅλος ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς χερσονήσου ἠγέρθη ἔνοπλος καὶ ἐπέπεσε μετὰ πάθους συγκρατουμένου ἀπὸ αἰῶνων κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν, ὡς νὰ ἤθελεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ νὰ ἐκδικηθῇ

δεινοπαθήματα αἰῶνων. Τὸ σύνθημα ἦτο **Τοῦρκος μὴ μείνῃ στὸ Μοριά μῆτε στὸν κόσμον ὅλον.**

Τότε ἐπῆλθον ραγδαῖα τὰ γεγονότα. Τὴν 21 Μαρτίου οἱ Τοῦρκοι τῶν Καλαβρύτων ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθοῦν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Τὴν 23 Μαρτίου ὁ μπέης τῆς Μάνης Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης μετὰ τῶν Μανιατῶν εἰσῆλθον θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Καλαμάταν. Ἐπίσης κατὰ τὴν 22 - 24 Μαρτίου εἰσῆλθον εἰς Πάτρας οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας Ἰωάν. Παπαδιαμαντόπου-

Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς (1771 - 1826).

λος, Ἀνδρέας Λόντος, Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός. Ὁ Γερμανός εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἔστησε μέγαν ξύλινον σταυρόν, πρὸ τοῦ ὁποῦ ὠρκίζοντο ὅλοι μὲ τὴν φράσιν «**Ἐλευθερία ἢ θάνατος**».

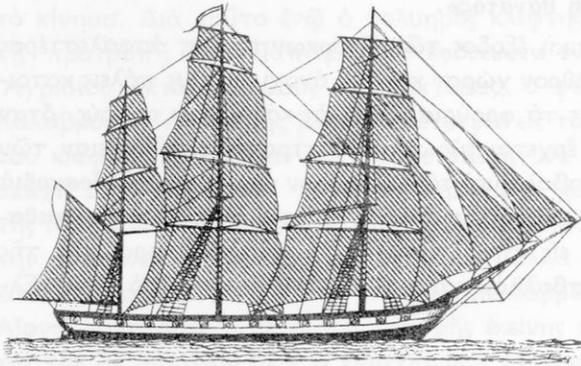
Τότε ἤρχισε γενικὴ ἔξοδος τῶν Τούρκων εἰς τὰς ἀσφαλεστέρας θέσεις καὶ οἱ τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ τὰς ἀνοχυρώτους πόλεις κατοικοῦντες κατέφυγον εἰς τὰ φρούρια. Πανικός κατέλαβεν αὐτούς, ὅταν διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ἔρχεται εὐρωπαϊκὸς στρατὸς εἰς βοήθειαν τῶν ραγιαδῶν καὶ οἱ πυροβολισμοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ αἱ φωναὶ **Μοσκοβιά** καὶ **Φραγκιά** ἔτρεπον αὐτούς εἰς φυγὴν. Μακρὰ συνοδεῖαι Μωαμεθανῶν ἐκινουῦντο ἰδίως εἰς τὴν **Τρίπολιν**, τὸ κεντρικὸν φρούριον τῆς Πελοποννήσου, προσβαλλόμεναι καὶ δεκατιζόμεναι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

Ἐξέγερσις τῶν νήσων

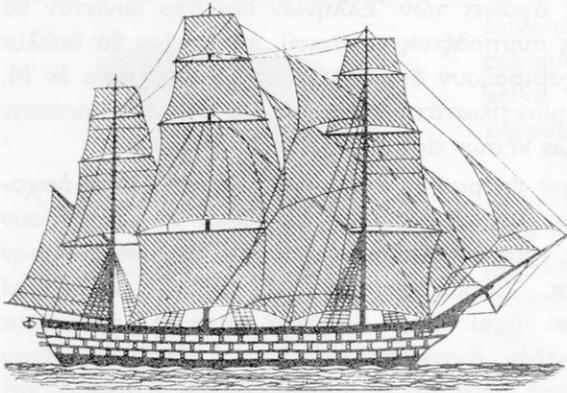
Οἱ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀγῶνες τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐδοκιμήσουν ἄνευ τῆς συμπράξεως ναυτικοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ ἐκώλυε τοὺς Τούρκους νὰ μεταβιβάξουν διὰ θαλάσσης στρατεύματα ἐκ Μ. Ἀσίας. Διὰ τοῦτο σημαντικωτάτη συμβολὴ εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἦτο ἡ προσχώρησις τῶν νήσων εἰς τὸ κίνημα.

Οἱ νησιῶται ἦσαν ἄνθρωποι φιλήσυχοι καὶ μὲ ζῆλον ἡσχυλοῦντο εἰς τὸ ἐμπόριον, ἀλλ' αἱ περιστάσεις ἔμελλον νὰ μεταβάλουν εἰς θαλασσινοὺς ἥρωας τοὺς φιλησύχους ἐκείνους καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον ἔστραμμένους νησιώτας. Ἐπρωτοστάτησαν δὲ εἰς τὸν ἀγῶνα αἱ τρεῖς ναυτικαὶ λεγόμεναι νῆσοι. **Υἴδρα, Σπέτσαι, Ψαρά.** Τὰ ἀσήμαντα ἐκεῖνα νησίδια, τὰ σχεδὸν ἀγνοούμενα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, εἶχον ἀποκτήσει σπουδαιότητα κατὰ τὸν 13' αἰῶνα διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Ἡ ἐπ' αὐτῶν τουρκικὴ ἐξουσία ἦτο ἐλαφρὰ ἐπικυριαρχία. Ἐξηρτῶντο ἀμέσως ὑπὸ τοῦ ἐκάστοτε Καπετὰν - πασᾶ, κατέβαλλον ἐτήσιον φόρον καὶ ἀπέστελλον κατ' ἔτος ἀριθμὸν τινα ναυτῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ σουλτανικοῦ ναυτικοῦ, ἐνῶ κατὰ τὰ ἄλλα ἦσαν αὐτόνομα καὶ αὐτοδιοίκητα, διότι δὲν εἶχον οὔτε τούρκους κατοίκους οὔτε τούρκον διοικητήν. Ἐκυβερνῶντο **ὀλιγαρχικῶς** ὑπὸ τῆς τάξεως τῶν πλουσίων ναυτικῶν, τοὺς ὁποῖους ὠνόμαζον **νοικοκυραῖους**.

ΤΥΠΟΙ ΠΟΛΕΜΙΚΩΝ ΠΛΟΙΩΝ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ:

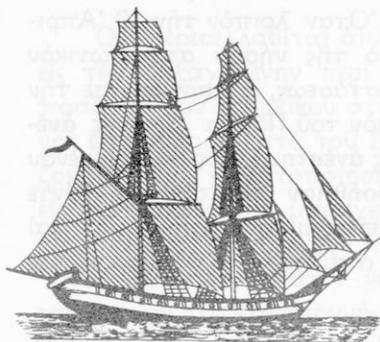

Φρεγάτα.

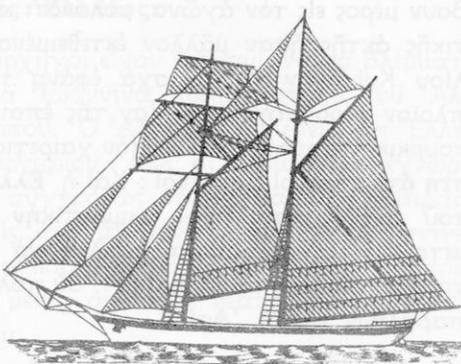

Τρίκροτον.

Ἐπειδὴ αἱ συνθήκαι τῆς τότε ναυσιπλοίας, ἰδίως δὲ ὁ ἀγγλικὸς καὶ ὁ ναπολεόντειος ἀποκλεισμός, καθίστων κοπιώδη καὶ ἐπικίνδυνον τὴν θαλασσοπορίαν, οἱ νοικοκυραῖοι προέβησαν εἰς μεγάλας παραχωρήσεις εἰς τὰ πληρώματα, τὰ ὅποια ἀπὸ τοῦ πλοιάρχου μέχρι τοῦ ναυτοπαίδος εἶχον μερίδιον ἐπὶ τοῦ κέρδους. Πλὴν τῶν τριῶν νήσων ναυτικὸν εἶχον ἡ **Κάσος**, ἡ **Μύκονος** καὶ τὸ **Γαλαξίδι** εἰς τὸν

Βρίκιον.

Γολέτα.

Κορινθιακόν κόλπον. Ὑπολογίζουσι ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶχε περὶ τὰ 500 πλοῖα 130 χιλ. τόννων, με 15.000 ναύτας καὶ 5.000 κανόνια.

Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως οἱ Πελοποννήσιοι ἀπηυθύνθησαν εἰς τοὺς νησιώτας δι' ἐπιστολῶν καὶ πρέσβειων ἀφηγούμενοι πομπωδῶς τοὺς θριάμβους των καὶ προσπαθοῦντες νὰ πείσουν αὐτοὺς νὰ ἔλθουν βοηθοὶ τοῦ ἀγῶνος. Ἐπιστολὴ τις πρὸς τοὺς Σπετσιώτας ἔλεγεν : «... ἂν δὲν ταχύνετε τὸν ἐρχομόν σας καὶ πηγαίνει τὸ πρᾶγμα εἰς μάκρος, ἡμπορεῖ νὰ μᾶς λείψῃ καὶ ἡμᾶς τὸ θάρρος καὶ πλέον νεκρώνει τὸ πρᾶγμα καὶ φαίνεται ὅτι εἴσθε οἱ αἴτιοι ὄλου τοῦ γένους καὶ ὄψεσθε.»

Πρῶτῃ ἐκ τῶν νήσων ἐξηγέρθησαν αἱ Σπέτσαι ἐπισήμως τὴν 3 Ἀπριλίου Κυριακὴν τῶν Βαίων. Ἐστόλισαν τὰ πλοῖά των διὰ τῆς σημαίας τῆς ἐλευθερίας, ἡ ὁποία εἶχε χρῶμα κυανοῦν μετὰ ἐρυθροῦ γύρου καὶ ἔφερε τὴν ἡμισέληνον πρὸς τὰ κάτω βλέπουσαν καὶ ἄνωθεν αὐτῆς τὸν σταυρόν. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ σταυροῦ ἦσαν χαραγμένα αἱ λέξεις **ἐλευθερία ἢ θάνατος**. Εὐθύς κατόπιν ὤπλισαν οἱ Σπετσιώται 53 πλοῖα καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἡ χήρα σπετσιώτισσα **Μπουμπουλίνα** ἐξώπλισεν ἰδίαις δαπάναις στολίσκον καὶ ἐπιβᾶσα καὶ αὐτὴ ἀπέκλεισε τὸν κόλπον τοῦ Ναυπλίου. Οἱ Πελοποννήσιοι ἔγραψαν τότε με ἀνακούφισιν : «Δόξα εἰς ὑμᾶς ἀδελφοί, ὅτι ἡγέρθητε πρῶτοι. Πρῶτοι κατὰ τὴν προσβολὴν τοῦ ἐχθροῦ, πρῶτοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ, πρῶτοι ἐν τῇ ἀθανασίᾳ.»

Τὰ δὲ Ψαρὰ ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἐφλέγοντο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ λά-

βουν μέρος εις τὸν ἀγῶνα, μολοντί κείμενα πλησιέστερον τῆς ἄσια-
τικῆς ἀκτῆς ἦσαν μᾶλλον ἐκτεθειμένα. Ὅταν λοιπὸν τὴν 10 Ἀπρι-
λίου Κυριακὴν τοῦ Πάσχα ἐφάνη πρὸ τῆς νήσου σπετσιωτικὸν
πλοῖον φέρον τὴν ἀγγελίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ λαὸς ἔσχισε τὴν
τουρκικὴν σημαίαν καὶ εἰς τὸν χαιρετισμὸν τοῦ Πάσχα **Χριστὸς ἀνέ-
στη** ἀπήντων οἱ Ψαριανοί: Καὶ ἡ **Ἑλλάς ἀνέστη**. Εὐθὺς δὲ ἀρχομένου
τοῦ ἀγῶνος παρέσχον σημαντικὴν βοήθειαν συλλαβόντες πέντε
μεταγωγικά, τὰ ὅποια ἔμελλον νὰ μετακομίσουν ἐπικουρίας καὶ
τρόφιμα εἰς Ναύπλιον, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέβησαν τὸ φόβητρον τῶν
παραλίω τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἡ Ὑδρα, ἡ μεγίστη τῶν τριῶν νήσων, ἐξηγέρθη τελευταία 16
Ἀπριλίου, διότι οἱ πλοῦσιοι νοικοκυραῖοι ἦσαν διστακτικοί. Ἄλλ' ὁ
τολμηρὸς πλοίαρχος **Οἰκονόμου** ἐξήγειρε τὸν λαὸν καὶ παρεκίνησε
τοὺς ναύτας νὰ ὀπλίσουν τὰ ἐν τῷ λιμένι πλοῖα. Οἱ πρόκριτοι ἠναγ-
κάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν.

Αἱ λοιπαὶ Κυκλάδες ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τῶν τριῶν νήσων
καὶ τὴν Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ ἐπανεστάτησεν ἡ Σάμος, ἐταράσσοντο
δὲ ἡ **Ρόδος** ὡς καὶ ἡ **Κύπρος**, μολοντί εἶχον πολλοὺς μωαμεθανοὺς
κατοίκους. Δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ ἐξεγερθῇ ἡ μεγαλὸνησος Κρήτη, μολο-
νότι διέθετεν ἐλάχιστα πολεμικὰ μέσα καὶ οἱ ἐντόπιοι Μωαμεθανοὶ
διεκρίνοντο διὰ τὴν ἀγριότητά των.

Οὕτω λοιπὸν αἱ πλεῖστοι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου προσεχώ-
ρησαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ νησιῶται ὤρισαν **σύστημα κατα-
δρομικόν**, καὶ ἐκανόνισαν τὴν διανομὴν ὀρίσαντες, ὅπως μέρος τῆς
λείας αὐτῶν κατατίθεται εἰς τὸ κοινὸν ταμεῖον. Τὰ πλοῖα τῶν οὐδε-
τέρων ἔπρεπε νὰ τύχουν σεβασμοῦ, «ὀσάκις δὲν ἦσαν ναυλωμένα
ὑπὸ τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως καὶ δὲν ἔφερον πολεμεφόδια καὶ
στρατεῦματα».

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐφάνη ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον ἀξίαν λόγου μαχη-
τικὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, διότι τὰ πλοῖα τῶν νησιωτῶν
μεταβληθέντα εἰς καταδρομικά ἐκυριάρχουν τοῦ Αἰγαίου, μετέδιδον
τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὰ τέσσαρα ἄκρα καὶ ἐνίσχουν τοὺς διστακτικούς.
Τὸ ἑλληνικὸν ναυτικὸν κατέστησεν ἀδρανῆ τὴν τουρκικὴν ὑπερο-
πλίαν.

Ἡ ἐπανάστασις τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος

Οἱ Στερεοελλαδίται ὄπλαρχηγοὶ εἶχον ἐστραμμένα τὰ βλέμματα εἰς τὴν διεξαγομένην περὶ τὰ Ἰωάννινα πάλην μεταξὺ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ὁ Ἀλῆς εἶχε καλέσει τοὺς Ἕλληνας εἰς βοήθειαν κατὰ τοῦ Σουλτάνου. Ἀλλ' οἱ ὄπλαρχηγοὶ ἐγνώριζον ὅτι εἶχε γνωστοποιήσει συγχρόνως τὰ σχέδια τῆς Ἐταιρείας εἰς τὸν Σουλτάνον ὑποσχεθείς ὅτι, ἂν ἀμνηστευθῆ, θὰ κατέπνιγεν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὴν ἑλληνικὴν ἐξέγερσιν. Ἐν τούτοις ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μείνῃ ἀμέτοχος θεατῆς τῶν μεγάλων γεγονότων τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ ἐπανάστασις μετεδόθη ἀπὸ τῆς Κορίνθου εἰς τὴν ἀπέναντι παραλίαν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ὁ ἀρματολὸς τῶν Σαλῶνων **Πανουργιάς** ἐπανεστάτησε τὰ **Σάλωνα** (Ἀμφισσαν), ἐνῶ ὁ ἐξάδελφός του **Γιάννης Γκούρας**, ὁ ὁποῖος ἐμελλε νὰ διαπρέψῃ βραδύτερον, ἐξήγειρε τοὺς ἀπὸ μακροῦ ἀνυπομονοῦντας **Γαλαξειδιώτας**. Ὁ Πανουργιάς ἐπολιόρησε τοὺς καταφυγόντας εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Σαλῶνων Τούρκους καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδοθοῦν τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἀφοῦ οἱ προθύμως εἰς βοήθειαν αὐτοῦ σπεύσαντες Γαλαξειδιῶται ἔσυραν εἰς τὴν ξηρὰν τὰ τηλεβόλα τῶν πλοίων (18 Ἀπριλίου). Οἱ Τούρκοι **προσεκύνησαν** τὸν Πανουργιάν ὡς **αὐθέντην**.

Τὸ κίνημα ἐξηπλώθη μετὰ ταῦτα εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν τῆς **Φωκίδος** καὶ μετ' ὀλίγον ἐπανεστάτησεν ἡ **Βοιωτία**. Ἐντεῦθεν ὁ Ἀθανάσιος Διάκος κατέλαβε τὴν **Λεβάδειαν** καὶ ἠνάγκασε τοὺς εἰς τὸ φρούριον καταφυγόντας Τούρκους καὶ Ἀλβανοὺς νὰ παραδοθοῦν. Ἐφάνη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς θερμὸς ἰδεολόγος, ἀνώτερος ὑλικοῦ συμφέροντος. Συνεφιλίωσε τοὺς πρὸς ἀλλήλους ἐρίζοντας προκρίτους τῆς πόλεως καὶ κατέθεσεν εἰς χεῖρας τοῦ προεστοῦ τὰ λάφυρα, διὰ ν' ἀγοράσουν ἀντ' αὐτῶν τροφὰς καὶ πολεμοφόδια, καὶ ἐφρόντισεν ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως καὶ ἐνισχύσεως τοῦ ἀγῶνος. Ἐνῶ δὲ οἱ ὄπαδοὶ του ὑψωνον τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ ἴδιος ἐτράπη μετὰ 600 ἀνδρῶν εἰς τὰς Θερμοπύλας, διότι ἐπιθυρίζετο ὅτι ὁ τουρκικὸς στρατὸς συναθροίζεται εἰς τὸ Ζητοῦνι (Λαμία).

Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος (1788 - 1821), ρωμαλέος καὶ εὐμορφος υἱὸς χωρικοῦ, κατήγετο ἐκ Μουσουνίτσης (Παρνασσίδος). Ἡ οἰκογένειά του προώριζεν αὐτὸν διὰ τὸ ἱερατικὸν στάδιον καὶ μειράκιον

Ὁ Διάκος.

εἰσέτι εἶχεν εἰσαγάγει αὐτὸν εἰς μοναστήριον. «Ἄλλ' ὁ ἀπὸ τῶν ὁρέων ὑπήρξε πάντοτε θελκτικώτερος δι' αὐτὸν τοῦ εὐχολογίου καὶ τῶν λιτανειῶν». Διαφυγὼν τοὺς ὄνυχας τοῦρκου τινὸς Βοεβόδα, ὁ ὁποῖος κατεδίωξεν αὐτόν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλλῆ καὶ κατὰ τὸν πρὸς τὴν Πύλην πόλεμον ἐκείνου ἐτάχθη ὡς ὑπασπιστῆς τοῦ ὀνομαστοῦ κλέφτου Ὀδυσσέως νὰ ὑπερασπίσῃ τὰς μεταξὺ Δελφῶν καὶ Ἀμφίσσης ὁδοῦς. Ἀλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς κατέφυγεν εἰς τὰς

Ἰονίους νήσους, ἅμα ἐπλησίασαν τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα, ὁ δὲ Διάκος ἔμενεν ἔκτοτε ὡς ἰδιώτης εἰς τὴν Λεβάδειαν.

Ὀλίγον βραδύτερον ἐπανεστάτησεν ἡ Ἀττικὴ, οἱ δὲ ἀγρόται τῆς Πάρνηθος ἐκυρίευσαν τὸ ἄστυ τῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἦτο μικρὸν πόλισμα 10.000 κατοίκων καὶ 1235 πενιχρῶν οἰκιῶν (28 Ἀπριλίου). Οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι μόλις κατῶρθωσαν νὰ κλεισθοῦν ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ τῶν προσδραμόντων ἐκ τῶν περίξ χριστιανῶν, τοὺς ὁποῖους ἐνίσχυσαν ἀρκετοὶ Αἰγινῖται, Κεῖοι καὶ Ὑδραῖοι. Ἦλθον καὶ ὀλίγοι Κεφαλλῆνες κομίζοντες κανόνια, ὥστε ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιορκητῶν ἀνῆλθεν εἰς 3 χιλιάδας. Ἀλλ' οἱ ἔγκλειστοι ἂν καὶ ἐπολιορκοῦντο στενωῶς καὶ κατετρύχοντο ἐξ ἐλλείψεως ὕδατος καὶ ἐκ πείνης, ἀντέσχον μέχρι τοῦ Ἰουλίου, ὁπότε ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης, κατῶρθωσεν ὀρμώμενος ἐκ Χαλκίδος νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν.

Περαιτέρω εξάπλωσις τῆς ἐπαναστάσεως

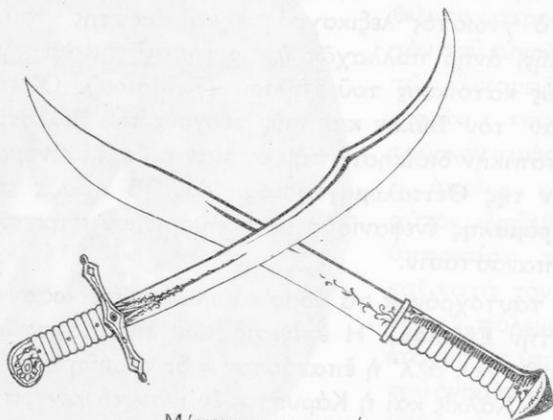
Ἐν τῷ μεταξύ ἡ ἐπανάστασις μετεδόθη εἰς τὴν **Μαγνησίαν**, εἰς τὰ πλοῦσια δηλονότι καὶ εὐημεροῦντα χωρία τοῦ Πηλίου. Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς, ὁ γνωστός λεξικογράφος καὶ ἐκδότης τοῦ περιοδικοῦ Λόγιος Ἐρμῆς, ἀνὴρ πολλαχῶς ὑπηρετήσας τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν, ἐξήγειρε τοὺς κατοίκους τοῦ Πηλίου (7 Μαΐου). Οἱ ἐπαναστάται ἐπολιόρκησαν τὸν **Βόλον** καὶ τοὺς **πύργους τοῦ Βελεστίνου** συστήσαντες καὶ τοπικὴν διοίκησιν, τὴν ὁποίαν ὁ Γαζῆς ὠνόμασε πομπωδῶς **Βουλὴν τῆς Θεσσαλομαγνησίας**. Ἄλλ' ὁ πασᾶς τῆς Λαρίσης Μαχμουτ **Δράμαλης** ἐνεφανίσθη μὲ πολυάριθμον στρατὸν καὶ κατέπιψε τὴν ἐπανάστασιν.

Σχεδὸν ταυτοχρόνως τὰ ὑδραϊκὰ πλοῖα μετέδωσαν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν **Εὐβοίαν**. Ἡ ἐπίθεσις τῶν ἐπαναστατῶν κατὰ τῆς Χαλκίδος ἀπέτυχεν, ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις διετηρήθη εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν, ἐνῶ ἡ Χαλκίς καὶ ἡ Κάρυστος ἔμειναν τὰ κέντρα τῆς τουρκικῆς ἀντιστάσεως. Οὕτω μετὰ τὴν προσχώρησιν τῆς Εὐβοίας εἰς τὸ κίνημα πᾶσα ἡ **Ἀνατολικὴ Ἑλλάς** εὐρέθη ἐν πλήρει ἐπαναστάσει.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία εἶχεν ἐργασθῆ δραστηρίως. Ὅτε δὲ διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ὁ Ὑψηλάντης εἶχε προχωρήσει νικηφόρως μέχρι τῶν προθύρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξηγέρθησαν ὁ Πολύγυρος, ἡ χερσόνησος τῆς Κασσάνδρας καὶ οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους.

Βραδύτερον, ἐξηγέρθησαν ἡ **Αἰτωλοσακρνανία** καὶ ἡ **Δυτικὴ Ἑλλάς**. Τὸ πρῶτον σύνθημα ἔδωκεν ὁ ἀρματολὸς τοῦ Ζυγοῦ Δημήτριος Μακρῆς, ὁ ὁποῖος περὶ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου προσέβαλε τοὺς κομιστὰς τοῦ ἔτησιου φόρου τοὺς μεταβαίνοντας ἀπὸ Μεσολογγίου εἰς Ναύπακτον. Τέλος ὅταν περὶ τὰ μέσα Μαΐου ἐνεφανίσθησαν ὑδραϊκὰ πλοῖα εἰς τὸν κόλπον τῶν Πατρῶν, τὸ **Μεσολόγγιον** καὶ τὸ **Αἰτωλικὸν** ἀνεπέτασαν τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι μετὰ τοῦ ὀλιγαριθμοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπεσύρθησαν βορειότερον εἰς τὸ **Βραχῶρι** (Ἀγρίνιον). Ἐντὸς ὀλίγου πᾶσα ἡ **Αἰτωλοσακρνανία**, ἡ **Ναύπακτος**, ἡ **Εὐρυτανία** καὶ τὰ **Ἄγραφα**, ἐπανεστάτησαν. Ἡ θέσις τῶν ἐπαναστατῶν ἐνισχύθη, διότι κατέλαβον μετ' ὀλίγον τὸ Βραχῶρι καὶ ἐκυριάρχησαν τοῦ **Μακρυνόρους**, τῆς μεταξύ τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης δηλονότι καὶ τοῦ Ἀχελῷου ὀροσειρᾶς,

ή όποία άπετέλει τήν κλειδα τής Δυτικής Έλλάδος δια τά έν 'Ηπειρώ τουρκικά στρατεύματα.

Μάχαιρα - γιαταγάνι.

II. Πρώτη φάσις του άγώνος

Βιαιοπραγίαι των Τούρκων

Ό σουλτάνος **Μαχμούτ ό Β΄** (1808 - 1839) άπήντησεν εις τήν έξέγερσιν των Έλλήνων δια τής συνήθους τουρκικής μεθόδου, δηλαδή δια τής άθρόας σφαγής πρòς έκφοβισμόν και πρόληψιν περαιτέρω έξαπλώσεως του κινήματος. Η Πύλη συλλαβοῦσα ύπονοίας έκ των ένεργειών τής Φιλικής Έταιρείας είχε προβή εις συλλήψεις, κατ' οίκον έρεύνας και εις μεμονωμένας θανατώσεις. Όταν έφθασεν ή είδησις τής έπαναστάσεως του Ύψηλάντου έζήτησε δια παντός μέσου ν' άφυπνίση τόν μωαμεθανικόν λαόν και νά παραστήση τόν άπειλοῦντα τήν Ύψηλήν Αύτοκρατορίαν κίνδυνον έκ τής έξεγέρσεως των άπίστων.

Τήν 9 Μαρτίου ό Σουλτάνος δια φερμανίου έζήτησε παρά του Πατριάρχου όκτώ άρχιερείς, τούς όποιους έκράτησεν ώς όμήρους, και συγχρόνως έφερε πλήθος άσιατών στρατιωτών, οί όποιοι μετά του όπλισθέντος όχλου τής πρωτευούσης έξετράπησαν εις σφαγήν

καί λεηλασίαν τῶν Ἑλλήνων. Τὴν δὲ 22 Μαρτίου ὁ Σουλτᾶνος ἐθανάτωσε πολλοὺς σημαίνον-
τας Ἑλληνας τῆς Κωνσταντι-
νουπόλεως, συγγενεῖς ἢ σχετι-
κοὺς τῶν ἐν Μολδαυίᾳ προυχόν-
των ὁμογενῶν.

Ἄλλ' ἡ τουρκικὴ μανία ἐκο-
ρυφώθη, ὅταν τὴν 3 Ἀπριλίου
ἔφθασε ταχυδρόμος ἐξ Ἀθηνῶν
ἀγγέλλων τὴν ἐπανάστασιν τῆς
Πελοποννήσου. Λέγεται ὅτι ὁ
Σουλτᾶνος ἐρίφθη εἰς τὸ ἔδαφος
ἀφρίζων ἐκ παραφορᾶς καὶ φω-
νάζων ἐκδίκησιν. Ἡ δὲ διαβεβαί-
ωσις τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσίας
ὅτι ὁ Τσάρος δὲν ἐνέχεται εἰς τὰς
ταραχὰς τῶν ἡγεμονιῶν, ἀπε-
θράσυνε τοὺς Τούρκους περισσό-
τερον.

Ὁ διερμηνεὺς τῆς Πύλης Κωστάκης **Μουρούζης** ἀπεκεφαλί-
σθη ὑπὸ τὴν μεγάλην Πύλην τῶν ἀνακτόρων φορῶν τὴν ἐπίσημον
στολὴν του παρουσία τοῦ Μαχμούτ, διότι ἡ Πύλη εἶχε συλλάβει
ἐπιστολὴν τοῦ Ὑψηλάντου ἀπευθυνομένην πρὸς αὐτόν, ἄνευ δὲ
φανερᾶς αἰτίας ἀπεκεφάλισαν ἢ ἐκρέμασαν ἐκ τοῦ παραθύρου τῆς
οἰκίας των συγγενεῖς τραπεζίτας ἢ ἰατροὺς τῶν ἄλλοτε ὀσποδάρων
ἢ μεγάλων διερμηνέων. Τὸ δὲ Μέγα Σάββατον (9 Ἀπριλίου) ἀπε-
κεφάλισαν δύο ἐφημερίους τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, διότι ἡ φρου-
ρομένη ὑπ' αὐτῶν δόμνα **Εὐφροσύνη Μουρούζη** ἐδραπέτευσεν.

Τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα (10 Ἀπριλίου) μετὰ τὴν λειτουργίαν,
ἀφοῦ εἶχε διαλυθῆ τὸ ἀραιὸν καὶ περίτρομον ἐκκλησίασμα, ἔφθασεν ὁ
διαδεχθεὶς τὸν ἀποκεφαλισθέντα διερμηνέα **Ἀριστάρχης** μετὰ τοῦ
γραμματέως τοῦ Ρεῖς ἐφέντη (προέδρου τοῦ συμβουλίου τοῦ κρά-
τους) καὶ συναθροίσας τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν συντε-
χνιῶν ἀνέγνωσε φερμάνιον, διὰ τοῦ ὁποίου καθηρεῖτο ὁ Πατριάρχης :
«Ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ἐφάνη ἀνάξιος τοῦ πατριαρχικοῦ
θρόνου, ἀχάριστος καὶ ἀπιστος πρὸς τὴν Πύλην καὶ ραδιοῦργος,

Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄.

γίνεται ἔκπτωτος τῆς θέσεώς του». Ἐτερον φιρμάνιον διέτασσε τὴν ἄμεσον ἐκλογὴν νέου Πατριάρχου. Ὁ Γρηγόριος περιυβρίσθη καὶ ἐφυλακίσθη καὶ μετὰ μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐξήχθη ἐκ τῆς φυλακῆς καὶ ἀφοῦ ἐκακοποιήθη, ἐκρεμάσθη εἰς τὴν μεσαίαν θύραν τοῦ Πατριαρχείου. Τρεῖς ἡμέρας ἔμεινε τὸ λείψανον ἐπὶ τῆς ἀγχόνης καὶ τὴν τρίτην παρεδόθη εἰς τοὺς Ἑβραίους, οἱ ὅποιοι τὸ ἔσυραν διὰ τῶν ὁδῶν τοῦ Φαναρίου χλευάζοντες καὶ βλασφημοῦντες καὶ τὸ ἔριψαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐκεῖθεν μετὰ τριήμερον περισυνέλεξεν αὐτὸ ὁ ἐκ Κεφαλληνίας πλοίαρχος Σκλάβος, ὅστις τὸ μετέφερεν εἰς τὴν Ὀδησσόν, ὅπου ἐτάφη με μεγάλας τιμὰς.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ Σουλτᾶνος ἐκρέμασε καὶ τρεῖς ἐκ τῶν φυλακισθέντων ἀρχιερέων, ὁ δὲ ὄχλος ἐξετράπη εἰς πᾶν εἶδος ἀκολασίας. Ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως, ἐβεβήλωσε καὶ ἐσύλησεν αὐτάς. Τὸ τέλος Ἀπριλίου ὁ Σουλτᾶνος διέταξε νὰ ἀπαγχονισθοῦν καὶ ἄλλοι τρεῖς φυλακισθέντες ἀρχιερεῖς. Ὁ δήμιος εἰσήγαγεν αὐτοὺς ἐντὸς ἀκατίου, ἀνέπλευσε τὸν Βόσπορον καὶ ἐκρέμασεν αὐτοὺς εἰς τὰ τρία πολυαριθμότερα ἑλληνικὰ προάστια τοῦ Βοσπόρου. Κατὰ τὰς ἐπομένας ἡμέρας ἐξηκολούθησεν ἡ μανία τῶν Τούρκων καὶ εἰς 10 χιλ. ὑπολογίζονται τὰ θύματα τῆς τουρκικῆς ἀγριότητος μόνον εἰς τὴν Κων/πολιν. Ὅμοιοι σκηναὶ βαρβαρότητος συνέβησαν εἰς τὴν Σμύρνην, Ἀδριανούπολιν, Αἶνον καὶ ἄλλαχοῦ.

Διὰ τῶν ἀγριοτήτων τούτων ἠθέλησεν ἡ Πύλη νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς ραγιαδες. Ἀλλὰ κατὰ βάθος τοῦτο ἐδείκνυε τὴν ἀνικανότητά της νὰ ἐνεργήσῃ δραστηρίως καὶ ἀποτελεσματικῶς κατὰ τῶν εἰρηνικῶν καὶ ἀκινδύνων Ἑλλήνων τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ μετὰ τὰς αἱματηρὰς βιαιότητας ἀρχόντες καὶ λαὸς ἐκόρεσαν τὸ πάθος των καὶ ἐνόμισαν ὅτι ἐξετέλεσαν τὸ καθῆκόν των. Ἀλλ' ἡ τρομοκρατικὴ μέθοδος ἐξῆψε μᾶλλον τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ πόλεμος ἔλαβε χαρακτῆρα θρησκευτικόν, ἄγριον καὶ ἐξοντωτικόν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν. Τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν ἐπροξένησεν ἡ διαγωγή τοῦ Σουλτάνου καὶ εἰς τοὺς εὐρωπαίους. Πρὸ πάντων ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Πατριάρχου προεκάλεσε βαθεῖαν αἴσθησιν εἰς τὴν Χριστιανικὴν καὶ μάλιστα τὴν ὀρθόδοξον Εὐρώπην καὶ τότε ἤρχισαν αἱ προστριβαὶ μεταξὺ Πύλης καὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ρώσου πρεσβευτοῦ.

Αἱ δυσχέρειαι τοῦ ἀγῶνος

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐπῆλθε μετὰ δυνάμεως καὶ ταχύτητος φυσικοῦ φαινομένου. Ἐντὸς ὀλίγου τὰ κύματά της ἐκχειλίσαντα ἐκ τῆς Πελοποννήσου κατέκλυσαν τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους καὶ ἐξηπλώθησαν μέχρι τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ἄλλ' ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ἔμελλε νὰ διέλθῃ μακρὰν καὶ κοπιώδη δοκιμασίαν, διότι εἶχε νὰ ἀντιμετωπίσῃ κραταιὰν αὐτοκρατορίαν. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον οὔτε χρήματα οὔτε πολεμοφόδια οὔτε στρατόν. Διὰ τοῦτο ἦτο ἔργον δυσχερέστατον ἢ παρασκευὴ ἀξιωμαχοῦ στρατοῦ. Ἐκ τῶν Πελοποννησίων μόνον οἱ Μανιάται ἦσαν ἡσκημένοι εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ὄπλων. Μετὰ τὰς πρώτας ἐπιτυχίας τὸ ὄνομα τοῦ Κολοκοτρώνη προσεῖλκυσε πλῆθος ἐθελοντῶν. Ἄλλ' ὁ πρῶτος οὗτος ἑλληνικὸς στρατὸς παρουσίαζε περίεργον ὄψιν. Οἱ πλείστοι τῶν προμάχων τῆς πατρίδος ἦσαν ἄοπλοι, τινὲς ἔφερον μαχαίρας, ἄλλοι σφενδόνας καὶ ἄλλοι ράβδους ἀλωνιστικάς. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐδιδάχθη ταχέως πόσον ἡδύνατο νὰ στηριχθῆ εἰς τὸν ἀσύντακτον ἐκείνον ὄχλον, διότι, μόλις ἐνεφανίσθη ὁ ἐχθρὸς οἱ Ἕλληνες πολιορκοῦντες τὸ φρούριον τῆς **Καρυταίνης** διεσκορπίσθησαν τρέχοντες εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ σπήλαια. Ὡστε ὁ Κολοκοτρώνης ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῆ. Γενικὴ δυσθυμία κατέλαβε τότε τοὺς ὄπλαρχηγούς, οἱ ὅποιοι εἶχον μείνει σχεδὸν ἄνευ μαχητῶν. Ἄλλ' ὁ Κολοκοτρώνης ἔμεινεν ἐγκαρτερωτῶν καὶ μετ' ὀλίγον κατώρθωσε νὰ συναθροίσῃ 300 ἄνδρας καὶ ἐγκαταστήσας εἰς στρατόπεδον προσεπάθει νὰ ὀργανώσῃ αὐτοὺς δηλώσας ὅτι ἔμελλε νὰ σχηματίσῃ ἱερὸν λόχον. Ἄλλ' οἱ νεοχειροτόνητοι ἱερολοχίται ἐγκατέλειψαν τὸν ἀρχηγόν, μόλις ἀνεφάνη ὁ ἐχθρὸς.

Πολεμικὸν σχέδιον Κολοκοτρώνη — Μάχη Βαλτετσίου (12-13 Μαΐου 1821)

Ἐν μέσῳ τῶν ἀπογοητεύσεων τούτων ὁ Κολοκοτρώνης ἔμεινεν ἀκλόνητος, ἦλθε μάλιστα εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς ἄλλους ὄπλαρχηγούς, οἱ ὅποιοι ἐπρότειναν νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τὴν Μεσσηνίαν, καὶ κατώρθωσε τέλος νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν γνώμην του. Οἱ ὄπλαρχηγοὶ συνελθόντες ἀνέδειξαν τὸν Πετρόμπετην Μαυρομιχάλην ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου ἀναθέσαντες εἰς αὐτὸν τὴν στρατολογίαν καὶ τροφοδοσίαν καὶ ἐδέχθησαν τὸ ἀκόλουθον σχέδιον τοῦ Κολοκοτρώνη.

‘Ο ἔμπειρος πολεμιστὴς ἐφρόνει ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ἦτο ἀσφαλὴς, ἐφ’ ὅσον ἔμενε τουρκικὸς στρατὸς εἰς τὴν καρδίαν τῆς Πελοποννήσου. Ἔπρεπε λοιπὸν πάσῃ θυσίᾳ νὰ κυριευθῆ ἡ Τρίπολις. Ἄλλ’ ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ προσβάλουν καὶ νὰ πολιορκήσουν αὐτήν, ὁ Κολοκοτρῶνης ἐσκέφθη νὰ στήσῃ περὶ τὴν πόλιν ζώνην πολιορκητικὴν, ἡ ὁποία νὰ διακόψῃ τὰς συγκοινωνίας καὶ διαρκῶς περισφιγγομένη νὰ ἐξαναγκάσῃ εἰς παράδοσιν τὸ φρούριον. Ὄθεν τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα κατέλαβον τὰς πρὸς δυσμὰς, βορρᾶν καὶ μεσημβριανὰς παρόδους καὶ ὁ Κολοκοτρῶνης ἐτάχθη μεσημβρινοδυτικῶς παρὰ τὸ Βαλτέτσι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Μαινάλου, διὰ νὰ ἐπισκοπῆ ἀφ’ ἑνὸς τὸ ὄροπέδιον ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖται ἡ Τρίπολις, ἀφ’ ἑτέρου τὰς κοιλάδας τῆς Μάνης καὶ τῆς Μεσσηνίας. Πράγματι ἡ θέσις τῶν πολιορκουμένων κατέστη δυσχερῆς. Ἄλλὰ τὸ θάρρος τῶν ἐπαναστατῶν παρέλυσεν σημαντικὴ ἐπικουρία, ἡ ὁποία ἔφθασεν ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὴν Τρίπολιν. Ὁ Χουρσίτ πασᾶς δηλονότι ἀνησυχῶν διὰ τὰς γυναῖκας τοῦ χαρεμίου του καὶ τοὺς θησαυροὺς του ἀπέσπασε 3.500 Ἀλβανούς ἐκ τοῦ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων στρατοπέδου καὶ ἔστειλεν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν τοῦ ἐμπειροπολέμου καὶ ἱκανοῦ Μουσταφᾶ μπέη. Οὗτος κατῆλθεν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον, διεπεραιώθη εἰς τὰς Πάτρας, ἐστράφη πρὸς τὴν Κόρινθον, τῆς ὁποίας ἔλυσεν τὴν πολιορκίαν ἐκδιώξας τὸ ὑπὸ τὸν Παπαφλέσσαν πολιορκητικὸν σῶμα, καὶ διαβὰς διὰ τῶν Δερβενακίων μέχρις Ἄργους ἔλυσεν τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου καὶ τὴν 30 Ἀπριλίου εἰσῆλθεν εἰς Τρίπολιν.

‘Ο Μουσταφᾶ μπέης προσέβαλε τὸ ἐν **Βαλτετσίῳ** στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων θέλων νὰ ἐπωφεληθῆ ἐκ τοῦ τρόμου, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσεν ἡ ἐμφάνισις του. Ἄλλ’ οἱ κατέχοντες τὸ χωρίον Μανιάται, χίλιοι περίπου τὸν ἀριθμὸν ὑπὸ τοὺς **Ἡλίαν** καὶ **Κυριακούλην** Μαυρομιχαλαίους, ἐκράτησαν τὰς θέσεις, τὰς ὁποίας κατεῖχον ὄπισθεν τεσσάρων λιθοκτίστων ἡμικυκλικῶν ταμπουρίων. Ἐνισχυθέντες δὲ τὴν νύκτα διὰ τοῦ σώματος τοῦ Πλαπούτα, τοῦ Κολοκοτρῶνη καὶ ἄλλων ἐπικουριῶν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τοὺς Ἀλβανούς, οἱ ὁποῖοι ἐγκατέλειψαν τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ δύο τῶν κανόνια. Ἐφονεύθησαν 600 Τοῦρκοι καὶ 150 Ἕλληνες καὶ τὴν ἐπαύριον οἱ Ἕλληνες ἔστησαν τρόπαιον ἐκ τῶν ἐχθρικῶν κεφαλῶν (12 - 13 Μαΐου 1821).

Ἡ μάχη τοῦ **Βαλτετσίου** ἔκρινε τὴν τύχην τῆς Τριπόλεως, διότι

ἀφοῦ ἀπέτυχε καὶ ἡ ἀπόπειρα τοῦ Μουσταφᾶ μπεὴ κατὰ τοῦ ἐν Βερβένοις ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ὁ περὶ τὴν πόλιν κρίκος ἐσφίγγετο ὁλονὲν στενωτέρων. Πλὴν τούτου εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν πορείαν τοῦ ἀγῶνος, διότι ἡ νίκη ἐνέπνευσε θάρρος καὶ αὐτοπεποίθησιν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι μετὰ θάρρους ἀντεμετώπιζον εἰς τὸ ἕξις τοὺς Τούρκους.

Πρώτη ἐκστρατεία τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Πελοποννήσου — Αἱ μάχαι Ἀλαμάνας, Γραβιάς καὶ Βασιλικῶν

Ἐνῶ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Πελοπόννησον δὲν εἶχεν εἰσέτι σταθεροποιηθῆ, τὴν χερσόνησον ἔσωσαν οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς, διότι παρεκώλυσαν τὴν διέλευσιν νέας ἐπικουρίας πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως.

Δύο τοῦρκοι πασαῖδες, ὁ **Κιοσὲ Μεχμέτ**, βαλῆς τῆς Πελοποννήσου, καὶ ὁ **Ὁμερ Βρυώνης**, παρέσκεύασαν σημαντικὰς δυνάμεις εἰς τὴν Λαμίαν κατὰ διαταγὴν τοῦ Χουρσίτ, διὰ νὰ καταπιξοῦν τὰς ἐν Ἑλλάδι ταραχάς. Οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς Δυοβουνιώτης, Πανουργιάς καὶ Διάκος ἠθέλησαν ν' ἀναχαιτίσουν αὐτούς. Ἀλλὰ κατὰ τὰς διαβάσεις τῶν ὄρεων, τὰς ὁποίας ἐδόξασεν ἡ ἀνδρεία τῶν Σπαρτιατῶν τοῦ Λεωνίδου, ἐθυσίασθη ὁ νεαρὸς ἥρωας τοῦ ἀγῶνος Ἀθανάσιος Διάκος, διότι πρὸ τῶν ὑπερτέρων καὶ καλύτερον ὀπλισμένων δυνάμεων τῶν Τούρκων (9 χιλιάδες πεζοὶ καὶ ἵππει) ὑπεχώρησαν οἱ ἄλλοι ὄπλαρχηγοί. Ὁ Διάκος, ταχθεὶς μὲ ὀλίγους ἐκλεκτοὺς συντρόφους νὰ

Ὁ Ὁμερ Βρυώνης.

προστατεύσει τὸ ἐπικαιρότερον σημεῖον τῆς διαβάσεως τῶν Τούρκων, τὴν ἐπὶ τοῦ Σπερχειοῦ γέφυραν τῆς **Ἀλαμάνας**, ἀνέστησε τὰς παλαιὰς ἐνδόξους ἡμέρας τῶν 300 τοῦ Λεωνίδου. Ἐπολέμησε μὲ μεγάλην ἀνδρείαν καὶ ἀφοῦ ἐφονεύθησαν ὄλοι οἱ σύντροφοί του, τέλος συνελήφθη πληγωμένος. Τὴν 23 Ἀπριλίου 1821 ὑπέστη ἐν Λαμίᾳ μαρτυρικὸν θάνατον.

Ἄλλ' ὁ καλύτερον ἠσκημένος εἰς τὸν κλεφτοπόλεμον υἱὸς τοῦ Ἀνδρίτσου **Ὀδυσσεὺς** παραμονεύσας μετ' ὀλίγων παλληκαριῶν εἰς τὸ **Χάνι τῆς Γραβιάς**, κείμενον εἰς τὴν εἴσοδον αὐχένος ἐπὶ τῆς σημερινῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ Μπράλου - Ἀμφίσσης - Ἰτέας, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπρόκειτο νὰ περάσῃ τουρκικὸς στρατός, ἐφόνευσε σημαντικὸν ἀριθμὸν ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Βρυῶν. Ὅταν δὲ οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν νὰ κυριεύσουν τὸν μικρὸν ξενῶνα διὰ τηλεβόλων, οἱ περὶ τὸν Ὀδυσσεῆ εἶχον ἤδη τραπῆ εἰς τὰ ὄρη ἀπολέσαντες δύο μόνον συντρόφους (8 Μαΐου). Ἡ παράτολμος αὕτη ἀντίστασις ὀλίγων ἀνδρῶν, ἡ ὁποία ἐσταμάτησεν ὀλόκληρον ἡμέραν τὸν τουρκικὸν στρατὸν, ἀνεπτέρωσε τὸ καταπεσὸν μετὰ τὸ ἀτύχημα τῆς Ἀλαμάνας φρόνημα τῶν Ἑλλήνων καὶ κατέστησεν ἐνδοξον τὸ ὄνομα τοῦ Ὀδυσσεῶς, ὁ ὁποῖος ἀπέβη ὁ Κολοκοτρώνης τῆς Σπερεᾶς.

Τὸ κατόρθωμα τοῦ Ὀδυσσεῶς ἠμπόδισε τὸν Βρυῶν νὰ διαβῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως, διότι δὲν ἔκρινεν ὀρθὸν νὰ προχωρήσῃ πρὶν καταστειλῇ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὅθεν, ἀφοῦ διέμεινεν εἰσέτι ὀκτὼ ἡμέρας εἰς τὸ Χάνι εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ κατέλαβε τὴν Λεβάδειαν, τὴν ὁποίαν διήρπασαν οἱ Ἀλβανοὶ του. Ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ἄλλοι ὄπλαρχηγοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος παρηκολούθησαν αὐτὸν ἐνοχλοῦντες. Ἄλλ' ὁ Βρυῶν ἐφάνη ὑπέρτερος εἰς τὰς συμπλοκάς, κατέλαβε τὰς Θήβας καὶ προήλασε πρὸς τὴν Εὐβοίαν προσπαθῶν νὰ προσελκύσῃ τοὺς Ἕλληνας διὰ φιλανθρώπου τρόπου. Διὰ τοῦτο ὑπέσχετο ἀμνηστίας καὶ δὲν ἔβλαψεν ὅσους προσέκυνησαν. Εἰς τὴν Εὐβοίαν προσέκρουσεν εἰς τὴν γενναίαν ἀντίστασιν εἰς τὴν θέσιν **Βρυσάκια** (15 Ἰουλίου) ὅπου οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου εἶχον στήσαι στρατόπεδον ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ **Ἀγγελῆ Γοβγίνα**, καὶ προχωρήσας ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀττικὴν ἔσωσε τοὺς δεινῶς κατατρυχομένους εἰς τὴν Ἀκρόπολιν Τούρκους (Πρώτη πολιορκία τῆς Ἀκροπόλεως 25 Ἀπριλίου - 20 Ἰουλίου). Ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε

νά προχωρήσει εἰς τὴν Πελοπόννησον, διότι οἱ πελοποννήσιοι ἄρχηγοὶ θορυβηθέντες συνέρρευσαν εἰς τὸν Ἴσθμόν, ὁ Πάνος Κολοκοτρῶνης καὶ ὁ Δικαῖος, ὁ Σολιώτης καὶ ὁ Ἀντώνιος Μαυρομιχάλης, ἐνῶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς ἠπέιλουν νὰ διακόψουν τὰς συγκοινωνίας του.

Ἐν τῷ μεταξύ νέα δύναμις τουρκικὴ 8 χιλ. περίπου ἀνδρῶν προερχομένη ἐκ Μακεδονίας εἶχε φθάσει μέχρι Λαμίας καὶ προήλαυε πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Βρυῶν. Ἄλλ' οἱ ὄπλαρχηγοὶ Δυοβουνιώτης, Πανουργιάς καὶ Γκούρας προσέβαλον αὐτὴν παρὰ τὰ **Βασιλικά**, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἀπὸ Λαμίας εἰς Λεβάρδειαν καὶ ἐνίκησαν εἰς ἀποφασιστικὴν μάχην (25 - 26 Αὐγούστου). Οἱ δύο πασᾶδες ἀπειλούμενοι πανταχόθεν καὶ φοβούμενοι τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα ἐγκατέλειψαν κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ἡπειρον. Οὕτως ἀπέτυχεν ἡ πρώτη ἐκστρατεία τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Πελοποννήσου.

Ἄλωσις τῆς Τριπόλεως

Ἐν τῷ μεταξύ ἐκρίνετο ἡ τύχη τῆς Τριπόλεως, ἀφοῦ προηγουμένως περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων ἄλλαι ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεχόμεναι θέσεις. Τὴν 25 Ἰουνίου παρεδόθη ἡ **Μονεμβασία** καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸ **Ναυαρίνον**. Ἀλλὰ δυστυχῶς οἱ Ἕλληνες διέπραξαν ἀσυγχωρήτους βιαιότητας ἰδίως κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Ναυαρίνου, διότι εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων δὲν ὑπῆρχεν οὔτε τάξις οὔτε πειθαρχία οὔτε σεβασμὸς πρὸς τοὺς ἄρχηγούς.

Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσος.

‘Ο Θ. Κολοκοτρώνης.

είχον κλείσει 38 άτομα, άρχιερείς και προκρίτους έντός τής ύγρās φυλακής τών κακούργων, όπου έσήποντο ρακένδυτοι, φθειριώντες και ήμιθανείς εκ τής άσιτίας και κακουχίας. Πολλοί άπέθανον, άλλους δέ άπεφυλάκισαν διά διαφόρους προφάσεις. Οί Τούρκοι άναγκάζόμενοι από την έλλειψιν τροφών ήρχισαν διαπραγματεύσεις μετά τών πολιορκητών, αί όποίαι όμως έναυάγησαν. Την 23 Σεπτεμβρίου 1821 οί Έλληνες στρατιώται διά τεχνάσματος άνέβησαν εις τά τείχη και έκυρίευσαν την πόλιν.

‘Ο τουρκικός πληθυσμός τής Τριπολιτοσῶς είχεν οικτράν τύχην. Οί Έλληνες προέβησαν εις σφαγήν και βιαιότητα. Έπρόκειτο περι έκδικήσεως και αίματηρῶς έξοφλήσεως τών λογαριασμών τής μακρῶς τυραννίας. Οί όπλαρχηγοί δέν κατώρθωσαν νά συγκρατήσουν τούς μαινομένους επαναστάτας.

Διά τής **άλώσεως** τής Τριπολιτοσῶς, ή όποία ήτο κατ' έξοχήν έργον του Κολοκοτρώνη, επαγιώθη ή Έπανάστασις εις την Πελοπόννησον. Εις χείρας τών Τούρκων εύρίσκοντο μόνον τά φρούρια

Εις τās άρχάς Ίουνίου είχε φθάσει εις Πελοπόννησον ό Δημήτριος Ύψηλάντης, άδελφός του Άλεξάνδρου, ό όποίος άνέλαβε την γενικήν άρχηγίαν του άγώνος έν όνόματι τής Άρχῆς και κατέβαλε μεγάλας προσπάθειας διά νά επιβάλη τάξιν και πειθαρχίαν.

Έν τούτοις ήγγιζον αί τελευταίαι ήμέραι τής Τριπόλεως. Έντός του στενού και πετρώδους χώρου, όπου είχον συσσωρευθή ύπέρ τās 30 χιλ. ψυχαί, έτελείτο φρικιαστική τραγωδία. Η πείνα, ή δίψα και αί νόσοι έθέριζον τούς πολιορκουμένους. Οί Τούρκοι έξ άλλου

τῶν Πατρῶν, Μεθώνης, Κορώνης καὶ Ναυπλίου, τὰ ὅποια ἐπολιορκοῦντο καὶ αὐτά. Οἱ ὄπλαρχηγοὶ μὲ τὰ πλοῦσια λάφυρα ὤπλισαν καλῶς τοὺς ἀνδρας των καὶ τὸ ἠθικὸν τῶν ἐπαναστατῶν ἐξυψώθη ἀκόμη περισσότερον.

Ὁ κατὰ θάλασσαν ἀγὼν

Ἐνῶ βραδέως ἐδημιουργεῖτο ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς, ἡ Ἐπανάστασις ἀπέκτησεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀξιόλογον πολεμικὸν ὄργανον ἐπὶ τῆς θαλάσσης διὰ τῆς μετατροπῆς τῶν ἐμπορικῶν πλοίων τῶν νησιωτῶν εἰς πολεμικά. Οὕτως, ἐνῶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Στερεᾶς, ἰδίως διὰ τῆς νίκης τῶν Βασιλικῶν, ἀνεχαίτιζον τὴν προέλασιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἠμπόδιζε τὴν μετάβασιν τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην.

Οἱ Ἕλληνες ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἡ ἀρμάδα ἠτοιμάζετο νὰ ἐκπλεύσῃ ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντον. Πράγματι περὶ τὰ μέσα τοῦ Μαΐου ὁ τουρκικὸς στόλος ἐφάνη εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἀποτελούμενος ἀπὸ ἓν πλοῖον τῆς γραμμῆς, τρεῖς φρεγάτας καὶ τρεῖς κορβέτας. Τότε οἱ τολμηροὶ τῶν Ψαρῶν ναυτικοὶ κατώρθωσαν νὰ συναγείρουν τὸν στόλον τῶν ἀδελφῶν νήσων καὶ τὴν 18 Μαΐου ἐξέπλευσεν ὁ ἠνωμένος στόλος πρὸς βορρᾶν, ἀποτελούμενος ἀπὸ 50 μεγάλα καὶ 15 μικρὰ πλοῖα, καὶ τὴν ἐπομένην διέκρινε κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν ἄκραν τῆς Μυτιλήνης μίαν φρεγάταν τῶν 48 τηλεβόλων, προφυλακίδα τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου. Τινὰ τῶν ἑλληνικῶν πλοίων ἐπλησίασαν αὐτὴν καὶ ἐκανονιοβόλησαν, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσαν διὰ τῶν ἀδυνάτων τηλεβόλων των καὶ ἡ φρεγάτα κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐρεσσοῦ. Ὁ πλοίαρχός της φοβούμενος νυκτερινὴν ἐπίθεσιν ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ σκάφους ἱκανοὺς στρατιώτας ἐκ τῆς ξηρᾶς.

Οἱ Ἕλληνες πλοίαρχοι εὐρισκόμενοι εἰς ἀμηχανίαν νὰ βλάψουν τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον ἐσκέφθησαν νὰ τὸ πυρπολήσουν. Τότε ὁ πρακτικὸς διδάσκαλος τῆς ναυτικῆς Ἰωάννης Πάργιος, ἐπνομαζόμενος **Πατατοῦκος**, μετέβαλε προχείρως δύο ἀπὸ τὰ μικρότερα πλοῖα εἰς πυρπολικά, ἄλλα δὲ παρήγγειλαν εἰς τὰ Ψαρά. Ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀπέτυχε, διότι οἱ Τοῦρκοι ἠγρύπνουν καὶ τὸ πυρπολικὸν ἐκάη ἀνωφελῶς. Ἀλλὰ μετὰ δύο ἡμέρας ὁ τολμηρὸς ψαριανὸς πηδαλιούχος **Παπανικολῆς**, ἐξησκημένος ἤδη ἐκ τῶν συγκρούσεων πρὸς τοὺς ἀλγερινοὺς πειρατάς, κατώρθωσε σφοδρῶς πυροβολούμενος νὰ προσ-

κολλησή τὸ πυρπολικόν του εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος τοῦ ἔχθρικοῦ πλοίου. Ἡ φρεγάτα ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἐκ τῶν ἀνδρῶν τοῦ πληρώματος οἱ περισσότεροὶ ἐφονεύθησαν.

Τὸ παρὰ τὴν Ἑρεσσὸν κατόρθωμα ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὰ Ψαρὰ ἐτελέσθη πανηγυρική δοξολογία καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος τόσον ἐξεπλάγη ἐκ τοῦ ἀπροσδοκῆτου παθήματος, ὥστε ἐτράπη εἰς Δαρδανέλλια καὶ ἐζήτησεν ἀσφάλειαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν τηλεβόλων. Ἄλλὰ τὸ πάθημα τοῦ τουρκικοῦ στόλου τὸ ἐπλήρωσαν οἱ ἀθῶοι ραγιαδες. Οἱ κάτοικοι τῆς Μυτιλήνης ἐσφάγησαν ἀνηλεῶς, δεινὴν δὲ καταστροφὴν ὑπέστη ἡ ἀνθοῦσα πόλις τῶν Κυδωνιῶν. Οἱ κάτοικοι τῶν Μοσχονησιῶν ἐξεπατρίσθησαν καὶ ὁ προσδραμῶν εἰς βοήθειαν ἑλληνικὸς στόλος ἀπέπλευσε κομίζων χιλιάδας προσφύγων, οἱ ὅποιοι διεσπάρησαν εἰς διάφορους νήσους ζῶντες βίον ἄθλιον. Πολλοὶ τῶν κατοικούντων τὰ ἐνδότερα τῆς Μ. Ἀσίας Ἑλλήνων κατῆλθον εἰς τὰ παράλια καὶ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ Ἐπανάστασις εἰς τὴν Μακεδονίαν — Χαλκιδική

Εἰς τὴν Μακεδονίαν εἶχον δημιουργηθῆ κέντρα ἑλληνικώτατα, εἰς τὰ ὅποια ἤκμαζον τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ γράμματα, ὅπως ἡ Θεσσαλονίκη, τὸ Μοναστήριον, ἡ Σιάτιστα, ἡ Κοζάνη, ἡ Καστοριά, αἱ Σέρραι κ.ἄ.

Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εἶχεν ἐξαπλώσει παντοῦ τοὺς πλοκάμους της εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ οἱ ἄριστοι τῶν Μακεδόνων πολεμιστῶν, ἐμπόρων, διδασκάλων, ἱερέων καὶ προκρίτων εἶχον μνηθῆ εἰς τὰ μυστικά της.

Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Μακεδονία κατεῖχε θέσιν κεντρικὴν εἰς τὴν Βαλκανικὴν καὶ οἱ Τοῦρκοι τὴν ἐθεώρουν ὡς γέφυραν, ἡ ὅποια συνέδεε τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν νοτιωτέραν Ἑλλάδα, εἶχον δημιουργήσει εἰς αὐτὴν δύο ἰσχυρὰ στρατιωτικὰ κέντρα, τὴν Θεσσαλονικὴν καὶ τὸ Μοναστήριον, καὶ πολλὰ ἄλλα μικρότερα, εἰς τὰ ὅποια διετήρουν ἰσχυρὰς φρουρὰς καὶ στρατιωτικὰ ἐφόδια. Διὰ τοῦτο, ἐνῶ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Μακεδονίαν ψυχικῶς εἶχεν ὠριμάσει, στρατιωτικῶς ἐφαίνετο ὅτι ἦτο ἔργον δυσκολώτατον.

Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης μετ' ἄλλων Μακεδόνων ὄπλαρχηγῶν, ἐκ τῶν ὁποίων περίφημος ἦτο ὁ **Νικόλαος Κασομούλης** ἐκ Σιατίστης

(οὗτος ἀφῆκε λίαν ἐνδιαφέροντα ἀπομνημονεύματα τὰ «Στρατιωτικὰ ἐνθυμήματα») κατήρτισε τὸ ἐξῆς ἐπαναστατικὸν σχέδιον δράσεως εἰς τὴν Μακεδονίαν.

Κέντρον τοῦ ἀγῶνος θὰ ἀπετέλει ὁ Ὀλυμπος. Θὰ ἐπανεστάτουν ἡ Χαλκιδική, τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἡ Νάουσα. Συγχρόνως θὰ κατελαμβάνοντο ἡ διάβασις τοῦ Ἀξιοῦ, τὰ Τέμπη, τὰ στενὰ τῆς Καστοριάς καὶ ἄλλαι ἐκ φύσεως ἰσχυραὶ τοποθεσίαι. Τοιοιτοτρόπως τὸ ἰσχυρότατον στρατιωτικὸν κέντρον τῆς Μακεδονίας, ἡ Θεσσαλονίκη, θὰ ἠπειλεῖτο ἐκ πολλῶν σημείων καὶ θὰ ὑπέκυπτε. Τὸ σχέδιον ὅμως αὐτὸ δὲν ἐξετελέσθη μὲ ἀκρίβειαν.

Ἡ ἐπανάστασις ἤρχισεν ἀπὸ τὴν Χαλκιδικὴν, πρωτεργάτης δὲ αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Δοβίστα τῶν Σερρῶν **Ἐμμανουὴλ Παπᾶς**, πλούσιος ἔμπορος καὶ φλογερὸς πατριώτης, μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

Τὴν 23 Μαρτίου 1821 ὁ Παπᾶς, πληρώσας ὄπλων καὶ πολεμοφοδίων πλοῖον ἀνῆκον εἰς τὸν ἐκ Λήμνου Φιλικὸν ναυτικὸν Χατζηβισβίτην καὶ συμπαραλαβὼν ὅλην τὴν κινητὴν περιουσίαν του, ἀπέπλευσεν εἰς τὸν Ἄθωνα. Εἰς γενικὴν συνέλευσιν οἱ ἠγούμενοι τῶν Μονῶν ἀπεφάσισαν μυστικῶς τὴν κήρυξιν τῆς Ἐπανάστασεως εἰς τὴν κατάλληλον στιγμήν καὶ ἤρχισαν νὰ ἐτοιμάζωνται.

Ὁ διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης, πληροφορηθεὶς τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν, ἀπέστειλε σημαντικὴν στρατιωτικὴν δύναμιν εἰς τὴν Χαλκιδικὴν. Ἡ προκλητικότης ὅμως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος ἠπέλπει γενικὴν σφαγὴν τῶν Ἑλλήνων, ἐπέσπευσε τὴν ἐξέγερσιν.

Τὸν Μάιον τοῦ 1821 οἱ κάτοικοι τοῦ **Πολυγύρου**, ὀπλισθέντες, ὀρκίζονται εἰς τὸν Σταυρὸν καὶ κηρύττουν τὴν ἐπανάστασιν. Ἀφοῦ ἐξώντωσαν τὴν ἐξ ὀλίγων ἀνδρῶν φρουρὰν τῆς πόλεως των, ἐπέτεθησαν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἐνῶ δὲ μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ εἰς Θεσσαλονίκην ὁ τοῦρκος διοικητὴς ἀπεκεφάλιζε πολλοὺς σημαίνοντας προκρίτους καὶ τὸν Ἐπίσκοπον Κίτρους, εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὁ Παπᾶς ἐν γενικῇ συνελύσει εἰς τὰς Καρυὰς ἐκήρυξε τὴν Ἐπανάστασιν. Συγχρόνως ἐπανεστάτησαν ἡ Κασσάνδρα, τὰ Μαδεμοχώρια καὶ γενικὴ ἐξέγερσις ἐσημειώθη εἰς ὅλην τὴν Χαλκιδικὴν.

Οἱ Τοῦρκοι ἐκίνητοποίησαν ἰσχυρὰν δύναμιν στρατοῦ. Αἱ

άνθηραι κωμοπόλεις, **Πολύγυρος, Βασιλικά, Γαλάτιστα**, παρεδόθησαν εἰς τὸ πῦρ, οἱ δὲ ἐπαναστάται ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποσυρθοῦν, ἄλλοι εἰς Κασσάνδραν καὶ ἄλλοι εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος. Ὅταν ὁ Σουλτᾶνος ἐπληροφορήθη τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἐξέγερσιν, τόσον ἐταράχθη, ὥστε ἔστειλε διοικητὴν τῆς Θεσ/νίκης ἄνδρα ἐξαιρετικόν, τὸν Μεχμέτ Ἐμὶν Πασᾶ, τὸν ἐπονομασθέντα διὰ τὴν σκληρότητά του Ἐμποῦ Λουμποῦτ (= ροπαλοφόρος) μὲ τὴν διαταγὴν νὰ ἐξοντώσῃ τοὺς ἐπαναστάτας. Ὁ Ἐμποῦ Λουμποῦτ, ὀδηγῶν στρατὸν ἐκ 14 χιλ. ἀνδρῶν ἐξεστράτευσεν περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου κατὰ τῆς Χαλκιδικῆς καὶ κατέπνιξεν εἰς τὸ αἶμα τὰ τελευταῖα ἴχνη τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Παπᾶς κατῶρθωσε νὰ ἐπιβιβασθῆ ἐπὶ τοῦ πλοίου τὸ ὁποῖον τὸν εἶχε μεταφέρει καὶ ἀνεχώρησε κατευθυνόμενος εἰς Ὑδραν. Κατὰ τὸν πλοῦν ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ὁ δὲ νεκρὸς του ἐτάφη μὲ τιμὰς ἀρχιστρατήγου εἰς Ὑδραν.

Ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ναούσης (Ἀπρίλιος 1822)

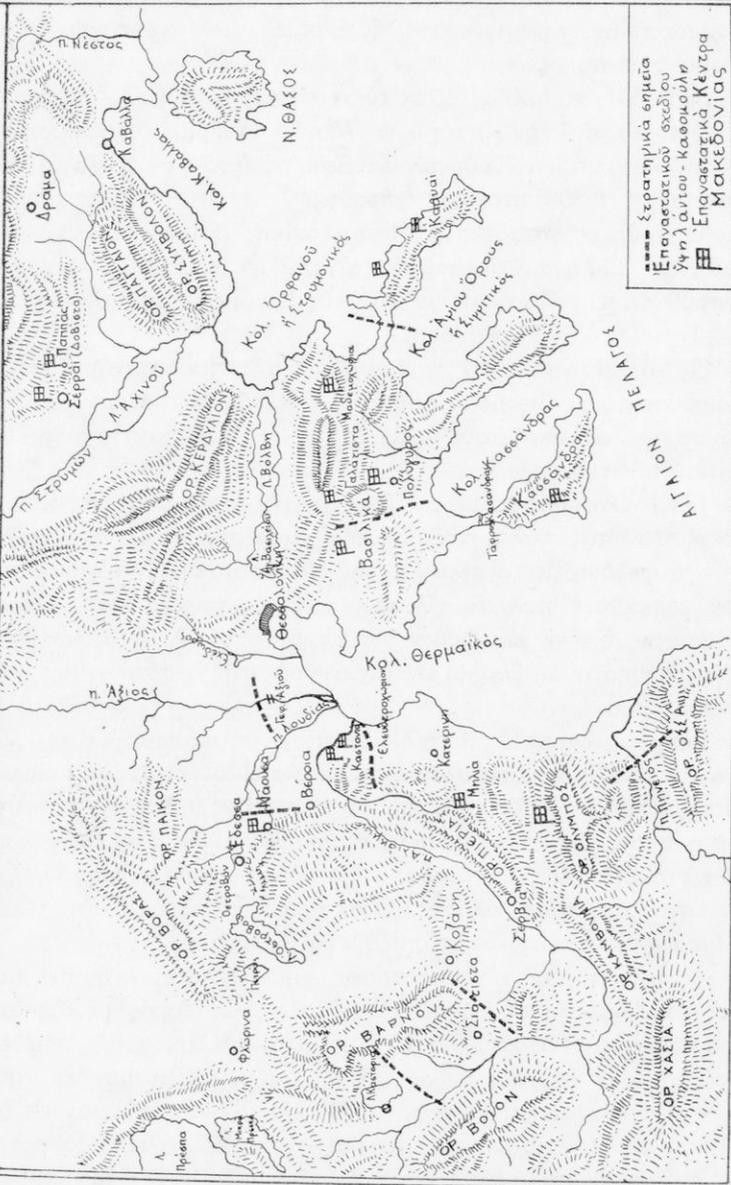
Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία ἐξηγέρθη κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως μὲ κέντρον τὴν Νάουσαν, εἰς τὰς βορεινὰς ὑπωρεῖας τοῦ Βερμίου ὄρους.

Ὁ Ἐμποῦ Λουμποῦτ, ἀφοῦ κατέπνιξε τὴν ἐπανάστασιν τῆς Χαλκιδικῆς, ἔλαβεν αὐστηρὰ μέτρα, διὰ νὰ προλάβῃ ὁμοίας ἐκδηλώσεις εἰς τὴν Δ. Μακεδονίαν. Ἐκάλεσε νὰ παρουσιασθοῦν εἰς τὴν Θεσσαλονικίην ἢ εἰς τὰς κατὰ τόπους τουρκικὰς ἀρχὰς οἱ ἐπιφανέστεροι πρόκριτοι καὶ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Δ. Μακεδονίας. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς παρουσιασθέντας ἐκλείσθησαν εἰς τὰς φυλακάς, ἄλλοι ἠρνήθησαν νὰ ὑπακούσουν. Μεταξὺ αὐτῶν ὁ **Ζαφειράκης Θεοδοσίου** ἐκ Ναούσης, ὁ **Καρατάσος** ἐκ Βεροίας καὶ ὁ **Γάτσος** ἐξ Ἐδέσσης.

Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1822 οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἀρχηγοὶ μετὰ τινων ὄπλαρχηγῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ προκρίτων διαφόρων πόλεων, συνήλθον εἰς τὴν Μοῆν τῆς Παναγίας εἰς Δοβρᾶ, μεταξὺ Βεροίας καὶ Ναούσης. Ἐκεῖ ἐλήφθησαν σοβαραὶ ἀποφάσεις. Νὰ ἀρχίσῃ ἀμέσως ἡ ἐπανάστασις, χωρὶς νὰ περιμένουν βοήθειαν ἐκ τῆς Ν. Ἑλλάδος καὶ νὰ προσβληθῆ ἡ **Βέροια** καὶ ἡ **Νάουσα**.

Τὴν 19 Φεβρουαρίου 1822 ἐξουδετερώθη ἡ μικρὰ φρουρὰ τῆς Ναούσης καὶ ὑψώθη ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως. Τὴν ἐπομένην

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΟΡΕΙΟΝ ΕΛΛΑΔΑ

ὁ Καρατάσος καὶ ὁ Γάτσος μὲ 1.800 πολεμιστὰς ἔκαμαν νυκτερινὴν αἰφνιδιαστικὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Βεροίας, ἀλλ' ἀπέτυχον νὰ καταλάβουν τὴν πόλιν.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὅμως ἐνισχυθέντες ὑπὸ τοῦ Ζαφειράκη καὶ ὄχυρωθέντες εἰς τὴν ἱστορικὴν Μονὴν **Δοβρά**, ἀπέκρουσαν τὴν ἐπίθεσιν 4 χιλιάδων Τούρκων ἐκ Βεροίας ὑπὸ τὸν **Κεχαγιὰ μπέην**, φονεύσαντες 1.500 περίπου ἐχθρούς.

Ὁ τούρκος πασᾶς τῆς Θεσσαλονίκης ἐξεμάνη διὰ τὸ κατόρθωμα τῶν Ἑλλήνων εἰς Δοβρά καὶ τὴν 14 Μαρτίου ἐνεφανίσθη εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Ναούσης μὲ μεγάλας δυνάμεις: 16 χιλιάδας μαχητῶν, ἵππικὸν καὶ 10 κανόνια.

Εἰς τὰ τεῖχη καὶ τοὺς προμαχώνας τῆς Ναούσης ἔλαβον χώραν συγκρούσεις καὶ διεδραματίσθησαν ἥρωικὰ κατορθώματα ὑπενθυμίζοντα τὸ Σούλι καὶ τοὺς ἀγῶνάς του. Ἡ πόλις ἀντεστάθη ἐπὶ ἓνα περίπου μῆνα.

Τὴν 16 Ἀπριλίου, ἡμέραν Πέμπτην τῆς Διακαινησίμου, οἱ Τούρκοι παρεβίασαν τὰς πύλας τοῦ τεύχους καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ἢ ὅποια παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ. Εἰς τὴν Νάουσαν, ὡς εἰς τόπον ἀσφαλῆ, εἶχον συρρεῦσει πολλαὶ χιλιάδες ἀμάχου πληθυσμοῦ. Ὅσοι δὲν ἐσφάγησαν ἢ δὲν κατάρθωσαν νὰ διαφύγουν, ἤχμαλωτίσθησαν καὶ ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τοῦ Μοναστηρίου.

Τὴν ἐπομένην, 17 Ἀπριλίου, ἔπεσε καὶ ὁ πύργος τοῦ Ζαφειράκη, πολλὰ δὲ γυναικόπαιδα, τὰ ὅποια εἶχον καταφύγει εἰς μικρὸν ὄχυρον πλησίον τοῦ πύργου του, δὲν ἐπρόλαβον νὰ διαφύγουν. Ἐπρωτίμησαν ἀντὶ τῆς ἀτιμώσεως νὰ κρημισθοῦν ἀπὸ ἓνα ὕψωμα εἰς τὸν καταρρακτώδη ποταμὸν «Ἀραπίτσα» καὶ ἐπνίγησαν. Οὕτως ἀπὸ τὴν θλιβερὰν καὶ ὀλοσχερῆ καταστροφὴν τῆς Ναούσης δὲν ἔλειψε τὸ ἥρωικὸν γεγονός, ὑπενθυμίζον τὸ Ζάλογγον.

Ἡ πτώσις καὶ ἡ καταστροφὴ τῆς Ναούσης ἐσήμαινε καὶ τὸ τέλος τοῦ Ἀγῶνος εἰς τὴν Δ. Μακεδονίαν. Οἱ Ἀρχηγοὶ Ζαφειράκης, Καρατάσος καὶ Γάτσος, διαφυγόντες τὴν σύλληψιν, προσεπάθησαν νὰ φθάσουν μὲ ὀλίγους ἄνδρας εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα. Ἐκ τούτων, οἱ μὲν Καρατάσος καὶ Γάτσος μὲ 300 Μακεδόνας ἔφθασαν εἰς Μεσολόγγιον, καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου, ὁ Ζαφειράκης ὅμως μὲ ἓνα ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Καρατάσου, τὸν

Γιαννάκη, και 12 ὄπαδους προδοθέντες περιεκυκλώθησαν ὑπὸ τουρ-
κικοῦ ἀποσπάσματος παρὰ τὴν Βέροιαν και μετὰ ἡρωϊκὴν ἀντίστασιν
ἐφονεύθησαν.

Παρ' ὄλην τὴν ἀνδρείαν και τὴν αὐτοθυσίαν τῶν Μακεδόνων
ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Μακεδονίαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὐδοκιμήσῃ,
ἔνεκα τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν δυνάμεων, τὰς ὁποίας διέθετον
οἱ Τούρκοι εἰς τὴν χώραν αὐτήν. Οἱ Μακεδόνες ἔφθειραν και ἀπησχό-
λησαν ἐπὶ 15 μῆνας τὸν ἐχθρὸν και ἀφοῦ ἐδέχθησαν τὴν ἐπίθεσιν
πολυαριθμοῦ στρατοῦ, προσεφέρθησαν ὡς θυσία διὰ τὸ μετέπειτα
κέρδος τοῦ ἀγῶνος.

Πολιτικὴ ὀργάνωσις

Ὅταν ἤρχιζεν ἡ ἐπανάστασις, δὲν ὑπῆρχε κεντρικὴ διοίκησις.
Τὸ παλαιὸν κοινοτικὸν σύστημα ἐξηκολούθει νὰ λειτουργῇ ὅπως ἐπὶ
τῆς τουρκικῆς δεσποτείας, εἰσεπράττοντο οἱ φόροι και οἱ δημογέ-
ροντες διεξῆγον τὰς κοινοτικὰς ὑποθέσεις. Τὸ πρῶτον πολιτικὸν
σῶμα, ἐντελῶς τοπικόν, συνεστήθη εἰς τὴν Καλαμάταν εὐθὺς μετὰ
τὴν ἄλωσίν της και ὠνομάσθη **Μεσσηνιακὴ Γερουσία**.

Ἄλλ' ἦτο αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη κεντρικῆς ἀρχῆς, ἡ ὁποία θὰ
ἐφρόντιζε πρωτίστως διὰ τὴν προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων πρὸς
ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Διὰ τοῦτο οἱ πρόκριτοι και οἱ ἀρχιε-
ρεῖς τῆς Πελοποννήσου συνελθόντες μετὰ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγ-
ῶν εἰς τὴν **Μοῆν Καλτετζῶν** (Μαντίνεια Ἀρκαδίας) διώρισαν
ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη **Γερουσία** τῆς Πελοποννήσου και
ᾧφειλε συνεργαζομένη μετὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου Πετρόμπεη νὰ λάβῃ
τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος (26 Μαῖου
1821).

Ὅλιγας ἡμέρας μετὰ τὴν πρᾶξιν τῶν Καλτετζῶν ἐφθασεν εἰς
τὴν Πελοπόννησον ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, νεώτερος ἀδελφὸς
τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Δημήτριος ἤρχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς ἐπίτροπος
τοῦ ἀδελφοῦ του, διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν ἐπ'
ὀνόματι τῆς μυστικῆς ἀρχῆς. Ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἀνεγνώρισε τὴν πρᾶ-
ξιν τῶν Καλτετζῶν και προέβη εἰς τὸν διορισμὸν νέου συμβουλίου.
Ἄλλὰ τοῦτο ἐξήγειρε κατ' αὐτοῦ τοὺς προκρίτους, οἱ ὁποῖοι ἐδή-
λωσαν εἰς αὐτὸν ἀπεριφράστως ὅτι ἡδύνατο νὰ φύγῃ ἐκ Πελοποννή-
σου. Ὁ Δημήτριος ἀπεσύρθη εἰς Καλάμας (27 Ἰουνίου), ὅπου ἤρχισε

Δημήτριος Ὑψηλάντης.

νά ὀργανῶνη πυρῆνα τακτικοῦ στρατοῦ. Οἱ στρατιωτικοὶ καὶ ὁ λαὸς ἐτάχθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ Ὑψηλάντης ἀνεκλήθη καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πολιορκουμένου τῆν Τρίπολιν στρατοῦ καὶ οἱ πρόκριτοι ὑπετάχθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς στιγμῆς. Ἀλλὰ συνεννόησις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Ὑψηλάντου δὲν ἦτο δυνατὴ. Παρὰ ταῦτα ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ὑψηλάντου ἐνέπνευσε θάρρος εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ φόβον εἰς τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι ἔβλεπον ὅτι οἱ ραγιαδες ἀπέκτησαν ἀρχηγὸν φέροντα πριγκιπικὸν ὄνομα.

Αἱ προστριβαὶ αὐταὶ μεταξὺ τῶν προκρίτων καὶ τοῦ Ὑψηλάντου ἦσαν ἡ ἀρχὴ ὀλεθρίων ἐρίδων. Τὰ μίση καθημερινῶς ὠξύνοντο καὶ τοιοιυτρόπως ἐδημιουργήθησαν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην χώραν μας τὰ πρῶτα πολιτικὰ κόμματα, τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν.

Πολιτικὴ ὀργάνωσις Στερεᾶς Ἑλλάδος

Ἡ μερὶς τῶν στρατιωτικῶν ἐνηγκαλίσθη καὶ ἐπέβαλεν, ὡς εἶδομεν, τὸν Ὑψηλάντην εἰς τοὺς προκρίτους. Ἐκεῖνοι δὲ ἀντέταξαν κατ' αὐτοῦ ἄλλους ἄνδρας φέροντας ἐπίσης ἠχηρὰ ὀνόματα, δύο Φαναριώτας, τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον καὶ τὸν Θεόδωρον Νέγγρην.

Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1791 - 1865) κατήγετο ἐκ φαναριωτικῆς οἰκογενείας. Οὗτος κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως εὐρίσκετο εἰς Πίσαν τῆς Ἰταλίας. Ἀποφασίσας νὰ κατέλθῃ εἰς

τὴν Ἑλλάδα ἐπεβίβασεν ἐπὶ πλοίου ὄπλα καὶ πολεμοφόδια ἀγορασθέντα δι' ἰδίων χρημάτων καὶ διὰ συνεισφορῶν ἄλλων ὁμογενῶν καὶ κατέπλευσεν εἰς Μεσολόγγιον (20 Ἰουλίου). Ἐκεῖθεν ἐπέμφεν ἐπιστολάς εἰς τὸν Ὑψηλάντην διαβεβαιῶν αὐτὸν περὶ τῆς μεγάλης πρὸς αὐτὸν τιμῆς καὶ παρακαλῶν, ὅπως δεχθῆ αὐτὸν ὡς συμπολεμιστὴν εἰς τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα. Ὁ δὲ Θεόδωρος Νέγρης (1790 - 1824) ἐκ τῶν κορυφαίων φιλικῶν, ὁ ὁποῖος εἶχε διακριθῆ ἐν Βουκουρεστίῳ διὰ τὴν ἐθνικὴν δρᾶσίν του, διορισθεὶς ὑπὸ

Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος.

τῆς Πύλης γραμματεὺς τῆς ἐν Παρισίοις τουρκικῆς πρεσβείας ἔρριψε τὰ ἔγγραφα του εἰς τὴν θάλασσαν, ὅταν ἔμαθε τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀμφότεροι ἦσαν πρόθυμοι νὰ προσφέρουν τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὸν ἀγῶνα.

Ὁ Ὑψηλάντης ἐδέχθη μετὰ θερμῆς εἰλικρινείας τὸν Μαυροκορδάτον ὡς συνεργάτην καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν πολιτικὴν ὀργανῶσιν τῆς Στερεᾶς. Ὁ Μαυροκορδάτος παρέλαβε μαζί του τὸν Νέγρην καὶ αὐτὸς μὲν ἀνέλαβε νὰ ὀργανώσῃ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα μὲ πρωτεύουσαν τὸ Μεσολόγγιον, ὁ δὲ Νέγρης τὴν Ἀνατολικὴν μὲ ἔδραν τὴν Ἄμφισσαν. Τοιοῦτοτρόπως κατηρτίσθησαν δύο νέαι τοπικαὶ ἐξουσίαι ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου.

Εἰς τὸ Μεσολόγγιον συνῆλθον οἱ πληρεξούσιοι τῆς Αἰτωλοακαρνανίας εἰς συνέλευσιν ὀνομασθεῖσαν **Συνέλευσιν τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος** καὶ ὑπὸ τὴν προεδρίαν καὶ ὀδηγίαν τοῦ Μαυροκορδάτου ἐσύστησαν δεκαμελὲς συμβούλιον ἐκλεγόμενον ἐνιαυσίως ἐκ τῶν προκρίτων καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ ὑπόλογον ἀπέναντι τῆς ἔθνο-

Σφραγίς τῆς Πελοποννησιακῆς
Γερουσίας.

Σφραγίς τῆς Γερουσίας
τῆς Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος.

συνελεύσεως (4 - 7 Σεπτεμβρίου). Τὸ συμβούλιον τοῦτο ὠνομάσθη **Γερουσία**, εἶχε δὲ καθήκον νὰ φροντίζη διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας, διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς πολεμικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ διὰ τὴν κοινωφελῆ χρῆσιν **τῶν δημοσίων** εἰσοδημάτων.

Ἡ συνέλευσις τῶν πληρεξουσίων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, συνελθοῦσα εἰς τὴν Ἀμφισσαν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Νέγρη ἐψήφισε τὸ ὑπ' αὐτοῦ καταρτισθὲν σύνταγμα, τὸ κληθὲν **Νομικὴ διάταξις**. Ἡ ἀνωτάτη ἀρχή, ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ, ἐδίδετο εἰς ἐπιτροπὴν ἐκ 12 μελῶν, ἡ ὁποία ἔλαβε τὸν τίτλον Ἄρειος Πάγος.

Αἱ δύο αὗται τοπικαὶ ὀργανώσεις ὅσον καὶ ἂν διέφερον κατὰ τὴν μορφήν, οὐσιαστικῶς εἶχον τοῦτο τὸ κοινόν, ὅτι παρέδιδον τὴν διεύθυνσιν τῶν στρωτιωτικῶν πραγμάτων εἰς τοὺς πολιτικούς, ἀμφοτέραι ἐστρέφοντο κατὰ τῆς αὐθεντίας τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ὑποβάλλουσαι τὸν **τοπικὸν πατριωτισμὸν** ἔτεινον νὰ διαιωνίσουν τὸν καταμερισμὸν τοῦ ἔθνους.

Ἡ Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῇ Συνέλευσις

Ἄλλ' ἤδη καθίστατο λίαν αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη γενικῆς ἔθνο-συνελεύσεως, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ δημιουργήσῃ κεντρικὴν ἐξουσίαν πάσης τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο εὐθύς μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Τριπόλεως (23 Σεπτεμβρίου) ὁ Ὑψηλάντης ἐξέδωκε προκήρυξιν πρὸς τὸν λαὸν καλῶν αὐτὸν νὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους διὰ τὴν μέλλουσαν ἔθνοσυνέλευσιν.

Ἐδρα τῆς ἔθνοσυνελεύσεως ὠρίσθη τὸ Ἄργος. Τὴν 14 Δεκεμβρίου 1821 ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ὠρκίσθησαν οἱ παρόντες πληρεξούσιοι πίστιν εἰς τὴν πατρίδα. Ἄλλ' εὐθὺς μετὰ τοῦτο προσῆλθον οἱ σκοπίμως καθυστερήσαντες πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Νέγρη. Αἱ δύο ἀντίπαλοι φατρίαὶ ἦσαν ἀντιμέτωποι καὶ ἡ σύγκρουσις ἐφαίνετο ἀφευκτος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ πληρεξούσιοι τῆς Ὑδρας ἔκλινον πρὸς τοὺς προκρίτους, ἐπεκράτησαν οἱ πολιτικοὶ εἰς τὴν Συνέλευσιν. Ὁ Ὑψηλάντης ὅμως ἀηδιάσας ἐκ τῶν τρόπων καὶ τῶν μέσων τῶν ἀντιπάλων του ἐγκατέλειπε τὸ Ἄργος, ἠκολούθησε δὲ αὐτὸν ὁ Κολοκοτρώνης. Ἡ μερὶς τῶν προκρίτων ἔμεινε κυρία τῆς Συνελεύσεως. Οἱ πληρεξούσιοι τῆς Πελοποννήσου ἴδρυσαν τότε τοπικὴν κυβέρνησιν τῆς Πελοποννήσου κατ' ἀπομίμησιν τῶν δύο κυβερνήσεων τῆς Στερεᾶς ἀποδεχθέντες τὸν φρόνιμον ὀργανισμόν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ὀνομάσαντες αὐτὴν **Πελοποννησιακὴν Γερουσίαν**. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ Ἄργος δὲν ἦτο τόπος πολὺ ἀσφαλῆς ἕνεκα τῆς παρουσίας πλήθους ὀπλοφόρων, οἱ πρόκριτοι μετέθεσαν τὴν ἔδραν τῆς Συνελεύσεως εἰς τὴν Πιάδαν κειμένην παρὰ τὸν Σαρωνικὸν κόλπον ὄχι μακρὰν τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Ἐπιδαύρου. Ἐκεῖ ἤρχισε τὰς ἐργασίας τῆς ἡ πρώτης τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυνέλευσις ὀνομασθεῖσα **Συνέλευσις τῆς Ἐπιδαύρου** (20 Δεκεμβρίου 1821).

Τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου

Ὁ Μαυροκορδάτος διηύθυνε τὰς συζητήσεις, ἀνετέθη δὲ εἰς ἐπιτροπὴν ὑπὸ τὴν προεδρίαν του νὰ προπαρασκευάσῃ σχέδιον συντάγματος.

Τὴν 1 Ἰανουαρίου 1822 ἡ Ἐθνοσυνέλευσις ἐξέδωκε πανηγυρικὸν κήρυγμα τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐν αὐτῷ ἐλέγετο συντόμως καὶ ἐμφαντικῶς :

«Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας καὶ ἀδαιρέτου Τριάδος· Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὴν φρικώδη ὀθωμανικὴν δυναστείαν μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτετον καὶ ἀπαραδειγμάτιστον ζυγὸν τῆς τυραννίας καὶ ἀποσεῖσαν αὐτὸν μὲ μεγάλας θυσίας, κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων παραστατῶν του εἰς ἔθνητικὴν συνηγμένων συνέλευσιν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπάρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν».

Ἐπειτα ἐδέχθη ὁμοφώνως τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς συνταχθὲν σχέδιον συντάγματος καὶ οὕτως ἦλθεν εἰς τὴν ζωὴν τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν σύνταγμα, ὁ **Ὁργανικὸς νόμος**, ὅπως ὠνομάσθη (Σύνταγμα Ἐπιδαύρου, 1 Ἰανουαρίου 1822).

Τὸ σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου ἐθέσπιζεν ὡς ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τὴν Ἀνατολικὴν Ὁρθόδοξον, ἀλλ' ἐκήρυττε πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν ἀνεκτὴν. Δὲν ἀνεγνώριζε κοινωνικὰς τάξεις οὔτε διακρίσεις τῶν πολιτῶν. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἴσοι πρὸ τοῦ νόμου καὶ δεκτοὶ εἰς ὅλας τὰς ὑπηρεσίας τοῦ κράτους. Μωαμεθανοὶ καὶ Ἑβραῖοι ἀπεκλείοντο τῶν δημοσίων δικαιωμάτων. Κατηργεῖτο ἡ δουλεία, τὰ βασανιστήρια καὶ ἡ δήμευσις τῆς περιουσίας. Οὐδεὶς ἐπετρέπετο νὰ φυλακισθῆ, χωρὶς νὰ γνωστοποιηθῆ εἰς αὐτὸν ἡ αἰτία τῆς φυλακίσεως ἐντὸς 24 ὥρῶν καὶ χωρὶς νὰ εἰσαχθῆ εἰς δίκην ἐντὸς τριῶν μηνῶν.

Ὁ ὀργανικὸς νόμος ἐδημιούργησε δύο κυρίως ἐξουσίας, τὴν **ἐκτελεστικὴν** καὶ τὴν **νομοθετικὴν**, τὸ Νομοτελεστικὸν καὶ τὸ Βουλευτικόν. Τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν (Νομοτελεστικὸν) ἀποτελοῦν 5 μέλη ἐκλεγόμενα ὑπὸ τῆς βουλῆς. Τὸ **Νομοτελεστικόν** διευθύνει τὴν γενικὴν διοίκησιν, διορίζει τοὺς ὑπουργούς, φροντίζει διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεων καὶ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κινῆ αὐτάς, εἰσάγει τὰ σχέδια τῶν νόμων εἰς τὸ Βουλευτικόν καὶ φροντίζει περὶ τῆς δημοσίας ἀσφαλείας. Τὸ **Βουλευτικόν** (νομοθετικὴ ἐξουσία, Βουλὴ) ἀποτελούμενον ἐξ 70 πληρεξουσίων τῶν ἐπαρχιῶν ἐπεξεργάζεται τὸν προϋπολογισμόν, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλῃ φόρους καὶ νὰ ψηφίζῃ ἢ ν' ἀπορρίπτῃ τοὺς ὑπὸ τοῦ Νομοτελεστικοῦ ὑποβαλλομένους νόμους. Ἀμφότερα τὰ σώματα ἔχουν ἐνὸς ἔτους διάρκειαν. Ἡ τρίτη ἐξουσία ἡ **δικαστικὴ** ἐκηρύσσετο χωριστὴ ἀπὸ τὰς ἄλλας, ἀλλ' ἐβράδυνεν ἡ ὀργάνωσις τῆς.

Ἡ Συνέλευσις ἐδέχθη ὡς ἔθνος τὴν γλαῦκα καὶ τὴν κυανόλευκον σημαίαν, ἐξέλεξε δὲ τὸν Μαυροκορδατὸν πρόεδρον τοῦ Νομοτελεστικοῦ, ἐνῶ εἰς τὸν Ὑψηλάντην ἐδόθη ἡ προεδρία τοῦ Βουλευτικοῦ.

Ἐν τούτοις ἡ τύχη ἐφαίνετο μειδιῶσα πρὸς τὴν Συνέλευσιν, διότι ὁ Ἀκροκόρινθος στενῶς πολιορκούμενος ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Κολοκοτρῶνη παρεδόθη καὶ ἡ νεαρὰ κυανόλευκος σημαία

ὑψώθη ἐπ' αὐτοῦ (12 Ἰανουαρίου 1822). Ἡ Κόρινθος ἔγινε πρώτη πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Ἡ συνέλευσις ἐτελείωσε τὰς ἐργασίας της τὴν 16 Ἰανουαρίου 1822, ἀλλὰ τὴν προτεραίαν τῆς διαλύσεώς της ἐξέδωκε κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως εἶδος **κηρύξεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου**, ἡ ὁποία ἐδικαιολόγει τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ διακήρυξις ἀπηυθύνετο μᾶλλον πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους καὶ προσεπάθει νὰ δείξη τὴν διαφορὰν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τὰ ἐν Εὐρώπῃ στασιαστικὰ κινήματα.

Ἡ διακήρυξις ἔλεγε μεταξύ τῶν ἄλλων :

«Ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχὰς τινὰς δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιωφελεῖς μέρους τινὸς τοῦ σύμπαντος ἑλληνικοῦ ἔθνους σκοπούς. . . εἶναι πόλεμος ἔθνικὸς, τοῦ ὁποίου μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάκτησις τῶν δικαίων τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς. . .»

Ἡ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπίθεσις — Δεύτερον ἔτος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1822)

Τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο κρίσιμον διὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, διότι ὁ Σουλτᾶνος καὶ οἱ πασάδες του κατέβαλον ἐντατικὴν προσπάθειαν, διὰ νὰ πλήξουν ἀποτελεσματικῶς τὴν ἐπανάστασιν.

Παρὰ τὰς σημαντικὰς ἐπιτυχίας τῶν Ἑλλήνων ἡ ἐπανάστασις ἐφαίνετο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1822 μᾶλλον περισταλεῖσα, διότι ἀφοῦ ἤρχισεν ἐκ τῶν ὄχθῶν τοῦ Προύθου καὶ ἐξήπλωθη μέχρι τῶν κρητικῶν ὀρέων, ἐφαίνετο περιορισθεῖσα εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὴν Στερεάν, τὴν νότιον Ἠπειρον, τὴν Εὐβοίαν καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Πλὴν τούτου ἐπεκράτει διχόνοια μεταξύ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἡ βραδύτης τῶν Ἑλλήνων νὰ ὀργανωθοῦν καὶ νὰ πειθαρχήσουν ἐφαίνετο καταδικάζουσα τὸν ἀγῶνα εἰς ἀποτυχίαν. Διὰ τοῦτο τὸ Διβάνιον παρακινούμενον ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς διπλωματίας καὶ τοῦ ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ δὲν ἤθελε νὰ ἀκούσῃ περὶ συνδιαλλαγῆς πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, διότι ἠλπίζεν ὅτι διὰ συντόμου ἐνεργείας θὰ συνέτριβε τὴν ἐπανάστασιν.

Τὰ πράγματα ἐφαίνοντο δικαιολογοῦντα τὰς προβλέψεις τῶν Τούρκων. Κατὰ τὸ τέλος Ἰανουαρίου 1822 κατεβλήθη τελικῶς

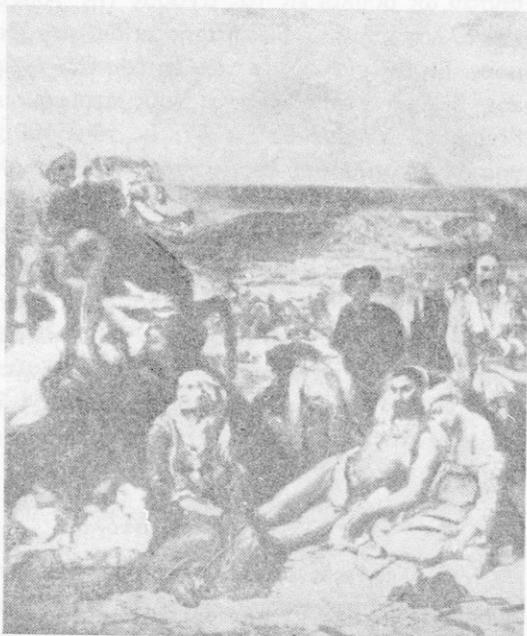
ή αντίστασις τοῦ Ἀλλή. Ὁ δὲ νικητὴς Χουρσίτ, ἀφοῦ δι' ἀπατηλῶν ὑποσχέσεων καὶ περιποιήσεων ἐπέτυχε πᾶν ὅ,τι ἐπεθύμει παρὰ τοῦ γηραιοῦ σατράπου, ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν καὶ ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν κεφαλὴν του μετὰ τῶν κεφαλῶν τῶν τριῶν υἱῶν του καὶ τῶν ἐγγόνων του. Συνεπῶς τὸ πολιορκητικὸν σῶμα ἔμενεν ἐλεύθερον, ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν νικητὴν νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ Τοῦρκοι πασαῖδες κατέστρωσαν τὸ ἐξῆς σχέδιον δράσεως κατὰ τῆς Ἑλλάδος: Ὁ Χουρσίτ μετὰ τὸν στρατὸν τῆς Ἡπείρου θὰ ἐβάδιζε κατὰ τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ἀκολουθῶν τὴν παραλίαν καὶ διερχόμενος διὰ τοῦ πόρου τοῦ Μακρυνόρους θὰ ὑπέτασσε τὴν χώραν μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Ναυπάκτου, διὰ νὰ διαπεραιωθῇ ἐκ τοῦ Ρίου εἰς τὴν Πελοπόννησον. Δεύτερος στρατὸς βαδίζων διὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἔμελλε νὰ εἰσβάλῃ εἰς αὐτὴν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ. Οἱ δύο στρατοὶ ἐνούμενοι ἔμελλον νὰ καταπνίξουν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν κοιτίδα της. Τὴν δρᾶσιν τοῦ κατὰ τὴν ξηρὰν στρατοῦ ἔμελλε νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ τουρκικὸς στόλος, συντρίβων τὴν θαλασσίαν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων καὶ μεταφέρων τὸν στρατὸν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὴν πεποιθήσιν τῶν τούρκων στρατηγῶν συνεμερίζοντο καὶ οἱ φίλοι τῆς Τουρκίας διπλωμάται τῆς Εὐρώπης, καὶ μετὰ θριάμβου ἀνήγγελλον ὅτι ἐγγὺς ἦτο ἡ καταστροφὴ τῶν Ἑλλήνων.

Καταστροφὴ τῆς Χίου

Ἐκ τῶν τριῶν ἐπιχειρήσεων, τὰς ὁποίας διελάμβανε τὸ τουρκικὸν σχέδιον, προηγῆθη ἡ κατὰ θάλασσαν. Ἡ Χίος, ἡ πλουσιωτάτη καὶ εἰρηνικωτάτη τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, εἶχε προσχωρήσει εἰς τὸ κίνημα ὑποκινουμένη ἀπὸ παρατόλμους ἄνδρας, οἱ ὅποιοι ἦλθον ἔξωθεν: Ὁ ριψοκίνδυνος ἀρχηγὸς τῶν Σαμίων ἐπαναστατῶν **Λυκοῦργος Λογοθέτης** συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Χίου ἐμπόρου **Ράλλη** ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν νῆσον μετὰ 1500 ἀνδρῶν τὴν 10 Μαρτίου. Ἡ τουρκικὴ φρουρὰ ἐκπλαγείσα κατ' ἀρχὰς ἀπεσύρθη εἰς τὸ φρούριον καὶ ἡ νῆσος παρεδόθη εἰς τοὺς Σαμίους ἐλευθερωτάς, οἱ ὅποιοι εἰσέβαλον εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐξετράπησαν εἰς λεηλασίαν καὶ σφαγὴν τῶν Τούρκων, ἀλλ' οὐδὲν κατῴρθωσαν κατὰ τοῦ φρουρίου.

Τὸ ἐν Χίῳ τόλμημα προεκάλεσε κατάπληξιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Σουλτᾶνος ἐθεώρησεν αὐτὸ ὡς προσωπικὴν προσβολὴν καὶ αἱ γυναῖκες τοῦ χαρεμίου ἐξηρέθισαν αὐτὸν διὰ φωνῶν, διότι τὴν Χίον ὁ Σουλτᾶνος εἶχε παραχωρήσει εἰς τὴν ἀδελφὴν του πρὸς κάρπωσιν τοῦ ἐκ τῶν μαστιχοδένδρων φόρου. Ἡ Πύλη ἐφυλάκισεν ἀμέσως τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Χίους καὶ ἀπεκεφάλισεν 60 ἐξ αὐτῶν. Λήγοντος δὲ τοῦ Μαρτίου ὁ Καπετὰν πασᾶς Καρᾶ

Ντελακρουά — Αἱ σφαγαὶ τῆς Χίου —
(Παρίσιοι, Μουσεῖον Λούβρου).

Ἄλῃς ἐνεφανίσθη μετὰ 46 πλοίων εἰς τὸ βόρειον τῆς νήσου στενὸν καὶ μετὰ ἰσχυρὸν βομβαρδισμόν ἀπεβίβασεν 7 χιλ. στρατιώτας εἰς τὴν νότιον τῆς νήσου ἀκτὴν (30 Μαρτίου), ἐνῶ συγχρόνως ἐπετίθετο κατὰ τῆς πόλεως καὶ ἡ φρουρά. Ἡ πόλις καὶ τὰ περὶ χωρὰ παρεδόθησαν εἰς τὸ πῦρ. Οἱ Σάμιοι μετὰ βραχεῖαν ἀλλὰ κραταιὰν ἀντίστασιν ἐσώθησαν ἐπὶ τινῶν ψαριανῶν πλοίων ἐγκαταλείψαντες τὴν νήσον εἰς τὴν τύχην της. Εὐθύς ἀμέσως διεπεραιώθησαν τὰ ἀσιατικὰ στίφη, τὰ ὅποια εἶχον συναθροισθῆ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι παραλίας κεντριζόμενα ὑπὸ τῆς δίψης τῆς λείας καὶ τῆς παροτρύνσεως τῶν δερβισῶν καὶ ἤρχισαν δεινὴν σφαγὴν τῶν Χριστιανῶν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας τεσσαράκοντα καπνίζοντα χωρία μετὰ τῆς πόλεως καὶ σωρεῖα πτωμάτων ἦσαν τὰ θύματα τῆς τουρκικῆς μανίας. Οὕτω τὸ Πάσχα τοῦ 1822 ἐβάφη εἰς τὸ αἶμα τῶν Χίων, ὅπως εἶχε βαφῆ τὸ Πάσχα τοῦ 1821 εἰς τὸ αἶμα τοῦ Πατριάρχου καὶ τῶν θυμάτων τῆς Κων/πόλεως. Χιλιάδες Χίων ἐπωλή-

θησαν ὡς δοῦλοι εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Τύνιδος καὶ ἄλλαι χιλιάδες διεσπάρησαν ὡς φυγάδες εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους. Εἰς ἐλαχίστους ἐκ τῶν ἐπιζώντων ἐχάρισαν τὴν ζωὴν οἱ Τοῦρκοι, διὰ τὸ νὰ περιποιοῦνται τοὺς περιφήμες κήπους τῶν μαστιχοδένδρων. Ὑπολογίζεται ὅτι ἐκ τῶν 100 χιλιάδων κατοίκων τῆς νήσου 23 χιλιάδες ἐσφάγησαν καὶ 47 χιλιάδες ἠχμαλωτίσθησαν.

Ἡ αἵματηρὰ τραγωδία τῆς Χίου ἔδωσε νέαν ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ὀσμανικὴ φυλὴ εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς τὸν ἀνθρωπισμὸν τῆς Εὐρώπης καὶ ἐβεβαίωσε τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν Ρώσων ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συνυπάρχουν εἰς τὴν Εὐρώπην μετὰ τῶν χριστιανικῶν φυλῶν, ἐνῶ τούναντίον ηὔξησε τὴν συμπάθειαν τῶν Εὐρωπαϊῶν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ δημοσιογράφοι ἔδωσαν φρικιαστικὰς περιγραφὰς τῶν σφαγῶν τῆς Χίου, ζωγράφοι ἀπεικόνισαν αὐτὰς καὶ ποιηταὶ τῆς περιωπῆς τοῦ Οὐγκῶ ἔψαλλαν τὴν θλιβερὰν καταστροφὴν.

Ἀπόκρουσις τοῦ τουρκικοῦ στόλου

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐνεφανίσθη εἰς τὰ ὕδατα τῆς Χίου μετὰ τὴν συμφορὰν ἀποτελούμενος ἐκ 56 πλοίων. Οἱ Ἕλληνες πλοίαρχοι συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλουν τὸν τουρκικὸν στόλον διὰ πυρπολικῶν, τὴν δὲ τολμηρὰν ἐπιχείρησιν ἀνέλαβον ὁ ὑδραῖος **Πιπῖνος** καὶ ὁ ψαριανὸς **Κωνστ. Κανάρης**. Οἱ δύο ναυτικοὶ πλεύσαντες βραδέως ἔνεκα τῆς ἐπικρατούσης νημεμίας ἔφθασαν εἰς τὸ στενὸν τῆς Χίου καὶ τὴν νύκτα τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Ἰουνίου διωλίσθησαν ὡς σκιαὶ εἰς τὸν λιμένα, ὅπου ἐναυλόχει ὁ τουρκικὸς στόλος.

Ἦτο ἡ τελευταία νύξ τοῦ Ραμαζανίου, τὰ πλοῖα ἦσαν φωταγωγημένα καὶ οἱ Τοῦρκοι ἦσαν παραδεδομένοι εἰς τὴν διασκέδασιν. Ὁ Καρὰ Ἀλῆς εἶχε προσκαλέσει εἰς δεῖπνον τοὺς ἀξιωματικούς τῆς ξηρᾶς, ἡ ναυαρχίς του ἤστραπτεν ἀπὸ πολύχρωμα φῶτα καὶ ἀντήχει ἀπὸ φωνᾶς καὶ εὐθυμίας, ἐνῶ ἀπὸ τῆς πρύμνης ἐκρέματο ἡ αἰμοσταγῆς κεφαλὴ καὶ αἱ ἀποκεκομμένα χεῖρες Ἕλληνο ἀξιωματικοῦ. Ὁ Κανάρης ἐκόλλησε τὸ πυρπολικὸν του εἰς τὴν πλευρὰν τῆς ναυαρχίδος καί, πρὶν ἢ ἀντιληφθοῦν οἱ Τοῦρκοι, ἦναψεν αὐτό. Αἱ φλόγες μετεδόθησαν εἰς τὴν ναυαρχίδα, ἡ ὁποία ἐπυρπολήθη καὶ ἀνετινάχθη μετ' ὀλίγον, ὅταν αἱ φλόγες ἔφθασαν εἰς τὴν πυριταποθήκην. Ὑπὲρ τὰς 2 χιλ. Τοῦρκοι εὔρον τὸν θάνατον καὶ αὐτὸς

ὁ αἰμοσταγῆς Καρὰ Ἀλῆς ἐπιβιβαζόμενος εἰς λέμβον ἐπληγώθη θανασίμως ἐξ ἀνημμένης κεραίας, ἡ ὁποία ἔπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του, καὶ μετακομισθεὶς εἰς τὴν ἀκτὴν ἐξέπνευσε ἐκεῖ, ὅπου πρὸ μικροῦ εἶχεν ἀπαγχονήσει τοὺς ὀμήρους τῶν Χίων. Ὁ Πιπίνος δὲν ἐπέτυχεν εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του, διότι οἱ Τοῦρκοι κατώρθωσαν νὰ ἀπομακρύνουν τὸ πυρπολικόν.

Τὸ κατόρθωμα τοῦ Κανάρη προεκάλεσε κατάπληξιν εἰς τοὺς Τοῦρκους, οἱ ὁποῖοι μὴ θεωροῦντες ἀσφαλῆ τὰ ὕδατα τῆς Χίου ἐπανέκαμψαν εἰς τὸν Ἑλλησπόντον, ἀφοῦ ἡ ἀτυχὴς νῆσος ἐδοκίμασε καὶ πάλιν τὴν μανίαν των, διότι ἐκδικούμενοι τὴν ἀπώλειαν τῆς ναυαρχίδος κατέστρεψαν τὰ μαστιχοχώρια. Οὕτως ἡ κυριαρχία τῆς θαλάσσης ἐξησφαλίσθη καὶ πάλιν διὰ τοὺς Ἕλληνας, ὡσάκις δὲ μετὰ ταῦτα ὁ τουρκικὸς στόλος πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἐξήρχετο τοῦ Ἑλλησπόντου, ὁ φόβος τοῦ πυρπολικοῦ παρηκολούθει αὐτὸν πανταχοῦ.

Κανάρης

Ὁ **Κων. Κανάρης** (1790 - 1877) ὁ διασημότετος τῶν Ἑλλήνων πυρπόλητῶν, ἐγεννήθη εἰς τὰ Ψαρά. Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο κυβερνήτης μικροῦ ἐμπορικοῦ πλοίου καὶ ἔσπευσε ἐκ τῶν πρώτων νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν μεταβληθεὶς ἀπὸ ἐμποροπλοίαρχου εἰς καταδρομέα καὶ πυρπολητὴν. Αἱ μεγάλαι περιστάσεις ἀνέδειξαν αὐτὸν τολμηρὸν καὶ ἐπιτήδειον ναυτικὸν καὶ συγχρόνως συνετέλεσαν εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξίν του, ὥστε βραδύτερον ἀνεμίχθη εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἐγένετο ἐπανειλημμένως πρωθυπουργός.

Κων/τίνος Κανάρης.

Καταστροφή εις τὸ Πέτα

Ἐπὶ τῆς ξηρᾶς τὰ πράγματα δὲν ἦσαν πολὺ εὐχάριστα διὰ τοὺς Ἕλληνας, διότι ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν εἶχεν ἐκτραχυνθῆ ἀπειλοῦσα μεγάλους κινδύνους καὶ ἡ διχόνοια καὶ ὁ φατριασμός ἐχαλάρωσε τὴν δραστηριότητα τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν Πελοπόννησον ἔβαινε βραδέως ἡ πολιορκία τῶν φρουρίων τοῦ Ναυπλίου, Κορώνης καὶ Μεθώνης, ἡ δὲ ἐπίθεσις τοῦ Κολοκοτρώνη κατὰ τῶν Πατρῶν ἐματαιώθη ἔνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῶν προκρίτων.

Ἐπίσης εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα αἱ διχόνοιαι ἐχαλάρωσαν τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ Ὀδυσσεῦς καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἔφθασεν εἰς μεγάλην ὀξύτητα, ἐνῶ ἡ ἐπανάστασις ἐδέχετο σειρὰν πληγμάτων. Οἱ Τοῦρκοι κατέπνιξαν εἰς τὸ αἶμα τὴν ἐπανάστασιν τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Ὀλύμπου. Ἐπίσης ἐξέπνευσεν ἡ ἐπανάστασις τῆς Εὐβοίας, ἀφοῦ ἐφονεύθησαν ὁ υἱὸς τοῦ μπέη τῆς Μάνης Ἡλίας Μαυρομιχάλης καὶ ὁ γενναῖος ὑπερασπιστὴς τῶν Βρυσακίων Ἀγγελῆς Γοβγίνας. Ὁ Ὑψηλάντης ἐξεστράτευσεν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὅπου μόνον μίαν ἐπιτυχίαν εἶχε, τὴν κατάληψιν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν (9 Ἰουνίου).

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὸ κύριον ἐνδιαφέρον ἐστρέφετο πρὸς τὴν Δ. Ἑλλάδα. Οἱ Τοῦρκοι κυριαρχήσαντες τῶν δύο προφυργίων τῆς Ἀν. Ἑλλάδος, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Εὐβοίας, προσέβαλον τὸν προμαχῶνα τῆς Δυτικῆς, τὸ Σούλι. Συμφέρον τῆς ὅλης ἑλληνικῆς ὑποθέσεως ἦτο νὰ μὴ συντριβῆ ὁ μικρὸς ὀρεινὸς λαός, ὁ ἀποτελῶν τὴν προφυλακὴν τῆς Ἠπείρου. Διὰ τοῦτο ὁ πρόεδρος τοῦ Νομοτελεστικοῦ Μαυροκορδαῖτος κατενόησεν ὅτι ἦτο μεγάλη ἀνάγκη ἀντιπερισπασμοῦ πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ Σουλίου καὶ παρεσκεύασεν ἐστρατεῖαν, διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ. Τὸ ἐκστρατευτικὸν σῶμα ἀπετέλεσαν κατὰ τὸ πλεῖστον εὐρωπαϊκῶς ἡσκημένοι στρατιῶται, δηλαδὴ τὸ ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου ὀργανωθὲν μικρὸν σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ, τὸ εὐρωπαϊκῶς ὀργανωμένον σῶμα τῶν Ἰονίων ὑπὸ τὸν Πανᾶν καὶ τὸ τάγμα τῶν Φιλελλήνων, τὸ ὁποῖον ἀπετέλουν εὐρωπαῖοι ἀξιωματικοί, Γάλλοι, Γερμανοί, Ἰταλοί, Πολωνοί, σπεύσαντες ἐξ ἐνθουσιασμοῦ, ἵνα πολεμήσουν μετὰ τῶν Ἑλλήνων. Τὴν δύναμιν ταύτην ἐνίσχυσαν

χιλίοι περίπου Μανιάται υπό τόν **Κυριακούλην Μαυρομιχάλην**. Ἄλλ' ὁ Μαυροκορδάτος ἔσχε τήν παράδοξον ἔμπνευσιν νά ὀδηγήσῃ αὐτός τήν ἐστρατείαν καί ἀνταλλάσσων τήν γραφίδα μετὰ τοῦ ξίφους διεπεραίωσε τόν στρατόν του ἐκ Πατρῶν εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου διὰ νέων προσελεύσεων τὸ μικρὸν ἐστρατευτικὸν σῶμα ἀνῆλθεν εἰς 4 χιλιάδας.

Ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης ἔλθων εἰς Μεσολόγγιον ὡς ἀπεσταλμένος τῶν Σουλιωτῶν παρέστησε τήν μεγάλην στενοχωρίαν τῆς πατρίδος του καί ἔπεισε τὸν Μαυροκορδάτον ν' ἀποσπάσῃ 500 Μανιάτας, τοὺς ὁποίους ἔστειλεν ὑπὸ τὸν Κυριακούλην, τὸν ἀνδρεῖον ὑπερασπιστὴν τοῦ Βαλτετισίου, εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἡπείρου **Φανάρι**, ἀπέχοντα ἑπτὰ ὥρας τῆς Κιάφας. Τὸ κύριον σῶμα ἐπροχώρει διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀχελφῶος βραδέως καί κοπιωδῶς. Παρὰ τὸ **Κομπότι** οἱ Γερμανοὶ ὑπὸ τὸν βυτεμβέργιον **Νόρμαν** ἔσχον σημαντικὴν ἐπιτυχίαν κατὰ συντάγματος τουρκικοῦ ἵππικοῦ. Ἄλλὰ τοῦτο ἐνεθάρρυνεν ὑπερμέτρως τὸν Μαυροκορδάτον, ὁ ὁποῖος διέσπασε τὸ δεύτερον τὰς δυνάμεις του, διότι μέρος αὐτῶν ἀπέστειλεν ὑπὸ τὸν Μπότσαρην πρὸς τὴν Κιάφην διὰ Πέντε Πηγαδιῶν. Τὸ ὑπόλοιπον σῶμα περιλαμβάνον τοὺς φιλέλληνας ἐπροχώρησε καί κατέλαβε τὸ **Πέτα** κείμενον βορειοανατολικῶς τῆς **Ἄρτης**. Τὴν Ἄρταν κατεῖχεν ἰσχυρὰ ἐχθρική δύναμις ὑπὸ τὸν Μεχμέτ Ρεσίτ πασᾶν, ἐξωμότην, υἱὸν ἱερέως ἐκ Γεωργίας, ἐκ τῶν δραστηριωτάτων Τούρκων ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως, τὸν ὁποῖον οἱ Ἕλληνες ὠνόμαζον **Κιουταχῆν**.

Αἱ κινήσεις καί ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων ἐπροδόθησαν. Διὰ τοῦτο ὁ Μ. Μπότσαρης εὗρεν ἰσχυρῶς φρουρούμενα τὰ Πέντε Πηγάδια καί ἀποκρουσθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς Πέτα. Μετ' ὀλίγον ὁ Κιουταχῆς προσέβαλε μέ 6 χιλ. τὸ στρατόπεδον τῶν Φιλελλήνων, ἀφοῦ διὰ νυκτὸς εἶχε καταλάβει τὰς παρόδους. Κατὰ τὴν ἐπακολουθησασαν μάχην οἱ Φιλέλληνες συνετρίβησαν, ἀφοῦ διὰ τῆς ἀνδρείας των ἀνέστησαν τὰς ἀναμνήσεις τῶν ναπολεοντείων πολέμων. Γάλλοι καί Γερμανοί, Ἴταλοὶ καί Πολωνοὶ ἔχυσαν τὸ αἷμά των ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καί μόλις 25 ἐξ αὐτῶν διήνοιξαν ὁδὸν διὰ τῶν τουρκικῶν τάξεων πρὸς τὸ Μεσολόγγιον. Πλήν τούτων ἄλλοι 400 ἐκ τῶν καλλίστων πολεμιστῶν τῆς Ἑλλάδος ἐκάλυψαν τὸ πεδίου τῆς μάχης. Ἀποσκευαὶ καί πολεμικὸν ὑλικὸν περιῆλθον

εἰς χεῖρας τοῦ ἔχθρου. Οἱ Τοῦρκοι ἐπανηγύρισαν τὴν νίκην εἰς τὴν Ἄρταν διὰ κανονιοβολισμῶν σφάξαντες καὶ τοὺς ὀλίγους αἰχμαλώτους (4 Ἰουλίου 1822). Ὅμοίαν καταστροφήν ὑπέστησαν καὶ οἱ Μανιάται προσβληθέντες ὑπὸ ἀνωτέρων δυνάμεων εἰς τὸ Φανάριον, ὅπου ἐφονεύθη ὁ ἀρχηγὸς των Κυριακούλης Μαυρομιχάλης.

Ἡ παρὰ τὸ Πέτα καταστροφή εἶχε σημαντικὰς συνεπειάς. Ὁ κυριώτατος σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας, ἡ διάσωσις τοῦ Σουλίου ἐματαιώθη. Οἱ Σουλιῶται ἀφοῦ ἀντέστησαν μέχρι Σεπτεμβρίου, ἐσυνθηκολόγησαν πρὸς τὸν Ὁμέρ Βρυώνην καὶ ἀπῆλθον σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις εἰς τὰς Ἰονίους νήσους. Πᾶσα δὲ ἡ Δ. Ἑλλάς ἐφαινετο στρατιωτικῶς ἀπολεσθεῖσα. Πλὴν τούτου διὰ τῆς ἀποτυχίας ταύτης ἐδυσφημήθη ἡ εὐρωπαϊκὴ τακτικὴ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ οἱ ἄλλοι εὐρωπαϊκῶς πεπαιδευμένοι ὑπέστησαν καίριον τραῦμα, ἐξυψώθη δὲ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ στρατιωτικοί, οἱ ὁποῖοι μετ' ὀλίγον ἔμελλον νὰ περιβάλουν διὰ νέας αἵγλης τὴν πολεμικὴν τέχνην τῶν κλεφτῶν.

Ἐκστρατεία καὶ καταστροφή τοῦ Δράμαλη

Αἱ σημαντικώτεραι τῶν τουρκικῶν δυνάμεων, αἱ διαθέσιμοι μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἰωαννίνων, συγκεντρώθησαν περὶ τὴν Λάρισαν καὶ ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 1822 εἶχε γίνῃ ἀξία λόγου προπαρασκευὴ διὰ τὴν κατὰ τῆς Πελοποννήσου ἐκστρατείαν. Ἄλλ' ἡ ἀρχηγία τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως δὲν ἐδόθη εἰς τὸν δαμαστήν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ Χουρσίτ, ἀλλ' εἰς τὸν **Μεχμέτ πασᾶν Δράμαλην**, τὸν ὁποῖον εἶχε καταστήσει περιφανῆ ἢ ταχεῖα κατὰπνιξις τῆς ἐν Μαγνησίᾳ ἐπαναστάσεως. Ὁ Σουλτᾶνος ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς σερασκέρην (στρατάρχη) καὶ περιέβαλε διὰ μεγάλης ἐμπιστοσύνης, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁ Χουρσίτ εἶδε μετὰ δυσφορίας. Κατὰ τὰ μέσα Ἰουνίου ὁ στρατὸς τοῦ Δράμαλη ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὴν Λαμίαν, 24 χιλ. πεζοὶ καὶ 6 χιλ. ἵππεῖς μετὰ σημαντικοῦ πυροβολικοῦ καὶ 500 καμήλων. Ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἡ Ἑλλάς δὲν εἶχεν ἰδεῖ τὴν παρέλασιν τόσων σημαντικῶν δυνάμεων. Οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐρίζοντες καὶ σκευωροῦντες μετὰ πάθους κατ' ἀλλήλων καὶ κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου οὔτε ἐσκέφθησαν περὶ ἀντιστάσεως. Οὕτως ὁ στρατὸς τοῦ Δράμαλη ἀφοῦ ἐληλάτησε τὴν περὶ τὴν Κωπαΐδα πεδιάδα, δὲν ἠθέλησε νὰ παρεκκλίνῃ πρὸς

τὰς Ἀθήνας, διὰ τὸ μὴ χάση οὔτε ὀλίγον καιρὸν καὶ τὴν κρατήσῃ ἀθίκτους τὰς δυνάμεις του, ἀλλ' ἐστράφη πρὸς τὴν Μεγαρίδα, ἐπειγόμενος νὰ φθάσῃ εἰς Κόρινθον. Ὁ Δράμαλης διήλθεν ἀκωλύτως τὸν Ἴσθμόν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐγκαταλείψει οἱ Ἕλληνες, καὶ τὴν 5 Ἰουλίου ἔστησε τὸ στρατόπεδόν του εἰς τὴν Κόρινθον. Ὁ δραστήριος παστὴρ τῶν Πατρῶν Γιουσούφ καὶ οἱ γνωρίζοντες καλύτερον τὴν Πελοπόννησον συνεβούλευσαν αὐτὸν νὰ καταστήσῃ μόνιμον στρατηγεῖον τὴν Κόρινθον καὶ ἀποταμιεύων ἐκεῖ τροφὰς καὶ πολεμοφόδια νὰ ἐξαναγκάσῃ διὰ συντόνου πολεμικῆς ἐνεργείας τὰ κέντρα τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσεως εἰς εἰρήνευσιν. Ἄλλ' ὁ Δράμαλης μεγαλοφρονῶν διὰ τὸν διορισμὸν εἰς στρατάρχην καὶ διὰ τὰς μέχρι τοῦδε ἐπιτυχίας του ἀπέκρουσε τὴν βραδείαν ἐκείνην τακτικὴν καὶ πεπεισμένος περὶ τῆς πολεμικῆς ἀνικανότητος τῶν ραγιαδῶν, διέταξε τὸν στρατὸν νὰ προελάσῃ εἰς Ναύπλιον, διὰ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν του καὶ νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ καταπλεύσῃ ἐκεῖ. Οἱ δὲ Ἕλληνες δὲν ἐσκέφθησαν νὰ ὑπερασπίσων τὰς μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἄργους στενοπορίας. Ὄθεν ὁ σερασκέρης προελάσας ἀμαχητὶ ἔφθασεν εἰς τὸ Ἄργος τὴν 12 Ἰουλίου. Ἡ προφυλακὴ τοῦ φθάσασα ἐγκαίρως εἰς Ναύπλιον ἠκύρωσε τὴν συναφθεῖσαν μεταξὺ τῆς φρουρᾶς καὶ τῶν Ἑλλήνων περὶ παραδόσεως συνθήκην καὶ ἐνίσχυσε τοὺς ὑπερασπιστὰς τῶν φρουρίων, μόνον δὲ ὁ λεγόμενος **Θαλασσόπυργος** παραδοθεὶς εἰς τοὺς Ἕλληνας ὡς ἐνέχειρον ἔμεινεν εἰς τὰς χεῖρας των.

Ἡ μεγάλη στρατιὰ τοῦ Δράμαλη καὶ ἡ προπορευομένη αὐτῆς φήμη διέσπειρε τὸν φόβον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐκράτει δὲ μεγάλη ταραχὴ εἰς τὸ Ἄργος, ὅπου εἶχε μετατεθῆ ἀπὸ τῆς Κορίνθου ἡ ἔδρα τῆς κυβερνήσεως. Οἱ Ὑπουργοί, οἱ Γερουσιασταὶ καὶ οἱ κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐγκαταλείψαντες τὰ ἀρχεῖα καὶ τὰ ἀργυρᾶ σκεύη, τὰ ὁποῖα εἶχον συναθροίσει ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ Λέρνης εἰς Τρίπολιν συνωθοῦντο πλῆθος φυγάδων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ οἱ ἐκ Σμύρνης καὶ Μ. Ἀσίας πρόσφυγες. Ἡ κυβέρνησις καὶ οἱ βουλευταὶ περίτρομοι κατέφυγον ἐπὶ δύο πλοίων ἐντὸς τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς γενικῆς λιποψυχίας καὶ συγχύσεως ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Κολοκοτρώνης διετήρησαν τὸ θάρρος καὶ τὴν νηφα-

λιότητα. Ὁ Ὑψηλάντης μετὰ 700 ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους κατῶρθωσε νὰ συναθροίσῃ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ὄχυρὸν φρούριον τοῦ Ἄργους· Λάρισαν, τὸ ὅποιον εἶχεν ὑπερασπίσει μὲ ἡρωϊκὴν τόλμην ὁ μανιάτης Καραγιάννης μετ' ὀλίγων ἐταίρων. Ὁ Δράμαλης κατανοῶν τὴν σημασίαν τοῦ ἀπεγνωσμένου ἀντιπερισπασμοῦ συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις του κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κολοκοτρώνης ἔλαβε καιρὸν νὰ συναθροίσῃ στρατὸν καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν θάρρος. «Ρίψας δὲ εἰς τὴν θάλασσαν», ὅπως ἔλεγε, τὸ μῖσος μετέβη εἰς Τρίπολιν καὶ συνδιαλλαγεῖς πρὸς τοὺς προκρίτους, ἐξέδωκε κοινὴν μετ' αὐτῶν προκήρυξιν ὅτι πᾶς Πελοποννήσιος ἐπὶ ποινῇ τουφεκισμοῦ ἔπρεπε νὰ λάβῃ τὰ ὄπλα.

Προελάσας ἐκ Τριπόλεως μετὰ τοῦ συναθροισθέντος στρατοῦ, ὁ ὅποιος ἠξάνετο καθ' ὁδόν, ἴδρυσεν τὸ στρατόπεδόν του εἰς τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης, ἐπιθαλάσσιον χωρίον κείμενον νοτίως τοῦ Ἄργους, ὅθεν ἠδύνατο ν' ἀνακουφίσῃ τὴν δεινῶς πιεζομένην Λάρισαν. Πράγματι ἡ φρουρά της διέρρευσε βαθμηδὸν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Κολοκοτρώνη, ἀφοῦ εἶχεν ἐκτελέσει τὸν σκοπὸν της δεσμεύσασα ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τὰς δυνάμεις τοῦ Δράμαλη.

Καὶ ἤδη ἤρχισεν νὰ στρέφεται ἡ τύχη τῶν τουρκικῶν ὄπλων. Τὸ Διβάνιον εἶχεν ἀποφασίσῃ τὴν ἀρμονικὴν συνεργασίαν τοῦ στρατοῦ καὶ στόλου. Ἄλλ' ἡ ἀρμάδα κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν περίστασιν ἔδωσε μνημειῶδες δεῖγμα τουρκικῆς ἀπειθαρχίας καὶ ἀμεριμνησίας, διότι ἐπεφάνη, παρέπλευσεν ἀδιαφόρως πρὸ τοῦ Ναυπλίου καὶ περιπλεύσασα τὴν Πελοπόννησον ἐτράπη πρὸς τὰς Πάτρας. Ἡ θέσις τοῦ Δράμαλη ἦτο δυσχερεστάτη, διότι ἐντὸς ὀλίγου ἔστερήθη τροφῶν, ἐπειδὴ τὰ σιτηρὰ τῆς περιοχῆς εἶχον κατὰ συμβουλήν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἵπποι καὶ ὑποζύγια ἀπέθνησκον ἐξ ἐλλείψεως χόρτου, ἐπειδὴ τὸ θέρος ἦτο ξηρὸν. Ὅθεν, οὐδὲν ἄλλο ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Κόρινθον. Ὁ Κολοκοτρώνης κατενόησε τὸ σχέδιον τοῦ τούρκου στρατάρχου καὶ παρὰ τὴν γνώμην τῶν προκρίτων καὶ μετὰ σφοδρὰν λογομαχίαν μετὰ τοῦ Πετρόμπεη ἀπέσπασε μικρὸν μέρος τοῦ στρατοῦ, περὶ τὰς 2 ½ χιλιάδας ἀνδρας, μετὰ τῶν ὁποίων κατέλαβε τὰ στενὰ τῶν Δερβενακίων, ὅθεν διέρχεται σήμερον ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ μετὰξὺ Κορίνθου καὶ Ἄργους.

Τὴν 25 Ἰουλίου ὁ στρατὸς τοῦ Δράμαλη ἤρχισε τὴν ὑποχώρησιν, ἀλλ' ἡ πρωτοπορία του προσεβλήθη ὑπὸ τῶν ἐμπειροπολέμων ἀνδρῶν τοῦ Κολοκοτρῶνη καὶ οὕτως ἡ διάβασις διὰ τοῦ κυριωτέρου στενοῦ κατέστη ἀδύνατος. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν (26 Ἰουλίου 1822) οἱ Τοῦρκοι προσεπάθησαν νὰ διέλθουν διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Ἁγίου Σώστη, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ τοῦ στενοῦ εἶχον λάβει θέσιν ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Τσόκρης κ. ἄ. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς προσπαθῶν νὰ διέλθῃ ἐν πανικῶ τὸ στενὸν ὑπέστη τρομακτικὴν φθοράν.

Ὁ Δράμαλης.

Τέλος τὴν 28 Ἰουλίου ὁ Δράμαλης μὲ τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τῆς στρατιᾶς του κατώρθωσε νὰ διέλθῃ ἀπὸ τὸ Ἁγιονόρι, τὸ ὁποῖον ἦτο πλατύτερον στενόν. Τὰ Ἑλληνικὰ σώματα δὲν εὑρίσκοντο ὅλα εἰς τὰς θέσεις των κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, διότι εἶχον στρέψει τὴν προσοχὴν των εἰς τὴν συλλογὴν τῶν πλουσίων λαφύρων. Ἐὰν οἱ Ἕλληνες εἶχον συντονίσει τὰς κινήσεις των, ἡ καταστροφὴ τῆς τουρκικῆς στρατιᾶς θὰ ἦτο πλήρης. Οὕτως ὁ Δράμαλης κατώρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς Κόρινθον σύρων ὀπισθὲν του τὰ ράκη τοῦ στρατεύματός του, ἀποβαλὼν μέγα μέρος τῶν ἀνδρῶν, τὸ ἵππικόν, τὸ πυροβολικόν καὶ τὰς ἀποσκευάς. Ἀλλὰ κυρίως ἔχασε τὸ ἠθικόν του.

Τοιοτοτρόπως ἐθριάμβευσε τὸ σχέδιον καὶ ἡ τακτικὴ τοῦ Κολοκοτρῶνη. Ἡ Γερουσία διώρισεν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοποννήσου κατ' ἀπαίτησιν τῶν ὀπλαρχηγῶν, ἐκεῖνος δὲ ἔλαβε τὰ ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς τελειωτικὴν ἐξόντωσιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη. Καθ' ὑπόδειξιν αὐτοῦ ὁ Ὀδυσσεὺς κατέλαβε τὰ στενά

τῆς Μεγαρίδος, ἵνα κωλύσῃ τὴν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὑποχώρησίν του, αὐτὸς δὲ κατέλαβε θέσιν κατάλληλον, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν μεταξύ Πατρῶν καὶ Κορίνθου συγκοινωνίαν. Μετ' ὀλίγων στερήσεις καὶ νόσοι ἤρχισαν νὰ ἀποδεκατίζουσι τὸν τουρκικὸν στρατὸν καὶ αὐτὸς ὁ Δράμαλης ἀπέθανεν ἐκ τῶν κόπων καὶ τῆς ἀπογοητεύσεως κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ὀκτωβρίου. Οἱ Ἕλληνες ἐπανάλαβον τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ θέσις τῶν πολιορκουμένων κατέστη δεινὴ ἕνεκα ἐλλείψεως τροφῶν, οἱ δὲ πολιορκηταὶ διὰ κλιμάκων ἀναβάντες κατέλαβον τὸ Παλαμήδι καὶ ἠνάγκασαν τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως νὰ συνθηκολογήσῃ (30 Νοεμβρίου 1822).

Ὅχι μόνον ὁ τουρκικὸς στόλος, ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀρχηγοὶ τῆς βορείου Ἑλλάδος, ἰδίως ὁ σερασκέρης Χουρσίτ, ἐφάνησαν ἀδιάφοροι διὰ τὴν τύχην τοῦ Δράμαλη, ὁ τελευταῖος μάλιστα ἐκ προσωπικῆς ἀντιζηλίας. Ὁ Χουρσίτ ἠρέεσθη μόνον νὰ στείλῃ τὸν Μεχμέτ πασᾶν μὲ 8 χιλιάδες ἄνδρας, ὁ ὁποῖος προήλασε μέχρι τῆς Ἀμφίσσης καὶ παρὰ τὴν Γραβιὰν ἐνίκησε τὸν Ὀδυσσεά, τὸν ὁποῖον ὁ λαὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἀνακηρύξει ἀρχιστράτηγον (1 Νοεμβρίου). Ὁ Ὀδυσσεὺς μόλις διεσώθη διὰ τῆς ὠκυποδίας του εἰς Ἀράχωβαν διολισθήσας ὡς Ἀλβανὸς διὰ τῶν τουρκικῶν ταγμάτων, ἐκεῖθεν δὲ ἤρχισε μυστικὰς διαπραγματεύσεις μετὰ τοῦ τούρκου ἀρχηγοῦ ὑποσχόμενος νὰ προσκυνήσῃ ὑπὸ τὸν ὄρον ν' ἀναγνωρισθῇ ἀρχιαρματολὸς τῆς Ἀνατ. Ἑλλάδος. Ἡ πρόθεσις τοῦ Ὀδυσσεῶς δὲν ἦτο πολὺ σαφής, ἀλλ' αἱ συννοήσεις ἐκεῖναι ἐβράδυναν τὴν πορείαν τοῦ τούρκου ἀρχηγοῦ.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἐκρίθη ἡ τύχη τῶν λειψάνων τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη. Ἐνῶ δηλαδὴ οἱ περισωθέντες 2 χιλ. ἄνδρες προσεπάθουν νὰ φθάσουν εἰς Πάτρας, προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν προκρίτων τῆς Ἀχαΐας καὶ ὑπέστησαν μεγάλην καταστροφὴν, ὁπότε ἐφάνη ὁ Γιουσούφ πασᾶς τῶν Πατρῶν, ὁ ὁποῖος ἔσωσεν ὀλίγους ἐπιβιβάσας ἐπὶ πλοίων. Ὁ Χουρσίτ ἐθεωρήθη ὑπεύθυνος τῆς καταστροφῆς τοῦ Δράμαλη καί, διὰ νὰ προλάβῃ τὴν σουλτανικὴν ὀργήν, ηὔτοκτόνησεν.

Ἡ τουρκικὴ ἐπίθεσις τοῦ 1822 εἶχεν ἀποτύχει. Οἱ κυριώτεροι ἀρχηγοὶ αὐτῆς, ὁ Δράμαλης, ὁ Χουρσίτ καὶ ὁ Καρὰ Ἀλῆς, ἦσαν νεκροί, αἱ δὲ ἐλπίδες τοῦ Διβανίου καὶ τοῦ Μέττερνιχ διεψεύσθησαν.

Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου

Οἱ δύο τοῦρκοι πασαῖδες Βρυώνης καὶ Κιουταχῆς, μὲ τὸν στρατὸν των ἀπέκλεισαν τὸ Μεσολόγγιον ἀπὸ ξηρᾶς, ἐνῶ συγχρόνως στόλος τουρκικὸς ἀπέκλειεν αὐτὸ ἀπὸ θαλάσσης. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου (Νοέμβριος 1822).

Ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης μὲ τὰ λείψανα τῆς καταστροφῆς τοῦ Πέτα, 60 περίπου ὄπλοφόρους, εἶχον καταφύγει εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ προβλέποντες τὴν τουρκικὴν πολιορκίαν ἀπέστειλαν τὸν περισσότερον ἄμαχον πλῆθυσμὸν εἰς τὴν Ἐπτάνησον, ἐστρατολόγησαν τοὺς δυναμένους νὰ φέρουν ὄπλα καὶ ἠύξησαν τοὺς μαχητὰς εἰς 360. Μὲ τοὺς ὀλίγους αὐτοὺς ἄνδρας κατώρθωσαν νὰ ἀποκρούσουν τὰς πρώτας ἐπιθέσεις τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ τοῦρκοι ὁμως ἀρχηγοὶ δὲν ἦσαν σύμφωνοι. Ὁ Κιουταχῆς καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου Γιουσούφ ἦσαν τῆς γνώμης νὰ ὀρμήσουν κατὰ τοῦ σαθροῦ τείχους καὶ δι' ἰσχυρᾶς ἐφόδου νὰ γίνουν κύριοι τῆς πόλεως. Ὁ Βρυώνης ἀντιθέτως ἐφρόνει ὅτι ἐν τῇ γενικῇ ἐρημώσει τῆς Αἰτωλοακαρνανίας ἦτο συμφέρον νὰ διατηρηθῇ ἡ πόλις ἐκεῖνη διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ στρατοπέδου καὶ ἦτο τῆς γνώμης νὰ καταλάβουν τὸ Μεσολόγγιον διὰ συμβιβασμοῦ.

Οἱ πολιορκούμενοι ἐξεμεταλλεύθησαν ἐπιτηδεῖας τὴν ἀσυμφωνίαν τῶν τούρκων πασάδων καὶ ἤρχισαν μακρὰς διαπραγματεύσεις, μὲ τὰς ὁποίας ἐκέρδισαν χρόνον. Ἐν τῷ μεταξύ ἐπεφάνησαν ἑπτὰ ὑδραϊκὰ πλοῖα καὶ τέσσαρα σπετσιώτικα, τὰ ὁποῖα διεσκόρπισαν τὸν τουρκικὸν στόλον, ἔφερον τροφὰς καὶ πολεμεφόδια καὶ διεβίβασαν ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Τοιοῦτοτρόπως ἡ δύναμις τοῦ Μεσολογγίου ἠυξήθη εἰς 1.500 ἄνδρας. Αἱ διαπραγματεύσεις τότε διεκόπησαν καὶ οἱ Ἕλληνες ὄπλαρχηγοὶ παρήγγειλαν εἰς τοὺς Τούρκους, **ἂν θέλετε τὸν τόπον μας, ἐλάτε νὰ τὸν πάρετε.**

Οἱ Τοῦρκοι ἀφοῦ ἔχασαν πολῦτιμον χρόνον, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθοῦν τὴν νύκτα τῶν Χριστουγέννων (25 - 26 Δεκεμβρίου 1822). Τὸ ἠθικὸν τοῦ στρατοῦ των εἶχε πολὺ καταπέσει, διότι ἐγνώσθη ἡ καταστροφή τῆς στρατιᾶς τοῦ Δράμαλη, συγχρόνως δὲ ὁ χειμὼν ἐπροχώρει καὶ ἐστενοχῶρει αὐτοὺς, αἱ τροφαὶ ἐσπάνιζον, βροχαὶ συνεχεῖς καὶ ραγδαῖαι ἐπιπτον καὶ ἀσθένειαι ἐμάστιζον

τὸ στρατόπεδον. Τὸ σχέδιον τῶν Τούρκων ἀνεκαλύφθη καὶ ἡ ἐπιθεσις κατέληξεν εἰς καταστροφὴν. Οἱ Ἕλληνες τοὺς ἀπέκρουσαν καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν τῆς πόλεως καὶ νὰ ἀπέλθουν ἀφοῦ ἐγκατέλειψαν τὰ 10 κανόνια, τὰς σημαίας των καὶ ὅλα τὰ ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Μεγαλυτέραν καταστροφὴν ὑπέστησαν κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ἀχελῷου, ἐνῶ ὑπεχώρουν πρὸς τὴν Πρέβεζαν. Πολλοὶ ἐπνίγησαν εἰς τὸν πλημμυρήσαντα ποταμόν, οἱ δὲ λοιποὶ ἄοπλοι καὶ κακῶς ἔχοντες ἔφθασαν εἰς τὸν Καρβασαράν (Ἀμφιλοχίαν) καὶ διέπλευσαν εἰς τὴν Πρέβεζαν (21 Φεβρουαρίου 1823). Ἐκ τῶν 11 χιλιάδων, ὅσοι εἶχον εἰσβάλει εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, ὄλιγοὶ ἐσώθησαν.

Αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ 1823

Αἱ ἐπιχειρήσεις κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἦσαν τόσον σημαντικαί. Οἱ Τούρκοι καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἠκολούθησαν τὸ σχέδιον τῆς εἰσβολῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὴν φορὰν αὐτὴν βαδίζοντες διὰ τῆς Δυτικῆς καὶ διὰ τῆς Ἀν. Ἑλλά-

δος ἔμελλον νὰ συναντηθοῦν εἰς τὴν Ναύπακτον καὶ διὰ πλοίων νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ἐκστρατεία εἰς τὴν Ἀνατ. Ἑλλάδα ἦτο βραχείας διαρκείας, διότι ὁ προελάσας μέχρις Ἀττικῆς στρατὸς ἠναγκάσθη ἔνεκα λοιμοῦ καὶ στερήσεων ν' ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Λαμίαν.

Ἀξιολογωτέρα εἶναι ἡ ἐκστρατεία, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησαν οἱ τουρκαλβανοὶ Γκέκηδες καὶ Μιρδίται ὑπὸ τὸν Ὁμέρ Βρυώνην καὶ τὸν Μουσταφάμπην. Οἱ δύο ἀρχηγοὶ ἔχοντες περὶ τὰς 16 χιλ. ἀνδρῶν ἐβάδιζον, ὁ μὲν πρῶτος διὰ τοῦ Καρβασαρά, ὁ δὲ δεῦτερος διὰ τῶν

Μάρκος Μπότσαρης (1790 - 1823).

Ἐγγράφων, σκοπὸν ἔχοντες νὰ ἐνωθοῦν πρὸ τοῦ Μεσολογγίου, τὸ ὅποιον ἀπέκλειεν ὁ τουρκικὸς στόλος.

Ἐνῶ ἐπέκειτο ὁ κίνδυνος οὗτος, μεγάλη ἀκοσμία ἐκράτει εἰς τὴν Δ. Ἑλλάδα. Ὁ στρατὸς εὐρίσκετο ἐν παραλύσει, οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἤριζον περὶ πρωτείων, ὑπῆρχε δὲ μεγάλη ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τῶν ὀπαδῶν του. Ἐν μέσῳ τῶν μικροτήτων ἐκείνων ἀνυψώθη ἡ μορφή τοῦ σουλιώτου ὀπλαρχηγοῦ **Μάρκου Μπότσαρη**, ὁ ὅποιος, ἀφοῦ ἔσχισε τὸ δίπλωμα ἀρχιστρατηγίας, τὸ ὅποιον εἶχε στείλει ἡ κυβέρνησις, εἶπε τὸ περίφημον : «Ὅποιος εἶναι ἄξιος, λαμβάνει δίπλωμα μεθαύριον ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ». Ὁ Μπότσαρης προσέβαλε τὸ στρατόπεδον τῆς ὑπὸ τὸν Τζελαλεδιν μπέην ἐμπροσθοφυλακῆς τοῦ Μουσταῆ παρὰ τὸ **Καρπενήσιον** μετ' ὀλίγων ἀνδρείων τὴν νύκτα τῆς 9 Αὐγούστου 1823 καὶ ἐπροξένησε μεγάλην σύγχυσιν. Ἀλλὰ βληθεὶς διὰ σφαίρας εἰς τὸ μέτωπον ἐξέπνευσε καὶ μετεκομίσθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου ἐτάφη ἐν μέσῳ γενικοῦ πένθους.

Ἀντιθεσις Πολιτικῶν καὶ Στρατιωτικῶν — Δευτέρα ἐν Ἄστρει Ἐθνικῆ Συνέλευσις

Αἱ ἀξιόλογοι πολεμικαὶ ἐπιτυχίαι τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ 1822-1823 ἠνάγκασαν τοὺς εὐρωπαϊοὺς διπλωμάτας νὰ τροποποιήσουν τὰς περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀντιλήψεις των καὶ συνετελεῖτο βραδεῖα, ἀλλ' εὐνοϊκὴ μεταστροφή τῆς πολιτικῆς πολλῶν κρατῶν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' αἱ θλιβεραὶ ἐσωτερικαὶ διχόνοιαὶ δὲν ἐβράδυναν νὰ διασκεδάσουν τὴν εὐνοϊκὴν ἐκείνην ἐντύπωσιν, διότι ἐφάνη ἐντὸς ὀλίγου ἡ ἐπανάστασις αὐτοκαταλυομένη ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς διαμάχης καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Εὐρώπης ἐσχημάτισαν τὴν γνώμην ὅτι ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν θὰ ἐξέπνευσε συντόμως.

Πράγματι ἡ νίκη εἶχε μεθύσει τοὺς Ἕλληνας οἱ ὅποιοι, ὡς νὰ εἶχεν ἐξοντωθῆ τελειωτικῶς ὁ ἐχθρὸς, ἤριζον περὶ τοῦ τίς θὰ ἄρχῃ εἰς τὸ νέον κράτος. Αἱ νίκαι κατὰ τοῦ Δράμαλη καὶ τοῦ Βρυώνη ἐξύψωσαν τὸ γόητρον ἰδίως τῶν στρατιωτικῶν. Ἐξηκολούθουν λοιπὸν αἱ ἐσωτερικαὶ διχόνοιαὶ καὶ τὰ πράγματα ἦσαν πολὺ ἀνώμαλα.

Διὰ τοῦτο τὸν Μάρτιον τοῦ 1823 συνεκλήθη ἡ **Δευτέρα Ἐθνοσυνέλευσις** εἰς τὸ Ἄστρος. Ἄλλ' ἡ Συνέλευσις, ἀντὶ νὰ διορθώσῃ τὰ κακῶς ἔχοντα, συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐρεθισμὸν τῶν παθῶν. Καὶ

πάλιν έπεκράτησαν οί πολιτικοί, διότι οί στρατιωτικοί ήσαν διεσπασμένοι και δέν εγνώριζον νά χειρισθούν τά νομικά ζητήματα. 'Η 'Εθνοσυνέλευσις με Πρόεδρον τόν Πετρόμπεην, κατήργησε τās τοπικάς κυβερνήσεις, Πελοποννήσου και Στερεάς, κατήργησε τόν τίτλον του άρχιστρατήγου (τόν όποιον ειχεν ό Κολοκοτρώνης) και άνέθεσε τήν στρατιωτικήν διοίκησιν εις τριμελή 'Επιτροπήν έξ ένός Πελοποννησίου, ένός Στερεοελλαδίτου και ένός Νησιώτου. Τέλος έψήφισε πάλιν τó Σύνταγμα τής 'Επιδαύρου με έλαφράς μόνον τροποποιήσεις.

'Εμφύλιος πόλεμος

'Η Συνέλευσις δέν κατώρθωσε νά προλάβη τήν διαίρεσιν και τήν σύγκρουσιν τών αντιμαχομένων. 'Επηκολούθησαν θλιβερά γεγονότα, τά όποία ένίσχυσαν εις τούς Εύρωπαίους τήν γνώμην ότι ειμεθα άνίκανοι νά αυτοδιοικηθώμεν. 'Ητο δέ τουτο τόσον περισσότερον λυπηρόν, καθόσον τελευταίως μετá τά λαμπρά κατορθώματα του έπαναστατικού στρατού και του στόλου ή διπλωματία τής Εύρώπης υπό τήν πίεσιν τής κοινής γνώμης ήρχισε νά προσβλέπη εύμενώς πρós τήν έλληνικήν υπόθεσιν.

'Η Συνέλευσις εξέλεξε πρόεδρον του Νομοτελεστικού τόν Πετρόμπεην και τās άλλας θέσεις έδωσεν όλας εις πολιτικούς. Τότε έξεδηλώθη σφοδρά ή αντιπολίτευσις τών στρατιωτικών, οί όποιοι με άρχηγόν τόν Κολοκοτρώνην διέλυσαν τήν Βουλήν βιαίως εις τó "Αργος, προεκήρυξαν νέας έκλογάς και μετέθεσαν τήν έδραν τής κυβερνήσεως εις τήν Τρίπολιν. Οί πολιτικοί άφ' έτέρου εκήρυξαν έκπτωτον τó Νομοτελεστικόν, τó όποιον συνειργάζετο με τόν Κολοκοτρώνην, εξέλεξαν νέον πρόεδρον αυτού, τόν υδραϊον **Γεώργιον Κουντουριώτην**, και μετέθεσαν τήν έδραν τής Κυβερνήσεως εις **Κρανίδιον** άπέναντι τής "Υδρας.

Τοιουτοτρόπως ή 'Ελλάς ειχε δύο κυβερνήσεις, τήν μίαν εις Τρίπολιν και τήν άλλην εις Κρανίδιον, αί όποιοι ήσαν έτοιμοι δι' εμφύλιον πόλεμον. 'Η νέα κυβέρνησις ειχεν υπέρ έαυτής τούς Νησιώτας και τούς Στερεοελλαδίτας, καθώς και τούς σημαντικώτερουσ προκρίτουσ τής Πελοποννήσου, οί όποιοι συνειργάζοντο εις τήν κυβέρνησιν Κουντουριώτου ένεκα τής παλαιάς έχθρας πρós τόν Κολοκοτρώνην. Διά τουτο ό Κολοκοτρώνης υποχωρών υπό τήν

πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης, ἐπέστη ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπικρατήσῃ καὶ ἠρκέσθῃ εἰς τὴν παραχώρησιν ἀμνηστίας εἰς αὐτὸν καὶ τοὺς ὄπαδούς του. Ἡ νέα κυβέρνησις ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ ἀνεγνώρισθη ἀπὸ ὅλους (Μάιος 1824).

Ἄλλ' ἐντὸς ὀλίγου τὰ πράγματα ἔλαβον πάλιν δυσάρεστον τροπὴν. Οἱ Πελοποννήσιοι εἶδον ὅτι παραγκωνίζονται ἀπὸ τοὺς συνησπισμένους Στερεοελλαδίτας καὶ Νησιώτας. Ὅταν δὲ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1824 ἐγένετο ἐκλογὴ νέου Νομοτελεστικοῦ, τὰς θέσεις ὅλας κατέλαβον Νησιῶται καὶ Στερεοελλαδίται. Τότε οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ἐκίνησαν εἰς ἀνταρσίαν τὰς ἐπαρχίας καὶ ἤρχισε δεύτερος ἐμφύλιος πόλεμος, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχον σύμμαχον καὶ τὸν παλαιὸν τῶν ἀντίπαλον, τὸν Κολοκοτρῶνην. Ἡ Κυβέρνησις ὅμως ἀνέπτυξεν ἐξαιρετικὴν δραστηριότητα. Ὁ Κωλέττης, ἀσκῶν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Στερεάν, ἀνὴρ ἐπιτηδειότατος καὶ δραστηριώτατος, προσέκαλεσε τοὺς ὄπλαρχηγούς τῆς Στερεᾶς Γκούραν, Καραϊσκάκην καὶ ἄλλους. Οἱ Ρουμελιῶται εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ συνέτριψαν τοὺς στασιαστάς. Ὁ υἱὸς τοῦ Κολοκοτρῶνη Πᾶνος, γαμβρὸς τῆς Μπουμπουλίνας, ἐφονεύθη ἔξω ἀπὸ τὴν Τρίπολιν. Οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου ἠναγκάσθησαν νὰ δραπετεύσουν, ὁ δὲ Κολοκοτρῶνης συντετριμμένος διὰ τὸν φόνον τοῦ υἱοῦ του, μάτην ἐζήτησεν ἀμνηστίαν. Τέλος παρεδόθη εἰς τοὺς ἀντιπάλους, οἱ ὁποῖοι τὸν μετεκόμισαν εἰς Ὑδραν καὶ τὸν ἐφυλάκισαν μαζί με 24 προκρίτους καὶ ὄπλαρχηγούς εἰς τὴν Μοσχὴν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ (Ἰανουάριος 1825).

Τοιουτοτρόπως ὁ ἦρωσ τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τῶν Δερβενακίων μετὰ τῶν συνεργατῶν του εὕρισκετο ἐγκάθειρκτος, ἐνῶ τὸ ἀγωνιζόμενον ἔθνος εἶχεν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς ὅλων τῶν τέκνων του, διὰ νὰ φέρῃ εἰς αἴσιον πέρασ τὸν ἀρξάμενον ἱερὸν ἀγῶνα. Τὰ πάθη εἶχον τὸ ἀποτελέσμα τῶν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐξεδηλώθη καταστρεπτικώτερον εὐθύς μετ' ὀλίγον.

Θάνατος τοῦ Ὀδυσσεῶς

Εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα αἱ φατριαστικαὶ διαμάχαι κατέληξαν εἰς τραγικώτεραν καταστροφὴν. Ἐνταῦθα ὁ ἰσχυρὸς τοῦ Κολοκοτρῶνη σύμμαχος Ὀδυσσεὺς εἶχε κηρυχθῆ κατὰ τῶν πολιτικῶν. Ἡ στάσις του ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1822 εἶχεν ἀποβῆ ὑποπτος.

Ἄλλὰ μετὰ τὴν εὐτυχῆ ἔκβασιν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἔτους ἐκείνου παρέστησε τὰς μετὰ τοῦ Τούρκου πασᾶ συνεννοήσεις του ὡς πατριωτικὸν στρατήγημα, διὰ τοῦ ὁποίου ἔσωσε τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ἡ φήμη τοῦ ἀρματολοῦ τῆς Ἀνατ. Ἑλλάδος εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἦτο ἐφάμιλλος τοῦ Κολοκοτρῶνη, ἀλλ' οἱ πολιτικοὶ ἐμίσουν αὐτὸν καὶ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1824 ἀπήγγειλαν ἐναντίον του φοβερὰν κατηγορίαν. Ἐπεισαν τὴν κυβέρνησιν ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἐσκέπτετο νὰ ἰδρῦσῃ ἰδιαιτέραν ἡγεμονίαν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐβοίαν, ὅτι ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν Ὁμῆρ Βρυώνη καὶ τοῦ ἐπρότεινεν ὅτι θὰ καταπαύσῃ τὸν πόλεμον, ἂν ἐδίδετο εἰς αὐτὸν τὸ ἀρματολίκι τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὅταν δὲ τὰ ρουμελιώτικα στρατεύματα διέβησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον, διὰ νὰ καταστείλουν τὴν στάσιν, προσεκάλεσε δῆθεν τοὺς Τούρκους νὰ καταλάβουν τὴν Ἀττικὴν καὶ Εὐβοίαν.

Ἡ κυβέρνησις ἔστειλε κατ' αὐτοῦ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1825 τὸν παλαιὸν ὑποτακτικὸν του Γκούραν, ὁ ὁποῖος παρέσυρεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν ἔχοντα ἐμπιστοσύνην εἰς αὐτὸν ἄλλοτε ἀρχηγὸν του καὶ τὸν ἐφυλάκισαν εἰς τὸν παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνῶς Νίκης παλαιὸν φραγκικὸν Πύργον μὲ τὴν κατηγορίαν τῆς ἐσχάτης προδοσίας. Ἐκεῖ ἐβασανίσθη διὰ νὰ ἀποκαλύψῃ τοὺς θησαυροὺς του. Τὴν 5 Ἰουνίου 1825 εὐρέθη νεκρὸς εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Εἰς τοὺς ξένους ἐλέχθη ὅτι εἶχε κατακρημνισθῆ προσπαθήσας νὰ δραπετεύσῃ, πράγματι ὅμως εἶχεν ἀπαγχονισθῆ κατὰ διαταγὴν τοῦ Γκούρα.

Συνέπειαι τοῦ ἐμφυλίου πολέμου

Παρὰ τὴν μεγάλην κομματικὴν νίκην, τὴν ὁποίαν ἐώρτασεν ἡ κυβέρνησις, ἔκρυθμος κατάστασις πραγμάτων ἐκράτει κατ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Στερεοελλαδίται, τοὺς ὁποίους ὁ Κωλέττης εἰσήγαγεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἔζων ὡς εἰς χώραν ἐχθρικήν πιέζοντες τοὺς κατοίκους, ἀρπάζοντες τὰ κτήνη καὶ ἐρημοῦντες τοὺς ἀγρούς, ὥστε ἡ γῆ ἔμεινεν ἀκαλλιέργητος καὶ ὁ λαὸς ἐκτεθειμένος εἰς τὸν λιμόν. Οἱ ὄπλαρχηγοὶ ἐλάμβανον μισθὸν καὶ σιτηρέσια διὰ στρατιώτας, τοὺς ὁποίους δὲν εἶχον. Ὁ Γκούρας π.χ. ἐλάμβανε σιτηρέσιον διὰ 12 χιλ. ἀνδρας, ἐνῶ εἶχε μόνον 3 χιλ. ὑπὸ τὰ ὄπλα. Οἱ δὲ συμπολίται τοῦ προέδρου Κουντουριώτου ἐλάμβανον ἀποζημιώσεις δι'

άνυπαρκτα πυρπολικά. Ούτως αί 200 χιλ. λίραι στερλίνας, ή πρώτη δόσις τοῦ ἔξ 800 χιλ. δανείου, τὸ ὅποιον ἐπέτυχεν ή Κυβέρνησις παρά τῆς Ἀγγλίας, ἐσπαταλήθη δι' ἀνάγκας κομματικῆς, ἐνῶ ή Ἑλλάς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν παρουσιάζετο ὡς χώρα ἀναρχομένη καὶ ἀνίκανος νὰ διοργανωθῆ καὶ νὰ εὐνομηθῆ. Πράγματι πολλήν ἀκοσμίαν καὶ σύγχυσιν παρουσίαζον τὰ ἑλληνικὰ πράγματα κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1824 καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ 1825, ἐμπάθεια δὲ καὶ προσωπικὸν συμφέρον ἐφαίνοντο τὰ ἐλατήρια τῆς διχοστασίας.

Ἡ Εὐρώπη ἀπέναντι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως

Ὅταν ἐξεργάγη ή ἐπανάστασις, ή πολιτικὴ κατάστασις εἰς τὴν Εὐρώπην ἦτο δυσμενεστάτη δι' αὐτήν. Οἱ διπλωμάται τῶν Δυνάμεων διετέθησαν κακῶς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν καὶ ὄχι μόνον εἶδον ἀπαθῶς τὰ δεινοπαθήματα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ παντοιοτρόπως εἰργάσθησαν, ὅπως καταπνίξουν τὸ κίνημα. Ἡ ἐπανάστασις ἐξεργάγη ἔξ ἔτη μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος, ὅποτε ἐπεκράτει εἰς τὴν Εὐρώπην ή ἀντίδρασις καὶ αἱ δυνάμεις τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ἐξήσκουν ἀληθῆ δεσποτεῖαν. Ψυχὴ αὐτῆς ἦτο ὁ Μέττερνιχ, ἀνὴρ ἐπιτήδειος καὶ πονηρός, ἐξ ἰδιοσυγκρασίας αὐταρχικὸς καὶ πολὺ συντηρητικὸς. Ὅθεν τὰ ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης ἐθεώρησαν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ὡς **διαπνεομένην ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς καὶ προωρισμένην ν' ἀναφλέξη τὴν φλόγα τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Εὐρώπην.** Κατὰ βάθος ὁμως ἐφοβούντο τὴν αὐξησιν τῆς ρωσικῆς ἐπιρροῆς εἰς τὴν Ἀνατολήν, διότι ἐνόμιζον ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ ἐγίνοντο ὄργανον τῶν Ρώσων.

Τὸ ἐν Λαίμπαχ συνέδριον

Ὅταν ὁ Ὑψηλάντης διήρχετο τὸν Προῦθον, οἱ ἡγεμόνες καὶ διπλωμάται τῶν Δυνάμεων ἦσαν συνηγμένοι εἰς **Λαίμπαχ** (Laibach) καὶ συνεσκέπτοντο περὶ τῆς ἐν Νεαπόλει ἐπαναστάσεως. Τὸν τσάρον συνώδευον οἱ δύο ὑπουργοὶ του, ὁ Νέσσελροδ καὶ ὁ Καποδίστριας, ἀντίπροσωπεύοντες τὰς δύο τάσεις τῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας. Καὶ οἱ δύο ἦσαν ὑπὲρ τῆς διαλύσεως τῆς Τουρκίας. Ὁ Καποδίστριας ἠθέλε τὴν ταχεῖαν διὰ τοῦ πολέμου διάλυσιν, ἐνῶ ὁ Νέσσελροδ τὴν βραδεῖαν καὶ διὰ φυσικῆς ἀγωνίας. Ἄλλ' ὁ Τσάρος ἦτο πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καὶ διετέλει κατὰ τὸν

χρόνον τούτον ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Μέττερνιχ. Ἐν τούτοις οἱ συντηρητικοὶ ἐταράχθησαν, ὅταν ἔμαθον ὅτι εἶχεν ἐπαναστατήσει τὸ Πεδεμόντιον καὶ συγχρόνως ἔφθασαν ἐπιστολαὶ τοῦ ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου καὶ τοῦ Ὑψηλάντου εἰς τὸν Τσάρον. Ὁ Ὑψηλάντης ἔγραφε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον :

«Πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς τῶν ἔθνων ὄρμαὶ πηγάζουν ἀπὸ Θεοῦ καὶ ἀναμφιβόλως ἐκ θείας ἐμπνεύσεως ἐγείρονται σήμερον οἱ Ἕλληνας ἄθροοὶ ὅπως ἀποσείσουν βδελυρὸν ζυγόν, ὅστις βαρύνει ἐπ' αὐτῶν ἀπὸ τεσσάρων αἰώνων. Πλέον ἢ διακόσιοι ἀναφοραὶ φέρουσαι 600.000 ὀνόματα προυχόντων πάσης τάξεως καὶ ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος μὲ καλοῦν εἰς τὴν ἀρχηγίαν, ἵνα νικήσω ἢ ἀποθάνω μετ' αὐτῶν κλπ.» (Ἐπιστολὴ 24 Φεβρουαρίου 1821).

Τότε ἐτέθησαν εἰς κίνησιν πᾶσαι αἱ ἀντιδραστικαὶ δυνάμεις, διὰ νὰ ἐκριζώσουν τὰς κρυφίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπαθείας τοῦ Τσάρου καὶ ἐξουδετερώσουν τὴν ἐπιρροὴν τοῦ Καποδιστρίου. Ἐν μυστικῇ συνεντεύξει μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φραγκίσκου ὁ Ἀλέξανδρος ἐδήλωσεν ὅτι μένει πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς συμμαχίας (2 Μαρτίου 1821) καὶ διὰ νὰ ἐκλείψῃ πᾶσα περὶ συνενοχῆς ὑπόνοια, ἀπεκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὑψηλάντου, διέγραψε τὸ ὄνομα του ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ρώσων ἀξιωματικῶν καὶ διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ ἐδήλωσεν εἰς τὴν Πύλην ὅτι ἡ Ρωσία εἶναι ξένη πρὸς τὰς ταραχὰς τῆς Μολδοβλαχίας. Ἀνέθεσε δὲ εἰς τὸν Καποδίστριαν τὸ σκληρὸν ἔργον νὰ συντάξῃ τὴν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην ἀποκηρυκτικὴν ἐπιστολήν. Εἰς αὐτὴν ἐγράφετο :

«... Ἡ αὐτοκρατορικὴ μεγαλειότης ἦτο μακρὰν τοῦ φόβου ὅτι ἡδύνασθέ ποτε νὰ παρασυρῆτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τῆς σκοτοδινιάσεως, ὅπερ φέρει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ αἰῶνός μας νὰ ζητήσουν εἰς τὴν λήθην τῶν πρώτων χρεῶν των ἐν ἀγαθόν, τὸ ὅποιον οὐδέποτε δύναται τις νὰ τὸ ἐλπίσῃ, εἰ μὴ μόνον ἀπὸ μιᾶς ἀκριβοῦς διατηρήσεως τῶν κανόνων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς... Βεβαίως παλαιαὶ περιστάσεις ἐμπνέουν εἰς τοὺς Γραικοὺς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μὴ μείνουν ἀλλότριοι εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν τύχην. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνταρσίας τάχα καὶ δι' ἐμφυλίου πολέμου δύνανται νὰ ἐλπίσουν τὴν ἄφιξιν τοῦ μετεώρου σκοποῦ των ; Μήπως διὰ σκοτεινῶν καὶ ζοφωδῶν σκευωριῶν δύναται νὰ ἐλπίσῃ ἀναβίωσιν καὶ ὕψωσιν εἰς τὸν βαθμὸν τῶν ἀνεξαρτήτων

ἔθνων ; Σταθμίσατε, πρίγκιψ μου, τὰς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος προτιθεμένας παρατηρήσεις... ὠφελήθητε ἀπὸ μιᾶς σωτηρίου ὑποθήκης, διορθώσατε τὸ κακόν, ὅπερ ἤδη ἐπράξατε, προλάβετε τὴν καταστροφὴν, τὴν ὁποίαν μέλλετε νὰ ἐπισύρῃτε ἐπὶ τὴν καλὴν καὶ δυστυχῆ πατρίδα σας...»

Ὀλίγον πρὸ τῆς διαλύσεως τῆς ἐν Λαίμπαχ συνόδου ὁ Μέττερνιχ περιέλαβε τὰς σκέψεις καὶ τοὺς λόγους τῶν αὐτοκρατόρων εἰς **Ἐπόμνημα περὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων**, εἰς τὸ ὁποῖον ἐδηλοῦτο καθαρῶς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐξέγερσις δὲν εἶναι προῖον ἔθνικοῦ κινήματος ἢ συνέπεια τῆς τουρκικῆς καταπίεσεως, ἀλλ' ἀποτέλεσμα ἐκ μακροῦ χρόνου προπαρασκευασθέντος σχεδίου καὶ ἔχει σκοπὸν νὰ διαταράξῃ τὰς μεταξὺ τῶν μοναρχῶν τῆς Ρωσίας καὶ Αὐστρίας ἀγαθὰς σχέσεις, τῶν ὁποίων ὁ σύνδεσμος εἶναι τόσον φοβερὸς εἰς τοὺς ἀνατρεπτικούς τῆς Εὐρώπης. Περὶ τῶν Ἑλλήνων ἔγραφεν ὁ Μέττερνιχ :

«Πῶς εἶναι δ' ἐν γένει δυνατὸν νὰ ἐκινήθῃ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀφοῦ τὸ ἔθνος αὐτὸ ἐξέπεσε κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας εἰς τὰς ἐσχάτας βαθμίδας τῆς ἔθνικῆς παραφθορᾶς» : (Ἐπόμνημα τῆς 25 Ἀπριλίου 1821).

Προστριβαὶ μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας

Οἱ διπλωμάται τῆς Εὐρώπης ἐνόμισαν ὅτι ἦτο δυνατὸν ν' ἀγνοήσουν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἄλλ' αἱ βιαιοπραγίαι τῶν Τούρκων ἐκίνησαν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας καθὼς καὶ ὁ Μέττερνιχ ἐθоруβήθησαν, ὅταν ἔφθασεν ἡ εἶδησις περὶ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Πατριάρχου, διότι ἐφοβοῦντο τὴν ρωσικὴν ἐπέμβασιν. Πράγματι ἡ κακοῦργος πρᾶξις παρήγαγε ζωηρὸν ἐρεθισμὸν εἰς τὴν Ρωσίαν. Τότε ἡ ρωσικὴ φιλοπόλεμος μερίς καὶ ὁ Καποδίστριας ἐξεμεταλλεύθησαν τὴν στιγμήν, διὰ νὰ πείσουν τὸν τσάρον νὰ στείλῃ τελεσίγραφον εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἡ ρωσικὴ διακοίνωσις γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου ἔδιδεν εἰς τὰς ρωσικὰς ἀπαιτήσεις ὄψιν γενικωτέραν ἀνθρωπίνου καὶ πανευρωπαϊκοῦ συμφέροντος. Διεμαρτύρητο διὰ τὴν θανάτωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ κοσμικῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τὰς ὕβρεις κατὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ ἔθετε τὸ περίφημον δόγμα **τῆς συνυπάρξεως τῆς Τουρκίας παρὰ τὰ χριστιανικὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης**. Ὡς ὅρον τῆς συνυπάρξεως ἔθετε τὴν ἐγγύησιν περὶ

του ἄπαραβιάστου τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τὴν διάκρισιν ἐνόχων καὶ ἄθώων. Ἄλλὰ τὸ Διβάνιον ἐφάνη ἀνένδοτον καὶ ὁ Ρῶσος πρεσβευτῆς ἐγκατέλειψε τὴν Κων/πολιν τὸ θέρος τοῦ 1821. Ἡ ἀναχώρησις του ἐθεωρήθη ὡς προμήνυμα ρήξεως, ὁ τουρκικὸς φανατισμὸς ἐξετράπη εἰς νέας βιαιοπραγίας εἰς τὸ Ἄδραμύττιον, Σμύρνην καὶ Κυδωνίας καὶ ἐφαίνετο ἀναπόφευκτος ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος.

Ὁ Μέττερνιχ ἀνέπτυξε τότε πᾶσαν τὴν τέχνην του, διὰ νὰ ἀποτρέψῃ τὴν ἐπικειμένην καταϊγίδα καὶ συνεργαζόμενος μετὰ τοῦ τουρκοφίλου Ἄγγλου ὑπουργοῦ **Λονδόνδεργου** προσεπάθησε νὰ παραστήσῃ εἰς τὸν Τσάρον ὅτι ἡ ἀνάμιξις του εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα καὶ ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος ἤθελον δώσει τὸ σύνθημα εἰς **ἀτελευτήτους δημαγωγικὰς ἀνατροπὰς** εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος ἔγραψε φιλικὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Ἀλέξανδρον, παραινῶν αὐτὸν «νὰ φυλάττηται τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, οἱ ὅποιοι προμαχοῦσι μὲν μετ' ἀσυνήθους ζήλου τῶν χριστιανικῶν δῆθεν συμφερόντων, ἀλλ' οὔτε εἰς τὸν Θεὸν πιστεύουσιν οὔτε τὰ παραγγέλματα αὐτοῦ οὔτε τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους σέβονται», ἐννοῶν τὸν Καποδίστριαν. Ὁ Τσάρος ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ μὴ τολμῶν ν' ἀλάβῃ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας ἔχων τὴν ἐχθρότητα δύο μεγάλων Δυνάμεων καὶ φοβούμενος συγχρόνως ἐξέγερσιν εἰς τὴν Πολωνίαν. Ὁθεν ἠρκέσθη ν' ἀπαιτήσῃ τὴν ἐκκένωσιν μόνον τῶν ἡγεμονιῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἐξέπνευσεν ἡ δύναμις τῶν φιλοπολέμων εἰς τὴν Πετρούπολιν. Ὁ Καποδίστριος ἐζήτησεν ἀπερίοριστον ἄδειαν καὶ ἀπεχώρησε τῆς ρωσικῆς ὑπηρεσίας.

Ἡ ἰδέα τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως

Οὕτω κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1822 ὁ Μέττερνιχ καὶ οἱ Ἄγγλοι συντηρητικοὶ παρουσίαζον εἰσέτι ἠνωμένον μέτωπον κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος. Ἄλλ' ἤδη εἶχεν ἐπέλθει σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ἐγένετο συμπαθέστερος, ἰδίως δὲ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλι ὅλη ἡ Εὐρώπη ἀντήχει ἐκ τῶν διηγήσεων τῶν ἑλληνικῶν κατορθωμάτων ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς πυρπολήσεως τῆς τουρκικῆς ναυαρχίδος, αἱ δὲ σφαγαὶ τῆς Χίου ἀφύπνισαν τὰ φιλανθρωπικὰ αἰσθήματα τῶν λαῶν, τὰ ὅποια ἔμελλον νὰ φανοῦν ἰσχυρότερα τῶν ὑπολογισμῶν τῶν διπλωματῶν. Διὰ τοῦτο ἡ ἔννοια τῆς συνυπάρξεως τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Τουρ-

κίας κατέκτα διαρκῶς ἔδαφος, οἱ σοφοὶ τῆς Γερμανίας, ὅπως ὁ θερμὸς φιλέλληνας καθηγ. Θήρς (Thiersch), ἐχαιρέτιζον μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν «ἐλληνικὴν ἀναγέννησιν» καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ἔφθανε μέχρι τῶν Αὐλῶν τῶν ἡγεμόνων. Ὁ ἴδιος ὁ Μέττερνιχ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1822 μετὰ τὰς ἐλληνικὰς ἐπιτυχίας ἔγραψεν εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἄγγλον πρεσβευτὴν ὅτι τὸ ἐλληνικὸν ζήτημα ἔπρεπε νὰ λυθῆ πρὸ **εὐρωπαϊκοῦ δικαστηρίου**. Ἡ δὲ ἀγγλικὴ διπλωματία πιεζομένη ὑπὸ τῆς ἡρεθισμένης κοινῆς γνώμης ἡναγκάζετο νὰ συνηθίσῃ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως. Οἱ Τούρκοι ὁμως ἀντέταξαν πείσμονα ἀντίστασιν κατὰ τῆς ἰδέας τῆς ἐπεμβάσεως. «Θέλετε τὴν κατάπασιν

Γεώργιος Κάννιγκ (1770 - 1827).

τῆς ἐπαναστάσεως»; ἔλεγεν ἡ τουρκικὴ διακοίνωσις τοῦ Αὐγούστου, «πολὺ καλὰ, μὴ ἀναμιγνύεσθε εἰς αὐτὴν οὔτε ἀναφανδὸν οὔτε κρυφίως».

Ἐν τῷ μεταξύ ἐπῆλθε σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν ἀγγλικὴν διπλωματίαν. Ὁ στῦλος τῆς συντηρητικῆς μερίδος Λονδόνδερρυ (Londonderry) γνωστότερος ἀπὸ τὸ ὄνομα Κάστλεριγ (Castlereagh), ἠτύοκτόνησεν ἐνῶ ἠτοιμάζετο νὰ μεταβῆ εἰς τὴν συνδιάσκεψιν τῆς Βερώνης. Τὴν θέσιν αὐτοῦ κατέλαβεν ὁ μετὰ ταῦτα διάσημος πολιτευτὴς Γεώργιος Κάννιγκ (Canning), ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ δώσῃ φιλελευθερωτέραν τροπὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας ἀπομακρυνόμενος ἀποφασιστικῶς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Ὁ Κάννιγκ ἀνεγνώρισεν τὸν ἐλληνικὸν ἀπόκλεισμὸν (Μάρτιος 1823) ὁ δὲ διοικητὴς τῶν Ἰονίων νήσων διετάχθη νὰ συμπεριφέρεται πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὡς πρὸς ἐμπόλεμον κράτος καὶ νὰ παραχωρήσῃ τὴν νῆσον Κάλαμον ὡς ἄσυλον εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταδιωκομένους.

Οἱ Ἕλληνες ἐνθαρρυνθέντες κατόπιν τούτου ἐζήτησαν ἐπισήμως

τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἀγγλίας (Ἰούλιος 1823) καὶ βραδύτερον (Αὐγούστος 1825) ὁ Ἀλέξ. Μαυροκορδάτος δι' εὐστόχου ὑπομνήματός του, ὑπεδείκνυεν εἰς τὸν Κάννιγκ ὅτι τὸ ἀνεξάρτητον Ἑλληνικὸν κράτος θὰ ἦτο τὸ στήριγμα τῆς Ἀγγλίας κατὰ τῶν ρωσικῶν σχεδίων εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Τὸ ρωσικὸν σχέδιον τοῦ 1823

Ἡ Ρωσία βλέπουσα ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν αὐξανομένην τὴν ἐπιρροὴν τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ μάλιστα τινες εἶχον εἰς τὴν Ἑλλάδα ρίψει τὴν ἰδέαν νὰ ὑπαγάγουν αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν νὰ λύσῃ τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα. Ὅθεν περὶ τὸ τέλος τοῦ 1823 ἐπρότεινε δι' ὑπομνήματος εἰς τὰς Δυνάμεις, ὅπως αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι ἀποτελέσουν τρεῖς χωριστὰς ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, ἐνῶ αἱ νῆσοι ἔμελλον νὰ σχηματίσουν ἴδιον κράτος κατὰ τὸ παλαιὸν κοινοτικὸν τῶν σύστημα. Ἀλλὰ τὸ ρωσικὸν σχέδιον δὲν ηὐχαρίστησεν οὔτε τοὺς Ἕλληνας οὔτε τοὺς Τούρκους. Τὰ δὲ ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης εὐκόλως διείδον τὰς προθέσεις τῆς Ρωσίας, ἣ ὁποία ἤθελεν ἀσθενῆ τὴν Ἑλλάδα καὶ συνεχῶς ἀπησχολημένην τὴν Τουρκίαν. Ὁ δὲ Μέττερνιχ εὔρεν εὐχερὲς μέσον νὰ προκαλέσῃ τὸ ναυάγιον τοῦ ρωσικοῦ σχεδίου κηρυχθεὶς ὑπὲρ τῆς **πλήρους ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος.**

Οἱ φιλέλληνες

Ἐνῶ τοιαύτην συμπεριφορὰν ἐδείκνυον οἱ ἡγεμόνες καὶ διπλωμάται πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἔβλεπον μετὰ συμπαθείας τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Κατὰ πρῶτον λόγον ὁ ἀγὼν οὗτος ἦτο πάλη χριστιανικοῦ λαοῦ κατὰ βαρβάρου μωαμεθανοῦ. Πλὴν τούτου ἡ Ἀναγέννησις καὶ ἡ μελέτη τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος εἶχον δημιουργήσει πλούσιον κεφάλαιον συμπαθείας πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ πρὸς πᾶν ἑλληνικόν. Διὰ τοῦτο τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα, αἱ γνωσταὶ καὶ προσφιλεῖς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος τοπωνυμιαὶ ἀφύπνιζον ἐπαγωγούς παραστάσεις εἰς τὴν φαντασίαν τῶν λαῶν καὶ ἐκέρδιζον τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Φιλελεύθεροι δὲ καὶ συντηρητικοὶ συνητῶντο εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀγάπην, οἱ μὲν φιλελεύθεροι, διότι ἀπεστρέφοντο τὰς μεθόδους τῶν ἀπολυταρχικῶν κυβερνη-

σεων, οί δέ συντηρητικοί, διότι ήγάπων τὸ ἔνδοξον ἑλληνικὸν παρελθόν.

Ὅθεν ἐσχηματίσθη εἰς τὴν Εὐρώπην ἰσχυρὸν ρεῦμα ὑπὲρ τῶν μαχομένων Ἑλλήνων, ὁ τύπος ἐδημοσίεψε φλογερὰ ἄρθρα ὑπὲρ αὐτῶν, ποιηταὶ δὲ καὶ καλλιτέχναι ἐνεπνεύσθησαν ἐκ τῶν θρυλουμένων κατορθωμάτων αὐτῶν καὶ οὕτω προῆλθε μεγάλη φιλελληνικὴ λογοτεχνία. Ὁ νεαρὸς τότε Βίκτωρ Οὐγκὼ (Victor Hugo), μετὰ ταῦτα ἔνδοξος ποιητής, ἔγραψεν ἀριστουργηματικὰ ποιήματα, τὰ ὁποῖα περιελήφθησαν εἰς τὴν συλλογὴν *Orientales*. Ἐπίσης εἰς τὴν Γερμανίαν ὑπῆρχεν ἐμπνευσμένος ψάλτης τοῦ ἀγῶνος ὁ Φρειδερίκος Μύλλερ (Müller), ὁ ἐπονομασθεὶς Ἑλλην Μύλλερ. Ἐπίσης ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος ἔγραψε ποιήματα ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων καυτηριάζων τὴν ἀναλγησίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων. Ὁ δὲ ζωγράφος Δελακροὰ εἰκόνισε τὴν σφαγὴν τῆς Χίου. Μετὰ θέρης ἐπίσης ἐχαιρέτισαν τὴν ἐπανάστασιν οἱ ἑλληνισταὶ καὶ πολλοὶ καθηγηταὶ τῶν γερμανικῶν πανεπιστημίων, ὡς ὁ Θῆρς ἐν Μονάχῳ καὶ ὁ Κρούγ (Krug) ἐν Λειψία, ἀνυπολογίστου ἐπίσης ἀξίας εἶναι αἱ ὑπηρεσίαι, τὰς ὁποίας προσέφερον ὁ Ἑλβετὸς τραπεζίτης Ἰωάννης Ἐυνάρδος (Eynard 1775 - 1863) τόσον διαρκούντος τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνος διὰ τῆς συλλογῆς ἐράνων καὶ ἀποστολῆς πολεμεφῶδιων, ὅσον καὶ μετ' αὐτόν.

Ἡ κίνησις αὕτη ὠνομάσθη **Φιλελληνισμὸς** καὶ ἐχρησίμωσεν ὡς ἰσχυρὸν στήριγμα ὑλικὸν καὶ ἠθικὸν τοῦ ἀγῶνος. Εἰς πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης ἰδρύθησαν φιλελληνικοὶ σύλλογοι, συνελέγοντο ἔρανοι καὶ ἠγοράζοντο πολεμεφῶδια. Πολλοὶ δὲ εὐρωπαῖοι ἦλθον νὰ ὑπηρετήσουν τὸν ἀγῶνα καὶ ἐθυσίασαν τὴν ζωὴν των ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατωρθώθη ἡ σύναψις τοῦ πρώτου καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ δευτέρου ἑλληνικοῦ δανείου. Τέλος ὁ Λόρδος Βύρων ἦλθε νὰ ἐξυψώσῃ διὰ τῆς θυσίας του τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα εἰς τὰ ὄμματα τῶν Εὐρωπαίων.

Ὁ Βύρων εἰς τὴν Ἑλλάδα

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1823 κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ λόρδος Βύρων (Byron - Μπαίρον, 1788 - 1824) ὁ ὁποῖος ἀπὸ μακροῦ ἤδη εἶχε τὴν φήμην μεγάλου ποιητοῦ.

Ὁ Βύρων κατέβαλε προσπάθειαν νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰ-

Ὁ Λόρδος Βύρων.

ρήνην καὶ τὴν ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐκ Κεφαλληνίας ἔγραφεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν :

« Δὲν ἠμπορῶ νὰ φαντασθῶ
» ἄλλην δυστυχίαν φοβερωτέραν
» διὰ τὴν Ἑλλάδα παρ' αὐτὴν.
» Ἐὰν μία εὐταξία καὶ ἔνωσις δὲν
» στερεωθῆ, ὅλαι αἱ περὶ δανεΐ-
» ου ἐλπίδες θέλουσι ματαιωθῆ
» καὶ ὅλαι αἱ βοήθειαι, τὰς ὁποίας
» ἠμποροῦσεν ἡ Ἑλλάς νὰ ἐλπίσῃ
» ἀπὸ τοὺς ἄλλογενεῖς καὶ αἱ ὁ-
» ποῖαι τῶ ὄντι δὲν ἤθελον εἶ-
» σθαι οὔτε ὀλίγα οὔτε εὐκατα-
» φρόνητοι, θέλουσιν ἀναβληθῆ
» καὶ ἴσως θέλουσιν ἐμποδισθῆ
» διόλου. Τὸ δὲ χειρότερον εἶναι,
» ὅτι αἱ μεγάλαι Δυνάμεις τῆς

» Εὐρώπης, ἀπὸ τὰς ὁποίας καμμία δὲν εἶναι ἐχθρὰ τῆς Ἑλλάδος
» ... θέλουσι πληροφορηθῆ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ
» διοικηθῶσιν ἀφ' ἑαυτῶν».

Ὁ Βύρων ἐφθασε τὴν 24 Δεκεμβρίου 1823 εἰς Μεσολόγγιον γενόμενος δεκτὸς ἐν μέσῳ συγκινήσεως. « Σὲ ἀναμένομεν ὅπως αἱ χελιδόνες ἀναμένουν τὴν μητέρα των », ἀνεφώνησαν οἱ Ἕλληνες.

Ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Μαυροκορδάτου ὑπὸ τὸν τύπον δανείου ὅσα χρήματα εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ καὶ προσέλαβεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του 500 Σουλιώτας τοῦ σώματος τοῦ Μπότσαρη, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ των περιεφέροντο εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ προσεπάθησε νὰ συνηθίσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν πειθαρχίαν. Ἐνῶ δὲ μετὰ ζέσεως ἐργάζετο πρὸς καταρτισμὸν στρατοῦ, ὑπέστη τὸ πρῶτον κρούσμα τῆς ἀσθενείας (3 Φεβρουαρίου 1824), τὸ δὲ νοσηρὸν κλίμα τοῦ Μεσολογγίου καὶ αἱ νέαι συνθῆκαι τοῦ βίου ἐπεδείνωσαν τὴν κατάστασίν του καὶ ἀπέθανε τὴν 19 Ἀπριλίου 1824.

Ὁ θάνατός του ἔθεωρήθη ὡς ἐθνικὸν πένθος. Οἱ Ἕλληνες οὐδέ-

ποτε ἐλησμόνησαν τὸν μέγαν ἄνδρα, ὁ ὁποῖος ἐθυσίασε δι' αὐτοὺς τὸν πολῦτιμον χρόνον του, τοὺς πόρους καὶ τέλος τὴν ζωὴν του. Ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, ὁ ἱστορικὸς τῆς ἐπαναστάσεως, συνέταξε τὸν ἐπικήδειόν του, ὁ δὲ Σολωμὸς ἀφιέρωσεν ὀλόκληρον ᾠδὴν εἰς τὸν θάνατόν του :

Λευτεριά γιὰ λίγο πάψε
νὰ χτυπᾶς μὲ τὸ σπαθί.
Τώρα σίμωσε καὶ κλάψε
εἰς τοῦ Μπαΐρον τὸ κορμί...

III. Ἡ ἐπέμβασις τοῦ Μεχμέτ Ἀλή

Συμφωνία Πύλης καὶ Μεχμέτ Ἀλή

Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸ διάστημα τῆς τετραετοῦς πάλης δὲν ἔμεινε ἠνωμένη, αἱ λαμπραὶ ἐπιτυχίαι τῆς κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν δὲν κατέβαλον τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ κατὰ τὸ τέταρτον ἔτος τοῦ ἀγῶνος ἔμελλον νὰ ἐνσκήψουν νέαι θύελλαι κατ' αὐτῆς.

Ἡ Πύλη βλέπουσα ὅτι ἀποτυγχάνουν συστηματικῶς αἱ ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιθέσεις κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐφ' ὅσον ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἦτο κύριος τῆς θαλάσσης, ἐσκέφθη ν' ἀλλάξῃ τὸ σχέδιον τοῦ πολέμου, νὰ συντρίψῃ δηλαδὴ πρῶτον τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Οὕτως ἡ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἐπανάστασις στερουμένη τῆς ἐξωθεν βοήθειας ἔμελλε νὰ ἐκπνεύσῃ ἀφ' ἑαυτῆς. Πρὸς τοῦτο ἔπρεπε νὰ καταληφθοῦν αἱ ναυτικαὶ νῆσοι Ὑδρα, Σπέτσαι, Ψαρὰ καθὼς καὶ ἡ Σάμος καὶ ἡ Κάσος.

Ἀλλ' ἡ Πύλη κατενόει ὅτι δὲν ἐξήρκουν πρὸς τοῦτο αἱ ἴδιαι δυνάμεις καὶ ὅτι μόνον τῇ συνδρομῇ τοῦ ἰσχυροῦ πασᾶ τῆς Αἰγύπτου ἦτο δυνατὸν νὰ συντριβῇ ἡ θαλασσία δύναμις τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ὑπερήφανος Μαχμούτ ὑπεχρεώθη νὰ ταπεινωθῇ πρὸ τοῦ ὑποτελοῦς.

Τὸν Μάρτιον τοῦ 1824 ἀπεσταλμένος τῆς Πύλης συνήψε συμφωνίαν μετὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλή, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος παρεχωροῦντο εἰς τὸν αἰγύπτιον πασᾶν, ὁ δὲ θετὸς υἱὸς του, Ἰβραήμ, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ ὀδηγήσῃ τὴν αἰγυπτιακὴν ἐκστρατείαν, διωρίσθη διοικητῆς τῆς Πελοποννήσου.

Τὸ σχέδιον τῶν τουρκοαιγυπτίων ἦτο οἱ Αἰγύπτιοι νὰ ἐκστρα-

τεύσουν κατὰ τῆς Πελοποννήσου, οἱ δὲ Τοῦρκοι πασαδες νὰ προσβάλουν τὴν Στερεάν Ἑλλάδα. Πρὸ τούτου ὁμως οἱ ἠνωμένοι στόλοι ἐμελλον νὰ καταλάβουν τὰς ναυτικὰς νήσους.

Καταστροφή Κάσου καὶ Ψαρῶν

Ἡ κατάστασις εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο εὐνοϊκὴ διὰ τοὺς ἐχθρούς, διότι ἡ κυβέρνησις Κουντουριώτου εἶχε παραμελήσει τὰ πάντα σπαταλήσασα τὰ χρήματα τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου εἰς φατριαστικὰς ἀνάγκας. Διὰ τοῦτο ὁ ἑλληνικὸς στόλος οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ, διὰ νὰ ἀποσοβῆσῃ τὰ κατὰ τῆς Κρήτης, Κάσου καὶ Ψαρῶν κτυπήματα τῶν ἐχθρῶν, οἱ ὅποιοι τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1824 σχεδὸν ἐντὸς δύο μηνῶν κατέπνιξαν τὴν ἐν **Κρήτη** ἐπανάστασιν καὶ κατέστρεψαν τὴν **Κάσον** καὶ τὰ **Ψαρά**.

Πρῶτοι ἐκινήθησαν οἱ Αἰγύπτιοι. Ὁ ἄγριος ἄλβανὸς Χουσεῖν πασαῶς κατέπνιξεν εἰς τὸ αἷμα τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης θανατώσας διὰ τοῦ καπνοῦ 370 γυναικόπαιδα ἐντὸς σπηλαίου παρὰ τὸ **Μελιδόνι**. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτὴν οἱ Αἰγύπτιοι ἀπεβίβασαν στρατὸν εἰς τὴν Κάσον καὶ κατέστρεψαν αὐτὴν (6 Ἰουνίου 1824).

Οἱ Ἕλληνες ἐφάνησαν ὡς παραλύσαντες καὶ ὁ στόλος των δὲν ἐκινήθη. Ὁ ναύαρχος τοῦ Σουλτάνου **Χοσρέφ** πασαῶς ἐξεπλήρωσε τὴν παραγγελίαν τοῦ αὐθέντου του, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀπαιτήσῃ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν. Ἡ ἄμυνα τῆς νήσου εἶχε κακῶς ὀργανωθῆ, ὀλέθριον δὲ σφάλμα ἦτο ἡ ἀπόφασις ν' ἀμυνθοῦν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καταδικάζοντες εἰς ἀπραξίαν τὸν στόλον των. Τῶν περισσοτέρων μάλιστα πλοίων εἶχον ἀφαιρέσει τὰ πηδάλια κατ' ἀπαιτήσιν τῶν 1.200 Θεσσαλῶν καὶ Μακεδόνων πολεμιστῶν, οἱ ὅποιοι εὐρίσκοντο εἰς τὴν νήσον. Ἰσχυρὰ τουρκικὴ δύναμις ἀπὸ 176 πολεμικὰ καὶ φορτηγὰ πλοῖα ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς νήσου μὲ 12 χιλιάδας πληρώματα πρὸς ἀποβίβασιν.

Ἡ ἀπόβασις τῶν Τοῦρκων ἐπέτυχε μετὰ δεινὸν κανονιοβολισμόν. Οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς νήσου αἰφνιδιασθέντες ἔδειξαν ἐξαιρετικὴν ἀνδρείαν, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν νὰ ἀγωνισθοῦν χωρισμένοι καὶ διὰ τοῦτο ἔπαθον μεγάλην καταστροφὴν. Πολλοὶ ἐσφάγησαν, ἄλλοι ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν. Πολλοὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ τεῖχος, τὸ ὁποῖον ὑπερέκειτο τῆς πόλεως καὶ ἐκεῖ ἀπεφάσισαν νὰ ἀμυνθοῦν. Οἱ Τοῦρκοι ἀφοῦ κατέλαβον τὴν πόλιν, προσέβαλον τὸ τεῖχος.

Δύο ημερονύκτια άντέστησαν γενναίως οί ύπερασπισταί, άλλ' όταν έκ τοῦ σφοδροῦ κανονιοβολισμοῦ κατεστράφη ἡ δεξαμενή τοῦ ὕδατος, οί ἐγκλειστοί ἀπεφάσισαν νά ἀποθάνουν ἡρωϊκῶς. Ἐντὸς τοῦ τείχους ὑπῆρχε σπήλαιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς πυριταποθήκη καὶ καταφύγιον οἰκογενειῶν. Τὴν τρίτην λοιπὸν ἡμέραν, ὅταν οί Τοῦρκοί ἤρχισαν νά ἀνέρχωνται τὸ τεῖχος, ἀνύψωσαν ἐπ' αὐτοῦ λευκὴν σημαίαν, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔγραψαν: «Ἐλευθερία ἢ θάνατος», καὶ ἔθεσαν πῦρ εἰς τὴν πυριταποθήκην. Ἡ νῆσος ὀλόκληρος ἐσεισθη, τὰ τεῖχη ἀνετράπησαν καὶ ὑπὸ τὰ ἐρείπια αὐτῶν ἐτάφησαν ὅλοι οί ἐντὸς τοῦ σπηλαίου καὶ μετ' αὐτῶν οί ἐφορμήσαντες ὑπερδισχίλιοι ἐχθροί. Ὁ ἀπολογισμὸς τῆς καταστροφῆς τῆς ἡρωϊκῆς νήσου εἶναι πολὺ θλιβερός. Σχεδὸν οί ἄρρενες κάτοικοι καὶ τὸ πλεῖστον τῶν γυναικοπαίδων μετὰ τῶν Χίων προσφύγων κατεσφάγησαν. Ἐκατοντάδες δὲ κεφαλῶν καὶ ὧτων ἐξετέθησαν μετὰ πομπῶδῶν ἐπιγραφῶν εἰς τὴν Κων/πολιν. Ὑπολογίζουν ὅτι ἐκ τῶν 7 χιλιάδων Ψαριανῶν οί ἡμίσεις μόλις ἐσώθησαν, ἐκ δὲ τῶν 20 χιλιάδων προσφύγων πλέον τῶν 15 χιλιάδων ἐσφάγησαν ἢ ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι. Ὁ στόλος τῆς νήσου σχεδὸν ὀλόκληρος περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ὁθωμανῶν, ἐκτὸς 16 μόνον βρικίων καὶ 6 πυρπολικῶν. Οἱ περισωθέντες Ψαριανοὶ διεσκορπίσθησαν εἰς διάφορα μέρη.

Ἐθνικός μας ποιητῆς Σολωμὸς εἰς τὸ γνωστὸν ἐπίγραμμα του «Ἡ καταστροφή τῶν Ψαρῶν» δίδει εἰκόνα τῆς φρικτῆς καταστροφῆς τῆς ἡρωϊκῆς νήσου :

«Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράχη
περπατῶντας ἡ Δόξα μονάχη,
μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια,
καὶ στὴν κόμη στεφάνι φορεῖ,
γίνομένο ἀπὸ λίγα χορτάρια,
ποὺ εἶχαν μείνει στὴν ἔρημη γῆ».

Ἡ ἐλληνικὴ ἄμυνα

Αἱ καταστροφαι αὗται ἦσαν ἀσυγχώρητοι, διότι μετ' ὀλίγον ἐφάνη ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐγκαίρως κινούμενοι καὶ δραστηριῶς ἐνεργοῦντες ἠδύναντο νά προλάβουν αὐτάς. Ἡ κυβέρνησις ἔδωκεν εἰς τοὺς νησιώτας μέρος τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου, οὕτω δὲ κατῴρθωσεν ὁ

Ἄνδρας Μιαούλης.

στόλος νὰ ἐξοπλισθῆ καὶ νὰ πλεύσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Τότε ἤρχισε σφοδρὰ πάλη μεταξύ τῶν δύο στόλων καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου μέχρι τέλους Νοεμβρίου 1824 διεξήχθησαν αἱ σημαντικώτεροι ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρήσεις τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Ἑλληνικὸς καὶ ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἐπάλασε περὶ τῆς Σάμου, τὴν ὁποίαν ἤθελον, συμφώνως πρὸς τὸ σχέδιον τῆς Πύλης, νὰ καταστρέψουν οἱ Τουρκοαιγύπτιοι. Ὁ ἀγὼν ἔλαβε τρεῖς φάσεις. Κατ' ἀρχὰς ὁ ἑλληνικὸς στόλος παρεντεθεὶς εἰς τὸν μεταξύ Σάμου καὶ Μ. Ἀσίας πορθμὸν ἠμπόδισε τὸν Χοσρέφ νὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὴν Σάμον τὸν τουρκικὸν στρατὸν τὸν συναθροισθέντα

ἐπὶ τῆς ἀσιατικῆς παραλίας. Ναύαρχος τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἦτο ὁ **Σαχτούρης**. Ἐκεῖ ἀπὸ τῆς 31 Ἰουλίου μέχρι τῆς 5 Αὐγούστου συνήφθησαν πολλὰ συμπλοκαί, κατὰ τὰς ὁποίας ἐφάνη πάλιν ἡ ὑπεροχὴ τῶν ἑλληνικῶν πληρωμάτων. Τέσσαρες ναυμαχίαι συνήφθησαν, κατὰ τὰς ὁποίας οἱ Τοῦρκοι ἀπεκρούσθησαν μὲ σημαντικὰς ἀπωλείας. Ὁ Κανάρης ἔκαυσε μίαν φρεγάταν, ὁ δὲ ὕδραϊος **Βατικιώτης** καὶ ὁ σπετσιώτης **Ματρόζος** δύο μικρότερα πλοῖα. Ὁ Χοσρέφ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Κῶν περιμένων τοὺς αἰγυπτίους.

Τὴν 20 Αὐγούστου κατέπλευσεν ὁ ὑπὸ τὸν Ἰβραῆμ αἰγυπτιακὸς στόλος καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ τουρκικοῦ βορείως τῆς Ἀλικαρνασοῦ (Βουδροῦμι). Ὁ ἠνωμένος ἐχθρικός στόλος ἀπετέλεσε τεραστίαν δύναμιν ἐκ 300 φορηγίδων, 40 βρικίων καὶ μυοπαρώνων, 25 κορβετῶν, 20 φρεγατῶν καὶ 1 πλοίου τῆς γραμμῆς, τὸ ὁποῖον ἔφερε τὴν σημαίαν τοῦ Χοσρέφ, μὲ 2.500 τηλεβόλα καὶ 30 χιλιάδας στρατὸν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐνισχυθεὶς διὰ τῆς

ἀφίξεως τοῦ Μιαούλη καὶ συγκεντρωθεὶς μεταξύ Λέσβου, Λειψοῦς καὶ Πάτμου ἠρίθμει 70 πλοῖα μὲ 850 τηλεβόλα καὶ 5 χιλ. ναύτας. Ἦρχισε τότε σειράς συγκρούσεων μεταξύ τῶν δύο ἀντιπάλων.

Τὴν 24 Αὐγούστου πρῶτοι οἱ Ἕλληνες ἀνήχθησαν εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἦλθον εἰς ἐπαφὴν πρὸς αὐτὸν πρὸ τῆς Ἀλικαρνασοῦ 24 ἑλληνικὰ πολεμικὰ συνοδεύοντα 6 πυρπολικά. Ἐκπληκτοὶ καὶ περίεργοι οἱ εὐρωπαῖοι ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἰβραήμ παρετήρουν τὰ προπορευόμενα πυρπολικά καὶ ὁ Χοσρέφ, ὁ ὁποῖος ἤδη εἶχε λάβει πείραν αὐτῶν, εὐρῶν πρόφασιν τὴν βλάβην τῆς κεραίας του ἐζήτησεν ἄσυλον ὑπὸ τὰ τηλεβόλα τῆς Ἀλικαρνασοῦ. Ἄλλ' οἱ Αἰγύπτιοι δὲν ἔταράχθησαν καὶ ἐδέχθησαν τοὺς Ἕλληνας μὲ σφοδρὸν κανονιοβολισμόν. Οἱ δύο στόλοι ἐχωρίσθησαν χωρὶς σημαντικὰς βλάβας.

Τὴν 28 Αὐγούστου 1824 συνηντήθησαν οἱ δύο στόλοι παρὰ τὰ Τσάταλα πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀλικαρνασοῦ καὶ συνήφθη μία τῶν ἀξιολογωτάτων ναυμαχιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἡ λεγομένη Ναυμαχία τοῦ Γέροντα ἐκ τοῦ ὄρμου, ὁ ὁποῖος κεῖται πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀλικαρνασοῦ. Τέσσαρα πυρπολικά περιεκύκλωσαν αἰγυπτιακὸν βρικόκιον καὶ περιέβαλον αὐτὸ διὰ τῶν φλογῶν. Ἄλλὰ τὸ πλήρωμα τοῦ βρικού κατῶρθωσε νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν κίνδυνον, ἐνῶ τὰ πυρπολικά ἐκάησαν ἀνωφελῶς. Οἱ Αἰγύπτιοι τότε ἐρρίφθησαν ἀλαλάζοντες κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' ὅταν δύο ὑδραϊκὰ πυρπολικά περιέβαλον καὶ ἀνέφλεξαν μίαν τυνησίαν φρεγάταν, πανικόβλητοι οἱ ἐπιδρομεῖς ἔσπευσαν νὰ ζητήσουν ἀσφάλειαν εἰς τὴν Ἀλικαρνασσὸν καὶ εἰς τὴν Κῶν. Ἡ δὲ ἀναπτυχθεῖσα μεταξύ τοῦ Χοσρέφ καὶ τοῦ Ἰβραήμ ἀντιζηλία παρέλυσεν τὴν ἐνεργητικότητά των.

Τέλος ὁ Χοσρέφ ἐπέστρεψεν εἰς Ἑλλάσποντον, ὁ δὲ Ἰβραήμ ἐστράφη πρὸς τὴν Κρήτην. Ἄλλ' ὁ Μιαούλης παρηκολούθησε καὶ προσέβαλεν αὐτὸν παρὰ τὸ Ἡράκλειον. Ὁ αἰγυπτιακὸς στόλος διεσκορπίσθη καὶ ἡ ἐπελθοῦσα θύελλα ἐπροξένησε μεγαλυτέραν σύγχυσιν. Πολλὰ πλοῖα ἐναυάγησαν, ὀλίγα περιέπεσαν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἰβραήμ ὅμως κατῶρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς Σούδαν μετὰ τοῦ κυρίου ὄγκου τοῦ στόλου του. Ἄλλὰ καὶ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐδοκιμάσθη πολὺ καὶ ὁ Μιαούλης ἐθεώρησε τὴν ἐκστρατεῖαν λήξασαν πείσας ἑαυτὸν ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι θ' ἀνέστελλον τὰς ἐπιχειρήσεις κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ ὁ στόλος ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια.

‘Ο Ίβραήμ αποβιβάζεται εις Πελοπόννησον

‘Ο Ίβραήμ λαβών νέας επίκουρίας ἐξ Αἰγύπτου ἀνήχθη αἴφνης ἐκ Σούδας καὶ τὴν 12 Φεβρουαρίου 1825 ἀπεβίβασεν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὴν **Μεθώνην** 4 χιλιάδας πεζοὺς καὶ 500 ἵππεις μετὰ ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ. ‘Ο Ίβραήμ ἐνήργησε δραστηρίως. ‘Ο στρατός του ἐξηπλώθη ἐπὶ τῆς Μεσσηνιακῆς χερσονήσου, ἀφοῦ δὲ κατέλαβε τὴν **Κορώνην**, ἐτράπη κατὰ τῶν φρουρίων τοῦ **Ναυαρίνου**, τοῦ **Νεοκάστρου** καὶ τῆς Πύλου, τὰ ὅποια εἶχον ἀνεπαρκεῖς φρουράς.

‘Η κυβέρνησις Κουντουριώτου ἐξ αἰτίας τοῦ ἐμφυλίου πολέμου εἶχε παραμελήσει τὰ πάντα. Οὔτε στρατός ὑπῆρχεν οὔτε ἀξία λόγου παρασκευή. ‘Ο Γ. Κουντουριώτης ἐπεχείρησεν ὁ ἴδιος νὰ ὀδηγήσῃ τὸν στρατὸν τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν, ἀλλὰ καταπονηθεὶς ἐκ τῆς ἵππασίας ἐπανέκαμψε, διορίσας στρατηγὸν τὸν πλοίαρχον Σκούρτην. ‘Αλλ’ ὁ στρατός τοῦ πλοίαρχου στρατηγοῦ διεσκορπίσθη, μόλις ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ παρὰ τὴν θέσιν **Κρεμμύδι** (7 Ἀπριλίου 1825).

‘Ο Ίβραήμ.

‘Ο Ίβραήμ ἐπετέθη κατὰ τῶν δύο φρουρίων τοῦ **Ναυαρίνου**. Οἱ Ἕλληνες εἶχον τὴν ἀτυχῆ ἔμπνευσιν ν’ ἀποβιβάσουν στρατὸν εἰς τὴν νῆσον **Σφακτηρίαν**, ἣ ὅποια καλύπτει τὴν εἴσοδον τοῦ ὄρμου, 800 ἄνδρας μετὰ τινων τηλεβόλων. Τινὲς τῶν ἐγκριτωτάτων ἀνδρῶν ἦσαν μεταξύ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς νήσου. ‘Ο αἰγυπτιακὸς στόλος μετὰ ἰσχυρὸν βομβαρδισμόν ἀπεβίβασε χιλιάδας τινὰς Ἀράβων καὶ τότε ἐπανελήφθη ἡ ἐπὶ τῆς **Σφακτηρίας** πάλη, ὁμοίαν τῆς ὁποίας περιέγραψεν ὁ **Θουκυδίδης** κατὰ τὸν **Πελοπόννη-**

σιακόν πόλεμον. Οἱ Ἕλληνες ἐφονεύθησαν ἢ ἠχμαλωτίσθησαν. Ὁ Τσαμαδός, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ ἰταλὸς φιλέλλην Σανταροζᾶς ἔπεσαν, ὁ δὲ Μαυροκορδάτος καὶ Σαχτούρης μόλις διεσώθησαν ἐπὶ τοῦ πάρωνος τοῦ Τσαμαδοῦ Ἄρως, ὁ ὁποῖος δέσχισε τὸν αἰγυπτιακὸν στόλον καὶ κατώρθωσε νὰ διαφύγη διάτρητος ἀπὸ τὰς σφαίρας, χωρὶς κατάρτια καὶ μὲ ὀλίγας ἀπωλείας. Τὰ δύο φρούρια ἐσυνθηκολόγησαν μετὰ ἰσχυρὸν βομβαρδισμόν.

Τὰ ἀτυχήματα ταῦτα ἔθεσαν εἰς κίνησιν τὸν ἑλληνικὸν στόλον, ὁ ὁποῖος ἐπετέλεσε σειρὰν ἀξιολόγων κατορθωμάτων, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ νὰ μεταβάλῃ τὴν κατάστασιν. Ἀξιομνημόνευτος εἶναι ἡ κατὰ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπιχείρησις τοῦ Κανάρη, ὁ ὁποῖος ἀπεπειράθη νὰ πυρπολήσῃ τὰς παρασκευὰς τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ εἰς τὸν λιμένα (23 Ἰουλίου - 13 Αὐγούστου).

Ἡ ἄμυνα ἐπὶ τῆς ξηρᾶς

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ἰβραήμ ἠτοιμάζετο νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Τριπόλεως. Οἱ Ἕλληνες πολεμισταὶ ἦσαν κατάπληκτοι ἐκ τῆς αἰγυπτιακῆς τακτικῆς καὶ ὁ Πετρόμπεης γράφων εἰς τὸν Παπαφλέσσα ὠνόμαζε τὸν Ἰβραήμ νέον **Ναπολέοντα** καὶ **Πύρρον**. Παρὰ τὴν γενικὴν κατακραυγὴν ἡ κυβέρνησις ἐκράτει δεσμίους εἰς τὴν Ὑδραν τοὺς πελοποννησίους ὄπλαρχηγούς, παρὰ τῶν ὁποίων ἀνεμένετο ἡ σωτηρία. Μόνον ὁ Παπαφλέσσας, ὁ ὁποῖος ἦτο ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, ἀφοῦ συνεβούλευσε τὴν ἀποφυλάκισιν τῶν ἐγκαθεύκτων, ἐτράπη κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως. Ἀλλὰ μετὰ τῶν 300 γενναίων του, οἱ ὁποῖοι ἔμειναν πιστοὶ πλησίον του, συνετρίβη καὶ ἐφονεύθη ὀπισθεν τῶν ταμπουρίων του παρὰ τὴν θέσιν Μανιάκι τῆς Μεσσηνίας (20 Μαΐου 1825).

Δύο ἡμέρας πρὸ τῆς καταστροφῆς αὐτῆς ἡ κυβέρνησις εἶχε δώσει γενικὴν ἀμνηστίαν καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἐπευφημήθη εἰς τὸ Ναῦπλιον ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ διωρίσθη ἀρχιστράτηγος μὲ εὐρυτάτην δικαιοδοσίαν. Ἄλλ' οἱ πελοποννηῖοι ὄπλαρχηγοὶ δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν προέλασιν τοῦ Ἰβραήμ, διότι πανταχοῦ αἱ συμπλοκαὶ ἀπέβαινον ὑπὲρ τῶν τακτικῶν στρατευμάτων τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Ἰβραήμ εἰσήλθεν εἰς τὴν Τρίπολιν καὶ ἐνεργῶν μετὰ ταχύτητος, ἡ ὁποία ὑπενθύμιζε πράγματι τὸν Ναπολέοντα, προήλασε κατὰ τοῦ Ναυπλίου. Κατερ-

Παπαφλέσσας (1788 - 1825).

χόμενος τὰ ὄρεινὰ ὑψώματα τῆς Ἀρκαδίας πρὸς τὰς πεδιάδας τοῦ Ἄργους εἶδε τὸν Ἀργολικὸν καὶ τὴν Ὑδραν : « Ἄ! μικρὴ Ἀγγλία », ἀνεφώνησε, « πόσον καιρὸν θὰ μοῦ διαφεύγῃς! ».

Κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν ἐνεφανίσθη πάλιν ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ὁποῖος καταλαμβάνων τοὺς Μύλους τῆς Λέρνης μετὰ τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν, ἀνεχαίτισε τὴν ὁρμὴν τοῦ Ἄφρικανοῦ. Ὁ Ἰβραὴμ πυρπολῆσας τὸ Ἄργος ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Τρίπολιν καὶ ἐκεῖθεν ὀρμώμενος κατέστρεφε τὴν Πελοπόννησον. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν εἰς

θέσιν ν' ἀντιταχθοῦν εἰς ἀνοικτὴν μάχην κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ Πελοπόννησος δὲν ὑπετάγη, διότι οἱ ὀπλαρχηγοὶ διεξήγον κλεφτοπόλεμον ἐπικίνδυνον εἰς τοὺς Αἰγυπτίους.

Αἱ νῆκαι τοῦ Ἰβραὴμ παρήγαγον βαθεῖαν αἴσθησιν εἰς τοὺς κλέφτας, διότι εἰς κρίσιμωτάτην στιγμὴν ἀπεδεικνύετο ἡ ὑπεροχὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς τακτικῆς, τὴν ὁποῖαν ἐπὶ μακρὸν δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίσουν. Τότε ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις διώρισεν ὀργανωτὴν τακτικοῦ στρατοῦ τὸν γάλλον συνταγματάρχην Κάρολον Φαβιέρων, ἄνδρα σοβαρὸν ὑπηρετήσαντα εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ναπολέοντος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τίνος εὕρισκετο εἰς τὴν Ἑλλάδα παρακολουθῶν τὰς ἐπιχειρήσεις.

Δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου (15 Ἀπριλίου 1825 — 11 Ἀπριλίου 1826)

Κατὰ τὸ τουρκοαιγυπτιακὸν σχέδιον τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐνέργειαν τοῦ Ἰβραὴμ ἔμελλε ν' ἀκολουθήσῃ παράλληλος δρᾶσις

τῶν τούρκων πασάδων εἰς τὴν Στερεάν. Τὸ 1825 ὁ Σουλτᾶνος ἀνέθεσεν εἰς τὸν γνωστὸν νικητὴν τοῦ Πέτα Ρεσίτ Μεχμέτ πασᾶν, τὸν λεγόμενον Κιουταχῆν, τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν. Δύο σπουδαῖα γεγονότα τοῦ ἀγῶνος συνεδέθησαν μὲ τὸ ὄνομά του, ἡ **Πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου** καὶ ἡ περὶ τὴν **Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν** πάλη.

Ὁ Κιουταχῆς ἀναχωρήσας ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1825 διήλασεν ἀκωλύτως τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν μετὰ 20 χιλ. στρατοῦ, ἀποτελουμένου τὸ πλεῖστον ἐξ Ἀλβανῶν καὶ τὴν 17 Ἀπριλίου περιεκύκλωσε τὸ Μεσολόγγιον. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισεν ἡ δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, ἐν τῶν ἀξιολογωτάτων στρατιωτικῶν γεγονότων τῆς ἐπαναστάσεως. Τὸ Μεσολόγγιον μετὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν εἶχεν ὀχυρωθῆ διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Βύρωνος καὶ τοῦ μηχανικοῦ Κοκκίνη. Ἀπὸ ξηρᾶς ἡ πόλις ἐπροστατεύετο ὑπὸ γαιοτοίχου καὶ τεσσάρων προμαχώνων. Ἐπίσης ὠχυρωμένα ἦσαν τὰ νησίδια τῆς λιμνοθαλάσσης, ἡ ὁποία σχηματίζεται πρὸ τῆς πόλεως. Ἐν ὄλῳ τὸ φρούριον εἶχε 48 τηλεβόλα, 2 ὄλμους καὶ 2 βομβιδοβόλους καὶ 4.000 πολεμιστάς, τοὺς ὁποίους ἐνίσχουν οἱ πολῖται. Ἄλλ' ὑπῆρχον καὶ 7 χιλ. γυναικόπαιδα. Πολλοὶ τῶν ἰκανωτάτων ὀπλαρχηγῶν καὶ στρατιωτικῶν τῆς Δ. Ἑλλάδος εὕρισκοντο εἰς αὐτό. Ὁ παλαιὸς πολεμιστῆς Νότης Μπότσαρης ἀπετέλεσε μετὰ τῶν διαπρεπεστέρων ὀπλαρχηγῶν ἀμυντικὸν συμβούλιον, τὴν δὲ πολιτικὴν διοίκησιν εἶχε τριμελὴς ἐπιτροπὴ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προκρίτου τῶν Πατρῶν Ἰωάννου Παπαδιαμαντοπούλου. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἀκριβῶς ἐν ἔτος καὶ παρουσίασε δύο κυρίως φάσεις. Κατὰ τοὺς πρώτους ἐννέα μῆνας εἰς τὴν περιμάχητον κωμόπολιν συνετρίβησαν αἱ προσπάθειαι τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Κιουταχῆ. Διὰ τοῦτο πρὸς βοήθειαν αὐτοῦ σπεύδει ὁ Ἰβραήμ καὶ ἀπὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1825 τὸ φρούριον πολιορκεῖται ὑπὸ τῶν ἠνωμένων δυνάμεων τῶν δύο μωαμεθανῶν στρατηγῶν. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ θέσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κυριευθῆ, ἐφ' ὅσον ἐλάμβανε βοήθειαν ἀπὸ θαλάσσης, ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος καταβάλλει προσπάθειας, ὅπως ἀποκλείσῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ὁ ὁποῖος ζητεῖ νὰ ἐφοδιάσῃ αὐτήν. Διὰ τοῦτο διεξάγεται συγχρόνως πάλη ἐπὶ τῆς θαλάσσης.

Οἱ πολιορκούμενοι μετὰ πίστεως καὶ καρτερίας ἀποκρούουν τὰς ἐκ τῆς ξηρᾶς ἐπιθέσεις τοῦ Κιουταχῆ καὶ τὰς ἐκ τῆς θαλάσσης τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Οἱ Τοῦρκοι ἐπρομηθεύθησαν 36 ἀλιτενῆ σκάφη, τὰ ὅποια διέτρεχον τὸ πρὸ τῆς πόλεως τέναγος καὶ ἐβομβάρδιζον αὐτήν. Ὁ ὑπὸ τὸν Μιαούλην ἑλληνικὸς στόλος, ἐφ' ὅσον εἶχε τὰ μέσα νὰ κινηθῆ, διέσπασεν ἐπανειλημμένως τὸν ἀποκλεισμὸν καὶ ἐτροφοδότησε τὸ φρούριον. Οὕτω τὸ Μεσολόγγιον ἐφαίνεται ἀπόρητον. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ὁμολογοῦν τὸ ὑπέροχον σθένος τῶν πολιορκημένων. Ὁ ἐμπιστος τοῦ Μέττερνιχ, ὁ γνωστὸς μισέλλην Γέντζ, ἔγραφε τὴν 9 Σεπτεμβρίου :

«Ὅ,τι καὶ ὅπως φρονεῖ τις περὶ τῶν Ἑλλήνων, οὐδεὶς δύναται ν' ἀναγνώσῃ χωρὶς ἐνδιαφέρον, χωρὶς συμπάθειαν μάλιστα, τὰ ἀποσπάσματα τοῦ ἡμερολογίου τῆς πολιορκίας, διότι οὔτε φίλοι οὔτε ἐχθροὶ δύναται ν' ἀρνηθῶσιν ὅτι ἡ ὑπεράσπισις τοῦ Μεσολογγίου, οἰαδήποτ' ἂν ἦ ἡ ἔκβασις αὐτῆς, εἶναι ἀληθὲς ἠρώων ἔργον».

Ἡ ἐπιχείρησις τοῦ Κιουταχῆ εἶχεν ἀποτύχει. Τὴν 24 Ἰουλίου οἱ πολιορκούμενοι συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἄν. Ἑλλάδος, μετὰ τῶν ὁποίων διεκρίνετο ὁ Καραϊσκάκης, ἐξέρχονται καὶ προσβάλλουν τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον, ἐνῶ οἱ Στερεοελλαδίται προσβάλλουν αὐτὸ ἐξωθεν. Ὁ Κιουταχῆς ἀποσύρει τὸ οἰκτρῶς ἀποδεκατισθὲν στράτευμα εἰς τὰς διαβάσεις τοῦ Ζυγοῦ καὶ περιορίζεται εἰς ἄμυναν. Ἐν τῷ μεταξύ καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Χοσρέφ στόλος ὑποχωρήσας πρὸ τῶν ἑλληνικῶν πυρπολικῶν ἀπέπλευσεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Δευτέρα φάσις

Ὁ Ἰβραῆμ λαβὼν νέας ἐπικουρίας καὶ νέας ὑποσχέσεις παρὰ τοῦ Σουλτάνου διαπεραιοῦται ἐκ τοῦ Ρίου εἰς τὴν Στερεάν μὲ 10 χιλ. στρατοῦ καὶ ἀπὸ τῆς 25 Δεκεμβρίου οἱ ἠνωμένοι στρατοὶ τῶν μωαμεθανῶν ἀρχηγῶν ἐπαναλαμβάνουν τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου. Καταφθάνει ὁ τουρκικὸς στόλος, ἐπισκευάζονται τὰ ἀλιτενῆ πλοῖα, τὰ ὅποια εἶχον καταστρέψει οἱ Ἕλληνες, καὶ μετὰ δεινὸν ἀγῶνα καταλαμβάνονται πολλὰ νησίδια τοῦ τενάγους καὶ τὸ περίφημον Βασιλάδι.

Τὸν Μάρτιον ἡ θέσις τῶν πολιορκουμένων ἦτο δεινὴ. Αἱ τροφαὶ ἐξέλιπον, τρώγουν φύκη, σκώληκας καὶ δέρματα καὶ περιφέρονται ὡς φαντάσματα, ἰσχυροὶ ἐξ ἀσιτίας. Ὁ Μισαούλης ἐλθὼν μὲ 30 κακῶς ἐφωδιασμένα πλοῖα δὲν κατῶρθωσε νὰ διασπᾶσῃ τὸν ἀποκλεισμόν. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας οἱ πολιορκούμενοι ἀποφασίζουν νὰ διασχίσουν τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ, ἵνα φθάσουν εἰς τὸ ἐν Πλατάνῳ στρατόπεδον τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, τοὺς ὁποίους εἶχον προειδοποιήσει.

Ἡ περίφημος **Ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου** ἐγίνε τὴν νύκτα τῆς 10 Ἀπριλίου 1826. Οἱ ἐξεληθόντες ἦσαν περίπου 9 χιλιάδες ἄνθρωποι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 3 χιλ. ἦσαν μάχιμοι καὶ προηγούντο διηρημένοι εἰς τρία σώματα ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς **Νότην Μπότσαρη, Κίτσον Τζαβέλαν** καὶ **Δημήτριον Μακρῆν**. Ἠκολούθουν οἱ γέροντες, αἱ γυναῖκες ἐνδεδυμένοι ὡς ἄνδρες καὶ τὰ παιδιά. Ἐκ τούτων 1.800 μόνον, ἐκ τῶν ὁποίων 7 γυναῖκες, διέσχισαν τὰς ἐχθρικές γραμμὰς καὶ ἔφθασαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ζυγοῦ, ὀπότεν διεσώθησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Στερεοελλαδιτῶν. Οἱ λοιποὶ ἡ ἐφονεύθησαν κατὰ τὴν συμπλοκὴν πρὸς τοὺς ἐνεδρεύοντας Ἀλβανούς, ἡ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν πόλιν ἐκ θλιβερᾶς παρεξηγήσεως, ὅπου κατεσφάγησαν ὑπὸ τοῦ εἰσορμήσαντος ἐχθροῦ.

Κατὰ τὴν κρισιμωτέραν δηλαδὴ στιγμὴν τῆς ἐξόδου ἠκούσθησαν φωναί : «πίσω, πίσω». Εἶτε οἱ φωνάζοντες ἦσαν Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι παρεξήγησαν κάποιαν διαταγὴν, εἶτε, τὸ ὁποῖον φαίνεται καὶ πιθανώτερον, Ἀλβανοὶ γνωρίζοντες τὴν Ἑλληνικὴν, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν πολεμιστῶν καὶ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ ἐστράφη ὀπίσω πρὸς τὴν πόλιν. Δὲν κατῶρθωσαν ὁμως νὰ κρατήσουν τοὺς προμαχῶνας καὶ οἱ Τοῦρκοι εἰσώρμησαν κατόπιν αὐτῶν. Εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ περὶ τοὺς προμαχῶνας συνήφθη λυσσώδης πάλη, ἡ ὁποία ἔληγε συνήθως διὰ τῆς ἀνατινάξεως τῶν πυριταποθηκῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Πλήθος ἀπολέμων ἀνετίναξεν ὁ γηραιὸς πρόκριτος Χρῖστος Καψάλης εἰς τὸν παρὰ τὸν Ἀνεμόμυλον προμαχῶνα.

Τὴν 11 Ἀπριλίου 1826 τὸ Μεσολόγγιον ἦτο σωρὸς καπνιζόντων ἐρειπίων. Ἄλλ' ἡ πτώσις τοῦ περιλαλήτου φρουρίου ἦτο ἰσοδύναμος πρὸς μεγάλην νίκην, διότι ὁ ἡρωϊσμός τῶν ὑπερασπιστῶν του ἐπὶ μακρὸν ἐσταμάτησε δύο στρατιάς, εἰς τὰς ὁποίας

έπροξένησε μεγάλην φθοράν. Ἐκ τῶν 10 χιλιάδων Αἰγυπτίων, οἱ ὅποιοι ἐπολιόρκουν τὸ Μεσολόγγιον, ἐσώθησαν 3.600, αἱ δὲ ἀπώλειαι τοῦ Κιουταχῆ ἦσαν πολὺ μεγαλύτεραι. Ἄλλ' ἰδίως σημαντικὴ ἦτο ἡ ἐντύπωσις εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπου ἡ ἥρωϊκὴ ἄμυνα, ἡ ὁποία ἐθεωρήθη ὡς τὸ ἀξιολογώτερον γεγονός τοῦ ἀγῶνος, διεσκόρπισε τὴν θλιβεράν ἀνάμνησιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ περιέβαλε διὰ νέας αἴγλης τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα.

Κρίσιμος θέσις τῆς Ἐπαναστάσεως

Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου ἡ ἐπανάστασις ἐφάνη ἐκπνέουσα. Οἱ δύο πολιορκητικοὶ στρατοὶ ἦσαν ἤδη ἐλεύθεροὶ νὰ δράσουν ἀλλαχοῦ. Ὁ Ἰβραήμ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν ὁποίαν ἤρχιζε νὰ καταστρέφῃ. Ὁ δὲ Κιουταχῆς ἐκινεῖτο κατὰ τῆς Ἀνατολ. Ἑλλάδος, ἐνῶ ἡ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων ἦτο θλιβερά. Ἡ κυβέρνησις οὔτε χρήματα εἶχεν οὔτε ἐπιβολήν, ἐπεκράτει δὲ ἀναρχία καὶ διχοστασία μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν.

Ἡ κυβέρνησις ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης συνεκάλεσε τὴν Γ' Ἐθνοσυνέλευσιν εἰς Ἐπίδαυρον (Πιάδαν, Ἰανουάριος 1826) καί, ὅτε ἔφθασεν ἡ εἶδησις τῆς πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου παρητήθη καὶ διεδέχθη αὐτὴν ἑνδεκαμελὴς κυβέρνησις ὑπὸ τὸν **Ἀνδρέαν Ζαΐμην**.

Εἰς τὴν δεινὴν αὐτὴν περίστασιν ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα ἡ ἀντοχὴ τοῦ λαοῦ τῆς καὶ ἡ ἔξωθεν βοήθεια. Οἱ φιλελληνικοὶ σύλλογοι καὶ οἱ φιλάνθρωποι τῆς Εὐρώπης ἀνέπτυξαν κατὰ τὴν κρίσιμον στιγμὴν μεγάλην δραστηριότητα. Ἡ χρηματικὴ βοήθεια ἰδίως ἀνεζωπύρησεν ὅσον ἦτο δυνατόν τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ ὁ μὲν Μιαούλης κινήθει διὰ τῶν χρημάτων ἐκείνων διεσκόρπισεν ἐπανειλημένως τὸν στόλον τοῦ Καπετὰν πασᾶ, ὁ ὁποῖος ἐκλείσθη πάλιν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, ὁ δὲ Κολοκοτρῶνης διεξῆγε πείσιμονα κλεφτοπόλεμον κατὰ τῶν Αἰγυπτίων φθείρων καὶ ἀναγκάζων αὐτοὺς νὰ περιορίσουν τὰς ἐπιδρομάς. Εἰς τὴν Στερεάν δὲ παρουσιάσθη ἀντάξιος ἀντίπαλος τοῦ Κιουταχῆ, ὁ Καραϊσκάκης.

Ἡ πάλη περὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν

Ὁ Κιουταχῆς προελάσας εἰς τὴν Ἀττικὴν κατέλαβε τὴν 13 Αὐγούστου τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ 24ωρον βομβαρδισμόν.

Οί κάτοικοι μετὰ τοῦ Γκούρα ἐνεκλείσθησαν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἤθελε πάσῃ θυσίᾳ νὰ κρατήσῃ τὴν Ἀκρόπολιν, διότι εἶχεν ὑποδείξεις ἐξ Ἀγγλίας, ὅτι, ἂν ἐπιπτε, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ περιληφθῇ ἡ Στερεὰ εἰς τὸ μέλλον ἑλληνικὸν κράτος. Διὰ τοῦτο ἐπεχείρησεν ἐπανειλημμένως ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Ἀκρόπολιν τῆς τουρκικῆς πολιορκίας.

Μετὰ τῆς τελευταίας ταύτης φάσεως τοῦ ἀγῶνος συνδέεται τὸ ὄνομα τοῦ Καραϊσκάκη.

Γεώργιος Καραϊσκάκης.

Ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης (1782 - 1827) ἐγεννήθη εἰς τὸ Μαυρομάτι πλησίον τῆς Καρδίτσας. Ἡ μήτηρ του ἦτο ἀνεψιὰ τοῦ ὀνομαστοῦ ὀπλαρχηγοῦ τῆς Ἀρτις Γῶγου Μπακόλα. Διῆλθε περιπετειώδη νεότητα ἀναμιχθεὶς εἰς τοὺς πολέμους τοῦ Ἀλῆ πασᾶ εἴτε ὡς μισθοφόρος, εἴτε ὡς ἀντίπαλος αὐτοῦ. Ἐκ τῶν πρώτων ἔλαβε τὰ ὄπλα κατὰ τὰς ἐν τῇ Στερεῇ Ἑλλάδι ἐπιχειρήσεις. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ζαΐμη διώρισεν αὐτὸν ἀρχιστράτηγον τῆς Ἀνατ. Ἑλλάδος.

Οἱ Ἕλληνες διὰ νὰ φέρουν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸν Κιουταχῆν, ἐσχημάτισαν στρατόπεδον εἰς τὴν Ἐλευσίνα. Ἐκεῖ ἔφθασεν ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Φαβιέρος ἐκ Μεθάνων μετὰ τῶν τακτικῶν του, τοὺς ὁποίους ἐνίσχουον 70 φιλέλληνες. Μετ' ὀλίγον ὁ Γκούρας ἐφονεύθη εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀλλ' ὁ Κριεζώτης κατῶρθωσε μετὰ 300 ἐπιλέκτων νὰ διολισθησῇ διὰ τοῦ ρεῖθρου τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν (11 Ὀκτωβρίου 1826). Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Φαβιέρος διαφωνήσας πρὸς τὸν Καραϊσκάκην ἀπεχώρησεν

εις Μέθανα καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου.

Τότε ἠθέλησε νὰ ἐφαρμόσῃ νέον σχέδιον, διὰ τοῦ ὁποίου ἤλπιζεν ἀσφαλῶς ὅτι θὰ ἔφερεν εἰς ἀμηχανίαν τὸν Κιουταχῆν καὶ θὰ ἠνάγκαζεν αὐτὸν νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Ἐσκέφθη ν' ἀποκόψῃ τὴν μετὰ τῆς Θεσσαλίας συγκοινωνίαν τοῦ ἐχθροῦ ἐγκαθιστῶν σειρὰν φυλακίων εἰς τὰ νῶτά του ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου μέχρι τοῦ στενοῦ τῆς Εὐβοίας. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Κωλέττης ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐβοικοῦ κόλπου παρὰ τὴν Ἄταλάντην, διὰ νὰ καταστρέψῃ τὰς σιταποθήκας τοῦ Κιουταχῆ, ὁ δὲ Καραϊσκάκης προσέβαλε τὴν παρὰ τὸν Ἐλικῶνα Δόβραιναν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὀχυρώσει ὁ τουρκοὺς στρατηλάτης, διὰ νὰ ἀσφάλισῃ τὴν μετὰ τῆς Θεσσαλίας συγκοινωνίαν. Ἄλλ' ὁ Κιουταχῆς ἐματαίωσε τὴν ἀπόπειραν τοῦ Κωλέττη ἀποστείλας ἐγκαίρως 2 χιλ. Ἄλβανούς ὑπὸ τὸν Μουσταφάμπεην. Ἐπίσης ὁ ἀρχιστράτηγος δὲν ἦτο εὐτυχέστερος εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του. Ἄλλὰ δὲν ἀπεθαρρύνθη καὶ ἐστράφη κατὰ τῶν Ἄλβανῶν τοῦ Μουσταφάμπεη, διὰ νὰ καταστρέψῃ αὐτοὺς αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν. Ὁ ὑπαρχηγὸς του Γρίβας, κατέφθασεν αὐτοὺς περὶ τὴν Ἀράχωβαν, ἐπελθὼν δὲ ὁ Καραϊσκάκης ἀπέκλεισεν αὐτοὺς ἐντὸς τῆς πόλεως, καὶ ὁ ἐνσκήψας χειμῶν καὶ ἡ χιονοθύελλα συνεπλήρωσε τὸν ἀποκλεισμόν. Κατὰ τὴν **φονικὴν νύκτα** τῆς 24 Νοεμβρίου 1826 οἱ πανικόβλητοι Ἄλβανοὶ ἀποπλανηθέντες εἰς τὰς κρημνώδεις χιονοσκεπεῖς ἀτραποὺς κατεκόπησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐκ τῶν 2.000 μολὶς 300 ἐσώθησαν, ἐκυριεύθησαν αἱ σημαῖαι των καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἀνήγειρε πυραμίδα ἐκ τῶν κεφαλῶν τῶν πεσόντων, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔθεσε τὴν ἐπιγραφὴν: «Τρόπαιον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν βαρβάρων».

Μετὰ τρεῖς περίπου μῆνας, τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1827, οἱ Τοῦρκοι προσέβαλον μετὰ μεγαλυτέρων δυνάμεων τὴν παρὰ τὸ Δίστομον ὠχυρωμένην θέσιν τοῦ Καραϊσκάκη, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ ὑπεχώρησαν ἀπολέσαντες τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰ τηλεβόλα των.

Αἱ ἐπιτυχίαι αὗται γενόμεναι μετὰ σειρὰν ἀτυχημάτων ἐχαίρετίσθησαν ὡς μεγάλα ἔθνικα κατορθώματα. Ὁ Ζαΐμης μετὰ τὴν νίκην τῆς Ἀραχώβης διέταξε νὰ ψαλῆ δοξολογία εἰς τοὺς ναοὺς

καὶ ὁ τολμηρὸς στρατηγὸς τῆς Ἄν. Ἑλλάδος κατέστη ἔθνικὸν εἶδω-
λον. Ἡ δὲ ἔθνικὴ ἀντίστασις, ἡ ὁποία ἐφαίνετο ὅτι κατεπνίγη
εἰς τὴν Σπερεάν, ἀνεβίωσε πάλιν.

Ἡ κυβέρνησις δὲν ἔπαυσε καταβάλλουσα προσπάθειάς, διὰ
νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως. Ὁ Φαβιέρος διὰ τολ-
μηροῦ στρατηγήματος κατώρθωσε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν φρουρὰν
τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀποβιβασθεὶς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς Μου-
νιχίαν (Τουρκολίμανον) ἀνῆλθεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὑπὸ βροχὴν
σφαιρῶν. Τὴν 24 Ἰανουαρίου ὁ ἄγγλος στρατηγὸς Γόρδων ἀπε-
βίβασθη μετὰ 2.300 ἀνδρῶν καὶ 12 τηλεβόλων εἰς τὴν πειραικὴν
ἀκτὴν καὶ ἀπέκρουσε τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Κιουταχῆ ὑποστηριζόμενος
ἀπὸ θαλάσσης ὑπὸ τῆς ἀτμοκινήτου κορβέττας **Καρτερίας**, τὴν
ὁποίαν ἐκυβέρνηα ὁ γενναῖος φιλέλλην Ἄστιγξ (30 Ἰανουαρίου).
Τέλος ὁ Καραϊσκάκης διαταχθεὶς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἔστησε
τὸ στρατόπεδόν του εἰς τὸ Κερατσίνι, δυτικῶς τοῦ Πειραιῶς. Ἄλλ'
ἢ ἀνάμειξις τῶν πολιτικῶν καὶ ἡ ἐπέμβασις τῶν ξένων στρατιω-
τικῶν διετάραξαν τὸ σχέδιόν του καὶ ὠδήγησαν εἰς τὴν καταστρο-
φὴν τὴν ἑλληνικὴν ἐπιχείρησιν.

Ἡ ἐν Τροιζῆνι Ἐθνοσυνέλευσις

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχε συντελεσθῆ νέα πολιτικὴ ζύμωσις. Ἡ πα-
λαιὰ ἀντίθεσις μεταξύ πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἐχαλαρώθη,
ἐξεδηλώθησαν δὲ ζωηρότερον αἱ τοπικαὶ ἀντιθέσεις. Πολιτικῶς
ἡ Ἑλλὰς διηρέθη εἰς τρεῖς φατρίες, τοὺς **Νησιώτας**, τοὺς **Σπερεο-**
ελλαδίτας καὶ τοὺς **Πελοποννησίους**, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἐστηρί-
χθη ἐπὶ μιᾶς τῶν τριῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τῆς Ἀγγλίας, τῆς
Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας. Οὕτω προῆλθον τὰ τρία κόμματα, τὸ **ἀγ-**
γλικόν, τοῦ ὁποίου ἡγέται ἦσαν ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Μιαοῦ-
λης, τὸ **γαλλικόν**, τοῦ ὁποίου ἡγεῖτο ὁ Κωλέττης καὶ τὸ **ρωσικόν**,
εἰς τὸ ὁποῖον ἔκλινεν ὁ Κολοκοτρώνης ἐξ ἀντιζηλίας πρὸς τὸν Μαυ-
ροκορδάτον καὶ τοὺς Νησιώτας.

Ἡ κυβέρνησις ἀφοῦ μετέθεσε τὴν ἔδραν τῆς εἰς Αἴγινα, συν-
εκάλεσεν ἐκεῖ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν. Ἄλλ' ἡ περὶ τὸν Κολοκοτρώνην
ἀντιπολίτευσις συνεκάλεσεν ἄλλην εἰς Ἐρμιόνην. Οὕτως ἡ Ἑλλὰς
ἐφαίνετο πάλιν διηρημένη εἰς δύο καὶ ἠπειλεῖτο νέος ἐμφύλιος πό-
λεμος. Ἀλλὰ τὴν κατάστασιν ἔσωσεν ἡ ἐπέμβασις τῶν φιλελλήνων

καὶ ἰδίως ἡ ἄφιξις τοῦ στρατηγοῦ **Τσῶρτς** καὶ τοῦ λόρδου **Κόχραν**. Αἱ δύο μερίδες κατώρθωσαν νὰ συνεννοηθοῦν καὶ τὸν Μάρτιον τοῦ 1827 συνήλθεν ἡ ἐν **Τροιζῆνι Ἐθνοσυνέλευσις**. Ἡ κυβέρνησις Ζαΐμη κατέθεσε τὴν ἀρχήν, ἡ δὲ Συνέλευσις ἔλαβε σημαντικὰς ἀποφάσεις. Διῶρισε τὸν στρατηγὸν Τσῶρτς ἀρχιστράτηγον, τὸν δὲ Κόχραν ναύαρχον. Ὁ Τσῶρτς (Sir Richard Church) ἦτο ἄγγλος ἀξιωματικὸς ἐξ Ἰρλανδίας, ὑπὸ τὸν ὁποῖον εἶχον ὑπηρετήσει ὁ Κολοκοτρῶνης, ὁ Ἄναγνωσταρᾶς καὶ ἄλλοι ἔγκριτοι ὄπλαρχηγοὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ὁ δὲ Κόχραν (Th. Cochrane), κατ' ἀρχὰς ἀξιωματικὸς τοῦ ἀγγλικοῦ ναυτικοῦ, εἶχεν ἀποκτήσει μεγάλην φήμην διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Βραζιλίας ναύαρχος τοῦ στόλου κατὰ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Πορτογαλίας. Τέλος ἡ Ἐθνοσυνέλευσις μετὰ σφοδρὰς συζητήσεις ἐξέλεξε τὸν Καποδίστριαν **Κυβερνήτην** τῆς Ἑλλάδος δι' ἑπτὰ ἔτη (30 Μαρτίου 1827). Ἐπίσης ἐψηφίσε νέον Σύνταγμα. Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία ἐδόθη εἰς σῶμα ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον πρῶτην φοράν τότε ὠνομάσθη Βουλὴ.

Ἡ ἐν Φαλήρω καταστροφὴ

Ἡ κυβέρνησις ἐγκατέλειπε τὸ σχέδιον τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ἐξωθουμένη ὑπὸ τοῦ Τσῶρτς καὶ τοῦ Κόχραν ἀπεφάσισε νὰ παρασκευάσῃ μεγάλην ἐκστρατείαν, διὰ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως δι' ἀμέσου ἐπιθέσεως. Οἱ δύο ξένοι ἀρχηγοὶ συνητήθησαν εἰς τὸ Κερατσίνι μετὰ τοῦ Καραϊσκάκη, ὁ ὁποῖος ἐπέμεινε καὶ πάλιν εἰς τὸ παλαιόν του σχέδιον. Ἄλλ' ὁ Κόχραν δὲν ἤκουσεν αὐτὸν καί, ἀφοῦ ἀπεβίβασε τὸν στρατὸν του εἰς τὸ Φάληρον, προσέβαλε τοὺς κατέχοντας τὸν Πειραιᾶ Τούρκους. Κατ' ἀρχὰς προήγαγε διὰ τολμηροῦ κινήματος τὰ στρατεύματά του, **ἀλλ' οἱ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ ἁγ. Σπυριδῶνος** Γκέκηδες, ἀντέταξαν λυσσώδη ἀντίστασιν.

Τέλος ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσουν. Οἱ ξένοι ἐκρύχθησαν ὑπὲρ τῆς ἀμέσου δράσεως. Ὁ Καραϊσκάκης ἀντεῖπε πάλιν, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Ὡρίσθη δὲ ἡ 23 Ἀπριλίου 1827 ἡμέρα ἐπιθέσεως. Ἀλλὰ τὴν παραμονὴν ἀκριβῶς ἐπληγώθη εἰς συμπλοκὴν ὁ Καραϊσκάκης καὶ μετακομισθεὶς εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Τσῶρτς ἐξέπνευσε τὴν ἐπομένην.

Ἡ εἶδησις τοῦ αἰφνιδίου θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη συνεκίνησε πολὺ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐτάραξε τὴν Κυβέρνησιν. Ὁ νεκρὸς μετεφέρθη εἰς τὴν Σαλαμίνα, ὅπου καὶ ἐτάφη, διετάχθη δὲ εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἔθνικὸν πένθος. Ἀργότερον τὰ ὄσπᾶ του ἐνεταφιάσθησαν εἰς τὸ ἐν Ν. Φαλήρω μνημεῖόν του.

Μετὰ δύο ἡμέρας (24 Ἀπριλίου) οἱ φιλέλληνες ἀρχηγοὶ ὠδήγησαν τοὺς Ἕλληνας εἰς προφανῆ σφαγὴν. Ἡ ἐπιχειρήσις κακῶς σχεδιασθεῖσα, χειρότερον ἐξετελέσθη. Εἶχον σχεδιάσει νὰ ἐπιτεθοῦν τὴν νύκτα, ἀλλ' ἡ ἀπόβασις τῶν στρατευμάτων καὶ ἡ μετακινήσις κατηνάλωσεν ὅλην τὴν νύκτα. Τὴν πρωΐαν οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἐβάδισαν ἐν ἀταξίᾳ ἄνευ συνοχῆς καὶ μετ' ὀλίγον ἔπεσαν εὐχερῆς λεία τοῦ δραστηρίου καὶ στρατηγικοῦ ἀντιπάλου. Ὁ Κιουταχῆς προσέβαλε τοὺς Ἕλληνας δι' ὅλων τῶν δυνάμεών του. Τὸ μικρὸν σῶμα τῶν τακτικῶν συνετρίβη, οἱ δελῆδες (ἵππικόν) κατεπάτησαν τοὺς ἀτάκτους, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον τὰ μέσα νὰ κατασκευάσουν ταμπούρια. Μετ' ὀλίγον ἐν πλήρει ἀταξίᾳ ἔφυγον οἱ Ἕλληνες πρὸς τὴν θάλασσαν καταδιωκόμενοι ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ἵππικοῦ. Πολλοὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγησαν.

Ἡ παρὰ τὸ Φάληρον καταστροφὴ ἦτο ἡ αἵματηροτάτη ἐξ ὧων ὑπέστησαν οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ μεγάλου ἀγῶνος. Ὑπὲρ τοὺς 1.500 ἄνδρας ἐφονεύθησαν. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ Νοταρᾶς, Βεΐκος, Γ. Τζαβέλλας, Φωτομάρας καὶ ὁ συνταγματάρχης Ἰγγλέσης ἔκειντο νεκροί. Τὴν ἐπομένην τῆς νίκης οἱ 250 αἰχμάλωτοι ταχθέντες κατὰ σειρὰν ἀπεκεφαλίσθησαν. Μετὰ τὴν καταστροφὴν ἡ Ἀκρόπολις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κρατηθῆ. Ἡ φρουρὰ ἐσυνθηκολόγησεν ὑπὸ τὸν ὄρον ν' ἀποχωρήσῃ μετὰ τῶν ὄπλων καὶ τῶν ἀποσκευῶν.

IV. Ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος

Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις

Μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ἀκροπόλεως ἡ ἐπανάστασις ἐφάνη ὅτι ἔσβυεν εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ μόνον εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Πελοποννήσου διετηρεῖτο. Ὁ Ἰβραήμ ἐσκέπτετο

ἤδη περὶ ἐκστρατείας κατὰ τῆς Ὑδρας καὶ τοῦ Ναυπλίου. Ἐρήμωσις δὲ καὶ φρίκη ἐπλανᾶτο ἐπὶ τῆς χώρας, ἐνῶ οἱ ἐχθροὶ τῶν Ἑλλήνων ἔλεγον μετὰ χαιρεκακίας : «Ἡ Ἑλλάς, ὑπὲρ τῆς ὁποίας θέλουν νὰ ἐπέμβουν, δὲν ὑπάρχει». Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμήν ἤρχισεν ἡ εὐρωπαϊκὴ ἐπέμβασις, διότι ἐν τῷ μεταξὺ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία εἶχε λάβει εὐνοϊκωτέραν τροπὴν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Γ. Κάννιγκ ἠκολούθει φιλελληνικὴν πολιτικὴν, εἰς τὴν Ῥωσίαν ἀπέθανεν ὁ τσάρος Ἀλέξανδρος (1825) καὶ ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Νικόλαος ἦτο ἀνὴρ βουλήσεως καὶ δὲν ἐπηρεάζετο ὑπὸ τοῦ Μέττερνιχ, ἡ δὲ γαλλικὴ κυβέρνησις ἀπηλλάγη τῆς αὐστριακῆς ἐπιρροῆς.

Αἱ τρεῖς δυνάμεις ὑπέγραψαν ἐν Λονδίῳ τὴν 6 Ἰουλίου 1827 τὴν λεγομένην **Ἰουλιανὴν Σύμβασιν**, διὰ τῆς ὁποίας ἡ Ἑλλάς ἀνεγνωρίζετο αὐτόνομος ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, μὲ σύνορα τὸν Παγασητικὸν καὶ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον. Τὸ δὲ οὐσιαστικώτερον ἦτο ὅτι αἱ Δυνάμεις ὑπεστήριξαν τὸ διάβημά των διὰ στρατιωτικῆς ἐπιδείξεως. Διότι ὁ ὑπὸ τὸν **Κόδριγκτον** ἀγγλικὸς στόλος καὶ ὁ ὑπὸ τὸν **Δεριγνὺ** γαλλικὸς ἐνισχύθησαν, κατέπλευσε δὲ καὶ ὁ Ῥωσικὸς στόλος ὑπὸ τὸν **Χεῦδεν** εἰς τὸ Αἰγαῖον. Ἐὰν οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐδέχοντο τὴν ἀνακωχὴν, οἱ ναύαρχοι εἶχον δικαίωμα νὰ ἐμποδίσουν τὴν μεταφορὰν ἀνθρώπων καὶ πολεμοφοδίων ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ καὶ τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ νὰ ἀσκήσουν βίαν. **Αἱ ἡμέτεραι ὁδηγίαι**, ἐλέγετο εἰς τοὺς ναύαρχους, **δὲν δύνανται βεβαίως νὰ προῖδουν πᾶσαν δυνατὴν περίπτωσιν καὶ ἔχετε ἀνάγκην ἐλευθερίας τινός.** Ὁ βασιλεὺς **χορηγεῖ ὑμῖν αὐτὴν πλήρη.**

Τὴν πρότασιν τῶν Δυνάμεων ἐδέχθη προθύμως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀλλ' ὁ Σουλτᾶνος ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβασιν. Ἡ τελευταία λέξις τοῦ Ρεῖς ἐφέντη εἰς τοὺς διερμηνεῖς τῶν πρεσβειῶν ἦτο : **Γενηθήτω τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ! Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη εἶναι εἰς πάντα ἔτοιμος.**

Ναυμαχία Ναυαρίνου (8 Ὀκτωβρίου 1827)

Ὁ τουρκοαιγυπτιακὸς στόλος ἐνισχυθεὶς διὰ νέων μονάδων καὶ ἐπικουριῶν προσωρμίσθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Πύλου. Μετ' ὀλί-

γον κατέπλευσεν ὁ Κόδριγκτον, ὁ ὁποῖος δὲν κατώρθωσε νὰ ἐμπο-
δίση τὴν ἀπόβασιν τῶν ἐπικουριῶν τοῦ Ἰβραήμ, ἀλλ' ἀνεκοί-
νωσεν εἰς αὐτὸν καθὼς καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας τὴν ἀπόφασιν τῶν
Δυνάμεων περὶ τῆς παύσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν. Μετ' ὀλίγας ἡμέ-
ρας κατέπλευσεν ὁ γαλλικὸς στόλος καὶ οἱ δύο ναύαρχοι ἀπήτη-
σαν παρ' αὐτοῦ ν' ἀπέχη πάσης ἐπιχειρήσεως, ἕως ὅτου λάβῃ
ὁδηγίαις ἐκ Κων/πόλεως.

Οἱ Ἕλληνες ἐνθαρρυνόμενοι ἐκ τῶν περὶ μεσολαβήσεως εἰδή-
σεων ἐπεχείρησαν νὰ ἀναζωπυρήσουν ὅπου ἦτο δυνατόν τὴν ἐπα-
νάστασιν, διότι εἶχον ὑποδείξει εἶναι μόνον αἱ ἐπαναστατημένοι
χῶραι ἔμελλον νὰ περιληφθοῦν εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Τότε ὁ Ἄ-
στιγξ μετὰ τῆς Καρτερίας καὶ ἄλλων πλοίων κατέστρεψε τουρκικὸν
στολισκὸν εὐρισκόμενον εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἰττίας, ἐπινείου τῶν
Δελφῶν καὶ τῆς Ἀμφίσσης.

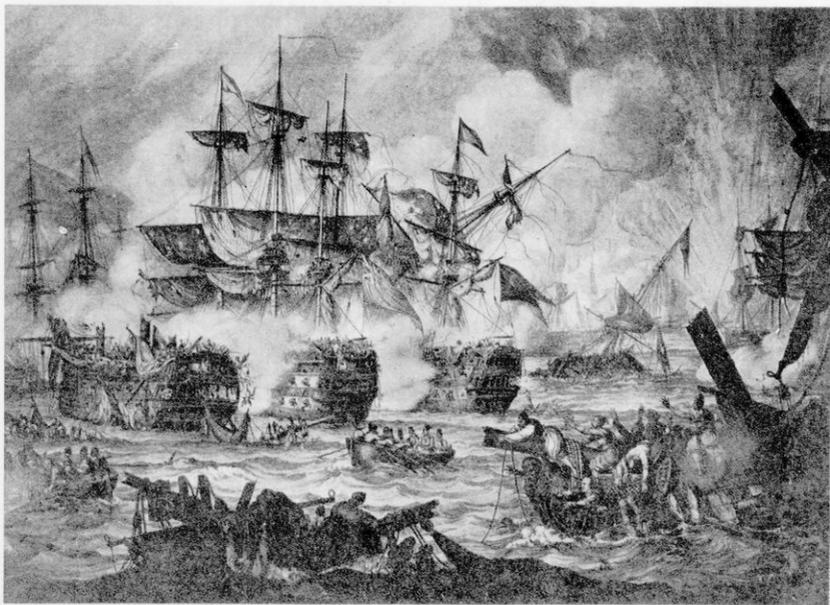
Ὁ Ἰβραήμ ἐκπλῆει τότε ἐκ Ναυαρίνου μετὰ μοίρας τοῦ στό-
λου, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ, ἀλλ' ὁ Κόδριγκτον ἀναχθεὶς ἐκ Ζακύνθου ἠνάγκ-
ασεν αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Πύλον. Ἐτράπη τότε εἰς δεινὴν
ληλασίαν τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Ἀρκαδίας. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Σουλ-
τᾶνος ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν τῶν Δυνάμεων καὶ διεβίβασε δια-
ταγὴν εἰς τὸν Ἰβραήμ, ὅπως διεξάγῃ ἐντονώτερον τὸν ἀγῶνα.

Τότε ὁ συμμαχικὸς στόλος εἰσῆλθεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυα-
ρίνου, διὰ νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὸν Ἰβραήμ τὴν θέλησιν τῶν Δυνά-
μεων. Ἡ σύγκρουσις ἀπέβαινε ἀναπόφευκτος, διότι οἱ ναῦται
εἶχον διαταγὴν νὰ μὴ πυροβολήσουν, ἀλλ' ἐσωτερικῶς ἐκαίοντο
ὑπὸ τοῦ πόνου νὰ προσβάλουν τοὺς Μωαμεθανούς. Τὸ μοιραῖον
ἐπῆλθε τὴν 8 Ὀκτωβρίου. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἐπυροβόλησαν κατὰ
τῆς ἀγγλικῆς λέμβου, τὴν ὁποίαν ὁ Κόδριγκτον ἔστειλε πρὸς συν-
εννόησιν. Ἡ λέμβος καὶ ἡ ἀγγλικὴ ναυαρχὴς ἀπήντησαν. Ὅτε
δὲ ἐν τῶν αἰγυπτιακῶν ἤρχισε νὰ κανονιοβολῇ, τὸ πῦρ ἐγενικεύθη.
Τὰ 26 πολεμικὰ τῶν Εὐρωπαίων (11 ἀγγλικά, 7 γαλλικά, 8 ρω-
σικά) μετὰ 1.270 τηλεβόλων ἔκαυσαν τὴν τουρκοαιγυπτιακὴν
ἀρμάδα ἀποτελουμένην ἐξ 82 σκαφῶν μετὰ 2.000 τηλεβόλων.
Τὴν δὲ ἐπομένην ὅταν ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, εὔρε συντρίμματα, τὰ
ὁποῖα ἐπλήρουν τὸν λιμένα τῆς Πύλου. Ἡ παρὰ τὸ Ναυαρίνον
ναυμαχία ἦτο ἡ μεγίστη κατὰ θάλασσαν καταστροφὴ τοῦ τουρ-
κικοῦ στόλου μετὰ τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου (1571).

Τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος

Ἡ ἐν Ναυαρίνῳ ναυμαχία ἐσήμαινε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐδέχθησαν τὴν καταστροφὴν μετὰ καρτερικῆς ἡρεμίας, ὁ δὲ Σουλτάνος παρεσκευάζε νέαν ἐκστρατείαν. Οἱ πρέσβεις τῶν Δυνάμεων τότε ἐγκατέλειψαν τὴν Κων/πολιν καὶ τὴν 20 Ἀπριλίου 1828 ἐξερράγη ὁ ἀπὸ μακροῦ ἀπειλούμενος ρωσοτουρκικὸς πόλεμος.

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχε κατέλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα (6 Ἰανουαρίου 1828) ὁ Καποδίστριας ἐπὶ ἀγγλικῷ πολεμικῷ καὶ ἐπελήφθη τοῦ ἔργου τῆς ὀργανώσεως καὶ ἀνορθώσεως. Ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος διήρκεσε δύο περίπου ἔτη (1828 - 29), οἱ δὲ Ρῶσοι προήλασαν μέχρι Ἀδριανουπόλεως. Ἀφ' ἑτέρου ἡ Γαλλία ἔστειλεν εἰς Πελοπόννησον 14 χιλ. στρατοῦ καὶ 300 ἵππεις ὑπὸ τὸν **Μαιζῶν** (18 Αὐγούστου), ἵνα ἐκδιώξῃ τοὺς Αἰγυπτίους. Ἄλλ' ὁ Ἰβραήμ υπέγραψεν ἐν τῷ μεταξύ τῇ ἐνεργείᾳ τῆς Ἀγγλίας τὴν συνθήκην τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ μετ' ὀλίγον ἐξεκένωσε τὴν Πελοπόννησον.

Ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου.

Μετά τὰ γεγονότα ταῦτα ἡ ἐλευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἔργον εὐχερές. Τὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου παρεδόθησαν. Ὁ στρατηγὸς Τσώρτς διαπεραιωθείς μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Δ. Ἑλλάδα ἀπήλλαξεν αὐτὴν τοῦ ἐχθροῦ. Εἰς δὲ τὴν Ἀν. Ἑλλάδα ὁ Δ. Ὑψηλάντης εὐχερῶς κατέβαλε τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι εἶχον ἐξασθενήσει, ἀφ' ὅτου ὁ Σουλτᾶνος ἀπέσυρε δυνάμεις διὰ τὸν ρωσικὸν πόλεμον. Εἰς τὰ στενὰ τῆς **Πέτρας** τῆς Βοιωτίας ἐδόθη ἡ τελευταία μάχη τοῦ ἀγῶνος (12 Σεπτεμβρίου 1829). Οὕτως ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν πόλεμον, τὸν ὅποιον εἶχεν ἀρχίσει πρὸ ὀκτώ ἐτῶν ὁ ἀδελφὸς του Ἀλέξανδρος παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Προύθου.

Ἄνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος

Μετά τὰ γεγονότα ταῦτα ἡ διευθέτησις τῆς ἐλληνικῆς ὑποθέσεως ἦτο ἔργον τῆς διπλωματίας πλέον. Ἄλλ' αἱ τρεῖς Πρωστικάτιδες Δυνάμεις, ὅπως ὠνόμασαν ἑαυτὰς ἡ Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ρωσία, μόλις μετὰ μακρὰς παρελκύσεις κατώρθωσαν νὰ καθορίσουν τὴν σχέσιν τοῦ νέου κράτους πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ τὰ σύνορά του.

Τὴν 10 Μαρτίου 1829 αἱ τρεῖς Δυνάμεις ὑπέγραψαν τὸ Πρωτόκολλον, διὰ τοῦ ὁποίου ἰδρύετο ἐλληνικὸν κράτος ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου, τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ περιλάβῃ τὰς πρὸς νότον τοῦ Παγασητικοῦ καὶ Ἀμβρακικοῦ κόλπου χώρας, τὴν Εὐβοίαν, τὰς Κυκλάδας καὶ τὰς παρακειμένας εἰς τὴν Πελοπόννησον νήσους.

Ἄλλ' ἡ ἐκ τῆς νίκης τῆς Ρωσίας δημιουργηθεῖσα νέα κατάστασις εἰς τὴν Βαλκανικὴν μετέβαλε τὰς διαθέσεις τῶν ἄγγλων διπλωματῶν, οἱ ὅποιοι ἔκλινον μᾶλλον εἰς τὴν δημιουργίαν μικροῦ ἀνεξαρτήτου ἐλληνικοῦ κράτους. Ὡς ἐκ τούτου διὰ τοῦ **Πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου** τῆς 22 Ἰανουαρίου 1830 ἰδρύθη ἀνεξάρτητον ἐλληνικὸν βασίλειον κυβερνώμενον ὑπὸ κληρονομικοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ ἐκλεγῇ ἐκτὸς τῶν βασιλευόντων οἰκῶν τῶν Προστατίδων Δυνάμεων. Ἀλλὰ τὸ οὕτως ἰδρυόμενον ἀνεξάρτητον κράτος εἶχε στενώτατα ὅρια. Τὸ πρὸς βορρᾶν ὄριόν του ἔμελλε νὰ εἶναι ὁ Σπερχειὸς. Μετ' ὀλίγον ἐδολοφονήθη ὁ Καποδίστριας καὶ ἐπηκο-

Χάρτης της 'Ελληνικής' Ανεξαρτησίας.

λούθησεν ἀναρχία ἐν Ἑλλάδι. Αἱ Δυνάμεις διὰ νὰ θέσουν τέρμα εἰς τὰς ταραχάς, ὑπέγραψαν τὴν νέαν **Σύμβασιν τοῦ Λονδίνου** (Μάϊος 1832), ἣτις ἐπεκυρώθη διὰ τῆς **Συμβάσεως τῆς Κων/πόλεως** (Ἰούλιος 1832), διὰ τῆς ὁποίας ἐλύετο τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα. Τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος ἐδίδοτο εἰς τὸν Ὀθωνα δευτερότοκον υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου.

Διὰ τῆς Συμβάσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὰ ἡπειρωτικὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος ἠϋρύνοντο πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Παγασητικοῦ καὶ τοῦ Ἀμφρακικοῦ κόλπου, τὰ δὲ κατὰ θάλασσαν παρέμειναν ὡς καθωρίσθησαν διὰ τοῦ **Πρωτοκόλλου** τῆς 22 Ἰανουαρίου 1830. Ἐκ τῶν νήσων ἐδόθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ παρακεί-

μεναι εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἢ Εὐβοία, αἱ Βόρ. Σποράδες καὶ αἱ Κυκλάδες.

Ἡ διοίκησις τῆς Κρήτης παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου εἰς τὸν Χεβίδην τῆς Αἰγύπτου, εἰς ἀνταμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν του κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος. Ἡ δὲ Σάμος ἔγινεν αὐτόνομος ὑπὸ χριστιανὸν ἡγεμόνα, διοριζόμενον ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου.

Ἡ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις εἶναι γεγονός σημαντικώτατον. Ἀπὸ ἀπόψεως μάλιστα γενικωτέρας τὸ σπουδαιότερον ἀπὸ ὅσα ἔγιναν εἰς τὴν Βαλκανικὴν μετὰ τὴν Ρωμαϊκὴν κατάκτησιν καὶ μέγας σταθμὸς τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

Ἡ ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις δὲν εἶναι οὔτε κοινωνικὸν κίνημα, ὡς ἡ μεγάλη Γαλλικὴ Ἐπανάστασις, οὔτε κίνημα ἀνεξαρτησίας, ὡς τῶν ἀμερικανικῶν κρατῶν, ἀλλὰ κυρίως ἔθνικὸν κίνημα.

Σύνθημα τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο «Ἐξω ὁ Τοῦρκος ἀπὸ τὸν Μωριᾶ κι' ἀπὸ τὸν κόσμον ὅλον». Εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα δὲν ὑπῆρχε θέσις συμβιώσεως τῶν δύο λαῶν.

Ἡ ἐξέγερσις τῶν Ἑλλήνων ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν θλιβερὰν κατάστασιν, ἢ ὁποία εἶχεν ἐπιβληθῆ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπὶ αἰῶνας.

Ἡ χώρα, εἰς τὴν ὁποίαν ἤκμασεν ὁ λαμπρὸς ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, εἶχε γίνῃ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἀγνώριστος, παραδοθεῖσα εἰς τὸν βαρὺν δεσποτισμὸν καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν κατὰ τόπους ἰσχυρῶν, εἶχεν ἀποχερσωθῆ εἰς μεγάλας ἐκτάσεις, εἶχε σκεπασθῆ ἀπὸ ἔλη καὶ ἔμαστιζέτο ἀπὸ μολυσματικὰ νοσήματα. Δὲν εἶχε δρόμους οὔτε συγκοινωνίαν, οὔτε ἀσφάλειαν. Δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκμεταλλεῖται τὰς πηγὰς τοῦ πλοῦτου της, ἔχασε τὸν πληθυσμὸν της καὶ εἶχε καταστήσει μία ἀπὸ τὰς πτωχοτέρας καὶ ἀραιότερον κατοικουμένας γωνίας τῆς Εὐρώπης.

Ὁ ἔθνικοαπελευθερωτικὸς ἀγὼν τοῦ 1821 δὲν εἶναι μόνον ὑπόθεσις ἑλληνικὴ, ἀλλ' εἶναι κινήσις πλατυτέρας σημασίας, ὑπῆρξε τὸ προοίμιον τῆς ἐθνικῆς ἀφυπνίσεως καὶ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς, οἱ ὅποιοι ἔζων ὑπὸ τὸν μεσαιωνικὸν λήθαργον μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος. Ὁ ἀγὼν τοῦ 1821 ἀπέδειξεν ὅτι ἡ σουλτανικὴ Τουρκία δὲν ἦτο ἡ κραταιὰ Ἀυτοκρατορία τοῦ παλαιοῦ καιροῦ.

Ἡ στρατιωτική της δύναμις ἀπεδείχθη μηδαμινή καὶ ὁ κρατικός της μηχανισμὸς σαπρὸς.

Ὁ ὑπέροχος ἑλληνικὸς λαός, ἀφοῦ διὰ τῆς καρτερίας του καὶ τῆς αὐτοθυσίας του ἀπέκτησε τὴν ἐλευθερίαν του διδάξας τοὺς λαούς, πῶς οἱ δοῦλοι γίνονται ἐλεύθεροι, ἐντὸς τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ βασιλείου του, ἰδρυθέντος εἰς τὴν αἱματόβρεκτον γῆν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ρούμελης, ἔδειξε ζωτικότητα μεγάλην.

Ἦρκεσεν ἑνὸς αἰῶνος ἐλεύθερος βίος, διὰ νὰ καταφανοῦν τὰ πολύτιμα ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας.

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ

Ι. Ίδρυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους

Καποδίστριας

Ὁ Κυβερνήτης, ἐκλεγείς ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως τὸν Μάρτιον τοῦ 1827, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1828. Ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὰς αὐλὰς τῆς Εὐρώπης, ἵνα βολιδοσκοπήσῃ τὰς διαθέσεις τῶν ἀνακτοβουλιῶν. Ἐκυβέρνησε τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ 3 1/2 ἔτη, κατέστησε δὲ ἀρχικῶς πρωτεύουσαν τοῦ κράτους τὴν νῆσον Αἴγινα. Ἀργότερον μετέφερε ταύτην εἰς τὸ Ναύπλιον.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας (1776-1831) ἐγεννήθη εἰς τὴν Κέρκυραν ἐξ ἐγκριτωτάτης οἰκογενείας τῆς νήσου, ἡ ὁποία τὴν ἀρχὴν τῆς εἵλεκεν ἐκ τῆς δαλματικῆς πόλεως Capo d'Istria, τῆς

ἀρχαίας Ἰουστινουπόλεως. Οἱ πρόγονοί του εἶχον λάβει τὸν τίτλον τοῦ κόμητος παρὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σαβοΐας. Ἡ οἰκογένεια τῶν Καποδίστρια εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν Κέρκυραν τὸν ἸΔ' αἰῶνα. Ὁ μέλλων κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἀνὴρ μακρᾶς πείρας. Σπουδάσας ἱατρικὴν εἰς τὴν Ἱταλίαν, διωρίσθη γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας τοῦ Ἰονίου κράτους ἐπὶ ρωσικῆς κατοχῆς, λαβὼν οὕτω τὴν εὐκαιρίαν νὰ γνωρίσῃ ἐκ τοῦ πλησίον τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Καθ' ὅλην τὴν σταδιοδρομίαν του ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ θιασώτης τῆς ρωσοφίλου πολιτικῆς. Ὄταν ὁ Ναπολέων διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Τίλσιτ (1807) ἔγινεν ἐκ νέου κύριος τῶν Ἰονίων νήσων, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ρωσικὴν διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔμελλε νὰ διακριθῆ. Ὁ Τσάρος ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸν εἰς διαφόρους ἀποστολάς. Ἔστειλεν αὐτὸν ὡς μέλος τῆς ρωσικῆς ἀντιπροσωπείας εἰς τὰ συνέδρια τῶν Παρισίων καὶ τῆς Βιέννης καὶ τέλος προσέλαβεν αὐτὸν ὡς βοηθὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν.

Ὁ Καποδίστριας εἶχε μέγα κῦρος, ὅταν κατήρχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπιστεύετο ὅτι διὰ τῆς παρουσίας του θὰ ἐξησφαλίζετο ἡ ὁμόνοια μεταξὺ τῶν κομμάτων. Ἀλλὰ, δυστυχῶς, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν δεινῶς ταρασσομένην χώραν.

Τὸ ἔργον του ἦτο δυσχερὲς ἐν μέσῳ τῆς ἐρημώσεως καὶ τῆς ἀναρχίας ἣ ὁποία ἐμάστιζε τὸν τόπον. Ἡ Ἑλλάς ἐξήρχετο ἐκ δεινότητου ἀγῶνος σχεδὸν ὀκτῶ ἔτων. Οἱ ἄνθρωποι εἶχον ὀλιγοστεύσει, τὰ κτήνη εἶχον καταστραφῆ, ἡ γῆ ἔμενεν ἀκαλλιέργητος καὶ ἡ ἐργαζομένη τάξις ἦτο ἐν ἀπογνώσει, ληστεία ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ πειρατεία ἐπὶ τῆς θαλάσσης διεξήγοντο ἐν πλήρει ἀνέσει, τὰ δὲ ἦθη ἦσαν ἐξηγηριωμένα καθ' ὅλην τὴν χώραν. Πλὴν τούτου εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς διπλωματικὰς δυσχερείας, διότι ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία ὑπέβλεπον αὐτὸν, ἐπειδὴ τὸν ἐθεώρουν πράκτορα τῆς Ρωσίας.

Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐταρχικὸς χαρακτῆρ τοῦ κυβερνήτου, ὡς καὶ αἱ περὶ κράτους πεποιθήσεις του ἔμελλον νὰ προκαλέσουν ἀντίδρασιν καὶ νὰ δυσχεράνουν τὸ ἔργον του.

Ὁ Καποδίστριας ἦτο ὀπαδὸς τῆς πεφωτισμένης δεσποτείας. Ἐφρόνει ὅτι τὰ συντάγματα καὶ τὰ κοινοβουλευτικὰ σώματα εἶναι πρόωρα διὰ χώραν ἄρτι χειραφετηθεῖσαν ἐκ τοῦ ἀσιατικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ διερχομένην περίοδον κλονισμοῦ. Ὅθεν ἐπεχείρησε νὰ

διαπλάση τὴν Ἑλλάδα εἰς κράτος ἰσχυρῶς συγκεντρωτικὸν ἐνισχύων τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν καὶ καταπολεμῶν τὰς διασπαστικὰς τάσεις.

Ἡ πρώτη πράξις τοῦ ἦτο νὰ διαλύσῃ τὴν ἐκλέξασαν αὐτὸν Συνέλευσιν, ἀντ' αὐτῆς δὲ ἐξέλεξε συμβουλευτικὸν σῶμα ἐξ 27 ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον ὠνόμασε **Πανελλήνιον**. Κυρίως ὅμως τὴν ἐξουσίαν εἶχεν ἡ **Γραμματεία** τοῦ Κυβερνήτου, ἡ **Γενικὴ Γραμματεία** λέγομένη (Ἵπουργικὸν Συμβούλιον), τῆς ὁποίας πρῶτον πρόεδρον διώρισε τὸν **Σπυρίδωνα Τρικούπην**, γνωστὸν πολιτικὸν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐκ τῶν πρώτων καὶ καλυτέρων ἱστορικῶν τῆς.

Ἰωάννης Καποδίστριας.

Ἄλλὰ τὰ μέτρα ταῦτα δυσηρέστησαν ὄχι μόνον τοὺς πλουσίους γαιοκτῆμονας, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐφοπλιστὰς καὶ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, ἤρχισε δὲ νὰ διαλύεται ἡ περιβάλλουσα τὸ πρόσωπόν του αἴγλη καὶ ἐσχηματίσθη ἰσχυρὰ ἀντιπολίτευσις. Ὡστε ἠναγκάσθη νὰ συγκαλέσῃ τὸν Ἰούλ. τοῦ 1829 τὴν Δ' ἐν Ἄργει ἐθνοσυνέλευσιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὑποσχεθῆ ἅμα τῇ ἀφίξει του. Ἄλλ' οὐδὲν μέσον εἶχε παραλείψει, ὅπως ἐπιτύχῃ τὴν ἐκλογὴν προσώπων ἀφωσιωμένων εἰς ἑαυτὸν. Διὰ τοῦτο ἔγιναν ἀθροαὶ διαμαρτυρίαι τῆς ἀντιπολιτεύσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκον ἄνδρες ὡς ὁ Μαυροκορδατός, ὁ Κουντουριώτης, ὁ Μιαούλης, ὁ Μαυρομιχάλης κ.ἄ.

Ἄλλ' ὁ Κυβερνήτης εἰργάσθη ὅσον ὀλίγοι Ἕλληνες. Κατώρθωσε νὰ ἀποφύγῃ τὴν γραφειοκρατίαν, ἐφρόντισεν ἰδίως νὰ διαρρυθμίσῃ τὰ οἰκονομικὰ καὶ προσεπάθησε διὰ παντὸς τρόπου νὰ ἀναπτύξῃ

τὰς πηγὰς τοῦ πλοῦτου. Ἐφρόντισε συγχρόνως νὰ δημιουργήσῃ τακτικὸν στρατὸν καὶ Σχολὴν στελεχῶν (Σχολεῖον Εὐελπίδων) καὶ ἐμερίμνησε διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἰδίως τὴν λαϊκὴν. Ὁ Καποδίστριας ἦτο δεδηλωμένος ὑπὲρ τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ μετ' ἰδιαζούσης εὐθυκρισίας διείδεν ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις ἔπρεπε νὰ ἀρχίσῃ ἐκ τοῦ λαοῦ. Ἀπεστρέφετο τὴν ξηρὰν γραμματικὴν μὲν ὡς ἀνάγκη, ἀλλὰ ἐξήρησε τὴν λογίαν τοῦ καιροῦ του καὶ διεκήρυττεν ὅτι, ὅσον ἐξηρτᾶτο ἐξ αὐτοῦ, δὲν θὰ ἠῤῥξανε τὸν ἀριθμὸν τῶν λεγομένων «σοφολογιωτάτων». Μεγάλως ὡσαύτως προσπαθείας κατέβαλε διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Γεωργίας καὶ τὴν κοινωνικὴν Πρόνοιαν.

Ἄλλ' ἢ κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσις ἔφθασεν εἰς ὄξειαν κρίσιν. Ἡ Μάνη ἐστασίασε καί, ὅταν ὁ κυβερνήτης, θελήσας νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ κράτος τοῦ νόμου, συνέλαβε τοὺς Μαυρομιχαλαίους καὶ ἐνέκλεισε τὸν Πετρόμπεην εἰς τὸ Ἴτς - Καλὲ τοῦ Ναυπλίου, ἀφυπνίσθη τὸ στασιαστικὸν πνεῦμα. Ἡ Ὑδρα ἐστασίασεν ἀναφανδόν, δῆθεν ὑπὲρ τῆς συνταγματικῆς ἐλευθερίας. Οἱ δυσηρεστημένοι συνέστησαν ἰδίαν κυβέρνησιν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν «**Συνταγματικὴν Ἐπιτροπείαν**». Ὁ Ὑδραῖος καὶ Μαυροκορδάτος κατὰ διαταγὴν τῆς Συνταγματικῆς Ἐπιτροπείας κατέλαβον τὸν ἐν τῷ Ναυστάθμῳ τοῦ Πόρου στόλον. Ὁ Καποδίστριας παρεκάλεσε τότε τὸν ῥώσον ναύαρχον **Ρικάρδ** νὰ πληξῇ τοὺς ἐπαναστάτας. Ὅτε δὲ ἐκεῖνος ἔλαβε θέσιν, ὅπως ἀποκλείσῃ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, ὁ Μιαούλης ἀνετίναξεν αὐτὰ καὶ ἔθεσε πῦρ εἰς τὸν ναύσταθμον τοῦ Πόρου. Ἡ ναυαρχίς τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἀτμοκίνητος φρεγάτα «Ἑλλάς» καὶ μία κορβέττα κατεστράφησαν καὶ μόλις ἐσώθησαν τὰ ἄλλα πλοῖα καὶ ὁ ναύσταθμος διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Κανάρη.

Μετ' ὀλίγον ἐπῆλθε τὸ μοιραῖον. Τὴν πρωΐαν τῆς 27 Σεπτεμβρίου (π. ἡμ.) 1831 ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης, υἱὸς καὶ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεη ἀντιστοίχως, οἱ ὅποιοι ἐκρατοῦντο ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν εἰς τὸ Ναύπλιον, παρεμόνευσαν τὸν Κυβερνήτην, ἐνῶ μετέβαινεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Σπυριδῶνος διὰ τὴν πρωϊνὴν Θ. Λειτουργίαν, καὶ ἐδολοφόνησαν αὐτόν. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐφρονεύθη ἐπὶ τόπου ὑπὸ τῶν ἀκολούθων τοῦ Κυβερνήτου καὶ τῶν πολιτῶν, ὁ δὲ Γεώργιος, καταφυγὼν εἰς τὸ Γαλλικὸν Προξενεῖον καὶ παραδοθεὶς, κατεδικάσθη μετὰ τινὰς ἡμέρας ὑπὸ τοῦ στρατο-

δικείου και έτυφεκίσθη πρό τῶν ὀμμάτων τοῦ πατρός του. Αὐτή εἶναι ἡ τραγωδία τοῦ Ναυπλίου.

Τὰ μέχρι τῆς καθόδου τοῦ ᾽Οθωνος

Τὴν δολοφονίαν τοῦ Καποδιστρίου ἠκολούθησε δεινὴ ἀναρχία καὶ σπαραγμὸς ἐμφύλιος. Κατ' ἀρχὰς οἱ Καποδιστριακοὶ ἐξέλεξαν προσωρινὴν ἐπιτροπὴν, τὴν ὁποίαν ἀπετέλεσαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυβερνήτου **Αὐγουστίνος Καποδίστριας**, ὁ **Κολοκοτρώνης** καὶ ὁ **Κωλέττης**. Ἄλλ' ὁ πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς Αὐγουστίνος Καποδίστριας ἐφάνη ἀδιάλλακτος καὶ ἀπέκλεισε τοὺς ἀντιπροσώπους ᾽Υδρας καὶ Μάνης ἐκ τῆς Ε' Ἐθνοσυνελεύσεως, ἡ ὁποία ἐμελλε νὰ συνέλθῃ εἰς τὸ Ἄργος. Τότε ὁ Κωλέττης ἀπεσχίσθη καὶ ἐσχημάτισεν ἰσχυρὰν ἀντιπολίτευσιν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε **Συνταγματικὴν**, ἀποσυρθεὶς δὲ εἰς **Περαχώραν** τῆς Μεγαρίδος ἐσχημάτισεν ἰδίαν Κυβέρνησιν, εἰς τὴν ὁποίαν μετέσχον ὁ Κουντουριώτης, ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Ζαΐμης. Ἡ Ἑλλάς διηρέθη πάλιν εἰς δύο καὶ ἤρχισεν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος.

Τὰ ρουμελιωτικὰ στρατεύματα ἐκίνησαν κατὰ τοῦ Ναυπλίου ὑπὸ τὸν Κωλέττην, ὁ ὁποῖος ἐπεκράτησε καὶ εἰσῆλθε θριαμβεύων εἰς τὸ Ναύπλιον ἐνῶ ὁ Αὐγουστίνος ἀνεχώρει συναποκομίζων καὶ τὸ ταριχευμένον λείψανον τοῦ Κυβερνήτου εἰς τὴν Κέρκυραν.

Ἄλλ' οἱ Ρουμελιῶται μισθοφόροι τῶν Συνταγματικῶν, ἐπειδὴ μάλιστα δὲν ἐπληρώνοντο ἔνεκα ἐλλείψεως χρημάτων, ἐδήλωσαν τὴν Πελοπόννησον ὡς χώραν ἐχθρικήν καὶ ἐπὶ μακρὸν αἰ πελοποννήσiai μητέρες ἐφόβιζον τὰ τέκνα των λέγουσαι εἰς αὐτὰ «ἔρχεται τὸ σύνταγμα». Διὰ τοῦτο ὁ Κολοκοτρώνης ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ κατ' αὐτῶν τὰ ὄπλα. Θλιβεραὶ συγκρούσεις συνέβησαν μεταξύ τῶν Πελοποννησίων καὶ τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ, ὑποστηρίζαντος τοὺς συνταγματικούς. Τέλος συνῆλθεν εἰς τὴν **Πρόνοιαν** (προάστιον τοῦ Ναυπλίου) τὴν 14 (π. ἡμ.) Ἰουλίου 1832 ἡ Ε' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἡ ὁποία ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ᾽Οθωνος. Εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην ἔθεσε τέρμα ἡ καθόδος τοῦ νεαροῦ βασιλέως εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ Ἀντιβασιλεία

Ὅταν τὴν 25 Ἰανουαρίου 1833 ὁ ᾽Οθων ἐφθασεν εἰς τὸ Ναύπλιον, ἦτο γενικὸν τὸ αἶσθημα τῆς ἀνακουφίσεως. Ὅλοι ἤλιπιζον

ὄτι θὰ ἐτίθετο τέρμα εἰς τὴν ἀναρχίαν καὶ ἡ δεινῶς δοκιμασθεῖσα χώρα θὰ εἰσῆρχετο εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τάξεως καὶ εὐημερίας. Εὐσίωνον ἦτο ὅτι ὁ νεαρὸς ἡγεμὼν δὲν εἶχε σύνδεσμον πρὸς τὰς φατρίες καὶ τοὺς πολιτικούς ἢ στρατιωτικούς ἀρχηγούς. Αὐτὸς καὶ οἱ Βαυαροὶ τοῦ κατήρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐμπορούμενοι ὑπὸ ἀγαθῶν προθέσεων.

Ἄλλ' ἦτο ἔργον δυσχερὲς ἡ συγκρότησις τῆς Ἑλλάδος εἰς κράτος ὀργανωμένον καὶ εὐνομούμενον, ὅπως ἦσαν τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης, τὰ ὅποια εἶχον ὡς πρότυπον οἱ Βαυαροὶ. Μακρὸς βίος ὑπὸ τὴν ἀσιατικὴν δεσποτείαν εἶχεν ἀφήσει βαθείας ρίζας εἰς τὴν χώραν, μακροχρόνιος δὲ πόλεμος καὶ ἀναρχία εἶχον δημιουργήσει τάσεις ἀντιπειθαρχικάς. Ὁ λαὸς κατὰ τὸ πλεῖστον ἦτο πτωχὸς καὶ ἀμαθής, ἀριθμῶν ὑπὲρ τὰ 90% ἀναλφαβήτους. Δὲν ἐγνώριζε νὰ ἐργάζεται, ὅπως οἱ Εὐρωπαῖοι τεχνῖται, δὲν εἶχεν ἐπιστήμην, δὲν ἤξευρε νὰ ἐκμεταλλεῖται τὰς πηγὰς τοῦ πλούτου. Χρῆμα δὲν ὑπῆρχε διὰ μεγάλας συνεταιρικὰς ἐπιχειρήσεις. Δὲν ὑπῆρχον ὁδοὶ οὔτε μέσα συγκοινωνίας οὔτε πόλεις ἢ ἀξιόλογος ἀνθρωπίνῃ ἐργασία κληρονομηθεῖσα ἐκ προγενεστέρων γενεῶν. Τὰ πάντα ἔπρεπε νὰ γεννηθοῦν ἐκ τῆς τέφρας.

Ἐν τούτοις οἱ Βαυαροὶ ἤρχισαν τὸ ἔργον μετὰ προθυμίας καὶ αἰσιοδοξίας. Ἄλλὰ συνήντησαν πολλὰ προσκόμματα καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Ὁθωνος ἦτο πλήρης περιπετειῶν. Οἱ τρεῖς ἀντιβασιλεῖς, εἰ διορισθέντες ὑπὸ τοῦ Λουδοβίκου, ὁ κόμης Ἄρμανσμπεργκ (Arman-berg), πρῶτην βαυαρὸς ὑπουργός, ὁ διδάκτωρ Μάουερ (Mauger), καθηγητὴς τῆς νομικῆς, καὶ ὁ στρατηγὸς Ἐϋντεκ (Eydek) ἔθεσαν τὰς βάσεις τοῦ κρατικοῦ οἰκοδομήματος τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλὰ δὲν κατῴρθωσαν ν' ἀποφύγουν τὰς προστριβὰς πρὸς τὸν δυσήμιον λαόν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἔλθει νὰ κυβερνήσουν, καθιδρύσαντες τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν. Ἡ αὐταρχικὴ κυβέρνησις των καὶ ἡ ἀγνοία τοῦ λαοῦ κατέστησαν αὐτοὺς ταχέως ἀντιδημοτικούς. Ἡ ἀντιβασιλεία προσέκρουσε κυρίως εἰς τὸν σκόπελον τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν ἀτάκτων στρατιωτῶν, οἱ ὅποιοι, μὴ ἱκανοποιούμενοι, ἐτρέποντο εἰς ληστείας. Ἐπίσης μεγάλας δυσχερείας ἐγέννησε τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα, διότι ἡ ἀντιβασιλεία ἐδημιούργησεν αὐτοκέφαλον Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν δὲν ἀνεγνώριζεν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης μέχρι τοῦ ἔτους 1850. Οἱ Βαυαροὶ ἐπάταξαν δραστηρίως

τήν αντίδρασιν, ἐκδηλωθεῖσαν διὰ σειρᾶς στάσεων εἰς διάφορα μέρη τῆς χώρας. Κατεδίκασαν μάλιστα τὸ 1834 εἰς θάνατον τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Πλαπούταν, ὡς ἐνεχομένους εἰς συνωμοσίαν κατ' αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ ξένοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐκτελέσουν τὴν καταδίκην κατὰ τοῦ γηραιοῦ πολεμιστοῦ τῆς ἐλευθερίας. Εἰς τὴν ἔκρυθμον κατάστασιν ἐφάνη πρὸς στιγμήν ὅτι θὰ ἔθετε τέλος ἡ ἐνηλικίωσις τοῦ Ὀθωνος.

Ὁθων — Αὐταρχικὴ κυβέρνησις μέχρι τοῦ 1843

Οἱ ἀντιβασιλεῖς ἐκυβέρνησαν τὴν Ἑλλάδα ἄνευ Βουλῆς καὶ Συντάγματος, ἀκολουθοῦντες τὰ ἴχνη τοῦ κυβερνήτου. Τὴν αὐταρχικὴν ταύτην κυβέρνησιν ἐξηκολούθησεν ὁ Ὀθων, συμπληρώσας τὰ εἴκοσιν ἔτη του καὶ ἐνηλικιωθεὶς τὸν Μάϊον τοῦ 1835. Δὲν συνεκάλεσεν ἐθνικὴν συνέλευσιν οὔτε Βουλὴν. Ἐλαβεν Ἑλληνας ὑπουργούς, ἀλλὰ διετήρησε καὶ τὸν ἀντιδημοτικὸν Ἀρμανσπεργκ ὡς ἀρχιγραμματέα καὶ προήδρευεν ὁ ἴδιος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὥστε ἡ διοίκησις του ἦτο προσωπικὴ κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν γερμανῶν ἡγεμόνων. Οἱ δὲ Βαυαροὶ ἐξηκολούθησαν νὰ κατέχουν τὰς ἀνωτέρας θέσεις, ἐργαζόμενοι πάντως ὠφελιμώτερον διὰ τὸν τόπον, ἔνεκα τῆς ἀνωτέρας μορφώσεως, ἢ ὅσον ἠδύναντο οἱ Ἕλληνες κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν ἀνεγνωρίζετο καὶ ἡ κατ' αὐτῶν δυσἀρέσκεια ἐστρέφετο κατὰ τοῦ Ὀθωνος, ὥστε καὶ πάλιν ἐπανειλημμένα στασιαστικὰ κινήματα ἐτάραξαν τὴν χώραν. Ἐν τέλει ὁ Βασιλεὺς, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς γενικῆς δυσφορίας καὶ ὑπέικων εἰς τὰς ὑποδείξεις προστατίδων τινῶν Δυναμῶν, διώρισε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1841 πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδαῶτον.

Μεγάλας δυσχερείας ἐδημιούργησεν εἰς τὸν Ὀθωνα ἡ μεγαλοϊδεατικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ του, διότι ὁ Ὀθων, καθὼς βραδυτέρον καὶ ἡ σύζυγός του Ἀμαλία, κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐμπορούμενοι δυσπραγατοποιήτων ἰδανικῶν. Ἦσαν δηλαδὴ ὄπαδοί τῆς «Μεγάλης Ἰδέας», ὅρου χρησιμοποιοθέντος τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Κωλέττη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1844, διότι ἐπίστευον ὅτι ἦτο δυνατὸν ταχέως νὰ διαλύσουν τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ νὰ περιβληθοῦν τὸ στέμμα τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Τοῦτο ὅμως εἶχε σοβαρὰς συνεπειὰς διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Ὀθωνος. Ἀφ' ἐνὸς ἔφερον

Ὁ βασιλεὺς Ὀθων (1815- 1866).

αὐτὸν εἰς προστριβὰς πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἀφ' ἑτέρου διέθεσε κατ' αὐτοῦ ἐκείνας τὰς Δυτικὰς Δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν κηρυγμέναι ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας. Τέλος ἐδημιούργησε σοβαρὰς παρεξηγήσεις μεταξύ ἡγεμόνος καὶ πολιτευομένων. Διότι, βλέπων τοὺς πολιτικούς περὶ μικρὰ τυρβάζοντας, ἐγένετο ἡμέρα τῆ ἡμέρα ἐγωπαθέστερος καὶ αὐταρχικώτερος, πιστεύων ὅτι μόνον αὐτὸς μετὰ τῆς Ἀμαλίας εἰργάζοντο διὰ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος. Τέλος ὅμως ἀπεμάκρυνε τοὺς Βαυαροὺς πρὸ τῆς γενικῆς δυσ-αρεσκείας καὶ τῆ προτροπῆ τῶν Δυνάμεων, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ συγκαλέσῃ τὴν Βουλὴν.

Ἐν τῷ μεταξύ συνετελεῖτο βραδεῖα ἀλλ' αἰσθητὴ πρόοδος. Ἦδη πρὸ τῆς ἐνηλικιώσεως τοῦ Ὀθωνος, τὴν 1 Δεκεμβρίου 1834, ἡ ἔδρα τῆς Κυβερνήσεως μετετέθη εἰς τὰς Ἀθήνας, τῶν ὁποίων τὸ ἐνδοξον παρέλθον ἦτο ὁ μοναδικὸς λόγος τῆς προτιμήσεως ἄλλων ἐπικαιροτέρων σημείων. Περὶ τὸ τέλος τοῦ 1835 ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας ὁ πατὴρ τοῦ Ὀθωνος Λουδοβίκος καὶ εὔρε τὴν χώραν εἰσερχομένην εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀνορθώσεως καὶ τῆς τάξεως. Παρέστη εἰς τὴν κατάθεσιν τοῦ θεμελίου λίθου τῶν ἀνακτόρων τοῦ υἱοῦ του, τὰ σήμερον **Παλαιὰ Ἀνάκτορα** καλούμενα. Ἀλλὰ συγχρόνως εἶχον ἀρχίσει αἱ ξέναὶ δυνάμεις νὰ ἐπιδιώκουν πολιτικὴν ἐπιρροὴν καὶ αἱ Ἀθηναῖοι εἶχον ἀποβῆ θέατρον ραδιουργιῶν τῶν ξένων πρακτόρων. Ἐκάστη δύναμις ἐζήτηε νὰ προσεταιρισθῇ ἓν ἀπὸ τὰ ἰσχύοντα κόμματα. Μετ' ὀλίγον ὁ Ὀθων μετέβη εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ περὶ τὰ

τέλη τοῦ 1836 συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ δουκὸς τοῦ Ὀλδεμβούργου, ἡ ὁποία ἔμελλε ν' ἀποβῆ ἡ δραστηρία **βασίλισσα Ἀμαλία**.

Ἡ ἐπανάστασις τῆς 3ης Σεπτεμβρίου

Οἱ ἀντιδρῶντες εἰς τὴν αὐταρχικὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ὀθωνος ἐζήτησαν συνταγματικὰς ἐλευθερίας, ἀντιπολιτεύμενοι τοῦτον καὶ προετοιμάζοντες ἐπανάστασιν.

Τὴν ἐπανάστασιν παρεσκεύασαν κυρίως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν δύο φατριῶν, τῆς ἀγγλικῆς καὶ γαλλικῆς, ἐξετέλεσαν δὲ δύο συνταγματάρχαι, ὁ **Δημήτριος Καλλέργης** καὶ ὁ **Ἰωάννης Μακρυγιάννης**. Οὗτοι, προσεταιρισθέντες τὸν στρατὸν τῆς πρωτεύουσας, κατώρθωσαν δι' ἀναιμάκτου σχεδὸν ἐξόδου εἰς τὴν πρὸ τῶν ἀνακτόρων πλατεῖαν τὴν νύκτα τῆς 2 - 3 Σεπτεμβρίου 1843 νὰ ἐξαναγκάσουν τὸν Ὀθωνα νὰ ὑπογράψῃ διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ παρεχώρει διὰ τῆς συγκλήσεως ἐθνικῆς συνελεύσεως Σύνταγμα. Ἐκτοτε ἡ πρὸ τῶν ἀνακτόρων πλατεῖα ὀνομάζεται **Πλατεῖα τοῦ Συντάγματος** καὶ μία τῶν ὁδῶν τῆς πρωτεύουσας φέρει τὸ ὄνομα «3ης Σεπτεμβρίου», ἡ ὁποία θεωρεῖται ἡ γενέθλιος ἡμέρα τοῦ ἑλληνικοῦ Συντάγματος. Ἡ συγκληθεῖσα ἔθνοσυνέλευσις κατήρτισε Σύνταγμα, τὸ ὁποῖον ἐκυρώθη καὶ ἐξεδόθη τὴν 18 Μαρτίου 1844 ὑπὸ τοῦ Ὀθωνος, ὁ ὁποῖος τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔδωκεν ἐνώπιον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τὸν περὶ τηρήσεως τοῦ Συντάγματος ὄρκον. Διὰ τοῦ Συντάγματος τούτου ἐγκαθιδρύετο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Συνταγματικὴ μοναρχία.

Ἡ βασίλισσα Ἀμαλία (1818 - 1876).

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1844 ἔδη-

μιούργησε δύο κοινοβουλευτικά σώματα, τήν **Γερουσίαν**, ἐξ 27 μελῶν ἡλικίας ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἔτη καὶ διοριζομένων ἰσοβίως ἀπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ τήν **Βουλὴν**, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν 80 μέλη ἡλικίας τουλάχιστον 30 ἐτῶν. Τὰ δύο σώματα εἶχον τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ διοριζομένου ὑπουργείου ἐξήσκει τὴν ἐκτελεστικὴν καὶ ἐπομένως ἐκυβέρνησα.

Ἀπὸ τοῦ 1844 ὁ Ὄθων ἐκυβέρνησεν ὡς συνταγματικὸς μονάρχης ἀλλ' ἐξ ἰδιοσυγκρασίας καὶ ἀνατροφῆς δὲν συνεπάθει τὰ κοινοβουλευτικά ἔθιμα. Ἐχων ἰδικὴν του τὴν Γερουσίαν, διὰ παντοίων μέσων ἐπεδίωκε καὶ τὴν ἐκλογὴν φιλικῆς πρὸς αὐτὸν Βουλῆς καὶ οὕτω τὴν ἐπικράτησιν φιλοβασιλικῆς πολιτικῆς. Δύο πολιτευόμενοι ὑπερῆχον τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὁ ἠγέτης τῆς ἀγγλικῆς φατρίας Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κωλέττης, ἠγέτης τῆς γαλλικῆς. Τὰ κόμματα ἦσαν μὲν προσωπικά, διεκρίνοντο ὅμως δύο ἀντίθετα πολιτικὰ προγράμματα καὶ δύο ἀντίθετοι τάσεις. Ὁ Μαυροκορδάτος ἐφρόνει ὅτι οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ καταστήσουν τὸ βασιλεῖον πρότυπον ἀγαθῆς διοικήσεως, ἐὰν δὲ ἐπετυγχάνετο τοῦτο, θὰ ἐξησφαλίζοντο βαθμηδὸν τὰ μέσα διὰ τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης, τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ Κωλέττης, διατελέσας πρωθυπουργὸς ἀπὸ τοῦ 1844 - 1847, ἦτο τῆς γνώμης ἀντιθέτως ὅτι ἡ Ἑλλὰς πάσῃ θυσίᾳ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ βασιλείου καὶ ὅτι διὰ τῆς ἐπεκτάσεως θὰ ἀπέκτα τὰ μέσα τῆς ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως.

Ἐξωσις τοῦ Ὄθωνος

Ὁ Ὄθων ἐκυβέρνησεν ἐν μέσῳ δυσχερειῶν. Ἀρχομένου τοῦ 1854 (Ἰανουάριος - Ἀπρίλιος), κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, ἡ Ἑλλὰς προεκάλεσεν ἐπαναστατικὰ κινήματα εἰς Ἡπειρον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Θεοδ. Γρίβα, εἰς Θεσσαλίαν ὑπὸ τὴν τοῦ στρατηγοῦ Χατζηπέτρου καὶ εἰς Ἄγιον Ὄρος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ συνταγματάρχου Τσάμη Καρατάσου. Κατόπιν τούτων τὸν Μάϊον ἀγγλογαλλικὸς στρατὸς κατέλαβε τὸν Πειραιᾶ καὶ μεγάλη ταραχὴ ἐπεκράτησεν εἰς τὰ ἀνάκτορα, διότι ὁ πρωτοστατήσας εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1843 Καλλέργης, διορισθεὶς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τοῦ ἐπιβληθέντος ὑπὸ τῶν Δυτ. Δυνάμεων ὑπουργείου Μαυροκορδάτου, τοῦ ὀνομασθέντος χλευαστικῶς «**ὑπουργοῦ τῆς κατοχῆς**» ἐσκευώρει μετὰ τῶν ξένων τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ

βασιλέως. Ἄλλ' ἡ **κατοχή** κατέστησε δημοφιλή τὸν Ὀθωνα, ἐπιδείξαντα τότε ἀξιοπρέπειαν καὶ ὑπερηφάνειαν ἔναντι τῶν ξένων Δυνάμεων.

Πρὸ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν ξένων (Φεβρ. 1857) τὸ ὑπουργεῖον Μαυροκορδάτου ἀνετράπη, ἀνέλαβε δὲ τὴν ἀρχὴν ὁ Δημ. Βούλγαρης. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχεν ἀναπτυχθῆ νέα γενεὰ πολιτευομένων, οἱ ὅποιοι ἦσαν θαρραλεώτεροι καὶ διεξήγον ζωηρὰν ἀντιπολίτευσιν, διότι παρηγκωνίζοντο ὑπὸ τῶν αὐλοφίλων πολιτικῶν. Εἰς ἐκ τῶν νεωτέρων τούτων πολιτικῶν, ὁ **Ἐπαμεινώνδας Δεληγιώργης**, ἐκφραστὴς φιλελευθέρων ἰδεῶν, ἀπέβη τὸ εἶδωλον τῆς ἑλληνικῆς νεότητος.

Τὰς ἐκλογὰς τοῦ ἔτους 1861 ἐκέρδησαν οἱ φίλοι τοῦ στέμματος, ἀλλ' ἡ κοινὴ γνώμη ἤρχισε νὰ στρέφεται κατὰ τοῦ Ὀθωνος διὰ τὰς ἐπεμβάσεις του. Οὗτος ἀντεμετώπισε τὴν κατακραυγὴν, ἀντικαθιστῶν τὸν αὐλόφιλον πρωθυπουργὸν **Ἀθ. Μιαούλην**, υἱὸν τοῦ ναυάρχου, δι' ἄλλου, τοῦ **Γενναίου Κολοκοτρῶνη**, υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρῶνη. Ἡ ἀντιπολίτευσις τότε ἤγειρε στάσεις εἰς διάφορα μέρη, σοβαρώτερα δὲ ἦτο ἡ στάσις τῆς φρουρᾶς τοῦ Ναυπλίου, ἡ ὁποία κατεστάλη κατόπιν αἵματοχυσίας. Ὁ Ὀθων ἀπεφάσισε τότε νὰ περιοδεύσῃ τὴν Ἑλλάδα, διὰ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, διότι διετῆρει τὴν ἀνάμνησιν τῶν ζωηρῶν ἐκδηλώσεων κατὰ τὰς προγενεστέρας περιοδείας του. Τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1862 ἀνεχώρησεν ἐκ Πειραιῶς ἐπὶ τῆς θαλαμηγοῦ του μετὰ τῆς βασιλίσσης, ἐπισκεφθεὶς ἀρχικῶς τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Λακωνίαν. Ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἡμέρας ὁ **Θεόδωρος Γρίβας** τῆ ὑποκινήσει τοῦ Δημ. Βούλγαρη ἐπανεστάτησε τὸ φρούριον τῆς Βονίτισης, τὸ δὲ Μεσολόγγιον καὶ αἱ Πάτραι ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμά του. Ὄταν ὁ Ὀθων ἔσπευσε νὰ ἐπανελθῇ εἰς τὰς Ἀθήνας, εἶχον ἤδη ἐπαναστατήσῃ καὶ αὐταί. Ὁ Δεληγιώργης, ὡς ἐκπρόσωπος τῶν ἐπαναστατῶν, ἐδημοσίευσε προκήρυξιν, διὰ τῆς ὁποίας ἀνήγγειλε τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος καὶ τὴν σύγκλησιν Ἐθνοσυνελεύσεως. Ἐσχηματίσθη δὲ προσωρινὴ κυβέρνησις ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τοῦ Βούλγαρη, Κανάρη καὶ Ρούφου (10 Ὀκτωβρίου 1862). Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐώρτασε τὴν νίκην διὰ φωνῶν, διαδηλώσεων καὶ πυροβολισμῶν. Ὄταν δὲ ἡ βασιλικὴ θαλαμηγὸς ἔφθασεν εἰς τὸν Πειραιᾶ, πλῆθος μαινομένων ἐδέχθη αὐτὴν διὰ φωνῶν καὶ ἀπειλῶν.

Ὁ Ὀθων ἐσκέφθη δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἐπὶ τῆς θαλαμηγοῦ τοῦ καὶ τὴν ἐπιούσαν (12 Ὀκτωβρίου) ἀνεχώρησεν ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου εἰς Βενετίαν, ἐπιστρέφων εἰς τὴν Βαυαρίαν. Ἄλλ' ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας του διέλαμψεν ἡ ἀγάπη, τὴν ὁποῖαν ἔτρεφε πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἐζήτησε πέντε ἔτη εἰς τὴν ἐξορίαν, φέρων τὴν ἑλληνικὴν στολὴν καὶ ἀναπολῶν τὴν Ἑλλάδα. Ὁ τάφος του εὐρίσκεται εἰς τινὰ ναὸν τοῦ Μονάχου.

Τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὀθωνος ἐπηκολούθησε τελεία ἀναρχία, διότι αἱ δύο ἀντίπαλοι φατρίαί, αἱ ὁποῖαι, κατ' ἀπομίμησιν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἐκάλουν ἑαυτὰς «Ὀρεινοὺς» καὶ «Πεδινοὺς», ἐπάλασσαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν περὶ ἐπικρατήσεως μέχρι τῆς καθόδου τοῦ νέου βασιλέως. Ἐχύθη δὲ ἄρκετὸν αἷμα καὶ διεπράχθησαν πολλὰ ἀσχημίαι.

II. Συνταγματικὴ Βασιλεία

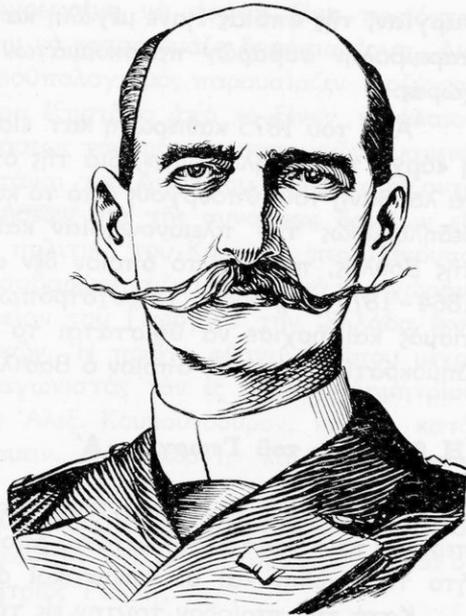
Γεώργιος Α΄

Τὴν 10 Δεκεμβρίου 1862 συνήλθεν ἐν Ἀθήναις ἡ δευτέρα Ἐθνοσυνέλευσις, διὰ τὴν ἀναθεωρήσῃ τὸ Σύνταγμα καὶ ἀποφασίσῃ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ νέου βασιλέως. Μετὰ τρεῖς μῆνας αἱ Δυνάμεις ἐπρότειναν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς βασιλέα τὸν Γεώργιον, δευτερότοκον υἱὸν τοῦ τότε Διαδόχου καὶ μετὰ ταῦτα βασιλέως τῆς Δανίας Χριστιανοῦ, ἡ δὲ Ἐθνοσυνέλευσις ἐξέλεξεν αὐτὸν ὁμοφώνως. Οὗτος ἀφίχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1863.

Ὁ νέος βασιλεὺς ἦτο νεανίας 17 ἐτῶν. Ἄλλὰ τὴν φορὰν αὐτὴν τὸ πείραμα ἐκλογῆς νεανίου ἔμελλε νὰ ἐπιτύχῃ περισσότερον. Ἄστρον εὐτυχέστερον συνώδευσε τὸν βόρειον πρίγκιπα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Γεώργιος ἦτο φιλειρηνικὸς βασιλεὺς καὶ μέχρι τέλους παρέμεινε νηφάλιος καὶ ψυχραίμος βόρειος ἐν μέσῳ τοῦ πολυταράχου καὶ εὐεξάπτου λαοῦ του. Μὲ ἀξιοσημείωτον νοσημοσύνην κατενόησε τὸν χαρακτῆρα τῶν ὑπηκόων του, τοὺς ὁποῖους ἐκυβέρνησε μετὰ δεξιότητος.

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀνόδου του ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ κατοπίων τοῦ σκληροῦ ἀγῶνος τῶν Ἐπτανησίων πατριωτῶν ἡ κατέχουσα

τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου Ἀγγλία παρεχώρησε ταύτας εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Μάϊον τοῦ 1864, μετὰ διοικήσιν πέντηκοντα ἔτων, πεισθεῖσα ὅτι ἦτο συμφερότερον δι' αὐτὴν νὰ ἀποχωρισθῇ τὰς κτήσεις ἐκεῖνας. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἐπεσκέφθη αὐτὰς καὶ μετ' ὀλίγον 84 ἑπτανήσιοι πληρεξούσιοι εἰσῆλθον εἰς τὴν ἐν Ἀθῆναις Ἐθνικὴν Συνέλευσιν. Μεταξὺ τούτων ἦτο ὁ φλογερὸς ἔθνικὸς ποιητὴς Ἀριστοτέλης **Βαλαωρίτης**, ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἑπτανήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Α' (1845 - 1913).

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχε κορυφωθῆ τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα εἰς τὴν συνέλευσιν, τρεῖς κυβερνήσεις ἀνετράπησαν ἐντὸς ἐννέα μηνῶν, βραδύτατα δὲ ἐπροχώρει ἡ ψήφισις τοῦ Συντάγματος. Ὁ βασιλεὺς διὰ διαγγέλματος ἀπήτησε τότε τὴν ἐντὸς 10 ἡμερῶν ψήφισιν τῶν ὑπολειπομένων ἄρθρων, ἀπειλῶν ὅτι θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν χώραν. Οὕτω τὴν 17 Νοεμβρίου τοῦ 1864 προῆλθε τὸ δεύτερον Σύνταγμα τῆς ἀνεξαρτήτου Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον ἐμελλε νὰ ἔχῃ μακρότερον βίον, ἐφ' ὅσον ἴσχυσε μέχρι τοῦ 1911.

Τὸ Σύνταγμα τοῦ 1864 καθιέρωσε τὴν Συνταγματικὴν Βασιλείαν καὶ εἰσήγαγε τὸ σύστημα τῆς μιᾶς Βουλῆς, ἐκλεγομένης διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας, κατήργησε δὲ τὴν Γερουσίαν. Ἄλλ' ἦτο ἀτυχῆς ἡ διάταξις ἡ ὀρίζουσα τὴν ἀπαρτίαν εἰς τὸ ἡμισυ πλέον τοῦ ἐνὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν βουλευτῶν, διότι παρέσχεν εὐκαιρίαν εἰς κωλυ-

σιεργίαν, τῆς ὁποίας ἔγινε μεγάλη κατάχρησις, με ἀποτέλεσμα τὴν παρεμβολὴν σοβαρῶν προσκομμάτων εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῆς χώρας.

Ἀπὸ τοῦ 1875 καθιερώθη κατ' εἰσῆγησιν τοῦ Χαρίλ. Τρικούπη ἡ «ἀρχὴ τῆς δεδηλωμένης», διὰ τῆς ὁποίας ὁ Βασιλεὺς ὑπεχρεοῦτο νὰ λαμβάνῃ τοὺς ὑπουργοὺς ἀπὸ τὸ κόμμα, τὸ ὁποῖον συνεκέντρωνε δεδηλωμένως τὴν πλειονοψηφίαν καὶ ἐπομένως τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς Βουλῆς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συνέβαινε κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1864 - 1875 περίοδον. Τοιοῦτοτρόπως καθιδρύθη ὁ Κοινοβουλευτισμὸς καὶ ἤρχισε νὰ ὑφίσταται τὸ καθεστῶς τῆς Βασιλευομένης Δημοκρατίας, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Βασιλεὺς βασιλεύει καὶ δὲν κυβερνᾷ.

Ἡ βασιλεία τοῦ Γεωργίου Α'

Ἡ βασιλεία τοῦ Γεωργίου* ὑπῆρξε μακροτάτη, διαρκέσασα περίπου πεντήκοντα ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ πολιτικὸς βίος τῆς χώρας ἦτο παραχώδης καὶ οἱ κομματικοὶ ἀγῶνες διεξήγοντο με πάθος.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς χώρας κυριαρχοῦν δύο καίρια προβλήματα, τὸ Ἐθνικὸν καὶ τὸ Οἰκονομικόν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρῶτον πρόβλημα παρατηροῦμεν ὅτι μέγα μέρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξηκολούθει νὰ τελεῖ ὑπὸ τὸν Ὀθωμανικὸν ζυγόν. Ἐτίθετο οὕτω ζήτημα ἀπελευθερώσεως τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων καὶ πραγματοποιήσεως τῆς Ἐθνικῆς Ἑνώσεως. Ἐπὶ Ὅθωνος ἐπεδιώκετο ἡ ρομαντικὴ καὶ ἀπραγματοποίητος ἰδέα τῆς ἀνασυστάσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. Ἦδη ὅμως ἡ «Μεγάλῃ ἰδέα» τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐνετοπιζέτο εἰς τὴν δικαίαν διεκδίκησιν ὠρισμένων ἐπαρχιῶν τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας, ὡς τῆς Κρήτης, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, εἰς τὰς ὁποίας τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον διετήρει καθαρὰν πλειονοψηφίαν. Ἐπομένως ἡ «Μεγάλῃ ἰδέα» καὶ ἀπολύτως θεμιτὴ ἦτο πλέον καὶ πραγματοποιήσιμος.

Τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα ἐξ ἄλλου ἐνεφάνιζε πάντοτε μεγάλην ὀξύτητα, διότι ἡ Ἑλλάς εὕρισκετο βιομηχανικῶς εἰς πρωτόγονον

* Τὰ κατ' αὐτὴν γεγονότα ἐκτίθενται εἰς τὸ ἀκολουθοῦν κεφ. «Τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα».

κατάστασιν. Οὕτως ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ εἰσάγη ξένα προϊόντα, ἐνῶ συγχρόνως εἶχεν ἀνάγκην νὰ κατασκευάζῃ δημόσια ἔργα. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε ὁ κρατικὸς Προϋπολογισμὸς παρουσίαζεν ἰσοζύγιον ἐσόδων καὶ ἐξόδων, ἡ δὲ χώρα ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὸ ξένον κεφάλαιον μεθ' ὄλων τῶν ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης προκυπτουσῶν δυσμενεστάτων ἐπιπτώσεων. Αἱ δαπάναι τοῦ Δημοσίου ἀντεμετωπίζοντο ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν Κυβερνήσεων διὰ τῆς συνάψεως δανείων εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἡ δὲ δανειακὴ πολιτικὴ τοῦ Κράτους, περιπλέκουσα τὰ πράγματα, ἦτο ἐν ἀπὸ τὰ σοβαρώτερα ζητήματα διὰ τὴν χώραν.

Κατὰ τὴν μακρὰν βασιλείαν τοῦ Γεωργίου τὴν Ἑλλάδα ἐκυβέρνησαν τρεῖς γενεαὶ πολιτικῶν. Ἡ πρώτη φθάνει περίπου μέχρι τοῦ 1880 καὶ ἔχει ὡς πρωταγωνιστὰς τὸν ἐξ Ὑδρας Δημήτριον Βούλγαρην καὶ τὸν ἐκ Μάνης Ἄλεξ. Κουμουνδοῦρον, κυρίως, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον τὸν Ἐπαμειν. Δεληγιώργην καὶ τὸν Θρασύβουλον Ζαΐμην.

Εἰς τὴν δευτέραν, ἡ ὁποία φθάνει μέχρι τοῦ 1909, ἀνήκουν οἱ δύο ἀντίπαλοι Χαρίλαος Τρικούπης καὶ Θεοδ. Δηλιγιάννης καὶ οἱ Γεώργιος Θεοτόκης καὶ Δημήτριος Ράλλης.

Κατὰ τὴν τρίτην καὶ τελευταίαν περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Γεωργίου (1909 - 1913) κυριαρχεῖ ἡ μορφή καὶ ἡ δρᾶσις τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1815-1870)

Ἡ συντηρητικὴ ἀντίδρασις

Ὡς ἦτο ἐπόμενον, μετὰ τὰς μακροχρονίους ἀναστατώσεις οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐπόθησαν τὴν ἡσυχίαν. Ἡ κολοσσιαία προσπάθεια, τὴν ὁποίαν κατέβαλεν ἡ προγενεστέρα γενεά, διὰ νὰ ρυθμίση τὴν πολιτείαν κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἐφάνη ὅτι ἀπέτυχε μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῶν συμμάχων. Οἱ ἄνθρωποι ἐπανῆλθον μετὰ νοσταλγίας εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐφάνη ὅτι ἐπεκράτησεν ὁ Κληρὸς καὶ ἡ παλαιὰ βασιλεία. Ἐκ ρομαντικῆς διαθέσεως ὁ τσάρος Ἀλέ-

ξανδρος συνέλαβε τὸ σχέδιον τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, τὴν ὁποίαν ὁ Μέττερνιχ μετεχειρίσθη, ὅπως καταπνίξη τὸ φιλελεύθερον κίνημα καὶ πᾶσαν νεωτεριστικὴν τάσιν.

Τὴν περίοδον ἀπὸ τοῦ Συνεδρίου τῆς Βιέννης μέχρι τοῦ 1848 χαρακτηρίζει ἡ ἐπὶ τῆς Εὐρώπης κυριαρχία τοῦ Μέττερνιχ.

Ὁ Κλεμάν Μέττερνιχ (Metternich, 1773 - 1859) ἦτο γερμανὸς ἐκ Ρήνου, ὁ ὁποῖος, εἰσελθὼν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων, διεκρίθη καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα. Ὑπὲρ τὸ μέτρον ἀλαζῶν, περιεφρόνει τοὺς συγχρόνους διπλωμάτας, τοὺς ὁποῖους ὠνόμαζε μωροὺς, πτωχοὺς, ὄνειροπόλους καὶ ἀκροβάτας. Ἐμίσει τὴν ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία κατ' αὐτὸν ἦτο «ὔδρα, ἡ ὁποία εἶχεν ἀνοικτὸν τὸν φάρυγγα, ἵνα καταπίη τὴν κοινωνικὴν τάξιν». Ὁ Μέττερνιχ ὑπῆρξεν ὁ στυλοβάτης τῆς ἀντιδράσεως καὶ κατῴρθωσε νὰ καταπνίξη τὸ φιλελεύθερον ρεῦμα ἀπὸ τοῦ 1815 - 1848. Καθιέρωσε τὸ ἀστυνομικὸν σύστημα, διὰ τοῦ ὁποίου κατεδίωξε τοὺς ὁπαδοὺς τῶν φιλελευθέρων ἀρχῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὰ ξένα κράτη πρὸς καταστολὴν τῶν ἐπαναστάσεων. Τοῦτο ὠνόμασθη «Σύστημα Μέττερνιχ». Οὕτω κατεστάλησαν ἡ ἐπανάστασις τῆς Νεαπόλεως (1821) ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἰσπανικὴ ἐπανάστασις ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ (1823). Ὅτε δὲ ἐξεργάγη ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ὁ Μέττερνιχ καὶ οἱ διπλωμάται τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας κατεπολέμησαν αὐτὴν ἀμειλίκτως.

Μέττερνιχ (1773 - 1859).

Οί Βουρβόνοι εις τὴν Γαλλίαν - Ἐπανάστασις τοῦ Ἰουλίου

Ἡ ἀντίδρασις ἐπεκράτησε καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν. Οἱ Βουρβόνοι καὶ οἱ εὐγενεῖς «μετανάσται», τοὺς ὁποίους παλινώρθωσαν οἱ σύμμαχοι, **οὐδὲν εἶχον διδάχθῃ, οὐδὲν εἶχον λησμονήσει** εἰς τὴν ἔξοριαν. Ἐνόμιζον ὅτι ἦτο δυνατὸν ν' ἀναστήσουν τὴν πρὸ τοῦ 1789 Γαλλίαν. Ἐν τούτοις ὁ Λουδοβίκος ΙΗ' ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ Σύνταγμα, «Χάρτην» ὀνομασθέν, διότι οἱ εὐγενεῖς ἤθελον ν' ἀποφύγουν ἐκφράσεις τῶν ἐπαναστατικῶν χρόνων. Ἐνῶ δὲ ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ σεβασθῇ τὸ Σύνταγμα καὶ μόνον τοὺς τύπους τῆς παλαιᾶς βασιλείας νὰ τηρήσῃ, ὑπῆρχε μερὶς ἀδιαλλάκτων, τῶν καλουμένων *ultras*, ἡ ὁποία, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως πρίγκιπα Κάρολον, τὸν γνωστὸν ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἤθελε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ζωὴν τοὺς χρόνους τῆς ἀπολύτου μοναρχίας. Περὶ τούτων ἔλεγον ὅτι εἶναι **βασιλικότεροι τοῦ βασιλέως** (*plus royalistes que le roi*).

Ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῶν Βουρβόνων καὶ τῶν εὐγενῶν ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἔντασιν, ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀδελφὸς τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ' ὡς Κάρολος Ι' (1824). Ἡ κυβέρνησις, νομίζουσα ὅτι πολεμικαὶ ἐπιτυχίαι ἤθελον διαθέσει εὐνοϊκῶς τὴν κοινὴν γνώμην, ἀνέλαβε τὴν κατάκτησιν τοῦ Ἀλγερίου. Γαλλικὸς στρατὸς ἀπεβίβασθη εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ κατέλαβε τὴν χώραν (1830). Αἱ ἐκλογαὶ ὅμως ἀπέβησαν δυσμενεῖς διὰ τὴν κυβέρνησιν. Τότε ὁ βασιλεὺς διὰ τριῶν διατάξεων κατήργησε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ τύπου, διέλυσε τὴν νέαν Βουλὴν καὶ περιώρισε τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐκλογῶν.

Αἱ αὐθαιρεσίαι αὗται προεκάλεσαν ἐξέγερσιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ βασιλικὸς στρατὸς ἠττήθη μετὰ τριήμερον μάχην, ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῆς ἔθνοφρουρᾶς ἐνεφανίσθη πάλιν ὁ Λαφαγιέτ. Ὁ Κάρολος ἐδραπέτευσε εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ αἱ δύο Βουλαι ἔδωσαν τὸ στέμμα εἰς τὸν Λουδοβίκον Φίλιππον, υἱὸν τοῦ ὀνομαστοῦ ἐκ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως δουκὸς Φιλίππου τῆς Ὁρλεάνης (*Philippe l'Égalité*).

Αὕτη εἶναι ἡ **Ἐπανάστασις τοῦ Ἰουλίου** 1830, ἡ ὁποία ἔδωσε τὸ σύνθημα εἰς σειρὰν ἐξεγέρσεων εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὸ Βέλγιον ἐπανεστάτησε καὶ ἀπεσπάσθη ἐκ τῆς Ὁλλανδίας, ἔγινε δὲ ἀνεξάρτητον βασιλεῖον μὲ βασιλέα τὸν Λεοπόλδον τοῦ Σάξ - Κοβούργου,

ὁ ὁποῖος προηγουμένως εἶχε προταθῆ δια τὸν Ἑλληνικὸν Θρόνον, ἐνῶ ἡ Πολωνία ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ Τσάρου. Ἀλλὰ μετὰ τὰς πρώτας ἐπιτυχίας ὑπέκυψαν οἱ Πολωνοί, ἡ δὲ χώρα κατέστη ἔκτοτε ἐπαρχία ρωσική. Τὴν ἐξέγερσιν τῆς Ἰταλίας εὐχερῶς κατέστειλεν ὁ αὐστριακὸς στρατός.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ Φεβρουαρίου (1848)

Ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος ἐβασίλευσεν εἰρηνικῶς, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς μεσαίας ἀστικῆς τάξεως. Διὰ τοῦτο ὠνόμασαν αὐτὸν «Ἀστὸν Βασιλέα». Οὗτος παρεχώρησε Σύνταγμα πλεόν φιλελεύθερον καὶ ἐπεξέτεινε τὸ δικαίωμα τῆς ψήφου. Εἶχεν ὅμως ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν ἀφ' ἐνὸς τῶν **Νομιμοφρόνων** (Legitimistes) τῶν ὀπαδῶν δηλ. τῶν Βουρβόνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν **Βοναπαριστῶν** καὶ τῶν **Δημοκρατικῶν**. Ὅταν ὅμως ὁ βασιλεὺς, ἐκμεταλλεόμενος ἀποτυχίας τινὰς γενομένης κατὰ τῆς ζωῆς του, ἐπεχείρησε νὰ περιορίσῃ τὰς ἐλευθερίας, ἀπεξένωσε τὴν μέσῃν ἀστικὴν τάξιν, ἡ ὁποία ἤθελεν «ὁ βασιλεὺς νὰ βασιλεύῃ καὶ νὰ μὴ κυβερνᾷ». Τὴν κατάστασιν ἐπεδείνωσε φοβερὰ οἰκονομικὴ κρίσις. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1848 μετὰ αἱματηρὰν σύρραξιν εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Παρισίων ἠνάγκασε τὸν βασιλέα νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις, συγκαλέσασα Ἐθνοσυνέλευσιν, ἀνεκήρυξε τὴν δημοκρατίαν, καθ' ὅτι ἡ ἐξέγερσις εἶχε χαρακτῆρα ἀντιδυναστικόν, ἀπέβλεπε δὲ εἰς τὴν γενίκευσιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων καὶ ἐλευθεριῶν. Διὰ τοῦτο ἄλλωστε ἡ Φεβρουαριανὴ Ἐπανάστασις εἶχε σοβαρώτατον ἀντίκτυπον πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, ἔθεσε δὲ τέρμα εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ Μέττερνιχ.

Αὐτοκρατορία Ναπολέοντος Γ'

Ἡ δευτέρα γαλλικὴ δημοκρατία εἶχε βραχύτατον βίον. Πρόεδρος αὐτῆς ἐξελέγη τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1848 ὁ Λουδοβίκος Ναπολέων, υἱὸς τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος Λουδοβίκου. Οὗτος μετὰ τρία ἔτη διὰ πραξικοπήματος ἔγινε κύριος τῆς καταστάσεως, ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ζωὴν τὸ Σύνταγμα τοῦ 1799 καὶ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1852 δι' ἀποφάσεως τῆς Γερουσίας ἀνεκηρύχθη δια-

Ναπολέων Γ'.

δοχικός αυτοκράτωρ τῶν Γάλλων. Ὁ λαὸς δι' 7,5 ἑκατομμυρίων ψήφων ἐπεκύρωσε τὴν ἐκλογὴν καὶ οὕτω τὸ δεύτερον ἐκ τῆς δημοκρατίας προῆλθεν ἡ καίσαρική ἀρχή.

Ὁ γαλλικὸς λαὸς ἠλπιζεν ὅτι διὰ τοῦ νέου Ναπολέοντος θὰ ἔζη ἡμέρας παλαιᾶς αἴγλης καὶ ἦλθον στιγμαί, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ νέα αὐτοκρατορία ἐφάνη ἐξωτερικῶς ὡς κυριαρχοῦσα εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὁ Ναπολέων Γ' ἠθέλησε νὰ στηρίξη τὴν κυριαρχίαν του ἐπὶ τοῦ στρατοῦ. Εἰργάσθη νὰ δημιουργήσῃ νέον αὐτοκρατορικὸν στρατόν, ἀλλ' ἦτο μέτριος στρατηγός.

Ὁ Ναπολέων ἀνερχόμενος εἰς τὸν θρόνον εἶχε διακηρύξει ὅτι ἡ αὐτοκρατορία σημαίνει εἰρήνην (L'empire c'est la paix). Ἀλλὰ περιεπλάκη εἰς πολλοὺς πολέμους καὶ τότε παρωδοῦντες εἶπον (L'empire c'est l'épée) (ἡ αὐτοκρατορία σημαίνει ξίφος). Ἐφάνη ὅτι ἀλληλοδιαδόχως ἐταπείνωσε τοὺς ἡγεμόνας, οἱ ὅποιοι εἶχον νικήσει τὸν Ναπολέοντα Α'. Εἰς τὴν Σεβαστούπολιν τῆς Κριμαίας ἐνίκησε τὸν τσάρον Νικόλαον, εἰς τὸ Σολφερίνο τῆς Ἰταλίας τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας (1859). Συνετρίβη ὁμως, προσβαλὼν τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας (1870).

Ἡ πολιτικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἀγγλίας

Τὸ πολίτευμα τῆς Ἀγγλίας ἐφαίνετο πεπαλαιωμένον πρὸ τῶν νέων ἀπαιτήσεων καὶ τῶν νέων ἀναγκῶν, τὰς ὁποίας ἐγέννησαν ὁ ΙΗ' αἰὼν καὶ ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις. Ἡ Ἀγγλία μετὰ

πείσματος κατεπολέμησε τήν Γαλλίαν, διότι ἡ ἐπανάστασις κατε-
τάραξε τοὺς προνομιοῦχοις εὐγενεῖς. Ἄλλ' ἀφοῦ ἐξέλιπεν ὁ φόβος
τῆς κυριαρχίας τῆς Γαλλίας ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, οἱ Ἕλληες προέ-
βησαν μὲ ἀποφασιστικότητα εἰς μεταρρυθμίσεις καὶ κατώρθωσαν
ἄνευ βιαίων κρίσεων, **ἐξελικτικῶς**, ν' ἀνακαινίσουν τὴν κρατικὴν
μηχανήν, ἡ ὁποία ἔκτοτε εἰργάσθη ἀμέμπτως.

Ἡ πρώτη μεταρρύθμισις ἦτο ἡ λεγομένη «Χειραφέτησις τῶν
καθολικῶν». Οἱ καθολικοὶ, ἔχοντες ἠγέτην τὸν περίφημον Ἴρλαν-
δὸν Ο' Κόννελ (O'Connell), ἐπέτυχον (1829) νὰ καταργηθοῦν
πάντα τὰ κατ' αὐτῶν μέτρα καὶ ἀπέκτησαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέ-
γουν καὶ νὰ ἐκλέγωνται καὶ νὰ διορίζωνται εἰς δημοσίας θέσεις.
Μετὰ τοῦτο οἱ Ἕλληες φιλελεύθεροι ἐπέτυχον τὴν ἐκλογικὴν με-
ταρρύθμισιν. Μέχρι τοῦ 1832 τὸ ἐκλογικὸν σύστημα τῆς Ἕλληας
ἦτο πολὺ ἀριστοκρατικὸν καὶ μέγα μέρος τοῦ λαοῦ ἀπεκλείετο
τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου. Ἡ ἐκλογικὴ μεταρρύθμισις κατωρ-
θώθη μετὰ σφοδρὸν ἀγῶνα ὑπὸ τὴν ἠγεσίαν τοῦ λόρδου Γκρέϋ
(Grey). Εἰς τρεῖς περιόδους, τὸ 1832, τὸ 1867 καὶ τὸ 1885 τὸ δι-
καίωμα τῆς ψήφου ἐπεξετάθη καὶ ηὐξήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκλο-
γέων. Δὲν ἔγινεν ὅμως καθολικὸν καὶ μόλις μετὰ τὸν πρῶτον παγ-
κόσμιον πόλεμον οἱ Ἕλληες, ἐκτιμήσαντες τὴν νέαν κατάστασιν,
ἐδέχθησαν τὴν καθολικὴν ψηφοφορίαν, χορηγήσαντες δικαίωμα
ψήφου καὶ εἰς τὰς γυναῖκας. Τρίτη μεταρρύθμισις εἶναι ἡ οἰκονο-
μική. Οἱ Ἕλληες βιομήχανοι μετὰ σφοδρὸν ἐπίσης ἀγῶνα ἐπέ-
τυχον τὴν «Ἐλευθέραν Συναλλαγὴν» (Free trade). Τὸ 1846 κα-
τηρήθη ὁ **ἐπὶ τῶν σιτηρῶν νόμος**, ὁ ὁποῖος ἀπηγόρευσε τὴν
ἔξωθεν εἰσαγωγὴν σίτου καὶ ἐπροξένει μεγάλην ὑπερτίμησιν τοῦ
ἄρτου. Ἐκ τούτου ἐπιέζετο δεινῶς ἡ ἐργατικὴ τάξις, ἐνῶ οἱ ὅπα-
δοὶ τῆς ἐλευθέρου συναλλαγῆς, οἱ ἐπονομασθέντες «Σχολὴ τοῦ
Μάντσεστερ», ἐφρόνουν ὅτι διὰ τῆς ἔξωθεν εἰσαγωγῆς σίτου θὰ
ἐβελτιοῦτο ἡ θέσις τοῦ ἐργάτου καὶ θ' ἀνεπτύσσετο ἡ βιομηχα-
νία. Μετ' ὀλίγον ἐθριάμβευσεν ὀλοκληρωτικῶς ἡ ἀρχὴ τῆς ἐλευ-
θέρου συναλλαγῆς ἐν Ἕλληα, τὸ δὲ παράδειγμά της ἐμιμήθησαν
ἡ Γαλλία καὶ ἄλλαι Δυνάμεις. Οὕτω τὸ σύστημα τοῦ **μερκαντι-
λισμοῦ** κατέπεσε κατὰ τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Κατὰ τὰς ἐπομέ-
νας δεκαετηρίδας ἡ βιομηχανία ἀνεπτύχθη κολοσσιαίως εἰς τὴν
Ἕλληαν, ἡ ἐξαγωγή ἐπολλαπλασιάσθη, ηὐξήθη ἀπὸ ἔτους εἰς

ἔτος ὁ ἔμπορικὸς στόλος καὶ αἱ ἀποικιακαὶ κτήσεις ἐπεξετάθησαν ἐπὶ τῶν τριῶν ἡπείρων. Ταῦτα συνέβησαν ἐπὶ τῆς μακρᾶς βασιλείας τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας.

Ἡ Βικτωρία ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1837 - 1902. Ἡ βασιλεία της, ἡ ὁποία ἐπλήρωσε σχεδὸν ὅλον τὸν 19^ο αἰῶνα, εἶναι μία τῶν λαμπροτάτων περιόδων τῆς ἀγγλικῆς ἱστορίας. Ἡ Βικτωρία ἦτο ἀπλῆ, σοβαρά, εὐσυνείδητος καὶ τακτικὴ, ἔχουσα βαθεῖαν συναίσθησιν τῆς ἀποστολῆς της. Ἔμεινε πάντοτε πιστὴ εἰς τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα καὶ διὰ τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ κατ' ἐξοχὴν βασίλισσα τῶν Οὐίξ.

Ἡ ἔνωσις τῆς Ἰταλίας

Ἀφ' ὅτου ἐπεκράτησεν ἡ Αὐστρία, ἡ ἰταλικὴ ἀνεξαρτησία ἔπρεπε νὰ ἐξαγορασθῇ δι' ἀγῶνων καὶ αἱμάτων. Οἱ Ἰταλοὶ ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως διὰ τοπικῶν ἐξεγέρσεων, δι' ἰδρύσεως μυστικῶν ἐπαναστατικῶν σωματείων, τῶν ὁποίων τὸ περιφημότερον ἦτο τὸ λεγόμενον «Carbonari», καὶ δι' εὐρείας πατριωτικῆς προπαγάνδας.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ἡ προσοχὴ τῶν ἰταλῶν πατριωτῶν ἐστρέφετο πρὸς τὸ Βασίλειον τοῦ Πεδεμοντίου καὶ τῆς Σαρδηνίας, μὲ πρωτεύουσαν τὸ Τουρίνον, τὸ μόνον τὸ ὁποῖον εἶχεν ἔθνικὴν δυναστείαν καὶ εἶχεν εἰσαγάγει συνταγματικὸν πολίτευμα. Ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ **Βίκτωρ Ἐμμανουήλ**, (1810 - 1861) προσέλαβεν ὡς ὑπουργὸν τὸν διάσημον **Καβούρ**, ἔνθερμον ὁπαδὸν τῆς ἐνώσεως. Ὁ Καβούρ ἐζήτησε νὰ ἐπιτύχη τὴν ἔνωσιν τῆς Ἰταλίας διὰ τῆς συνδρομῆς τῆς Γαλλίας καί, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Ναπολέοντος, ἔλαβε μέρος εἰς τὸν Κριμαϊκὸν Πόλεμον, συνῆψε δὲ μετ' αὐτοῦ μυστικὴν συμφωνίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ Πεδεμόντιον θὰ ἐλάμβανε τὴν Λομβαρδίαν καὶ τὴν Βενετίαν ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν, παραχωροῦν ὡς ἀντάλλαγμα τὴν Σαβοΐαν καὶ τὴν Νίκαιαν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἡ Αὐστρία, διὰ νὰ προλάβῃ, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Πεδεμοντίου καὶ ὁ αὐστριακὸς στρατὸς διέβη τὸν ποταμὸν Τίκινον (1859). Τότε ἐνεφανίσθη ὁ Ναπολέων ἐπὶ κεφαλῆς γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ ὁ γάλλος στρατηγὸς **Μὰκ Μαὸν**

(Mac Mahon) ἐκέρδησε τὴν μάχην τῆς Μαγέντα (Magenta), εὐθύς δὲ κατόπιν ὁ αὐστριακὸς στρατὸς συνετρίβη εἰς τὴν ὀνομαστὴν μάχην τοῦ **Σολφερίνο** (Solferino).

Ἡ μάχη τοῦ Σολφερίνο (24 Ἰουνίου 1859) ἔσχεν ἀξιολόγους συνεπείας. Πρῶτον ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν δεσποτείαν, τὴν ὁποίαν ἐξήσκει ἡ καθαρῶς δυναστική διπλωματία τῆς Αὐστρίας ἐπὶ τῆς Εὐρώπης μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ Ναπολέοντος Α΄. Ἀλλὰ συγχρόνως οἱ παρακολουθήσαντες τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις πρῶσοι ἀξιωματικοὶ ἀντελήφθησαν τὴν ἀνεπαρκῆ ὀργανωσιν ἀμφοτέρων τῶν στρα-

Καβούρ.

τευμάτων. Κατὰ τὴν **συνάντησιν τῆς Βιλλαφράγκα** (παρὰ τὴν Βερόναν, Ἰούλιος 1859) ἡ Αὐστρία παρέχώρησε τὴν Λουβαρδίαν εἰς τὸν Ναπολέοντα, ὁ ὁποῖος ἔδωκεν αὐτὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν, λαβὼν τὴν Σαβοΐαν καὶ τὴν Νίκαιαν.

Εὐθύς μετὰ τὸν πόλεμον ἤρχισεν ἡ ἑνωτικὴ κίνησις ἐν Ἰταλίᾳ. Εἰς τὰ κράτη τῆς Κεντρικῆς Ἰταλίας ἐξεδιώχθησαν οἱ ἡγεμόνες, ὁ δὲ λαὸς διὰ δημοψηφίσματος ἐκήρυξε τὴν ἑνωσιν μετὰ τῆς Σαρδηνίας. Ὁ τολμηρὸς ἀρχηγὸς ἑθελοντῶν Ἰωσήφ **Γαριβάλδης** (Garibaldi, 1807 - 1882) ἀπεβιβάσθη μετὰ 1.000 ἑθελοντὰς εἰς τὴν Σικελίαν καὶ κατέλαβε τὸ Παλέρμον, γενόμενος δεκτὸς ὑπὸ τοῦ λαοῦ μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Ἐκεῖθεν, διαβάς εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἐπανεστάτησεν αὐτὴν καὶ ἠνάγκασε τὸν Βουρβόνον βασιλέα τῆς Νεαπόλεως νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ρώμην, πρωτεύουσαν τοῦ παπικοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν ὑπερήσπιζε γαλλικὴ φρουρά, διότι ὁ Ναπολέων παρουσιάζετο ὡς προστάτης τοῦ Πάπα, διὰ νὰ χρησιμο-

ποίηση, ἐὰν παρίστατο ἀνάγκη, τὴν δύναμιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Οὕτως ἠνώθη πᾶσα ἡ Ἰταλία πλὴν τῆς Ρώμης καὶ τῆς Βενετικῆς χώρας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ Α΄, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας καὶ κατέστησε πρωτεύουσαν τὴν Φλωρεντίαν. Τὸ 1866 οἱ Ἰταλοὶ συνεμάχησαν μετὰ τῆς Πρωσσίας κατὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ κατὰ τὸ σύνθημα ἠττήθησαν. Ἄλλ' ἡ ὀριστικὴ νίκη τῆς Πρωσσίας ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν Βενετίαν. Ὄταν δὲ τὸ 1870 συνετρίβη ὁ Ναπολέων ὑπὸ τῶν Γερμανῶν, οἱ Ἰταλοὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Ρώμην. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας μετέθεσε τὴν πρωτεύουσάν του εἰς τὴν αἰωνίαν πόλιν, ἀλλ' ὁ Πάπας διεμαρτυρήθη καὶ κατεδίκασεν ἑαυτὸν εἰς ἐκούσιον περιορισμὸν εἰς τὸ Βατικανόν.

Ἄλλ' ἔμενον εἰσέτι ἰταλικάι χῶραι ὑπὸ ξένην κατοχὴν, ἰδίως ἡ Τεργέστη μετὰ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας, ἡ Σαβοΐα καὶ ἡ Νίκαια ὑπὸ τὴν Γαλλίαν. Αὗτη εἶναι ἡ «Italia Irredenta» (Ἀλύτρωτος), ἡ ὁποία ἀπέβη ἀντικείμενον θορυβώδους πατριωτισμοῦ τῶν Ἰταλῶν κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη.

Ἡ Γερμανία ἀπὸ τοῦ 1815 - 1848

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ναπολεοντείων πολέμων εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν Γερμανίαν ἰσχυρὸν ρεῦμα πρὸς ἔνωσιν εἰς ἓν κράτος. Μετὰ τὴν νίκην ὅμως ἐξηκολούθησεν ἡ διαίρεσις, διότι οἱ ἡγεμόνες ἐπέμενον μετὰ ζηλοτυπίας νὰ διατηρήσουν τὴν αὐτοτέλειάν των. Ἐξηκολούθησεν ἡ λεγομένη γερμανικὴ διαρχία, τούτέστιν ἡ ἐπικράτησις δύο ἰσχυρῶν κρατῶν, τῆς Αὐστρίας δηλαδὴ καὶ τῆς Πρωσσίας. Ἀντὶ τῆς παλαιᾶς Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία εἶχε καταρρεύσει, ἐδημιουργήθη ἡ χαλαρὰ καὶ ἀδύναμος «**Ὁμοσπονδία τῶν Γερμανικῶν κρατῶν**», χειραγωγουμένη ὑπὸ τοῦ Μέττερνιχ. Ἡ πλειονότης τοῦ λαοῦ ἦτο ἀδιάφορος, καί, καθὼς εἶναι συντηρητικὸς ὁ γερμανικὸς λαός, ἔθεώρει μᾶλλον ὡς φαντασιοπληξίαν τὴν ἐνιαίαν Γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν. Μόνον μικρὸν μέρος τῆς ἀνεπτυγμένης τάξεως, οἱ φοιτηταὶ τῶν πανεπιστημίων καὶ ἡ νεολαία τῶν γυμναστηρίων, τὰ ὁποῖα ἰδρύνοντο τότε εἰς

πολλά μέρη τῆς Γερμανίας ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὀνομαστοῦ Γιάν (Jahn), τοῦ πατρὸς τῆς γερμανικῆς γυμναστικῆς, εἶχον ζωηρὸν τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα. Ἄλλ' αἱ κυβερνήσεις τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας ἐπάταξαν πᾶσαν ἐκδήλωσιν. Ὁ Μέττερνιχ, λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τινῶν ἐπεισοδίων, ἐπέβαλε τὴν ἰδίαν κυβερνητικὴν μέθοδον εἰς ὅλα τὰ κράτη τῆς ὀμοσπονδίας, ἀπηγορεύθησαν αἱ ἐνώσεις τῶν φοιτητῶν, ἐκλείσθησαν τὰ γυμναστήρια, καθρητίσθη δὲ μεγάλη ἐπιτροπὴ πρὸς καταδίωξιν τῶν «δημαγωγῶν», ὡς ἀπεκλήθησαν οἱ ἀγωνισταὶ τῆς γερμανικῆς ἐθνικῆς ἐνότητος. Οὕτως ἡ Αὐστρία ἔμεινεν ἀπολυταρχικὴ καὶ ἡ Γερμανία δὲν ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσιν, τὴν ὁποίαν εἶχε δώσει κατὰ τὸν ἐναντίον τοῦ Ναπολέοντος ἀπελευθερωτικὸν πόλεμον. Ἄλλ' εἰς τὴν ψυχὴν πολλῶν διετηρήθη ἡ πικρία, ὥστε εὕρισκον γόνιμον ἔδαφος αἱ ἀνατρεπτικαὶ ἰδέαι, τὰς ὁποίας διέσπειρον οἱ συγγραφεῖς οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ὀμάδα τῆς «**Νέας Γερμανίας**» (Junges Deutschland), τῆς ὁποίας ἡγέτης ἦτο ὁ διάσημος ποιητὴς Ἑρρίκος Χάϊνε (Heine).

Ἐν τούτοις συνετελέσθη κατὰ τοὺς χρόνους τούτους γεγονός μεγάλης πολιτικῆς σημασίας, ἡ Τελωνειακὴ Ἐνωσις τῶν γερμανικῶν κρατῶν, ἡ ὁποία ἦτο σημαντικὸν βῆμα πρὸς τὴν πολιτικὴν ἔνωσιν. Ἀπὸ τοῦ 1828 ἤρχισαν νὰ συνδέωνται πολλὰ κράτη τοῦ βορρᾶ καὶ τοῦ νότου διὰ τῆς τελωνειακῆς συμβάσεως μετὰ τῆς Πρωσσίας καὶ ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1834 ἤρθησαν τὰ τελωνειακὰ σύνορα τῶν πλείστων γερμανικῶν κρατῶν καὶ ἡ Γερμανία ἠνώθη εἰς μίαν ἀγορὰν ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τῆς Βαλτικῆς. Ἡ Αὐστρία ἀπέκρουσε τὴν ὀικονομικὴν αὐτὴν ἔνωσιν καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀπέκλεισεν ἑαυτὴν ἀπὸ τὴν Γερμανικὴν οἰκογένειαν.

Ἡ γερμανικὴ ἐπανάστασις-Κοινοβούλιον Φραγκφούρτης

Ἡ παρισινὴ ἐπανάστασις τοῦ Φεβρουαρίου ἔσχε βαθυτάτην ἐπίδρασιν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ Αὐστρίαν καὶ τὸ πρῶτον ἦδη αἱ δύο χῶραι ἐταράχθησαν ὑπὸ σοβαρῶν ἐξεγέρσεων. Εἰς τὸ Βερολῖνον ὁ λαὸς ἔστησεν ὀδοφράγματα καὶ ὑπεχρέωσε τὸν βασι-

λέα τῆς Πρωσσίας νὰ ὑποσχεθῆ ὅτι θὰ χορηγήσῃ Σύνταγμα καὶ θὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἔθνικῆς κινήσεως. Αὕτη εἶναι ἡ **Ἐπανάστασις τοῦ Μαρτίου**.

Τὴν 31 Μαΐου 1848 συνήλθον οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Παύλου ἐν Φραγκφούρτη εἰς **Συντακτικὴν Συνέλευσιν**. Οἱ ἐξοχώτεροι τῶν συγχρόνων γερμανῶν, δημοσιογράφοι, καθηγηταὶ Πανεπιστημίων, ἦσαν μέλη τῆς συνελεύσεως, ἡ ὁποία σκοπὸν εἶχε νὰ δώσῃ Σύνταγμα εἰς τὴν Γερμανίαν, μὴ λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τοὺς ἡγεμόνας. Μετὰ μακρὰς συζητήσεις περὶ τῶν «Θεμελιωδῶν δικαιωμάτων τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ» ἐπεκράτησεν ἡ μικρογερμανικὴ μερίς, ἡ ὁποία ἤθελε γερμανικὴν ὁμοσπονδίαν ἄνευ τῆς Αὐστρίας. Διὰ μικρᾶς πλειοψηφίας ἐξελέγη ὁ Βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ὡς διαδοχικὸς αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Ἄλλ' ὁ Φρειδερίκος Γουλιέλμος Δ' δὲν ἐδέχθη τὸ στέμμα, τὸ ὁποῖον τοῦ προσέφερον λαϊκοὶ ἀντιπρόσωποι. Τὸ ὑπολειφθὲν κολοβὸν κοινοβούλιον, διότι τὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα ἀπεχώρησαν ἐξ αὐτοῦ, μετέθεσε τὴν ἔδραν του εἰς Στουτγάρδην, ὅπου διέλυσεν αὐτὸ στρατὸς τοῦ κράτους τῆς Βυρτεμβέργης. Πολλοὶ τῶν δημοκρατικῶν ἀντιπροσώπων τότε συνελήφθησαν καὶ ἐτυφεκίσθησαν ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων.

Ἡ Πρωσικὴ Ἐνωσις - Ὀλμουτζ

Ὁ Βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, ἀποκρούσας τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ἐσχημάτισε μετὰ τῶν βασιλέων τοῦ Ἄννοβέρου καὶ τῆς Σαξονίας τὴν λεγομένην **Πρωσσικὴν Ἐνωσιν**. Ἄλλ' ἡ Αὐστρία, ἐπιδιώκουσα τὴν ἡγεσίαν τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους, ἔλαβεν ἀπειλητικὴν στάσιν κατὰ τῆς Πρωσσίας, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τοῦ τσάρου τῆς Ρωσίας Νικολάου, ὁ ὁποῖος ἐφοβεῖτο τὴν γερμανικὴν ἐνότητα. Διὰ τοῦτο ἡ Πρωσσία ἐταπεινώθη κατὰ τὴν **Συνάντησιν** τοῦ Ὀλμουτζ (Olmütz), ἐν Μοραβίᾳ, ὁ δὲ πρῶστος πρωθυπουργὸς ἐδέχθη τὴν διάλυσιν τῆς Ἐνώσεως καὶ τὴν ἀνασύστασιν τῆς Ὀμοσπονδίας. Οὕτως ἡ πρὸς ἔθνικὴν ἔνωσιν προσπάθεια ἀπέτυχε καὶ πάλιν (1850).

Ἡ ἔνωση τῆς Γερμανίας

Μετὰ τὸ 1850 ἡ ἰδέα τῆς ἐνώσεως τῆς Γερμανίας, ἐφαίνετο ὑπὲρ ποτε ἀπραγματοποίητος, διότι ἡ ἀντίδρασις εἶχεν ὑπερσχύσει πανταχοῦ καὶ ἡ πλειονότης τοῦ φύσει συντηρητικοῦ γερμανικοῦ λαοῦ δὲν ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην φιλελευθερωτέρου πολιτεύματος. Πλὴν τούτου ξένοι μεγάλοι δυνάμεις, ἰδίως ἡ Γαλλία, εἰργάζοντο κατὰ τῆς ἐνώσεως τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ τὴν Γερμανίαν ἤνωσεν ἡ πρωσικὴ σπάθη καὶ ἡ διπλωματία τοῦ Βίスマρκ.

Γουλιέλμος Α΄ - Βίσμαρκ

Ἡ πείρα τῶν Ναπολεοντείων πολέμων εἶχε διδάξει τοὺς Γερμανοὺς, ὅτι ἔπρεπε ν' ἀποφεύγουν πάσῃ θυσίᾳ τὸν ἐμφύλιον σπαραγμόν. Διὰ τοῦτο ἡ Πρωσσία ἐφάνη διαρκῶς ὑποχωρητικὴ πρὸ τῆς Αὐστρίας. Ἀλλὰ μετὰ τὸ Ὀλμουτζ ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη ὅτι ἡ Πρωσσία ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀναμετρηθῇ μίαν φορὰν διὰ τῶν ὄπλων πρὸς τὴν Αὐστρίαν. Ὁ Βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Γουλιέλμος Α΄ (1861 - 1888) ἐφρόντισε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τῆς Πρωσσίας. Λαβὼν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν τὸν Φὸν Ρόον (Von-Roon), ὑπέβαλεν εἰς τὴν Βουλὴν νομοσχέδιον, διὰ τοῦ ὁποίου εἰσήγετο ἡ γενικὴ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία. Ἀλλ' ἡ πρότασις συνήντησεν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν εἰς τὴν Βουλὴν. Διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἐσκέφθη νὰ παραιτηθῇ, ἀλλ' ἐνθαρρυνόμενος ὑπὸ τοῦ Von Roon ἐκάλεσεν εἰς τὴν ἀρχὴν τὸν περίφημον πολιτικὸν Βίσμαρκ, ὁ ὁποῖος κατέστη ὁ δημιουργὸς τῆς νέας Γερμανίας.

Ὁ Βίσμαρκ (Otto Bismarck, 1815 - 1898) εἶχε τὴν ἰδεολογίαν τῶν πρώσων μεγαλοκτηματιῶν. Λαϊκὰ δικαιώματα καὶ συνταγματικὰ ἔλευθερία ἦσαν δι' αὐτὸν ἐλαφρότητες κοινοτέρων ἀνθρώπων, ἡ δὲ ἔνωσις τῆς Γερμανίας διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ κοινοβουλίου τῆς Φραγκφούρτης τὸν εὔρισκε τελείως ἀντίθετον. Διατελέσας ἀντιπρόσωπος τῆς Πρωσσίας εἰς τὴν Ὁμοσπονδιακὴν Βουλὴν, ἐσχημάτισε τὴν πεποιθήσιν ὅτι αἱ μεταξὺ Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας ἀντιθέσεις ἔπρεπεν εἰς πρώτην εὐκαιρίαν νὰ κριθοῦν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου.

Ὅθων Βίσμαρκ.

Ὁ Βίσμαρκ εἶχε σπανίαν ὀξύτητα ἀντιλήψεως καὶ ἀντοχήν εἰς τὴν ἐργασίαν ἐφάμιλλον τοῦ Ναπολέοντος. Εἶχεν ἰσχυροτάτην βούλησιν, αἰσιοδοξίαν, αὐτοπεποιθήσιν καὶ ἐπιβάλλον εἰς βαθμὸν, ὥστε νὰ ἐκμηδενίζωνται πρὸ αὐτοῦ αἱ κοιναὶ προσωπικότητες. Οἱ φιλελεύθεροι εἶδον μετὰ φόβου τὸν εὐπατρίδην τοῦτον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀντιπαθείας ἀκόμη καὶ παρὰ τῇ βασιλικῇ οἰκογενείᾳ. Ἀλλὰ βαθμηδὸν ἐφάνησαν τὰ σπάνια προσόντα του καὶ μετὰ τὴν βασιλείαν καὶ πρωθυπουργοῦ ἐπῆλθε στενωπάτη συνεννόησις. Δικαίως οὗτος ἐπωνομάσθη «Σιδηροῦς Καγκελλάριος».

Ὁ Δανικὸς καὶ Αὐστριακὸς πόλεμος

Ἐξ ἀφορμῆς προστριβῶν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Δανίας Χριστιανὸν Θ', πρῶσσικαὶ δυνάμεις κατέλαβον μετὰ τὴν σύμπραξιν τῆς Αὐστρίας τὸ 1864 τὰ διαμφισβητούμενα δουκάτα Σλέσβικ καὶ Χολσταϊν (Schleswig - Holstein), ὅπου ὁ μεγάλης σημασίας λιμὴν τοῦ Κιέλου. Ἀλλ' ἐξ ἀφορμῆς ἀκριβῶς τῆς διανομῆς τῶν δουκῶν ἐξεργάγη ὁ ἀναπόφευκτος μεταξὺ τῶν ἀντιζήλων, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας, πόλεμος. Παρ' ὅλον ὅτι ἡ Αὐστρία εἶχεν ὡς συμμάχους τὰ περισσότερα δευτερεύοντα Γερμανικὰ κράτη, ὁ ἀγὼν ἐκρίθη ἐντὸς ἐπτὰ ἡμερῶν, διότι ὁ πρῶσσικὸς στρατὸς ἦτο ἀσυγκρίτως ἀρτιώτερον κατηρτισμένος τοῦ αὐστριακοῦ. Εἶχεν ὄπλισμὸν πολὺ ἀνώτερον τῶν αὐστριακῶν καὶ ὠδηγεῖτο

ὑπὸ ἐξόχου στρατιωτικοῦ ἀνδρός, τοῦ διασήμεου Μόλτκε (Helmuth Moltke). Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη ἐδόθη τὴν 3 Ἰουλίου 1866 εἰς τὴν Βοημίαν παρὰ τὸ Cöniagsgrätz, ὑπήρξε δὲ ἡ μεγίστη μάχη τοῦ αἰῶνος, διότι ἐντὸς ὥρων συνεπλάκησαν 430 χιλ. ἄνδρες ἐκατέρωθεν. Ὁ αὐστριακὸς στρατὸς ἐνίκηθη τελειωτικῶς. Ἡ μάχη τοῦ Cöniagsgrätz ἢ τῆς Σάδοβας, ὅπως ὀνομάζουν αὐτὴν συνήθως, ἔκρινε τὴν τύχην τοῦ πολέμου. Τὸ ἑσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Βίσμαρκ εἶπεν : «Ἡ ἔρις ἐκρίθη. Τώρα πρέπει ν' ἀνακτήσωμεν τὴν παλαιὰν πρὸς τὴν Αὐστρίαν φιλίαν». Διότι ἡ ταχεῖα νίκη τῶν Πρώσων εἶχε προκαλέσει ἔκπληξιν ἐν Εὐρώπῃ καὶ ὁ Βίσμαρκ ἐφοβεῖτο περιπλοκάς. Ἄλλως τε, ἀποβλέπων εἰς ἀπωτέρους σκοπούς, δὲν ἤθελε νὰ ταπεινώσῃ ὑπὲρ τὸ δέον τὴν Αὐστρίαν. Ὁ αὐτοκράτωρ ταύτης Φραγκίσκος Ἰωσήφ ἐζήτησε τὴν μεσολάβησιν τοῦ Ναπολέοντος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Γαλλία δὲν ἦτο ἐτοιμοπόλεμος, ὁ Ναπολέων ἠναγκάσθη ν' ἄρκεσθῇ εἰς τὸν ρόλον τοῦ εἰρηνοποιῦ. Διὰ τῆς **Εἰρήνης τῆς Πράγας** (23 Αὐγούστου 1866) ἡ Αὐστρία ἐδέχθη τὴν διάλυσιν τῆς Γερμανικῆς Ὁμοσπονδίας καὶ ἡ γερμανικὴ дуαρχία ἔληξε διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Πρωσσίας ἐντὸς τοῦ Γερμανικοῦ κόσμου.

Οἱ Ἴταλοι εἶχον κηρύξει τὸν πόλεμον ὁμοῦ μετὰ τῶν Πρώσων κατὰ τῆς Αὐστρίας. Μολονότι δὲ ὁ ἰταλικὸς στρατὸς καὶ στόλος ἦσαν ἀνώτεροι τοῦ αὐστριακοῦ, διότι οἱ αὐστριακοὶ μικρὸν μόνον μέρος τοῦ στρατοῦ των διέθεσαν κατὰ τῶν Ἰταλῶν, οἱ Ἴταλοι ἐνίκηθησαν καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἰδίως ἡ παρὰ τὴν νῆσον Λίσσαν τῆς Δαλματίας νίκη τοῦ ναυάρχου Τέγκετχοφ (Tegetthof) ἐθεωρήθη σημαντικώτατον κατόρθωμα. Ἀλλὰ διὰ τῆς εἰρήνης ἡ Ἰταλία ἀπέκτησε τὴν Βενετίαν.

Ὁ Γαλλογερμανικὸς πόλεμος (1870 - 1871)

Ἡ ἐπικινδύνως αὐξηθεῖσα δύναμις τῆς Πρωσσίας ἦτο βαρεῖα ἀποτυχία τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ναπολέοντος. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἠσθάνθησαν τὴν ἥτταν τῆς Σάδοβας ὡς ἰδίαν ἥτταν καὶ ὠμίλησαν περὶ ἐκδικήσεως τῆς Σάδοβας. Ὁ Ναπολέων ἐζήτησε νὰ μετριάσῃ τὴν ἐντύπωσιν τῶν πρωσικῶν ἐπιτυχιῶν δι' ἀνταλ-

λαγμάτων πρὸς τοὺς ἄλλους Γερμανούς. Ἐπολιτεύθη ὁμως ἀδεξιῶς καὶ ὁ Βίσμαρκ ἐξεμεταλλεύθη ἐπιτηδείως τοῦτο, διαδίδων ὅτι ἐσκόπει νὰ σφετερισθῆ γερμανικὸν ἔδαφος. Αἱ διαδόσεις αὗται ἐξήγειραν ἰσχυρὸν ἐρεθισμὸν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ προσήγγισαν στενωτέρου τὰ νότια Γερμανικὰ κράτη πρὸς τὴν Πρωσσίαν. Ὁ Βίσμαρκ ἠθέωρει τὸν γαλλικὸν πόλεμον ὡς τὸ ἀσφαλέστερον μέσον πρὸς ἔνωσιν τῆς Γερμανίας.

Ἀφορμὴν εἰς τὴν ἔκρηξιν τοῦ πολέμου ἔδωσεν ἡ διαδοχὴ τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου. Οἱ Ἴσπανοὶ δηλαδὴ ἐκάλεσαν εἰς τὸν θρόνον τὸν πρίγκιπα Λεοπόλδον ἐκ τοῦ καθολικοῦ κλάδου τῶν Χοεντζόλλερν. Ἀλλὰ τοῦτο ἤγειρε θύελλαν ἀγανακτήσεως ἐν Γαλλίᾳ. Ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἠναγκάσθη νὰ συστήσῃ εἰς τὸν πρίγκιπα νὰ παραιτηθῆ τῆς ὑποψηφιότητος. Ἄλλ' ἡ Γαλλία, μὴ ἀρκεσθεῖσα εἰς τοῦτο, ἀπήτησεν, ὅπως ὁ Γουλιέλμος προβῆ εἰς δήλωσιν ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐπὶ τοῦ ἰσπανικοῦ θρόνου ὑποψηφιότητα τοῦ Λεοπόλδου. Ἡ Γερμανία ἠρνήθη καὶ ἡ Γαλλία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον.

Ἡ Γαλλία δὲν ἦτο ἐτοίμη πρὸς πόλεμον, τοῦ ὁποίου δὲν ἐξετίμα καλῶς τὸ μέγεθος. Διότι αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῆς ἦσαν κατώτεροι ποιοτικῶς, εἶχε δὲ νὰ παλαίσῃ κατὰ τῆς ἠνωμένης Γερμανίας, ἡ ὁποία κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχεν αὐξηθῆ εἰς πληθυσμὸν καὶ πλοῦτον καὶ εἶχεν ἀναπτύξει μεγάλως τὴν βιομηχανίαν. Ὁ γερμανικὸς στρατὸς ἦτο μέγας καὶ συγχρονισμένος στρατὸς, ἐνῶ ὁ γαλλικὸς κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα ὠργανωμένος. Τὴν γενικὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ εἶχεν ὁ Μόλτκε, τοῦ γαλλικοῦ ὁ Ναπολέων.

Οἱ Γερμανοὶ, κινηθέντες μετὰ τῆς συνήθους ταχύτητος, εἰσέβαλον τὴν 4 Αὐγούστου τοῦ 1870 εἰς τὴν Ἀλσατίαν. Ὁ ὑπερασπίζων ταύτην στρατηγὸς Μὰκ Μαὸν ἐνίκηθη καὶ ἀπεσύρθη πέραν τῶν Βοσγίων, εἰς Chalons, ὅπου προσεπάθει ν' ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν του. Ἡ ἥττα αὕτη ἐσήμαινεν, ὅπως λέγομεν σήμερον, τὴν διάσπασιν τοῦ γαλλικοῦ μετώπου. Ὁ μέγας ὄγκος τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ὁ εὕρισκόμενος ἐν Μέτς (Metz) τῆς Λωρραίνης ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μπαζαῖν (Bazain), ἐκινδύνευε νὰ κυκλωθῆ. Ἄλλ' ὁ Μπαζαῖν δὲν ἐκινήθη ἐγκαίρως καὶ ἐπολιορκήθη ἐντὸς αὐτοῦ.

Ἦδη δύο γερμανικαὶ στρατιαὶ ἐβάδιζον κατὰ τῶν Παρισίων. Ὁ Μὰκ Μαόν, ἀνασυγκροτήσας τὸν στρατόν του, ἐσχεδίαζε νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς ἄμυναν τῆς πρωτευούσης. Ἄλλ' ἡ γαλλικὴ κυβέρνησις διέταξεν αὐτὸν ν' ἀπαλλάξῃ πάσῃ θυσίᾳ τὸν Μπαζαίν. Ὁ Μὰκ Μαόν μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπεχείρησε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ Μὲτς βαδίζων ἐκ τῶν βελγικῶν συνόρων. Ἄλλ' ὁ γερμανικὸς στρατὸς παρηκολούθησε καὶ ἔρριπεν αὐτὸν εἰς τὸ μικρὸν φρούριον Σεντάν (Sedan), κείμενον ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Meuse πλησίον τῶν συνόρων τούτων. Μετὰ αἱματηρότατον ἀγῶνα παρὰ τὸ Σεντάν ὁ Ναπολέων Γ' παρεδόθη εἰς τοὺς Γερμανοὺς μετὰ 83 χιλ. στρατοῦ (2 Σεπτεμβρ.). Οὕτως ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς οἱ Γερμανοὶ κατέστρεψαν τὸν αὐτοκρατορικὸν στρατόν.

Μετὰ τὴν παράδοσιν τοῦ αὐτοκράτορος ἐκηρύχθη ἐν Παρισίοις ἡ Γ' δημοκρατία. Ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑθνικῆς Ἀμύνης, τῆς ὁποίας μέλη ἦσαν ὁ Γαμβέττας (Gambetta) καὶ ὁ Ἰούλιος Φάβρ (Favre), ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Σεντάν αἱ δύο γερμανικαὶ στρατιαὶ περιέκλεισαν τοὺς Παρισίους. Ἄλλ' ὁ Γαμβέττας, διαφυγὼν δι' ἀεροστάτου ἐκ τῆς πρωτευούσης, ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Τουρ καὶ βραδύτερον εἰς Μπορντώ καὶ διωργάνωσε τὴν ἐθνικὴν ἄμυναν, κατορθώσας νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν μεγάλας μάζας ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἀπεδείχθη πάλιν ὅτι τὸ ὄπλον καὶ ἡ ἐνδυμασία δὲν δημιουργοῦν τὸν στρατιώτην. Αἱ μετὰ σπουδῆς ὀργανωθείσαι στρατιαὶ δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ μετρηθοῦν πρὸς τοὺς Γερμανοὺς. Ἔγιναν πολλοὶ ἀπόπειραι πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῶν Παρισίων εἴτε δι' ἐξωτερικῆς ἐπικουρίας εἴτε δι' ἐξόδου, ἀλλ' ἀπέτυχον. Τὸ Μὲτς ἔπεσε τὴν 27 Ὀκτωβρίου καὶ ἡ στρατιὰ τοῦ Μπαζαίν, 180 χιλ. στρατιῶται μὲ 5 χιλ. ἄξιωματικούς, παρεδόθη εἰς τοὺς Γερμανοὺς. Ὁ βαρὺς χειμὼν ἦτο καταστρεπτικώτατος διὰ τοὺς Γάλλους, ἡ δὲ γαλλικὴ κυβέρνησις, βλέπουσα τὸ ἄσκοπον τῆς ἀντιστάσεως, ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ τὴν 28 Ἰανουαρίου 1871.

Ἡ προκαταρκτικὴ εἰρήνη ὑπεγράφη εἰς τὰς Βερσαλλίας τὴν 26 Φεβρουαρίου. Ἡ Γαλλία ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν Ἀλσατίαν καὶ τὴν Λωρραίνην καὶ νὰ πληρώσῃ 5 δισεκατομμύρια φράγκα ὡς ἀποζημίωσιν. Ἡ ἔθνοσυνέλευσις συνελθοῦσα εἰς τὸ Μπορντώ ἐπεκύρωσεν αὐτὴν καὶ ἀνέθεσε τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξου-

σίαν εἰς τὸν Θιέρσον (Thiers). Τὴν 1 Μαρτίου 1871 τριάκοντα χιλ. Γερμανοὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ παρήλασαν διὰ τῶν ἐρημωθειῶν ὁδῶν. Ἡ ὀριστικὴ εἰρήνη ὑπεγράφη εἰς τὴν Φραγκφούρτην τὴν 10 Μαΐου 1871.

Ἡ νέα Γερμανικὴ αὐτοκρατορία

Τὰ καταπληκτικὰ γεγονότα προεκάλεσαν βαθεῖαν συγκίνησιν εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ ὅλοι ἤρχισαν γενικῶς νὰ αἰσθάνωνται ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς πολιτικῆς ἐνώσεως τοῦ ἔθνους. Εἰς ὅλα τὰ μέρη ἐπεκράτησαν οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἐνώσεως ὑπὸ τὴν Πρωσσίαν, οἱ ὅποιοι πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν ἀπετέλουν μικρὰν μειοψηφίαν.

Ἐνῶ λοιπὸν τὰ γερμανικὰ στρατεύματα περιέκλειον τοὺς Παρισίους, ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας Γουλιέλμος Α' μετὰ τοῦ Βίσμαρκ καὶ τῆς ἄλλης συνοδείας ἐγκαθίστατο εἰς τὰς Βερσαλλίας. Ἐκεῖ διεξήχθησαν αἱ διαπραγματεύσεις πρὸς ἴδρυσιν τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Τὴν 19 Ἰανουαρίου 1871 εἰς τὴν Αἴθουσαν τῶν Κατόπτρων ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ἀνηγορεύθη Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'

ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Ι. Τὸ Ἐνατολικὸν Ζήτημα

μέχρι τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1877-78

Προσπάθεια μεταρρυθμίσεων - Δόγμα ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ 19' αἰῶνος ἔγιναν πολλοὶ ἀπόπειραι πρὸς εἰσαγωγὴν μεταρρυθμίσεων εἰς τὴν Τουρκίαν. Αἱ μεταρρυθμίσεις ἐπέβλήθησαν συνήθως ὑπὸ τῶν δυνάμεων, διὰ νὰ προλάβουν ἐπέμβασιν τῆς Ρωσίας, ἡ ὁποία ἐζήτει εὐκαιρίαν νὰ προσβάλη τὴν Τουρκίαν προφασίζομένη τὴν κακὴν κατάστασιν τῶν χριστιανῶν. Ἄλλοτε πάλιν ἐσκηνοθετήθησαν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, διὰ νὰ προ-

λάβουν άποφασιστικήν ενέργειαν τῶν Δυνάμεων. Δέν ἔλειψαν ὄμως καί φωτεινοί ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ἐπόθησαν εἰλικρινῶς τήν μεταρρύθμισιν, διὰ νά προλάβουν τήν τελειωτικήν κατάρρευσιν τοῦ κράτους. Ἄλλ' ὁ μουσουλμανικός φανατισμός ἐστάθη ἐπί μακρόν ἰσχυρότερος ἀπό τὰς ἀσθενεῖς μεταρρυθμιστικάς προσπάθειάς.

Ὁ Σελίμ ὁ Γ' (1788 - 1807), ὁ σύγχρονος τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως σουλτᾶνος, ἐφαντάσθη ριζικήν μετατροπήν τοῦ κράτους, ἀλλ' ἔπεσε θῦμα τῆς προσπάθειάς του. Μόλις ὁ διάδοχός του **Μαχμούτ Β'** (1808 - 1839) κατώρθωσε νά συντρίψῃ (1826) τὸ ἀντιδραστικόν καί ἀπειθάρχητον σῶμα τῶν Γενιτσάρων καί προέβη εἰς τήν συγκρότησιν νεωτέρου στρατοῦ. Τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον μεταρρυθμιστικόν βῆμα τῆς Τουρκίας. Πρώτη μεγάλη κρίσις ἐδημιουργήθη εἰς τὸ ἀνατολικόν ζήτημα ἐκ τοῦ πολέμου τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τοῦ Μαχμούτ (1832). Ὁ αἰγυπτιακός στρατός ὑπὸ τὸν Ἰβραήμ ἐπροχώρησεν, ἀφοῦ κατέλαβε τήν Συρίαν καί τήν Κιλικίαν, μέχρι τῆς Μ. Ἀσίας, θέσας ὑπὸ τήν ἀπειλήν του καί αὐτὴν τήν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ σουλτᾶνος τότε ἐζήτησε τήν ὑποστήριξιν τοῦ τσάρου, ὁ ὁποῖος ὡς ἀμοιβὴν τῆς χορηγηθείσης βοηθείας του ἐπέτυχεν ἐν τέλει τήν **Συνθήκην τοῦ Χουνκιάρ Ἰσκελεσί** (Ἰούλιος 1833), διὰ τῆς ὁποίας ἡ Τουρκία ἀντὶ ρωσικῆς προστασίας ἐλάμβανε τήν ὑποχρέωσιν νά κλείσῃ τὰ στενὰ εἰς τὰ πολεμικά τῶν ἄλλων δυνάμεων.

Τοῦτο, ὡς καί τὸ ὅτι τὸ 1839 ὁ Σουλτᾶνος, ἐπειδὴ ἔτρεφεν ἐδικητικὰ σχέδια κατὰ τοῦ ἐπιδιώκοντος τήν πλήρη ἀνεξαρτησίαν του Μεχμέτ Ἀλῆ, ἐπετέθη κατὰ τῶν Αἰγυπτίων εἰς τήν Μεσοποταμίαν (δεύτερος τουρκοαιγυπτιακός πόλεμος), ἀλλ' ἠττήθη κατὰ κράτος, ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν τὰς ἄλλας Μ. Δυνάμεις.

Διὰ τοῦτο αὐται ὑπεχρέωσαν τὸ 1840 τὸν Πασᾶν τῆς Αἰγύπτου νά παύσῃ τὸν πόλεμον καί ὑπέγραψαν τήν Σύμβασιν τῶν Στενῶν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Ἑλλήσποντος ἐκλείετο εἰς τὰ πολεμικά ὄλων τῶν κρατῶν.

Ὁ νέος σουλτᾶνος **Ἀβδοῦλ Μετζίτ** (1839 - 1861), ὑπεσχέθη εὐρείας μεταρρυθμίσεις καί αἱ Δυνάμεις καθιέρωσαν τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἀνακτήσει τὰ κατεχόμενα ὑπὸ τῆς Αἰγύπτου εἰς τήν Μέσην Ἀνατολήν ἐδάφη της, ὡς καί τήν Κρήτην.

Κριμαϊκός πόλεμος

‘Ο Τσάρος Νικόλαος Α΄ μετά τὰς σημαντικὰς ἐπιτυχίας, τὰς ὁποίας εἶχεν ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἄρκετὰ ἰσχυρὸν νὰ κληρονομήσῃ τὸν **ἀσθενῆ ἄνθρωπον**, ὅπως ὠνόμαζε τὸν Σουλτᾶνον. Ἡ πολὺκροτος ἀποστολὴ τοῦ πρίγκιπος Μέντσικωφ (Φεβρουάριος 1853) εἰς τὴν Κων/πολιν προεκάλεσε τὸν πόλεμον. Ὁ τσάρος δηλαδὴ ἔστειλεν ὡς ἕκτακτον ἀπεσταλμένον του εἰς τὸν σουλτᾶνον τὸν Μέντσικωφ κυρίως διὰ ζητήματα ἀφορῶντα εἰς τοὺς Ἀγίους τόπους, ἐζήτησεν ὅμως καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ οὗτος εἰς τὴν Ρωσίαν τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας τῶν χριστιανῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ σουλτᾶνος ἠρνήθη κατὰ σύστασιν τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας καὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1853 ἤρχισεν ὁ πόλεμος, ἐνῶ ἐν τῷ μεταξύ οἱ Ρῶσοι εἶχον καταλάβει τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας.

Ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία εἶχον ἤδη κλείσει συμμαχίαν μετὰ τῆς Τουρκίας (Μάρτιος 1854), εἰς τὴν ὁποίαν προσεχώρησε καὶ τὸ βασιλεῖον τοῦ Πεδεμοντίου. Ὁ πόλεμος ἀπεκλήθη **Κριμαϊκός**, διότι αἱ κυριώτεραι στρατιωτικαὶ ἐπιχειρήσεις διεξήχθησαν εἰς τὴν Κριμαϊκὴν χερσόνησον. Ἡ Σεβαστούπολις, τὴν ὁποίαν μετὰ πείσματος ὑπερήσπισαν οἱ Ρῶσοι, κατελήφθη μετὰ μακρὰν καὶ αἱματηρὰν πολιορκίαν (Ὀκτώβριος 1854 - Σεπτέμβριος 1855) καὶ ἡ Ρωσία ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ἡ μεγάλη συνδιάσκεψις, ἡ ὁποία συνῆλθεν εἰς Παρισίους διὰ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, κατήρτισε τὴν **Εἰρήνην τῶν Παρισίων** (Μάρτιος 1856).

Ὁ Εὐξείνιος Πόντος ἐκηρύχθη οὐδέτερος, ὁ πλοῦς αὐτοῦ καὶ τοῦ Δουνάβευς ἐλεύθερος διὰ τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὄλων τῶν κρατῶν, ἡ Ρωσία ὑπεχρεώθη νὰ διατηρῇ ἐλάχιστον ἀριθμὸν πολεμικῶν εἰς τὸν Εὐξείνιον, αἱ παραδουναβιοὶ ἡγεμονίαι ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Δυνάμεων, διὰ νὰ ἐνωθοῦν τὸ 1861 εἰς μίαν ἡγεμονίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ρουμανία. Ἄλλ’ ὁ οὐσιωδέστερος ὄρος τῆς συνθήκης ἦτο, ὅτι αἱ Δυνάμεις ἠγγυῶντο τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας, διότι «πᾶσα πρᾶξις προσβάλλουσα αὐτὴν θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς ζήτημα εὐρωπαϊκοῦ ἐνδιαφέροντος». Ἡ Ρωσία, ἐξ ἄλλου, ἔχανε τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας τῶν ἐν τῇ Τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν.

Ὁ Ἀβδούλ Μετζίτ, ἤδη διὰ πανηγυρικοῦ χάρτου, «Χάτιτι - Χουμαγιούν» (Λαμπρᾶς Γραφῆς, Φεβρ. 1856) ὀνομασθέντος, ὑπέσχετο ἐπίσημως, ὅτι τὰ ἐκκλησιαστικά δίκαια καὶ προνόμια τῶν χριστιανῶν ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἔγκυρα, αἱ ὑβριστικά ἐκφράσεις αἱ θίγουσαι τὰς φυλὰς ἢ θρησκείας ἔμελλε νὰ τιμωροῦνται αὐστηρῶς καὶ γενικῶς παρείχετο ἰσότης δικαιωμάτων εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ ὁ ἀσιατικὸς δεσποτισμὸς ἔμελλε νὰ μεταμορφωθῆ εἰς εὐρωπαϊκὴν εὐνομίαν. Αἱ Δυνάμεις ἐπίστευσαν πραγματικῶς εἰς τὸ θαῦμα καὶ διεκήρυξαν ὅτι δὲν ἐδικαιοῦντο πλέον νὰ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰ ἔσωτερικά τῆς Τουρκίας. Ἄλλ' ἡ ἱστορία τῶν ἐπομένων ἐτῶν ἔδειξε, τί ἀξίαν εἶχον αἱ ἐπαγγελίαι ἐκεῖναι, αἱ διδόμεναι ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπὶ τοῦ χάρτου.

Ἡ Κρητικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1866

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ἡ Κρήτη, περιελθοῦσα τὸ 1840 ἐκ νέου ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν, ἐδοκίμαζε καὶ πάλιν τὴν κακοδιοίκησιν καὶ τὰς αὐθαιρεσίας τῶν Ὄθωμανῶν, τὸ δὲ συντριπτικῶς ὑπερέχον εἰς ἀριθμητικὴν δύναμιν χριστιανικὸν στοιχεῖον τῆς ἐτέλει συνεπεῖρα τούτων εἰς διαρκῆ ἀναβρασμόν.

Ἡ Πύλη παρεβίαζε συστηματικῶς τὸ «Χάτιτι - 1 - Χουμαγιούν» καὶ τὸ κατόπιν νέας ἐξεγέρσεως τῶν Κρητῶν ἐκδοθὲν τὸ 1858 σουλτανικὸν φερμάνιον. Εἰδικώτερον, ἡ ἐπιβολὴ φόρων, ἀντιθέτων πρὸς τὰς διατάξεις τοῦ ἐν λόγῳ φερμανίου, προεκάλεσεν ἔντονον ἀντίδρασιν τῶν Ἑλλήνων τῆς νήσου, οἱ ὅποιοι τὸν Μάιον τοῦ 1866 συνεκάλεσαν μεγάλην συνέλευσιν πλησίον τῶν Χανίων, διὰ νὰ λάβουν σχετικὰς ἀποφάσεις. Διὰ τῆς συναχθείσης πρὸς τὸν σουλτάνον ἀναφορᾶς ἐζήτησαν τὴν κατάπαυσιν ὅλων τῶν εἰς βᾶρος τῶν Χριστιανῶν παρανομιῶν. Ἡ καθυστερήσασα ἀπάντησις τῆς Πύλης, ἡ ὁποία ἐν τῷ μεταξύ ἐνίσχυσε τὰς εἰς τὴν νῆσον στρατιωτικὰς τῆς δυνάμεις καὶ ἐζήτησε βοήθειαν ἀπὸ τὸν ὑποτελετὴ τῆς Χεβίδην τῆς Αἰγύπτου Ἰσμαήλ, ὑπῆρξεν ἀπορριπτικὴ. Κατόπιν τούτου συνεκροτήθη εἰς Ἀσκύφου Γενικὴ Συνέλευσις τῶν Κρητῶν, ἡ ὁποία τὴν 21 Αὐγούστου (παλ. ἡμ.) τοῦ 1866 ἐκήρυξε τὴν ἔνωσιν τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισεν ἡ διαρκείας τριῶν περίπου ἐτῶν ἐπανάστασις, ἡ μεγαλυτέρα ἐξ ὅλων τῶν πρὸ καὶ μετὰ ταύτην.

Αί περιστάσεις δὲν ἦσαν καθόλου εὐνοϊκαὶ διὰ τοὺς ἐπαναστατήσαντας χριστιανοὺς. Οὕτως ἀπὸ πλευρᾶς διεθνοῦς πολιτικοῦ κλίματος, ἡ Ἀγγλία ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς καὶ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως σαφῶς ἐχθρική πρὸς αὐτήν, διότι ἦτο ὑπέρμαχος τοῦ ἐξυψηρετοῦντος τὰ συμφέροντά της δόγματος τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Αἱ λοιπαί, πλὴν τῆς Ρωσίας, Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις διέκειντο, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, δυσμενῶς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν ἢ ἦσαν ἀδιάφοροι, ἐνῶ ἡ Ρωσία, βαρέως φέρουσα τὴν κατὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ἦταν τῆς καὶ τὰς ἐκ ταύτης ἐπιπτώσεις, παρουσιάζετο ὑποστηρικτῆς τῶν Χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους διὰ τῶν ἐν Κρήτῃ προξένων τῆς ἐξώθει εἰς τὴν ἐξέγερσιν.

Ἡ Ἑλλάς ἐξ ἄλλου εὐρίσκετο εἰς κατάστασιν ἀδυναμίας νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἐπαναστάτας ἐπαρκῶς καὶ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς, συνεπεία τῆς πολιτικῆς ἀσταθείας τῆς χώρας καὶ τῆς κακῆς οἰκονομικῆς καταστάσεώς της, ἕνεκα τῆς ὁποίας οὐδόλως εἶχε παρασκευασθῆ πρὸς πόλεμον. Τοιοῦτοτρόπως ἢ πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας ἐξ Ἑλλάδος βοήθεια προήρχετο ἀπὸ τὴν ἐν Ἀθήναις ἰδρυθεῖσαν «Κεντρικὴν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν ἐπιτροπὴν», ἡ ὁποία πράγματι κατέβαλλε κατὰ τὸν ἀγῶνα πᾶσαν δυνατὴν πρὸς τοῦτο προσπάθειαν.

Οἱ ἐπαναστάται ἤρχισαν ἀμέσως τὸν ἀγῶνα ἄνευ δισταγμῶν, παρὰ τὴν τεραστίαν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιπάλου, μὲ τὸ σύνθημα «Ἐνωσις ἢ Θάνατος». Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1866 ἤρχισε νὰ φθάνῃ ἡ ἐξ Ἑλλάδος βοήθεια εἰς ἐθελοντὰς καὶ πολεμοφόδια, ἐνῶ ἡ ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Δημ. Βούλγαρην ἐτήρει ἐπιφυλακτικὴν στάσιν. Ἐν Κρήτῃ ἐνιαίᾳ ἡγεσία τοῦ ἀγῶνος δὲν ὑπῆρξεν. Ἡ ἡγεσία τοῦ τμήματος Χανίων ἀνετέθη εἰς τὸν Κρητὰ ταγματάρχην τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἀδελφὸν τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Ἰωάν. Ζυμβρακάκη, ἀποβιβασθέντα μετὰ ἐθελοντῶν εἰς Σφακιά τοῦ τμήματος Ρεθύμνου εἰς τὸν ἐπίσης ἐθελοντὴν, διαπρεπῆ στρατιωτικόν, συνταγματάρχην Πᾶνον Κορωναῖον· τοῦ τμήματος Ἡρακλείου εἰς τὸν ἐντόπιον ὄπλαρχηγόν Μιχ. Κόρακαν, ἔμπειρον καὶ ἰκανόν. Ὑπ' αὐτοὺς ἐτέλουν οἱ διάφοροι κατὰ τόπους ἐντόπιοι ὄπλαρχηγοί.

Ἀντιθέτως αἱ κατὰ ξηρὰν τουρκοαιγυπτιακαὶ δυνάμεις ἦσαν ἰσχυρόταται, ὑπερβαίνουσαι τὰς 40.000, ἐνῶ τὸ τουρκικὸν πολεμικόν

ναυτικὸν ἐτέλει ὑπὸ τῆν ἀρχηγίαν τοῦ ἄγγλου πλοιάρχου Χόμπαρτ Πασᾶ, ἀνδρὸς ἰκανωτάτου, κυβερνήσαντος ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὸν τουρκικὸν στόλον.

Ἡ ἐπανάστασις, λόγῳ τῆς μακρᾶς διαρκείας της, ἀπέτέλεσε μέγα οἰκονομικὸν καὶ στρατιωτικὸν πρόβλημα διὰ τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, ἀλλὰ καὶ τραγωδίαν διὰ τὸν ἄμαχον χριστιανικὸν πληθυσμὸν τῆς Κρήτης, καθόσον οἱ ἐπαναστάται δὲν ἠδύναντο νὰ θέσουν ὑπὸ τὸν μόνιμον ἔλεγχον καὶ τὴν κατοχὴν τῶν τὰς πεδινὰς περιοχᾶς τῆς ὑπαίθρου, τὰς ὁποίας κατέστρεφεν οὕτως ὁ ἀντίπαλος. Διὰ τοῦτο ἡ ὑπαίθρος σχεδὸν ἠρημώθη, ἐπειδὴ ὁ μὲν χριστιανικὸς πληθυσμὸς, διὰ νὰ σωθῆ, ἀνῆλθεν ἐπὶ τῶν ὀρέων, ὁ δὲ μουσουλμανικὸς, μὴ ἔχων καὶ αὐτὸς ἀσφάλειαν, εἰσῆλθεν εἰς τὰς ὄχυρωμένας πόλεις.

II. Η ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ – Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Ἡ καταστολὴ τῆς ἐπαναστάσεως ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου εἰς τὸν ἄλβανὸν τὴν καταγωγὴν Μουσταφᾶ Πασᾶν, ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Αἰγύπτου. Οὗτος μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 διώκησε σχεδὸν ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν τὴν νῆσον καὶ ἐβελτίωσε τὴν θέσιν τῶν χριστιανῶν κατοίκων της, συνδεθεὶς δὲ μετὰ ταύτης ἐπωνομάσθη «Γκιριτλῆς» (= Κρητικός). Ὁ Μουσταφᾶ Πασᾶς ἀρχικῶς ἐχρησιμοποίησε τὴν μέθοδον τῶν ὑποσχέσεων, ἀλλ' ἀποτυχὼν ἀπεφάσισε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν βίαν. Προσέβαλε λοιπὸν ἐπιτυχῶς με ὑπερτέρας δυνάμεις τὰς κυριωτέρας ἐστίας τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὸ τμήμα τῶν Χανίων, νικήσας εἰς Βαφὲ τοῦ Ἀποκορώνου τὴν 12 Ὀκτωβρίου (παλ. ἡμ.) τοῦ 1866 τοὺς ὑπὸ τὸν Ζυμβρακάκην ἐπαναστατικούς σχηματισμούς. Εἶτα ἐστράφη κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ τμήματος Ρεθύμνου καὶ περιέζωσε με 15.000 περίπου ἄνδρας καὶ ἀρκετὰ πυροβόλα τὴν Μονὴν Ἀρκαδίου, ἐπαναστατικὸν κέντρον τῆς περιοχῆς ταύτης. Τὴν Μονὴν ὑπερήσπιζον 300 ἔνοπλοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐξ Ἑλλάδος θελοντοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Ἰωάν. Δημακοπούλου, ἐκ Βυτίνης τῆς Ἀρκαδίας καταγομένου. Ἐντὸς ταύτης ὑπῆρχον καὶ 600 γυναικόπαιδα. Ψυχὴ τῶν πολιορκουμένων ἦτο ὁ ἥρωϊκὸς ἠγούμενος τῆς Μονῆς Γαβριήλ (Μαρινάκης). Ἡ Μονὴ ἐπολιορκήθη τὴν 8 Νοεμβρίου (παλ. ἡμ.), δὲν κατέστη δὲ δυνατὸν νὰ λάβῃ βοήθειαν ἀπὸ τὸν Πᾶνον Κορωναῖον.

Παρά ταῦτα οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς ἀπέκρουσαν ὅλας τὰς ἐπιθέσεις τῶν Τουρκοαιγυπτίων κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλὰ τὴν 9 Νοεμβρίου μετεφέρθη ἐκ Ρεθύμνου βαρὺ πυροβόλον, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἐχθρὸς κατέρριψε τὴν δυτικὴν πύλην τῆς καὶ εἰσῆλθεν εἰς αὐτήν, τοῦ ἀγῶνος ἀποκορυφωθέντος. Τότε ἐφρονεύθη καὶ ὁ γενναῖος ἡγούμενος Γαβριήλ. Τὸ τέλος ἐπῆλθε περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου διὰ τῆς ἀνατινάξεως τῆς πυριταποθήκης ὑπὸ τοῦ ἀγωνιστοῦ Κωνσταντ. Γιαμπουδάκη (ἦ, κατὰ τὸ δημοτικὸν ὄνομα, τοῦ ἐξ Ἀνωγειῶν διδασκάλου Ἑμμαν. Σκουλαῖ). Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι, μάχιμοι καὶ γυναικόπαιδα, ἐτάφησαν ὑπὸ τὰ ἐρείπια. Ἀπὸ τοὺς 900 πολιορκουμένους διέφυγον μόνον 3-4, ἠχμαλωτίσθησαν δὲ 114, ἐν οἷς καὶ ὁ φρούραρχος Δημακόπουλος, ὁ ὁποῖος μετὰ ταῦτα ἐξετελέσθη. Πάντες οἱ λοιποὶ εὔρον ἡρωϊκὸν θάνατον. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων ἦσαν 1.500 περίπου νεκροὶ καὶ τραυματίαι.

Τὸ ὄλοκαύτωμα τοῦ Ἀρκαδίου ἀνενέωσε τὰς ἡρωϊκὰς θυσίας τοῦ Σουλίου καὶ τοῦ Μεσολογγίου καὶ κατέστη σύμβολον, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα γονιμοποιοῦν τὴν ἱστορίαν εἰς τὴν μνήμην τῶν λαῶν. Συνεκίνησεν ὅλην τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν εὐγενῆ καὶ φιλελευθέραν ψυχὴν εἰς ὅλον τὸν κόσμον, προεκάλεσε δὲ ἐντονώτατον φιλελληνικὸν ρεῦμα εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀμερικὴν. Ὁ Γάλλος ποιητὴς Βίκτωρ Οὐγκώ καὶ ἰδίως ὁ Ἀμερικανὸς Σαμουήλ Χάου, ὑπερήλικες πλέον, ἐνεθυμήθησαν τὴν φιλελληνικὴν τῶν δρᾶσιν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ τὴν ἐπανάλαβον. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπίσημος Γαλλία ἐτήρησε τότε ἐπὶ τι διάστημα φιλελληνικὴν στάσιν, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος λόγῳ τῆς ἀκάμπτου ἀγγλικῆς πολιτικῆς.

Τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1866 ἡ κυβέρνησις Βούλγαρη, ἐπειδὴ ἐχειρίσθη χλιαρῶς τὸ Κρητικὸν ζήτημα, ἔπεσε καὶ τὴν διεδέχθη κυβέρνησις Κουμουνδούρου με ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν τὸν Χαρίλ. Τρικούπην. Ἡ νέα κυβέρνησις ἐπέδειξεν ἀρκετὸν σθένος καὶ ἐβοήθησεν, ὅσον ἠδύνατο, τοὺς συνεχίζοντας ἡρωϊκῶς τὸν ἀγῶνα Κρήτης ἐπαναστάτας, καίτοι ἡ κατάστασις εἶχε δι' αὐτοὺς ἐπιδεινωθῆ. Οὕτω τὸν μετριοπαθεῖ Μουσταφᾶ Πασᾶν διεδέχθη τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1867 ὁ ἰκανώτερος τότε στρατηγὸς τῆς Αὐτοκρατορίας Κροάτης ἐξωμότης Ὁμερ Πασᾶς, γνωστὸς διὰ τὴν σκληρότητόν.

του, ὁ ὁποῖος ὑπεσχέθη νὰ καταστείλῃ τὴν ἐπανάστασιν διὰ παντὸς τρόπον. Οὗτος πράγματι ἐπέτυχεν ἀρχικῶς νὰ εισέλθῃ εἰς τὴν ἀνατολικὴν Κρήτην, μετὰ ταῦτα δὲ νὰ διασχίζῃ μὲ τὰς δυνάμεις του ὅλην τὴν νῆσον, προβαίνων εἰς φοβερὰς ὠμότητας εἰς βάρος τῶν Χριστιανῶν. Τὴν ἐπανάστασιν ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ καταπνίξῃ.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1867 ἀνεχώρησεν ἐξ Ἑλλάδος διὰ τὴν Εὐρώπην, ἐπισκεφθεὶς ἀλληλοδιαδόχως ἀρκετὰς πρωτευούσας, κατέληξε δὲ εἰς τὴν Ρωσίαν, ὅπου τὸν Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἐτέλεσε τοὺς γάμους του μετὰ τῆς Μεγάλης Δουκίσσης Ὁλγας, ἀνεψιάς τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου Β'. Ἐκεῖθεν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Νοέμβριον. Ἐχων κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο βολιδοσκοπήσει τὰς Εὐρωπαϊκὰς κυβερνήσεις, ἀνέφερον εἰς τὸν Κουμουνδοῦρον ὅτι τὸ διπλωματικὸν ἔδαφος δὲν ἦτο εὐνοϊκὸν διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἑλληνικῶν πόθων καὶ τοῦ συνέστησε νὰ παραιτηθῇ (Δεκέμβριος 1867).

Τὰς διεξαχθείσας ἐκλογὰς τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1868 ἐκέρδισεν ὁ Βούλγαρης, ὁ ὁποῖος σχηματίσας κυβέρνησιν ἤλλαξε τακτικὴν καὶ ἐβοήθει τὴν Κρητικὴν Ἐπανάστασιν.

Αὕτη εἶχεν ἤδη φέρει εἰς δυσχερεστάτην θέσιν τὴν Πύλην, ὥστε ὁ Σουλτᾶνος νὰ προβῇ εἰς παραχωρήσεις πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, διὰ τῶν ὁποίων ἐνέδιδεν εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις των πλὴν τοῦ αἰτήματος τῆς ἐνώσεως («Ὁργανικὸς Νόμος» τοῦ 1867), χωρὶς ὅμως καὶ πάλιν νὰ ὑποκύψουν οἱ Κρήτες.

Ἄλλὰ τὸ 1868 οἱ Τοῦρκοι ἔθεσαν εἰς ἐφαρμογὴν νέαν στρατηγικὴν, συνισταμένην εἰς τὴν κατανομὴν τῶν δυνάμεων των ἐντὸς ὀχυρῶν, ἀνεγερθέντων εἰς τὰ πλεον ἐπικάιρα σημεῖα τῶν παραλιῶν καὶ τῆς ἐνδοχώρας. Οὕτως ἠμπόδιζον τὴν μεταξύ τῶν ἐπαναστατικῶν ομάδων ἐπικοινωνίαν καὶ τὸν ἐφοδιασμὸν τούτων, ἰδίως ἐκ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐξ ἄλλου τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1868 ἡ Πύλη διέκοψε τὰς μετὰ τῆς Ἑλλάδος διπλωματικὰς τῆς σχέσεις κατόπιν τῆς ὑπὸ τοῦ Βούλγαρη ἀπορρίψεως τοῦ Τουρκικοῦ τελεσιγράφου, καθ' ὃ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ὤφειλε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς πᾶσαν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας βοήθειαν. Ἡ βοήθεια αὕτη ἔφθανεν εἰς τὴν Κρήτην ἀρχικῶς δι' ἰστιοφόρων, εἶτα ἀτμοκινήτων πλοίων («Υδρα», «Πανελλήνιον»),

έν τέλει δέ διά πλοίων καταδρομικοῦ τύπου, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν παραγγεληθέντων («Κρήτη», «Ἀρκάδι», «Ἐνωσις»), τὰ ὅποια, διασπῶντα τὸν ἀποκλεισμόν καὶ ἀψηφοῦντα τὰ ὑπὸ τὸν Χόμπαρτ Πασᾶν Ὄθωμανικὰ πολεμικά, ἐκόμιζον εἰς τὴν νῆσον ἐθελοντάς, πολεμεφόδια καὶ τρόφιμα, παρελάμβανον δὲ ἐκεῖθεν καὶ μετέφερον εἰς Ἑλλάδα γυναικόπαιδα καὶ ἀμάχους. Τὰ πλοῖα αὐτά, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ «Ἀρκάδι» καὶ τὸ «Ἐνωσις», ἀνενέωσαν τὰ κατὰ θάλασσαν κατορθώματα τοῦ 1821 καὶ κατέστησαν θρυλικά.

Ἡ διακοπὴ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξύ τῶν δύο κρατῶν ἠνάγκασε τὰς Δυνάμεις νὰ ἐπέμβουν καὶ νὰ ὑποχρεώσουν τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς διασκέψεως τῶν Παρισίων (Ἰανουάριος 1869) νὰ παύσῃ βοηθοῦσα τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Βουλγαρη ἠναγκάσθη τότε νὰ παραιτηθῆ, ἡ διαδεχθεῖσα δὲ αὐτὴν κυβέρνησις τοῦ Θρασυβούλου Ζαΐμη ἀπεδέχθη τὰς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων.

Κατόπιν τούτου ἡ ἐπανάστασις ἠτόνισε καὶ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1869 ἐξέπνευσεν. Ἡ ἀνωμαλία ὅμως δὲν ἔτερματίσθη. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἀκολουθήσασαν σοβαρὰν κρίσιν τοῦ Ἀνατολικοῦ Ζητήματος οἱ Κρηῖτες καὶ πάλιν ἐπανεστάτησαν (1877 - 1878). Τέλος ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων, τῶν Κρητῶν καὶ τῆς Πύλης κατήρτισαν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1878 τὴν «Σύμβασιν τῆς Χαλέπας». Κατ' αὐτὴν καθιερώθη Βουλὴ, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀνεγνωρίσθη ὡς ἐπίσημος ἐντὸς αὐτῆς καὶ εἰς τὰ δικαστήρια, συνεκροτήθη Χωροφυλακὴ ἐξ ἐγγχωρίων ἀνδρῶν καὶ ἀξιωματικῶν καὶ ἀπεφασίσθη ὁ διορισμὸς χριστιανοῦ διοικητοῦ, ὁ ὅποιος ἔπρεπε νὰ εἶναι ὀθωμανὸς ὑπῆκοος.

Ἡ Βουλγαρικὴ ἐξαρχία

Ἀπὸ ὅλους τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς οἱ Βούλγαροι ἀφυπνίσθησαν τελευταῖοι. Ἀκόμη καὶ ἡ ὕπαρξις τῶν Βουλγάρων ἠγνοεῖτο ἐπὶ μακρόν, διότι οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν ἔκαμνον διάκρισιν αὐτῶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους χριστιανοὺς τῆς περιοχῆς ταύτης. Οἱ Ρῶσοι πρῶτοι ἀνεκάλυψαν αὐτούς, ὅταν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν

του 1828 - 1829 διήλθον διὰ τῆς χώρας των. Ἐκτοτε ἤρχισαν οἱ Βούλγαροι κινούμενοι ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν Ρώσων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχον ἐγχωρίους ἀρχηγούς, καθόσον καὶ αὐτοὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἀρχηγοὶ των ἦσαν Ἕλληνες, ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς ἐθνικῆς ἀφυπνίσεως παρουσιάσθη ὡς προσπάθεια νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν Κλῆρον. Διὰ τοῦτο ἤλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὸ Ὁρθόδοξον Πατριαρχεῖον τῆς Κων/πόλεως, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποίου ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς ἡ Βουλγαρία.

Οἱ Βούλγαροι ἀπήτησαν τὸν διορισμὸν βουλγάρων ἐπισκόπων, πρώτη δὲ ἐπιτυχία τῆς προσπάθειάς των ἦτο ἡ ἀνέγερσις βουλγαρικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Κων/πολιν (1848). Συγχρόνως ἔπαυσαν νὰ μνημονεύουν τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου εἰς τὰς ἐκκλησίας των. Ἡ Πύλη ἐκθύμως ὑπεστήριξε τὸν ἀποχωρισμὸν τῶν Βουλγάρων ἐκ τοῦ Πατριαρχείου, διότι ἡ παλαιὰ ἔχθρα τῶν Τούρκων καὶ Ἑλλήνων εἶχεν ἐνταθῆ ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Κρητῶν. Ἠκολούθησε λοιπὸν τὴν συμβουλήν τοῦ ὀνομαστοῦ τότε βεζύρου **Φουὰτ** πασᾶ, ὅστις εἶχε συστήσει τὴν ἀπομόνωσιν τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν ἄλλων χριστιανῶν καὶ τὸν χωρισμὸν τῆς Βουλγαρίας, ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὁ ἐν Κων/πόλει τότε πρεσβευτὴς τῆς Ρωσίας Ἰγνάτιεφ, ἐκ τῶν ἡγετῶν τῆς πανσλαβιστικῆς κινήσεως, συνηγόρησεν ὑπὲρ τῆς ιδρύσεως ἰδίας βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας.

Τὴν 27 Φεβρουαρίου 1870 διὰ φερμανίου ιδρύθη ἡ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία, ὡς ἀπεκλήθη, περιλαμβάνουσα ὅλον τὸ βιλαέτιον τοῦ Δουνάβεως. Τὸ φερμανιον ὥριζεν ὅτι καὶ ἄλλαι περιοχαὶ ἐδικαιοῦντο νὰ ὑπαχθοῦν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Ἐξάρχου, ἂν ἐπεθύμουν τοῦτο τὰ δύο τρίτα τῶν κατοίκων των. Ὁ Πατριάρχης, βλέπων ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἴδρυσιν τῆς Ἐξαρχίας, ἀφώρισε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1872 τοὺς Βουλγάρους καὶ τὸν Κλῆρον των ὡς σχισματικούς. Ἀπὸ ἐκείνης τῆς ὥρας ἐκηρύχθη ἀμείλικτος πόλεμος μεταξὺ πατριαρχικῶν καὶ ἐξαρχικῶν. Ὁ Ἐξάρχος ἠδρευεν ἐπιδεικτικῶς εἰς τὴν Κων/πολιν, θέλων οὕτω νὰ δείξῃ ὅτι ἔχει τὴν πνευματικὴν ἐξουσίαν τῶν ἀλυτρώτων Βουλγάρων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Τούρκοι μετενόησαν, ἐπειδὴ ταχέως κατενόησαν ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ χειραφέτησις τῶν Βουλγάρων ἦτο τὸ προοίμιον τῆς πολιτικῆς των ἀνεξαρτησίας.

Ἡ Ρουμανία καὶ ἡ Σερβία ἡγεμονίαι

Ἡ συνθήκη τῶν Παρισίων (1856) ἔθετε τὰς δύο παραδουναβίους ἡγεμονίας ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Δυνάμεων καὶ ὑπεχρέωεν αὐτὰς νὰ εἰσαγάγουν τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἤθελον νὰ ἐνωθοῦν εἰς ἓν κράτος, διότι ἀνῆκον εἰς μίαν φυλὴν καὶ ὠμίλου τὴν αὐτὴν γλῶσσαν. Προσέκρουσαν ὅμως εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν τῆς Αὐστρίας, ἡ ὁποία, ἔχουσα ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τῆς ρουμανικοῦ πληθυσμοῦ, δὲν ἤθελε τὸν σχηματισμὸν ἐνιαίου ρουμανικοῦ κράτους. Τὸ 1859 οἱ Μολδοβλάχοι ἐξέλεξαν κοινὸν ὀσποδάρων τὸν **Κούζαν** καὶ μετὰ δύοἔτη ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ δεχθῆ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἡγεμονιῶν. Ἐκτοτε μόνον ἑλαφρὸς ἐτήσιος φόρος 900 χιλ. φρ. ἔμενεν ὡς σημεῖον ἐξαρτήσεως ἀπὸ τοῦ Σουλτάνου.

Τὸ 1866 ὁ Κούζας ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ, ἐξελέγη δὲ κληρονομικὸς ἡγεμὼν διὰ δημοψηφίσματος ὁ Γερμανὸς πρίγκιψ Κάρολος Χοεντζόλλερν.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀνεγνωρίσθη καὶ ἡ Σερβία ὡς ἡγεμονία. Εἰς αὐτὴν ἐπάλαιον πάντοτε αἱ δύο ἐγχώριοι δυναστεῖαι τῶν **Ὀμπρένοβιτς** καὶ **Καραγεώργεβιτς**. Αὐταὶ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1839 εἶχον ἀλλάξει τρεῖς φορές. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας τῶν Ὀμπρένοβιτς, Μιλὸς, ἀνακληθεὶς εἰς τὸν θρόνον (1858), ἀνεδείχθη εἰς τῶν διπλωματικωτάτων ἀνδρῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ ἔλαβε τὸ στέμμα τοῦ ἡγεμόνος παρὰ τῆς Σερβικῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα ὁ τουρκικὸς στρατὸς τῶν φρουρίων ἠναγκάσθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Σερβίαν.

Τὰς δύο νέας ἡγεμονίας ὑπεστήριξεν ὁ Ναπολέων Γ', ὁ ὁποῖος ἦτο πιστὸς εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἐθνοτήτων καὶ εἶχε μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν Βαλκανικὴν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Ἡ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος 1877-1878

Ἀφορμὴν εἰς νέον ρωσοτουρκικὸν πόλεμον καὶ εἰς νέαν μεγάλην κρίσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἔδωσαν αἱ ταραχαὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1875 αἱ δύο δυτικώταται ἐπαρχίαι τοῦ Σουλτάνου, ἡ Ἐρζεγοβίνη καὶ ἡ Βοσνία, ἐπειδὴ ἐπιέζοντο ἀπὸ μακροῦ

ἀπὸ τὰς αὐθαιρεσίας τῶν μωαμεθανῶν μπέηδων καὶ τοὺς δυσβαστάκτους φόρους, ἐπανεστάτησαν καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Σερβίας. Ὅταν δὲ ἡ ἐπανάστασις μετεδόθη (Ἀπρίλιος 1876) εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὁ Σουλτᾶνος ἐδοκίμασε νὰ καταστείλῃ τὸ κίνημα δι' ἀγρίων σφαγῶν καὶ ἐρημώσεων. Ἐξαπέλυσε κατὰ τῶν βουλγάρων χωρικῶν στίφη ἀτάκτων, τῶν καλουμένων «**βασι-βουζούκων**», τὰ ὁποῖα ἐντὸς μηνὸς κατεκρεούργησαν 12 χιλ. χριστιανούς. Αἰσθησιν ἐπροξένησαν ἰδίως αἱ **σφαγαὶ τοῦ Βατάκ**, βουλγαρικοῦ χωρίου εἰς τὰς βορείας ὑπωρείας τῆς Ροδόπης. Αἱ «**Βουλγαρικαὶ ὁμότητες**», ὅπως ὠνομάσθησαν αἱ φρικαλεότητες ἐκεῖναι ὑπὸ τοῦ ἄγγλου πολιτικοῦ Γλάδστωνος, ἐξήγειραν μεγάλην ἀγανάκτησιν εἰς τὴν Εὐρώπην. Ἐν τῷ μεταξύ αἱ ταραχαὶ παρέσυραν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας τὰς δύο χριστιανικὰς ἡγεμονίας, τὴν Σερβίαν καὶ τὸ Μαυροβούνιον (Ἰούνιος 1876), τὸν ὁποῖον μετὰ τινὰς μῆνας αἱ Δυνάμεις ἐσταμάτησαν διὰ τῆς ἐπιβολῆς ἀνακωχῆς.

Εἰς τὴν Κων/πολιν ἐξεθρονίσθη ὁ σουλτᾶνος Ἄβδουλ Ἀζίζ (1861 - 1876) καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἄβδουλ Χαμίτ Β' (1876 - 1908). Ἐν τῷ μεταξύ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1876 συνῆλθεν εἰς Κων/πολιν ἡ «Συνδιάσκεψις τῶν Πρεσβευτῶν», ἡ ὁποία ἀπεφάσισε τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἐρζεγοβίνης, τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Βουλγαρίας, περιλαμβανούσης ὅμως καὶ περιοχὰς ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος διεκδικουμένας. Τότε οἱ Τοῦρκοι, διὰ νὰ προλάβουν τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἐπέμβασιν, ἐσκηνοθέτησαν τὸ **Σύνταγμα** τοῦ 1876, τὸ ὁποῖον καθίστα περιττὰς τὰς μεταρρυθμίσεις, ἐπειδὴ ἐχάριζεν εἰς ὅλους γενικῶς τοὺς κατοίκους ἐλευθερίαν, ἀσφάλειαν καὶ ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς εὐνομίας. Ὁ Σουλτᾶνος διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τούτου εἶχε χρησιμοποιήσει τὸν περίφημον Μιδάτ πασᾶν, ἕνα τῶν ἐξοχωτέρων ἀνδρῶν τῆς Τουρκίας, ἡγέτην τῶν ὀλίγων Τούρκων φιλελευθέρων καὶ μεταρρυθμιστῶν, εἰς τὸν ὁποῖον οἱ Νεότουρκοι ἀνάγουν τὴν ἀρχὴν των. Εὐθύς κατόπιν, ἐννοεῖται, ὁ Σουλτᾶνος διέλυσε τὴν βουλὴν καὶ κατεδίωξε τὸν Μιδάτ, ὁ ὁποῖος ἐξωρίσθη. Τοιοῦτοτρόπως ἐνέπαιξε τοὺς Εὐρωπαίους.

Ἡ Ρωσία, μὴ ἀνεχθεῖσα τὸν τουρκικὸν ἐμπαιγμὸν, ἀπεφάσισε νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας (Ἀπρίλιος 1877)

Ὁ Ρωσικὸς στρατὸς ἐνίκησε τοὺς Τούρκους καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν (μέτωπον Καυκάσου) καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅπου διαβάς τὸν Δούναβιν, ἀφοῦ προηγουμένως διέσχισε τὴν Ρουμανίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Σοβαρὸν περισπασμὸν διὰ τοὺς Ρώσους ἐδημιούργησεν ὁ τοῦρκος στρατηγὸς **Ὁσμὰν πασᾶς** εἰς τὴν Πλεύναν, ἡ ὁποία ἀντέστη ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1877. Ἡ Βουλγαρία τελικῶς κατελήφθη καὶ ὁ ρωσικὸς στρατὸς, διελθὼν τὸν ΑἼμον, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀδριανούπολιν (Ἰανουάριος 1878). Τότε ἐφάνη ὅτι ἡ Τουρκία ἐπιπτεν ἀβοήθητος. Ἦδη αἱ φάλαγγες τῶν Ρώσων ἐβάδιζον κατὰ τῆς Κων/πόλεως καὶ ὁ ἀρχιστράτηγός των **Μέγας δούξ Νικόλαος**, ἀδελφὸς τοῦ τσάρου Ἀλεξάνδρου Β', ἔστησε τὸ στρατηγεῖον του εἰς τὸν Ἅγιον Στέφανον, ἐγγὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ἀμέσως ὁ ἀγγλικὸς στόλος, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ὑπὸ τῶν Ρώσων κατάληψιν τῆς, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Προποντίδα, ἐνῶ αἱ ἀγορεύσεις εἰς τὴν ἀγγλικὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων ἐδείκνυσαν ὡς ἐπικείμενον τὸν ἀγγλορωσικὸν πόλεμον.

Ἡ μεγάλη κρίσις εἰς τὰ Βαλκάνια κατέλαβεν ἀπροετοίμαστον τὴν Ἑλλάδα καὶ κατατριβομένην εἰς τὰ μικροκομματικά. Αἱ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς κρίσεως μέχρι τοῦ Μαΐου τοῦ 1877 τρεῖς ἑλληνικαὶ κυβερνήσεις, πειθόμεναι εἰς τὰς ἀγγλικὰς συμβουλὰς ἐκράτουν τὴν Ἑλλάδα οὐδετέραν. Ἄλλ' ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία ἐτρώθη, διότι οἱ Σλαῦοι ἔλυον ὀριστικῶς τὸ ἀνατολικὸν πρόβλημα, χωρὶς νὰ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν τὸν **ἑλληνικὸν παράγοντα**. Πρὸς στιγμὴν ἐφάνη ὅτι ἐσίγησαν τὰ κομματικά πάθη καὶ ἐσχηματίσθη **«Οἰκουμηνικὴ Κυβέρνησις»** ὑπὸ τὸν γηραιὸν Κανάρην ὡς σύμβολον ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ τὸν Τρικούπην ὡς ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν. Αὕτη δηλαδὴ περιελάμβανεν ὡς μέλη τῆς ὅλους τοὺς πολιτικούς ἀρχηγούς, ἐξ οὗ καὶ ἡ τὸ πρῶτον ἐμφανισθεῖσα τοιαύτη ὀνομασία τῆς. Ἄλλ' ἡ Οἰκουμηνικὴ ἀπέτυχε λόγῳ ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων καὶ ἡ κυβέρνησις, ἡ ὁποία ἐσχηματίσθη ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1878, προσεπάθησε νὰ κινήσῃ ἐπαναστάσεις εἰς τὴν Κρήτην, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Μακεδονίαν, νότιον καὶ δυτικὴν, ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν **Θεόδωρος Δηλιγιάννης** ἐδήλωσεν ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ διὰ στρατοῦ τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας, διὰ νὰ προστατεύσῃ τοὺς Χριστιανοὺς κατοικοὺς των ἀπὸ τὰς βίαιοπραγίας

τῶν Μουσουλμάνων. Ἑλληνικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σκαρλᾶτον Σοῦτσον εἰσῆλθεν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ Δομοκοῦ, τὸν ὁποῖον καὶ κατέλαβεν. Εἶχε κινηθῆ ὅμως πολὺ ἀργά, διότι ἐν τῷ μεταξύ ἐπῆλθεν ἡ ἀνακωχὴ Ρώσων καὶ Τούρκων, ἡ ὁποία ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν ἑλληνικὴν εἰσβολήν. Τοιουτοτρόπως ἡ Ἑλλάς ἔμεινε οὐσιαστικῶς οὐδετέρα μέχρι τέλους καὶ ἡ κυβέρνησις ἐθεώρησεν ἐπιτυχίαν τὸ ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν τὴν ἀόριστον ὑπόσχεσιν, ὅτι δὲν θὰ παραγνωρισθοῦν τελικῶς τὰ δίκαιά της. Ὁ ἀγὼν ὅμως συνεχίσθη διὰ τῆς ἐπί τινας εἰσέτι μῆνας ἐξακολουθήσεως τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων εἰς τὰς προαναφερθείσας περιοχάς, καταπνιγόντων τελικῶς ὑπὸ τῶν τουρκικῶν δυνάμεων.

Αἱ συνθήκαι τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ τοῦ Βερολίνου

Οἱ νικηταὶ Ρῶσοι ἐπέβαλον τοὺς ὅρους των. Ἡ **Συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου** (3 Μαρτίου 1878), τὴν ὁποίαν ὑπηγόρευσαν εἰς τὸν Σουλτᾶνον, ἔλυε τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα ὑπὲρ τῶν Σλαύων. Τὸ σημαντικώτερον ἦτο ὅτι δι' αὐτῆς ἐδημιουργεῖτο μεγάλη Βουλγαρία μὲ διέξοδον εἰς τὸν Εὐξείνιον καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ πρὸς δυσμὰς σύνορα τὰς λίμνας Ἀχρίδος καὶ Πρέσπας. Αὕτη δηλαδὴ περιελάμβανε ὅλην τὴν Μακεδονίαν, ὡς γεωγραφικὸν ὅρον νοομένην, πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης, διὰ τὴν ὁποίαν εἶχε βλέψεις ἡ Αὐστρία, τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῆς περιοχῆς τῆς Κοζάνης, καὶ ὅλην τὴν Θράκην, πλὴν τῆς περιοχῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ Σερβία ἀνεκηρύσσεται ἀνεξάρτητον βασιλείον, ὡς καὶ ἡ Ρουμανία, ἐμεγενθύνετο δὲ πρὸς νότον, λαμβάνουσα τὴν ἐπαρχίαν τῆς Νίσης, καὶ πρὸς δυσμὰς, ὥστε νὰ συνορεύη μὲ τὸ Μαυροβούνιον, τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἐμεγενθύνετο διὰ τῆς προσαρτήσεως ἀλβανικῶν ἐδαφῶν. Ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἡ συνθήκη ἀπλῶς προέβλεπε τὴν πιστὴν ἐφαρμογὴν τοῦ «Ὄργανικοῦ Νόμου» εἰς τὴν Κρήτην.

Ἄλλ' ἡ συνθήκη τοῦ Ἀγίου Στεφάνου ἐθεωρήθη ὑφ' ὄλων ὡς ἔργον βίας. Ἰδίως ἡ Ἀγγλία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῆ τὴν ρωσικὴν λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος. Ἐπίσης καὶ ἡ Αὐστρία εἶδεν αὐτὴν μὲ δυσφορίαν, ἐκίνητοποίησε τὰς δυνάμεις της καὶ ἐφάνη πρὸς στιγμὴν, ὅτι ἐπίκειται σύγκρουσις Ρωσίας καὶ Ἀγγλίας, ὑποστηριζομένης ὑπὸ τῆς Αὐστρίας. Ἐμεσολάβησεν ὅμως ἡ Γερ-

μανία και αἱ ἀντίπαλοι Δυνάμεις ἐδέχθησαν νὰ λύσουν τὴν διαφορὰν τῶν εἰρηνικῶς. Τοῦτο ἦτο εὐτύχημα διὰ τὴν Ἑλλάδα, τὰ ἔθνικὰ ὄνειρα τῆς ὁποίας διὰ τῆς συνθήκης ταύτης κυριολεκτικῶς ἐθάπτοντο.

Τὴν 13 Ἰουνίου 1878 συνῆλθεν ἡ σπουδαιοτάτη διὰ τὰ ἀνατολικά ζητήματα Συνδιάσκεψις τοῦ Βερολίνου, ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Βίσμαρκ. Τὸ συνέδριον ἐχάραξε τὸν νέον χάρτην τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ὁ ὁποῖος κατὰ τύπους τουλάχιστον διετηρήθη ἐπὶ τριάκοντα τέσσαρα ἔτη. Ἀντὶ «Μεγάλης Βουλγαρίας» ἰδρῦθη μικρὰ «αὐτόνομος καὶ φόρου ὑποτελής ἡγεμονία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου», ἡ ὁποία εἶχε σύνορα τὸν Δούναβιν, τὸν Αἴμον, τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ τὴν Σερβίαν. Νοτίως τοῦ Αἴμου ἰδρῦθη δεύτερον βουλγαρικὸν κράτος, ἡ αὐτόνομος ἐπαρχία «Ἀνατολικὴ Ρωμυλία», ὑπὸ τὴν ἄμεσον πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἀρχὴν τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ διοικουμένη ὑπὸ χριστιανοῦ διοικητοῦ. Ἡ Βοσνία καὶ ἡ Ἑρζεγοβίνη παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Αὐστρίαν ὑπὸ τύπον προσωρινῆς κατοχῆς καὶ χωρὶς ν' ἀφαιρεθῶν τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα τοῦ Σουλτάνου. Εἰς τὴν Ρωσίαν ἐδόθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ λιμὴν τοῦ Βατούμ, τὸ φρούριον τοῦ Κάρς καὶ ἐδάφη τινὰ τῆς τουρκικῆς Ἀρμενίας. Ἡ Ρουμανία ἡδίκηθη, διότι παρεχωρήθη εἰς τὴν Ρωσίαν ἡ Νότιος Βεσσαραβία, ἡ ὁποία ἦτο ἱστορικῶς καὶ ἔθνολογικῶς ρουμανικὴ. Εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἐδόθη ἡ Δοβρουτσά, κατοικουμένη ὅμως ὑπὸ Βουλγάρων, Τούρκων καὶ Τατάρων. Διὰ τὴν Σερβίαν καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἴσχυσαν σχεδὸν αἱ ἀποφάσεις τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγ. Στεφάνου. Ἡ Ρουμανία, ἡ Σερβία καὶ τὸ Μαυροβούνιον ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἀνεξάρτητα βασιλεία. Ἡ Ἑλλὰς δὲν μετέσχε τοῦ συνεδρίου. Παρηκολούθησε μόνον τὰς ἐργασίας του δι' ἀντιπροσωπείας, ἐχούσης ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Θεόδ. Δηλιγιάννην, καὶ ἐξέθεσε τὰς διεκδικήσεις της. Τὸ συνέδριον διὰ θερμῆς συνηγορίας τῆς Γαλλίας ἐπέδicasεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. Δὲν ἐπρόκειτο ὅμως περὶ ὄρου ὑποχρεωτικοῦ διὰ τὴν Τουρκίαν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ ἐκφράσεως εὐχῆς, ἀφήνετο δὲ ἡ πραγματοποίησις εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ἐνδιαφερομένων συνεννοήσεις καὶ εἰς τὴν δυνατότητα νὰ ἐπικαλεσθῶν τὴν μεσολάβησιν τῶν Δυνάμεων ἐν περιπτώσει διαφωνίας. Ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου ὑπεγράφη τὴν 13 Ἰουλίου

1878. Διαρκούντος τοῦ συνεδρίου ἀνεκοινώθη ἡ ὑπογραφή συμβάσεως μεταξύ Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Σουλτᾶνος παρέδιδεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὡς «στρατιωτικὸν σταθμὸν καὶ ἐπὶ πληρωμῇ ἔτησιου φόρου» τὴν νῆσον Κύπρον, ὡς ἀμοιβὴν τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς συνθήκης τοῦ Ἀγ. Στεφάνου, ἡ δὲ Ἀγγλία ἀνελάμβανε νὰ προστάτευσῃ τὰς ἀσιατικὰς κτήσεις τῆς Τουρκίας ἔναντι τῆς Ρωσίας.

Ἀποτελέσματα συνθήκης Βερολίνου

Ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου ἐθεωρήθη ὡς μεγάλη ἐπιτυχία τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας, ὁ δὲ πρωθυπουργὸς Ντισραέλι ἐπέστρεψε θριαμβεύων ἐκ Βερολίνου, ἡ βουλή ἐπευφήμησεν αὐτὸν καὶ ἡ βασίλισσα Βικτωρία τοῦ ἀπένευμεν τὸ ἀξίωμα τοῦ κόμητος Μπήκονσφιλντ (Beaconsfield). Οἱ Ἕλληνες ηὐλόγησαν τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγγλοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Σώλσβαρν, διότι εἶχε καταλύσει τὴν συνθήκην τοῦ Ἀγίου Στεφάνου καὶ μεγάλη ἦτο ἡ ἀνακούφισις εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι ἡ Μακεδονία διέφυγε τὴν βουλγαρικὴν κυριαρχίαν. Ἡ αὐστριακὴ διοίκησις ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίῃ μετέβαλε τὰς δύο ταύτας ἀγρίας ἐπαρχίας εἰς περιοχὴν πολιτισμένην, μολονότι οἱ ὑπήκοοι δὲν ἠγάπησαν τοὺς ἐκπολιτιστάς. Οἱ Σέρβοι ὅμως μεγαλοιδεᾶται ἐθεώρησαν ὡς ἀνοσιούργημα τὴν ἀπόσπασιν τῶν σερβικῶν ἐκείνων ἐδαφῶν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας. Πλὴν τούτων μέγα μέρος χριστιανῶν παρέμεινεν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν, οὐδεὶς δὲ ἐκ τῶν χριστιανικῶν λαῶν εἶχεν ἐπιτύχει πλήρη ἐθνικὴν ἐνότητα. Μέγιστον ἐλάττωμα τῆς συνθήκης ἦτο ἡ παραχώρησις τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης εἰς τὴν Αὐστρίαν, διὰ τῆς ὁποίας αὕτη καθίστατο Βαλκανικὴ δύναμις καὶ ἔστρεφε τὸ βλέμμα πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην.

Διὰ ταῦτα ἡ συνθήκη τοῦ Βερολίνου ἐθεωρήθη ὡς προσωρινὸν καθεστῶς. Αὐταὶ δὲ αἱ ὑπογράψασαι ταύτην Δυνάμεις τὴν παρέβησαν, ὡς αἰεὶ ἐδόθη εὐκαιρία. Πρώτη ἡ Τουρκία ἐδυστρόπησε νὰ παραχωρήσῃ τὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδικασθέντα ἑδάφη, ἐκμεταλλευσομένη τὴν ἀδυναμίαν τῆς. Ἀλλ' ὅμως ἐσήμεινε σημαντικὴν πρόοδον τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος, διότι καθιέρου τὸ δόγμα ἡ **Βαλκανικὴ διὰ τοὺς Βαλκανίους.**

II. Τὰ βαλκανικὰ κράτη ἀπὸ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου μέχρι τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου

Προσάρτησις τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας

Μετὰ πολλὰς προστριβὰς καὶ διὰ τῆς παρεμβάσεως τῶν Δυνάμεων παρεχωρήθη ἡ Θεσσαλία, πλὴν τοῦ διαμερίσματος τῆς Ἐλασσόνας, καὶ ἡ νοτιοανατολικὴ Ἡπειρος μὲ τὴν Ἄρταν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου εἰς τὴν Ἑλλάδα (20 Ἰουνίου 1881, παλ. ἡμ.). Μετὰ τέσσαρα ἔτη, μόλις δηλαδὴ εἶχον περάσει ἐπτὰ ἔτη ἀπὸ τῆς Βερολινείου συνθήκης, ἡ Βουλγαρία προσήρτησε πραξικοπηματικῶς τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλίαν (Σεπτέμβριος 1885), θέσασα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῆς τὸν ἄξιον λόγου ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς περιοχῆς ταύτης. Τὸ πραξικόπημα ἀπεκλήθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων «Ἐνωσις τῶν δύο Βουλγαριῶν». Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ Βουλγαρικὴ ἡγεμονία εἶχε δεῖξει σημεῖα ζωῆς καὶ προόδου. Συγχρόνως ἔγινε σημαντικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς, διότι ἐσχηματίσθη ἀντιρωσικὸν ρεῦμα. Ὁ πρῶτος ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας Ἀλέξανδρος Βάττενπεργκ (Battenberg), υἱὸς τοῦ πρίγκιπος τῆς Ἑσσης καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Τσάρου, ἠκολούθησε τὸ ρεῦμα τοῦτο καὶ ἐξωθούμενος ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς Σοβράνιε (Βουλῆς) Σταμπούλωφ εἰσῆλθεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν Φιλιππούπολιν. Ὁ Τσάρος κατελήφθη ὑπὸ τοιαύτης ἀγανακτήσεως, ὥστε διέγραψε τὸν ἀνεψιὸν του ἐκ τοῦ καταλόγου τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ καὶ ἀνεκάλεσεν ἐκ Βουλγαρίας τοὺς ρώσους ἀξιωματικούς. Ἀλλὰ τὸ βουλγαρικὸν κίνημα ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ ἰδίως ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, διότι ἐν τῷ μεταξύ εἶχε μεταστραφῆ σημαντικῶς ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ. Οἱ ἄγγλοι διπλωμάται δηλαδὴ παρετήρησαν ὅτι ἡ Βουλγαρία δὲν εἶχε διάθεσιν νὰ γίνῃ ἐπαρχία ἢ ὄρμητήριον τῆς Ρωσίας καὶ ὅτι τὸ ἀσφαλέστερον μέσον νὰ ἀποκλείσουν τὴν Ρωσίαν ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου ἦτο νὰ σχηματίσουν ἰσχυρὰν Βουλγαρίαν. Διὰ τοῦτο ὁ Σουλτᾶνος κατὰ συμβουλήν τῆς Ἀγγλίας, περιωρίσθη εἰς διαμαρτυρίαν μόνον διὰ τὸ πραξικόπημα, χωρὶς νὰ καταφύγῃ εἰς τὰ ὄπλα.

Βιαιότερον ἐξηγέρθησαν οἱ δύο ἀντίπαλοι τῆς Βουλγαρίας, ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἑλλάς. Ὁ βασιλεὺς τῆς Σερβίας Μιλοš ἐδήλωσεν ὅτι θὰ ἐβιάδιζε κατὰ τῆς Σόφιας, διότι διεταράσσετο ἡ ἀποκατα-

σταθεῖσα διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἰσορροπία εἰς τὴν χερσονήσον τοῦ Αἴμου, καὶ τὴν 2 Νοεμβρίου 1885 (παλ. ἡμ.) ἤρχισαν αἱ συγκρούσεις. Κατ' ἀρχὰς οἱ Σέρβοι εἰσῆλθον εἰς τὸ Βουλγαρικὸν ἔδαφος καὶ οἱ Βούλγαροι ἐθορυβήθησαν, ἀλλ' ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς ἐνίκησε τοὺς Σέρβους παρὰ τὴν Σλίβνιτσαν, ὄχι μακρὰν τῆς Σόφιας, μετὰ τριήμερον μάχην, εἰσελθὼν ἀκολούθως εἰς τὸ σερβικὸν ἔδαφος. Ὁ πόλεμος ἐπερατώθη μετὰ 14 ἡμέρας τῇ ἐπεμβάσει τῆς Αὐστρίας καὶ τὸ πρῶν καθεστῶς ἐπανῆλθεν, ἀλλ' ἡ νέα ἡγεμονία ἀπέκτησεν αἶγλην. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ τότε πρωθυπουργὸς Θεόδωρος Δηλιγιάννης ἐξέδωκε **πατριωτικὸν δάνειον** ἐκ 300 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἐκάλεσε δύο ἡλικίας καὶ παρεκίνησε τὸν λαὸν εἰς διαδηλώσεις, ζητῶν τὴν ὑπόλοιπον Θεσσαλίαν, τὴν νότιον Μακεδονίαν μέχρι τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ τὴν ὑπόλοιπον Ἠπειρον (Ἰωάννινα καὶ Πρέβεζαν) χάριν ἀποκαταστάσεως τῆς ἰσορροπίας μεταξὺ τῶν διαφόρων φυλῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ἄλλ' αἱ Δυνάμεις, πλὴν τῆς Γαλλίας, ἀπέκλεισαν τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος (Ἀπρίλιος 1886), ἐνῶ τὸν Μάϊον ἔγιναν συγκρούσεις καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν συνόρων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων. Ὁ Δηλιγιάννης ἐν τέλει ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ καὶ ὁ Τρικούπης ἐλθὼν εἰς τὴν ἀρχὴν διέταξε τὴν ἀποστράτευσιν. Ἡ βραχεῖα αὕτη κρίσις ἐβάρυνε τὴν Ἑλλάδα δι' 95 ἑκατομ. δραχμῶν.

Ἡ Κυβέρνησις Τρικούπη

Τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἔτους 1886 ἐπηκολούθησε σχετικῶς μακρὰ περίοδος ἡσυχίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὰ τέσσαρα ἐπόμενα ἔτη ἐκυβέρνησεν ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, ὁ ὁποῖος ἔστρεψε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν εἰρηνικῶν ἔργων. Ἀνεδείχθη ὁ πρῶτος ἄξιος λόγου πολιτικὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐπιβαλλόμενος διὰ τοῦ ἥθους καὶ τοῦ λόγου. Ἀποβλέπων εἰς ἀπωτέρους σκοπούς, ἐπεχείρησε νὰ διοργανώσῃ τὴν Ἑλλάδα οἰκονομικῶς καὶ νὰ εἰσαγάγῃ τὸν τεχνικὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Χαρίλαος Τρικούπης (1832 - 1896) ἐγεννήθη εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ ἱστοριογράφου καὶ πολιτικοῦ τῆς ἐπαναστάσεως Σπυρ. Τρικούπη. Μήτηρ του ἦτο ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου. Ἔτυχεν ἐπιμελεστάτης ἀνατροφῆς καὶ παιδείας,

Χαρίλαος Τρικούπης.

κός του αντίπαλος Θεόδωρος Δηλιγιάννης, ηγέτης της συντηρητικής τάξεως, ήτο δημοφιλής, διότι έκολάκευε τὰς αδυναμίας και τὰ πάθη τοῦ ὄχλου. Διὰ τοῦτο ὁ Δηλιγιάννης συνήθως ἐπετύχχανε κατὰ τὰς ἐκλογάς, ἐνῶ ὁ Τρικούπης ἐκαλεῖτο σχεδόν πάντοτε, διὰ νὰ περισώσει τὴν κατάστασιν, ὅταν ἐκεῖνος ἐξώθει τὰ πράγματα εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Ὁ Τρικούπης, διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς κρατικές δαπάνας, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιβάλῃ βαρεῖς φόρους και ἐν τέλει ἐκήρυξε πτώχευσιν τῆς χώρας (Δεκέμβριος 1893). Ὡς ἐκ τούτου κατὰ τὰς ἐκλογάς τοῦ 1895 ὑπέστη μεγάλην πολιτικὴν ἤτταν, μὴ ἐκλεγείσιν οὔτε βουλευτής. Δι' αὐτὸ ἀπεσύρθη ὀριστικῶς τῆς πολιτικῆς και μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν εἰς τὰς Κάννας τῆς Γαλλίας. Ὁ Τρικούπης εἶχεν ἰσχυρὰν θέλησιν, διάνοιαν φωτεινὴν, γνώσεις εὐρυτάτας και εἶναι ἀναμφιβόλως μία ἐκ τῶν ἐπιβλητικωτάτων προσωπικοτήτων τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

σπουδάσας νομικά εἰς Παρισίους. Βραδύτερον εἰργάσθη ὡς ἀκόλουθος και γραμματεὺς τῆς ἐν Λονδίῳ ἐλληνικῆς πρεσβείας, τὴν ὁποίαν διηύθυνε τότε ὁ πατήρ του. Ὁ Τρικούπης προσεπάθησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν παρ' ἡμῖν κοινοβουλευτικὴν ζωὴν και νὰ ἐξυψώσῃ τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς πρωτογόνου καταστάσεως εἰς χώραν εὐρωπαϊκὴν. Τοῦτο θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ τῆς δημιουργίας χρηστῆς διοικήσεως, τῆς ἀναπτύξεως τῆς συγκοινωνίας και τῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν τοῦ τόπου και τῆς ἐνισχύσεως τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Ἄλλ' οὐδέποτε ἀπέκτησε δημοτικότητα, ἐνῶ ὁ πολιτι-

Ὁ Τρικούπης ἐπεξέτεινε τὸ δίκτυον τῶν σιδηροδρόμων, κατεσκεύασεν ὁδοὺς καὶ λιμένας, ἀπεξήρανε ἔλη καὶ ἐπροστάτευσε τὴν ἀγροτικὴν τάξιν ἀπὸ τὴν τοκογλυφίαν. Ἐπίσης ἐνίσχυσε τὸν στρατὸν καὶ τὸ ναυτικὸν διὰ τῆς προσκλήσεως γαλλικῆς στρατιωτικῆς ἐκπαιδευτικῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς ἀγορᾶς τριῶν θωρηκτῶν.

Αἱ νεώτεραι γενεαὶ διετήρησαν ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησίν του ὡς μεγάλου πολιτικοῦ καὶ πρώτου ἡγέτου τῶν προοδευτικῶν τάσεων ἐν Ἑλλάδι.

Θεόδωρος Δηλιγιάννης.

Ὁ Φερδινάνδος ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας

Ὁ Βάττενμπεργκ ἔπεσε θῦμα τῆς ρωσικῆς δυσμενείας καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ (Αὐγούστος 1886). Ὁ νέος ἡγεμὼν τῆς Βουλγαρίας **Φερδινάνδος**, υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Σαξωνικοῦ Κοβούργου, ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον «τῶν ἐνδόξων Βουλγάρων βασιλέων» κατεχόμενος ὑπὸ μεγαλοβουλγαρικῶν ἰσχυρῶν. Κατὰ τὰ ἑπτὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἡγεμονίας του ἐκυβέρνησε τὴν Βουλγαρίαν ὡς ἀπόλυτος κύριος ὁ Σταμπούλωφ, ὁ ἡγέτης τῆς ἀντιρωσικῆς μερίδος, ὁ ὁποῖος προσεπάθησε διὰ παντὸς μέσου νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Βουλγαρίαν ἐκ τῆς ρωσικῆς κηδεμονίας. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἦτο ὁ ἰσχυρὸς ἀνὴρ, ὁ ὁποῖος ἐπάταξε τοὺς ἐσωτερικοὺς ἀντιπάλους καὶ ἐχάραξε τὰς γενικὰς γραμμὰς τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Βουλγαρίας, ἡ ὁποία συνίστατο εἰς τὴν προσέγγισιν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν καὶ εἰς τὸν ἀμείλικτον πόλεμον κατὰ

τῶν Ἑλλήνων καὶ Σέρβων. Περιποιηθεὶς τὸν Σουλτᾶνον, ἐπέτυχε πολλὰς παραχωρήσεις, ἐδημιούργησε σχολὰς καὶ ἐπίσκοπὸς εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ ἤρχισε προσηλυτιστικὴν ἐργασίαν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Καὶ ὅταν ὁ Τρικούπης ἐπρότεινεν εἰς αὐτὸν βαλκανικὴν συμμαχίαν, κατήγγειλε τὰ σχέδια εἰς τὸν Σουλτᾶνον. Ἄλλὰ τέλος ὁ Φερδινάνδος ἀπεμάκρυνεν ἐκ τῆς ἀρχῆς τὸν Σταμπούλωφ, ὁ ὁποῖος ἐδολοφονήθη ὑπὸ τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων του τὸ 1895.

Ἄ Ο Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1897

Ἡ Κρήτη ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ τοῦ 1878 συμφώνως πρὸς τὴν σύμβασιν τῆς Χαλέπας, τὸν συνταγματικὸν δηλαδὴ χάρτην, τὸν ὁποῖον εἶχον συντάξει οἱ ἐν Κρήτῃ Γεν. πρόξενοι τῶν Δυνάμεων, συνελθόντες εἰς τὸ προάστιον τῶν Χανίων Χαλέπαν. Ἄλλ' οἱ χριστιανοὶ δὲν ἦσαν εὐχαριστημένοι ἐκ τῆς διοικήσεως, διότι οἱ Τοῦρκοι παρεβίαζον διαρκῶς τὴν σύμβασιν. Διὰ τοῦτο ἡ μεγαλόνησος ἐταράσσετο ἀπὸ τοῦ 1889, ὅτε οἱ μωαμεθανοὶ τῆς νήσου προεκάλεσαν τεχνητὰς ταραχάς, ὥστε ὁ Σουλτᾶνος νὰ διορίσῃ ὀθωμανὸν διοικητὴν. Τέλος μετὰ ἔκρυθμον κατάστασιν ἕξ ἐτῶν, τὸν Μάϊον τοῦ 1896 ἤρχισεν ἡ τελευταία κρητικὴ ἐπανάστασις. Πρὸς στιγμὴν διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως τὸ κίνημα ἠτόνησεν, ἀλλὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1897 ἐπῆλθον συγκρούσεις εἰς τὴν ὑπαιθρον μεταξύ Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων, ἐνῶ εἰς τὰ Χανιά διεπράχθησαν εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων φόνοι καὶ ἐμπρησμοί. Τὴν 25 Ἰανουαρίου οἱ ἐπαναστάται ἐκήρυξαν ἐν Χαλέπῃ διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν τὴν ἔνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ ἄγγελμα τῆς σφαγῆς χριστιανῶν ἐν Χανίοις προεκάλεσε μέγιστον ἔρεθισμὸν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου οἱ ἔχοντες προσφύγει ἐκ Κρήτης ἀπήτουν τεραστίας δαπάνας, ἐνῶ οἱ ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένοι Κρήτες ἐκίνουν τὰ πάντα ὑπὲρ τῆς ἐπεμβάσεως.

Τότε ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως πρίγκιψ **Γεώργιος** ἀπέπλευσεν ἐκ Πειραιῶς μετὰ στολίσκου τορπιλικῶν, ὅπως παρεμποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν τουρκικῶν ἐνισχύσεων εἰς τὴν Κρήτην, καὶ τὴν 1 Φεβρουαρίου 1897 ἑλληνικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην **Τιμολέοντα Βάσσον**, ἀναχωρήσας ὡς «Σῶμα κατοχῆς» ἐξ Ἀθηνῶν ἐν μέσῳ ἀπεριγράπτου ἐνθουσιασμοῦ, ἀπεβιβάσθη πρὸς δυσμὰς

τῶν Χανίων καὶ κατέλαβε τὴν νῆσον ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις τότε ἀπέστειλαν τὰ πολεμικά των εἰς τὴν Σούδαν καὶ ἐκάλεσαν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἀποσύρῃ τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον της, ὑποσχόμεναι νὰ καταστήσουν τὴν Κρήτην πράγματι αὐτόνομον Πολιτείαν.

Ὁ φιλοπόλεμος ὅμως ἐρεθισμὸς ἠΰξανε εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν ἐκυριάρχουν οἱ «**Ζητωπόλεμοι**». Τοιοῦτοτρόπως ἐνηργήθη ἐπιστράτευσις. Ἡ «Ἐθνικὴ Ἐταιρεία» διωργάνωσεν εἰσβολὴν ἀτάκτων εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος καὶ ὁ βασιλεὺς προσφωνῶν τὸν λαὸν εἶπεν ὅτι θὰ ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς ἑκατὸν χιλιάδων στρατοῦ, ἐλπίζων κατὰ βάθος ὅτι αἱ Δυνάμεις δὲν θὰ ἐπέτρεπον τὴν σύρραξιν. Καθ' ὅλον τὸν Ἑλληνισμὸν ἐπεκράτει ἀκραιφνῆς ἐνθουσιασμὸς καὶ πατριωτικὴ ἐξέγερσις, ἄφθονοι δὲ συνδρομαὶ συνέρρεον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἄλλ' ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτο ὠργανωμένη στρατιωτικῶς, ἐπεκράτει δὲ μεγίστη ἀταξία εἰς ὅλας τὰς ὑπηρεσίας, ἐνῶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς δὲν εἶχε μὲν τὰς ἀρετάς, τὰς ὁποίας διεφίμιζον οἱ ὀργανωταὶ αὐτοῦ Γερμανοί, ἦτο ὅμως ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερος καὶ πλουσιώτερον ἐφωδιασμένος.

Διὰ τοῦτο ὁ Σουλτᾶνος, ἐνθαρρυνόμενος ὑπὸ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Αὐστρίας, τὴν 5 Ἀπριλίου διέκοψε τὰς σχέσεις μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀφοῦ εἶχεν ἐξασφαλίσει τὴν οὐδετερότητα τῆς Βουλγαρίας καὶ Σερβίας διὰ παραχωρήσεως ἐπισκοπῶν, ἐμπορικῶν πρακτορείων καὶ σχολῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Εἰσβολὴ ἀτάκτων εἰς τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος προεκάλεσε τὴν ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας κήρυξιν τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ πόλεμος, διαρκέσας τριάκοντα ἡμέρας (8 Ἀπρ. — 8 Μαΐου, παλ. ἡμ.), ὑπῆρξεν ἀτελεύτητος σειρὰ ἑλληνικῶν ἡττῶν κατὰ ξηρὰν, ἐνῶ ὁ ὑπέρτερος ἑλληνικὸς στόλος οὐδεμίαν ἀξιόλογον δρᾶσιν ἐσημείωσε. Κατ' οὐσίαν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀπετελεῖτο ἐκ δύο μεραρχιῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία ἔδρα εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἡ ἄλλη δὲ εἰς τὴν Ἥπειρον. Τὴν γενικὴν ἀρχιστρατηγίαν εἶχεν ὁ διάδοχος Κωνσταντῖνος. Εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὁ τοῦρκος στρατηγὸς Ἐτέμ Πασᾶς μετὰ τὴν σύγκρουσιν εἰς τὰ στενὰ τῆς **Μελούνας** καὶ τὴν μάχην εἰς **Ρεβένι** κατέλαβε τὴν Λάρισαν (13 Ἀπριλίου), τὴν ὁποίαν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐξέκένωσε, ἐνῶ εἰς τὴν Ἥπειρον αἱ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος Ἑλληνικαὶ δυνάμεις δὲν κατῶρθωσαν διὰ τῆς μάχης τῶν **Πέντε Πηγα-**

δίων νά διανοίξουν τήν ὁδόν πρὸς τὰ Ἰωάννινα καί ἐπανῆλθον εἰς τὰ σύνορα.

Ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἀνασυνετάχθη εἰς τὴν γραμμὴν τῶν Φαρσάλων, τὴν ὁποίαν ὁμως ἐγκατέλειπεν, ὅταν οἱ Τούρκοι ἐπανέλαβον τὴν ἐπίθεσιν των. Μόνον ἡ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Σμολένσκην ταξιαρχία διεκρίθη, ἀποκρούσασα παρὰ τὸ Βελεστίνον τὴν 18 Ἀπριλίου ἰσχυρὰν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων, ἀλλ' ὑπεχώρησε τελικῶς καὶ αὕτη διὰ νὰ μὴ πλευροκοπηθῆ. Μετὰ ταῦτα ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ὑπεχώρησεν εἰς Δομοκόν, ὡς εἰς νέαν γραμμὴν ἀμύνης, ἀλλὰ καὶ ταύτην ἐγκατέλειπεν (5 Μαΐου), ἀνοίξας διὰ τοὺς Τούρκους τὴν πρὸς Λαμίαν ὁδόν. Ἦδη ὁλόκληρος ἡ Θεσσαλία εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ὁ πόλεμος ἦτο πλέον χαμένος διὰ τὴν Ἑλλάδα. Αἱ Ἀθῆναι κατελήφθησαν ἀπὸ πανικὸν καὶ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἐζήτησε τὴν μεσολάβησιν τοῦ Ἰσάρου, ἐνῶ ὁ Δηλιγιάννης παρητήθη καὶ τὸν διεδέχθη εἰς τὴν ἐξουσίαν ὁ Δημ. Ράλλης.

Αἱ Δυνάμεις τότε ἐπενέβησαν καὶ τὴν 8 Μαΐου ὑπεγράφη εἰς τὴν θέσιν «Ταράτσα» τῆς Λαμίας ἡ ἀνακωχή, ἀφοῦ πρότερον ὁ στρατὸς τοῦ Βάσσου εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Κρήτης. Διὰ τῆς εἰρήνης, ἡ ὁποία ὑπεγράφη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν 22 Νοεμβρίου, ὁ Σουλτάνος ὑπεχρεώθη νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Θεσσαλίαν, ἐξαίρεσει δύο χωρίων καὶ τινων στατηγικῶν θέσεων παρὰ τὰ σύνορα. Ἡ Ἑλλὰς ὑπεχρεώθη νὰ πληρώσῃ πολεμικὴν ἀποζημίωσιν ἐξ 100 ἑκατομμυρίων χρυσῶν φράγκων, τὰ ὁποῖα τῆς ἐδάνεισαν αἱ Δυνάμεις, ὑποχρεώσασαι συγχρόνως αὐτὴν νὰ δεχθῆ τὸν διεθνή οἰκονομικὸν ἔλεγχον, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ δάνειον τοῦτο, ὡς καὶ τὰ παλαιότερα δάνειά των πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐφ' ὅσον ἀπὸ τῆς πτωχεύσεως τοῦ Κράτους τὸ ἑλληνικὸν Δημόσιον εἶχε κηρύξει χρεωστάσιον. Ἐγκατεστάθη δηλαδὴ εἰς τὴν χώραν ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ «Διεθνοῦς Οἰκονομικοῦ Ἐλέγχου» (Δ.Ο.Ε.), ἀποτελουμένη ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων, ἡ ὁποία καὶ ἀνέλαβε τὴν διαχείρισιν τῶν λεγομένων «ὑπεγγύων προσόδων», ἦτοι τῶν εἰσπράξεων ἐκ τοῦ χαρτοσήμου, τοῦ καπνοῦ, τοῦ ἄλατος, τῶν πυρρείων, τῶν παιγνιοχάρτων, τοῦ πετρελαίου καὶ τῶν εἰσαγωγικῶν τελῶν τοῦ λιμένος Πειραιῶς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ἑλληνικὴ δημοσία οἰκονομία ἐτέθη ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν ξένων καὶ ἤρχισεν ἡ ἀπομύζησις τῆς χώρας. Ὡς πρὸς τὸ κρητικὸν πρόβλημα, τοῦτο ἔλαβε τὴν ὁδὸν τῆς λύσεως. Οὕτω τὸν Νοέμβριον τοῦ 1898 αἱ Δυνάμεις,

πλήν τῆς Γερμανίας καὶ Αὐστρίας, διώρισαν προτάσει τοῦ Τσάρου Νικολάου Β' τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος πρίγκιπα Γεώργιον ἀρμοστήν τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία πλέον καθίστατο αὐτόνομος. Τοῦτο ἀπετέλει καὶ τὸ μόνον κέρδος ἐκ τοῦ ὀλεθρίου διὰ τὴν Ἑλλάδα πολέμου, ὃ ὁποῖος εἶχε δυσμενεστάτας ὑλικὰς καί, κυρίως, ἠθικὰς συνεπείας διὰ τὸν Ἑλληνισμόν.

Ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἡ Μακεδονία ἀπέβαινε θέατρον ἀγριωτάτου ἀνταγωνισμοῦ, διότι Ἕλληνες, Βούλγαροι καὶ Σέρβοι προσέβλεπον εἰς αὐτὴν ὡς εἰς τὸ στάδιον ἐδαφικῆς ἐπεκτάσεως. Τὸ ἀνηρότερον καὶ σημαντικώτερον μέρος τῶν κατοίκων αὐτῆς ἦσαν γνήσιοι Ἕλληνες. Ἄλλ' ὑπῆρχον καὶ βουλγαρόφωνοι χωρικοὶ εἰς τὰ βόρεια τῆς χώρας, ὀλιγώτεροι Σέρβοι εἰς τὰ βορειοδυτικὰ καὶ ὀλίγοι Κουτσόβλαχοι, διεσπαρμένοι εἰς τὰ ὄρεινὰ ἰδίως διαμερίσματα. Ὅλοι αὐτοὶ ἦσαν χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι, ἀνεγνώριζον μέχρι τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐξαρχίας ὡς ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην καὶ δὲν εἶχον συνείδησιν ὅτι διέφερον ἔθνικῶς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ἄλλ' ὃ ἔξωθεν προσηλυτισμὸς δὲν ἤργησε ν' ἀνάψῃ τὸ μῖσος μεταξὺ τῶν φυλῶν τῆς Μακεδονίας καὶ νὰ φέρῃ μάχαιραν μεταξὺ αὐτῶν.

Οἱ Βούλγαροι, ἐπικουρούμενοι ἀπὸ τὴν ρωσικὴν πανσλαβιστικὴν κίνησιν, διὰ παντὸς μέσου ἐπεδίωκον νὰ ἐξεγείρουν τοὺς βουλγαροφώνους χωρικοὺς τῆς Μακεδονίας κατὰ τοῦ Πατριαρχείου. Κατ' ἀρχὰς διεξῆγον εἰρηνικώτερον τὸν ἀγῶνα, προσηλυτίζοντες τοὺς χωρικοὺς εἰς τὴν Ἑξαρχίαν καὶ ἰδρύοντες σχολεῖα. Ἐθρασύνθησαν ὁμως ἰδίως ἀπὸ τοῦ ἀτυχοῦς ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου τοῦ 1897. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ γερμανοαυστριακὴ διπλωματία, διὰ ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ τὴν Ρωσίαν καὶ ἀπὸ τὰς Δυτικὰς δυνάμεις, τοὺς ἐκολάκευεν, ὑποβάλλουσα εἰς αὐτοὺς παραλογωτάτας ιδέας. Οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν νὰ κηρύττουν ὅτι εἶναι οἱ «**Πρῶσοι τῆς Ἀνατολῆς**», ἡ νέα καὶ ἰσχυρὰ φυλὴ τῆς Βαλκανικῆς, ἡ προωρισμένη νὰ κυριαρχήσῃ τῆς χερσονήσου καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ ἢ νὰ ἀπορροφήσῃ τὰς λοιπὰς φυλάς. Ἰδίως ἐξεφράζοντο μὲ περιφρόνησιν διὰ τοὺς Ἕλληνας, τοὺς ὁποίους ἐθεώρουν, ὅπως οἱ Γερμανοὶ τοὺς Γάλλους, ὡς γηρασμένην καὶ παρηκμασμένην φυλὴν, ἡ ὁποία ἐμελλε καὶ ἔπρεπε νὰ ἐξαφανισθῇ. Κατόπιν τῆς ἀπὸ τοῦ 1893 καὶ 1895 ἰδρύσεως Μακεδο-

Παῦλος Μελάς (1870 - 1904).

λεμον τοῦ 1897 Ἑλληνικὸν Κράτος ἠδυνάτει νὰ τοὺς βοηθήσῃ ἐνόπλιως. Οἱ Τοῦρκοι ἐξ ἄλλου, ἀντιληφθέντες τὸν ἑλληνοβουλγαρικὸν ἀνταγωνισμὸν, ὀλίγον ἐνδιαφέροντο διὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Μακεδονίας, ἐφαρμόζοντες τὴν πολιτικὴν τοῦ «διαίρει καὶ βασίλευε», διὰ νὰ διατηροῦν εὐκολώτερον τὰ κεκτημένα.

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, ἐπειδὴ ἡ διαμορφωθείσα ἐν Μακεδονίᾳ κατάστασις περιέκλειε κινδύνους διὰ τὴν διεθνή εἰρήνην, ἤρχισαν νὰ δεικνύουν ἐνδιαφέρον. Αἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὅμως τοῦ 1903 μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι τῶν, βραδέως γινόμεναι καὶ κακῶς ἐφαρμοζόμεναι ὡς ἐκ τῶν μεταξύ τῶν διαφωνιῶν καὶ τῆς ἀνικανότητος τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ἐπέτεινον τὴν κρίσιν.

Τὴν 20 Ἰουλίου (παλ. ἡμ.) τοῦ 1903 ἐξερράγη εἰς τὴν Μακεδονίαν ἡ βουλγαρικὴ τεχνητὴ ἐπανάστασις τοῦ «Ίλιντεν», καθ' ἣν κατελήφθη καὶ ἐκρατήθη ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἡ πρὸς βορρᾶν τοῦ Μοναστηρίου ἑλληνικωτάτη κωμόπολις τοῦ Κρου-

νικῶν ἐπαναστατικῶν ὀργανώσεων, τῶν κομιτάτων, εἰσήλασαν εἰς τὴν Μακεδονίαν εὐθύς μετὰ τὸ 1900 ἄγριοι κομιτατζήδες, οἱ ὅποιοι ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς διεξαγωγῆς ἀγῶνος ἀπελευθερωτικοῦ κατὰ τῶν Τοῦρκων, ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῆς παραλύσεως τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, ἐλήστευον καὶ ἐδολοφόνουν δι' ὅλων τῶν μέσων. Πρὸ πάντων ὅμως κατεδίωκον τοὺς Ἕλληνας διδασκάλους, ἱερεῖς καὶ ἰατροὺς, κατέστρεφον τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ τὰς ἐκκλησίας καὶ ἐφόνευον τοὺς Ἕλληνας προκρίτους. Οἱ Μακεδόνες ἐτήρουν παθητικὴν στάσιν, διότι τὸ ἠττηθὲν κατὰ τὸν πό-

σόβου, τὴν ὁποῖαν, ἀνακαταλαβόντες, κατέστρεψαν οἱ Τοῦρκοι. Ὑπὸ τὰς περιστάσεις ταύτας κατενόησαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅτι ἐχρειάζετο βία κατὰ τῆς βίας, ἐνῶ μέχρι τοῦδε οἱ Μακεδόνες ἐβοηθοῦντο ἐξ Ἑλλάδος μόνον εἰς τὸν ἐκπαιδευτικὸν τομέα ἢ τὸν τομέα τῆς διαφώτισεως ἢ τὴν περίθαλψιν τῶν θυμάτων («Μακεδονικὸς Σύλλογος», Ἑταιρεία «Ἑλληνισμός», διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Καζάζη, «Ἐπίκουρος τῶν Μακεδόνων ἐπιτροπή»). Εἰς τὴν κίνησιν ταύτην σημαίνοντα ρόλον ἔπαιξεν ἡ μακεδονικῆς καταγωγῆς ἐπιφανῆς οἰκογένεια Δραγούμη.

Συνεστήθη οὕτω, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1904, ἐν Ἀθήναις «Μακεδονικὸν Κομιτάτον», συμφωνοῦντος καὶ τοῦ ἐπισήμου Κράτους, εἰς τὸ ὁποῖον μετέσχον δημοσιογράφοι, ὡς ὁ Δημ. Καλαποθάκης, λόγιοι, Καθηγηταί, πολιτευόμενοι, ὡς ὁ Στέφ. Δραγούμης, στρατιωτικοί, ὡς ὁ Παῦλος Μελάς, καὶ ἄλλοι. Τοῦτο ἀνέλαβε τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τῆς βουλγαρικῆς τρομοκρατίας εἰς τὸ Βιλαέτιον Μοναστηρίου (Δυτ. Μακεδονία), ὅπου ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1902 ὑπηρετεῖ ὡς ὑποπρόξενος ὁ υἱὸς τοῦ Στεφ. Δραγούμη Ἴων, ὁ ὁποῖος, συνεργαζόμενος μετὰ τοῦ Μητροπολίτου Καστορίας Γερμανοῦ Καραβαγγέλη, εἶχε θέσει ἤδη τὰς βάσεις τῆς ἐλληνικῆς ἀμύνης εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν. Τὴν ὀργάνωσιν ἐξ ἄλλου τοῦ Βιλαετίου Θεσσαλονίκης ἀνέλαβεν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ὁ αὐτόθι Ἕλλην Γεν. Πρόξενος Λάμπρος Κορομηλάς, πλαισιώσας τὰ ὑπ' αὐτὸν Προξενεῖα δι' ἀξιωματικῶν, ὑπηρετούντων εἰς αὐτὰ δῆθεν ὡς ὑπάλλήλων, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως συντονιστῶν τῆς δράσεως τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων.

Τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν ἤρχισαν μικρὰ σώματα ἐντοπίων ὀπλαρχηγῶν, ὡς τῶν ἡρωϊκῶν Κώττα καὶ Βαγγέλη, ἐνῶ τὸ πρῶτον ἐκ τῆς Ἑλλάδος εἰσελθὼν σῶμα ἦτο τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ **Παύλου Μελά**, προερχομένου ἐκ διαπρεποῦς οἰκογενείας καὶ γαμβροῦ τοῦ Στεφ. Δραγούμη. Οὗτος ἔπεσεν εἰς τὴν Στάτισταν τῆς Φλωρίνης τὴν 13 Ὀκτωβρίου (παλ. ἡμ.) τοῦ 1904, προδοθεὶς ὑπὸ τῶν κομιτατζήδων εἰς τοὺς Τούρκους, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ συνεκρούσθη. Ὁ θάνατος τοῦ Μελά, ὁ ὁποῖος κατέστη ἐθνικὸς ἥρωας, προεκάλεσε τεραστίαν ἐντύπωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ τότε καὶ μέχρι τοῦ τέλους (1908) τοῦ ἀρξαμένου πλέον μεκεδονικοῦ ἀγῶνος πολλοὶ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ἢ ὑπαξιωματικοὶ τῶν ἐλληνικῶν ἐνόπλων δυνάμεων, ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμά του, παρηγοῦντο εἰκονικῶς

τῆς θέσεώς των, ἐτίθεντο ἐπὶ κεφαλῆς ἑθελοντῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Κρητῶν καὶ Μανιατῶν, καὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπου, πλαισιούμενοι καὶ ὑπὸ ἐντοπιῶν ἀγωνιστῶν, ἐμάχοντο κατὰ τῶν Βουλγάρων. Ἐνδεικτικῶς μνημονεύονται ἐξ αὐτῶν οἱ : Τσόντος (Βάρδας), Κατεχάκης (Ρούβας), Κωνσταν. Μαζαράκης (Ἀκρίτας), Τέλος Ἀγαπηνὸς (Ἄγρας), Γαρέφης, Παπαδαῶς (Φούφας), Ἀναγνωστάκος (Ματαπαῆς), Σουλιώτης - Νικολαΐδης.

Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε τραχύτατος, διότι τὰ ἀνταρτικὰ σώματα εἶχον ν' ἀντιμετωπίσουν ὄχι μόνον τοὺς βουλγάρους κομιτατζῆδες, ἀλλὰ καὶ τὸν τουρκικὸν στρατόν, ἔτι δὲ τοὺς δολίους ρουμανίζοντας Κουτσοβλάχους. Ἀπεδείχθη ὅμως διὰ μίαν ἀκόμη φοράν, τὶ δύναται νὰ κατορθώσῃ ὁ πατριωτικὸς ἐνθουσιασμός. Οἱ Ἕλληνες ἀντάρται ἠγωνίσθησαν μὲ αὐταπάρνησιν καὶ ἡρωϊσμόν, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι καθόλου κατώτερος ἄλλων ἱστορικῶν περιόδων τοῦ ἔθνους μας. Τὸ μακεδονικὸν ἔδαφος, ποτισθὲν ἀπὸ ποταμούς ἑλληνικοῦ αἵματος, κρύπτει εἰς τὰ βάθη του ὅσα ἄληθινῶν ἀλλ' ἀφανῶν ἡρώων. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Μακεδονίας ἐβοήθησεν εἰς εὐρείαν κλίμακα τὸν ἀγῶνα, κατέστησε δὲ δυνατὴν τὴν ἐπιτυχίαν του, ἀναδείξας χορείαν ὄλην μαρτύρων καὶ ἡρώων τοῦ ἔθνους. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Βούλγαροι ἐδιδάχθησαν, ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ περιτρέχουν καὶ νὰ τρομοκρατοῦν τὴν Μακεδονίαν ἀτιμωρητεῖ, καὶ ἡ ἀτυχῆς χώρα ἀπηλλάγη κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ τὴν τρομοκρατικὴν δρᾶσιν τῶν ἀγρίων κομιτατζήδων, κατέστη δὲ δυνατὸν νὰ διασώσῃ τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρά της.

Ἡ σημασία τοῦ μακεδονικοῦ ἀγῶνος διὰ τὸν Ἑλληνισμόν εἶναι ἐξαιρετικὴ καὶ δὲν εἶναι ὑπερβολή, ὅτι οὗτος ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία τῶν ἐνδόξων ἀπελευθερωτικῶν πολέμων τοῦ 1912 - 1913 καὶ ὁ δημιουργὸς τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος.

Ἡ Νεοτουρκικὴ ἐπανάστασις

Ὁ σουλτᾶνος Ἀβδουλ Χαμίτ (1876 - 1909) κατέστη ὀλίγον κατ' ὀλίγον τέλειος ἀπολυταρχικὸς μονάρχης. Ἐχὼν καταργήσει τὸ ὑπὸ τοῦ Μιδάτ εἰσαχθὲν Σύνταγμα, συνεκέντρωσε πᾶσαν ἐξουσίαν εἰς χεῖράς του. Πᾶσαι αἱ φυλαὶ ὑπέστησαν τὴν πίεσίν του, ἀλλ' ἰδίως κατεδίωξε τοὺς ὁπαδοὺς τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν, τῶν ὁποίων ἄλλοι εὔρον τὸν θάνατον εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Βοσπόρου καὶ ἄλλοι ἔμειναν ἐξό-

ριστοι ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς τὰς ἐπαρχίας. Οἱ παλαιοὶ συνεργάται τοῦ Μιδάτ, οἱ ὅπως δῆποτε ὕποπτοι καὶ οἱ μὴ ἀνεχόμενοι τὸν χαμιτικὸν ζυγὸν ἔφευγον εἰς τὴν Εὐρώπην. Οὗτοι, ὀνομασθέντες Νεότουρκοι, εἰργάζοντο διὰ τὴν κατάλυσιν τῆς χαμιτικῆς ἀπολυταρχίας.

Οἱ Νεότουρκοι ἐπὶ μακρὸν ἔθεωροῦντο ὑπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας ὡς φαντασιοκόποι, ἐφ' ὅσον, μένοντες εἰς τὴν Εὐρώπην, ἐζήτουν διὰ δημοσιευμάτων ν' ἀνατρέψουν τὸν Χαμίτ. Ἀπὸ τινος ὅμως εἶχον εὖρει ὡς πρακτικώτερον μέσον τὸν προσηλυτισμὸν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Τότε συνεστήθη

ὑπὸ ἀξιωματικῶν τὸ κομιτᾶτον «Ἐνωσις καὶ Πρόοδος», τὸ ὁποῖον προεκάλεσε καταπληκτικὰ γεγονότα εἰς τὴν Βαλκανικὴν.

Τὴν κήρυξιν τῆς νεοτουρκικῆς ἐπαναστάσεως ἐπέσπευσεν ὁ φόβος ἐξωτερικῆς ἐπεμβάσεως, διότι τὸν Ἰούνιον τοῦ 1908 συνηντήθη ἐν Ρεβάλ, πλησίον τῆς Πετρούπολεως, ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἐδουάρδος Ζ' μετὰ τοῦ Τσάρου.

Διεδόθη τότε ὅτι οἱ δύο ἡγεμόνες εἶχον ἀποφασίσει τὸν διαμελισμὸν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας διὰ τῆς χορηγήσεως αὐτονομίας εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τὸ κίνημα ἤρχισεν εἰς τὴν περιοχὴν Μοναστηρίου ὑπὸ τοὺς τολμηροὺς ἀξιωματικούς **Νιαζί** καὶ **Ἐμβέρ**, μεταφερθὲν εἰς Θεσσαλονίκην (10 Ἰουλίου). Ὁ Σουλτᾶνος ἔντρομος ἀνήγγειλε τὴν ἐπομένην διὰ φερμανίου τὴν ἐπαναφορὰν τοῦ Συντάγματος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνασταλῆ τὸ 1877.

Τὸ ἄγγελμα διηγείρει μεγίστην χαρὰν, ὅσῃν σπανίως εἶχον αἰσθανθῆ οἱ λαοὶ τῆς Τουρκίας. Ἐπὶ πολ' ἡμέρας ἐνόμιζον ὅτι ἡ

Ἄβδουλ Χαμίτ.

Τουρκία μετεβλήθη αΐφνης εις παράδεισον. Μίσση και δυστυχία αίωνων ἔλησμονήθησαν, τὰ ἑλληνικά και βουλγαρικά ἐπαναστατικά σώματα τῆς Μακεδονίας συνηδελφώθησαν και ἐπανηγύρισαν μετὰ τῶν Τούρκων. Ἡ μαγική λέξις «Σύνταγμα» ἐγοήτευσεν και τοὺς Εὐρωπαίους. Ἄκομη και αὐτοὶ οἱ ψυχραῖμοι και διορατικοὶ ἄγγλοι διπλωμάται ἠπατήθησαν και ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Ἐντουαρντ Γκρέϋ ἐδήλωσεν ὅτι «τὸ μακεδονικὸν ζήτημα και ἄλλα ὁμοίου χαρακτῆρος μέλλουν νὰ ἐκλείψουν τελείως», ἐφ' ὅσον οἱ πάντες ἐντὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας θὰ ἔζων ἐφεξῆς ἐν εὐνομίᾳ, ἰσότητι και δικαιοσύνῃ.

Διστακτικώτεροι πάντων ἦσαν οἱ Ἕλληνες και ὁ τότε Πατριάρχης Ἰωακείμ διείδεν ὅτι ἡ θέσις τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρκίας θ' ἀπέβαινε χειροτέρα ὑπὸ τὸ νέον καθεστῶς. Οἱ Νεότουρκοι ἐδικαίωσαν αὐτοὺς, κατορθώσαντες ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου νὰ ἐξαντλήσουν τὴν ἐμπιστοσύνην, τὴν ὁποίαν εἶχον ἀποκτήσει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν και εἰς τὴν Εὐρώπην, διότι ἀπεδείχθησαν κατὰ πολὺ φανατικώτεροι τῶν παλαιοτούρκων εἰς τὸν ἔθνικισμὸν των. Εὐθύς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν ἐκήρυξαν ὅτι θὰ ἐκτουρκίσουν τὰς ἐθνότητας τῆς Τουρκίας, διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐνότητα τοῦ κράτους, τὴν ὁποίαν οἱ κατακτηταὶ Σουλτᾶνοι δὲν εἶχον κατορθώσει ἐκ νωθρότητος ἢ ἑλλείψεως πολιτικοῦ νοῦ. Διὰ τοῦτο ἐστράφησαν κατὰ τοῦ Πατριαρχείου και δὲν ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν τὰ προνόμια.

Ὁ Χαμίτ ἐνόμισεν ὅτι ἦτο δυνατὸν ν' ἀνατρέψῃ τὸ κομιτᾶτον και τὴν 31 Μαρτίου 1909 ὑπεκίνησεν ἀντεπανάστασιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, διαλύσας τὴν Βουλὴν, διατάξας τὸν φόνον ὑπουργῶν και ἀντικαταστήσας τὸν Μ. Βεζύρην, και συγχρόνως ἐνήργησεν φοβερὰν σφαγὴν Ἀρμενίων εἰς τὴν Κιλικίαν. Ἄλλ' ὁ στρατὸς τῶν Νεοτούρκων ἐπελθὼν ἐκ Θεσσαλονίκης κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνέτρεψε τὸν Χαμίτ και οἱ Νεότουρκοι ἐκυριάρχησαν ἐντὸς ἐλαχίστων ἡμερῶν. Ἡ συγκροτηθεῖσα ἔθνοσυνέλευσις ἐκήρυξεν ἐκπτωτον τὸν Χαμίτ, θέσασα τοῦτον ὑπὸ περιορισμὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀνεβίβασε δὲ ἐπὶ τοῦ θρόνου τὸν ἀδελφὸν του.

Ἡ ἄψογος στάσις

Ἐποφελοῦμενοι τῆς ἐν Τουρκίᾳ ἀναστατώσεως συνεννοήθησαν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας και ὁ ἡγεμὼν Φερδινάνδος τῆς Βουλγα-

ρίας και συγχρόνως ἐκήρυξαν ὁ μὲν τὴν ὀριστικὴν προσάρτησιν τῆς Βοσνίας καὶ Ἐρζεγοβίνης, ὁ δὲ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Βουλγαρίας καὶ τὴν μετατροπὴν τῆς εἰς βασιλείον. Ἡ Τουρκία ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἀντὶ χρηματικῆς ἀποζημιώσεως ἀνεγνώρισε τὸ τετελεσμένον γεγονός.

Ἄλλὰ καὶ ἡ Κρήτη, ἀκολουθοῦσα τὸ παράδειγμα αὐτῶν, ἐκήρυξε τὴν ἔνωσιν τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Πανταμελὴς ἐπιτροπή, τῆς ὁποίας μέλος ἦτο καὶ ὁ **Ἐλ. Βενιζέλος**, ἐκυβέρνησα τὴν χώραν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Γεωργίου καὶ ἐφήρμοζε τὸ ἑλληνικὸν σύνταγμα. Ἄλλ' ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, τῆς ὁποίας πρόεδρος ἦτο ὁ Γεώργιος Θεοτόκης, φοβουμένη ἐμπλοκάς, ἐδήλωσεν ὅτι εἶναι ξένη πρὸς τὰ ἐν Κρήτῃ συμβάντα. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ μεταξύ οἱ Νεότουρκοι ἀπηλλάγησαν τῶν ἄλλων ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν καὶ κατέστειλαν τὴν ἀντεπαναστασίαν, ἀνύψωσαν τὸ κρητικὸν ζήτημα εἰς περιωπὴν. Ἡ στρατιωτικὴ φατρία ὑπεδαύλιζε τὸν φανατισμὸν τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλλήνων, διότι ἐγνώριζον ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτο παρεσκευασμένη διὰ πόλεμον καὶ ὅτι διπλωματικῶς ἦτο ἀπομεμονωμένη.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς οἱ Τούρκοι ἔγιναν ἀπαιτητικώτεροι, ἡ δὲ Ἑλλάς ἐνδοτικώτερα. Ὁ Μαχμούτ Σεφκὲτ πασᾶς, ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν τῆς Τουρκίας, ὑπεθυμίζων τὸν πόλεμον τοῦ 1897, ἠπείλει νὰ ἐπιχειρήσῃ στρατιωτικὸν περίπατον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ὁ ἀρχιαρχθοφὸρος τῆς Θεσσαλονίκης Κερίμ Ἀγᾶς ἐκώλυε τὴν ἐκφόρτωσιν τῶν ἑλληνικῶν ἀτμοπλοίων, δίδων οὕτω τὸ σύνθημα γενικοῦ «μποῦκοτὰζ» κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἀντιθέτως ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπέφευγε πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ἐξερεθίσῃ τοὺς Τούρκους. Τὴν πολιτικὴν αὐτὴν ὠνόμασαν χλευαστικῶς «**Ἄσπογον Στάσιν**». Τὴν 4 Ἰουλίου 1909 ὁ Θεοτόκης παρητήθη, ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν Δ. Ράλλης ὡς μόνον μέσον ἀποφυγῆς τοῦ τουρκικοῦ πολέμου εὔρε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν στάσιν τοῦ προκατόχου του.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας αἱ Δυνάμεις ἀπέσυραν καὶ τὰ τελευταῖα ἀγήματα τῶν ἐκ Κρήτης καὶ οἱ Κρηῆτες ὑψωσαν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τοῦ φρουρίου Φιρκὰ τῶν Χανίων. Τοῦτο ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Τούρκων, ἔγιναν διαδηλώσεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ τουρκικὸς στόλος ἠτοιμάζετο νὰ ἐξέλθῃ. Ἡ Πύλη δι' ἐπανειλημμένων διακοινώσεων ἠπείλησε τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἡ ὁποία ὑπέβαλεν ἔκκλησιν εἰς τὰς Δυνάμεις πρὸς ἀποφυγὴν πολέμου. Ἐπειδὴ

δὲν εὐρέθη Κρής χριστιανὸς νὰ καταβιβάσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ Φιρκὰ σημαίαν, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει ἀφορμὴν πολέμου ἢ Τουρκία, αἱ Δυνάμεις ἀπεβίβασαν ἀγήματα, τὰ ὁποῖα ἀπέκοψαν τὸν ἴστον τῆς σημαίας. Οὕτως ἀπεσοβήθη ἡ σύγκρουσις μεταξύ τῶν δύο κρατῶν, ἠὺξήθη ὁμως ἡ πολιτικὴ ἀναταραχὴ ἐν Ἑλλάδι, ὅπου ἡ κοινὴ γνώμη καὶ τὸ σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν κατεφέροντο κατὰ τῶν τελευταίων κυβερνήσεων, τὰς ὁποίας ἐθεώρουν ὑπευθύνους διὰ τὴν κατάστασιν.

Ἡ στρατιωτικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1909

Αἱ ταπεινώσεις, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑποστῆ ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ τοῦ 1897, εἶχον πράγματι πληγῶσει τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν. Ἐσχηματίσθη ἡ γνώμη, ὅτι αἰτία τῆς καταστάσεως ἦτο ἡ περὶ τὰ μικρὰ κατατριβομένη ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας. Διὰ τοῦτο ὡς μόνη σωτηρία ἐκρίνετο ἡ ἐπικράτησις ὑγιεστεροῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἡ κατάπαυσις τῆς συναλλαγῆς καὶ τῆς φαυλότητος. Ἰδίως ἐξωγκώθη τὸ ὑπὲρ ἀνορθώσεως ρεῦμα μετὰ τὴν φαινομενικὴν ἀναγέννησιν τῆς Τουρκίας καὶ τὴν πρόοδον τῆς Βουλγαρίας. Τὸν Μάϊον τοῦ 1909 ἤρχισε νὰ γίνεταί λόγος περὶ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου», ὁ ὁποῖος ἦτο ἔτοιμος ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τῆς ἀνορθώσεως, καὶ τὴν νύκτα τῆς 14 πρὸς τὴν 15 Αὐγούστου 1909 ὑπὲρ τοὺς πεντακοσίους ἀξιωματικοὺς ἐξήλθον ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὸ Γουδί, τοποθεσίαν ὅπου διεξήγοντο τὰ γυμνάσια τῆς φρουρᾶς, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ συνταγματάρχου **Νικολάου Ζορμπᾶ**. Ὁ Δημ. Ράλλης, μετὰ τινὰς προστριβὰς πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῆ, ἀνέλαβε δὲ τὴν πρωθυπουργίαν ὁ Κυριακοῦλης Μαυρομιχάλης ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, μέλη τοῦ ὁποίου κατέστησαν ὑπουργοὶ τῶν δύο πολεμικῶν Ὑπουργείων. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐξέδωκαν προκήρυξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐζήτησαν ριζικὰς μεταρρυθμίσεις καὶ συγκεκριμένως τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ὡς βασικὸν ὄρον ἔθετον τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου ἐκ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἄλλων πριγκίπων ἐκ τῶν στρατιωτικῶν θέσεων. Ἀπήτησαν ἐπίσης τὴν ἐξυγίανσιν τῶν Δημοσίων ὑπηρεσιῶν διὰ τῆς ἀπολύσεως ἐξ αὐτῶν τῶν διαφθαρμένων στοιχείων καὶ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ

Πανεπιστημίου και τοῦ Διπλωματικοῦ Σώματος ἐκ τῶν ἀνικά-
νων. Ὁ λαὸς τῆς πρωτεύουσας καὶ τῶν ἐπαρχιῶν διὰ πολυπλη-
θῶν συλλαλητηρίων ὑπεστήριξε τὸ πρόγραμμα τοῦ Συνδέσμου.
Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις κατετρίβετο εἰς λόγους μᾶλλον, ἐγένετο πολὺς
θόρυβος καὶ συνεκροτοῦντο κολοσσιαῖαι διαδηλώσεις ὑπὲρ τῆς ἀνορ-
θώσεως, ἀλλὰ κατωρθοῦτο ὀλίγη ὀργανωτικὴ ἐργασία, λόγω καὶ
τῆς ἀντιδράσεως τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ κόσμου.

Τέλος ὁ Σύνδεσμος ἐκάλεσεν ὡς σύμβουλον τὸν διαπρεπῆ πο-
λιτικὸν ἄνδρα τῆς Κρήτης **Ἐλευθέριον Βενιζέλον**, ἡ ἰκανότης τοῦ
ὁποίου ἦτο ἤδη γνωστὴ ἐκ τῆς δράσεώς του κατὰ τὸ παρελθόν. Διότι
ὁ Βενιζέλος (1864 - 1936) ἀπὸ τῆς συστάσεως τῆς Κρητικῆς πο-
λιτείας εἶχε διακριθῆ μετέχων ἐντόνως εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν ταύτης.
Οὗτος διαφωνήσας πρὸς τὸν ὑπατον ἀρμοστήν τῶν Δυνάμεων πρίγ-
κιπα Γεώργιον, εἶχε κάμει κατ' αὐτοῦ τὴν «ἐπανάστασιν τοῦ Θε-
ρίσου» (Μάρτιος 1905), συνεπεία τῆς ὁποίας ὁ Πρίγκιψ ἠναγ-
κάσθη τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1906 νὰ ἀποχωρήσῃ, ἀντικατα-
σταθεῖς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξ. Ζαΐμη. Ἐλθὼν λοιπὸν οὗτος εἰς Ἀθήνας
(τέλη Δεκεμβρίου 1909), ἐπρότεινε τὴν ἄμεσον σύγκλησιν Ἐθνοσυ-
νελεύσεως, ἀναθεωρητικῆς μορφῆς, ὅπως τεθῆ τέρμα εἰς τὴν ἔκρυ-
θμον κατάστασιν. Ὁ βασιλεὺς ἀνέθεσε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1910
εἰς τὸν ὑπεράνω κομμάτων πολιτικὸν **Στέφανον Δραγούμην** τὸν
σχηματισμὸν Κυβερνήσεως καὶ τὴν σύγκλησιν τῆς Ἐθνοσυνελεύ-
σεως, ἐνῶ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ἐδόθη εἰς τὸν Νικ.
Ζορμπᾶν.

Ὁ Σύνδεσμος τότε διὰ διαγγέλματος ἐδήλωσεν ὅτι ἔληξεν ἡ
ἀνάμειξις τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἀνήγγειλε τὴν διάλυσίν
του, ἐνῶ ὁ Βενιζέλος ἀνεχώρησεν ἐξ Ἑλλάδος.

Μετὰ ταῦτα, ἡ Βουλὴ διελύθη καὶ τὸν Αὐγούστον τοῦ 1910
ἐνηργήθησαν ἐκλογαί, τὰς ὁποίας ἐκέρδησε τὸ νέον κόμμα τῶν φιλε-
λευθέρων. Τοῦτο εἶχεν ὑποβάλει καὶ τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Βενι-
ζέλου, ὁ ὁποῖος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Ὀκτώβριον ἐσχη-
μάτισε τὴν πρώτην κυβέρνησίν του. Εἰσηγηθεὶς εὐθύς ἀμέσως εἰς
τὸν βασιλέα τὴν διάλυσιν τῆς νέας Βουλῆς, προεκήρυξεν ἐκλογάς,
διεξαχθεῖσας κατὰ τὰ τέλη Νοεμβρίου.

Καὶ ἐπὶ τῆς ἐπόμενης ἡμέρας

καταβλήθη τὸ πᾶν τὸ πᾶν

(1910 - 1911) καὶ ἐπὶ τῆς

Ἡ Δευτέρα Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ τοῦ 1911

Ἡ ἐκ τῶν ἐκλογῶν προκύψασα «Δευτέρα Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ», ἡ ὁποία συνῆλθε τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1911, εἶχε συγκεντρώσει συντριπτικὴν βενιζελικὴν πλειονοψηφίαν. Αὕτη, μὲ πρόεδρον τῆς πρὸς ἀναθεώρησιν τοῦ Συντάγματος ἐπιτροπῆς τὸν Στεφ. Δραγούμην, ἐψήφισε τὸ ἀναθεωρηθὲν Σύνταγμα τὴν 29 Μαΐου τοῦ 1911. Μεγάλην ἀνακούφισιν ἐπροξένησε τὸ ἄρθρον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξησφαλιζέτο ἡ **μονιμότης τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων**, διότι ἡ ἀναστάσις τοῦ ὑπαλληλικοῦ κόσμου κατὰ τὴν ἄνοδον εἰς τὴν ἐξουσίαν ἐκάστου κόμματος ἦτο μία τῶν μεγάλων πληγῶν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου. Τὸ Σύνταγμα περιελάμβανε καὶ ἄλλα σωτήρια ἄρθρα, ὅπως τὸν χάριν τῆς πατάξεως τῆς κωλυσιεργίας περιορισμὸν τῆς ἀπαρτίας τῆς Βουλῆς εἰς τὸ ἓν τρίτον, τὴν δημιουργίαν εἰδικοῦ δικαστηρίου, τοῦ Ἐκλογοδικείου, διὰ τὸν ἔλεγχον τῆς γνησιότητος τῶν ἐκλογῶν, τὸ ἀσυμβίβαστον τοῦ βουλευτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ἀξιώματος, τὴν ὑποχρεωτικὴν φοίτησιν εἰς τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν

Ἐλευθέριος Βενιζέλος (1864 - 1936).

καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀκτημόνων γεωργῶν. Διὰ νόμου καὶ κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Βενιζέλου ἡ Βουλὴ ἱδρύσε θέσιν Γενικοῦ Διοικητοῦ εἰς τὸν στρατὸν διὰ τὸν διάδοχον τοῦ θρόνου. Ἡ Συνέλευσις περατώσασα τὸ ἔργον τῆς διελύθη, αἱ δὲ ἐκλογαὶ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1912 δι' ἀπλήν πλέον Βουλὴν ἔφεραν πάλιν μεγάλην βενιζελικὴν πλειονοψηφίαν.

Ἦδη ὁ Βενιζέλος εἶχε στρέψει ὅλην τὴν προσοχὴν του πρὸς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς κρατικῆς μηχανῆς καὶ τὴν πολεμικὴν παρασκευὴν τῆς χώρας διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῶν ἐνόπλων δυνάμεων.

Ἐκλήθησαν ξένοι ἀποστολαί, Γαλλικὴ διὰ τὸν στρατὸν καὶ Ἀγγλικὴ διὰ τὸ ναυτικόν, ἠγοράσθησαν ὄπλα καὶ πλοῖα, παρελήφθη δὲ τὸ παραγγελθὲν παλαιότερον θωρηκτὸν «Ἀβέρωφ». Ἡ ἀριθμητικὴ τέλος δύναμις τοῦ στρατοῦ ἐδιπλασιάσθη. Οὕτω τὸ ἔθνος ἔζη μίαν νέαν ἐποχὴν, εἶχε δὲ ἀποκτήσει θάρρος καὶ αὐτοπεποιθήσιν.

III. Βαλκανικὸς πόλεμος

Παραμοναὶ τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1912 ἤρχισε νὰ γίνεται λόγος περὶ συνεννοήσεως τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ προσεγγίσασα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη ἀφορμὴ ἦτο κυρίως ἡ ἐξωφρενικὴ πολιτικὴ τῆς **τουρκοποιήσεως**, τὴν ὁποίαν ἠκολούθησε τὸ Νεοτουρκικὸν Κομιτᾶτον. Οἱ Νεότουρκοι δηλαδὴ ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ δύναμις τῶν μεγάλων κρατῶν τῆς Εὐρώπης προέρχεται ἐκ τοῦ ἐνιαίου τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν. Ἐπεχείρησαν λοιπὸν νὰ δημιουργήσουν διὰ βιαίων μέτρων τὴν ἐνότητα ταύτην εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Σουλτάνου. Ἄλλ' ἡ ἀπόπειρα τοῦ ἐκτουρκισμοῦ ἐξαπέλυσε θύελλαν, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ ἀνατρέψῃ αὐτὸ τὸ ἐν Εὐρώπῃ κράτος τῶν Ὀσμανλήδων. Ἡ Βουλγαρία διεμαρτυρήθη, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐκήρυξε τὴν Ἐκκλησίαν ἐν διωγμῷ καὶ ἡ Ἀλβανία ἐπανεστάτησεν. Ἐκ τῆς συγχύσεως ταύτης ἐπωφελουμένη ἡ Ἰταλία κατέλαβε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1911 τὰς τελευταίας ἀμέσους κτήσεις τοῦ Σουλτάνου εἰς τὴν Ἀφρικὴν, τὴν **Τριπολίτιδα** καὶ τὴν **Κυρηναϊκὴν**, καί, διὰ νὰ ἀναγκάσῃ τὴν Τουρκίαν εἰς τὴν εἰρήνην, κατέλαβε καὶ τὰ **Λωδεκάνησα**. Οἱ Τοῦρκοι ἐπολέμησαν τοὺς Ἰταλοὺς, ἀλλ' ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἰς τὴν Ἀφρικὴν, τελῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἡγέτου τῆς νεοτουρκικῆς ἐπαναστάσεως Ἐμβέρ, ἠττήθη.

Ὁ κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμος

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1912 ἐταράχθη ἡ Βαλκανικὴ. Τὸ ὄνειρον τοῦ Ρήγα ἐπιτέλους ἐξεπληροῦτο καὶ συνέβη ὅ,τι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πιστεύσῃ ὁ Χαμίτ. Τὰ τέσσαρα δηλαδὴ χριστιανικὰ κράτη, Ἑλλάς, Βουλγαρία, Σερβία καὶ Μαυροβούνιον, συνησπίσθησαν διὰ νὰ προσβάλουν τὴν Τουρκίαν.

Είναι γεγονός ότι ή Έλλάς μετά δυσκολίας έγένετο δεκτηή είς τήν συμμαχίαν, διότι οί Βούλγαροι άφ' ένός μόν δέν έθεώρουν ταύτην ύπολογίσιμον παράγοντα, άγνοοῦντες τήν έπελθοῦσαν μεταβολήν, άφ' έτέρου δέ δέν έπεθύμουν νά τήν ίδουν μεγενθυνομένην. Έν τέλει ό Βενιζέλος τό κατώρθωσε τολμήσας νά δεχθῆ, όπως είς τήν συνθήκην συμμαχίας μετά τῆς Βουλγαρίας οὔδεις λόγος γίνη περι τῆς διανομῆς τῶν έκ τοῦ πολέμου κερδῶν. Τήν συμμαχίαν τῶν χριστιανικῶν κρατῶν τῆς Βαλκανικῆς ηῦνόησε και είργάσθη δι' αὐτήν ή Ρωσία, διά νά ανακόψη τήν πρὸς νότον κάθοδον τῆς Αὔστρίας.

Ό βασιλεὺς τοῦ Μαυροβουνίου **Νικήτας** πρῶτος έκήρυξε τόν πόλεμον τήν 25 Σεπτεμβρίου και είσήλθεν είς τήν Ἀλβανίαν. Τήν 30 ίδίου τά λοιπά τρία κράτη έστειλαν ταυτοσήμους διακοινώσεις είς τήν Τουρκίαν και έζήτησαν αὐτονομήσιν τῶν έν Εὐρώπη κτήσεων τοῦ Σουλτάνου. Τότε ή τουρκική κυβέρνησις, ή όποία ώμίλει μετά περιφρονήσεως περι τῶν χριστιανικῶν λαῶν, έκήρυξε τόν πόλεμον κατά τῆς Βουλγαρίας και τῆς Σερβίας (4 Ὀκτωβρίου), όχι όμως και κατά τῆς Ἑλλάδος, μέ τήν έλπίδα ότι θα έχώριζε τοὺς συμμαχούς. Ἀλλά τήν έπομένην ή Έλλάς έκήρυξε τόν πόλεμον κατά τῆς Τουρκίας, άφοῦ άπό τῆς 1 τοῦ μηνός είχον γίνει δεκτοί οί Κρητες βουλευται είς τήν έλληνικήν Βουλήν, όπερ είχεν άρνηθῆ ό Βενιζέλος είς αὐτοὺς όλίγον ένωρίτερον, διά νά μή δημιουργήση ζητήματα μετά τῆς Τουρκίας άκαίρως.

Οί εύρωπαϊοί διπλωμάται και στρατιωτικοί δέν είχον καθαράν έννοιαν περι τῆς προόδου τῶν Βαλκανικῶν κρατῶν, ιδίως τῆς Σερβίας και τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλά δέν έχρειάσθη πολὺς χρόνος, διά νά άντιληφθοῦν τήν πραγματικότητα.

Οί Βούλγαροι είσήλθον είς τήν Θράκην και τήν 11 Ὀκτωβρίου έξεπόρθησαν τὰς **Σαραντα Ἐκκλησίας**.

Ό έν Θεσσαλίᾳ έλληνικός στρατός, άποτελούμενος έξ 7 μεραρχιῶν, υπό τήν άρχηγίαν τοῦ διαδόχου **Κωνσταντίνου** κατέλαβε τήν 6 Ὀκτωβρίου τήν Ἐλασσόνα και μετά τήν νίκην έν **Σαρανταπόρῳ** (8 - 9 Ὀκτωβρίου) είσήλθεν είς Σέρβια, Κοζάνην και Γρεβενά, άλλαι δέ δυνάμεις του κατέλαβον τήν Κατερίνην, διαβάσαι δέ τόν Ἀλιάκμονα άπηλευθέρωσαν τήν Βέροιαν, τήν Νάουσαν και τήν Ἐδεσσαν.

Ό στόλος έξ άλλου υπό ναύαρχον τόν ὕδραϊον **Παῦλον Κουντουριώτην** κατέλαβε τὰς νήσους **Χίον, Λέσβον, Λήμνον** κλπ.,

ένῳ ἡ **Σάμος** εἶχεν ἤδη κηρύξει τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσιν. Ἐπίσης ὁ στόλος ἔστησε τὴν σημαίαν ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Ἄθω. Μεγίστης σημασίας ἦτο ἡ ὑπηρεσία, τὴν ὁποίαν τὸ ναυτικὸν προσέφερεν εἰς τοὺς συμμάχους, ἀποκλείσαν τὰ στενὰ τῶν Δαρδανελλίων καὶ παρακωλύσαν τὴν μεταφορὰν τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς Ἀσίας.

Οἱ Σέρβοι, μετὰ τριήμερον μάχην παρὰ τὸ Κουμάνοβον, ἤνοιξαν τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν παλαιὰν Σερβίαν καὶ τὴν 13 Ὀκτωβρίου ὁ σέρβος διάδοχος **Ἀλέξανδρος** εἰσῆλθεν εἰς τὰ **Σκόπια**, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ μεσαιωνικοῦ βασιλείως τῆς μεγάλης Σερβίας Στεφάνου Ντουσάν.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Βούλγαροι ἠγωνίζοντο ἐν **Λουλέ Μπουργκάς** τῆς Θράκης πρὸς τὴν μεγάλην μᾶζαν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ ὁποῖος κακῶς ἐφωδιασμένος, ἀσύντακτος, σχεδὸν λιμοκτονῶν συνεκράτησεν αὐτοὺς μᾶλλον διὰ τοῦ ὄγκου του ἐπὶ πενθήμερον (15 - 20 Ὀκτωβρίου), ἔπειτα δὲ ὑπεχώρησεν εἰς **Τσατάλιζαν**, ὅπου ἡ τουρκικὴ ἀντίστασις καὶ ἡ χολέρα ἔφραξαν τὴν προέλασιν τῶν Βουλγάρων πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς κατεδίωκεν ἤδη τοὺς Τούρκους πρὸς τὸ Μοναστήριον, ἐνῳ ἐν τῷ μεταξύ βουλγαρικὴ στρατιά, προοριζομένη διὰ τὴν Μακεδονίαν, κατέλαβεν εὐκόλως τὰς Σέρρας, τὴν Δράμαν καὶ τὴν Καβάλαν, τμήμα δὲ ταύτης ἐβάδιζε δρομαίως πρὸς τὴν **Θεσσαλονίκην**. Τοῦτο κατέστη ἐγκαίρως γνωστὸν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ ὁ Βενιζέλος, κατόπιον ἀγωνιώδους προσπάθειας, ἐπέτυχεν νὰ στρέψῃ τὰς ἑλληνικὰς δυνάμεις πρὸς ἀνατολὰς, διὰ νὰ προλάβῃ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάληψιν τῆς Μακεδονικῆς πρωτευούσης.

Οὕτω μετὰ τὴν εἰς τὰ **Γιανιτσά** διήμερον μάχην (19 - 20 Ὀκτωβρίου) ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐβάδιζε κατὰ τῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ παραδώσουν τὸ ἑσπέρας τῆς 26 Ὀκτωβρίου, ἑορτῆς τοῦ προστάτου τῆς Ἀγ. Δημητρίου. Τὴν 28 ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος εἰσῆλθον θριαμβευτικῶς εἰς αὐτήν. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἔσπευσε νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς αὐτήν, διὰ νὰ ὑποδηλώσῃ πρὸς πάντας ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἐπρόκειτο πλέον νὰ ἐγκαταλείψουν ταύτην, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς, καίτοι εὔρε τὴν πόλιν κατειλημμένην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅταν ἔφθασε, πρὸ αὐτῆς, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ Ἑλληνι-

κόν Στρατηγείου την άδειαν και έπέτυχε νά εισέλθη εις αύτήν πρòς άνάπαυσιν.

Ώς πρòς την Ήπειρον, ó έλληνικός στρατός, δυνάμεως μιås μεραρχίας ύπò τòn στρατηγòn Σαπουντζάκην, κατέλαβε τò ύπόλοιπον ταύτης, έπολιόρκησε δέ τὰ Ίωάννινα, τὰ όποια προήσπιζε τò **Μπιζάνι**. Τοῦτο, όχυρωθέν ύπò τών Γερμανών, έθεωρείτο άπόρθητον.

Όῦτω μέχρι τέλους τοῦ αύτοῦ μηνòς οὐδέν σχεδόν εΐχεν άπομείνει εκ τῆς τουρκικῆς αύτοκρατορίας εις την Εὐρώπην και οί Τουρκοί διετήρουν μόνον τὰ όχυρά τών Ίωαννίνων, τῆς Σκόδρας έν Ἀλβανία και τῆς Ἀδριανουπόλεως, πολιορκούμενα ύπò τών Ἑλλήνων, Μαυροβουνίων και Βουλγάρων, καθώς και την έκειθεν τῆς Τσατάλτζας περιοχῆν.

Ἡ νίκη τών ήνωμένων βαλκανικῶν κρατῶν έπροξένησε μεγάλην έντύπωσιν εις την Εὐρώπην. Ἐνῶ δέ κατὰ την άρχήν τών έχθροπραξιῶν ή Αὐστρία και ή Ρωσία, ως έντολοδόχοι και τών άλλων Δυνάμεων, εΐχον δηλώσει, δια νά προλάβουν την σύρραξιν ἢ, τουλάχιστον, νά έντοπίσουν τόν πόλεμον εις τόν βαλκανικόν χῶρον, **ότι μετά τò πέρας τοῦ άγώνος δέν ήθελον έπιτρέψει τροποποίησιν τοῦ έδαφικοῦ καθεστῶτος**, ἤδη οί διπλωμάται διεκήρυσσον ότι τò καθεστῶς (status quo) δέν ύφίστατο πλέον, άφοῦ ή Τουρκία εΐχεν άποβάλει τò μόνον δικαίωμα, τò όποιον εΐχε, τò δικαίωμα δηλ. τῆς ισχύος, όπως έπιβάλλη εις τὰς χώρας ταύτας την κακοδιοίκησιν της. Ὁ δέ πρωθυπουργός τῆς Ἀγγλίας Ἀσκουϊθ έδήλωσεν ότι ó χάρτης τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης μέλλει νά μεταβληθῆ και ότι «οί νικηταί δέν πρέπει νά στερηθοῦν τών καρπῶν, τούς όποίους έκέρδησαν δια πολλῶν θυσιῶν».

Οί Σέρβοι, συνεχίζοντες την πρòς νότον πορείαν των, εισῆλθον εις την Μακεδονίαν και την 5 Νοεμβρίου κατέλαβον την πόλιν τοῦ **Μοναστηρίου**, εις την όποίαν καθαρῶς υπερεΐχε τò Ἑλληνικόν στοιχεΐον.

Καταλαβόντες ώσαύτως την στενήν λωρίδα τοῦ Νόβι - Παζάρ, ή όποία τούς έχώριζεν άπό τò Μαυροβούνιον, απέκτησαν κοινά σύνορα με τούς όμαίμους συμμάχους των, συγχρόνως δέ έκλειον τόν δρόμον τῆς Αὐστρίας πρòς την Θεσσαλονίκην. Ἄλλο τμημα έπίσης τοῦ Σερβικοῦ στρατοῦ δι' όρμητικῆς και έντυπωσιακῆς

κινήσεως διὰ μέσου τῶν ὁρέων τῆς Ἀλβανίας κατῆλθεν εἰς τὴν Ἀδριατικὴν, οὕτω δὲ ἐφαίνετο ὅτι ἐπραγματοποιεῖτο τὸ ὄνειρο τῆς ἐξόδου τῆς Σερβίας εἰς τὴν θάλασσαν.

Ἄλλὰ καὶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εὐθὺς μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης ἐστράφη καὶ πάλιν πρὸς τὴν δυτικὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν 7 Νοεμβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὴν **Φλώρινα**, ἐπροχώρησε δὲ μέχρι τῆς **Κορυτσᾶς**, τὴν ὁποίαν καὶ κατέλαβε.

Ἄλλ' ἡ αὐστριακὴ διπλωματία ἠσθάνθη ὡς ἰδίαν ἦτταν τὰ γεγονότα τῆς Βαλκανικῆς, διότι ἔβλεπεν ἀποκλειομένην τὴν κάθοδον πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην. Δὲν ἦτο δυνατὸν ἐπίσης νὰ ἀνεχθῆ τὴν εἰς τὴν Ἀδριατικὴν ἐγκατάστασιν τῶν Σέρβων, εἰς τοῦτο δὲ εἶχε σύμφωνον καὶ τὴν Ἰταλίαν. Αὐστρία λοιπὸν καὶ Ἰταλία εἰργάσθησαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ ζήλου διὰ τὴν δημιουργίαν ἀνεξαρτήτου ἁλβανικοῦ κράτους. Ὡς πρὸς τὴν Ρωσίαν, αὕτη ἐθορυβήθη ἐκ τῆς ἐνδεχομένης καταλήψεως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ὁποίαν ἐπωφθαλμία, ἐνῶ ἡνῶει τὴν μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς ἐπέκτασιν τῆς πιστῆς εἰς αὐτὴν Σερβίας καὶ τὴν ἐν γένει ἐνδυνάμωσιν ταύτης εἰς βᾶρος τῆς ἀντιζήλου τῆς Αὐστρίας.

Τὸ Συνέδριον τοῦ Λονδίνου

Τὴν 20 Νοεμβρίου ὑπεγράφη εἰς τὴν Τσατάλτζαν ἀνακαυχῆ μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν τριῶν ἐκ τῶν συμμάχων, ἐνῶ ἡ Ἑλλὰς ἐξηκολούθησε τὰς ἐχθροπραξίας, ἐφ' ὅσον τὰ Ἰωάννινα δὲν εἶχον εἰσέτι καταληφθῆ.

Τὴν 3 Δεκεμβρίου συνῆλθον οἱ ἐμπόλεμοι εἰς τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου εἰς τὸ Λονδίνον καὶ συγχρόνως οἱ πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ σερ Ἐντουαρντ Γκρέυ. Ἡ διάσκεψις τῶν πρεσβευτῶν σκοπὸν εἶχε τὴν συζήτησιν γενικοῦ ἐνδιαφέροντος ζητημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον προκύψει ἐκ τοῦ πολέμου, ὡς τῆς ιδρύσεως Ἀλβανικοῦ κράτους, τῆς ἐπεκτάσεως τῆς Σερβίας μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς, τῆς τύχης τῆς Θεσσαλονίκης, τοῦ Ἁγ. Ὄρους καὶ ἄλλων.

Ἡ διάσκεψις τῶν ἐμπολέμων σκοπὸν εἶχε τὴν συζήτησιν τῶν ὄρων τῆς συνθήκης εἰρήνης. Οἱ Τοῦρκοι ὁμως παρείλκυον τὰς διαπραγματεύσεις.

Ἐν τέλει τὸ Μέγα Συμβούλιον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν

ἀπεφάνθη ὑπὲρ συνομολογήσεως εἰρήνης καὶ ἐφάνη πρόθυμον νὰ δεχθῆ τοὺς ὄρους τῶν συμμάχων. Ἄλλ' οἱ Νεότουρκοι παρεσκεύασαν κίνημα, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἐμβέρ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπιστρέφει ἐκ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Ἰταλῶν. Τὴν 10 Ἰανουαρίου διὰ στάσεως ἀνετράπη τὸ ὑπουργεῖον Κιαμήλ πασᾶ, ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Ναζὶμ ἐδολοφονήθη, αἱ διαπραγματεύσεις τοῦ Λονδίνου ἐματαιώθησαν καὶ ὁ πόλεμος ἐπανήρχισε τὴν 21 Ἰανουαρίου 1913.

Ἔο κατὰ θάλασσαν ἀγῶν — Πτώσεις Ἰωαννίνων

Αἱ μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων συγκρούσεις κατὰ θάλασσαν διεξήχθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Λονδίνου, ὅτε ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξῆλθε τὸ πρῶτον ἀπὸ τὰ Στενά, διὰ νὰ προσβάλῃ τὸν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Μουδρου τῆς Λήμνου ναυλοχοῦντα ἑλληνικὸν στόλον.

Ἐπιβάλλεται ὁμως νὰ μνημονευθῆ καὶ ἐν ἡρωϊκὸν ἑλληνικὸν κατόρθωμα, τὸ ὁποῖον προηγεῖται. Οὕτω τὴν νύκτα τῆς 18 Ὀκτωβρίου ὁ ὑποπλοίαρχος Νικόλ. Βότσης, κυβερνῶν μικρὸν τορπιλλοβόλον, εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναρκοθετημένον λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐτορπίλλισε τὸ ναυλοχοῦν ἐκεῖ τουρκικὸν θωρηκτὸν «φετῆχ - Μπουλέν».

Κατ' οὐσίαν ὁ τουρκικὸς στόλος ἦτο ἰσχυρότερος τοῦ ἑλληνικοῦ, διότι διέθετε περισσότερα τηλεβόλα, πολλῶν δὲ μονάδων τοῦ ὁ θώραξ ἦτο ἰσχυρότερος τῶν ἑλληνικῶν πολεμικῶν. Ἄλλὰ τὸ νέον ἑλληνικὸν καταδρομικὸν «Ἀβέρωφ», φέρον τὸ ὄνομα τοῦ ἔθνικοῦ εὐεργέτου Γεωργίου Ἀβέρωφ, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς ναυαρχίς, καθὼς καὶ ἡ ἰκανότης τῶν ἑλληνικῶν πληρωμάτων, ἔξιδον εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον τὴν ὑπεροχὴν, ὡς ἐφάνη τοῦτο κατὰ τὴν σύγκρουσιν τῆς 3 Δεκεμβρίου (ναυμαχία τῆς Ἑλλάς), καθ' ἣν ἐθαυμάσθη ἡ ὑπέρμετρος τόλμη τοῦ Ναυάρχου Κουντουριώτου. Οὕτως ὁ Τουρκικὸς στόλος ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὰ Στενά.

Ἀργότερον οἱ Τοῦρκοι ἀκολουθοῦντες τὴν ὁδηγίαν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν προαπέστειλαν τὸ εὐδρομον «Χαμιδιέ» μὲ κυβερνήτην τὸν πλοίαρχον Ρεούφ, ἐλπίζοντες ὅτι ὁ Ἀβέρωφ θὰ ἔσπευδε πρὸς

καταδίωξίν του. Ὁ Ρεούφ κατώρθωσε τὴν νύκτα τῆς πρωτοχρονιᾶς τοῦ 1913 νὰ διασπάσῃ τὸν ἑλληνικὸν ἀποκλεισμόν καὶ τὴν ἐπομένην τὸ «Χαμιδιέ» ἐβρομβάρδισε τὸν λιμένα τῆς Σύρου καὶ ἐβύθησε τὸ βοηθητικὸν τοῦ στόλου «Μακεδονία». Τὸ γεγονός προεκάλεσε μεγάλην αἴσθησιν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ὁ «Ἀβέρωφ» δὲν ἐγκατέλειπε τὸν Μοῦδρον, ὡς ἐπεθύμουν οἱ Τοῦρκοι νὰ συμβῆ, ὅταν δὲ ἐξῆλθον τὰ πλοῖα τῶν ἀπὸ τὸν Ἑλλήσποντον, εὐρέθησαν πρὸ τοῦ ἠνωμένου ἑλληνικοῦ στόλου καὶ μετὰ βραχεῖαν ναυμαχίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν σοβαρὰς ζημίας, ἐπέστρεψαν εἰς τὰ Στενὰ (5 Ἰανουαρίου 1913 — Ναυμαχία τῆς Λήμνου), ὅπου καὶ ὀριστικῶς ἐκλείσθησαν.

Τὴν 21 Φεβρουαρίου 1913, μετὰ μακρὰν πολιορκίαν καὶ πολλὰς θυσίας τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὸ Μπιζάνι, τὰ **Ἰωάννινα** παρεδόθησαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατόν, τοῦ ὁποίου τὴν ἀρχηγίαν ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου εἶχεν ἀναλάβει ὁ διάδοχος Κωνσταντῖνος. Ἐκεῖθεν οὗτος προῆλασε μέχρι τῆς Χειμάρρας καὶ τῶν προθύρων τοῦ Αὐλῶνος, καταλαβὼν τὸ **Ἀργυρόκαστρον**, πρωτεύουσαν τῆς Βορ. Ἠπείρου. Αἱ τελευταῖαι αὗται ἐπιτυχίαι ἀπετέλουν τὸ ἐπισφράγισμα τῶν ἑλληνικῶν ἀγώνων.

Δολοφονία Γεωργίου — Ὁ Κωνσταντῖνος Βασιλεὺς

Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ θριάμβου θλιβερὰ τραγωδία κατέθλιψε τοὺς Ἕλληνας. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος παρέμενεν ὡς φρουρὸς ἐν Θεσσαλονίκῃ. Τὴν 5 Μαρτίου, ἐνῶ κατὰ τὴν συνήθειάν του ἐξῆλθεν εἰς περίπατον ἀκολουθούμενος ὑπὸ ἑνὸς ὑπασπιστοῦ, ἕλληνας, χαρακτηρισθεὶς ὡς ἀνισόρροπος, ἐφόρευεν αὐτὸν πυροβολήσας ἐκ τοῦ πλησίον. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι οὗτος ἐνήργησεν ὡς ὄργανον ξένων συμφερόντων.

Τὴν μεγάλην ἔθνικὴν συμφορὰν, τὸν θάνατον τοῦ λαοφιλοῦς βασιλέως Γεωργίου, ἐμετρίασεν ἡ ἀνοδος εἰς τὸν θρόνον τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου.

Τὸ ὄνομα τοῦ νέου βασιλέως, προσφιλέως, διότι ὑπενθύμιζε τὸν ἄρρηκτον δεσμόν τοῦ ἔθνους μετὰ τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν τραγικὴν πτώσιν τῆς Κων/πόλεως, ἐφαίνετο ὅτι ἔδιδε

σάρκα και ὀστᾶ εἰς τὰ ὄνειρα τοῦ ἑλληνισμοῦ, τὰ ὅποια ἐν τῷ μέσῳ τῶν θριάμβων τοῦ πρώτου βαλκανικοῦ πολέμου εἶχον ἀρχίσει νὰ πραγματοποιοῦνται. Ὁ νέος βασιλεὺς ἀνήρχετο εἰς τὸν θρόνον ὑπὸ τοὺς αἰσιωτέρους οἰωνοὺς καὶ ὑπὸ τὰς εὐχὰς καὶ ἐλπίδας τοῦ πολεμοῦντος λαοῦ.

Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος (1864 - 1923).

Ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου

Τὴν 13 Μαρτίου παρεδόθη εἰς τοὺς Βουλγάρους ἡ Ἄδρια νούπολις καὶ οἱ Τοῦρκοι, βλέποντες τὸ ἄσκοπον τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ ἀγῶνος, ὑπέγραψαν τὴν 31 ἰδίου ἀνακωχὴν μετ' αὐτῶν, τέλος δὲ τὴν 17 Μαΐου ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τῶν βαλκανικῶν συμμάχων καὶ τῆς Τουρκίας ἐν τῷ ἀνακτόρῳ τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου ἐν Λονδίῳ. Δι' αὐτῆς ὁ Σουλτᾶνος παρεχώρει «ἅπαντα τὰ ἐδάφη τῆς Αὐτοκρατορίας του εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἥπειρον, τὰ κείμενα πρὸς δυσμὰς γραμμῆς διηκούσης ἀπὸ τῆς Αἴνου κατὰ τὸ Αἰγαῖον μέχρι τῆς Μηδείας κατὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον, ἐξαιρουμένης τῆς Ἀλβανίας». Ἐπίσης παρεχώρει τὴν Κρήτην, ἐνῶ περὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν συνόρων τοῦ σχηματισθησομένου Ἀλβανικοῦ κράτους θὰ ἀπεφάσιζον αἱ Δυνάμεις.

‘Ο Βουλγαρικὸς πόλεμος (17 Ἰουνίου 1913)

Οἱ μῆνες τῆς φιλίας τῶν Βαλκανικῶν λαῶν δὲν ἦσαν μακροί, διότι οἱ σύμμαχοι ἐφιλόνικησαν, ὅταν ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς διανομῆς τῶν λαφύρων. Οἱ Βούλγαροι δὲν εἶχον λησμονήσει ὅτι εἶναι ἡ ἰσχυρὰ φυλή, ἡ κατ’ αὐτοὺς προωρισμένη νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Βαλκανικῆς. Ὅθεν διέδιδον ὅτι αὐτοὶ εἶχον σηκώσει τὸ βᾶρος τοῦ πολέμου. Ἡ δὲ γερμανοαυστριακὴ διπλωματία, μὴ κατορθώσασα νὰ προλάβῃ τὴν καταστροφὴν τῆς Τουρκίας, κατέβαλε προσπάθειας, ὅπως διασπάσῃ τοὺς συμάχους, ὑποθάλπουσα τὴν μεγαλομανίαν τῶν Βουλγάρων.

Διὰ τοῦτο οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἄμετροι εἰς τὰς ἀπαιτήσεις καὶ αὐθάδεις εἰς τοὺς τρόπους. Ἦδη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐπιχειρήσεων εἶχον ἐκμανῆ διὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης. Πρὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης τοῦ Λονδίνου συνέβησαν οὐχὶ ἅπασι ἔνοπλοι συγκρούσεις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων εἰς τὰ σημεῖα ἐπαφῆς των, ὡς καὶ ἐπεισόδια ἐντὸς τῆς Θεσσαλονίκης. Μὲ τοὺς Σέρβους ἐπίσης εἶχον διαφοράς, αἱ ὁποῖαι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξομαλυνθοῦν. Διὰ τοῦτο τὰ πράγματα μοιραίως ἔβαινον εἰς συμμαχικὸν πόλεμον. Κατόπιν τούτων ἡ Ἑλλὰς συνῆψε τὴν 19 Μαΐου μυστικὴν συμμαχίαν μετὰ τῆς Σερβίας ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἐγγυωμένην ἀμοιβαίως τὰ ὑπ’ αὐτῶν στρατιωτικῶς κατεχόμενα ἐδάφη, καὶ τὴν 17 Ἰουνίου ἤρχισαν αἱ ἐχθροπραξίαι. Οἱ Βούλγαροι προσέβαλον τοὺς Σέρβους εἰς τὴν **Γευγελήν**, σημεῖον ἐπαφῆς τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν σερβικῶν δυνάμεων, ὅπως διασπάσουν αὐτάς, καὶ τοὺς Ἑλληνας εἰς τὴν **Νιγρίταν**.

Ἡ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου

Ἄλληλικὸς στρατὸς εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ σχεδὸν διπλασιασθῆ διὰ τῆς προσελεύσεως τῶν στρατευσίμων ἐκ τῶν νέων ἐδαφῶν καὶ τῶν ἐθελοντῶν, οἱ ὁποῖοι συνέρρεον ἐκ τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ. Τὸ ἐπιτελεῖον διέταξεν ἀμέσως τὴν ἐξουδετέρωσιν τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐστρατωνισμένου βουλγαρικοῦ στρατοῦ καὶ τὸ πυροβολικὸν ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ παραδοθῆ. Ἐνῶ δὲ τὸ ἀριστερὸν τοῦ

έλληνικοῦ στρατοῦ ὤδευε πρὸς τὴν Γευγελήν, τὸ κύριον σῶμα ἐπροχώρησε πρὸς τὸ **Κιλκίς**, ὀχυρωτάτην θέσιν παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν, τὴν φέρουσαν ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Σέρρας, τὴν ὁποίαν εἶχον καταστρέψει οἱ Βούλγαροι. Τὰς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐκίνει ἀκατάσχετον πολεμικὸν μένος, τὸ ὁποῖον ἀνερρίπιζε τὸ κατὰ τῶν Βουλγάρων μῖσος, ὥστε ἡ κατὰ τοῦ Κιλκίς ἐπίθεσις ἔλαβε μορφήν ἐξάλλου παραφορᾶς. Οἱ Ἕλληνες μετὰ τριήμερον ὀρητικωτάτην ἐπίθεσιν ἀνέτρεψαν διὰ τῆς λογχῆς τοὺς Βουλγάρους ἐκ τῶν ὀχυρῶν των θέσεων. Μετὰ διήμερον ἐπίσης μάχην εἰς τὸν **Λαχανᾶν** ἐξεδιώχθησαν οἱ Βούλγαροι, ἡ δὲ Γευγελή καὶ ἡ Νιγρίτα ἀνεκτῆθησαν (19 - 21 Ἰουνίου). Ἄλλὰ καὶ οἱ Σέρβοι μετὰ πολὺήμερον καὶ πολύνεκρον ἀγῶνα ἐνίκησαν τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς ἀπώθησαν πρὸς τὰ παλαιὰ των σύνορα, μετὰ ταῦτα ὁμως περιέπεσαν εἰς ἀδράνειαν καὶ μόνον οἱ Ἕλληνες ἐξηκολούθησαν μαχόμενοι. Οὗτοι ἀπὸ τοῦ τέλους Ἰουνίου μέχρι καὶ τῶν μέσων Ἰουλίου κατέλαβον τὴν Ἄνατολ. Μακεδονίαν καὶ τὴν Δυτ. Θράκην. Οἱ Βούλγαροι, ἐγκαταλείποντες τὴν Ἄνατολ. Μακεδονίαν, προέβαινον εἰς σοβαρὰς ὀμότητας εἰς βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Εἰς τὴν κωμόπολιν τοῦ Δοξάτου ἰδίως, ἐγγὺς τῆς Δράμας, κατέσφαξαν ἐκ τῶν 3.000 κατοίκων τοὺς 2.500. Διὰ τῶν πολυνέκρων ἐξ ἄλλου μαχῶν εἰς τὰ στενὰ τῆς **Κρέσνας** καὶ τῆς **Τζουμαγιᾶς** ἐναντίον ὑπερέτερων βουλγαρικῶν δυνάμεων ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἤνοιξε τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ ἔδαφος τῆς παλαιᾶς Βουλγαρίας.

Ἦδη ἀπὸ τῆς 28 Ἰουνίου εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὸν κατὰ τῆς Βουλγαρίας ἀγῶνα καὶ ἡ Ρουμανία, ἀφοῦ εἶχε δηλώσει ὅτι δὲν ἔχει σκοπὸν κατακτητικόν, ἀλλ' ἀπλῶς ἤθελε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν βουλγαρικὴν ἡγεμονίαν εἰς τὴν Βαλκανικὴν. Ὁ ρουμανικὸς στρατὸς ἀμαχητὶ προήλασε μέχρις ἀποστάσεως ὀλίγων χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς Σόφιας. Ἄλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐπωφελήθησαν τῆς ἔριδος τῶν συμμάχων καὶ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Ἐμβέρ ἀνέκτησαν τὴν Ἄδριανούπολιν καὶ ἔφθασαν μέχρι τοῦ Ἐβρου. Ἦδη ἠπειλοῦντο τὰ ἐδάφη τῆς παλαιᾶς Βουλγαρίας. Διὰ τοῦτο ὁ διαδεχθεὶς τὸν Πρωθυπουργὸν Ντάνεφ Ραντοσλαύφ ἔστερξε τὴν εἰρήνην καὶ ὁ Βασιλεὺς Φερδινάνδος ἐζήτησε τὴν μεσολάβησιν τοῦ Βασιλέως τῆς Ρουμανίας **Καρόλου**, διότι ἡ χώρα του, συνεπεία τῆς παμφάγου καὶ ὑπερφιάλου πολιτικῆς της, ὑφίστατο πανωλεθρίαν.

Ἡ εἰρήνη τοῦ Βουκουρεστίου (28 Ἰουλίου 1913)

Τὴν 17 Ἰουλίου συνῆλθεν ἡ συνδιάσκεψις τοῦ Βουκουρεστίου κατόπιν τῆς ἐκκλήσεως τοῦ Καρόλου. Ἡ μεταβάσα εἰς Βουκουρέστιον διὰ τὴν συζήτησιν τῶν ὄρων τῆς εἰρήνης ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεῖα ὑπὸ τὸν πρωθυπουργὸν Βενιζέλον κατὰ πρότασιν τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου δὲν ἐδέχθη τὴν ἀνακωχὴν, καίτοι ὁ Βενιζέλος ἐφοβεῖτο ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐκινδύνευε νὰ θεωρηθῆ ἀδιάλλακτος καὶ ν' ἀπομονωθῆ κατὰ τὴν διπλωματικὴν μάχην. Παρὰ ταῦτα οὗτος ἐνέδωκε, διὰ νὰ δυνηθῆ ἡ Ἑλλάς ν' ἀγωνισθῆ διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Καβάλας, τὴν ὁποῖαν ἠρνοῦντο πεισμόνως νὰ παραχωρήσουν οἱ Βούλγαροι.

Συντομώτατα ὅμως ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐπιχειρήσεων ἠνάγκασε τὸν Βασιλέα νὰ τηλεγραφήσῃ εἰς τὸν Πρωθυπουργὸν τοῦ ὅτι ἐπιθυμεῖ πάραυτα τὴν ἀνακωχὴν, ὁ δὲ Βενιζέλος ἐχειρίσθη μετὰ περισσοῦς δεξιότητος τὸ ζήτημα, ὥστε οὐδόλως νὰ φανῆ ὅτι ἡ ὑπαναχώρησις τῆς Ἑλλάδος ὠφείλετο εἰς στρατιωτικὴν ἀδυναμίαν. Ἀντιθέτως ἐδήλωσεν ὅτι, ὑπέικων εἰς τὴν ἔκκλησιν τῆς Ρουμανίας, ἐδέχετο τὴν ἀνακωχὴν ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Βασιλέως τοῦ καὶ ὑπὸ ἰδίαν εὐθύνην. Τοῦτο ἀπετέλεσε προσωπικὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Βενιζέλου, διὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ ἐξέφρασε κατόπιν τὴν εὐγνωμοσύνην του.

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Βούλγαροι ἀντιπρόσωποι ἐδυστρόπουν διὰ τὴν παραχώρησιν τῆς Καβάλας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ Ρουμανία ἠπέλησεν ὅτι θὰ κατελάμβανε τὴν Σόφιαν καὶ τότε οὗτοι ἐδέχθησαν νὰ ὑπογράψουν τὴν συνθήκην μεστοὶ πικρίας. Αὐτὸς δὲ ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτωρ ὑπεστήριξε τὴν ἑλληνικὴν ἄποψιν, μεταβληθεὶς ἀπροόπτως εἰς ἐνθουσιώδη θαυμαστὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἐνῶ ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ρωσία εἶχον ὑποστηρίξει τὴν Βουλγαρίαν.

Ἡ Ἑλλάς διὰ τῆς συνθήκης τοῦ **Βουκουρεστίου** (28 Ἰουλίου 1913) ἐκέρδησε τὴν Ἀνατολ. Μακεδονίαν, ὡς σύνορον δὲ ταύτης μετὰ τῆς Βουλγαρίας πρὸς Ἀνατολὰς ὠρίσθη ὁ ροῦς τοῦ ποταμοῦ Νέστου. Ἡ Ρουμανία ἐκ τοῦ πολέμου ἐκέρδησε τὴν Νότιον Δοβρουτσάν.

Ἐκ τοῦ ἐνδοσυμμαχικοῦ πολέμου ὠφελήθη οὐχὶ ὀλίγον καὶ ἡ Τουρκία, διότι διὰ τουρκοβουλγαρικῆς συνθήκης, ὑπογραφείσης

Χάρτης τής επέκτασεως τής 'Ελλάδος μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους.

τὴν 16 Σεπτεμβρίου 1913, αὕτη ἐκράτησε τὰς 40 Ἐκκλησίας καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν, τὰ δὲ τουρκοβουλγαρικὰ σύνορα πρὸς Δυσμὰς ἠκολούθησαν τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ Ἐβρου. Ὡστε ἡ Βουλγαρία ἐπέτυχε νὰ διασώσῃ δι' ἑαυτὴν μόνον τὴν Δυτ. Θράκην. Τέλος τὴν 1 Νοεμβρίου ὑπεγράφη εἰρήνη μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ζήτημα τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν ἀλβανικῶν συνόρων ἀφήνοντο εἰς τὴν ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων. Αἱ Δυνάμεις διὰ διακοινώσεώς των (31 Ἰανουαρίου 1914) ἀνεγνώρισαν τὴν ἑλληνικὴν κατοχὴν τῶν νήσων, πλὴν τῆς Ἰμβρου καὶ τῆς Τενέδου, ἐνῶ ὀλίγον πρότερον διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς **Φλωρεντίας** τῆς 17 Δεκεμβρίου 1913 αἱ ἐλευθερωθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ περιοχαὶ τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ τῆς Κορυτσᾶς παρεχωρήθησαν, κατὰ παράβασιν τοῦ δικαίου, εἰς τὸ νεοσύστατον ἀλβανικὸν κράτος.

Τὰ ἔτη 1913 καὶ 1914

Μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ Βουκουρεστίου ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἔχων ἐπὶ κεφαλῆς τὸν δαφνοστεφῆ βασιλέα του Κωνσταντῖνον, ἐπανῆλθεν ἐν θριάμβῳ εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ λαὸς ἐπεφύλαξεν εἰς τοὺς νικητὰς ἀποθεωτικὴν ὑποδοχὴν. Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος διὰ διαγγέλματός του ἐξέφρασε τὸν ἐνθουσιασμόν του διὰ τὰς ἀρετὰς τοῦ ἑλληνος στρατιώτου καὶ εἰς αὐτὸν ἀπέδιδε τὸν διπλάσιον μισθόν τοῦ κράτους. «Ἡ Ἑλλάς, ὡς ἐτόνιζεν, εἶχε καταστῆ σεβαστὴ εἰς τοὺς φίλους καὶ φοβερὰ εἰς τοὺς ἐχθρούς».

Τὰ ἔτη 1913 καὶ 1914 ἦσαν οἱ χρόνοι τῆς ἑλληνικῆς ἀνθήσεως, διότι τὸ ἔθνος ἠσθάνετο πλέον αὐτοπεποίθησιν καὶ ἐνεπνέετο ὑπὸ μεγάλου πόθου πρὸς δρᾶσιν καὶ δημιουργίαν. Ὁ λαὸς ἐπίστευσεν ὅτι τὰ κατορθώματα ἐκεῖνα ἦσαν ἀποτέλεσμα τῆς ἐσωτερικῆς ἀνορθώσεως, τὴν ὁποίαν τὸ ἔθνος εἶχεν ἐπιτελέσει, ἔτρεφε δὲ μεγίστην ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἀρχηγούς του.

Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τῆς ἀνοίξεως τοῦ 1914 ἤρχισαν νὰ ὑποῦνται νέφη εἰς τὸν ὀρίζοντα. Οἱ Τοῦρκοι, διὰ νὰ ἐγκαταστήσουν τοὺς ἐκ Μακεδονίας μετανάστας, συγχρόνως δὲ ἀκολουθοῦντες τὸ ἐκτουρκιστικὸν πρόγραμμα, ἤρχισαν νὰ ἐκδιώκουν ἐκ τῶν ἐστιῶν των τοὺς Ἑλληνας τῆς Θράκης καὶ τῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἡ Ἑλλάς διεμαρτυρήθη, ἀλλ' οἱ Νεότουρκοι ἦσαν ἀνένδοτοι, ὀλίγον δὲ ἔλειψε νὰ προκληθῇ νέα σύρραξις Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, ἣτις ἐπὶ πλέον ἤξιου τὴν εἰς αὐτὴν ἐπιστροφὴν τῆς Λέσβου καὶ τῆς Χίου. Ἐπίσης καὶ οἱ Βούλγαροι ἔπνεον μένεα κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Σέρβων. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐφάνησαν καὶ εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν ὀρίζοντα σημεῖα ἀπειλητικά, προμηνύοντα τὴν ἐπερχομένην καταγίδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'

ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΥ 1870 ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Ι. Ἡ περίοδος τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας (1870 — 1895)

Ἡ Γαλλία

Ἡ τρίτη γαλλικὴ δημοκρατία (1870) εἶχε μακρότερον βίον τῶν δύο πρώτων. Τὸ νέον γαλλικὸν Σύνταγμα ἐδημιούργησε δύο νομοθετικὰ σώματα, τὴν Βουλὴν καὶ τὴν Γερουσίαν. Ὁ πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἐξελέγετο ὑπὸ τῆς βουλῆς δι' ἑπτὰ ἔτη. Πρῶτος πρόεδρος ἐξελέγη ὁ Θιέρσος (Thiers), ἐπὶ τῆς συντηρητικῆς κυβερνήσεως τοῦ ὁποίου ἡ Γαλλία ἀνέλαβε ταχέως ἐκ τῶν πληγῶν τῆς

μεγάλης άποτυχίας. Έντὸς βραχείου χρονικοῦ διαστήματος διὰ λαϊκῶν συνεισφορῶν κατέβαλε τὴν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν, ἐνῶ κυβέρνησις καὶ ἔθνοσυνέλευσις ἔθεσαν τὴν βάσιν τῆς πολιτικῆς τῆς ἐκδικήσεως (Renvanche) διὰ τῆς ἀναδημιουργίας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Εἰσήχθη ἡ γενικὴ στρατιωτικὴ θητεία καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις μεγάλου νεωτέρου στρατοῦ. Ἄλλ' ἡ δημοκρατία διήλθε κρίσιν ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῶν βασιλοφρόνων, τέλος ὅμως ἐπαγίωθη διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Γαμβέττα.

Ἡ Γερμανία

Ἡ προκύψασα ἐκ τῆς νίκης Γερμανικὴ Αὐτοκρατορία ἦτο κατὰ τύπους **Συνταγματικὴ Ὁμοσπονδία**, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν 25 κράτη. Πρόεδρος τῆς ὁμοσπονδίας ἦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας, φέρων τὸν τίτλον τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορος (Kaiser) καὶ ἔχων τὸ δικαίωμα πολέμου καὶ εἰρήνης ὡς ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ στρατοῦ καὶ στόλου. Αὐτὸς διώριζε τοὺς ὑπαλλήλους, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τὸν Ἀρχικαγκελλάριον τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ὁμοσπονδία εἶχε δύο νομοθετικὰ σώματα, τὸ Ὁμοσπονδιακὸν Συμβούλιον, τὸ ὁποῖον ἀπήρτιζον οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν, καὶ τὴν Βουλὴν τῆς αὐτοκρατορίας (Reichstag), τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν 397 πληρεξούσιοι τοῦ λαοῦ, ἐκλεγόμενοι διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας.

Ἄλλ' ἡ αὐτοκρατορία, τὴν ὁποίαν συνέστησεν ὁ Βίσμαρκ, δὲν ἦτο ὁμοία πρὸς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ ἰδρῦση τὸ Γερμανικὸν Κοινοβούλιον τῆς Φραγκφούρτης τὸ 1848, καθ' ὅσον δὲν ἦτο ἐκδήλωσις ἀπ' εὐθείας τῆς λαϊκῆς βουλήσεως, ἀλλ' ἔργον τῶν ἡγεμόνων καὶ ἀποτέλεσμα τῆς νίκης. Ἡ γερμανικὴ ἔνωσις δὲν ὠμοίαζε πρὸς τὴν ἰταλικήν, διότι δὲν περιέλαβε λαοὺς, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν διὰ δημοψηφίσματος τὴν ἔνωσιν. Εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας ἔζων πολυάριθμοι Πολωνοί, εἰς τὸ Σλέσβικ καὶ Χολστάιν Δανοί, οἱ ὅποιοι δὲν ἠθελον τὴν ἔνωσιν, ἡ δὲ Ἀλσατία καὶ Λωρραίνη προσηρτήθησαν κατακτητικῶς δικαίωματι. Διὰ τοῦτο τὸ 1/10 τοῦ πληθυσμοῦ των μετηνάστευσεν εἰς τὴν Γαλλίαν εὐθὺς μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Φραγκφούρτης.

Πρὸς τούτοις αἱ αἰφνιδιαστικαὶ νίκαι τῶν Γερμανῶν καὶ ἡ καταπληκτικὴ αὔξησις τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἐξέπληξαν τὸν κόσμον

καὶ ὁ πρωσοικὸς τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου ἐξηρέθισε τοὺς ἄλλους λαοὺς. Τὴν δὲ ἀνακήρυξιν τῆς αὐτοκρατορίας ἐντὸς τῶν Βερσαλλιῶν ἠσθάνθησαν ὡς πρόκλησιν, τόσον ἐντὸς ὅσον καὶ ἐκτὸς τῆς Γαλλίας. Ὡστε ἡ γαλλικὴ ἐπιθυμία τῆς ἐκδικήσεως εὗρισκε συμπαθείας ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ. Πλὴν τούτου ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ἐθεώρει ἑαυτὸν Θεῖω δικαίωματι ἄρχοντα καὶ δὲν ἀνεγνώριζε τὸ νεώτερον δόγμα τῆς κυριαρχίας τοῦ λαοῦ. Ἡ γερμανικὴ Βουλὴ δὲν ἦτο κυρίαρχον σῶμα, διότι ὑπουργοὶ καὶ ἀρχικαγκελλάριος δὲν ἐλαμβάνοντο ἐκ τῆς πλειονοψηφίας τῆς Βουλῆς, ἀλλὰ διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος.

Κατ' ἀρχὰς ὁ Βίσμαρκ ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν Καθολικὴν ἐκκλησίαν, τὴν ὁποίαν ἠθελε νὰ ὑποτάξῃ εἰς τὸ κράτος. Τὸν δὲ ζωηρὸν ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον διεξήγαγε κατ' αὐτῆς, ὠνόμασαν ἐκπολιτιστικὸν ἀγῶνα (Kulturkampf). Ἀλλ' ὅταν βραδύτερον ἠγέρθη ἀπειλητικὸν τὸ ἐργατικὸν κόμμα, ἐζήτησε νὰ προσεταιρισθῇ τοὺς ἐν τῇ Βουλῇ καθολικοὺς, τὸ Κέντρον, ὡς ὠνομάζοντο οὗτοι. Ἐν τούτοις ὁ Βίσμαρκ ἦτο πανίσχυρος, ἀπολαύων ἀκλονήτου ἐμπιστοσύνης εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐμπνέων σέβας καὶ φόβον εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἀλλ' ὅταν ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὁ Γουλιέλμος Β', ἐφάνη ὅτι ὁ νέος αὐτοκράτωρ δὲν ἠενίχετο τὴν σιδηρᾶν δικτατορίαν τοῦ καγκελλάρου. Τὸ 1892 ὁ Βίσμαρκ ἀπεχώρησε τῆς ἀρχῆς, διαφωνήσας πρὸς τοὺς σοσιαλιστάς. Ὁ λαὸς ὅμως ἐγνώριζεν ὅτι ἦσαν βαθύτεροι οἱ λόγοι τῆς ἀποχωρήσεως καὶ ἐπευφήμησε τὸν ἀρχικαγκελλάριον, ὅταν ἐγκατέλειψε τὸ Βερολίνον, διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὴν ἐξοχικὴν ἔπαυλίν του, ὅπου συντάσσει τὰς περιφήμους «Σκέψεις καὶ ἀναμνήσεις» του.

Ἡ Αὐστρία

Τὴν ἐπαύριον τῆς ἐν Σαδόβα μάχης ὁ Φραγκῖσκος Ἰωσήφ παρεχώρησεν αὐτοδιοίκησιν εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, ἡ ὁποία ἀπέκτησεν ἰδίαν Βουλὴν, ἰδίους ὑπουργούς, ἰδίαν διοίκησιν. Οὕτω τὸ κράτος τῶν Ἀψβούργων διηρέθη εἰς δύο κράτη, τὰ ὁποῖα ἀπέτελεσαν τὴν «**Δυναδικὴν Μοναρχίαν**», ἠνωμένα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνος, ὁ ὁποῖος ἦτο αὐτοκράτωρ μὲν ἐν Αὐστρίᾳ, βασιλεὺς δὲ ἐν Οὐγγαρίᾳ. Ἡ ἔνωσις ἐφαίνετο ἀρκετὰ στερεά, διότι οἱ Οὐγγροὶ ἦσαν εὐχαριστημένοι, ἐπειδὴ ἐλάμβανον σημαντικὸν

μέρος εις τὴν πολιτικὴν Μεγάλῃς Δυνάμεως καὶ ἐκράτουν εἰς ὑποτέλειαν πολυαρίθμους λαούς, τοὺς Ρουμάνους τῆς Τρανσυλβανίας, τοὺς Κροάτας, Σλοβάκους καὶ Σλοβένους, 10 ἑκατομμύρια ἐν ὅλῳ, ἐνῶ οἱ ἴδιοι ἦσαν 7 ἑκατομμύρια.

Εἰς τὴν κυρίως Αὐστρίαν ὑπερτεροῦν οἱ Γερμανοί, ἀλλὰ βορειότερον ἢ Βοημία κατοικεῖται ἀπὸ 7 ἑκατομ. Τσέχους, ἡ δὲ Γαλικία ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον πολωνική. Οἱ Τσέχοι πρὸ πάντων ἦσαν θορυβώδεις ἀπαιτηταὶ τῆς αὐτοτελείας, ἀλλὰ καὶ αἱ μικρότερα φυλαὶ ἀπήτουν αὐτοδιοίκησιν, αἱ δὲ συμπάθειαι τῶν Βοσνίων καὶ Κροατῶν ἐστρέφοντο πρὸς τὴν Σερβίαν. Διὰ τοῦτο ὑπῆρχε ζωηρὰ ζύμωσις ἐντὸς τοῦ κράτους τοῦ Φραγκίσκου Ἰωσήφ, ἐπεκράτησαν δὲ ἐπαναστατικὰ ἀποχωριστικὰ ρεύματα, ὥστε περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἐφαίνετο ἡ αὐτοκρατορία φερομένη πρὸς τὸ ὁμοσπονδιακὸν σύστημα ἢ πρὸς διάλυσιν.

Ἡ κατάστασις αὕτη ἐπροξένησε τὴν ἀδυναμίαν τῆς Αὐστρίας, ἡ ὁποία ἠναγκάσθη νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ Βερολίνου, ὅπως συγκρατήσῃ τοὺς λαούς της καὶ φρουρήσῃ τὰ ἐπὶ τῆς Βαλκανικῆς συμφέροντα αὐτῆς κατὰ τῆς Ρωσίας.

Ἰταλία

Τὴν Ἰταλίαν ἀπησχόλησε κατ' ἀρχὰς τὸ ρωμαϊκὸν ζήτημα, αἱ σχέσεις της δηλαδὴ πρὸς τὸν Πάπαν. Ὁ Καβούρ ἔδωκεν εὐρυτάτην αὐτονομίαν εἰς τὸν Πάπαν καὶ 3 ἑκατ. ἐπίδομα, ὡς ἀρχὴν δὲ ἐκήρυττεν «ἐλευθέρα ἐκκλησία ἐν ἐλευθέρῳ κράτει». Τοῦτο ἐσημαίνει σχεδὸν χωρισμὸν Ἐκκλησίας καὶ κράτους. Ἀλλ' ὁ Πάπας δὲν ἐδέχθη συμβιβασμὸν, ἐλπίζων εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὑποστήριξιν, ἰδίως τῆς Γαλλίας, ὅπου ἐφαίνετο ὅτι θὰ ὑπερίσχυον οἱ Βασιλόφρονες καὶ δὲν ἦτο ἀπίθανος γαλλικὴ ἐστρατεία πρὸς παλινόρθωσιν τοῦ Πάπα. Τὸ 1877 ὁ κίνδυνος ἀπεσοβήθη διὰ τῆς νίκης τοῦ Γαμβέττα καὶ τῶν δημοκρατικῶν, ἀλλ' ἡ κατάληψις τῆς Τύνιδος ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐξηρέθισε τὴν εὐαισθησίαν τῶν Ἰταλῶν, διότι ἡ Τύνις ὑπενθυμίζει τὴν Καρχηδόνα. Ἡ δὲ Ἰταλία ὠνειρεύετο μέγα Imperium καὶ μετὰ τὴν συντριβὴν τῆς Γαλλίας τὸ 1870 ἐφαντάσθη ὅτι ἦτο δυνατὸν ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτὴν ἐν τῇ Μεσογείῳ.

Αί συμμαχίαι

Τὸ πρῶτον μέλημα τοῦ Βίσμαρκ ἦτο νὰ διατηρήσῃ τὰ διὰ τοῦ πολέμου κατακτηθέντα. Διαρκῶς δὲ ἔζη ὑπὸ τὸν ἐφιάλτην συνασπισμοῦ κατὰ τῆς Γερμανίας. Κατ' ἀρχὰς κατώρθωσε νὰ ἐνώσῃ τοὺς αὐτοκράτορας Γερμανίας, Αὐστρίας καὶ Ρωσίας εἰς τὴν λεγομένην Συμμαχίαν τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων. Ἄλλ' ἡ ἔνωσις Ρωσίας καὶ Αὐστρίας ἦτο ἐφήμερος καὶ μετὰ τὸν ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1877 - 78 αἱ σχέσεις αὐτῶν ὠξύνθησαν. Τότε ὁ Βίσμαρκ ἐγκατέλειπεν ὀριστικῶς τὴν Ρωσίαν καὶ τὸ 1878 συνῆψε συμμαχίαν μετὰ τῆς Αὐστρίας, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ 1883 προσεχώρησε καὶ ἡ Ἰταλία. Οὕτως ἐδημιουργήθη ἡ Τριπλῆ Συμμαχία.

Οἱ γάλλοι διπλωμάται ἠσθάνθησαν τότε τὴν ἀνάγκην νὰ προσεγγίσουν τὴν Ρωσίαν. Ἄλλ' ὑπῆρχον πολλὰ τὰ χωρίζοντα τὴν δημοκρατικὴν Γαλλίαν ἀπὸ τῆς τσαρικῆς Ρωσίας. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ μὲν Γαλλία εἶχεν ἀνάγκην ἐκδικήσεως, ἡ δὲ Ρωσία πιστώσεων, ἡ οἰκονομικὴ σύμβασις παρεσκεύασε τὴν στρατιωτικὴν συμμαχίαν. Τὸ θέρος τοῦ 1891 ὁ γαλλικὸς στόλος ἐπλευσεν εἰς τὴν Κρονστάνδην καὶ κατὰ τὴν ἐπὶ τούτῳ δοθεῖσαν ἐορτὴν ὁ Τσάρος ἤκουσεν ὄρθιος τὴν Μασσαλιώτιδα.

II. Διεθνῆς Πολιτικὴ

Ὁ νέος ἱμπεριαλισμὸς

Ἀπὸ τοῦ 1898 περίπου τὰ μεγάλα ἔθνη ἀποκτοῦν σπουδαιότατα συμφέροντα ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης καὶ ἡ ἀποικιακὴ πολιτικὴ λαμβάνει σὺν τῷ χρόνῳ μεγάλην σπουδαιότητα. Ἐπειδὴ τὰ κράτη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπανῆλθον εἰς τὸ **προστατευτικὸν ἐμπόριον** καὶ αἱ ἀγοραὶ τῆς Εὐρώπης ἐκλείσθησαν εἰς τὴν ξένην βιομηχανίαν, τὰ βιομηχανικὰ ἔθνη ἐζήτησαν διέξοδον εἰς τὰς ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένας χώρας καὶ ἡ κατοχὴ χώρας ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης πρὸς ἐκμετάλλευσιν παρουσιάσθη ὡς ἀνάγκη βιοτικὴ διὰ τοὺς λαοὺς τῆς. Διὰ τοῦτο αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις προσεπάθησαν ν' ἀποκτήσουν ἀποικιακὸν κράτος, ὅσον τὸ δυνατόν ἐκτενὲς Imperium εἰς τὴν Ἀσίαν, τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Ὠκεανίαν, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἡ

Ἡ Ἀμερικὴ ἀπεκλείσθη εἰς τοὺς Εὐρωπαίους. Τὴν προσπάθειαν ταύτην ὠνόμασαν **ἱμπεριαλισμόν**, τὴν δὲ περίοδον ἀπὸ τοῦ 1880 μέχρι τοῦ μεγάλου εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐκδηλώνεται ζωηρότερον ἢ τὰς αὐτὴν, ἐποχὴν τοῦ νέου ἱμπεριαλισμοῦ. Διὰ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ἢ τῆς ἀποικιοκρατίας αἱ Δυνάμεις ἐξησφάλιζον νέας πλουτοπαραγωγικὰς πηγὰς, πρῶτας ὕλας καὶ ἀγορὰς τῶν βιομηχανικῶν τῶν προϊόντων, ὡς καὶ ἔμψυχον ὕλικόν διὰ τοὺς πολέμους τῶν, διωχέτευσαν δὲ εἰς τὰ ἀχανῆ ἐδάφη τῶν ἀποικιῶν τῶν τὸν πλεονάζοντα πληθυσμόν τῶν.

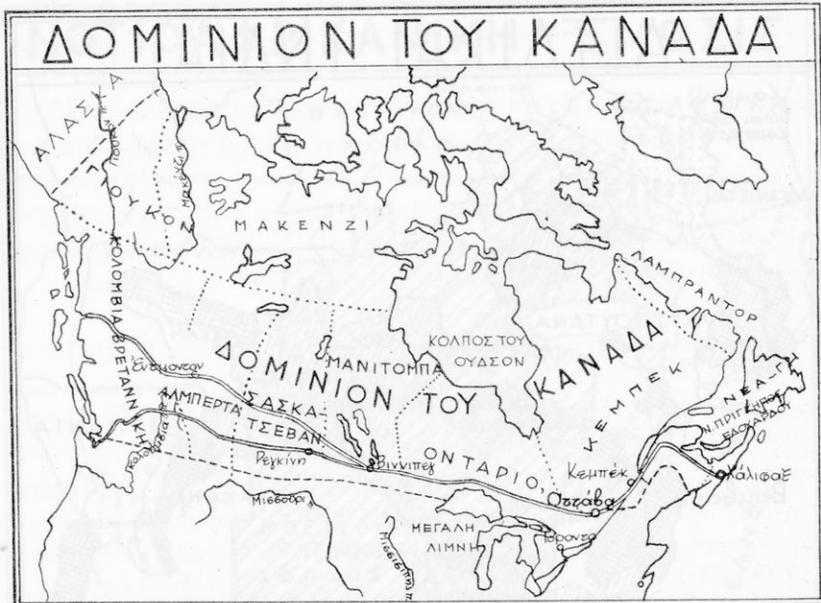
Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας

Ἦδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 10' αἰῶνος τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Ἀγγλίας ἦτο μέγα, ὁσημέραι δὲ ἠϋξανε. Τὸ κράτος τοῦτο ἐδημιουργήθη μεταξὺ τοῦ 1815 - 1865.

Εἰς τὸν Καναδᾶν ἢ Ἀγγλίαν περιεποιήθη τὸ γαλλικὸν στοιχεῖον καὶ ἡ χώρα μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν κτήσεων ἀπετέλεσε τὸ «Ντομίνιον τοῦ Καναδά», τὸ ὅποιον εἶχε τελείαν αὐτοδιοίκησιν, ἴδιον Σύνταγμα καὶ Βουλὴν, καθὼς καὶ ἴδιον στρατόν.

Αἱ Ἰνδίαί: ἦσαν ἡ βᾶσις τῆς Ἀγγλικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ Ἀγγλοὶ ἠγωνίσθησαν, διὰ νὰ ὑποτάξουν τὰς Ἰνδίας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 11' αἰῶνος μέχρι τοῦ 1860. Ἀφοῦ κατέστειλαν τὴν ἐπικίνδυνον ἐπανάστασιν τοῦ 1857, ἐστερέωσαν τὴν κατοχὴν τῶν, ἐπεκτείναντες αὐτὴν πέραν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰνδοῦ καὶ τοῦ Πεντζάπ, προσαρτήσαντες καὶ τὴν Βιρμανίαν. Τὸ 1876 ἡ βασίλισσα Βικτωρία ἔλαβε τὸν τίτλον τῆς αὐτοκρατείας τῶν Ἰνδιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκυβερνῶντο ὑπὸ ἰδιαιτέρου ὑπουργοῦ, τοῦ ὑπουργοῦ καὶ ἀντιβασιλέως τῶν Ἰνδιῶν, ὁ ὁποῖος ἤδρευεν εἰς τὴν Καλκούταν.

Εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἢ Ἀγγλίαν εἶχεν ἐξασφαλίσει τὴν κατοχὴν τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς **Καλῆς Ἑλπίδος**, ὅθεν διήρχετο ἡ πρὸς τὰς Ἰνδίας ὁδὸς πρὸ τῆς κατασκευῆς τῆς διώρυγος τοῦ Σουέζ. Τὸ 1820 ἐκτίσθη τὸ **Πόρτ Ἐλίσαμπετ**, ἀνατολικῶς τοῦ ἀκρωτηρίου, ἡ δὲ Ἀγγλία ἐπεχείρησε νὰ ἰδρύσῃ τὸ κράτος τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς. Ἄλλ' ἢ κατάληψις τῆς ἐνδοχώρας προσέκρουσεν εἰς τὴν ἀντίστασιν τῶν φιλοπολέμων ἰθαγενῶν (Κάφρων, Ὀττεντότων) καὶ ἰδίως τῶν ὀλλανδῶν ἀποίκων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν γεωργοὶ πολὺ προηγμένοι, ὀνομαζόμενοι **Μπόερς**.

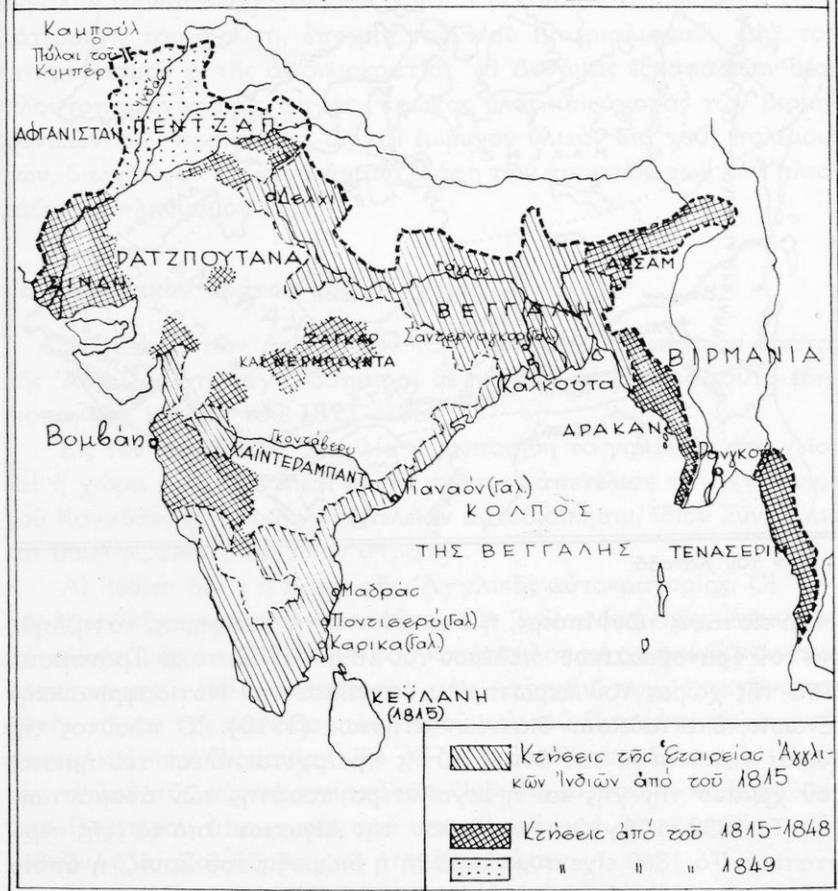

Δομίνιον του Καναδά.

Ἡ ἀντίστασις τῶν Μπόερς, ἡ ὁποία κατέστη περίφημος, κατεβλήθη διὰ τοῦ **Τρανσβαλικοῦ** πολέμου τοῦ 1899 - 1902, τὸ δὲ Τρανσβαλ μετὰ τῆς χώρας τοῦ ἄκρωτηρίου ἀπέτελεσε τὴν Νοτιοαφρικανικὴν Ἐνωσιν, ἐπεκταθεῖσαν διὰ νέων κτήσεων (1910). Ὁ πλοῦτος τῆς χώρας φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐξ αὐτῆς προέρχεται πλέον τοῦ ἡμίσεος τοῦ χρυσοῦ τῆς γῆς καὶ ἡ μεγαλύτερα ποσότης τῶν ἀδαμάντων.

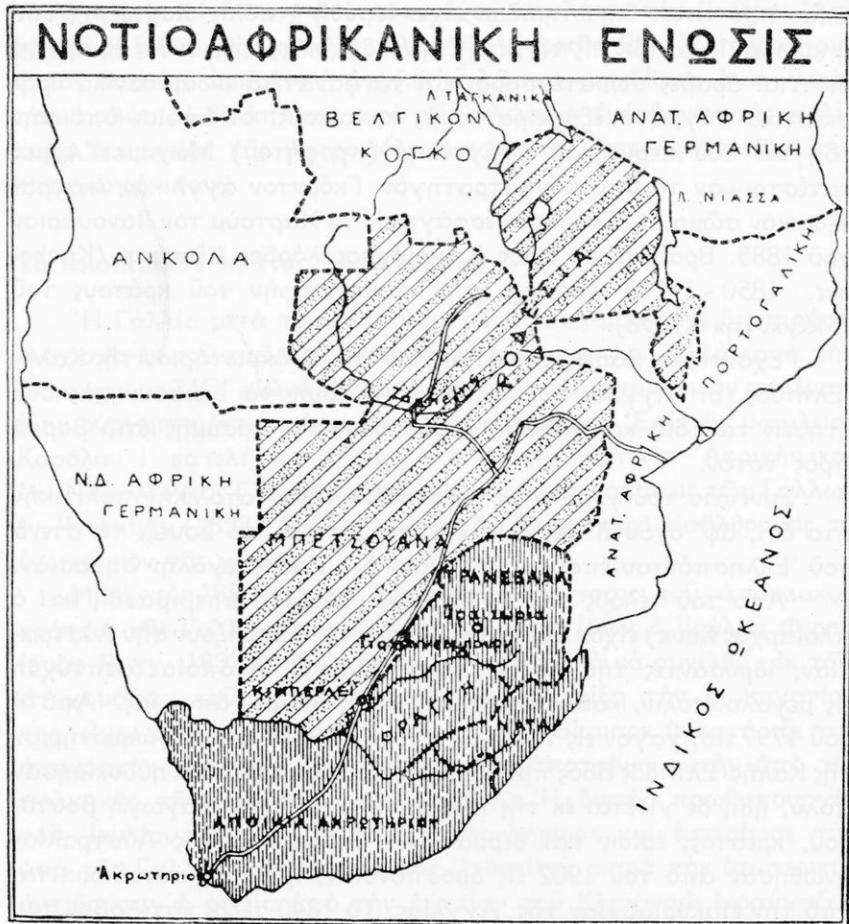
Τὸ 1882 οἱ Ἄγγλοι κατέβαλον τὴν **Αἴγυπτον** ὑπὸ τὰ ἐξῆς περιστατικά. Τὸ 1869 εἶχε συμπληρωθῆ ἡ διώρυξις τοῦ Σουέζ, ἡ ὁποία ἠϋξανε τὴν σημασίαν τῆς Αἴγυπτου, διότι ἐδέσποζεν ἤδη τῆς πρὸς τὰς Ἰνδίας οδοῦ. Ὁ Χεβίδης **Ἰσμαήλ** πασᾶς θαμβωθείς ἐκ τῆς νέας αἴγλης, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἡ διώρυξ, ἐδαπάνησεν ἀφειδῶς εἰς δημόσια ἔργα, κατασκευὴν σιδηροδρόμων καὶ καλλωπισμὸν τῆς πρωτευούσης, ὅσον καὶ εἰς διασκεδάσεις καὶ γενναιοδωρίας. Διὰ τοῦτο περιῆλθεν εἰς οἰκονομικὴν δυσχέριαν καὶ ἐπώλησεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὰς 176 χιλ. μετοχῶν τῆς διώρυγος, τὰς ὁποίας κατεῖχε. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Ἀγγλία, ἡ ὁποία μέχρι

ΑΓΓΛΙΚΑΙ ΙΝΔΙΑΙ

Ἀγγλικαὶ Ἰνδία.

τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν εἶχε δεῖξει ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Αἴγυπτον ἀπέκτησεν ἐπὶ τῆς διώρυγος καὶ τῆς Αἰγύπτου ἴσα δικαιώματα πρὸς τὴν Γαλλίαν, ἢ ὅποια κατεῖχε τὰς λοιπὰς 220 χιλ. μετοχῶν. Τὸ 1882 ἐξερράγησαν ταραχαὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον. Οἱ ἰθαγενεῖς, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἄραμπή πασᾶν, ἀρχηγὸν τῶν Αἰγυπτίων Ἐθνικοφρόνων, ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν Εὐρωπαίων καὶ στίφη ἀτά-

Νοτιοαφρικανική Ένωσις.

κτων διέτρεξαν τὰς ὁδοὺς τῆς Ἀλεξανδρείας, ἀρπάζοντες καὶ καίοντες. Τότε ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐβομβάρδισε τὴν πόλιν, ἀπεβίβασε στρατὸν, ὁ ὁποῖος εὐκόλως κατέβαλε τὴν ἀντίστασιν τοῦ Ἀραμπῆ καὶ κατέλαβε τὴν χώραν, ἐνῶ ὁ γάλλος ναύαρχος, μὴ ἔχων διαταγὴν τῆς κυβερνήσεώς του, ἔμεινεν ἄπρακτος. Οἱ Ἄγγλοι ἐπεξέτειναν τὴν κυριαρχίαν των πρὸς τὸν Ἄνω Νεῖλον, τοῦ ὁποῖου τὰς πηγὰς εἶχον ἀνακαλύψει ἄγγλοι ἐξερευνηταί, καὶ εἰς τὴν Νουβίαν (**Σουδάν**),

όπου πρό τινων δεκαετηρίδων είχε ιδρυθή ή πόλις **Χαρτούμ**. Ἄλλ' ή κυριαρχία αὐτῶν εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα δέν ἐπαγιώθη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, διότι οἱ ἄραβες σωματέμποροι καί τὰ φανατικά μωαμεθανικά θρησκευτικά τάγματα ἐξήγειραν τοὺς κατοίκους, οἱ ὅποιοι ὑπό τὴν ὁδηγίαν τοῦ περιφήμου «Μάγκντη» (προφήτου) **Μωχάμετ Ἄχμετ** κατέστρεψαν τὸ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Γκόρντον ἀγγλικὸν ἐκστρατευτικὸν σῶμα. Ὁ Γκόρντον ἐσφάγη εἰς τὸ Χαρτούμ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1885. Βραδύτερον ὅμως ὁ περίφημος λόρδος **Κίτσενερ** (Kitchener, 1850 - 1916) ἐπέτυχε τὴν καταστροφὴν τοῦ κράτους τοῦ «Μάγκντη» (1898).

Ἐχοντες ὡς βάσεις τὴν Αἴγυπτον καί τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἑλπίδος, οἱ Ἄγγλοι συνέλαβον τὸ σχέδιον νὰ ἐνώσουν τὰς δύο κτήσεις των διὰ κολοσσιαίας σιδηροδρομικῆς γραμμῆς ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον.

Συνέπεια τοῦ γεγονότος τούτου διὰ τὴν ἀνατολικὴν πολιτικὴν ἦτο ὅτι, ἀφ' ὅτου ή Ἄγγλία ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Σουέζ, τὰ στενὰ τοῦ Ἑλλησπόντου ἔπαυσαν νὰ ἔχουν δι' αὐτὴν μεγάλην σημασίαν.

Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (τὸ 1770 ἀπεβιβάσθη ἐκεῖ ὁ πλοίαρχος **Κοὺκ**) εἶχον ἀρχίσει οἱ Ἄγγλοι ν' ἀποικίζουν τὴν Αὐστραλίαν, ἰδρύσαντες τὴν πόλιν **Σίδνεϋ** (Sidney), ή ὁποία ἀνεπτύχθη εἰς μεγαλοῦπολιν, καθὼς καί ἄλλας ἀξίας λόγου ἀποικίας. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1797 εἰσήγαγον εἰς τὴν νέαν αὐτὴν ἡπειρον ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἑλπίδος εἶδος προβάτων (Μερινός), τὰ ὁποῖα ἠὺδοκίμησαν πολὺ, ἥδη δὲ γίνεται ἐκ τῆς Αὐστραλίας μεγίστη ἐξαγωγή βουτύρου, κρέατος, ἐρίων καί δερμάτων. Αἱ ἀποικίαι τῆς Αὐστραλίας ἠνώθησαν ἀπὸ τοῦ 1902 εἰς ὁμοσπονδίαν, ή ὁποία αὐτοδιοικεῖται ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Ἄγγλιας. Τὸ 1840 τέλος κατέλαβον τὴν νοτιοανατολικῶς τῆς Αὐστραλίας κειμένην **Νέαν Ζηλανδίαν**, ή ὁποία ἐπίσης ἀπέκτησε πλήρη αὐτονομίαν ἀπὸ τοῦ 1907.

Οὐδέν ἔθνος ἐπεξετάθη κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα ὅσον τὸ ἀγγλικόν. Ἡ δύναμις του ἦτο μεγίστη, ὠνειρεύετο δὲ τὴν κοσμοκρατορίαν. Ἡ Ἄγγλία κατὰ τὴν ἱστορουμένην ἐποχὴν ἐξουσίαζε τὴν θαλασσίαν ὁδὸν πρὸς τὰς Ἰνδίας, κατέχουσα τὸ Γιβραλτάρ, τὴν Μάλταν, τὴν Κύπρον, τὸ Σουέζ, τὸ Ἄντεν καί τὴν Βομβάην. Ἡ ἐξουσία της ἐξετεινετο μέχρι τῆς Κίνας, ἐφ' ὅσον κατεῖχε τὸ Κολόμπο τῆς Κεϋλάνης, τὴν Σιγκαπούρην καί τὸ Χόγκ - Κόγκ, εἶχε δὲ ἀπομακρύνει

τὸν ρωσικὸν κίνδυνον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀπειλήσει τὰς Ἰνδίας. Ἄφ' ἑτέρου διεξεδίκει τὴν κατοχὴν ὅλης τῆς Ἀφρικῆς. Εἰς τὰς ἀπεράντους αὐτὰς ἐκτάσεις ὠμιλεῖτο ἡ ἀγγλικὴ γλῶσσα, μετεδίδετο ὁ ἀγγλικὸς πολιτισμὸς, οἱ δὲ ἄποικοι μετὰ τῆς γλώσσης ἐμάνθανον τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας τῆς μητροπόλεως καὶ ἦσαν ὑπερήφανοι διὰ τὴν καταγωγὴν των.

Τὸ ἀποικιακὸν κράτος τῆς Γαλλίας

Ἡ Γαλλία μετὰ τοὺς ναπολεοντεῖους πολέμους εἶχε διατηρήσει ἐλάχιστα ἐκ τοῦ παλαιοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῆς. Ἄλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἸΘ' αἰῶνος, ἰδίως μετὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον, ἐδημιούργησεν ἐκτεταμένον ἀποικιακὸν κράτος. Ἐπὶ τῆς βασιλείας Καρόλου Ι' κατελήφθη ἡ Σενεγάλη εἰς τὴν Δυτικὴν Ἀφρικὴν καὶ ἐπὶ Ναπολέοντος Γ' ἐγένοντο αἱ πρῶται ἐγκαταστάσεις τῶν Γάλλων ἐν Ἰνδοκίνα (1858 - 1867), γάλλοι δὲ ἐξερευνηταὶ εἰσήλθον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας.

Μετὰ τὸ 1870 ἤρχισε δραστηρία ἐπέκτασις τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τῆς Γαλλίας, τὴν δὲ ὥθησιν ἔδωσεν ἰδίως ὁ Ἰούλιος Φερρὺ (Jules Ferry, 1832 - 1893), διότι ἡ Γαλλία, διὰ τὰ συνέληθη ἐκ τῶν ἀτυχημάτων τοῦ πολέμου καὶ διὰ τὰ στηρίξη τὴν βιομηχανίαν τῆς, εἶχεν ἀνάγκην πελατῶν, καὶ αὐτὸς ὁ Βίσμαρκ ὑπεστήριξε τὴν ἀποικιακὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας, ἵνα ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς τῆς ἐκδικήσεως ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ διετὴς πρωθυπουργία τοῦ Ἰουλίου Φερρὺ (1883 - 85) ὠλοκλήρωσε καὶ ἐστερέωσε τὴν ὑπὸ τῆς Γαλλίας κατάκτησιν τῆς Ἰνδοκίνας παρὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀντίδρασιν, ἡ ὁποία ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Κλεμανσῶ ἐκραύγαζεν, ὅτι αἱ δυνάμεις τῆς Γαλλίας καταδαπανῶνται ἀσκοπῶς, ἐνῶ ὁ ἐχθρὸς εὐρίσκεται ἐν Ἀλσατία καὶ Λωρραίνῃ. Οἱ Γάλλοι κατέλαβον ἐπίσης ἐκτεταμένας περιοχὰς τῆς βορείου καὶ τῆς κεντρικῆς Ἀφρικῆς (**Σαχάρα** - **Σουδάν**, ἄσχετον πρὸς τὸ Αἰγυπτιακόν, **Κόγκο**), τὸ δὲ 1895 τὴν μεγάλην νῆσον **Μαδαγασκάρην**, κατέναντι τῆς νοτιοανατολικῆς Ἀφρικῆς (Ἰνδικὸς Ὠκεανός).

Οὕτως ἡ Γαλλία ἀπέκτησε τὸ δεύτερον μετὰ τὴν Ἀγγλίαν ἀποικιακὸν κράτος, ἡ δὲ ἐκπολιτιστικὴ ἐργασία τῆς εἰς τὰς ἀποικίας, ἂν καὶ ὑπελείπετο τῆς Ἀγγλίας, ἦτο ἀξιόλογος.

Ἐπέκτασις τῆς Ρωσίας ἐν Ἀσίᾳ

Σημαντικωτάτη ἀπὸ πάσης ἀπόψεως εἶναι ἡ ἐπέκτασις τῆς Ρωσίας ἐν Ἀσίᾳ. Ἡ Ρωσία ἔσχε διπλῆν πολιτικὴν κατὰ τὸν 10ῦ αἰῶνα. Κυρίως ἐζήτει νὰ ἐπεκταθῆ καταλαμβάνουσα κτήσεις τῆς Τουρκίας εἰς τὴν Εὐρώπην ἢ τὴν Ἀσίαν. Ὅσακις ὁμως ἔβλεπεν ἑαυτὴν ἀποκλειομένην ἐκ τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς, ἐστρέφετο μετ' ἀποφασιστικότητος κατὰ τῶν ἀσιατικῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι κατοικοῦν εἰς τὰς ἀχανεῖς ἐκτάσεις τῆς βορείου καὶ κεντρικῆς Ἀσίας. Τοῦτο συνέβη μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον ὡς καὶ μετὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν τοῦ 1877 - 78. Μετὰ τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον οἱ Ρῶσοι ἐπεξετάθησαν ἀκατασχέτως πρὸς τὸν **Καύκασον** καὶ πρὸς τὰς χώρας τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Τουρκεστάν. Ἄλλ' ἢ προσπάθειά των νὰ κυριαρχήσουν ἐπὶ τῆς Περσίας καὶ τοῦ συνορεύοντος μὲ τὰς Ἰνδίας **Ἀφγανιστάν** ἐπέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν τοὺς Ἀγγλους καὶ ἤρχισεν ἀπὸ τότε ἡ εἰς Ἀσίαν ἀντίθεση μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ρωσίας, ἡ ὅποια διήρκεσε σχεδὸν καθ' ὅλον τὸν 10ῦ αἰῶνα. Εἰς τὴν Ἀπωτέραν Ἀνατολὴν οἱ Ρῶσοι κατέλαβον τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀμούρ - Ντάρια, ἡ ὅποια ἀπετέλεσε τὴν ρωσικὴν **Μαντζουρίαν**. Ἐνῶ δὲ αἱ Δυνάμεις, αἱ ὅποια εἶχον ἀναπτύξει σπουδαῖα συμφέροντα περὶ τὴν Κίναν, ἐξησφάλιζον στερεὰς βάσεις δράσεως ἐπὶ τῆς παραλίας, οἱ Ρῶσοι ἐξεμεταλλεύοντο τὰ πλούτη τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀμούρ (ᾠξος) καὶ ἤρχισαν τὴν κατασκευὴν τοῦ ὑπερσιβηρικῶ σιδηροδρόμου ἀπὸ Μόσχας μέχρι **Βλοδιβοστόκ**. Ὁ τσάρος Νικόλαος Β' (1894 - 1918) κατέβαλεν ἰδιαιτέρας προσπάθειας διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς γραμμῆς, ἡ ὅποια ἔμελλεν ἀποβῆ ἰσχυρὸν ὄργανον δράσεως κατὰ τῆς Κίνας, διότι θὰ ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Ρώσους νὰ μετακομίζουσι μεγάλας μάζας ἀνθρώπων εἰς τὴν Μαντζουρίαν.

Ἀνάπτυξις Ἰαπωνίας - Ἀνταγωνισμὸς περὶ τὴν Κίναν

Τὸ 1894 ὁ Σινοϊαπωνικὸς πόλεμος ἔδειξε τὴν μεγάλην σοβαρότητα τοῦ κινεζικοῦ ζητήματος, διότι ἀπεκάλυψε τὴν φοβερὰν δύναμιν τῆς Ἰαπωνίας καὶ τὴν ἄκραν ἀδυναμίαν τῆς Κίνας. Οἱ Ἰάπωνες μόνοι ἐκ τῆς κιτρίνης φυλῆς ἐφάνησαν ἐπιδεκτικοὶ ἀναπτύξεως, κατορθώσαντες ἐντὸς τριάκοντα μόνον ἐτῶν ν' ἀφομοιώσουν τὰ πολιτικὰ καὶ πολεμικὰ συστήματα τῶν Εὐρωπαίων. Τὸ 1868 ὁ

νεωτεριστής Μικάδος (αυτοκράτωρ) **Μούτσου - Χίτο** συνεκέντρωσε δι' επαναστάσεως τήν δύναμιν εἰς τὰς χεῖράς του, καταλύσας τήν ἰσχύν τῶν ἀντιδραστικῶν εὐγενῶν, ἐγκατασταθεὶς δὲ εἰς τὸ **Τόκιο** ἤρχισε τήν ἀναγέννησιν τῆς Ἰαπωνίας, τὸν «αἰῶνα τοῦ φωτός», ὅπως λέγουσιν οἱ Ἰάπωνες, εἰσαγαγὼν εἰς αὐτὴν τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν. Ἀμέσως ἐστάλησαν πολυάριθμοι νέοι εἰς τὴν Εὐρώπην, διὰ νὰ μάθουν τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας τῆς Δύσεως, ἐστρώθησαν σιδηροδρομικαὶ γραμμαί, κατεσκευάσθησαν τηλεγραφεῖα, ἰδρῦθησαν σχολεῖα, ἐδημιουργήθη στρατὸς κατὰ τὸ εὐρωπαϊκὸν σύστημα καὶ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν κατεσκευάσθη σημαντικὸς στόλος. Ἦδη τὸ 1875 οἱ Ἰάπωνες μηχανικοὶ κατεσκεύαζον πολεμικὰ πλοῖα εἰς τὰ ἐργοστάσια τῆς πατρίδος των.

Τὸ 1894, ἐξ ἀφορμῆς ταραχῶν ἐν **Κορέα**, ἡ ἐπικυρίαρχος Κίνα ἀπέστειλεν ἐκεῖ στρατεύματα πρὸς ἐπιβολὴν τῆς τάξεως. Ἡ Ἰαπωνία τότε, ἀσκοῦσα ἤδη ἐπεκτατικὴν πολιτικὴν, ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Κίνας, ἡ ὁποία ὑπέστη πανωλεθρίαν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ὁ ναύαρχος Ἰτο κατέστρεψεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Γιαλοῦ τὸν κινεζικὸν στόλον, τὰ δὲ ἰαπωνικὰ στρατεύματα ἠπείλησαν τὸ Πεκῖνον. Διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ **Σιμονοσέκι** (1895) ἡ Κίνα ὑπεχρεώθη νὰ παραχωρήσῃ, πλὴν τῆς Φορμόζας καὶ ἄλλων νήσων, τὴν χερσόνησον τῆς Μαντζουρίας Λιάο Τούνγκ μετὰ τοῦ Πόρτ - Ἀρθούρ.

Ἄλλ' αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις δὲν ἐδέχθησαν τοὺς ὅρους τούτους, διότι ἐφοβοῦντο ὅτι ἡ ἐγκατάστασις τῶν Ἰαπώνων εἰς τὸ Πόρτ - Ἀρθούρ, ἀπέναντι τοῦ Τιέν - Τσιν καὶ τοῦ Πεκίνου, ἔθετεν ὑπὸ τὴν δεσποτείαν των τὴν Κίναν, τὴν ὁποίαν ἤθελον νὰ ἐκμεταλλεύωνται αὐτοί.

Ὅθεν τῇ ἐπεμβάσει αὐτῶν ὁ Μικάδος παρητήθη τῆς χερσονήσου Λιάο Τούνγκ καὶ τοῦ Πόρτ - Ἀρθούρ. Τότε ἐπωφελήθησαν τῆς εὐκαιρίας πρὸς ἴδιον συμφέρον αἱ Δυνάμεις. Ἡ Ρωσία ἠνάγκασε τὴν Κίναν νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτὴν «ἐπὶ ἐνοικίῳ» τὸ Πόρτ - Ἀρθούρ, ἔλαβε δὲ τὸ προνόμιον νὰ κατασκευάσῃ διακλάδωσιν τοῦ ὑπερσιβηρικῶν σιδηροδρόμου διὰ τῆς Μαντζουρίας μέχρι Πόρτ - Ἀρθούρ. Ἄλλὰ καὶ αἱ ἄλλαι Δυνάμεις — ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἀγγλία — ἐπέτυχον νὰ διεισδύσουν εἰς τὴν Κίναν.

Οἱ εὐρωπαϊοὶ μηχανικοὶ εἰσῆλθον κατόπιν τούτου ἀπὸ ὅλα τὰ

σημεία εις αὐτήν, ἤρχισαν νὰ στρώνωνται σιδηροδρομικαὶ γραμμαί, ἐσχεδιάζοντο δὲ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις ἐκμεταλλεύσεως τῆς χώρας. Ἄλλ' ἢ διείσδυσις αὕτη τῶν Εὐρωπαίων, οἱ ὅποιοι ἀπέβλεπον εἰς τὴν κατανομὴν τῆς ἀχανοῦς αὐτοκρατορίας εἰς ζῶνας ἐπιρροῶν, ἐξηρέθισε τοὺς ἔθνικιστὰς Κινέζους καὶ μετὰ ὑπόκωφον ἀναβρασμὸν ἐξερράγη τὸ 1900 τρομερὰ ἐξέγερσις στρεφόμενη κατὰ τῶν Εὐρωπαίων καὶ ἐσφάγησαν ἱεραπόστολοι καὶ ἔμποροι. Τότε ἔγινε γενικὴ ἔξοδος τῶν Εὐρωπαίων πρὸς τὰ παράλια, διεκόπη ἡ συγκοινωνία μετὰ τοῦ Πεκίνου, ὅπου αἱ πρεσβεῖαι ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας ἐφονεύθη, ἐνῶ ἡ αὐτοκρατορικὴ κινεζικὴ κυβέρνησις ἐδήλωνεν ὅτι εἶναι ἀνίκανος νὰ περιστείλῃ τοὺς ἐπαναστάτας, ἐν τέλει δὲ, παρασυρθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἔθνικιστικοῦ ρεύματος, εἰδοποίησε τοὺς Εὐρωπαίους νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ ἔδαφος τῆς αὐτοκρατορίας. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη **Ἐξέγερσις τῶν Μπόξερς**. Τότε διεθνὴς στρατὸς δυνάμεως 15.000 ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν κινεζικὴν ἀκτὴν, κατέλαβε τὸ Τιέν - Τσίν, ἐπροχώρησε κατὰ τοῦ Πεκίνου καὶ ἠλευθέρωσε τὰς πρεσβεῖας, αἱ ὅποια εἶχον ἀντισταθῆ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης. Ἡ κυβέρνησις ὑπεχώρησεν, ἀπέζημίωσε τοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἀνενέωσε τὰς παραχωρήσεις. Ἦρχισε δὲ πάλιν ἡ διείσδυσις τῶν Εὐρωπαίων, οἱ ὅποιοι ἔσπευδον νὰ ἐξασφαλίσουν ὠφελήματα πρὶν ἢ ἐνισχυθῆ ἡ Ἰαπωνία, διότι εἶχον ἀντιληφθῆ τὴν μεγάλην δυνάμιν τῆς. Ἡ Ρωσία προπάντων ἀνέπτυξε μεγάλην δραστηριότητα καὶ ὠχύρωσε τὸ Πόρτ - Ἄρθουρ, τὸ ὅποιον ἐσχεδίαζε νὰ καταστήσῃ εἶδος Γιβραλτάρ τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς. Ἄφου δὲ συνεκέντρωσε στρατὸν εἰς τὴν Μαντζουρίαν, ἠπέλει αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τῆς Ἰαπωνίας, τὴν ὁποίαν ἀπέκλειεν ἐκ τῆς Κίνας καὶ τῆς Κορέας.

Ὁ Ρωσοϊαπωνικὸς πόλεμος (1904 - 1905)

Ὅταν οἱ Ἰάπωνες ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς ἐτοιμοὺς διὰ τὸν πόλεμον, ἐνήργησαν μετ' ἀποφασιστικότητος καὶ ψυχραιμίας. Ἄφου συνῆψαν συμμαχίαν μετὰ τῆς Ἀγγλίας τὸ 1902, ἀπήτησαν παρὰ τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως νὰ παύσῃ τὴν διείσδυσιν εἰς τὴν Κορέαν καὶ ν' ἀποδώσῃ τὴν Μαντζουρίαν εἰς τὴν Κίαν. Μὴ ἱκανοποιηθέντες ἐκ τῶν ἀπαντήσεων τῆς Πετροπόλεως, ἤρχισαν τὰς ἐχθροπραξίας,

ἀνατινάξαντες ἄνευ κηρύξεως πολέμου τὰ ἄριστα πολεμικὰ σκάφη τῶν Ρώσων ἐν τῷ λιμένι τοῦ Πόρτ - Ἄρθουρ (9 Φεβρουαρίου 1904). Ὁ Ρωσοῖαπωνικὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος ἤρχισε τότε, ὑπῆρξε σειρά ἀποτυχιῶν τῶν Ρώσων. Ὁ ρωσικὸς στόλος τοῦ Εἰρηνικοῦ ἐξεμηδενίσθη (Αὐγουστος 1904), ἐνῶ τὸ Πόρτ - Ἄρθουρ ἔπεσε μετὰ μακρὰν πολιορκίαν (2 Ἰανουαρίου 1905). Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν Μαντζουριὰν οἱ Ρῶσοι ἠττήθησαν ὑπὸ τῶν Ἰαπώνων, οἱ ὅποιοι διέσπασαν τὴν εἰς **Μοῦκδεν** ρωσικὴν γραμμὴν ἀμύνης, καταδιώκοντες δὲ τοὺς ἀντιπάλους των ἐφόνευσαν καὶ ἠχμαλώτισαν δεκάδας χιλιάδων ἐκ τούτων ("Ἀνοιξίς 1905). Ἐν τῷ μεταξύ ὁ ναύαρχος Τόγκο κατέστρεψεν εἰς τὰ στενὰ τῆς **Τσοῦ - Σίμα** (27 Μαΐου 1905), μεταξύ Κορέας καὶ Ἰαπωνίας, τὸν ρωσικὸν στόλον τῆς Βαλτικῆς, τὴν τελευταίαν ἐλπίδα τῶν Ρώσων, τὸν ὁποῖον εἶχεν ὀδηγήσει ὁ ναύαρχος Ροτζεσβένσκυ εἰς τὸν Εἰρηνικὸν διὰ τοῦ περίπλου τῆς Ἄφρικῆς.

Διὰ τῆς εἰρήνης ἡ Ρωσία παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἰαπωνίαν τὴν προστασίαν τῆς Κορέας, τὸ Πόρτ - Ἄρθουρ καὶ τὸ ἥμισυ τῆς νήσου Σαχαλίνης, ὑπεχρέωθη δὲ νὰ ἐκκενώσῃ τὴν Μαντζουριὰν. Ἡ Κορέα τὸ 1910 προσηρτήθη ὑπὸ τῶν Ἰαπώνων εἰς τὸ κράτος των. Ἡ νίκη τῆς Ἰαπωνίας ἐσήμαινε τὴν ἀναστολὴν τῆς ρωσικῆς καὶ γενικώτερον τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐξαπλώσεως εἰς τὴν Ἄνω Ανατολήν. Τότε μάλιστα τινες προεῖδον κίνδυνον τῆς λευκῆς φυλῆς ἐκ τῆς ἀφυπνίσεως τῶν κιτρίνων καὶ ἤρχισε νὰ γίνηται λόγος περὶ τοῦ «Κιτρίνου κινδύνου».

Ἡ ἥττα ἔσχεν ἀντίκτυπον ἐν Ρωσίᾳ διότι ἡ δυσαρέσκεια τοῦ λαοῦ κατὰ τῆς ἀπολυταρχικῆς του κυβερνήσεως, ἡ ὁποία εἶχε στείλει, χωρὶς νὰ ἐρωτήσῃ τὸν λαόν, εἰς τοὺς μακρυνοὺς ἐκείνους πολέμους χιλιάδας ἀνθρώπων, ἐξέσπασεν εἰς ἐξέγερσιν. Αὕτη κατεστάλη μετὰ δυσκολίας. Ὁ Τσάρος ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ Σύνταγμα καὶ Βουλὴν (Δούμαν), μετριοσθείσης πῶς τῆς ἀπολυταρχίας.

Ἄνάπτυξις τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν

Αἱ δεκατρεῖς ἀγγλικαὶ ἀποικίαι, αἱ ὁποῖαι ἐκηρύχθησαν τὸ 1776 ἀνεξάρτητοι, ἀπέβησαν ἐντὸς ἡμίσεος αἰῶνος μία τῶν μεγίστων δυνάμεων τῆς γῆς. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ναπολεοντείων πολέμων, ὅποτε αἱ Δυνάμεις τῆς Εὐρώπης κατετρίβοντο εἰς ἀτελευτήτους πολέμους, αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι ἀνεπτύσ-

σοντο καὶ ἐξηπλοῦντο. Τὸ 1803 ἠγόρασαν παρὰ τοῦ Ναπολέοντος τὴν **Λουϊζιάναν**, διὰ τῆς ὁποίας ἀπέκτησαν ἔξοδον εἰς τὸν κόλπον τοῦ Μεξικοῦ. Ἄλλὰ τὸ 1812 ἐπολέμησαν ἅπαξ ἔτι διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν των κατὰ τῆς Ἀγγλίας, διότι εἶχον ἐμπορευθῆ μετὰ τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸν ἠπειρωτικὸν ἀποκλεισμόν. Οἱ Ἄγγλοι κατέλαβον τότε τὴν πρωτεύουσαν τῶν Πολιτειῶν Οὐάσιγκτων. Τέλος ὑπερίσχυσαν πάλιν οἱ ἄποικοι.

Κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ αἱ Ἰσπανικαὶ ἀποικίαι τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς ἀπεσπίασθησαν ἢ μία κατόπιν τῆς ἄλλης ἐκ τῆς μητροπόλεως καὶ ὠργανώθησαν εἰς δημοκρατίας κατὰ τὴν δευτέραν δεκαετίαν τοῦ 18 αἰῶνος.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους αἱ Ἠνωμένοι Πολιτεῖαι ἔγιναν κύριαι τῆς **Φλωρίδος**. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν γεγονότων τούτων ἐθέσπισαν τὸ περίφημον Δόγμα τοῦ **Μονρόε** (1823), διὰ τοῦ ὁποίου διεκήρυξαν ὅτι ἡ Ἀμερικὴ δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ θεωρῆται πεδῖον ἀποικισμοῦ καὶ ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα ν' ἀναμιγνύωνται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς, ὅπως καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ δὲν θὰ ἀνemiγνύοντο εἰς τὰς πολιτικὰς περιπετείας τῆς Εὐρώπης.

Τὸ 1845 ἡ Μεξικανικὴ ἐπαρχία **Τέξας** ἀπεσπίασθη ἐκ τῆς Μεξικανικῆς δημοκρατίας, ἢ ὁποία ἐταράσσετο τότε ὑπὸ ἀναρχίας, καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν. Τὸ Μεξικὸν δὲν ἀνεγνώρισε τὴν ἔνωσιν, ἀλλ' εἰς τὸν ἐπακολουθήσαντα πόλεμον (1846) ἠττήθη, παρεχώρησε δὲ ἐπὶ πλέον τὸ **Νέον Μεξικὸν** καὶ τὴν **Καλλιφόρναν** (1848). Ἐπὶ τοῦ παραχωρηθέντος ἐδάφους ἐδημιουργήθη ὁ μέγιστος ἐν τῷ Εἰρηνικῷ λιμῆν τοῦ Ἁγίου **Φραγκίσκου**.

Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη αἱ Πολιτεῖαι διήλθον σοβαρὰν ἐσωτερικὴν κρίσιν, διότι ὑπῆρχον μεγάλαι ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν βορείων καὶ τῶν νοτίων ἀποικίων, αἱ ὁποῖαι ὤξυνθησαν ἰδίως ἐξ ἀφορμῆς τῶν δούλων. Οἱ βόρειοι, ἀγγλοσάξονες κυρίως, διαμαρτυρόμενοι τὸ θρησκευμα καὶ φιλελεύθεροι, ἤθελον τὴν κατάργησιν τῆς δουλείας, ἐνῶ οἱ νότιοι, κατὰ τὸ πλεῖστον λατῖνοι, εἶχον συμφέρον νὰ διατηρήσουν τοὺς μαύρους ἐν τῇ δουλείᾳ, διότι κατεγίνοντο πρὸ παντός μὲ τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ τοὺς ἐχρησιμοποιοῦν εἰς τὰς φυτείας των. Τὸ 1860 λοιπὸν ἔνδεκα ἐπαρχίαι τοῦ νότου ἀπεσχίσθησαν καὶ ἴδρυσαν ὀμοσπονδίαν. Ἄλλὰ μετὰ τετραετεῖς καὶ λίαν καταστροφικὰς ἐχθροπραξίας ἐπεκράτησαν οἱ βόρειοι, τῶν ὁποίων ὁ

πρόεδρος **Ἀβραάμ Λίνκολν** (Abraham Lincoln, 1809 - 1865) είχε διοργανώσει τὸν πόλεμον. Ἡ δουλεία κατηργήθη καὶ ὁ πόλεμος ἤνωσέ στενωτέρον τὰς Πολιτείας, διότι ἔδειξεν ὅτι τὰ κοινὰ συμφέροντα ἦσαν ἀσυγκρίτως ὑπέρτερα τῶν διαφορῶν.

Μετὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἡ εὐδαιμονία τῶν Ἡν. Πολιτειῶν ἠξήθη ὅσον οὐδεμιᾶς ἄλλης Δυνάμεως, διότι οἱ Ἀμερικανοὶ εἶχον προχείρους καὶ ἀφθόλους τὰς πρώτας ὕλας, τὰς ὁποίας, οἱ Εὐρωπαῖοι μετεκόμιζον ἐκ μακρινῶν ἀποστάσεων. Ὑπὸ τὸ ἔδαφός των ἀνευρέθησαν θησαυροί, ἐφ' ὅσον ἀνεκαλύφθησαν μεταλλεῖα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ πρώται ὕλαι καὶ σίδηρος ἐν ἀφθονίᾳ. Οἱ Ἀμερικανοὶ ἀνεδέχθησαν μεγάλοι μηχανικοὶ, αἱ πόλεις ἐγίγαντώθησαν καὶ αἱ ἀπέραντοι ἐκτάσεις ἐσυντομεύθησαν διὰ σιδηροδρομικῶν γραμμῶν. Πρὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου αἱ Ἡν. Πολιτεῖαι εἶχον ἤδη 100 ἐκ. κατοίκους διηρημένους εἰς 49 Πολιτείας. Ὅλοι αὐτοὶ δὲν εἶναι μόνον ἀμερικανοί, ἀλλὰ καὶ μετανάσται, ἀποκτήσαντες ταχέως ἀμερικανικὴν συνείδησιν.

Δύο κόμματα διεκδικοῦν ἕκτοτε τὴν ἀρχὴν εἰς τὰς Ἡν. Πολιτείας, τὸ **Ρεπουμπλικανικόν**, τὸ ὁποῖον ἀποτελοῦν οἱ πλοῦσιοι κεφαλαιοῦχοι καὶ ἐργοστασιάρχαι, οἱ ὁποῖοι θέλουν τὴν συγκέντρωσιν, καὶ τὸ **Δημοκρατικόν**, τὸ ὁποῖον θέλει νὰ δώσῃ εἰς τὰς Πολιτείας αὐτοδιοίκησιν, πρεσβεύει δὲ φιλελευθερωτέρας ἀρχάς.

Κολοσσιαία δημιουργικὴ ἐνέργεια ζωογονεῖ τὴν μεγάλην δημοκρατίαν. Ὅλα εἶναι κίνησις, ζωὴ καὶ δημιουργία ἐκεῖθεν τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Οἱ Ἀμερικανοὶ εἶναι ὑπερήφανοι, διότι ζοῦν ἐπὶ νέας γῆς, ἔχουν δὲ ἴδιον πατριωτισμόν, ὁ ὁποῖος στηρίζεται ἐπὶ τῆς πίστεως ὅτι εἶναι νέα φυλὴ. Ἐπὶ μακρὸν αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι ἦσαν ἐχθρικοὶ πρὸς πᾶσαν ἰδέαν ἀποικιακῆς ἐπεκτάσεως καὶ ἐφήρμοζον πολιτικὴν ἀπομονώσεως. Ἄλλ' ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις ὠδήγησεν αὐτὰς εἰς ἐπεμβάσεις ἐκτὸς τῶν ὁρίων των. Οὕτω τὸ 1898, ἐξ ἀφορμῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν **Κούβαν**, ἀνήκουσαν εἰσέτι εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐξερράγη μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν πόλεμος, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ Ἰσπανοὶ ἠττήθησαν καὶ ἀπώλεσαν τὰ τελευταῖα ἐδάφη των εἰς τὸ δυτ. ἡμισφαίριον. Αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι κατέλαβον τὰς Φιλιππίνας καὶ τὸ Πόρτο Ρίκο, ἐνῶ ἡ Κούβα ὠργανώθη εἰς δημοκρατίαν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψίν των (Συνθήκη Παρισίων τῆς 10 Δεκεμβρίου 1898).

Ἀνάπτυξις τῆς Γερμανίας

Ἀπὸ τοῦ 1900 ἰδίως ἀρχίζει ἡ μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς Γερμανίας. Ὀλίγον πρότερον ὁ πληθυσμὸς τῆς ἠϋξάνετο καταπληκτικῶς (περίπου 750 χιλ. κατ' ἔτος), ἡ δὲ βιομηχανία τῆς, ὄλονεν ἀναπτυσσομένη, ἀπέβη σχεδὸν ἀκαταγώνιστος. Τεραστία, φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἦτο καὶ ἡ αὔξησις τοῦ ἐμπορικῶ ναυτικῶ τῆς. Τὸ μέγιστον τοῦ ἐξωτερικῶ ἐμπορίου ἦτο ἐξαγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων, διὰ τῆς ὁποίας εἰσέρρευσε ἀφθονον χρῆμα εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἡ χώρα ἐπλούτησε ταχέως, ἡ Γερμανία ἐκτίσθη νέα ἐκ θεμελίων, ζῆλος δὲ ἐργασίας καὶ δημιουργίας ἐκυριάρχησεν εἰς τὴν χώραν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον. Ὁ βίος ἀνυψώθη, τὰ ἦθη ἐλεπτύνθησαν, ἡ δὲ θέσις τοῦ ἐργατικῶ κόσμου ἐβελτιώθη δι' εἰδικῶν νομοθετημάτων.

Κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ νέου αἰῶνος ἡ ἀκμὴ τῆς Γερμανίας ἦτο τοιαύτη, ὥστε νὰ προκαλέσῃ τὸν φθόνον καὶ τὴν ἀνησυχίαν τῶν ἄλλων Δυνάμεων. Ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος Β' ἔστρεψε τότε τὴν προσοχὴν τοῦ ἔθνους εἰς ὑπερπόντιους ἐπιχειρήσεις καὶ ἡ Γερμανία ἀπέκτησεν ἀποικίας εἰς Ἀφρικὴν (π. χ. τμήμα τοῦ Κόγκο, Καμερὸν κ. ἄλ.), ἐδημιούργησε συμφέροντα εἰς τὴν Κίναν καὶ μετὰ ζωηρότητος ἐπεχείρησε νὰ διεισδύσῃ εἰς τὴν Τουρκίαν, ὅπου ἤρχισε νὰ κατασκευάζῃ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν **Χαϊντάρ Πασά - Ἀγκύρας**. Ἐπειδὴ προσέκρουσεν εἰς διαμαρτυρίας τῆς Ρωσίας, ἐπεξέτεινε αὐτὴν πρὸς τὸ Ἰκόνιον, τὴν Συρίαν καὶ ἐκεῖθεν μέχρι τῆς **Βαγδάτης**. Οὕτως ἐφάνη ἀπειλοῦσα τὴν Ἀγγλίαν ἐν Ἰνδίας καὶ Αἰγύπτῳ καὶ ἐπεχείρησε νὰ ἐκρίζωσῃ τὴν παλαιὰν ἐπιρροὴν τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἑγγύς Ἀνατολήν. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἀπεκλήθη «*Drang nach Osten*» (ὁρμὴ πρὸς Ἀνατολὰς).

Ἀπὸ τοῦ 1900 ἤρχισε νὰ κατασκευάζεται καὶ ὁ πολεμικὸς στόλος τῆς Γερμανίας, τοῦ ὁποίου δημιουργοὶ ὑπῆρξαν ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν Τίρπιτς (Tirpitz), καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη ὁ δεύτερος στόλος τοῦ κόσμου ἔχων τάσεις διαρκουῆς αὐξήσεως.

Ἡ ἐγκάρδιος συνεννόησις

Ὁ γερμανικὸς στόλος ἐφαίνετο στρεφόμενος κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἡ ὁποία τόσον ἀνησύχησεν ἐκ τῆς διηνεκοῦς αὐξήσεως τῆς δυνάμεως

τῆς Γερμανίας, ὥστε πρὸς στιγμὴν παρείδε τὰς ἀντιθέσεις πρὸς τὴν Ρωσίαν. Τὸ 1901 διεδέχθη τὴν βασιλίτισσαν Βικτωρίαν ὁ υἱὸς τῆς 'Εδουάρδος Ζ', ὁ ὁποῖος ἠκολούθησεν ἀποφασιστικὴν πολιτικὴν κατὰ τῆς Γερμανίας, ἐπιδιώξας διὰ συμμαχιῶν νὰ περικλείσῃ καὶ ἀπομονώσῃ αὐτήν. Οὕτω τὸ 1904 συνήφθη μεταξύ 'Αγγλίας καὶ Γαλλίας σύμβασις, ὀνομασθεῖσα **'Εγκάρδιος Συνεννόησις** (Entente cordiale). Ἡ Γαλλία ἀνεγνώρισεν τὴν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου κατοχὴν τῆς 'Αγγλίας, ἡ δὲ 'Αγγλία ὑπεσχέθη τὴν ὑποστήριξιν τῆς εἰς τὰ ζητήματα τοῦ Μαρόκου. Ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐπλευσεν εἰς Τουλόνη, ἐτελέσθησαν δὲ μεγαλοπρεπεῖς ἑορταί. Τὸ δὲ 1907 ἡ 'Αγγλία προσήγγισεν πρὸς τὴν Ρωσίαν, συνήφθη ἡ συμφωνία περὶ τοῦ καθορισμοῦ τῶν σφαιρῶν ἐπιρροῆς τῶν δύο Δυνάμεων εἰς τὴν Περσίαν, ἐπηκολούθησε δὲ συνάντησις ἐν Ρεβάλ τοῦ 'Εδουάρδου καὶ τοῦ τσάρου Νικολάου ('Ιουνίους 1908), κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη ἡ αὐτονόμησις τῆς Μακεδονίας. Οὕτως ἐδημιουργήθη ἡ **Τριπλῆ Συνεννόησις** (Triple Entente).

'Ἐνοπλος εἰρήνη

'Απὸ τοῦ γαλλογερμανικοῦ πολέμου τοῦ 1870 μέχρι τοῦ μεγάλου εὐρωπαϊκοῦ πολέμου τοῦ 1914 οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἔζησαν ἐν εἰρήνῃ. Αὕτη εἶναι ἡ μακροτέρα περίοδος εἰρήνης, τὴν ὁποίαν ἐγνώρισεν ἡ Εὐρώπη. 'Ἄλλ' ἡ εἰρήνη αὕτη ἦτο περιέργος καὶ δὲν ὠμοιάζε πρὸς τὴν εἰρήνην παλαιότερων χρόνων, διότι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὰ κράτη διετήρουν διαρκῶς ὑπὸ τὰ ὄπλα σημαντικὰ στρατιωτικὰ δυνάμεις, οἱ ἐξοπλισμοὶ δὲ καὶ ἡ συντήρησις τῶν στρατιωτῶν ἀπότην δαπάνας βαρυτέρας ἢ ἄλλοτε αἱ δαπάναι τοῦ πολέμου. Τὴν κατάστασιν ταύτην ὠνόμασαν ἔνοπλον εἰρήνην (Paix Armée).

'Αφ' ὅτου ἡ Πρωσσία εἰσήγαγε τὴν γενικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀπέκτησεν αἴγλην διὰ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιτυχιῶν, πάντα τὰ κράτη ἐδέχθησαν τὸ σύστημα τοῦτο καὶ ὑπεχρέωσαν τοὺς νέους νὰ διέλθουν διὰ τοῦ στρατοῦ. Ἡ ἔνοπλος εἰρήνη ἦτο πλὴν τούτου συνέπεια τῆς συνθήκης τῆς Φραγκφούρτης, διότι ἡ Γερμανία μετὰ τὴν προσάρτησιν τῆς 'Αλσατίας καὶ τῆς Λωρραίνης, φοβουμένη τὴν ἐκδίκησιν, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ διατηρῇ ἰσχυρὸν στρατόν. 'Αφ' ἑτέρου ἡ Γαλλία προέβη εἰς ἀνάλογον προετοιμασίαν, διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν γερμανικὴν ἐπίθεσιν. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἠκολούθησαν τὰ ἄλλα κράτη, ἡ

Ρωσία, διότι είχε κατακτητικούς σκοπούς εις τὴν Τουρκίαν καὶ εἰς τὴν κεντρικὴν Ἀσίαν, ἢ Αὐστρία, διὰ τὴν ὁποῖαν ὁ στρατὸς ἦτο ζήτημα ὑπάρξεως, ἐφ' ὅσον τὸ κράτος τῆς ἔστερείτο ὁμοιογενείας, ἢ Ἰταλία, διότι εἶχε βλέψεις ἐπὶ τῆς «ἀλυτρώτου Ἰταλίας». Ὅμοίως τὰ Βαλκανικὰ κράτη, τὰ ὁποῖα εἶχον νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς ὑπὸ τὴν Τουρκίαν «ὑποδούλους ἀδελφούς», ὑπεβλήθησαν εἰς δαπάνας ἀνωτέρας συνήθως τῶν δυνάμεων των. Οὕτως ἐδημιουργήθη μία κατάστασις σκοτεινὴ, ἐγκυμονοῦσα διαρκεῖς κινδύνους, καὶ ἡ δραστηριότης τῆς μυστικῆς διπλωματίας ἐνέτεινε τὴν νευρικότητα τοῦ κόσμου.

Αἱ στρατιωτικαὶ δαπάναι ἠϋξάνον μετὰ μεγάλης ταχύτητος, διότι ἡ ταχεῖα πρόοδος τῆς ἐπιστήμης ἠνάγκασε τὰ κράτη ν' ἀνακαινίζουν διαρκῶς τὸ ὑλικὸν τοῦ πολέμου. Διὰ δὲ τῆς ἀναπτύξεως τῶν σιδηροδρόμων ἐπεταχύνετο τόσον πολὺ ἡ κινητοποιήσις τῶν στρατευμάτων, ὥστε ἕκαστον κράτος ἔπρεπε νὰ εἶναι παρεσκευασμένον δι' αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν. Αἱ πέντε ἡπειρωτικαὶ Δυνάμεις διετήρουν ἐν εἰρήνῃ περὶ τὰ 4 ἑκατομμύρια στρατοῦ καὶ μόνον ἡ Ἀγγλία μετὰ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων δὲν εἰσῆγαγε τὴν ὑποχρεωτικὴν θητείαν, ἀρκουμένη εἰς τὸν ἔθελοντικὸν στρατόν. Ὑπελόγιζον δὲ πρὸ τοῦ μεγάλου πολέμου ὅτι αἱ ἕξ Δυνάμεις ὁμοῦ ἠδύνατο νὰ κινητοποιήσουν ὑπὲρ τὰ 15 ἑκατομμύρια στρατοῦ εἰς περίπτωσιν ἀνάγκης.

Ἡ κατάστασις αὕτη εἶχε σοβαρὰς συνεπειάς. Πρῶτον ἠθικὰς, διότι καθιέρωνε τὴν κυριαρχίαν τῆς ὠμῆς ἰσχύος. Ἡ ἀξία τῶν ἐθνῶν ἐκρίνετο ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μεραρχιῶν, τὰς ὁποῖας ἠδύνατο ταῦτα νὰ παρατάξουν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ προιοῦσα αὔξησις τῶν ἐξοπλισμῶν ἐπροξένει ἔντασιν εἰς τὰς μετὰ τῶν λαῶν σχέσεις καὶ ἡ διαρκὴς παρουσία ἐνόπλων δυνάμεων ἐδημιούργει ψυχικὴν διάθεσιν, ἡ ὁποῖα καὶ μόνη ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὸν πόλεμον.

Τὴν τάσιν ταύτην τῶν κρατῶν, ὅπως αὐξήσουν τὰς στρατιωτικὰς των δυνάμεις καὶ ὅπως ἐπιβληθοῦν διὰ τῆς ἰσχύος τῶν ὀπλων, ὠνόμασαν **Μιλιταρισμόν**.

Συνασπισμοὶ - Προστριβαὶ μετὰ τῶν Δυνάμεων

Οὕτω κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Κ' αἰῶνος οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἴσταντο ἀπέναντι ἀλλήλων πάνοπλοι, ἕκαστον δὲ κράτος ἐνόμιζεν

ὅτι θὰ ὑπηρετήσῃ καλύτερον τὰ συμφέροντά του συνεννοούμενον μετ' ἄλλων κρατῶν. Ἐδημιουργήθησαν οἱ δύο συνασπισμοί, ἡ Τριπλῆ Συμμαχία (Triple Alliance), ἐκ τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἡ Τριπλῆ Συνεννόησις (Triple Entente), ἐκ τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ρωσίας, ἐνῶ τὰ μικρότερα κράτη ἐτάχθησαν πρὸς τὸ μέρος τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ὁμάδος.

Οἱ συνασπισμοὶ σκοποῦν εἶχον φαινομενικῶς μὲν τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ καθεστῶτος (Status Quo), κατὰ βάθος ὅμως ἔτρεφον διαθέσεις ἐπιθετικὰς καὶ κατακτητικὰς. Τοιοῦτοτρόπως οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐπὶ δεκαετίαν ἔζησαν ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν φοβεροῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος ἔμελλε νὰ εἶναι καταστρεπτικώτατος, λόγῳ τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν παρασκευῶν καὶ τῆς τελειοποιήσεως τῶν πολεμικῶν μέσων. Ὑπῆρχον δὲ βαθύταται διαφοραὶ μεταξὺ τῶν κρατῶν, ἔθνικαὶ καὶ οἰκονομικαί, αἱ ὁποῖαι ὠδήγουν μοιραίως εἰς τὸν πόλεμον.

Ἡ φιλειρηνικὴ κίνησις — Τὸ Συνέδριον τῆς Χάγης

Τὰ βάρη ὅμως καὶ οἱ κίνδυνοι ἐκ τῶν πολεμικῶν ἐξοπλισμῶν ἐγέννησαν ἀντίδρασιν εἰς τοὺς φιλελευθέρους λαοὺς, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη ἡρεμώτερον μὲν ὡς **φιλειρηνικὴ κίνησις** (Pacifismus), βιαίτερον δὲ ὡς ἐξέγερσις κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ὡς **ἀντιμιλιταρισμός**.

Οἱ εἰρηνοφιλοὶ ἐζήτησαν νὰ ἀσφαλίσουν τὴν εἰρήνην τοῦ κόσμου δι' ἀμοιβαίου σεβασμοῦ τῶν λαῶν. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δοξασιῶν τούτων, ὡς ὁ **Λέων Μπουρζουὰ** (Leon Bourgeois) εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ὁ πρόεδρος **Οὐίλσον** (Wilson) εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ἐφαντάσθησαν ὅτι αἱ διαφοραὶ τῶν κρατῶν ἦτο δυνατόν νὰ κανονισθῶν ὡς αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν ἀτόμων, διὰ διαιτησίας καὶ νόμων, τοὺς ὁποίους ἔμελλον νὰ ὀρίσουν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν κρατῶν συνερχόμενοι εἰς συνδιάσκεψιν. Αὕτη εἶναι ἡ ἔννοια τῆς **Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν** (Société des Nations) καὶ τῆς **Διεθνoῦς Διαιτησίας** (Arbitrage). Πράγματι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 19^{ου} αἰῶνος πολλαὶ διαφοραὶ δευτερευούσης σημασίας μεταξὺ τῶν κρατῶν ἐκανονίσθησαν διὰ διαιτησίας.

Περὶ τὸ τέλος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἡ φιλειρηνικὴ κίνησις ἔλαβε συγκεκριμένην μορφήν. Τὸ 1898 ὁ τσάρος Νικόλαος Β' προσεκάλεσε

τάς κυβερνήσεις εἰς διεθνή συνδιάσκεψιν, ἡ ὁποία ἐμελλε νὰ συζητήσῃ τὰ μέσα πρὸς περιορισμὸν τῶν ἐξοπλισμῶν. Ἡ συνδιάσκεψις συνήλθεν εἰς τὴν Χάγην τὸ 1899, ἀποτελεσθεῖσα ἐξ ἀντιπροσώπων 27 κυβερνήσεων, ἀλλὰ προσέκρουσεν εἰς ἀνυπερβλήτους δυσχερείας προκειμένου περὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἐξοπλισμῶν. Κατήρτισεν ὅμως τὸ Διεθνὲς Συνέδριον Διαιτησίας καὶ ἐψήφισε τὴν ἐξῆς δήλωσιν : «Αἱ Δυνάμεις θεωροῦν ὡς καθῆκον, ὡσάκις ἀπειλεῖται ἡ ἔκρηξις ὀξείας ἔριδος μεταξὺ δύο ἐξ αὐτῶν, νὰ ἐνθυμίσουν εἰς αὐτὰς ὅτι τὸ διαρκὲς Συνέδριον εἶναι εἰς τὴν διάθεσίν των».

Ἄλλ' εἰς ὠρισμένας περιστάσεις ἢ ἀγανάκτησις κατὰ τῆς πίεσεως τοῦ ἀτόμου ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς ἐνόπλου εἰρήνης ἐξεδηλώθη βιαιότερον, λαβοῦσα τὴν μορφήν τοῦ ἀντιμιλιταρισμοῦ. Οἱ ἀντιμιλιταρισταὶ ἐπέκρινον τὸ στρατιωτικὸν σύστημα ἐν γένει. Αἱ δοξασίαι αὗται εἶχον περιωρισμένην διάδοσιν πρὸ τοῦ μεγάλου πολέμου καὶ μόνον εἰς τὴν Γαλλίαν, μάλιστα μετὰ τὴν σκανδαλώδη δίκην τοῦ Ντρέφους (Dreyfus) καὶ διὰ τῆς προπαγάνδας τοῦ Γουσταύου Ἑρβὲ (Gustave Hervé), ἐξηπλώθησαν ὀλίγον. Ἐπίσης πολλοὺς ὁπαδοὺς ἀπέκτησαν εἰς τὴν Ρωσίαν, ὅπου ὁ περίφημος συγγραφεὺς καὶ φιλόθρωπος Λέων Τολστόϊ με δύναμιν διετύπωσε τὸ ἀντιστρατιωτικὸν καὶ ἀντιπολεμικὸν δόγμα.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ — ΤΕΧΝΑΙ — ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ

Μεταβολή τῶν ὄρων τῆς Λογοτεχνίας

Κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, τὰ λογοτεχνικὰ ἔργα δὲν ἀποφέρουν κέρδος. Οἱ λογοτέχνη εἶναι συνήθως εὐκατάστατοι ἀστοί, γράφοντες διὰ μικρὰν τάξιν ἀναγνωστῶν. Τὸν ΙΘ' αἰῶνα ὅμως γίνεται σημαντικὴ μεταβολή. Τὸ ἀναγνωστικὸν κοινὸν ἐπολλαπλασιάσθη καὶ ἡ καλυτέρα ὀργάνωσις τοῦ τύπου καὶ τοῦ βιβλιοεμπορίου ἐβοήθησε τὴν εὐρυτέραν διάδοσιν τῶν προϊόντων τῆς λογοτεχνίας. Συγχρόνως ἠυξήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν συχναζόντων εἰς τὰ θεάτρα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ κοινὸν ἐζήτηε διαρκῶς νέα ἔργα, ἐδημιουργήθη ἰδιαιτέρα τάξις θεατρικῶν συγ-

γραφέων. Ἐθεσπίσθησαν δὲ νόμοι ἀσφαλίζοντες τὰ **συγγραφικὰ δικαιώματα** καὶ γενικῶς τὴν **πνευματικὴν ιδιοκτησίαν**. Τοιοῦτοτρόπως τὸ συγγραφικὸν ἐπάγγελμα ἔγινε μέσον βιοπορισμοῦ καὶ πολλοὶ τῶν διακεκριμένων συγγραφέων ἐξησφάλισον μεγάλα κέρδη. Τὸ ἴδιον ἔγινεν, εἰς μεγαλυτέραν μάλιστα κλίμακα, διὰ τοὺς καλλιτέχνους, ζωγράφους, γλύπτας, μουσικοὺς κλπ. Τοῦτο ἐξησφάλισεν εἰς τοὺς συγγραφεῖς καὶ εἰς τοὺς καλλιτέχνους καλυτέρους ὄρους ἐργασίας καὶ παραγωγῆς, ἐξύψωσε τὴν κοινωνικὴν θέσιν των καὶ ἐπέτρεπε νὰ σκέπτονται καὶ νὰ ἐκφράζονται ἐλευθερώτερον.

Ἡ ρομαντικὴ λογοτεχνία

Αἱ ἀναστατώσεις τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ναπολεοντείων πολέμων ἐνίσχυσαν τὴν λυρικὴν διάθεσιν τῶν ἀνθρώπων. Τὸ συναισθηματικὸν καὶ ἡ φαντασία ἐκυριάρχησαν ἐπὶ τοῦ λογικοῦ, ἀνεπτύχθη ὁ ἀτομισμὸς καὶ ἐπεκράτησεν ἡ ἀγάπη τοῦ σκοτεινοῦ καὶ μυστηριώδους, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ὀρθολογιστικὴν τάσιν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Οἱ συγγραφεῖς ἠσθάνθησαν τότε τὴν ἀνάγκην μεγαλυτέρας ἐλευθερίας καὶ πρωτοτυπίας, ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τοὺς κανόνας τῆς κλασσικῆς λεγομένης λογοτεχνίας καὶ ἐζήτησαν νέους τύπους τοῦ ὠραίου. Συγχρόνως τὸ ἀφυπνισθὲν ἔθνικὸν αἶσθημα τῶν λαῶν ἔστρεψε τοὺς συγγραφεῖς εἰς τὸ παρελθὸν τοῦ ἰδίου ἔθνους. Διὰ τοῦτο ἔγινε ζωηρὰ ἀντίδρασις κατὰ τῆς κλασσικιζούσης λογοτεχνίας τῆς Γαλλίας, οἱ ἀρχαῖοι ἔπαυσαν νὰ θεωροῦνται ἀλάνθαστα πρότυπα, ἡ προσοχὴ ἐστράφη εἰς τοὺς μέσους χρόνους, ἀπέκτησεν ἐκτίμησιν ὁ γοθτικὸς ρυθμὸς καὶ ἐκυριάρχησεν ὁ Σαίξπηρ, ὁ ὁποῖος ἔγινε τὸ ἰδανικὸν τῶν ποιητῶν διὰ τὴν φυσικὴν ὀρμητικότητα καὶ τὴν πρωτοτυπίαν τῆς ἐμπνεύσεως. Τὴν τάσιν αὐτὴν ὠνόμασαν **ρομαντισμὸν** καὶ τὴν πλουσίαν λογοτεχνίαν, ἡ ὁποία ἐγεννήθη ἀπ' αὐτῆς, **ρομαντικὴν λογοτεχνίαν**.

Ἡ ρομαντικὴ διάθεσις ἐξεδηλώθη πρῶτον εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος μεγάλην ἐκτίμησιν ἀπέκτησαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἐκυκλοφόρησαν εἰς τὴν

Ἄγγλιαν τὸ 1762 ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ σκώτου βάρδου * Ὀσιαν (Ossian), ὡς δημώδη δῆθεν ἔσματα προερχόμενα ἀπὸ τοὺς παλαιούς χρόνους, ἐνῶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν στιχουργήματα τοῦ ἐκδότη Μάκφερσον (Macpherson). Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ νέου αἰῶνος ἐφανερῶθη ἡ ἀνήσυχος φύσις τοῦ λόρδου Βύρωνος (Byron, προφ. Μπαΐρον, 1788 - 1824), ὁ ὁποῖος εἰς τὰ φλογώδη καὶ πλήρη φαντασίας ποιήματα ἐξέχυσε τὸν πόνον τῆς ἀνικανοποίητου ψυχῆς του. Τὰ ὀνομαστότερα ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ **Τσαΐλντ Χάρολντ** (Child Harold), ὁ **Γκιαούρ**, ὁ **Μάνφρεντ** καὶ τὸ εὐρὺ σατιρικὸν ποίημα **Δὸν Ζουάν** (Don Zouan). Φύσις ἐξαιρετικὴ ἦτο ἐπίσης ὁ σύγχρονός του Σέλλεϋ (Shelley, 1792 - 1822). Μολονότι ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν τριάκοντα ἐτῶν, ἔδωκεν ὑπέροχα λυρικά τεμάχια (**Ἡ ἐξέγερσις τοῦ Ἰσλάμ, Προμηθεὺς λυόμενος**). Ὁ Σκῶτος Οὐάλτερ Σκὸτ (Walter Scott, 1771 - 1832) ἐζωγράφησε μὲ ζωηρὰ χρώματα τὴν φύσιν τῆς πατρίδος του εἰς τὰ ὀνομαστά ἱστορικὰ μυθιστορήματά του, διὰ τῶν ὁποίων ἐζήτησε ν' ἀναπαραστήσῃ τοὺς μέσους χρόνους. Οὕτω τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 10^{ου} αἰῶνος εἶναι μία τῶν γονιμωτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων λογοτεχνικῶν περιόδων τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ ρομαντισμὸς ἀνεγέννησε τὴν γαλλικὴν λογοτεχνίαν. Εἰσηγητὴς τῆς νέας τεχνοτροπίας εἰς τὴν Γαλλίαν εἶναι ὁ Σατωμπριάν (Chateaubriand, 1768 - 1848). Τὸ περιφημότερον ἔργον του εἶναι τὸ **Πνεῦμα τοῦ Χριστιανισμοῦ** (Génie du Christianisme, 1802), διὰ τοῦ ὁποίου διεκήρυξεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν ποίησιν εἰς τὴν εἰδωλοατρικὴν ἀρχαιότητα, ἀλλ' εἰς τὸν χριστιανικὸν μεσαίωνα, καθόσον αἱ διηγήσεις τῆς χριστιανικῆς θρησκείας παρέχουν εἰς τὸν καλλιτέχνην ὑλικὸν ἀνώτερον τῆς ἀρχαίας μυθολογίας. Ὁ Σατωμπριάν εἶναι ὑπέροχος πεζογράφος. Τὸ ὕφος του διακρίνεται διὰ τὸν πλούσιον χρωματισμὸν καὶ τὴν μουσικότητα.

Τὸ 1820 ἐφάνη ἡ πρώτη ποιητικὴ συλλογὴ τῆς νέας σχολῆς, αἱ **Ποιητικαὶ μελέται** (Méditations Poétiques) τοῦ Λαμαρτίν (Lamartine, 1790 - 1869), αἱ ὁποῖαι ἀπεκάλυψαν νέαν ποίησιν

* Οἱ Βάρδοι ἦσαν ποιηταὶ τῶν κελτικῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι ἔφαλλον εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἑορτὰς τὴν δόξαν τῶν θεῶν καὶ τῶν ἡρώων.

εις τήν Γαλλίαν καί ἐδημιούργησαν νέον ποιητικόν εἶδος, τήν *προσωπικήν ποίησιν*. Ἡ συλλογή ἐκείνη κατέστησε ταχέως ἔνδοξον τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ, διότι διὰ πρώτην φοράν παρείχοντο εἰς τήν Γαλλίαν τόνοι τόσο ἀρμονικοὶ καὶ συγκίνησις τόσο βαθεῖα καὶ εἰλικρινής. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ σκῆπτρα τῆς ρομαντικῆς ποιήσεως ἔλαβεν ὁ περίφημος Βίκτωρ Οὐγκώ (Victor Hugo, 1802 - 1885), ὁ ὁποῖος μεταξύ τῆς κολοσσιαίας παραγωγῆς του ἔδωσέ τινα τῶν ἀρίστων ποιημάτων τῆς γαλλικῆς λογοτεχνίας. Δὲν εἶχε τὴν εὐαισθησίαν τοῦ Λαμαρτίν, ἀλλ' ἡ φαντασία του ἦτο μεγαλειώδης καὶ ἐδημιούργησεν ὕψος ἀτομικόν, πλήρες θαυμασιῶν χρωμάτων καὶ μεγαλοπρεπῶν εἰκόνων. Τὰ νεανικά του ἔργα «*Φύλλα τοῦ Φθινοπώρου*» (Feuilles d' Automne), «*Ἀκτίνες καὶ Σκιαί*» (Rayons et Ombres) κλπ. περιέχουν εἰλικρινῆ λυρικήν συγκίνησιν. Βραδύτερον εἰς τὴν ὠριμότητά του προσέφερεν ἱστορικὰς εἰκόνας καὶ ἰσχυρὰ ἐπικά τεμάχια εἰς τὴν περίφημον συλλογὴν του «*Θρύλοι τῶν αἰώνων*» (Legendes des siècles), ἐνῶ τὸ μυθιστόρημά του «*Παναγία τῶν Παρισίων*» (Notre Dame de Paris) ζητεῖν ἀναπαραστήσῃ τοὺς μέσους χρόνους καὶ εἶναι ὕμνος εἰς τὸν γοτθικὸν ρυθμόν. Κολοσσιαίαν δημοτικότητα ἀπέκτησε τὸ μυθιστόρημά του «*Οἱ Ἄθλιοι*» (Les Miserables), τὸ ὁποῖον ἐνεπνεύσθη ἐκ τῆς χριστιανικῆς συμπαθείας πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἀποκλήρους.

Ὁ ρομαντισμὸς ἐνέπνευσε νέαν ζωὴν εἰς τὸ θέατρον καὶ περὶ τὴν τρίτην δεκαετίαν τοῦ αἰῶνος ἐδόθησαν θορυβῶδεις μάχαι μεταξύ κλασσικῶν καὶ ρομαντικῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς (ιδίως κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ Hernani τοῦ Hugo, 1830). Οἱ ρομαντικοὶ κατὰ προτίμησιν ἐκαλλιέργησαν νέον εἶδος θεατρικοῦ ἔργου, τὸ δράμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνεμίγνουν τὸ τραγικὸν μετὰ τοῦ κωμικοῦ, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Σαίξπηρ καὶ τοῦ Σίλλερ.

Ἀπὸ τοῦ 1830 ἐμφανίζεται νέα γενεὰ ρομαντικῶν, τῆς ὁποίας κυριώτατοι ἀντιπρόσωποι εἶναι ὁ Ἀλφρέντ ντε Μυσσέ (Alfred de Musset, 1810 - 1857) καὶ ὁ Θεόφιλος Γκωτιέ (Theophile Gautier, 1811 - 1871). Ὁ Μυσσέ ἦτο λεπτὴ φύσις καὶ τὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς του «*Poesies Nouvelles*» περιέχουν μερικὰ ἀπὸ τὰ εὐγενέστερα λυρικά ποιήματα τῆς Γαλλίας. Ὁ δὲ Γκωτιέ ἦτο καλλιτέχνης τῆς μορφῆς, ζωγράφος καὶ μουσικὸς τοῦ στίχου.

Συγχρόνως ανεπτύχθη ὁ πεζὸς λόγος καὶ ἐδημιουργήθη τὸ γαλλικὸν μυθιστόρημα. Ἡ Γεωργία Σάνδη (George Sand, 1804 - 1876) εἶναι ἡ ἀξιολογωτέρα ἀντιπρόσωπος τοῦ ρομαντικοῦ μυθιστορηματος, ἐνῶ τὰ περιβόητα μυθιστορήματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Δουμᾶ (Dumas) πατρός, ὡς «Οἱ τρεῖς σωματοφύλακες» καὶ «Ὁ Κόμης Μοντεχρίστος», δὲν ἔχουν βαθυτέραν ἀξίαν. Τούναντίον ὁ Μπαλζάκ (Honoré de Balzac, 1799 - 1850) διὰ τῆς κλίσεώς του εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν καὶ διὰ τῆς συλλήψεως τῆς «Ἀνθρωπίνης Κωμωδίας» ἤνοιγε νέας ὁδοὺς.

Ὁ ρομαντισμὸς διὰ τῆς ἀγάπης, τὴν ὁποίαν εἶχε πρὸς τὸ παρελθόν, ὠφέλησε τὰς ἱστορικὰς μελέτας. Οἱ ρομαντικοὶ ἱστορικοὶ ἤθελον ν' ἀναπαραστήσουν τοὺς παλαιότερους χρόνους, ἰδίως τὰ γεγονότα τῆς ἔθνικῆς ἱστορίας. Ἡ δὲ ἱστορία εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἔγινεν ἔργον τέχνης, συγχρόνως ὅμως ἤρχισεν ἡ ἐπιμελὴς μελέτη τῶν πηγῶν. Ὁ Αὐγουστίνος Τιερρὺ (Augustin Thierry, 1797 - 1856) ἀναπαρέστησε διὰ τῆς ἐρεύνης καὶ διὰ τῆς φαντασίας τοὺς Μεροβιγγεῖους χρόνους. Ἀνώτερος συγγραφεὺς καὶ ποιητικώτερος εἶναι ὁ Ἰούλιος Μισελέ (Michelet, 1798 - 1874), ὁ ὁποῖος διὰ φλογερᾶς φαντασίας καὶ ἀνησύχου εὐαισθησίας διηγήθη τὴν γαλλικὴν ἱστορίαν, ἐνῶ νηφαλιώτεροι ἦσαν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ συγχρόνως ἱστορικοὶ συγγραφεῖς Γκιζώ (Guisot) καὶ Τιερ (Thiers).

Ἡ ρομαντικὴ λογοτεχνία δὲν ἀνέδειξε μεγάλας κορυφὰς εἰς τὴν Γερμανίαν. Ὁ πλέον ἐμπνευσμένος μεταξὺ τῶν γερμανῶν ρομαντικῶν Νοβάλις (Novalis) ἀπέθανε πολὺ νέος (1772 - 1801), ἀλλ' ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Σαίξπηρ ἐγέννησε τὰς ὀνομαστάς μεταφράσεις τῶν δραμάτων του ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Σλέγκελ (Schlegel). Τὴν ρομαντικὴν τάσιν ἐπολέμησεν ὁ κύκλος τῶν ποιητῶν τῆς «Νέας Γερμανίας». Ὁ ἀρχηγὸς του Ἑρρίκος Χάινε (Heinrich Heine, 1799 - 1856) ἀνεδείχθη ἔξοχος λυρικός καὶ σατιρικός.

Ἡ λογοτεχνία ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Κ'

Περὶ τὸ 1848 ἤρχισεν ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ ρομαντισμοῦ, ὁποῦ ἡ Εὐρώπη κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐταράσσετο ὑπὸ νέων

ἐπαναστάσεων καὶ ἡ περίοδος τῆς παλινρθώσεως εἶχε παρέλθει. Τότε οἱ ποιηταὶ ἠθέλησαν ν' ἀπαλλαγῶν ἐκ τῆς ὑπεραισθητικῆς πολυλογίας καὶ ἤρχισαν νὰ φροντίζουν περισσότερο τὴν συμμετρίαν τοῦ ἔργου καὶ τὴν τελειότητα τῆς μορφῆς. Ὁ ἡγέτης τῆς νέας τάσεως Λεκόντ ντε Λιλ (Leconte de Lisle, 1818 - 1894), ἑραστής τῶν ἀρχαίων λογοτεχνιῶν, τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς Ἰνδικῆς ἀκόμη, ἐπεβλήθη διὰ τῆς πλαστικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ στίχου καὶ τοῦ ρυθμικοῦ μεγαλείου. Τὴν τάσιν ταύτην ὠνόμασαν Σχολὴν τῶν **Παρνασσικῶν**. Ἐκ τῶν ἀρίστων δημιουργημάτων αὐτῆς εἶναι τὰ «ἄπταιστα» λεγόμενα σονέττα τοῦ Ἑρεντιά (José Maria de Heredia, 1842 - 1905) εἰς τὴν συλλογὴν «Τρόπαια» (Trophées), τὰ ὁποῖα διακρίνει ἀπαράμιλλος λαμπρότης τῆς μορφῆς καὶ ἰσχυρὰ ὑποβλητικότης. Ὁ ὀλίγον πρεσβύτερος καὶ τῶν δύο Σὰρλ Μπωντλαίρ (Charles Baudelaire, 1811 - 1867), ἰδιόρρυθμος καὶ παράδοξος, φθάνει ἐνίοτε εἰς μεγάλην ἐκφραστικότητα (κυρία συλλογὴ του «Ἄνθη τοῦ κακοῦ», «Fleurs du Mal»).

Ἀπὸ τοῦ 1850 ἰδίως ἀναπτύσσεται νέα γενεὰ συγγραφέων, ἡ ὁποία θέλει νὰ παρατηρήσῃ καὶ νὰ περιγράψῃ μὲ ἀκρίβειαν τὴν **σύγχρονον πραγματικότητα**. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ρομαντικούς, οὗτοι ἀποφεύγουν νὰ ἐκθέσουν τὰ ἴδια συναισθήματα καὶ τὰς ἰδίας σκέψεις καὶ διδάσκουν ὅτι «ἡ μεγάλη τέχνη εἶναι ἐπισημονική καὶ ἀπρόσωπος καὶ ὁ καλλιτέχνης δὲν πρέπει νὰ ἐμφανίζεται εἰς τὰ ἔργα του, ὅπως ὁ Θεὸς εἰς τὴν φύσιν». Τὴν τάσιν ταύτην ὠνόμασαν **Ρεαλισμὸν** (ἐκ τοῦ λατινικοῦ res = πρᾶγμα). Ὁ κύριος ἀντιπρόσωπός του Φλωμπέρ (Gustave Flaubert, 1821 - 1880) εἶναι ἐκ τῶν μεγάλων πεζογράφων τῆς Γαλλίας. Εἰς τὸ ὀνομαστὸν μυθιστόρημά του Κυρία Μποβαρὺ (Madame Bovary) ἔδωκεν ἐπιτυχῆ περιγραφὴν καὶ ἀνάλυσιν τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν. Ἐκ τοῦ ρεαλισμοῦ τοῦ Φλωμπέρ ἐγεννήθη ὁ **Νατουραλισμὸς** τοῦ Ζολᾶ (Emile Zola, 1840 - 1902), ὁ ὁποῖος μετ' ἰδιαιτέρας εὐχαριστήσεως παρουσιάζει τὴν ἀνθρωπίνην ἀσχημίαν καὶ ἀνηθικότητα. Τὰ ἔργα του ὡς ἐκ τούτου ἐκακίσθησαν, πολλὰ ἐξ αὐτῶν ὅμως εἶναι ἰσχυρὰ δημιουργήματα, ὅπως τὸ περίφημον «Germinal» εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφει τὴν ἀθλίαν ζωὴν τῶν ἀνθρακωρύχων.

Περὶ τὸ 1848 ὁ ρομαντισμὸς ἐξεβλήθη καὶ ἐκ τοῦ θεάτρου καὶ ἐπεκράτησαν ρεαλιστικαὶ καὶ νατουραλιστικαὶ τάσεις. Οὕτως ἐδη-

μιουργήθη τὸ γαλλικὸν **ἀστικὸν δράμα**. Ἀντὶ τῶν ἀρχαίων δηλονότι ἡρώων ἢ τῶν μεσαιωνικῶν ἵπποτῶν ἀνεβίβασεν εἰς τὴν σκηνὴν τὸν σύγχρονον ἄνθρωπον καὶ τὴν σύγχρονον ἐνδυμασίαν. Δύο γόνιμοι συγγραφεῖς, ὁ Ἀλέξανδρος Δουμᾶς υἱός, ὁ συγγραφεὺς τῆς **Κυρίας μετὰ τὰς Καμελίας**, καὶ ὁ Ἐμιλ Ὀζιέ (Emile Augier), ὁ συγγραφεὺς τοῦ **Γαμβροῦ τοῦ Κυρίου Πουαριέ**, εἶναι οἱ δημιουργοὶ τοῦ ἀστικοῦ θεάτρου. Βραδύτερον ἐπεκράτησαν αἱ ὑπερβολαὶ τοῦ νατουραλισμοῦ, διότι ἀνεβίβαζον κατὰ προτίμησιν ἐλαττωματικὰ ἢ διεφθαρμένα πρόσωπα. Ἡ τάσις αὕτη ὠνομάσθη **ξηρὸν θέατρον** (Théâtre Sec). Οἱ νεωτερισμοὶ τοῦ γαλλικοῦ θεάτρου ἐπέδρασαν εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ἐκ τῆς τάσεως αὐτῆς ἐγεννήθησαν εἰς τὴν Γερμανίαν δύο ἀξιόλογοι δραματικοί, ὁ Γκέραρντ Χάουπτμαν (Gerhard Hauptmann, 1862 - 1946). Ἔργα : **Πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου**, **Ὑφανταί**, **Τὸ δέρμα τοῦ Κάστορος** κλπ.) καὶ ὁ Σούντερμαν (Hermann Sudermann, 1857 - 1928), τοῦ ὁποίου τὰ δράματα «**ἡ Τιμὴ**» καὶ «**Χάματ**» (Heimat, εἰς τὴν ἑλλην. μετάφρασιν «**Μάγδα**») εἶδον ἡμέρας δόξης.

Ἄλλ' ἡ μεγάλη δημιουργικὴ διάνοια τοῦ νεωτέρου θεάτρου εἶναι ὁ νορβηγὸς Ἑρρίκος Ἴψεν (Ibsen, 1825 - 1906), τοῦ ὁποίου τὰ λεπτοτάτης ψυχολογικῆς ἀναλύσεως δράματα ἀπέκτησαν παγκόσμιον φήμην (**Βρυκόλακες**, **Ἀγριόπαπια**, **Κουκλόσπιτο**, **Πέερ Γκόντ** κλπ.).

Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἀνεπτύχθη μεγάλως ἡ ρωσικὴ λογοτεχνία καὶ πολλοὶ ρῶσοι συγγραφεῖς ἀπέκτησαν πανευρωπαϊκὴν φήμην. Ὁ οὐκρανὸς Γκόγκολ ἔδωκεν ἀξιόλογα ἐπικά μυθιστορήματα ἢ ἐποποιίας ἐν πεζῷ, περιγράφας μετὰ δύναμιν τοὺς ποταμούς καὶ τὰς στέππας τῆς πατρίδος του. Ἐπίσης ἐξετιμήθη πολὺ διὰ τὴν λεπτότητα, τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὴν ὄνειροπόλον μελαγχολίαν ὁ Τουργκένιεβ. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας μεγάλου θαυμασμοῦ ἀπολαύει διὰ τὴν βαθεῖαν ψυχολογικὴν ἀνάλυσιν ὁ Ντοστογιέφσκη (1821 - 1881), ὁ περίφημος συγγραφεὺς τῶν ἔργων «**Ἀδελφοὶ Καραμάζωφ**» καὶ «**Ἐγκλημα καὶ Τιμωρία**». Ὁ δὲ κόμης Τολστόϊ ἐπὶ μακρὸν ἦτο τὸ εὐαγγέλιον δι' ὠρισμένους ἀκολουθοῦντας ριζοσπαστικὰς κοινωνικὰς ἰδέας, ἐπειδὴ ἐδίδαξε τὴν φιλάνθρωπίαν καὶ τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην. Τὸ ἱστορικὸν μυθιστόρημα τούτου «**Πόλεμος καὶ Εἰρήνη**» ἔχει πράγματι ἐπικὸν μεγαλεῖον.

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 10' αἰῶνος ἔγινε νέα ἀλλαγὴ εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Ἡ ποίησις ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὴν ἀκαμπτον τελειότητα τῆς μορφῆς, οἱ στίχοι ἔγιναν χαλαρώτεροι, ἐπανῆλθεν ἡ ἀγάπη τοῦ συναισθηματικοῦ καὶ ἐπεκράτησε ποιά τις μυστικοπάθεια. Τὴν νέαν ταύτην τάσιν ὠνόμασαν **Συμβολισμόν**. Ἡ ὤθησις ἦλθεν ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ὅπου μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ποιητὰς τῆς σχολῆς αὐτῆς ἀνεδείχθησαν ἐξαιρετοὶ λυρικοί. Ἐξοχώτατος ὅλων εἶναι ὁ Πῶλ Βερλαῖν (Paul Verlaine, 1864-1896). Τὴν μορφήν ἐκαλλιέργησε περισσότερο ὁ Ἕλλην **Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος**, ὁ ὁποῖος ἔγινε διάσημος ὡς γάλλος ποιητὴς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ζὰν Μωρεὰς (Jean Moréas, 1856-1910). Ἐκ παραλλήλου ἀνεπτύχθη τὸ μυθιστόρημα, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀπέβη τὸ κυριαρχοῦν λογοτεχνικὸν εἶδος. Ἡ Γαλλία κρατεῖ τὸ σκῆπτρον τοῦ μυθιστορήματος καὶ ὁ γαλλικὸς πεζὸς λόγος ἔφθασεν εἰς ἀπαραμίλλον τελειότητα. Ὁ πλέον σημαντικὸς τῶν γάλλων μυθιστοριογράφων εἶναι ὁ Ἀνατόλ Φράνς (Anatole France), ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὸ βραβεῖον Νόμπελ. Καὶ ἡ θεατρικὴ παραγωγὴ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ὑπῆρξεν ἐπίσης πλουσία καὶ πολύμορφος.

Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία

Τὰ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν τὰ **δημῶδη ἄσματα** τῆς ἠπειρωτικῆς ἰδίως Ἑλλάδος. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐνετοκρατίας ἀξίαν λόγου λογοτεχνίαν ἀνέπτυξεν ἡ Κρήτη. Ἐκεῖ ἐκαλλιουργήθη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Δύσεως κατὰ τὸν 1Ε', 1ΣΤ' καὶ 1Ζ' αἰῶνα ἡ ἱπποτικὴ ποίησις. Ἐκ τῆς περιόδου ἐκείνης σφάζονται δράματα, γνωστότερον τῶν ὁποίων εἶναι ἡ **Ἐρωφίλη** τοῦ Χορτάτη. Τὸ μακρὸν ἱπποτικὸν ἔπος τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου «**Ἐρωτόκριτος**» περιέχει πραγματικὰς καλλονὰς παρὰ τὴν κουραστικὴν ἀπεραντολογίαν τῶν διαλόγων. Ἀνωτέρα ἦτο ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἐπιτανήσου ὑπὸ τὴν Ἐνετοκρατίαν, ἡ ὁποία ἔμεινεν ἀδιάσπαστος, ἐνῶ ἡ Κρήτη ὑπετάγη εἰς τοὺς Τούρκους κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 1Ζ' αἰῶνος. Οὕτως εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ ἰδίως εἰς τὴν Κέρκυραν ἀνεπτύχθη τὸ ἐντεχνον ἄσμα καὶ ἡ σάτιρα.

Ἄλλα καὶ τὰ Ἰωάννινα τῆς Ἠπείρου, εἰς τὴν ὁποίαν συνετέθησαν μερικά ἀπὸ τὰ περιφημότερα ἑλληνικὰ δημοτικὰ ἄσματα, ὑπῆρξαν ἀξιόλογον πνευματικὸν κέντρον τοῦ ἸΘ' αἰῶνος.

Ἐκεῖ ἐζησεν ὁ **Ἰωάννης Βηλαρᾶς** (1771 - 1823), ὡς ἰατρὸς εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Οὗτος, σπουδάσας εἰς Ἰταλίαν, ὑπῆρξεν εἰς τῶν προοδευτικωτέρων Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς του, ἐστάθη δὲ τολμηρὸς νεωτεριστὴς εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, ταχθεὶς ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς Δημοτικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν μετέφρασε κλασσικοὺς συγγραφεῖς, ἐφαρμόσας καὶ ἀπλοποίησιν τῆς ἱστορικῆς ὀρθογραφίας. Παραλλήλως ἐθεράπευε τὴν ποίησιν. Ἀπὸ τὰ ποιήματά του τὰ πλέον ἀξιόλογα εἶναι τὰ σατιρικά, εἰς τὰ ὁποῖα καυτηριάζει πρόσωπα καὶ πράγματα τῆς συγχρόνου κοινωνίας τῶν Ἰωαννίνων.

Δημῶδες ποίησις, κρητικὴ καὶ ἐπτανησιακὴ λογοτεχνία, ὄργανον εἶχον τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες διετήρησαν καὶ τὴν λογίαν παράδοσιν, τὴν ὁποίαν ἐθεράπευσεν ἰδίως ἡ Ἐκκλησία. Οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους ἐπὶ μακρὸν ἔγραφον γλῶσσαν, ἡ ὁποία διετῆρει τὸ τυπικὸν καὶ τὸν λεκτικὸν πλοῦτον τῆς ἀρχαίας. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ὁ Κλήρος καὶ οἱ λόγιοι ἔγραφον κατὰ κανόνα ὁμιλίαν, ἱστορικὰ ἔργα καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα εἰς τὴν λογίαν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ ἐπίσημος γραφομένη γλῶσσα. Εἰς τοὺς κύκλους ἐπίσης τῶν λογίων ἐκαλλιεργήθη ποίησις εἰς ἀρχαίζουσιν γλῶσσαν, λυρικοῦ ἢ σατιρικοῦ περιεχομένου, τὴν ὁποίαν ὠνόμασαν Φαναριωτικὴν, διότι ἐκαλλιεργήθη ἰδίως εἰς τὸ Φανάριον καὶ τὰς αὐλὰς τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας. Ἄλλ' ὁ καλαισθητικώτερος τῶν Φαναριωτῶν **Ἀθανάσιος Χριστόπουλος** (1772 - 1847) συνέθεσε τὰ ὄνομαστὰ «Λυρικά» του εἰς τὴν ἀπλὴν γλῶσσαν, ἐνῶ ὁ τελευταῖος σημαντικὸς ἐκπρόσωπος τῆς Φαναριωτικῆς σχολῆς **Ἡλίας Τανταλίδης** (1818 - 1876) μετεχειρίσθη μὲ δεξιότητα καὶ τὰς δύο γλώσσας. Οὕτως ἡ νεωτέρα Ἑλλὰς εἶχε δύο λογοτεχνίας, τὴν λογίαν καὶ τὴν δημῶδη.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως ὁ ζακύνθιος **Διονύσιος Σολωμὸς** (1798 - 1857) ἀνύψωσε τὴν ἐπτανησιακὴν ποίησιν, συνθέσας τὰ ποιήματά του εἰς τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν. Μορφωθεὶς εἰς τὴν Ἰταλίαν μακρὰν τῆς λογίας παραδόσεως εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ γράψῃ ἰταλικά ποιήματα, τὰ ὁποῖα προσεῖλκυσαν τὴν προσο-

Ὁ Σολωμός (1798- 1857).

χήν τῶν συγχρόνων ποιη-
τῶν τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ τὸν
Μαΐου τοῦ 1823 εἰς τὴν Ζά-
κυνθον, ὅπου εὐρίσκετο ἤδη
ἀπὸ τοῦ ἔτους 1818, συν-
έθεσεν ὑπὸ τὸν κρότον τῶν
πυροβόλων τὸν περίφημον
«Ὕμνον εἰς τὴν Ἐλευθε-
ρίαν», ὁ ὁποῖος καὶ τὸν κα-
θιέρωσε. Οἱ βραχεῖς καὶ εὐ-
κίνητοι στίχοι, αἱ ἐκλεκταὶ
εἰκόνες καὶ ἡ λεπτότης τῶν
συναισθημάτων κατέστησαν
τὴν ᾠδὴν προσφιλῆ εἰς τὸ
πανελλήνιον. Ὁ Σολωμός
εἰργάζετο βραδέως, ἔγραφεν
ὀλίγον καὶ ἐπεξεργάζετο
διαρκῶς τοὺς στίχους του.
Διὰ τοῦτο παρήγαγεν ὀλί-
γα ἀποσπάσματα μᾶλλον ἢ
ἔργα ἄρτια (**Λάμπρος, Κρη-
τικός, Ἐλεύθεροι πολιορκη-**

μένοι). Ἀλλ' ἡ λεπτὴ τεχνοτροπία του καὶ ἡ ἀπαράμιλλος εὐρυθμία
τῆς φράσεως κατέστησαν αὐτὸν ὑπόδειγμα εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Φύσις ὀρμητικωτέρα ἦτο ὁ λευκάδιος **Ἀριστοτέλης Βαλαω-
ρίτης** (1824 - 1879), δημιουργικώτερος, εὐφάνταστος, ἀλλὰ στε-
ρούμενος τῆς λεπτῆς καλαισθησίας τοῦ Σολωμοῦ. Σπουδάσας νο-
μικὰ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἠγάπησε τὴν ρομαντικὴν ποίησιν καὶ ἦτο
θαυμαστής τοῦ Οὐγκώ. Ὅπως οἱ εὐρωπαῖοι ρομαντικοὶ ἐλάτρευ-
σαν τὸν μεσαῖωνα καὶ τοὺς ἱππότες, οὕτω καὶ ὁ Βαλαωρίτης ἐλά-
τρευσε τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα τῆς Ἑλλάδος, τὸν ἑλληνικὸν μεσαί-
ωνα, ὅπως ἔλεγε, τοὺς ἀρματολοὺς καὶ κλέφτας, τοὺς ἀγῶνας τοῦ
Σουλίου κλπ. Ἐφαλε δὲ τὰ ἀνδραγαθήματα καὶ τὰ παθήματα
τῶν θρυλικῶν ἐκείνων ἡρώων εἰς τὰ ἀξιόλογα ποιήματά του,
εἰς τὰ ὁποῖα ἔδωσε τὸν εὐγλωττον τίτλον **Μνημόσυνα** (1875).
Ὠριμωτέρας τεχνοτροπίας προϊόντα εἶναι ὁ **Ἀθανάσιος Διάκος**,

ή **Κυρά Φροσύνη** και ό **Φωτεινός**, ό όποίος έμεινε ημιτελής.

Ένώ ό Σολωμός και ό Βαλαωρίτης όργανο είχαν την λαϊκήν γλώσσα, ό ζακύνθιος ποιητής **Άνδρέας Κάλβος** (1792 - 1869) έγραφε εις βασικώς αρχαίζουσαν γλώσσα τα μεγαλόπνευστα λυρικά του. Ό Κάλβος δια τών 24 ώδών του, του μοναδικού λυρικού έργου του, θεωρείται εις τών άριστων ύμνητών της έλληνικής έπαναστάσεως. Ούτος επί πολύν καιρόν παρέμενε σχεδόν άγνωστος, εις τον Παλαμάν δέ όφείλομεν την άποκάλυψιν της άξίας του. Παρά τό ανώμαλον και ανά-

Άριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824 - 1879).

μεικτον του γλωσσικού του όργάνου, τό περιεχόμενον της ποιησεώς του έμφανίζει έννοιας ύψηλάς, εικόνas και μεταφοράς μεγαλειώδεις και ρυθμόν σοβαρόν και μεγαλοπρεπή.

Η έπτανησιακή Σχολή παρουσιάζει μακράν παράδοσιν, άνεδειξε δέ και άλλους άξιολόγους ποιητάς, ως τον λυρικόν **Ίούλιον Τυπάλδον** (1814 - 1885) τον έπικόν **Γεράσιμον Μαρκοράν** (1826 - 1911) και τον ήρωικόν **Λορέντζον Μαβίλην**, πεσόντα ύπέρ πατρίδος εις τον Δρίσκον της Ήπειρου (1860 - 1912), καταστάντα περίφημον δια τα συνέττα του και διακριθέντα επί σοφία και πολιτική δράσει. Όνομαστός, τέλος, σατιρικός ποιητής ύπήρξεν ό **Άνδρέας Λασκαράτος** (1811 - 1901).

Την λογίαν φαναριωτικήν παράδοσιν ήκολούθησαν οι άδελφοί **Σούτσοι**, καταγόμενοι έξ αρχαίας φαναριωτικής οικογενείας, οι όποιοι ήσαν οι γνωστότεροι ποιηταί της έλευθερωθείσης Έλλάδος, κατελθόντες εις Άθήνας εκ Παρισίων, όπου είχαν σπουδά-

σει. Ὁ Ἄλεξανδρος (1803 - 1863) εἰς τὴν ἑξαψιν τοῦ πάθους του κατὰ τῶν μελῶν τοῦ Νομοτελεστικοῦ, διαρκούσης τῆς ἐπαναστάσεως καί, βραδύτερον, κατὰ τοῦ Καποδιστρίου ἢ τοῦ Ὄθωνος εἶχε στιγμὰς σατιρικῆς εὐγλωττίας. Ἄλλ' ὁ Περιπλανώμενός του, εἰς τὸν ὁποῖον κακῶς ἀπομιμεῖται τὸν Βύρωνα, εἶναι πλήρης ρομαντικοῦ στόμφου. Λυρικώτερος ἦτο ὁ Παναγιώτης (1806 - 1868). Ἄλλὰ τὸ νεανικόν του ἔργον, ὁ Ὀδοιπόρος, καθὼς καὶ τὰ δράματά του ἔχουν ἄφθονον καὶ εὐθηνὴν αἰσθηματολογίαν καὶ πολὺ ὀλιγωτέραν ποίησιν ἢ δρᾶσιν. Κατὰ ταῦτα οἱ ἀδελφοὶ Σοῦτσοι εἶναι οἱ εἰσηγηταὶ τοῦ ρομαντισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅταν ὁμως οὗτος εἰς τὴν Εὐρώπην εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρακμάζη.

Εἰς τὴν λογίαν γλῶσσαν ἔγραφεν ἐπίσης τὰ πρωτότυπα καὶ τὰς μεταφράσεις του ὁ Ἄλεξανδρος Ραγκαβῆς (1809 - 1892), ἀνὴρ μεγάλης μορφώσεως, γλωσσομαθῆς, πολυμερῆς καὶ πολυπράγμων. Εὐθύς ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ἀνεξαρτησίας ἐφάνη ἐπικρατοῦσα ἡ λογία γλῶσσα καὶ εἰς τὴν ποίησιν. Πρὸς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἴδρυσις τοῦ Πανεπιστημίου καὶ οἱ ποιητικοὶ διαγωνισμοί, οἱ ὁποῖοι ὡς ὄρον ἔθετον τὰ ποιήματα νὰ γράφωνται εἰς τὴν λογίαν. Ὁ καθηγητὴς τῆς Βοτανικῆς Θεόδωρος Ὀρφανίδης (1817 - 1886) συνέθεσεν ἐπικά καὶ σατιρικά ποιήματα εἰς ἀρχαίζουσαν καὶ εἰς ἡρωϊκὸν ἐξάμετρον, ὁ δὲ Δημήτριος Βερναρδάκης (1833 - 1907) διεμόρφωσεν ἴδιον γλωσσικὸν τύπον, συνθέτων τὰ ὀνομαστὰ δράματά του (Μαρία Δοξαπατρῆ, Κυψελίδαι, Μερόπη, Φαῦστα).

Εἰς τὸν πεζὸν λόγον ἀνέκαθεν ἐπεκράτει ἡ λογία γλῶσσα. Ἄλλ' ἤδη ἀπὸ τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνων ὑπέστη σημαντικὴν μεταβολήν, διότι ἡ παλαιότερα ἀρχαίζουσα ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα δὲν ἐξήρκει εἰς τὰς νέας ἀνάγκας, αἱ ὁποῖαι ἐγεννῶντο εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν. Οἱ εὐφύεστεροι τῶν λογίων καὶ ἰδίως ὁ Κοραῆς ἠσθάνθησαν τότε τὴν ἀνάγκην νὰ ἀπλοποιήσουν τὴν γραφομένην γλῶσσαν, διὰ νὰ καταστήσουν αὐτὴν προσιωτέραν εἰς τὸν λαὸν καὶ ἱκανὴν νὰ ἐκφράζη τὰ νεώτερα νοήματα. Τοῦτο ἐπετεύχθη παρὰ τὴν ἀδιαλλαξίαν καὶ τὴν ἀντίδρασιν τῶν ἀρχαϊζόντων. Οὕτως ἐγεννήθη ἡ «καθαρεύουσα», ὡς ἀπεκλήθη, δηλονότι ἡ μορφή τὴν ὁποῖαν μεταχειριζόμεθα καὶ σήμερον ὡς ἐπίσημον γλῶσσαν. Ἔργα δὲ ὡς ἡ πολύτιμος ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ

έθνους του καθηγητού **Κωνσταντίνου Παπαρρηγοπούλου** (1815 - 1891) έγράφησαν εις τὸ ἰδίωμα τοῦτο.

Μετὰ τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ 1862 ἔχομεν ἐν Ἑλλάδι ἀναβίωσιν τῆς ρομαντικῆς ποιήσεως. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐφάνη ἡ ἔμμετρος μετάφρασις τῶν «Ποιητικῶν Μελετῶν» τοῦ Λαμαρτίνου ὑπὸ τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου, ἐνῶ ἡ μετάφρασις τῶν «Ἀθλίων» τοῦ Οὐγκώ ὑπὸ τοῦ Σκυλίτση κατέστη δημοφιλεστάτη.

Δύο ποιηταί, ἀποθανόντες νέοι, ὁ **Σπυρίδων Βασιλειάδης** (1845 - 1874), ὁ συγγραφεὺς τῶν «Ἀττικῶν νυκτῶν» καὶ τῆς «Γαλατείας», καὶ ὁ **Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος**, (1843 - 1873), υἱὸς τοῦ ἱστορικοῦ, εἶναι οἱ κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωποι τῆς νέας ταύτης φάσεως τοῦ μέχρι νοσηρότητος ρομαντισμοῦ. Ὁ ὄψιμος τέλος ρομαντικὸς Ἀχιλλεὺς **Παράσχος** (1838 - 1895) ἔγραψε μετὰ περισσῆς αἰσθηματολογίας, ἀναμειγνύων τοὺς γλωσσικοὺς τύπους καὶ ὀλίγον περιποιούμενος τὴν μορφήν.

Ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία δὲν ἦτο ἀκόμη ἐπαρκῶς ἀνεπτυγμένη κατὰ τὸ δευτέρον ἡμισυ τοῦ 19' αἰῶνος, ὁ διανοητικὸς τῆς κόσμος ἦτο ἀβασθῆς καὶ ὁ συναισθηματικὸς τῆς βίος ἀκαθόριστος. Διὰ ταῦτα ἡ ποίησις καὶ ἡ λογοτεχνία τῶν χρόνων ἐκείνων ἦσαν ποίησις καὶ λογοτεχνία λέξεων ἄνευ εἰλικρινοῦς καὶ γνησίας συγκινήσεως. Κατὰ τὰς τελευταίας λοιπὸν δεκαετίας τοῦ αἰῶνος ἤρχισεν ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῆς καταστάσεως, ἡ ὁποία εἰς τὴν ποίησιν ἐνεφανίσθη ὡς ἀντίδρασις κατὰ τοῦ νοσηροῦ ρομαντισμοῦ. Ὁ ἐξοχώτερος τῶν λογογράφων τῶν χρόνων τούτων Ἐμμανουὴλ **Ροΐδης** (1835 - 1904) ἐδημιούργησε σκάνδαλον διὰ τοῦ νεανικοῦ του ἔργου «**Πάπισσα Ἰωάννα**» (1860), ἡ ὁποία ἦτο κατὰ βῆθος καυστικὴ σάτιρα τῆς ρομαντικῆς σχολῆς. Βραδύτερον διὰ τῶν μελετῶν του «**Περὶ συγχρόνου ἑλληνικῆς ποιήσεως**» ἐσατίρισε τὴν κενότητα καὶ τὴν ἀσυναρτησίαν ταύτης. Ὁ Ροΐδης, ἐνῶ ἔγραφε τὰ ἔργα του εἰς ἄπταιστον καθαρεύουσαν, θεωρητικῶς ἦτο ἐκ τῶν θερμότερων ὑποστηρικτῶν τῆς δημοτικῆς, ἀνέπτυξε δὲ τὰς γλωσσικὰς ἰδέας του εἰς τὸ περίφημον ἔργον του «**Τὰ Εἶδωλα**». Ὁ συγγενὴς πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν ἰδεολογίαν **Βλάσιος Γαβριηλίδης** (1852 - 1920), ὁ ἐκδότης τῆς ἐφημερίδος «Ἀκρόπολις», ἐξύψωσε τὴν δημοσιογραφίαν, προσπαθήσας νὰ στρέψῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης.

Κωστής Παλαμᾶς (1859 - 1943).

ρὰν ἔργων εἰς τὴν ἀπλήν ὁμιλουμένην γλῶσσαν, εἰς τὴν ὁποίαν ὁμως παρεμβάλλει πολλοὺς ἰδιωματισμοὺς. Ὁ Ψυχάρης ἀπέκτησε φανατικούς ὀπαδοὺς, οἱ ὅποιοι ἐκαλλιέργησαν τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, ὄχι μόνον εἰς τὴν ποίησιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πεζὸν λόγον.

Ἡ παράταξις τῶν δημοτικιστῶν ἐνισχύθη σημαντικῶς διὰ τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὸν λογοτεχνικὸν στίβον τοῦ **Κωστή Παλαμᾶ** (1859 - 1943), ὁ ὅποιος ἐνωρὶς ἐπεβλήθη ὡς ὁ ἐξοχώτερος ποιητὴς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἐν τῇ εὐρείᾳ διανοίᾳ του ἀνεχωνεύθησαν καὶ συνδιηλλάγησαν πρὸς ἀλλήλας αἱ ποικιλώταται τῶν φιλοσοφικῶν δοξασιῶν. Οὗτος ὑπῆρξε γνήσιος λυρικός, ἀλλὰ καὶ προφητικὸς διὰ τὸ ἔθνος του ποιητῆς, παραγωγικώτατος καὶ ἐξαιρέτως δημιουργικός. Διὰ τῶν μεγαλυτέρων εἰς ἕκτασιν, συνάμα δὲ βαθυτέρων καὶ ὠριμωτέρων, ποιητικῶν συνθέσεών του, «Τοῦ Δωδεκαλόγου τοῦ γύφτου» καὶ «Τῆς φλογέρας τοῦ βασιλιᾶ», ἡ νεοελληνικὴ ποίησις προσέλαβεν ὅλως νέον διαμέτρημα. Ὁ Παλαμᾶς ἐπὶ πέντε τούλά-

Περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ὠξύνθη ἡ γλωσσικὴ ἔρις, διότι ἔγινε προσπάθεια νὰ εἰσαχθῇ ἡ δημοτικὴ καὶ εἰς τὸν πεζὸν λόγον. Ὁ Χῖος **Ἰωάννης Ψυχάρης** (1854 - 1929), γεννηθεὶς εἰς τὴν Ὀδησσὸν καὶ ἀνατραφεὶς εἰς τοὺς Παρισίους, ὅπου καὶ ἀπέθανε, καθηγητὴς τῆς νεοελληνικῆς εἰς τὴν Σορβόννην, ἔθεσε κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ ἔντονον πρὸ τῆς συνειδήσεως τοῦ ἔθνους τὸ ζήτημα τῆς λαϊκῆς γλώσσης. Οὗτος τὸ 1888 ἔγραψε τὸ περίφημον «Ταξίδι», διὰ τοῦ ὁποῦ κατα τρόπον μαχητικώτατον διεσάλπισε τὸ ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς κήρυγμά του, καὶ βραδύτερον ἐδημοσίευσε σει-

χιστον δεκαετηρίδας ἐστάθη ἡ κεντρικὴ μορφή τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχε παραγωνισθῆ ὁ ρομαντισμός, οἱ ποιηταὶ δὲ ἐπεμελοῦντο περισσότερο τὴν μορφήν. Ὁ ἠπειρώτης **Κώστας Κρυστάλλης**, ἀποθανὼν μόλις 26 ἐτῶν (1868 - 1894), ἀπειμήθη τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀπλῆν τεχντροπίαν τῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, δύο δὲ γόνιμοι ποιηταὶ, ὁ **Γεώργ. Βιζυηνός** (1849 - 1896) καὶ ὁ **Γεώργ. Δροσίνης** (1859 - 1951), συμπατριώτης καὶ συνοδοιπόρος τοῦ Κωστή Παλαμά, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος διεκρίθη καὶ ὡς πεζογράφος, καλ-

λιεργήσας μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας τὸ ψυχολογικὸν διήγημα, εἰργάσθησαν ἀποδοτικώτατα εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στίχου καὶ τῆς ποιητικῆς γλώσσης. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὑποδειγματικὴ ὑπῆρξεν ἡ παραγωγή τοῦ **Ἰωάννου Γρυπάρη** (1870 - 1942), ἐγκρατοῦς φιλολόγου, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ὀνομαστά σονέττα, ἀκολουθῶν τὴν συντομίαν καὶ τὴν αὐστηρότητα τῆς μορφῆς, τὴν ὁποίαν ἐκαλλιέργησεν ἡ σχολὴ τῶν γάλλων Παρνασσικῶν. Οὗτος ὑπῆρξε καὶ ἐξαίρετος μεταφραστὴς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Κλασσικῶν. Ἄλλὰ καὶ σειρὰ ὅλη ἄλλων λεπτῶν λυρικῶν ποιητῶν, ὡς ὁ Χατζόπουλος, ὁ Πορφύρας, ὁ Μαλακάσης κ. ἄλ. ἔδειξε πόσον ἐπιδεκτικὴ συγκινήσεως εἶναι ἡ νεοελληνικὴ φυλὴ.

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίαις τοῦ 10' αἰῶνος ἀνεπτύχθη καὶ τὸ ἑλληνικὸν διήγημα. Κυριώτεροι ἐκπρόσωποι του τυγχάνουν ὁ ἐκ Σκιάθου **Ἀλέξ. Παπαδιαμάντης** (1851 - 1911) καὶ ὁ **Ἀνδρέας Καρκαβίτσας** (1860 - 1922). Ὁ πρῶτος ἦτο ἄνθρωπος θρησκευόμενος, φίλος τῆς ἀπλῆς ἀπερίττου ζωῆς, χωρὶς ματαιοδοξίας. Ἀφῆκε πλούσιον

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851 - 1911).

ἔργον, τὰ κυριώτερα γνωρίσματα τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἀγάπη τῆς θρησκείας, τῆς φύσεως καὶ τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ δυνατὸς λυρισμὸς του. Ὑπῆρξεν ἐξαίρετος ἠθογράφος, ἐχρησιμοποίησε δὲ ὡς γλῶσσαν τὴν καθαρεύουσαν, ἀνάμικτον ὅμως μὲ ἐκκλησιαστικὰς καὶ λαϊκὰς ἰδιωματικὰς ἐκφράσεις. Ὁ δεύτερος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἰατρός, ἐργασθεὶς ἀρχικῶς εἰς ἐμπορικὰ πλοῖα, εἶτα δὲ ὑπηρετήσας εἰς τὴν ὑγειονομικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ στρατοῦ, ἀπέβη μοναδικὸς εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τῆς ζωῆς τῶν ἐλλήνων ναυτικῶν, παρουσίασε δὲ μετὰ πιστότητος καὶ εἰλικρινείας καὶ τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου. Οὗτος, ἀντιθέτως πρὸς τὸν Παπαδιαμάντην, ὑπῆρξε φανατικὸς ὁπαδὸς τοῦ Ψυχάρη καὶ ἐκαλλιέργησε μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας τὴν Δημοτικὴν, πλουτίσας ταύτην.

Μετὰ ἰδιαζούσης ἀγάπης ἐκαλλιεργήθη καὶ κατέστη λογοτεχνικὸν εἶδος καὶ τὸ χρονογράφημα, εἰς τὸ ὁποῖον διεκρίθησαν ἐκ τῶν παλαιότερων ὁ **Ἰωάν. Κονδυλάκης**, ὁ **Παῦλος Νιρβάνας**, ὁ **Ζαχαρ. Παπαντωνίου** καὶ ὁ **Σπῦρος Μελάς**. Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος ὑπῆρξε καὶ ἐξαίρετος διηγηματογράφος (ὁ Πατούχας, Ὅταν ἤμουν δάσκαλος κ.ἄ.), ἐνῶ ὁ τελευταῖος ἔγραψε καὶ δράματα, τὰ ὁποῖα προεκάλεσαν μεγάλην ἐντύπωσιν (ὁ γυιὸς τοῦ ἦσκιου, τὸ χαλασμένο σπίτι, τὸ ἄσπρο καὶ τὸ μαῦρο). Ὡς δραματικὸς συγγραφεὺς διεκρίθη καὶ ὁ **Γρηγόρ. Ξενόπουλος** (Φωτεινὴ Σάντρη, Στέλλα Βιολάντη κ.ἄ.). Οὗτος ἐκαλλιέργησεν ἐπιτυχῶς καὶ τὸ ἀστικὸν μυθιστόρημα.

Τελικῶς εἰς τὴν λογοτεχνίαν ἐν γένει ἐκυριάρχησε πλήρως ἡ δημοτικὴ.

Αἱ τέχναι

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19' αἰῶνος ἐπεκράτησεν ὁ ρομαντισμὸς εἰς τὴν τέχνην, ὅπως καὶ εἰς τὴν λογοτεχνίαν. Εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν ὁ ρομαντισμὸς δὲν δημιουργεῖ πρωτότυπα ἔργα, ἀλλὰ γεννᾷ τὴν ἀγάπην εἰς τὰ μεσαιωνικὰ μνημεῖα. Εἰς τὴν ζωγραφικὴν ὅμως καὶ τὴν γλυπτικὴν εἶναι γονιμωτέρα ἡ ἐπίδρασις του. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ρομαντικῆς σχολῆς εἰς τὴν τέχνην εἶναι ὁ ζωγράφος **Εὐγένιος Ντελακρουά** (Eugène Delacroix, 1798 - 1863), ὁ φίλος τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ, ὁ ὁποῖος εἶχε μελετήσει τοὺς μεγάλους χρωματιστὰς (Coloristes) τοῦ βορρᾶ, τὸν Ροῦμπενς καὶ τὸν Ρέμπραντ, καὶ ἤθελε νὰ

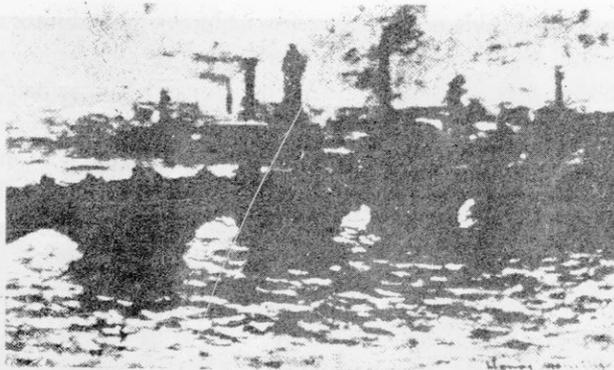

Μιλλέ : Σταχυοσυλλέκτριαι (Μουσείον Λούβρου).

παραστήση πιστῶς τὴν φύσιν, τὸ ὠραῖον ὅσον καὶ τὸ ἄσχημον (ἔργα : ἡ λέμβος τοῦ Δάντη, αἱ σφαγαὶ τῆς Χίου κλπ.).

Ὅμοίως εἰς τὴν Γερμανίαν ἡ τέχνη, ἀφοῦ ἐπέρασε τὴν κλασσικὴν περιόδον της, ἔγινε ρομαντικὴ. Κέντρον ἐδῶ ἦτο τὸ Μόναχον. Οἱ Γερμανοὶ ζωγράφοι ἐζήτησαν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν ἀρχαίαν γερμανικὴν τέχνην καὶ συνήθρισαν πλουσίαν συλλογὴν ἔργων τῆς λεγομένης πρωίμου ἀναγεννήσεως, τῶν «Primitifs», ὡς λέγουσιν, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὸν πολύτιμον πυρῆνα τῆς Ἀρχαίας Πινακοθήκης τοῦ Μονάχου. Ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος συνέλαβε τὸ σχέδιον μεγάλων ἐργασιῶν. Ἄλλ' οἱ περὶ τὸν ζωγράφον **Κορνέλιους** (Cornelius, 1783 - 1867) καὶ τὸν μαθητὴν του **Κάουλμπαχ** (Kaulbach) καλλιτέχνην δὲν εἶχον τὴν ἐκτελεστικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἀπαιτοῦν τὰ μεγάλα σχέδια.

Κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἦτο πλουσία καὶ πολυμερεστάτη ἡ ἐκδήλωσις τῆς τέχνης. Οἱ νέοι ἐζήτησαν διαρκῶς νὰ ἀναπτύξουν τὴν πρωτοτυπίαν των καὶ νὰ δημιουργήσουν ἔργον προσωπικόν, ἀπαλλασσόμενοι τῆς ἐπιδράσεως παλαιότερων καλλιτεχνῶν. Ὁ καλλιτεχνικὸς βίος ἦτο πολὺ ζωηρότερος τώρα, διότι ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερον κοινὸν ἐνδιεφέρετο διὰ τὴν τέχνην. Ἡ μεγαλυτέρα κίνησις παρατηρεῖτο εἰς τὴν ζωγραφικὴν καὶ ἐγίνοντο εἰς αὐτὴν αἱ τολμηρότερα καὶ περιεργότερα προσπάθειαι. Τὰ ἔργα

Κλώντ Μονέ: 'Η γέφυρα του Λονδίνου.

τῶν ζωγράφων γίνονται γνωστά διὰ τῶν Ἐκθέσεων (Salons), κριταὶ δὲ εἶναι οἱ ἀκαδημαϊκοὶ διδάσκαλοι ἢ ἐγνωσμένης φήμης καλλιτέχναι. Ἀλλὰ τοῦτο προεκάλει τὰ θορυβώδη παράπονα τῶν νέων καὶ μὴ καθιερωμένων καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1863 ὁ Ναπολέον ὁ Γ' ἱκανοποιεῖ τοὺς δυσηρεστημένους, δημιουργῶν τὴν Ἐκθεσιν τῶν ἀπορριφθέντων (Salon des Refusés). Εἰς τὴν Γερμανίαν οἱ νέοι ἀποχωρίζονται καὶ ἐκθέτουν ἰδιαίτερος τὰ ἔργα των.

Ἀλλὰ πολύμορφος ἰδίως εἶναι ἡ ζωγραφικὴ τῆς τελευταίας περιόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν, παρὰ τὴν κλασσικὴν σχολὴν, ἐγεννήθησαν ἡ Ρεαλιστικὴ, ἡ Ἐμπρεσσιονιστικὴ, ἡ Ἰδεαλιστικὴ καὶ ἡ Συμβολικὴ. Ἠγέταρ τῆς κινήσεως ἦσαν πάλιν οἱ Γάλλοι.

Κατ' ἐξοχὴν δημιουργικὴ εἶναι ἡ Ρεαλιστικὴ ζωγραφικὴ, ἡ ὁποία εἰκονίζει τὴν σύγχρονον ζωὴν, τὰς ἰδέας, τὰ ἦθη καὶ τὴν ἐνδυμασίαν τῶν συγχρόνων τοῦ ζωγράφου ἀνθρώπων. Οἱ δύο μεγάλοι διδάσκαλοι τῆς ρεαλιστικῆς ζωγραφικῆς εἶναι ὁ **Κουρμπέ** (Courbet, 1819 - 1877, ἔργα: **Οἱ Λιθοθραῦσταί, Κηδεῖα** κλπ.) καὶ ὁ **Μιλλέ** (Millet, 1814 - 1875, ἔργα: **Αἱ Σταχυοσυλλέκτριαί, ὁ ἔσπερινός** κλπ.).

Ὁ Ἐμπρεσσιονισμὸς (ἐκ τοῦ impression = ἐντύπωσις) σημειώνει σημαντικὸν νεωτερισμὸν εἰς τὴν τέχνην.

Οἱ ἔμπρεσσιονισταὶ ζητοῦν νὰ παραστήσουν τὰ πράγματα, ὅπως αὐτὰ ἐμφανίζονται εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ καλλιτέχνου εἰς ὠρισμένην στιγμὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαιρας καὶ τοῦ φωτός. Τονίζουν ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ τῶν

πραγμάτων, ιδίως τήν φυσικήν ζωηρότητα τοῦ φωτός καί τῶν χρωμάτων. Πολλοί τῶν εἰκόνων τούτων παράγουν ἰσχυράν καί παράδοξον ἐντύπωσιν, ιδίως ὅταν τὰς βλέπωμεν ἐξ ἀποστάσεως. Σήμερον λέγοντες ἔμπρεσσιονισμόν ἐννοοῦμεν τήν τεχνοτροπίαν, ἡ ὁποία ἐξαίρει μετ' ἰδιαζούσης ζωηρότητος ὠρισμένα σημεῖα τῆς πραγματικότητος καί ἀφίνει νά ἐννοηθοῦν περισσότερα ἀπό ὅσα παριστάνει. Ὑπό τήν ἐννοιαν ταύτην ὀμιλοῦμεν περὶ ἔμπρεσσιονισμοῦ ὄχι μόνον εἰς τήν ζωγραφικήν καί εἰς τήν γλυπτικήν, ἀλλά καί εἰς τήν λογοτεχνίαν.

Οἱ ἔμπρεσσιονισταί, ἐμφανισθέντες τὸ πρῶτον εἰς τήν Γαλλίαν περὶ τὸ τέλος τῆς δευτέρας αὐτοκρατορίας, ἀπεδοκιμάσθησαν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ καί μέχρι σήμερον ἀποτελοῦν εὐάριθμον ὀμάδα, ἀλλὰ μένουσιν πιστοὶ εἰς τήν ἀντίληψίν των καί ἔχουσιν φανατικούς θαυμαστάς. Ὁ ἀνεγνωρισμένος ἀρχηγὸς αὐτῶν εἶναι ὁ μεγάλος **Μανὲ** (Manet, 1832 – 1883), ἀκαταπόνητος καί ἐνθουσιώδης τεχνίτης (ἔργα : Ὀλυμπία, Ὁ Καλὸς Μπόκ, Τὸ Πρόγευμα, Ὁ Πίθηκος κλπ.) καί μετ' αὐτὸν ὁ **Κλωντ Μονὲ** (Claude Monet, 1840 - 1926), ὁ ὁποῖος, ἐφαρμόσας τήν ἀρχὴν τῆς νέας σχολῆς εἰς τήν ἀπεικόνισιν τοπίων, ἐσημείωσεν ἀξιόλογον ἐπιτυχίαν (ἔργα : Ἀγροὶ κατὰ τὴν ἄνοιξιν).

Ἐπίσης πολυποίκιλος καί παραγωγικὴ ἦτο ἡ ἐργασία τῶν γερμανῶν ζωγράφων κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας. Οἱ ἀξιολογώ-

Μπέκλιν : Τοπίον Ἀπεννίνων (Πίνακοθήκη Βρέμης).

Ρουτέν : 'Ο διανοούμενος (Μουσείον Ρουτέν).

ροι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὁ **Λέν-
μπαχ** (Lenbach), ἐπιδέ-
ξιος προσωπογράφος, ὁ
ὁποῖος ἐζωγράφησε προσ-
ωπογραφίας πολλῶν συγ-
χρόνων του (ἀξιόλογος
προπάντων ἢ προσωπο-
γραφία τοῦ Βίσμαρκ),
καὶ ὁ **Μέντσελ** (Menzel),
διακριθεὶς ὡς ζωγράφος
ιστορικῶν εἰκόνων (ἐπεισό-
δια τῆς ζωῆς Φρειδερί-
κου τοῦ Μεγάλου). Εἰς
τὸν ρεαλισμὸν ἀντέταξεν
εἶδος τι συμβολισμοῦ ὁ
ἀξιόλογος ἔλβετος ζωγρά-
φος καὶ γλύπτης **Ἄρνολτ
Μπέκκλιν** (Boecklin, 1827 -
1901), πρωτότυπος καὶ
ἰσχυρᾶς πολλὰκις ἐμπνεύ-
σεως καλλιτέχνης, ἔργα-

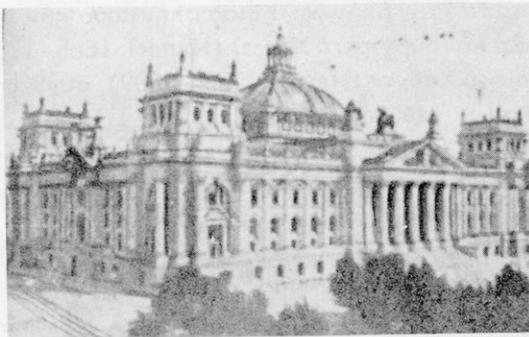
σθεις εἰς τὴν Γερμανίαν, ὁ ὁποῖος κατορθώνει νὰ ζωογονῇ τὴν
πραγματικότητα διὰ τῆς πλουσίας φαντασίας του καὶ περιβάλ-
λει τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα διὰ τινος μυστηρίου (ἔργα :
ἡ ὀνομαστὴ **Νῆσος τῶν νεκρῶν**, Vita Somnium Breve, **Ἄνοιξις,
Σιγὴ εἰς τὸ Δάσος**).

Διὰ τὴν γλυπτικὴν οἱ χρόνοι μετὰ τὸ 1850 εἶναι περίοδος με-
γάλης ἀκμῆς. Ἡ Γαλλία ἰδίως καὶ μερικῶς ἡ Γερμανία εἶδον μέγαν
ἀριθμὸν ἀξιολόγων καλλιτεχνῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἐπι-
κρατοῦν δύο τάσεις, ἡ **Ἀρχαΐζουσα ἀκαδημαϊκὴ**, ἡ ὁποία ἀπομιμείται
τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ τῆς φλωρεντινῆς πλαστικῆς, καὶ
ἡ **Νεωτεριστικὴ**, ἡ ὁποία θέλει νὰ δώσῃ πλαστικὴν μορφήν εἰς τὰς
νέας ὁμάς. Τὴν πειθαρχικὴν ἀκαδημαϊκὴν τάσιν ἀντιπροσωπεύει ὁ
Σαποῦ (Charu, 1833 - 1891) τοῦ ὁποίου τὰ ἔργα ἔχουν κλασσικὴν
ὁμαλότητα, ἀλλὰ στεροῦνται θερμῆς καὶ κινήσεως (ἔργα : **Ἐπιτύμ-
βιον μνημεῖον Νεότης**, **Ἀγαλμα δουκίσσης τῆς Ὁρλεάν**). Ἄλλ' οἱ

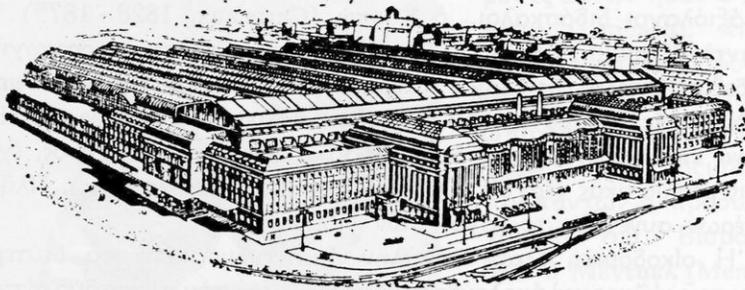
κυριώτεροι αντιπρόσωποι τῆς νεωτέρας γαλλικῆς πλαστικῆς εἶναι δύο ἀξιόλογοι διδάσκαλοι, ὁ **Καρπώ** (Carpeaux, 1828 - 1875) καὶ ὁ **Ροντέν** (Rodin, 1840 - 1917). Ὁ πρῶτος εὐκόλος, παραγωγικός καὶ δεξιὸς ἐκτελεστῆς (ἔργα : **Σύμπλεγμα χοροῦ ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ Νέου Μελοδράματος τῶν Παρισίων, Κρήνη τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου, Ἄμυνα τῆς Βαλανσιέν**), ὁ δεύτερος πρωτότυπος καὶ ἰσχυρός, ἔχων τάσεις ρεαλιστικὰς (ἔργα : **Ὁ διανοούμενος, Ἡ ἀνάστασις**). Πλήθος νεωτέρων συνεχίζει τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων.

Ἡ οἰκοδομικὴ ἔλαβε μεγάλην ἀνάπτυξιν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος καὶ ἠκολούθησε νέαν ὁδὸν ὑπὸ τὴν πίεσιν δύο αἰτιῶν. Ἡ πρώτη ἦτο αἰτία αἰσθητικῆ, συνέπεια τῆς γενικῆς ρεαλιστικῆς τάσεως, ἡ δευτέρα τεχνικῆ, διότι τώρα χρησιμοποιοῦν νέον ὑλικόν, τὸν σίδηρον, καὶ κατορθώνουν οὕτω νὰ κτίζουν πολὺ εὐκολώτερον ὑπερμεγέθεις καὶ στερεὰς οἰκοδομάς. Οὕτω προῆλθεν οἰκοδομικὸς τρόπος, τὸν ὅποιον δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν **λογικόν**, διότι οἱ ἀρχιτέκτονες ζητοῦν νὰ ὑποτάξουν τὸν ρυθμὸν εἰς τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν ἄνεσιν. Ἐπίσης χαρακτηριστικὸν τῆς συγρόνου ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι ἡ στενὴ σύνδεσις ταύτης μετὰ τῆς γλυπτικῆς.

Οὕτω κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἐξετελέσθησαν κολοσσιαῖα δημόσια ἔργα, σχολεῖα, θέατρα, σιδηροδρομικοὶ σταθμοί, γέφυραι, ἐργοστάσια, ἐμπορικὰ καταστήματα κλπ. Ἰδίως εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὴν Γερμανίαν, ἡ ὁποία ἐκτίσθη «νέα ἐκ βάθρων» ἀπὸ τοῦ πολέμου τοῦ 1870. Μνημειώδη νεώτερα ἔργα εἶναι δύο ἢ τρεῖς σιδηροδρομικοὶ σταθμοὶ τῶν Παρισίων (**Σταθμὸς τοῦ Σαιν Λαζάρ, τοῦ Καὶ ντ' Ὀρσαί, τῆς Λυών**), ἐπίσης ἀξιόλογα εἶναι τὰ μέγαρα τὰ κτισθέντα διὰ τὰς ἐκθέσεις τοῦ 1870 (Τροκαντερό) καὶ τοῦ 1900. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐκθέσεως τοῦ 1889 κατεσκευάσθη ὁ Πύργος τοῦ Ἄιφελ ἐκ σιδήρου, ἔχων ὕψος 300 μέτρων. Ἀξιόλογα ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα τῆς Γερμανίας εἶναι τὸ **Μέγαρον τοῦ Ράιχσταγ** (1884),

Τὸ Μέγαρον τοῦ Ράιχσταγ τοῦ Βερολίνου.

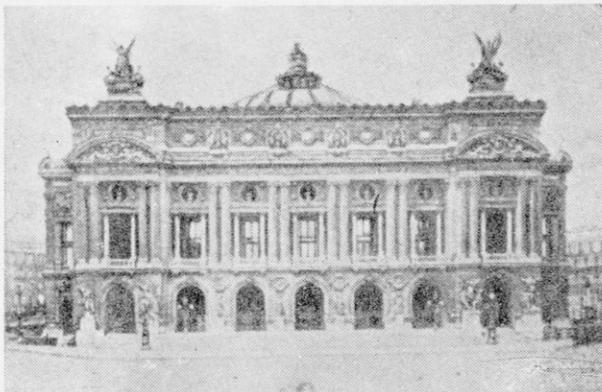

Σιδηροδρομικός σταθμός Λειψίας (1902 - 1913).

ὁ **Καθεδρικός ναός τοῦ Βερολίνου** (Dom, 1905), καὶ ὁ ἀξιοθαύμαστος διὰ τὴν στερεότητα καὶ πρακτικότητα **Σταθμὸς τῆς Λειψίας**.

Ἡ μουσικὴ

Μεγάλης σημασίας γεγονός εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς γερμανικῆς μουσικῆς. Ἡ εὐρωπαϊκὴ μουσικὴ μέχρι τοῦ 10^{ου} αἰῶνος ἠκολούθησεν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν. Ὁ 12^{ος} αἰὼν εἶδε τὴν γέννησιν τοῦ Ὁρατορίου καὶ τοῦ Μελοδράματος καὶ ὁ 18^{ος} τῆς Συμφωνίας. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἔζησαν οἱ διδάσκαλοι τῆς γερμανικῆς κλασσικῆς μουσικῆς, ὁ **Μπάχ** (Bach, 1685 - 1750), ὁ ὁποῖος ἔτελειοποίησε τὴν προτεσταντικὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, συνθέσας περίφημα ᾠσματα καὶ λειτουργίας, ὁ **Χέντελ** (Händel, 1685 - 1759), συνθέσας ἰδίως ὁρατόρια, ὁ **Χάυντν** (Haydn, 1732 - 1809), συνθέτης ὀνομαστῶν συμφωνιῶν καὶ ὁ **Μότσαρτ** (Mozart, 1759 - 1791), ὁ ὁποῖος ἔγραψε συμφωνίας καὶ μελοδράματα (**Γάμος τοῦ Φίγκαρο**, **Δὸν Ζουὰν κλπ.**). Τὸ μελόδραμα ἐγεννήθη, ὡς εἶδομεν, εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἰταλῶν λογίων, ὅπως ἐπαναφέρουν εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τραγωδίαν. Βραδύτερον ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ ἔλαβε τὴν γαλλικὴν μορφήν. Ὁ Γερμανὸς **Γκλουκ** (1714 - 1787) ἔδωσε νέαν ὥθησιν εἰς αὐτὸ περὶ τὰ μέσα τοῦ 18^{ου} αἰῶνος («**Ὀρφεὺς καὶ Εὐρυδίκη**», «**Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι**»). Ἦδη ἐφαίνετο ὅτι ἡ μουσικὴ εἶχε φθάσει

Ἡ Ὅπερα τῶν Παρισίων.

τὰ δυνατὰ ὄριά της. Ἄλλ' ὁ **Μπετόβεν** (Bethoven, 1770 - 1827) ἤνοιξε νέας πηγὰς ἐμπνεύσεως, προσπαθῆσας νὰ ἐρμηνεύσῃ διὰ τῶν ἤχων τὰ διανοήματά του, εἰσαγαγών, ὡς λέγουν, τὴν κίνησιν τῶν ἰδεῶν εἰς τὴν μουσικὴν, ἢ ὅποια ἤρχισε νὰ ἐμπνέεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ποίησιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν. Ὁ Μπετόβεν ἐγεννήθη εἰς τὴν Βόννην, ἀλλὰ διέμενε καὶ εἰργάσθη εἰς τὴν Βιέννην. Τὰ ἀξιολογώτερα ἔργα του παρήγαγεν ἀπὸ τοῦ 1813 μέχρι τοῦ ἔτους τοῦ θανάτου του, τὰς περιφήμους Συμφωνίας, τὰς Σονάτας καὶ τὸ ὑπέροχον μελόδραμα Φιντέλιο. Δύο ἔξοχοι καλλιτέχναι διαφέροντες ἀλλήλων κατὰ τὴν ἔμπνευσιν, ὁ **Βέμπερ** (Weber, 1786 - 1826) καὶ ὁ **Σοῦμπερτ** (Schubert, 1797 - 1828, κύριον ἔργον «Ὡδαί»), ἠκολούθησαν τὰ ἴχνη του καὶ γενικῶς οἱ ἄριστοι τῶν μουσικῶν τοῦ 10' αἰῶνος ἐξῆλθον ἀπὸ τὸν Μπετόβεν.

Μετὰ τὸ 1830 ἐδοξάσθη νέα γενεὰ μουσικῶν, ὁ **Μέντελσον** (Mendelssohn, 1809 - 1847), ἔβραιογερμανός, συνθέσας ἰδίως Εἰσαγωγὰς (Ouvvertures), καὶ ὁ **Σοῦμμαν** (Schumann, 1810 - 1856), παραγωγικώτατος, συνθέσας μέχρι τοῦ 27 ἔτους, ὅτε ἔπαθε τὰς φρένας, πλῆθος μουσικῶν ἔργων.

Ἐπὶ μακρὸν χρόνον οἱ γερμανοὶ μουσικοὶ ἔμειναν ἄγνωστοὶ καὶ ἀκατάληπτοι εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὄταν δὲ τὸ 1830 ἐπεχείρησαν νὰ παίξουν συμφωνίας τοῦ Μπετόβεν ἐν Παρισίοις, τὸ κοινὸν δὲν

κατώρθωσε να τὰς ἐννοήσῃ. Μεγίστην δημοτικότητα εἶχον εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 10' αἰῶνος οἱ ἰταλοὶ μουσικοί, οἱ ὅποιοι συνθέτον κυρίως μελοδράματα. Διασημότερος τῶν ἰταλῶν μουσικῶν τῆς περιόδου ταύτης ἦτο ὁ **Ροσσίνι** (Rossini, 1792 - 1868), διελθὼν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ζωῆς του εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ μουσουργήσας πολλὰ μελοδράματα ἐπὶ γαλλικῶν κειμένων (Libretto). **Ὁ Κουρεὺς τῆς Σεβίλλης καὶ ὁ Γουλιέλμος Τέλλος** εἶναι τὰ ὀνομαστότερα τῶν ἔργων του. Μετ' αὐτὸν ἡ μεγαλύτερα μουσικὴ δόξα τῆς Ἰταλίας εἶναι ὁ **Βέρντι** (Verdi 1813 - 1901), ὁ καταθέλων τὸν 10' αἰῶνα διὰ τῶν μελοδραμάτων του, τῶν ὁποίων τὰ διασημότερα εἶναι ὁ **Ριγολέττος, ὁ Τροβατόρε καὶ ἡ Τραβιάτα**. Βραδύτερον ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῆς γερμανικῆς μουσικῆς καὶ προϊόντα τῆς νέας φάσεως τῆς τέχνης του εἶναι ἡ **Ἄιντα, ὁ Ὅθελλος, ὁ Φάλσταφ**. Οἱ νεώτεροι ἰταλοὶ μουσικοὶ (**Λεονκαβάλλο κλπ.**) εἶναι ἰδίως μαθηταὶ τοῦ Βέρντι.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὑπῆρξαν εἰς τὴν Γαλλίαν ἄξιοι μνεῖας συνθέται, ὡς ὁ **Χαλεβὺ** (Halevy) καὶ ὁ **Μπερλιόζ** (Berlioz). Εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ αἰῶνος ἀνήκουν ὁ **Γκουνὼ** (Gounod, 1818 - 1893), ὁ συνθέτης τοῦ Φάουστ, καὶ ὁ ἀποθανὼν νέος **Μπιζέ** (Bizet, 1838 - 1875), ὁ συνθέτης τῆς περιφήμου Κάρμεν.

Ἄλλ' ὁ μέγιστος τῶν μουσουργῶν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 10' αἰῶνος εἶναι ὁ γερμανὸς **Ριχάρδος Βάγκνερ** (Richard Wagner, 1813 - 1883), ὁ ὅποιος εἶχεν εὐρυτάτην ἀντίληψιν τῆς τέχνης καὶ ἀπετέλεσεν ἀληθῆ ἐπανάστασιν εἰς τὴν μουσικὴν. Ἡ κυρίαρχος ἰδέα τοῦ Βάγκνερ εἶναι νὰ συγχωνεύσῃ εἰς μεγαλειώδη ἔνωσιν ποίησιν καὶ μουσικὴν καὶ νὰ δώσῃ εἰς τὸ μουσικὸν δράμα τὴν θέσιν καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἡ τραγωδία, ἡ ὁποία ἦτο καὶ αὐτὴ συγχώνευσις ποιήσεως καὶ μουσικῆς.

Τὰς ὑποθέσεις τῶν ἔργων του ἔλαβεν ἐκ τῆς παλαιᾶς γερμανικῆς μυθολογίας καὶ ἔδωκε μουσικὴν ἑρμηνείαν εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς μύθους τῶν Νιμπελοῦγκεν. Ἦδη πρὸ τοῦ 1850 εἶχε συνθέσει τινὰ τῶν ἀρίστων ἔργων του. (**Ὁ Ἰπτάμενος Ὀλλανδός, ὁ Τανχόυξερ, ὁ Λό-ἐνγκριν**). Ἄλλὰ τὸ κοινὸν δὲν ἀντελήφθη τὴν μετατροπὴν, ἡ ὁποία εἶχε συντελεσθῆ καὶ ὁ Βάγκνερ εἶχε μακρὰν περίοδον ἀπογοητεύσεως καὶ πικριῶν. Βραδύτερον, ὑπὸ τὴν ὠριμωτέραν ἤδη ἀντίληψιν τῆς τέχνης, ἔγραψε τὸ μελόδραμα **«Τριστάνος καὶ Ἰζόλδη»** καὶ τοὺς **«Ἀρχι-τραγουδιστὰς τῆς Νυρεμβέργης»**, ὡς καὶ τὰ δύο δράματα τῆς με-

γάλης τετραλογίας του «Τὸ δακτυλίδι τῶν Νιμπελουγκεν» (Der ring der Nibelungen).

Ἄλλ' ἀκόμη καὶ τὸ 1861, ὅτε ἠθέλησε νὰ παίξῃ τὰ ἔργα του εἰς τοὺς Παρισίους, ἔγινε δεκτὸς διὰ σφυριγμάτων. Ἐκ τῆς ἀποθαρρύνσεως καὶ τῆς οικονομικῆς δυσχερείας ἔσωσε τὸν Βάγκνερ ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος Β' τῆς Βαυαρίας, ὁ ὁποῖος ἔδωκεν εἰς αὐτὸν τὰ μέσα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του. Τότε ἔγραψε τὰ δύο τελευταῖα δράματα τῆς τετραλογίας του καὶ τέλος ἔκτισεν ἐν Μπαυρόιτ (Bayreuth) τῆς Βαυαρίας τὸ ὀνομαστὸν θέατρον, τὸ ὁποῖον μετ' ὀλίγον ἀπέβη τὸ προσκύνημα τῶν θαυμαστῶν του. Τὸ ἔργον τοῦ Βάγκνερ ἐπεβλήθη μετὰ μακρὰς συζητήσεις καὶ σήμερον θεωρεῖται ἐκ τῶν σημαντικωτάτων γεγονότων εἰς τὴν τέχνην.

Αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι

Ἄλλ' αἰὼν εἶναι κατ' ἐξοχὴν αἰὼν τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν περὶ τῆς φύσεως γνώσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τῶν πορισμάτων της, ἀνεπτύχθη κολοσσιαίως ἡ βιομηχανία, ἐτελειοποιήθησαν τὰ μέσα συγκοινωνίας, ἐδημιουργήθησαν αἱ νεώτεροι μεγαλουπόλεις καὶ γενικῶς ἀνεκαινίσθη ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπὸ τοῦ 1830 ἀνεπτύχθη ἰδίως ἡ **Βιολογία**. Ἐμελετήθη ἀφ' ἐνὸς ὁ κόσμος τῶν μικροσκοπικῶν ζώων, ἀφ' ἑτέρου προήχθη ἡ **Ἀνατομία** καὶ ἡ **Φυσιολογία**, ἡ τελευταία ἰδίως διὰ τοῦ γάλλου **Παστέρ** (Pasteur, 1822 - 1895).

Σημαντικωτάτη ἦτο ἡ ἐπίδρασις τῆς **Ἐξελικτικῆς θεωρίας** διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἀγγλος φυσιοδίφης Κάρλος **Ντάρβιν** (Darvin, 1809 - 1882) ἠθέλησε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν προέλευσιν τῶν ζωϊκῶν γενῶν. Ὁ Ντάρβιν ἐδίδαξεν ὅτι τὰ σημερινὰ ζωϊκὰ γένη ἐσχηματίσθησαν διὰ βραδείας ἐξελίξεως (Ἐvolution), ἡ ὁποία μετεμόρφωσεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ ἀρχαῖα γένη. Τὰ ζῶα δηλονότι, ἕνεκα διαφόρων ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων, ὑφίστανται ἀλλοιώσεις, αἱ ὁποῖαι μεταδίδονται καὶ μονιμοποιοῦνται διὰ τῆς **κληρονομίας**. Κυριωτάτη ἐξωτερικὴ ἀφορμὴ διὰ τὴν ἀλλοίωσιν εἶναι ἡ προσαρμογὴ εἰς τὸ περιβάλλον. Διατηροῦνται δηλονότι εἰς τὴν ζωὴν ὅσοι ὄργανισμοὶ ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ προσ-

αρμόζονται εις τὰς συνθήκας τοῦ περιβάλλοντος, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἐξαφανίζονται. Οὕτω συμβαίνει εἶδος μηχανικῆς ἐπιλογῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Ντάρβιν ὀνομάζει **Φυσικὴν ἐπιλογήν**. Τὴν θεωρίαν ταύτην ἐξέθεσεν εἰς τὸ πολύκροτον σύγγραμά του «Περὶ γενέσεως τῶν εἰδῶν» (1859).

Τὴν ἔννοιαν τῆς ἐξελίξεως ἐπλάτυνε καὶ ἐφήρμοσεν εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἠθικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, ὡς, π.χ., εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν, τῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν κλπ., ὁ ἄγγλος φιλόσοφος **Σπένσερ** (Spencer), 1820 - 1904, ὑποστηρίξας ὅτι αὕτη εἶναι νόμος, ὁ ὁποῖος διέπει τὸ σύμπαν. Ἡ ἔννοια τῆς ἐξελίξεως κατέστη μίᾳ τῶν θεμελιωδεστέρων δοξασιῶν τοῦ αἰῶνος τούτου.

Ἡ φιλοσοφία

Ὅπως ἡ λογοτεχνία καὶ ἡ τέχνη, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία εἶχε τὴν ρομαντικὴν περιόδον της. Εἰς τὴν Γερμανίαν ἰδίως οἱ διάδοχοι τοῦ Κάντ ἀνέπτυξαν θεωρητικὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν. Ἰδίως μεγάλην ἐπίδρασιν εἶχεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ αἰῶνος ὁ Φρειδερ. **Χέγκελ** (Hegel, 1770 - 1831), τοῦ ὁποίου ἡ φιλοσοφία ἐκυριάρχησε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς παλινρθώσεως τῶν ἡγεμόνων καὶ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας.

Κατὰ τὸν Χέγκελ ἡ βαθυτέρα οὐσία τοῦ κόσμου εἶναι πνευματικὴ. Τὸ **Παγκόσμιον Πνεῦμα** ἀντικειμενοποιεῖται, δηλαδὴ γίνεται φύσις καὶ ἀναβαίνει βαθμηδὸν ὅλην τὴν κλίμακα τῶν ὄντων ἀπὸ τοῦ κατωτάτου ὑλικοῦ ὄντος μέχρι τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὸν ὁποῖον λαμβάνει συνείδησιν ἑαυτοῦ. Ἰδίως μεγάλην φήμην ἀπέκτησεν ὁ Χέγκελ διὰ τῆς περὶ κράτους θεωρίας του. Τελειωτικὸς σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ δημιουργία τοῦ κράτους, χάριν τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ θυσιασθῇ. Ἡ ὑπεροχὴ ἐκάστου ἔθνους καὶ κράτους φανερώνεται διὰ τῆς ὑλικῆς ἰσχύος καὶ δίδει εἰς τοῦτο τὸ δικαίωμα τῆς ὑπάρξεως. Τὰ ἀνίσχυρα, τὰ ἡττημένα ἔθνη πρέπει νὰ ἐκλείψουν.

Ἡ ρομαντικὴ φιλοσοφία εἶναι γέννημα τῶν χρόνων τῆς συντηρητικῆς ἀντιδράσεως καὶ εἶχε σκοπὸν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀπολυταρχίαν, τὴν ὁποίαν ἐπανίδρυσεν ἡ παλινόρθωσις τῶν ἡγεμόνων. Διὰ τοῦτο δὲν ἐπέζησε μετὰ τὴν κατάρρευσιν αὐτῆς, δηλαδὴ μετὰ τὰς

ἀστικές ἐπαναστάσεις τοῦ 1830. Ἰδίως μετὰ τὴν λαμπρὰν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐφάνη ὅτι αὕτη δὲν εἶχε σπερεὰς βάσεις. Ἀντιθέτως, εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ πάλιν, ἀλλ' εἰς τὰς πλατυτέρας μάζας τοῦ λαοῦ τῆς, κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 10' αἰῶνος ἐπεκράτησεν ἡ ἀπογοήτευσις καὶ ἡ ἀπαισιοδοξία, ἰδίως ὅταν διεφεύσθησαν αἱ ἐλπίδες περὶ ἠνωμένης καὶ ἐλευθέρως Πατρίδος. Τῆς διαθέσεως αὐτῆς ἐρμηνευτὴς ὑπῆρξεν ὁ περίφημος **Σοπερχάουερ** (Schopenhauer, 1788 - 1860) εἰς τὸ ἔργον του «**Ὁ κόσμος ὡς βούλησις καὶ ὡς παράστασις**». Ὁ Σοπερχάουερ ἐδίδαξεν ὅτι πᾶσα προσπάθεια εἶναι πόνος καὶ θλίψις. Ἄρα καὶ ἡ ζωὴ, ἡ ὁποία εἶναι διαρκῆς προσπάθεια, εἶναι πόνος καὶ θλίψις. Ἡ μόνη λύτρωσις εἶναι νὰ νεκρώσωμεν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ζωῆς καὶ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἰδανικὴν κατάστασιν τῆς ἀνυπαρξίας (Νιρβάνα), τὴν ὁποίαν εἶχεν ὄνειρευθῆ ὁ Βούδδας.

Εἰς τὴν Γαλλίαν τὴν καταδίκην τῆς ρομαντικῆς φιλοσοφίας ἐξήγειλεν ὁ **Αὐγουστος Κόντ** (Auguste Comte, 1798 - 1857), ὁ πρωτοτυπώτερος τῶν γάλλων φιλοσόφων μετὰ τὸν Καρτέσιον. Ὁ Κόντ ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη διάνοια διέρχεται τρεῖς καταστάσεις, τὴν θρησκευτικὴν, τὴν μεταφυσικὴν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἢ θετικὴν. Ἡ ἀνθρωπότης, ὑπεστήριζεν, ἐπέρασεν ἤδη τὰς δύο πρώτας καταστάσεις καὶ εὐρίσκεται εἰς τὴν θετικὴν. Τὰ προβλήματα περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων προέρχονται ἀπὸ χρόνους προεπιστημονικούς καὶ δὲν ἔχουν λόγον ὑπάρξεως κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς ἐπιστήμης, τῆς ὁποίας ἔργον εἶναι νὰ μελετήσῃ τὰ φαινόμενα, διὰ νὰ τὰ προβλέπη καὶ νὰ ἀποκτήσῃ ἐξουσίαν ἐπ' αὐτῶν. Τοιαύτη εἶναι ἡ ἔννοια τῆς **Θετικῆς φιλοσοφίας**.

ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀντιλήψεων τούτων καὶ ἰδίως μετὰ τὰς ἀξιολόγους ἐπιτυχίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπεκράτησεν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 10' αἰῶνος καὶ ἐπὶ τινὰς δεκαετίας ἡ ἀκραία **Φυσιοκρατικὴ** (Naturalismus) καὶ **Ἐλιστικὴ** (Materialismus) τάσις, ὅτι δηλαδὴ ὅλα εἰς τὸν κόσμον, ἄρα καὶ τὰ πνευματικὰ φαινόμενα, ἔχουν φυσικὰς αἰτίας, ὅτι εἶναι προϊόντα τῆς κινήσεως καὶ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ὑλικῶν στοιχείων.

Αἱ ἀντιλήψεις τῆς θετικῆς φιλοσοφίας ἐπεκράτησαν καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς τέχνης. Οἱ ἀπασχολούμενοι δηλ. μὲ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ παρελθόντος ἐστηρίχθησαν ὄχι εἰς τὴν φαντασίαν, ὡς συνέβαινεν ἄλλοτε, ἀλλ' εἰς τὴν ἀκριβῆ μάθησιν καὶ τὴν κρι-

τικήν τῶν πηγῶν ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Τὰς ἀπόψεις αὐτὰς ἀντεπροσώπευσαν μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας δύο ταλαντούχοι Γάλλοι διανοηταὶ καὶ ἐπιστήμονες, ὁ μέγας θρησκευολόγος Ἑρνέστος Ρενάν (Renan, 1823 - 1892) καὶ ὁ ὀνομαστός ἱστορικός τῆς Τέχνης Ἱππόλυτος Ταιν (Tain, 1828 - 1893). Ὁ πρῶτος, εἰς τὸ ἔργον του «Τὸ μέλλον τῆς ἐπιστήμης» (L'avenir de la science), διεκήρυξε τὴν πίστιν του ἐπὶ τὴν δύναμιν ταύτης, ἐνῶ ὁ δεῦτερος διετύπωσε τὴν περίφημον περὶ τοῦ περιβάλλοντος θεωρίαν, ἐπεχείρησε δὲ νὰ ἐφαρμόσῃ καὶ εἰς τὰς ἠθικὰς λεγομένας ἐπιστήμας τὴν αὐστηρὰν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Εἰς τὴν Γερμανίαν, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὀρμῆς αὐτῆς πρὸς οἰκονομικὴν ἐπικράτησιν, ἔζησεν ὁ **Φρειδερίκος Νίτσε** (Nietzsche 1844 - 1900), ὅστις ἐσπούδασε κλασσικὴν φιλολογίαν. Οὗτος ἀρχικῶς ἐνεφανίσθη μᾶλλον ὡς αἰσθητικός. Γοητευθεὶς ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τραγωδίαν, εἰς τὸ νεανικόν του ἔργον «**Ἡ γέννησις τῆς τραγωδίας**» ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ἔκφρασις τῆς ὑπερτάτης ἀληθείας εὐρίσκεται εἰς τὴν μουσικὴν τραγωδίαν τῶν Ἑλλήνων. Βραδύτερον ἠσχολήθη μὲ τὴν ἠθικὴν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς προόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐκθειάσας τὴν ἐξελικτικὴν θεωρίαν. Οὕτω, κατ' αὐτόν, τὸ ἀνθρώπινον γένος θὰ τελειοποιηθῇ, ἂν εἰς τὸν κόσμον ἐπικρατήσῃ ὁ ἰσχυρὸς ἀνθρώπος, ὁ ὁποῖος ἔχει δικαίωμα καὶ καθήκον, ἰστάμενος πέραν τῆς ἠθικῆς, νὰ ὑπηρετῇ καὶ ἱκανοποιῇ τὰς ὀρέξεις του, συντρίβων ἄνευ τύψεων τοὺς ἀσθενεῖς, ἀδυνάτους καὶ ἀνικάνους. Τὴν θεωρίαν του αὐτὴν, περὶ τοῦ «ὑπερανθρώπου», ἀνέπτυξεν εἰς τὸ πολύκροτον ἔργον του «**Τάδε ἔφη Ζαρατούστρας**» (Also sprach Zarathustra).

Πρὸς τὸ τέλος ὅμως τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ἤρχισεν ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ φυσιοκρατικῶν αὐτῶν ἀντιλήψεων, εἶναι δὲ ἀξιοπαρατήρητον ὅτι αὕτη ἐξεπροσωπήθη ὑπὸ θετικῶν ἐπιστημῶνων, ὡς τοῦ Γάλλου μαθηματικοῦ **Πουανκαρέ** (Poincaré) διὰ τοῦ ἔργου του «**Ἀξία τῆς Ἐπιστήμης**» (Valeur de la science). Οὗτοι παραδέχονται μὲν τὴν πρακτικὴν ἀξίαν τῆς ἐπιστήμης, διακρίνουν ὅμως τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴν καὶ ὑπογραμμίζουν τὴν σημασίαν τῆς τελευταίας.

Ὁ Ἀμερικανὸς φιλόσοφος Τζέιμς (James, 1842 - 1910) ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι τι τὸ ἀπόλυτον καὶ ἐκτὸς τῶν πραγμάτων εὐρίσκόμενον, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι ὠφελεῖ καὶ προάγει τὴν ζωὴν, ἡ δὲ ἐπι-

στήμη ὄργανον κατάλληλον πρὸς δρᾶσιν καὶ παραγωγῇ. Τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ὠνόμασε Πραγματισμὸν (Pragmatismus).

Ὁλοκληρώνων τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς ὁ Γάλλος **Μπερξὸν (Bergson)**, 1859 - 1941) ἐδίδαξεν ὅτι ἡ ἐπιστήμη, ὡς κατασκευάσμα τῆς διανοίας, δὲν δύναται νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὴν ἀληθῆ φύσιν τῶν πραγμάτων. Βαθυτέραν γνῶσιν τούτων ἀποκτῶμεν μόνον διὰ τῆς ἀμέσου ψυχικῆς ἐπικοινωνίας, τῆς ἐνοράσεως (Intuition).

Τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς, τὸν ἀντιεπιστημονισμὸν (Antiscientisme), ὡς ἀπεκλήθη, μετεχειρίσθησαν πολλοί, διὰ νὰ κλονίσουν τὸ κύρος τῆς ἐπιστήμης.

11ῆ Αἰὼν

1509 - 1547 Ἐρρίκος II Τυλλὸς, βασιλεὺς Ἀγγλίας

1512 - 1520 Σάββα Α΄ Καθολικὴ Σύνοδος ἐπὶ Ἀγνιτικῶν

Ὁ Κουστάνος Χ Τ Ε Λ Ο Σ

1513 - 1547 Ὁ Φραγκίσκος Α΄, βασιλεὺς Γαλλίας

1517 Ἀρχὴ τῆς μεταρρύθμισης ἐν Γερμανίᾳ

1519 - 1556 Ὁ Κάρολος Ε΄ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ 1516 - 1556 ὁ Κάρολος Α΄ βασιλεὺς Ισπανίας

1519 Ὁ Ζηζυγγιὸς ἀπαρρυθμιστὴς ἐν Σερβίᾳ

1520 - 1566 Σουλτανὸν Βιῆν Μεγαλοπρεπῆ

1522 Κατὰλληλοι Ρεῖθον ὑπὸ Τούρκων

1529 Ὁ Σουλτανὸς παύεται ἐπὶ Βιέννην

1540 Ἐγγραφεὶς Ἱερουσαλὴμ καταστάσεως τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τοῦ Πάπα

1545 - 1563 Ἐνοχὸς ἐν Τριδίνῳ (Εὐχέλαιος, σμ. Τριδίνος)

1555 Ἐπισκοπικὴ ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας

1556 - 1603 Ἐλισάβεθ, βασιλεῖσα Ἀγγλίας

1571 Κατὰλληλοι τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων

Νηματορία Λεραῖου (Νουτσέσκον)

1572 Νόμος τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου

1589 - 1610 Ἐρρίκος Δ΄ Γαλλίας, Ἀρχὴ δυναστείας Φαυρδουάν

1598 Διόσκωπος τῆς Νάντης

12ῆ Αἰὼν

1606 Ἐρρίκος τῆς Σουαρίας τῶν Ἀνωτάτων Ἰουδαίων ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ὁλλανδίᾳ (1602)

1618 - 1648 Τριανταετή πόλεμος

1632 Ὁ Γουσταύος Ἀδόλφος ἀναίτητος παρὰ τὸ Λίβανον

1643 - 1715 Ὁ Λουδοβίκος ΙΔ΄, βασιλεὺς τῆς Γαλλίας

ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΙΕ' ΑΙΩΝ

- 1453 °Αλωσις Κωνσταντινουπόλεως
- 1486 °Ανακάλυψις άκρωτηρίου Καλής 'Ελπίδος
- 1492 °Ανακάλυψις τής 'Αμερικῆς
- 1498 °Ανακάλυψις τής θαλασσίας οδού 'Ινδιών

ΙΣΤ' ΑΙΩΝ

- 1509 - 1547 'Ερρίκος Η' Τυδώρ, βασιλεὺς 'Αγγλίας
- 1512 - 1520 Σελίμ Α' Κατάληψις Συρίας καὶ Αιγύπτου.
°Ο Σουλτάνος Χαλίφης
- 1515 - 1547 °Ο Φραγκίσκος Α', βασιλεὺς Γαλλίας
- 1517 'Αρχὴ τῆς μεταρρυθμίσεως ἐν Γερμανίᾳ
- 1519 - 1556 °Ο Κάρολος Ε' αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ 1516 - 1556 ὡς Κάρολος Α' βασιλεὺς 'Ισπανίας
- 1519 °Ο Ζβίγγλιος μεταρρυθμιστὴς ἐν Ζυρίχῃ
- 1520 - 1566 Σουλεῦμάν Β' ὁ Μεγαλοπρεπὴς
- 1522 Κατάληψις Ρόδου ὑπὸ Τούρκων.
- 1529 °Ο Σουλεῦμάν πολιορκεῖ τὴν Βιέννην
- 1540 °Εγκρισίς ἰδρυτικοῦ καταστατικοῦ Τάγματος 'Ιησουϊτῶν ὑπὸ τοῦ Πάπα
- 1545 - 1563 Σύνοδος ἐν Τριδέντῳ (Tridentum, σημ. Trento)
- 1555 Θρησκευτικὴ εἰρήνη τῆς Αὐγούστης
- 1558 - 1603 'Ελισάβετ, βασίλισσα 'Αγγλίας
- 1571 Κατάληψις τῆς Κύπρου ὑπὸ τῶν Τούρκων
Ναυμαχία Lepanto (Ναυπάκτου)
- 1572 Νύξ τοῦ 'Αγ. Βαρθολομαίου
- 1589 - 1610 'Ερρίκος Δ' Γαλλίας. 'Αρχὴ δυναστείας Βουρβόνων
- 1598 Διάταγμα τῆς Νάντης

ΙΖ' ΑΙΩΝ

- 1600 °Ίδρυσις τῆς 'Εταιρείας τῶν 'Ανατολικῶν 'Ινδιῶν ἐν 'Αγγλίᾳ καὶ °Ολλανδίᾳ (1602)
- 1618 - 1648 Τριακονταετὴς πόλεμος
- 1632 °Ο Γουσταῦος 'Αδόλφος φονεύεται παρὰ τὸ Lützen
- 1643 - 1715 °Ο Λουδοβίκος ΙΔ', βασιλεὺς τῆς Γαλλίας

- 1648 Ειρήνη Βεστφαλίας
 1648 - 1688 Περίοδος τών άγγλικών επαναστάσεων
 1649 - 1660 'Η Άγγλία δημοκρατία. 'Ο Κρόμβελ
 1669 'Αλωσις του Μεγάλου Κάστρου τής Κρήτης
 1683 Δευτέρα πολιορκία τής Βιέννης υπό τών Τούρκων
 1685 - 1715 Βενετική κυριαρχία έν Πελοποννήσω
 1687 Καταστροφή του Παρθενώνος
 1682 - 1725 'Ο Μέγας Πέτρος τσάρος τής Ρωσίας
 1697 'Ο πρίγκιψ Εϋγένιος τής Σαβοΐας νικά τους Τούρκους παρά την Ζένταν

ΙΗ' ΑΙΩΝ

- 1700 - 1721 'Ο μέγας βόρειος πόλεμος
 1701 'Η Πρωσσία βασιλείον
 1701 - 1713 'Ο πόλεμος περί διαδοχής του 'Ισπανικού θρόνου
 1702 - 1714 'Αννα Στούαρτ, βασίλισσα τής Άγγλίας
 1713 Ειρήνη Ουτρεχτ
 1713 - 1740 Φρειδερίκος Γουλιέλμος Α', βασιλεύς τής Πρωσσίας
 1740 - 1786 Φρειδερίκος ο Μέγας
 1740 - 1780 Μαρία Θηρεσία
 1740 - 1748 Πόλεμος περί διαδοχής του Αυστριακού θρόνου
 1756 - 1763 'Επταετής πόλεμος
 1762 - 1796 Αικατερίνη Β'
 1769 'Ορλωφικά
 1770 Καταστροφή Τουρκικού στόλου εις Τσεσμέ
 1772 Πρώτος διαμελισμός τής Πολωνίας
 1774 Ειρήνη του Κιουτσούκ - Καϊναρτζή
 1776 Διακήρυξις ανεξαρτησίας τών 'Ηνωμένων Πολιτειών
 1780 - 1790 'Ιωσήφ Β' τής Αυστρίας
 1783 Ειρήνη Βερσαλλιών - 'Αναγνώρισις ανεξαρτησίας Η.Π.Α.
 1789 'Αρχή τής Γαλλικής 'Επανάστασεως
 1792 Ειρήνη του 'Ιασιού
 1793 Δεύτερος διαμελισμός τής Πολωνίας
 1795 Τρίτος διαμελισμός τής Πολωνίας
 1799 - 1815 Ναπολέων

ΙΘ' ΑΙΩΝ

- 1815 Συνθήκη Βιέννης
 1821 - 1829 'Ελληνική 'Επανάστασις
 1830 'Η επανάστασις του 'Ιουλίου έν Γαλλία
 1833 - 1862 Βασιλεία 'Οθωων. 'Αντιβασιλεία μέχρι 1836
 1834 Γερμανική τελωνειακή ένωσις
 1834 Αί 'Αθήναι πρωτεύουσα του 'Ελληνικού βασιλείου
 1837 'Ιδρυσις του Πανεπιστημίου 'Αθηνών

- 1843 Έπανάσταση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου
 1848 Ἡ παρισινὴ ἐπανάσταση τοῦ Φεβρουαρίου
 Ἐπανάσταση τοῦ Μαρτίου ἐν Βιέννῃ καὶ Βερολίνῳ
 Γερμανικὴ Ἐθνοσυνέλ. Φραγκφούρτης
 1852 - 1870 Ναπολέον Γ΄ αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων
 1853 - 1856 Κριμαϊκὸς πόλεμος
 1859 Ἴταλικὸς πόλεμος. Μάχαι Magenta καὶ Solferino
 1862 Ἐξωσις τοῦ Ὄθωνος
 1863 - 1913 Γεώργιος Α΄ βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων. Σύνταγμα τοῦ 1864
 1866 Γερμανοαυστριακὸς πόλεμος. Μάχη Sadova
 1866 Κρητικὴ ἐπανάσταση
 1870 Βουλγαρικὴ Ἐξαρχία
 1870 - 1871 Γαλλογερμανικὸς πόλεμος, 18 Ἰαν. 1871, Ἰδρυσις Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας
 1877 - 1878 Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος
 1878 Συνθήκη τοῦ Βερολίνου
 1881 Προσάρτησις τῆς Θεσσαλίας
 1885 Σερβοβουλγαρικὸς πόλεμος
 1897 Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος
 1898 Ἰσπανοαμερικανικὸς πόλεμος

Κ' ΑΙΩΝ

- 1904 - 1905 Ρωσοἰαπωνικὸς πόλεμος
 1904 - 1908 Μακεδονικὸς ἀγὼν
 1908 Νεοτουρκικὴ ἐπανάσταση
 1909 Ἐπανάστασις Γουδι
 1912 - 1913 Βαλκανικὸς πόλεμος
 1912 Κατάληψις Θεσσαλονίκης 26 Ὀκτωβρίου
 1913 21 Φεβρουαρίου πτώσις Ἰωαννίνων
 1913 17 Μαΐου συνθήκη Λονδίνου
 1913 Βουλγαρικὸς πόλεμος (17 Ἰουνίου - 17 Ἰουλίου.
 Εἰρήνη Βουκουρεστίου 28 Ἰουλίου. Εἰρήνη Ἀθηνῶν 1 Νοεμβρίου)

Γαλλικὴ Ἐπανάστασις καὶ Ναπολέον

Γαλλικὴ Ἐπανάστασις

- 1789 - 1799
 1789 Συνέλευσις τῶν Γεν. Τάξεων (Μάιος)
 1789 - 1791 Συντακτικὴ Συνέλευσις
 1789 Ἄλωσις τῆς Βαστίλλης (14 Ἰουλίου). Κατάργησις προνομίων (4 Αὐγούστου)
 1791 Φυγὴ βασιλέως
 1791 - 1792 Ἡ Νομοθετικὴ Συνέλευσις

1792	Πρωσοαυστριακή έκστρατεία κατά τῆς Γαλλίας
1792 - 1795	Δημοκρατία - Convention Nationale
1793	Καταδίκη τοῦ Βασιλέως
1793 - 1794	Τρομοκρατία
1794	Πτώσις τοῦ Νταντὸν - Πτώσις Ρομπεισπιέρ (9 Θερινῶν)
1795 - 1799	Διευθυντήριον
1796	Ἴταλικὸς πόλεμος
1798 - 1799	Ἐκστρατεία εἰς Αἴγυπτον

Ναπολέων

1798 - 1802	Δεύτερος κατά τῆς Γαλλίας συνασπισμὸς
1799 - 1815	Ναπολεόντειος ἀρχή
1799 - 1812	Κοσμοκρατορία Ναπολέοντος
1799 - 1804	Ναπολέον πρῶτος Ὑπατος
1801	Εἰρήνη Λιούνεβιλ (μετὰ τῆς Αὐστρίας)
1802	Εἰρήνη Ἀμιέν (μετὰ τῆς Ἀγγλίας)
1804 - 1814	Ναπολέον αὐτοκράτωρ
1805	Τρίτος συνασπισμὸς - Μάχη τῶν τριῶν αὐτοκρατόρων (Austerlitz, 2 Δεκεμβρίου)
1806	Τέταρτος συνασπισμὸς - Κατάρρευσις Πρωσσίας - Κατάλυσις Ἀγίας Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας Γερμανικοῦ Ἔθνους
1807	Εἰρήνη Τιλιτ
1808	Ἰσπανικὸς πόλεμος
1809	Πέμπτος συνασπισμὸς - Βάγκραμ. Εἰρήνη Βιέννης
1810	Αὐστριακὸς γάμος
1812	Ἐκστρατεία κατά τῆς Ρωσίας
1813	Ἐκτος συνασπισμὸς - Μάχη Λειψίας (16 - 19 Ὀκτωβρίου)
1814	Κατάληψις Παρισίων, ἐκθρόνισις Ναπολέοντος
1815	Ἐπιστροφή Ναπολέοντος - Ἐκατὸν ἡμέραι - Βατερλώ
1814 - 1815	Συνέδριον Βιέννης - Ἱερὰ Συμμαχία

Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις

1769	Ὀρλωφικά
1788 - 1792	Λάμπρος Κατσώνης καὶ Ἀνδρίτσος
1788 - 1803	Ἀγῶνες Σουλίου καὶ Ἀλῆ Πασᾶ
1798	Θάνατος Ρήγα Φεραίου
1814	Ἰδρυσις Φιλικῆς Ἐταιρείας
1821	Φεβρουάρ. 22 Εἴσοδος Ὑψηλάντου εἰς Μολδαυίαν
»	Μάρτιος 23 Κατάληψις Καλαμῶν
»	» 25 Ὑψωσις τῆς ἐπαναστατικῆς Σημαίας ἐν Πάτραις

1821	Ἀπριλίου	10	Ἀπαγχονισμὸς Πατριάρχου
»	»	20	Μάχη Ἀλαμάνας, Θάνατος Διάκου (23 Ἀπριλίου)
»	»		Κήρυξις ἐπαναστάσεως εἰς Πολύγυρον Χαλκιδικῆς
»	Μαΐου	8	Μάχη Γραβιάς
»	»	12-13	Μάχη Βαλτεσίου
»	»		Πυρπόλησις φρεγάτας ἐν Ἐρεσσῶ
»	»	26	Ἰδρυσις Πελοποννησιακῆς Γερουσίας εἰς Μοῦνην Καλτετζῶν
»	Ἰουνίου	7	Μάχη Δραγατσανίου
»	Ἰουλίου	20	Κατάπλους Μαυροκορδάτου εἰς Μεσολόγγιον
»	Αὐγούστου	26	Μάχη Βασιλικῶν
»	Σεπτεμ.	4-7	Συνέλευσις Δυτικῆς Χέρσου Ἑλλάδος
»	»	23	Ἄλωσις Τριπόλεως
»	Δεκεμβρίου	24	Ἐναρξις Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως
1822	Ἰανουαρίου	1	Τὸ Α' Σύνταγμα (Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου)
»	»	12	Ἄλωσις Ἀκροκορίνθου
»	Φεβρουαρίου	19	Ἵψωσις Σημαίας Ἐπαναστάσεως εἰς Νάουσαν
»	Μαρτίου	30	Καταστροφή Χίου
»	Ἀπριλίου	16	Ἄλωσις καὶ καταστροφή Ναούσης
»	Ἰουνίου	6-7	Πυρπόλησις ναυαρχίδος ὑπὸ Κανάρη
»	»	9	Κατάληψις Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν ὑπὸ Δ. Ὑψηλάντου
»	Ἰουλίου	4	Μάχη Πέτα
»	»	26-28	Μάχη Δερβενακίων - Καταστροφή τοῦ Δράμαλη
»	Νοεμβρίου		Πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου
»	»	30	Ἄλωσις Παλαμηδίου
1823	Μάρτιος		Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐν Ἀστρεϊ
»	»	13	Ὁ Κάνιγκ ἀναγνωρίζει τὸν ἑλληνικὸν ἀποκλεισμὸν
»	Αὐγουστος	11	Μάχη Καρπενησίου - Θάνατος Μάρκου Μπότσαρη
»	Δεκέμβριος	24	Ἄφιξις Βύρωνος εἰς Μεσολόγγιον
1824	Μάρτιος		Ἐπέμβασις Μεχμέτ Ἀλῆ Αἰγύπτου
»	Ἀπρίλιος		Καταστολὴ ἐπαναστάσεως Κρήτης
»	»	19	Θάνατος Βύρωνος εἰς Μεσολόγγιον
»	Ἰουνίος	20	Καταστροφή Ψαρῶν
»	Αὐγουστος	28	Ναυμαχία Γέροντα
1825	Ἰανουάριος		Κάθειρξις Κολοκοτρῶν
»	Φεβρουάριος	12	Ἀποβίβασις Ἰβραήμ εἰς τὴν Πελοπόννησον
»	Ἀπρίλιος	7	Μάχη παρὰ τὸ Κρεμμύδι
»	»	15	Ἐναρξις Β' Πολιορκίας Μεσολογγίου
»	Μαΐου	20	Μάχη παρὰ τὸ Μανιάκι - Θάνατος Παπαφλέσσα
»	Ἰούλιος	4	Θάνατος Ὀδυσσέως
1826	Ἰανουάριος		Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐν Ἐπιδαύρῳ
»	Ἀπρίλιος	10-11	Ἐξοδος Μεσολογγίου
»	Ἰούλιος	6	Ἰουλιανὴ σύμβασις Λονδίνου
»	Αὐγούστου	13	Κατάληψις Ἀθηνῶν ὑπὸ Κιουταχῆ

1826	Νοέμβριος	24	Φοινική νύξ 'Αραχώβης
1827	Φεβρουάριος		Μάχη παρά τὸ Δίστομον
	» Μάρτιος	30	'Εκλογή Καποδιστρίου ὡς Κυβερνήτου ὑπὸ τῆς ἐν Τροι- ζῆνι 'Εθνοσυνελεύσεως
	» 'Απρίλιος	23	Θάνατος Καραϊσκάκη
	» »	24	Καταστροφή Φαλήρου
	» Σεπτέμβριος	18	Κατόρθωμα "Αστιγξ ἐν 'Ιτέα
	» 'Οκτώβριος	8	Ναυμαχία Ναυαρίνου
1828	'Ιανουάριος	6	Κάθοδος Καποδιστρίου εἰς 'Ελλάδα
	» Μαΐου	20	Θάνατος τοῦ "Αστιγξ
	» Αὔγουστος	18	Κάθοδος Μαιζών εἰς Πελοπόννησον
1829	Μάρτιος	10	Πρωτόκολλον Λονδίνου
	» 'Ιούλιος	11	'Εθνικὴ Συνέλευσις ἐν "Αργεῖ
	» Σεπτέμβριος	12	Μάχη Πέτρας (Δημ. 'Υψηλάντης)
	» »	27	Δολοφονία Καποδιστρίου
1830	'Ιανουάριος	22	Πρωτόκολλον Β' Λονδίνου
1832	'Απρίλιος		'Εκλογή "Οθωνος - 'Εθνικὴ Συνέλευσις ἐν Προνοιά
1833	'Ιανουάριος	25	Κάθοδος "Οθωνος εἰς 'Ελλάδα

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μέρος πρῶτον

Η ΝΕΑ ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

(1492 · 1648)

- ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄ : ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ (σσ. 7 - 14)
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄ : ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΕΧΝΩΝ (σσ. 15 - 35)
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄ : ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ (σσ. 36 - 46)
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄ : Η ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΡΑΤΩΝ (σσ. 47 - 60)
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄ : ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ (σσ. 61 - 67)

Μέρος Δεύτερον

Η ΕΥΡΩΠΗ ΑΠΟ ΤΗΣ ΒΕΣΤΦΑΛΙΚΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ

ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

- ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄ : ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΑΓΓΛΙΑΝ (σσ. 68 - 75)
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄ : ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΗΣ ΑΠΟΛΥΤΟΥ ΜΩΝΑΡΧΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΑΛΛΙΑΝ - ΧΡΟΝΟΙ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ΄ (σσ. 76 - 89)
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄ : ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΖ΄ ΑΙΩΝΑ - Ο ΑΙΩΝ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ ΙΔ΄ (σσ. 90 - 106)

Μέρος Τρίτον

ΟΙ ΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

- ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄ : Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ (σσ. 107 - 116)
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι΄ : ΤΑ ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ (σσ. 117 - 127)
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄ : Η ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ (σσ. 128 - 133)
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ΄ : Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΜΟΝΑΡΧΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ΄ ΑΙΩΝΑ (σσ. 134 - 137)

- ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ' : Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σσ. 138 - 144)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ' : ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΠΟΙΚΙΑΣ (σσ. 145 - 154)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ' : Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ (σσ. 155 - 175)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ' : Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ (σσ. 176 - 197)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ' : ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ - ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ
 (σσ. 198 - 208)

Μέρος Τέταρτον

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

- ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ' : ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΟΥ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΠΡΟ-ΙΟΥΣΑ
 ΚΑΤΑΠΤΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ (σσ. 209 - 218)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ' : ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΝ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑΝ (σσ. 219 - 245)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ' : ΠΑΡΑΜΟΝΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (σσ. 246 - 255)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ' : Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ (σσ. 256 - 342)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ' : ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ (σσ. 343 - 357)

Μέρος Πέμπτον

ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

- ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ' : ΕΥΡΩΠΑ-ΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ
 ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1815 - 1870)
 (σσ. 358 - 374)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ' : ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ (σσ. 375 - 422)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ' : ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΥ 1870 ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ
 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (σσ. 423 - 444)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ' : ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΤΕΧΝΑΙ - ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ
 (σσ. 445 - 473)
 ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ (σσ. 475 - 480)
 ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ (σσ. 481 - 482)

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ : ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΛΕΤΣΗΣ (ΑΠ. Δ.Σ. 6570/30-9-71)

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ : ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ ΒΛΕΤΣΗΣ (ΑΠ. Δ.Σ. 6570/30-9-71)

- ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ' : Η ΔΙΑΝΟΗΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ (σε. 138 - 144)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ' : ΟΙ ΕΥΡΩΠΑΙΟΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΠΟΙΚΙΑΣ (σε. 145 - 154)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ' : Η ΜΕΓΑΛΗ ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ (σε. 155 - 175)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΣΤ' : Η ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΕΙΟΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ (σε. 176 - 197)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ' : ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ - ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΗ' ΑΙΩΝΑ
 (σε. 198 - 208)

Μέρος Τέταρτον

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

- ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ' : ΜΕΓΙΣΤΗ ΙΣΧΥΣ ΤΟΥ ΟΣΜΑΝΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΠΡΟΪΟΥΣΑ
 ΚΑΤΑΠΤΩΣΙΣ ΑΥΤΟΥ (σε. 209 - 218)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ' : ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΝ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑΝ (σε. 219 - 243)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ' : ΠΑΡΑΘΟΝΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ (σε. 244 - 255)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ' : Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ (σε. 256 - 342)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ' : ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ (σε. 343 - 357)

Μέρος Πέμπτον

ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

- ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ' : ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΠΟ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ
 ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΓΕΡΜΑΝΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1815 - 1870)
 (σε. 358 - 374)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ' : ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΝ ΣΥΝΗΜΑ (σε. 375 - 422)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ' : ΑΙ ΜΕΓΑΛΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΥ 1870 ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ
 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (σε. 423 - 444)
 ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ' : ΓΡΑΜΜΑΤΑ - ΤΕΧΝΑΙ - ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΘ' ΑΙΩΝΑ
 (σε. 445 - 473)
 ΓΕΝΙΚΟΣ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ (σε. 475 - 480)
 ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ (σε. 481 - 482)

ΕΚΔΟΣΙΣ ΣΤ', 1975 (ΙΥ) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 60.000 - ΣΥΜΒΑΣΙΣ 2543 / 29-3-75

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Α.Ε. Φιλαδελφείας 4' Αθήναι

